

146280

TC.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

NURULLAH ATAÇ'IN DİLİ YENİLEME ÇALIŞMALARI
ve KELİME DAĞARCIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Yard.Doç.Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ

Hazırlayan
Nurettin SATKIN

İstanbul -2004

FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE
YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

16/07/2004

Enstitünüz TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI Anabilim Dalı 51070215 numaralı yüksek lisans öğrencisi NURETTİN SATKIN'ın hazırlayarak enstitüye teslim ettiği NURULLAH ATAÇ'IN DİLİ YENİLEŞTİRME ÇALIŞMALARI VE KELİME DAĞARCIĞI adlı tezi, tez jüri üyeleri huzurunda...70..... (*) dakika süre ile savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında, oy...birliği..... (** ile ...K.A.B.U.L..... (***) kararı verilmiştir.

Başkan: YRD. DOÇ. DR. MEHMET GÜMÜŞKILIÇ (Tez Danışmanı)

Üye: YRD. DOÇ. DR. MEHMET KUTALMIŞ (İlgili Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)

Üye: PROF. DR. MUSTAFA ÖZKAN (Anabilim Dalı Dışından Öğretim Üyesi)

* savunma süresi el ile yazılacaktır. (savunma süresi, en az 45 en çok 90 dakikadır)

** oybirliği / oyçokluğu el ile yazılacaktır.

*** kabul / red ve düzeltme el ile yazılacaktır.

ÖZET

Çalışmamızda Nurullah Ataç'ın dilciliğini ve eserlerindeki kelime dağarcığını inceledik.

Çalışmamız üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde dil âlimleri tarafından genel kabul gören “Söz Varlığını Zenginleştirme ve Yeni Kavramları Karşılama Yolları” hakkında bilgi verdik. Bununla Ataç'ın dil çalışmalarını bilimsel bir çerçeve içinde değerlendirmeyi amaçladık.

II. bölümde giriş kısmında verdiğimiz bilgileri çerçeve ve ölçü kabul ederek Ataç'ın fikirlerini, dil çalışmalarını, kelime türetirken yararlandığı kaynakları belirtip türettiği kelimeleri sınıflandırdık.

III. bölümde ise Ataç'ın kelime dağarcığını tespit etmeye çalıştık; dağarcığındaki kelimelerin anlamlarını ve alındığı kaynakları belirledik. Her kelimenin karşısına, çeşitli sözlüklerden topladığımız bilgilere yer verdik. Çalışmamızı “Nurullah Ataç Sözlüğü” ile tamamladık.

ÖNSÖZ

I. GİRİŞ

TÜRK DİLİNİN TARİHÇESİ.....	2
SÖZ VARLIĞINI ZENGİNLEŞTİRME VE YENİ KAVRAMLARI KARŞILAMA YOLLARI	6
1. BAŞKA DİLLERDEN KELİME ALMA.....	6
2. KELİME CANLANDIRMA.....	10
3. DERLEME YAPMA.....	12
4. KELİME YAPMA.....	12
4a. Birleştirme.....	13
4b. Türetme.....	14
4.1. KELİME YAPMANIN ŞARTLARI.....	16
4. 1. 1. İhtiyaç.....	16
4. 1. 2. Yapım Şekli.....	18
4. 1. 2. 1. Uygun Kök.....	19
4. 1. 2. 2. Uygun Ek.....	19
4. 1. 3. Kök-Ek Arasında Uyum.....	22
4. 1. 4. Karışıklıktan Kaçınma.....	23
4. 1. 5. Benimsenme ve Yerleşme.....	25

II. BÖLÜM

1. ATAÇ'IN HAYATI ve ESERLERİ	27
1. 1. Hayatı.....	27

1. 2. Eserleri.....	31
2. ATAÇ'IN DİL, KÜLTÜR ve UYGARLIK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	32
2. 1. Dil Anlayışı.....	32
2. 2. Ataç ve Dil Devrimi.....	35
2. 3. Dilin Kültür ve Uygarlıkla İlişkisi.....	37
2. 4. Yunan ve Latin Kültürüne Bakışı.....	38
2. 5. Cümle Anlayışı	41
2. 6. Eskiye ve Klasik Kültüre Bakışı.....	41
2. 7. Yenilik Yolunda Tutarsızlıkları Ve Bocalamaları	45
3. ATAÇ'IN DİLİ YENİLEŞTİRME ÇALIŞMALARI.....	47
3. 1. BAŞKA DİLLERDEN KELİME ALMAK.....	48
3. 1. 1. Arapça-Farsça Kelimelerle İlgili Görüşleri.....	49
3. 1. 2. Dilindeki Arapça - Farsça Kelimeler.....	51
3. 1. 3. Batı Kökenli Kelimelerle İlgili Görüşleri.....	52
3. 1. 4. Dilindeki Batı Kökenli Kelimeler.....	53
3. 1. 4.1. Batı Kökenli Kelimelerin İmlâsı	54
3. 1. 5. Eş Anımlı Kelimelere Bakışı.....	55
3. 2. KELİME CANLANDIRMA.....	57
3.2. 1. Dîvânü Lügati't Türk'te Geçen Kelimeler.....	58
3. 2. 2. Tarama Sözlüğü'nde Geçen Kelimeler.....	59
3. 2. 3. Lehçelerde Geçen Kelimeler	60

3. 3. DERLEME YAPMA.....	61
3. 3.1. derleme sözlüğünde geçen kelimeler.....	63
3. 4. KELİME YAPMA (TÜRETME).....	64
3. 4. 1. Birleştirme	64
3. 4. 1. 1. Ataç'ın Yaptığı Birleşik Kelimeler.....	66
3. 4. 1. 2. Ataç'ın Dilindeki Diğer Birleşik Kelimeler.....	66
3. 4. 2. Türetme.....	67
3. 4. 2. 1.Türetme Yoluyla Oluşmuş Kelimelerin	
 sınıflandırılması.....	72
3. 4. 2. 1. 1. Divânü Lügât-İt -Türk'ten Alıp Türettiği	
 kelimeler.....	72
3.4.2.1.2.Tarama Sözlüğü ve Lehçelerden Alıp Türettiği	
 kelimeler.....	73
3. 4. 2. 1. 3. Ağızlardan Alıp Türettiği Kelimeler.....	74
3. 4. 2. 1. 4. Ataç'ın Türettiği Diğer Kelimeler.....	74
3. 5. 1. ATAÇ'IN KELİMELERİNİN KELİME YAPMA	
 ŞARTLARINA UYGUNLUK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ.....	75
3. 5. 1. İhtiyaç.....	75
3. 5. 2. Yapım Şekli.....	77
3. 5. 2.1. Uygun Kök	77
3. 5. 2. 2. Uygun Ek.....	79
3. 5. 2. 3 Kök ve Ek Arasında Uygunluk	82
3. 5. 2. 4. Karışıklıktan Kaçınma.....	83
3. 5. 2. 5. Benimsenme ve Yerleşme.....	83

III. BÖLÜM

1. ATAÇ'IN KELİME DAĞARCIĞI.....	86
2. ATAÇ SÖZLÜĞÜ.....	361
SONUÇ.....	384
KAYNAKLAR	390

KISALTMALAR

Alt. : Altay Türkçesi

dey. : deyim anlamı

Dlt. : Divânü Lügâti't -Türk

Ds. : Derleme Sözlüğü

edb. : edebiyat terimi

ET. : Eski Türkçe

f. : fiil soylu kelime

fels. : felsefe terimi

foto. : fotoğraf terimi

Frs. : Fransızca Sözlük(ler)

hlk. : halk dili

i. : isim soylu kelime

Kaz. : Kazakça

lat. : Latince

mant. : mantık terimi

mec. : mecaz anlam

Moğ. : Moğolca

müz. : müzik terimi

Özs. : Öztürkçe Sözlük(ler)

ruhb. : ruhbilim (psikoloji) terimi

tiy. : tiyatro terimi

Trs. : Tarama Sözlüğü

Türkm. : Türkmençe

Ts. : Türkçe Sözlük(ler)

Tuva: Tuva Lehçesi

yun. : Yunanca

ÖNSÖZ

Nurullah Ataç'ın dilde sadeleşme hareketi içinde özel bir yeri vardır. O, Atatürk sonrası dil çalışmalarına damgasını vuran, fikirleriyle etrafında pek çok tartışma yaratan bir yazar ve fikir adamıdır. Nurullah Ataç'ın dilciliği ve eleştirmenliği yanında özgün fikirleri olan bir fikir adamı olduğunu doğrusu bu çalışmayı yapmadan önce bilmiyorduk. Ataç'la ilgili yüzeysel çalışmalar yapmış olan veya Ataç'ı başkalarının yaptığı çalışmalardan öğrenip onunla ilgili fikir beyan eden pek çok kişi gibi biz de Ataç'ı; deneme ve eleştiriler yazan, öz Türkçe'ye sevdalı, etrafındakilerle fikir tartışmaları yapan biri olarak tanıyorduk. Fakat Ataç'ın dergi ve gazete yazılarını, kitaplarını dikkatle, okuduğumuzda onun orijinal fikirleri olan, çağının fikir akımlarına kafa yoran, Batı'nın kültür ve uygarlık tarihini iyi inceleyen bir fikir adamı olduğunu anladık. Ataç'ın edebî yönüyle ilgili geniş bir çalışma yapan Sevil Kiraz, "Bu güne kadar en az kendi yazılarının sayısı kadar yazı kaleme alınmış olan Nurullah Ataç'ın fikirleri üzerinde geniş boyutlu bir çalışma yapılmamıştır"(2001: vi) diyerek Ataç'ın fikirlerinin incelenmediğini isabetle tespit etmiştir. Bizim konumuz da Ataç'ın fikirleri değildir. Biz bu çalışmayı Ataç'ın kelime kadrosunu ayrıntılı olarak ortaya çıkarmak, kullandığı kelimeleri söz varlığını zenginleştirme ve yeni kavramları karşılama yollarından hangilerini daha çok kullanarak oluşturduğunu tespit etmek amacıyla yaptık. Fakat Ataç'ın yazılarında kullandığı kelimeleri tespit ederken ister istemez onun düşünce dünyasına da vâkıf olduk. Gördük ki Ataç, farklı görüşleri olan bir fikir adamıdır. Onun için bu çalışmamızda Ataç'ın görüşlerini ihtiva eden ayrı bir bölüm açtık. Bu çabamız umarız Ataç'ın fikir yapısını inceleyecek olan yeni araştırmacılar için yol gösterici olur.

Ataç, Batılılaşma tarihimiz içinde fikirleri dikkatle incelenmesi gereken bir şahsiyettir. Ataç'a göre Türk toplumu İslâmiyeti kabul ederek Arap ve Farslarla beraber Doğu medeniyeti içinde yer almıştır. Türk aydınları, yeni girdikleri bu medeniyeti ifade etmede Türkçe'nin yetersiz kaldığını görünce Arapça ve Farsçadan kelimeler almaya başlamışlardır. Amaç, yeni medeniyetin gereklerini yerine

getirmek, bu gerekleri ifade edecek yeni bir dil yaratmaktır. Ataç'a göre bu gayet tutarlı bir davranıştır. Bundan dolayı Türk aydını yüzyıllar boyu bu gereği yerine getirmek için çaba harcamıştır.

Doğu medeniyeti Ataç'a göre; içine kapanık olduğu ve ahireti ön plana çıkardığı için zamanla yetersiz kalmış, bundan dolayı Türk toplumu Tanzimatla birlikte Batı'ya yönelmiştir. Tanzimat Batılılaşma yolunda yetersiz bir harekettir. Bunun sebebi Doğu ile Batı medeniyetlerini uzlaştırmak istemesidir. Ataç, iki medeniyeti birlikte yaşatıp bir sentez yapmak isteyenlere karşı çıkarak pek çok çağdaş fikir adamından ayrılır: “İşte tam Tanzimat kafası. Avrupa'dan birtakım yenilikler alacağız ama eski yaşayışı bırakmayacağız. Tanzimat'ı yermiyorum, bu topluma iyiliği olmuş, Atatürk devrimini hazırlamıştır ama Tanzimat kafası eksik bir düşüncedir, ürkek bir düşüncedir” (Ataç 1998g : 216). O, Batılılaşma tarihimizde Doğu medeniyetinin iyi yönlerini terk etmememiz gerektiğini ileri sürenlere karşı iki medeniyetin birbirinden çok farklı olduğunu ve bir arada yaşayamayacağını savunur : “Bakıyorum, birtakım kimseler var, hem Shakespeare'i, Moliere'i, Goethe'yi hem de Sadi'yi, Hafız'ı, Baki'yi okuyup seveceklermiş, Avrupa'da da öyleleri varmış. Boşuna bir çabadır bu...Uygarlık, ekin (*medeniyet, kültür*) alanlarında, kumarda olduğu gibi, iki yana birden kâğıt veremezsiniz. Doğu düşüncüsü ile Batı düşüncüsü arasındaki ayrımı, benzemezliği görmüyor musunuz? Birbiriyle uzlaştırılabilir mi onlar?”(Ataç 1998f : 144).

Ataç, eski eserleri, yenisi yerleşinceye kadar tam anlamıyla kapatmak gerektiğinden söz ederek bu konuda ilginç bir öneri getirir: “Devrimci miyiz? gerçekten devrimci miyiz? Kapatacağımız geçmiş. Yeni benliği edininceye kadar olsun, eski dīvanları okumayacak, eski musikîyi çalıp dinlemeyeceğiz. Gün gelir, yeni benliğimiz kurulur, gelişir, yerleşir Fuzulî'yi, Bakî'yi bir İngilizin, bir Alamanın okuduğu gibi, yani duygularımızla değil bilgimiz, düşüncemizle okur, beğeniriz, o gün gene bakabiliriz geçmişe” (Ataç 1998f : 127).

Ataç tam Batıcıdır, o, Batılılaşmaktan değil Batıdan olmaktan söz eder. Avrupalıların uygarlık tarihini iyi incelemiş olan Ataç, bize de uygarlaşma yolunda Avrupalıların yaptıklarına benzer bir yol haritası çizer. Ona göre Avrupalılar, Uyanış çağında klasik Yunan ve Latin uygarlığının eserlerini anlamak, benliklerini yoğurmak için bu dilleri öğrenmişlerdir. Medeniyetlerini bu kültür ve medeniyetler üzerine bina etmişlerdir: “Fıransızca, İtalyanca, İspanyolca, daha birçokları Latincenin değişmiş birer biçimidir... İngilizce ile Almanca, Latince ile Yunancadan birçok tilcik almışlar, alırlar, o dilleri konuşup yazan toplumlar, Yunan-Latin uygarlığıyla yoğrulmuş, bugün de o uygarlığa bağlıdır da onu için”(Ataç 1998g: 13).

Ataç, Batılıların Batı medeniyetini oluşturma safhasında nelerle karşılaştıklarını, ne gibi sıkıntılar çektiklerini öğrenmek istemiş, bunun için özellikle Fransız kaynaklarını incelemiş ve şu sonuca varmıştır: 16. yüzyılda, Uyanış çağında, Fransız sanatçılar, aydınlar Yunanca ve Latince yazılmış eserleri incelerken kendi dillerinin bu eserleri anlamaya ve ifade etmeye yeterli olmadığını görmüşler, bu dillerden kelimeler, kökler alarak veya uydurarak dillerini klâsik uygarlığı ve bu uygarlığın ürünlerini ifade eder hale getirmişlerdir. “16. yüzyılın büyük fıransız yazarlarını, Amyot’u, Rabelais’yi Montaigne’i okusanız a! Onlar da düşündüklerini söyleyebilmek, istediklerini anlatacak sözler bulmak için çırpınmıyorlar mı? Bir söz uyduruyor, sonra onu beğenmiyor, bir başkasını arıyorlar. Şimdi sizin pek sevdiğiniz, pek kıvrak bulduğunuz fıransızca onların emeklerinden doğmuştur”(Ataç 15.10.1945). İşte Batının uygarlık tarihinde Ataç’ın en dikkate değer bulduğu husus budur ve Ataç, bunun için dil işine yönelmiştir. Yani Ataç’ın dil konusuyla ilgilenmesinin sebebi -pek çok kişinin zannettiği gibi dili- özleştirme isteği değildir.

Ataç 1945’lerde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in kurduğu Tercüme Bürosunun başındadır. Klâsik çağın pek çok eseri Türkçe’ye çevrilmektedir. Ataç içinde bulunduğu durumdan da etkilenerok okullarımızda Yunanca ve Latince okutulmasını istemektedir: “Eski yaşam düzeninden, eski ekin sezgisinden uzaklaştığımız doğru, yenisine daha giremedik, daha eremedik, yunanca ile latinceyi öğrenmeden, Yunan, Latin yapıtlarile (*eserlerile*) beslenmeden de giremeyiz,

eremeyiz. Bunu iyice bilmeliyiz. Yunan, Latin yazarlarının yapıtlarile beslenmeden Batı uygarlığına katıldığımızı sanmak, kendimizi aldatmaktır” (Ataç 1998d : 41). “İş sekiz on kişinin, kırk elli kişinin yunanca ile latince öğrenmesinde değil, Allı, dedim, toplumun o dilleri kendine ekin kaynağı diye benimsemesinde. Sekiz on kişi, kırk elli kişi yunanca ile latinceyi öğrenmiş ne çıkar”(Ataç 1998d : 52) ifadelerinden de anlaşılacağı gibi Ataç bu olayı bir dil öğrenme olayı olarak görmemekte, bir kültür ve medeniyet projesi olarak kabul etmektedir. Biz de tıpkı Batılılar gibi (özellikle Fransızlar gibi) aynı yolu takip ederek *Batı uygarlığından olmalıyız*, demektedir.

Ataç, Latince ve Yunanca'nın okullarımızda öğretilerek ve Batılıların yolunu takip ederek Batı uygarlığına girmenin zor olduğunu, bunun zaman alacağını görünce daha gerçekçi düşünerek dil işine girer. Ona göre yapılacak ilk iş, Batı uygarlığını ifade edecek yeni bir dil kurmaktır: “Aradığımız bir adı bırakmak değil, ereğimize ulaşmak, batı uygarlığına uygun bir dil kurmaktır” (Ataç 1998e : 306). Ataç'ın dil işine girmesinin asıl sebebi budur ve özellikle belirtelim ki bu, şimdilik izlenecek geçici bir yoldur. Ne zaman ki Latince ve Yunanca herkes tarafından öğrenilir, o zaman tıpkı Fransızların yaptığı gibi Latince ve Yunanca köklerden kelimeler türetebiliriz. “Şunu da söyleyeyim Keziban. Ben image kelimesi, imagination kelimesi alınmasın demiyorum. Latinceyi öğreniriz, ama gerçekten öğreniriz, yani bu ülkenin bütün okullarında ana dil diye okutulur, ondan sonra imagination sözünü alırız, kendimize göre onu değiştiririz. Belki imaginat belki de imagina deriz. Sonra ondan imaginal sözünü getirmek kolay olur.” (Ataç 1998 : 56) Ataç'ın gerçek niyeti veya “kalbinden geçen” budur. Ataç'la ilgili çalışmalarda, yazılanlarda üzerinde pek durulmadığını belirttiğimiz husus da budur. Özetle: **Latince ve Yunanca'dan kelime, kök, ek almak; bu dilleri uzun vadede bu milletin “ana dili” yapmak. Bir milleti topyekün değiştirip Batı milletinden biri etmek.** Bu yol çok zaman alacağı için Ataç'a göre şimdilik yapılacak iş, **Türkçeyi yenileyerek Batı uygarlığını ifade etmeye elverişli hale getirmektir.**

Ataç dil işine çok zaman ayırır. Eski kaynaklardan *Divânü Lügâti't -Türk, Söz Derleme Dergisi, Tanıklarıyla Tarama Dergisi* onun elinden hiç düşürmediği eserlerdir. Bazı kelimelerini ise Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı *Türkçeden*

Osmanlıcaya Cep Kılavuzu ve yine aynı kurumun 1944'te çıkardığı *Türkçe Sözlük*'ten alır. Ataç bu sözlük ve kaynakların dışındaki kelimeleri kendisi türetmiş, kendi deyişle uydurmuştur.

Çalışmamızda Ataç'ın dili yenilerken hangi yolları kullandığını tespit etmek istedik. Bunun için önce Giriş'te, "söz varlığını zenginleştirme ve yeni kavramları karşılama yolları" adıyla dilbilimciler tarafından kabul edilen yollar hakkında bilgiler verdik. Bu bilgileri çerçeve kabul ederek Ataç'ın dili yenileme çalışmalarında hangi yolları nasıl kullandığını inceledik, ilgili bölümlerde onun dille ilgili görüşlerini belirtmeye çalıştık. Çalışmamızın en geniş bölümünü, Ataç'ın kelime kadrosuna ayırdık. Ataç'ın kullandığı kelimeleri nerelerden aldığını, hangi kelimeleri kendisinin ürettiğini ve hangi kaynaklardan beslendiğini tespit etmeye çalıştık. Çalışmamıza; Yapı Kredi Yayınları'nın 1998'de titiz bir çalışma ile çıkardığı *Söyleşiler, Karalama Defteri & Ararken, Günce 1953-1955, Günce 1956-1857, Diyelim & Söz arasında, Okuruma Mektuplar & Prospero ile Caliban, Dergilerde, Günlerin Getirdiği & Sözden Söze* adlı kitapları incelemekle başladık. Bu eserlerde basım esnasında herhangi bir değişiklik yapıp yapılmadığını tespit etmek amacıyla yazıların alındığı gazete ve dergilerin orijinallerine ulaştık. Gazete ve dergileri incelerken onun çalıştığımız kitaplara girmeyen bazı yazılarını da inceledik, bu yazılardan da görüşler ve kelimeler aldık. Bu arada Ataç'ın tercümelerinde nasıl bir dil kullandığını anlamak için *Kızıl ile Kara, Tehlikeli İlişkiler, Masallar ve İğreti Surat* adlı tercümelerini inceledik. Tercümelerinde Ataç'ın orta bir yol tutarak yeni kelimelere pek yer vermediğini tespit ettik. Ataçla ilgili yazılan kitapları, yazıları, yüksek lisans ve doktora tezlerini inceledik.

Yaptığımız çalışmada Ataç'ın yazılarında kullandığı yaklaşık 2000 kelimeyi ele aldık. Bu kelimelere öncelikle Ataç'ın verdiği anlamları belirledik. Sonra Türk Dil Kurumu ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın çıkardığı sözlükler başta olmak üzere bazı sözlüklerden Ataç'ın kullandığı kelimelerin -varsa- değişik anlamlarını belirledik. Daha sonra Ataç'ın kullandığı kelimelerin hangi kaynaklardan kotarıldığını bulmaya çalıştık. Başta *Divânü Lügâti't-Türk, Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü* olmak üzere

Türkçe'nin ve Türk lehçelerinin ulaşabildiğimiz büyük sözlüklerine baktık. Ataç'ın kelimelerini bu kaynaklardan topladığımız bilgiler ışığında sınıflandırdık. Elbette Ataç'ın kelimelerini tespit ederken veya bu kelimeleri sözlüklerde ararken gözümüzden kaçanlar olmuştur. Fakat biz, Ataç'ın o çok tartışılan kelimelerini, bunların alındığı kaynakları ve bu kelimelerin türetiliş biçimlerini tespit ederken bu konuda bir eksikliği giderdiğimiz kanaatindeyiz. Çünkü Ataç'ın kelime kadrosunun tespitiyle ilgili olarak bu güne kadar kapsamlı bir çalışmanın yapılmamıştır. Bu konuda yapılmış iki çalışmadan biri, Ataç'ın 5 kitabın incelemekle sınırlı kalan Tekin (1963)'in çalışmasıdır. Çolpan (1963) yaptığı çalışmada sadece Ataç'ın kullandığı 700 kelimeyi tespit etmiş, bu kelimelere Ataç'ın verdiği anlamları belirtmiştir. Biz bütün bu çalışmalardan farklı olarak kapsamlı bir işe giriştik:

1. Ataç'ın dil anlayışını,

2. Ataç'ın kullandığı kelimelerin “söz varlığını zenginleştirme ve yeni kavramları karşılama yolları”na uygunluğunu,

3. Ataç'ın kullandığı kelimeleri ve yararlandığı kaynakları,

4. Ataç'ın bizzat türettiği kelimeleri tespit etmeye çalıştık.

Çalışmalarımızda Ataç'ın kullandığı bazı kelimeleri eleştirsek de Türkçe'nin imkânlarını ortaya koymak adına yazarlar tarafından genel kabul görmüş olan kelimeleri kullandık. Bir anlamda “yeni kelimenin kitleler tarafından benimsenmiş olması kıstasını” uyguladık. Çalışmamızın sonuna ise Nurullah Ataç'ın yazılarında kullandığı kelimelerden oluşan bir “Ataç Sözlüğü” ilave ettik.

Bu kapsamlı ve yorucu çalışmada, beni cesaretlendiren ve her konuda bana yardımcı olan kıymetli hocam Yard. Doç. Dr. Mehmet Gümüşkılıç'a teşekkürü bir borç bilirim. Geç saatlere kadar çalışmama sabırla katlanan eşim, oğlum ve kızıma da teşekkür ederim.

Nurettin Satkın

İstanbul 2004

GİRİŞ

A. TÜRK DİLİNİN TARİHÇESİ

B. SÖZ VARLIĞINI ZENGİNLEŞTİRME VE YENİ KAVRAMLARI KARŞILAMA YOLLARI

I. GİRİŞ

TÜRK DİLİNİN TARİHÇESİ

Türkçe, günümüzde Avrupa içlerinden Japon Denizine kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada, yaklaşık 200 milyon kişi tarafından konuşulan bir dildir. Bugün Türkçe dünyanın 5 büyük dilinden biri olarak kabul edilmektedir. Türkçe, dünyanın en eski dillerinden de biri sayılmaktadır. Türkçe ile yazılmış ürünler 8. asra kadar dayansa da, Türkçe'nin M.Ö.ki devirlerde, Sibiryâ ve Orta-Asya'da konuşulduğu bilinmektedir.

Birçok eski dil gibi Türkçe de tarihi gelişim sürecinde bazı değişiklikler, etkilenmeler yaşamıştır. Bu değişiklik ve etkilenmelerin Orta-Asya'dan Batıya göçlerle başladığı bilinmektedir. Özellikle M.S. 8. ve 9. yüzyıllardan itibaren İran'ın doğusundaki Maveraünnehr bölgesinde, İslâm topluluklarıyla kurulan ilişkiler, Türkçe'nin tarihi gelişiminin en önemli olayı sayılmaktadır. Bu yüzyıldan itibaren Türk topluluklarının kitleler halinde İslâmiyeti kabul etmesi, yeni bir kültür ve medeniyet dairesine girmesi Türkçe'nin Arapça ve Farsça'dan bazı kelimeler almasına sebep olmuştur. Bu dillerden alınan kelimeler 5-6 asır boyunca sınırlı kalmıştır. Türk dili tarihinde adına Eski Anadolu Türkçesi dediğimiz dönemde, şair ve yazarlar yabancı unsurları az olan sade bir dil kullanmışlardır. Ahmet Fakih, Şeyyad Hamza, Yunus Emre, Mercimek Ahmet, Âşık Paşa, Süleyman Çelebi gibi sanatçıların eserlerinde bu dil özellikleri vardır. Bu durum 15. yüzyıl sonlarına kadar sürmüştür.

Osmanlı aydınları, 15. ve 16. yüzyıllardan itibaren Farsça ve Arapça'dan bol miktarda kelime almaya başlarlar. Türkçe, giderek Arapça-Farsça kelimelerin çoğunlukta olduğu bir dil haline gelir. 17. ve 18. yüzyıllarda, özellikle mensur metinlerde, süslü anlatıma özenen sanatçılar elinde Türkçe, gittikçe ağırlaşır. Öyle ki, uzayıp giden cümleler içinde birkaç fiilden başka Türkçe kelimeye rastlanmaz olur. Veysi ve Nergisi gibi sanatçıların elinde dil, bir şey öğretmek için değil, sadece

kelime oyunu yapmak, hüner göstermek için bir araç olarak kullanılır. Fakat belirtmemiz gereken önemli bir husus vardır: Böyle ağır ve zor anlaşılır bir dil kullanan bu sanatçılar, Türkçe cümle kuruluşunu (sentaks) asla terk etmemişlerdir; uzayıp giden bu ağdalı cümleler, Türkçe cümle kuruluşunun bütün özelliklerini taşır.

19. yüzyıl, Türk kültür ve medeniyet tarihinde önemli bir sayfadır. III. Selim’le başlayan Avrupa’ya yöneliş, II. Mahmut döneminde hızlanır. Sultan Abdülmecit zamanında ilan edilen 1839 Tanzimat; 1856 İslahat Fermanları bizde yeni kültür ve medeniyet dairesine girişin yasal belgeleridir. Bu dönemde Batı kültürü ve uygarlığı pek çok Türk aydını için merak konusudur. Özellikle kültürel alanda yapılan çalışmalar bizde Batı kültür ve edebiyatının yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Edebiyat tarihimizde Tanzimat Dönemi dediğimiz (1839-1896) bu dönem kültür tarihimizin en hareketli dönemidir. ”Eski-Yeni Çatışmaları” adıyla genel bir başlıkta toplanan bu tartışmalar içinde “dil” tartışmalarının özel bir önemi vardır.

Dilde sadeleşme çabaları 1860’larda Şinasi ile başlar: “Umum halkın kolaylıkla anlayabileceği bir dil” isteyen Şinasi’nin başlattığı anlaşılır dil çağrısı bir süre etkili olsa da Samipaşazade Sezaî, Rezaizade M. Ekrem ve Abdülhak Hamit’in dil anlayışları dilde sadeleşme hareketini sekteye uğratar. Servet-i Fünun sanatçılarından Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin ve Halit Ziya dilde sadeleşmeye karşı bir tutum izleyerek eserlerinde yabancı kelime kullanmayı sanat anlayışlarının bir gereği olarak kabul ederler. Kısaca 20. yüzyılın başlarına kadar dilde sadeleşme meselesinde önemli bir yol alınmaz.

Dilde sadeleşme hareketi içinde Millî Edebiyat akımının önemli bir yeri vardır. Genç Kalemler dergisinde Ömer Seyfettin’in yazdığı “Yeni Lisan” makalesi dil tarihimizde bir kilometre taşıdır. Bu makalede millî bir edebiyat kurmanın ilk şartının millî bir dil kurmak olduğu vurgulanır ve bu yolda çalışmalarını için herkese çağrı yapılır (Parlatır, Çetin 1999 : 75).

Balkan Savaşı ve akabinde çıkan I. Dünya Savaşı'nın yarattığı heyecandan da hız alan sade dil hareketi, millî bir dava haline gelir. Bu dönemde eser veren sanatçıların tamamına yakını dil davasına destek olur. Bu sanatçılar arasında Ziya Gökalp'in özel bir önemi vardır. Gökalp dilde sadeleşme hareketinin teorisyenidir. Gökalp (1976:22)'e göre dili sadeleştirmede tutulacak yol ana hatlarıyla şöyle olmalıdır:

a-Dilimizdeki her türlü yabancı kural ve tamlamaları terk etmeliyiz.

b-Dilimizde karşılığı olan yabancı kelimelerin yerine Türkçesini kullanmalıyız.

c-Herkes tarafından bilinen yabancı kelimeleri Türkçe (Türkçeleşmiş) kabul etmeliyiz.

d-Kelime uydurma yolunu tercih etmemeliyiz (1976 : 22).

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında dilde sadeleşmede Gökalp'in çizdiği yol uygulanır. Fakat 1930'lardan sonra Türk Dil Kurumu'nun kurulmasıyla dil, bir devlet meselesi olarak kabul edilir. Atatürk bizzat dille ilgilenir. Türk Dil Kurumu'nun kurulmasından kısa bir süre sonra "Öz Türkçe Kullanma" adıyla dilde tasfiye hareketi başlar. Dilimizdeki Arapça-Farsça kelimeler atılır, yerlerine eski kaynaklardan ve derleme yoluyla edinilen kelimeler alınır, bu yol yetersiz kalınca kelime türetme yoluna gidilir. Kelime türetme işi, bilen bilmeyen pek çok kişi tarafından benimsenir; bir süre sonra dilde Atatürk'ün de rahatsızlık duyacağı bir karışıklık başlar. Atatürk "Dil bir çıkmaza girmiştir, tabii yola gireceğiz" diyerek kelime türetmekten vaz geçilmesini ister (Atay 1961 : 451). Hatta, Dünyadaki milletlerin ana yurdu Orta-Asya'dır, bütün milletlerin aslı Türk'tür; dolayısıyla bütün diller de Türkçe'den doğmuştur; şu halde dilimizdeki yabancı kelimeleri atmaya gerek yoktur, diye özetleyeceğimiz ve adına Güneş-Dil Teorisi (Levent 1972) denilen bir teori uydurularak tasviyecilerin önü kesilmek istenir. Nitekim bu teori etkisini göstermiş dilde kelime türetmeye (uydurmaya) bir süre ara verilmiştir. Dilde topyekün tasviyeyi savunanların giderek zayıfladığı bir zamanda ortaya Nurullah Ataç çıkmıştır.

Ataç, 1945'ten itibaren "dilde tasfiye" olarak adlandırılan ve Atatürk'ün son senelerinde terk edilen bu çok tartışılan ve dünyada uygulaması olmayan yönteme sarılır. Bu yöntemin 16. yüzyılda kısa bir dönem özellikle Fransız aydınlar tarafından

kullanıldığı doğrudur. Fakat Fransız aydınların yaptığı dillerindeki yabancı kökenli kelimeleri atmak değil; Yunanca ve Latince eserleri ifade etmede yetersiz kalan Fransızca'yı bu dillerle yazılmış eserleri ifade edecek hale getirmekten ibarettir. Fransızlar, bu amaçla Latince ve Yunanca köklerden yeni kelimeler türetmişler, bunları eserlerinde kullanmışlar, bunlardan bazıları tutmuş, bazıları da benimsenmediği için terkedilmiştir. Bu yolla 16. yüzyılda pek fakir olan Fransızca genişlemiş, zenginleşmiş ve yenileşmiştir. Oysa Türkiye'de 1930'larda başlayan dil hareketi bu yolu izlememiş; yüzyıllardır kullanılan ve halk tarafından benimsenmiş bazı kelimeler atılmakla işe başlanmıştır. Bu yolla dilimiz zenginleşmemiş, aksine kelime hazinesi bakımından daralmıştır. 19. yüzyılda 100 binden fazla kelimesi olan Türkçe'nin, başlatılan tasviye hareketleri sonunda, söz varlığı azalarak yarı yarıya düşmüştür.

Dilde sadeleştirme çalışmaları dil tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Dilbilimciler arasında özellikle kelime türetme yoluna karşı çıkanlar olmuştur. Bunlara göre dil canlı ve doğal bir araçtır, bütün canlılar gibi dışarıdan müdahale sonucunda dilin bu özelliği bozulabilir. Dil, gerektiğinde kendini doğal yollarla yeniler. Bu hususta halkın kelime yapmadaki gücüne güvenmek gerekir. Dilde kelime türetmeye sınır ve kural konulmamasını savunanlar da vardır. Bunlara göre dil, kendini yenilemede yavaş işleyen bir sisteme sahiptir. Bu durumda aydınlar devreye girmeli, kelime türetmeli, bu kelimeler basın ve yayın yoluyla ısrarla kullanılmalı, bunların yerleşmesi sağlanmalıdır. Her iki görüşü uzlaştıran ve bizim de katıldığımız bir görüş daha vardır ki bu görüş sahiplerine göre gerektiğinde yeni kelimeler yapılabilir. Fakat bu, dilbilimde yetkin kişiler tarafından ve dilbilim kurallarına uygun olarak yapılmalıdır. “*Bilimsel görüş*” olarak adlandırılan bu görüş sahipleri dili zenginleştirmek ve yeni kavramları karşılamak amacıyla yapılacak çalışmalarda izlenecek yolları tespit etmişlerdir. Biz Nurullah Ataç'ın çalışmalarını bu çerçevede değerlendirmeden önce okuyucularımızın fikir sahibi olması için, bu yolları vermeyi uygun bulduk.

SÖZ VARLIĞINI ZENGİNLEŞTİRME VE YENİ KAVRAMLARI KARŞILAMA YOLLARI

Dilde, söz varlığını zenginleştirme ve yeni kavramları karşılama amacıyla baş vurulan yollar vardır. Bunlar:

- I. Başka dillerden kelime alma
- II. Kelime canlandırma
- III. Derleme yapma
- IV. Kelime yapma
 - A. Birleştirme
 - B. Türetme yollarıdır.

I. BAŞKA DİLLERDEN KELİME ALMA

Her dil gelişim süreci içinde başka dillerden kelime alabilir. Bu durum dilin doğal gelişim sürecine aykırı değildir. Bir dile başka bir dilden girmiş olan böyle kelimelere *alinti kelime* adı verilir.

Bir dilin başka dillerden kelime almasının 2 sebebi olabilir:

1. Toplum yaşantısına yeni bir kavram veya nesnenin katılmış olması.
2. Dili zenginleştirme amacıyla fazladan kelime alınması.

1. Toplum yaşantısına yeni bir kavram veya nesnenin katılmış olması.

Dillerin başka dillerden kelime almasının en önemli sebebi budur. Bu yolla alınan kelimeye dilin ihtiyacı vardır; çünkü toplum hayatına yeni giren bir nesnenin veya kavramın o dilde herhangi bir karşılığı bulunmamaktadır. Böyle bir durumda toplumlar, ihtiyaç duyduğu o nesnenin veya kavramın adını değiştirmeden alabildiği gibi, o kelimedeki kendi ses ve yapı özelliklerine uygun bazı değişiklikler de yapabilir. Türkler geniş coğrafyalarda devletler kurmuş, değişik milletlerle birlikte yaşamış olduklarından Türkçe, bu yolla pek çok kelime kazanmış, genişlemiş ve zenginleşmiştir.

Türkçe'ye yabancı dillerden giren kelimelerin büyük bir çoğunluğu İslâm diniyle ilgili kelimelerdir. Türklerin İslâm medeniyeti ile karşılaşmaları; onların sosyal hayatları, düşünceleri ve dilleri üzerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. İslâm'ın kutsal kitabının Arapça olması, Türkçe'nin kavramlar dünyasında bulunmayan pek çok kelime ve terimin Türkçe'ye girmesine sebep olmuştur : *Rab, Kur'an, sure, ayet, rahmet, ilahi, ezan, ramazan, vb.* gibi. Bu kelimeler arasında *peygamber, namaz, abdest* gibi bazı Farsça kelimeler de vardır.

Bilindiği gibi İslâm öncesi Türk toplulukları göçebe idi. Ekonomik ve kültürel hayatları kısıtlıydı, onlara 5- 6 bin kelime bir dil yetiyordu. Yerleşik hayatın başladığı ve geliştiği 10. yüzyıldan itibaren Türkçe'de bulunmayan, fakat dinle de ilgisi olmayan, pek çok kelime ve kavramın dile girdiğini görürüz. Bu kelimeler arasında *ayna, dükkan, medrese, ayva, şeftali, bakkal, bahriye* gibi Arapça, Farsça'dan alınanlar olduğu gibi *palamut, hamsi, marul, fasulye, fındık, kiler, kaptan* .. vb. gibi Yunanca ve Latince'den alınanlar da vardır. Bu ve benzeri kelimeler yeni coğrafyalarda karşılaşılan nesnelere adlarıdır ve o günkü Türkçe'de bu nesnelere adlarını karşılayan herhangi bir kelime mevcut değildir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Türkçe'ye dinle ilgisi olmayan kelimelerin girmesi, Türk toplumunun yeni coğrafyalara ve kültür çevrelerine yerleşmesi, farklı dil konuşan halklarla birlikte yaşamasıyla yakından ilgilidir. "Türkiye tarihinin mutlu bir olayı Arap, İran, Yunan, Slav vs. gibi kültürlerin üzerinde yerleşmiş olmamızdır. Türkçemizde birçok dilden kalabalık bir kelime hazinesi vardır. Bu dillerin ise dünya uygarlığını yaratan Akdeniz ve Ortadoğu haklarına ait olduğu açıktır. Şu halde Türkçemizdeki bu renklilik utanılacak değil, övünülecek bir özelliktir. Tarih dilimize bu renkliliği bağışlamıştır." diye yazan Ortaylı, (2001:189) yerinde bir tespit yapmıştır.

19. yüzyılda sanayi alanındaki gelişmelere paralel olarak Türkçe'ye, Batı dillerinden bazı kelimeler girmeye başlamıştır. Ülkemize Batıdan giren ve yeni icat edilen bazı eşyalar, kendi adlarını da beraberinde getirmiş, *telefon, fotoğraf, telgraf, gramofon, şimendifer, taksi, kamyon, balon, çimento, petrol, sinema...* vb. yabancı kelimeler dilimize girmeye başlamıştır.

20. yüzyılda buluşların büyük bir hızla artması *video, televizyon, disket, volkmən, dinamo, faks, flaş, motor, jet, şilt...*vb. gibi pek çok kelimenin Türkçe'ye dolmasına sebep olmuştur. Türk Dil Kurumu'nun 1930'lardan itibaren, bu kelimelere karşılık bulma çabaları yetersiz kalmıştır. Gerçi bir eşyanın kendi adıyla birlikte gelmesine engel olmak pek mümkün değildir. Çünkü teknolojik gelişmeler çok süratli olmaktadır. Toplum hayatına giren kelimeye karşılık buluncaya kadar, o kelime dile yerleşmektedir. Nitekim, nesnenin adıyla birlikte dilimize, yabancı kelimeler girmeye devam etmektedir. Her aşırılık gibi bu durum dilde yozlaşmaya sebep olmakta, Türkçe'nin bir ilim ve teknoloji dili olarak gelişip kullanılmasını engellemektedir.

2. Dili Zenginleştirme Amacıyla Fazladan Kelime Alınması

Dile, bir ihtiyaç olmadığı halde, bazı yabancı kelimeler alınabilmektedir. Bu yolla kelime alma, bir kısım aydınların eş veya yakın anlamlı kelimeleri alarak dili zenginleştirme isteklerinden; çoğu kez de estetik kaygılarından ileri gelmektedir. Şiirde ahenkli ve armonisi güzel kelime kullanma merakı veya üstat saydıklarına benzeme, onların eserlerine benzer eserler verme kompleksi, ihtiyaç olmadığı halde dile pek çok kelimenin girmesine sebep olmuştur, olmaktadır.

İhtiyaç olmadığı halde yabancı kelime alma merakı, Türkçe'nin tarihsel gelişim süreci içinde, İslamiyet'in kabulünden sonraki ilk yüzyıllarda başlamıştır. Bazı aydınlar Arapça ve Farsça'dan pek çok kelime almış, Türkçe'ye fazladan binlerce kelime girmiştir: Aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi alınan kelimelerin dilde karşılığı vardır; dolayısıyla bunlar fazladan alınmış kelimelerdir:

Sevgili- canan, habib

Yüz – sima, çehre, ru

Yan – canip, taraf

Bağırma - feryat

Açık - sarih, aşikar

Al- beyaz, sefid

Gök – sema, felek

Kara - siyah

Ay - mah, kamer

Üzüntü - melal

Yaprak- berg, varak

Yağmur - Baran

17. 18. yüzyıllardan itibaren Arapça ve Farsça'dan kelime almada ölçü iyice kaçmıştır. Artık Arapça – Farsça kökenli kelimeler, kelime grupları Osmanlı aydını için değerli bir süs eşyasıdır. Onlar, bu kaynaklardan ne bulursa devşirir. Türkçe bir yazı dili olarak anlaşılmaz hale gelir. Cümle kuruluşu ve birkaç fiil dışında bazı eserlerde Türkçe kelimeye rastlanmaz olur. Bu durum 19. yüzyıl ortalarına kadar sürmüştür.

19. yüzyıldan sonra Batı devletleriyle ekonomik ve kültürel ilişkilerin artması dilimize, Batıdan, gereksiz bazı kelimelerin girmesine sebep olmuştur. Bir zamanlar Arapça ve Farsça'ya hayranlık duyan bazı aydınlarımız, bu kez- başta Fransızca olmak üzere- Batı kökenli kelimelere ve Batı kültürüne hayranlık duymaktadır.

Dilimizdeki alıntı kelimelerin durumu, dil alimleri arasında tartışmalara sebep olmuştur. Kimi aydınlara göre, halk yığınları tarafından benimsenip yaygınlaşan, hatta Türk hançeresine göre şekillenen yabancı kökenli kelimeler, dilin asıl kelimelerinden ayrılamaz, onlar artık Türkçeleşmiştir: "...kitap kelimesi artık Türküdür" (Ağaoğlu 22.02.1935). Atay da (Mart 1945: 19) Türkçeleşmiş kelimelerin dilden atılmasının Türkçenin anlatma gücünü zayıflatacağını söyleyerek dilimizdeki yerleşik yabancı kökenli kelimelerin atılmamasını ister. Türkçeleşmiş kelimeler konusunda fikir beyan eden dil alimlerimizden biri de Zeynep Korkmaz'dır. Korkmaz da, Türkçeleşmiş kelimelerin dilden atılmasına taraftar değildir: " Biz dilciler, dildeki kelimeleri Türkçe kelimeler, alıntı kelimeler (Lehnwort) ve yabancı kelimeler (Fremdwort) diye üçe ayırırız. Yukarıda da belirtildiği gibi, dil, alıntı kelimeler üzerinde kendi hükmünü yürüterek onu kendi bünyesine sindirmiştir. Bunların Türkçe kelimelerden farkı kalmamıştır. Türkçe kelimelerle birlikte her türlü türetmelere ve genişletmelere elverişli duruma gelmişlerdir. Dilden atılacak olan kelimeler bunlar değil, daha yabancılık vasfını üzerinden atamamış olanlardır. Durum böyle iken, Türkçeleşmiş kelimelere el atmak, dili zenginleştirmeye çalışmak değil, dilin kelime hazinesini daraltmak, anlatım gücünü zayıflatarak yeni yeni sorunlara yol açmaktadır. Böyle bir tutum, dil inkılabının dayandığı fikir temeli ve yöneldiği hedefle elbette bağdaştırılmaz"

(1995 : 794-795).

Dildeki yabancı menşeli kelimelerle ilgili görüş beyan eden diğer dilcilere göre ise yabancı menşeli kelimeler, bunlara ihtiyaç olsun olmasın yabancılık vasfından kurtulamaz. Bu kelimelerin hepsi atılmalıdır. Bu görüşü savunanlardan biri Nurullah Ataç'tır: Ataç'a göre dilimize hangi yolla ve nereden girerse girsün, bütün yabancı kelimeler atılmalıdır: "Doğru söylüyorum, bugün yabancı sözlerin hepsi de, en alışık olduklarımız bile beni ürpertiveriyor, konuşurken söylüyorum, yazmağa gelince irkiliyorum, bana batıyor" (Ataç 7.7.1947).

Tezimizin de konusu olan Ataç, dilimizdeki yabancı kelimelerin atılarak yerlerine gerekirse yeni kelimeler uydurulmasını önerir: "Dil için savaşıcağım, Arapça, Farsça sözlerden, bütün yabancı sözlerden biraz daha kurtulup Türkçenin kendi kendini bulmasına çalışacağım, Türkçe sözleri beğenmeyenlere, kaba bulanlara, onların güzelliğini anlatmaya çalışacağım. Elimden gelirse yeni tilcikler yapacağım, Türkçe köklerden yeni tilcikler üreteceğim, onların deyimi ile söyleyeyim: 'Uyduracağım'. Böylelikle dilin gelişmesine ben de elimden geldiğince, bir yararlılığım dokunmasına çalışacağım" (Ataç 4.1.1953). Kısacası, yabancı dillerden kelime almak, dilin söz varlığını zenginleştirmede, yeni kavramlara ve nesnelere karşılık bulmada yüzyıllardan beri baş vurulan yollardan biridir. Ancak bu kolay bir yoldur. Esas olan dilin kendi öz kaynağından beslenmesi ve kendi imkanlarından yararlanmasıdır.

2. KELİME CANLANDIRMA

Dilin canlılık özelliğinin tabii bir sonucu olarak kelimeler doğar, gelişir ve ölür. Onun için her dilde bir dönem kullanılmış; fakat sonra unutulmuş kelimeler vardır. Bu kelimeler, yeniden diriltilebilir, canlandırılabilir. Dil Devriminden sonra, eski kaynaklardan yapılan taramalarla, dilimizde eskiden kullanılmış ve unutulmuş olan birçok kelimeye bu yolla işlerlik kazandırılmıştır.

Diriltme ve canlandırma yolunun güvenilir bir yöntem olup olmadığı tartışma konusudur. Çünkü eski metinlerden alınan kelimeler, kendi devirlerinin söz

özelliklerini yansıtmaktadır. Dilin tabii seyrine uygun olarak, yüzyıllar içinde bu kelimelerin ne gibi bir anlam ve ses değişikliğine uğrayacağını kestirmek güçtür. Bugün *subay* diye türetilen ve benimsenen bu kelime geçen yüzyıllara kadar kullanılan *subaşı* (sü başı) kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Oysa *subaşı* kelimesi bugün için, bir askeri terim değildir, suyla ilgilidir, suyun başı manasındır. Olumlu bir anlam taşıyan *yavuz* kelimesi de dilin zaman içinde yalnız ses değil, anlam olarak da değişebileceğinin örneğidir. Eski metinlerde *yabız* olarak geçen, daha sonra *yabız*, *yavuz*, *yabızlık*, *yavuzluk* şekline giren bu kelime, uzun yıllar “kötü, uğursuz” anlamında kullanılmıştır. *Akı* yerine *us* kelimesini canlandırma da boş bir çabadır. Bugün daha çok terbiyeli, uysal anlamına gelen *uslu* kelimesinin *us*’tan türediğini bilen çok azdır. Eski kaynaklardan diriltilen ve yeni anlam verilerek bir hukuk terimi haline getirilen *savcı* kelimesinin tutmasının sebebi ise, bu kelimenin *müdde-i umûmî* gibi söylenmesi zor bir tamlamayı kolaylaştırmasından ibarettir.

Dünyada bazı uygulamaları olmakla birlikte eski kökleri ve kelimeleri canlandırma yolu çok dikkatli kullanılması gereken bir yöntemdir. Çünkü dil bir çam ağacı gibidir. Bir taraftan büyür, gelişirken diğer taraftan işe yaramayan kelimeleri, çam ağacının yapraklarını dökmesi gibi döker, atar. Bunun hangi sebeple olduğu bilinmez. Ama toplumun ortak iradesi o kelimeyi beğenmemiş, atmıştır. Onu yüzyıllar sonra diriltmek o topluma, toplumsal iradeye ve belki de zevke bir karşı duruştur, umursamazlıktır. Bu durum dilin canlılık ve doğal gelişim ilkesine aykırıdır.

Dil Devrimi’yle birlikte, önceki yüzyıllara ait olan bazı eserler taranmış, bu eserlerde geçen kimi kelimeler toplanarak bir *Tarama Sözlüğü* yapılmıştır. Dil devrimini hararetle savunan kişiler, bu eserlerden ve *Tarama Sözlüğü*’nden bazı kelimeler alarak bunları yazılarında kullanmışlardır. Bu tutum, “dil devrimine” karşı olanlarca yadırganmıştır. Fakat, “tarama çalışmalarıyla kelime canlandırma” yoluyla dilimize bazı kelimelerin kazandırıldığı da bir gerçektir.

3. DERLEME YAPMA

Ağız, bir lehçenin bölgesel özellikler taşıyan kullanılış biçimidir. Ağızlarda kullanılan kelimeler dar bir çevrede konuşulduğundan kullanıldığı yerin ses ve anlam özelliklerini taşır. Aslında bu kelimelerin çoğu *betlek (ödlek)*, *evin (öğün)*, *eğez, ehlez (enez : zayıf) ekercek, eğircek (eğirecek)*, *cüfer, cüher (cevher, güher)* *görcek (görecek : ufuk)* örneklerinde görüldüğü gibi asıl dilde yüzyıllardır kullanılan kelimelerin yöresel kalıplara ve anlamlara girmiş biçimleridir.

Ağızlardan derleme yoluyla dile kelime kazandırma, dili zenginleştirme yollarından biridir. Çünkü ağızlarda dilin eski dönemlerinden, değişik şive ve lehçelerinden gelen pek çok arkaik unsur, eski şekil ve anlamlarıyla yaşar. Çoğu kez, ağızlar, ortak dile oranla daha zengin bir kelime kadrosuna, daha zengin bir söz varlığına sahiptir. Bundan dolayı dilde yeni kavram ve kelimelere ihtiyaç duyulduğunda dil, bu öz varlığından istifade edebilir. Fakat bu zengin malzeme içinden seçme yapmak, bazı kelimeleri ortak dile kazandırmak sanıldığı kadar kolay değildir. Çünkü bir kelimenin ses yapısı ve anlamı her ağızda farklı olabilir. Halbuki yazı dili, edebi dil, derleyip toplayıcı, birleştirici bir niteliğe sahiptir. Bu yüzden ağızlardan, herkes için geçerli ve ortak dile mal olacak uygun kelime bulmak her zaman mümkün değildir.

Ağızların söz varlığını tespit amacıyla ülkemizde derleme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarda bir hayli kelime tespit edilmiş, bu kelimeler Türk Dil Kurumu tarafından *Derleme Sözlüğü* adıyla kitap haline getirilmiştir. Dilin sadeleşmesini savunan kişiler, bu çalışmalardan istifade etmişler ve dilimize bazı kelimeler kazandırmışlardır.

4. KELİME YAPMA

Dilde yeni kavramları karşılamada kelime yapma yolu çok önemli bir yer tutmaktadır. Kelime yapmada bilinen iki yöntem vardır: Bunlar:

1. Birleştirme
2. Türetme

4.a. Birleştirme

Dilde yeni kavramları karşılamanın doğal yollarından biri birleştirme dir. Bu yolla meydana getirilen yeni kelime bir birleşik kelime dir. Bu kelime – genellikle - iki ayrı kelimenin birlikte kullanılması yoluyla oluşturulur. Birleşik kelimelerin yapılışında çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1) İsim tamlaması yapılarak kurulan birleşik kelimeler:

Sesbilgisi, hanımeli, yer çekimi, külhanbeyi, yavruağzı, kuşburnu.

2) Sıfat tamlaması yapılarak kurulan birleşik kelimeler:

Beyaz peynir, açığıöz, toplu iğne, bozdoğan, darboğaz, sivrisinek, karasinek, sıkıyönetim

3) İkilime yapılarak kurulan birleşik kelimeler:

Çoluk çocuk, dedikodu, ev bark, çıtçı, civciv, hoşbeş, kılık kıyafet, üst baş

4) Birleşik fiil yapılarak kurulan birleşik kelimeler:

Hasta olmak, söz etmek, sabretmek, gelebilmek, alıvermek, gidedurmak

Birleştirme yoluyla yeni kelime oluşturma yöntemi, halk tarafından belki de en çok kullanılan yeni nesnelere ve kavramları karşılama yoludur. *Gecekondu, imambayıldı, uyurgezer, kaptıkaçtı, cankurtaran, devre mülk, halk otobüsü, halı saha, korsan kaset ... vb.* gibi kelimeler, halk zekasının ve buluşunun en güzel örnekleridir. Birleşik kelimeler, zaten tek olarak da kullanılan kelimelerden oluştuğu için bu yolla edinilen birleşik kelimelerin bireyler tarafından benimsenmesi zor olmamaktadır. Fakat 1940'lerden sonra Nurullah Ataç gibi yazarlar, *akağınlı, aktöre, baba kalıtı, bilgesever, dörüt yapıtı, umuya kapılmak...* gibi birleştirme yoluyla bazı kelime ve terimler türettillerse de bu kelimelerin çoğu tutmamıştır.

Dile yeni kelime kazandırmanın en bilinen yolu türetmedir. Eklemeli bir dil olan Türkçe'de zengin bir ek sistemi bulunmaktadır. Bu zengin ek sistemini kullanarak Türkçe'de her türlü kelime türetmek mümkündür.

4.b. Türetme

Kelime türetmek, isim ve fiil köklerine yapım ekleri getirilerek yeni gövdeler oluşturmak demektir. Türkçe'de kökler; isim ve fiil kökleri, yapım ekleri de isme eklenenler ve fiile eklenenler olmak üzere iki büyük bölüme ayrılır. Kelime türeten ekler isimden isim türeten ekler, isimden fiil türeten ekler; fiilden isim türeten ekler, fiilden fiil türeten ekler olmak üzere dörde ayrılır. Bütün bu ekler kelimenin sonuna eklenir; çünkü Türkçe sondan eklemeli bir dildir.

Türkçe'de yeni kelime türetilirken kök değişmez. Yeni türetilen kelime, türediği kökün anlamını az çok korur, bu durum türeyen kelimenin anlamını kavramada bir kolaylık sağlamaktadır.

1930'lu yıllardan itibaren kelime yapma yolu oldukça rağbet görmüş, bu durum doğal olarak pek çok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bu konuyla ilgili olarak daha ilk yıllarda ortaya iki farklı görüş çıkmıştır: Kelime yapma gerekçelerine "dili özleştirme" adını verenler; bunları aşırı ve bilim dışı olmakla suçlayanlar. Bu iki grup arasında, özleştirme yöntemi ve fikir ayrılıkları zamanla iyice farklılaşmış, yıllar içinde adeta düşman kamplar meydana gelmiştir. Biz her iki görüşün temsilcisi olarak Zeynep Korkmaz ile -çalışmamızın da konusu olan - Nurullah Ataç'ın fikirlerini karşılaştırmayı uygun bulduk. Ataç'ın görüşlerini ayrıntılı olarak incelediğimiz için daha çok kelime türetmede bilimsel görüşü savunan Zeynep Korkmaz'ın fikirlerini ortaya koymaya çalışacağız: Zeynep Korkmaz bu iki grubun görüşlerini şu şekilde özetler :

"1- Özleştirme çalışmalarının, dilin yapı ve işleyişine uygun olarak yürütülmesi gereğini savunanlar. Bunlar türetme çalışmalarında bilim metodunun uygulanmasını isterler. Bundan dolayı bu görüşü "*bilimci yöntem*" diye adlandırabiliriz.

2- Özleştirme çalışmalarının yürütülmesinde, dilin yapı ve işleyişine uygunluğunu arka plana iterek, yeni kelimelerin dilde tutunup tutunmamış olması gerçeğini ölçü olarak kullananlar. Bu görüşü benimseyenlerin uyguladıkları yöntemde “*devrimci yöntem*” diyebiliriz. Bunlara göre: “Dilde yanlış ya da doğru sözcükler değil, kullanılan ya da kullanılmayan sözcükler vardır. Dilin türetme kurallarına uygun düşmeyen kimi söz değerleri dilin çevrimine girmiş, dilde benimsenmişse artık o sözcüklerin tartışması yapılamaz. Mesela; *imge, ilginç, özel...* gibi sözcükler kuralcı dilbilimi açısından yanlıştır. Ancak, bilimci (!) ve devrimci anlayış kuralların tutsağı olmaz.

Bilimci yöntemle devrimci yöntemin en çok çeliştiği nokta türetme kelimelerde kendini gösterir. Bilimci yöntem köklerle eklerin birleştirilmesi yolu ile türetilen yeni kelimelerde, kök ile ek arasındaki ses bağlantısı, şekil yapısı ve anlam-görev uyuşması bakımından, dilin yapı ve işleyiş ölçülerine sıkı sıkıya bağlı kalınmasını gerekli bulur. Devrimci yöntem ise bu konuda hiç duyarlı değildir. Aksine, yer yer, dilin yapı ve işleyişini zedeleyici bir yol izlemektedir. Bu metot uygulayıcılarına göre: Dilde yanlış ve doğru sözcükler değil kullanılan ya da kullanılmayan sözcükler vardır. ” (Korkmaz 1995 : 723). Bize göre, kelime yapmada “devrimci görüş”ü savunanlar bilimsellikten uzaktır. Dilbilgisi bir ana bilimdir. Bu bilimin pek çok dalları vardır. Bunlardan biri de kelime yapmada mutlak bir uzmanlık isteyen morfolojidir. Türetme işinin doğru ve sağlıklı yapılabilmesi için ek ve köklerin özelliklerinin iyi bilinmesi gerekir. “Eklere rast gele görevler verilip kelime türetilemez. Türetilen kelimeler, dilin kurallarına, ekin işlevine, kökün anlamına uygun oldukları takdirde doğrudur. Onun için türetilen kelimenin dilde yadırganmaması ve tereddüt yaratmaması gerekir” (Özkan, Esin, Tören 2001 : 481). Yapılan kelime âdeta uzun süreden beri dilde kullanılıyormuş gibi doğal olmalıdır. Aksi halde türetilen bu kelimeler “yanlış ve uydurma” damgasını yemekten kurtulamazlar. Meselâ *bilgisayar, bildiri, görüş, girişim, verim, sayım, uygun, soru, başarı, vergi, anlam, yorum, bakış, yönetim* vb. gibi kelimeler yeni olmalarına rağmen uzun zamandan beri dilde kullanılıyormuş hissini vermektedir. Yeni kelimeye gerek varsa bu kelime - Türkçe kurallara uygun olarak- yetkin kişiler tarafından türetilmeli; geniş kitleler tarafından da benimsenmelidir. Halkın

benimsemediği bir kelime, ne kadar bilimsel kurallara uygun olarak yapılmış olursa olsun dil bilimi açısından bir kıymet ifade etmez.

Kelime türetme, her zaman başvurulacak bir yol değildir. Kelime türetmenin yapılabilmesi için uyulması gereken şartlar vardır: Pek çok dilbilimciye göre, aşağıda inceleyeceğimiz şartlar birlikte gerçekleşirse kelime türetme yoluna gidilmelidir.

4. 1. KELİME YAPMANIN ŞARTLARI

Dilde yeni kelime yapmanın şartlar şunlardır: 1. İhtiyaç 2. Yapım şekli 3. Benimsenme Şimdi sırasıyla bu başlıkları inceleyelim:

4. 1. 1. İhtiyaç

Yeni bir kelime türetmek için, dilde, o kelimeye bir ihtiyaç olmalıdır. Dilde çeşitli sebeplerden dolayı yeni kelimelere ihtiyaç olabilir. Bunlardan bazıları şunlardır:

a-Dünyadaki teknolojik gelişmelere, buluşlara paralel olarak dilde yeni kelimelere ihtiyaç duyulması: *yazarkasa, yazıcı, tarayıcı, ekran kartı, baskı makinesi, bilgisayar...*

b-Bazı kelimelerin eskimesi, kullanımdan düşmesi veya söyleniş zorluğu nedeniyle dilde yeni kelimelere ihtiyaç duyulması: *sömürge (müstemleke), bilirkişi (ehl-i vukuf), başarı (muvaffakiyet), savcı (müdde-i umumi), anayasa (teşkilat-ı esasiye), danıştay (şura-yı devlet).....*Böyle durumlarda kelime türetme, pek çok dil bilgini tarafından normal kabul edilmektedir. Bunlardan biri Zeynep Korkmaz'dır: “ Dilimiz, kendi yapı ve işleyişine uymayan *intihap, maişet, mahrukut, tezelsül, tevahhuş, şayia, adem-i itilaf, layemut, bikarar, naçar, nikbin, ceza-yı nakdi, tolerans, plasman, zati* gibi yığınlarca kelimeyi atarak bunların yerine *seçim, geçim, yakat, akaryakat, sarsıntı, ürküntü, söylenti, uyuşmazlık, ölümsüzlük, çaresiz, iyimser, para cezası, hoşgörü yatırım, özlük* gibi Türkçe karşılıklar

koymakla, Türkçeleşme doğrultusunda büyük bir yol almıştır” (Korkmaz 1995 : 914).

c-Sadeleştirme ve özleştirme isteği gibi değişik durumlar karşısında, dilde yeni kelimeye ihtiyaç duyulması: *konut, yazım, yargı, ansımak, betimlemek, gizem, yazgı..* vb gibi türetilen kelimelere ihtiyaç olup olmadığı tartışma konusudur. Kimi dilbilimciler salt sadeleştirme ve özleştirme isteğinden kelime türetmeye karşıdır: Onlara göre *hayat, kalem, kitap, mektup, çare, misafir, şifa* gibi kelimelere karşılık arayıp, bunlarla ilgili kelime türetmek boş bir çabadır, gereksizdir. Dilde yüzyıllardan beri halk tarafından benimsenmiş olan ve kullanılagelen kelimelerin bulunması bir dilbilimciyi rahatsız etmemelidir. Oysa 1930’larda “dili özleştirme veya sadeleştirme” adıyla ihtiyaç olsun olmasın pek çok kelime türetilmiş, bu durum, dil işine önyak olan Atatürk’ü dahi rahatsız etmiştir: Zeynep Korkmaz, dönemin tanıklarından alıntılar yaptığı makalesinde bu durumu şöyle anlatır: “1932’den sonraki inkılap heyecanı içinde tasfiyecilik görüşü ağır bastı ve ön plana geçti. Atatürk, denemeden çekinmeyen bir inkılâpçı olarak bu görüşü uygulamaya aldı. Ancak, birkaç yıl içinde, bu yolun doğurduğu aşırılığın dilbilimi esaslarına ve dilin sosyal varlık olması gerçeğine ters düşerek dili bir tıkanıklığa ve çıkmaza doğru sürüklediğini görünce, “tasfiyecilik” yolundaki denemeden vazgeçti. Bu konudaki görüşünü: “*Türkçenin hiçbir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığını söyleyenlerin iddiasını tecrübe ettik. Dili bir çıkmaza sokmuşuzdur, maksatlarımızı anlatamaz olmuşuzdur*” sözleri ile dile getirmiştir. Atatürk, yabancı kökenli oldukları halde, artık Türkçeleşmiş ve dilin yapısına sinmiş olan kelimelerden fedakârlık edilemeyeceği görüşünde idi. Dil konusundaki bir sohbet arsında: “*Yeni Türkçe kelimeler teklif edebiliriz. Bu yönde ısrarla çalışmalıyız, fakat bunları Türk dilinin olgunlaşma seyrine bırakmalıyız. Birkaç gün önce Ahmet Cevat Bey (Emre) ’e söyledim ketebe, yektübü Arabındır; katip, mektup Türkündür*” demesi de bundandır. Bu hususla ilgili olarak Atatürk devrindeki dil çalışmalarına bizzat katılmış bulunan Falih Rıfkı Atay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Abdülkadir İnan ile İsmail Habib Sevük’ün hatıralarında ve o zamanki Türk Dil Kurumu Genel Yazmanı İbrahim Nemci Dilmen’in 1936 yılında *III. Türk Dil Kurultayı*’na sunulan raporunda daha başka örnek ve açıklamalar da yer almaktadır. Artık anlaşılmıştı ki, dili özleştirme hareketi kısa vadeli, temelsiz tedbirlerle

gerçekleştirilemezdi. Bu bir kültür ve bilim işi idi. Önce bilimsel hazırlığının tamamlanması ve hangi Osmanlıca kelimelerin dilde eritilerek Türkçenin yapı ve zevk kalıplarına uydurularak Türkçe damgasını almış, hangilerinin daha eğreti ve “Türkçeye yabancı kalmış” oldukları tespiti gerekirdi. Bundan dolayı, Atatürk, 1936 yılından sonra tasfiyecilik yolundaki uygulamalara iltifat etmemiş ve bu yolu tıkamıştır” (Korkmaz 1995 : 802).

Atatürk’ün vefatından sonra bazı dil meraklıları “öz türkçecilik “adıyla kurallı-kuralsız, ihtiyaç var-yok demeden pek çok kelime türetmiş, işin garip yanı bunu Atatürkçülük adına yapmışlardır. Bu durumu Zeynep Korkmaz şöyle değerlendirir: “Ancak konuyu 1940’tan 1982’ye doğru yol alan akışı içinde genel bir değerlendirmeden geçirmek gerekirse, Türkçeleştirme çalışmalarında olumsuz yanın gittikçe ağırlık kazanan bir gelişme gösterdiğini ve uydurma eklerle yapılan kelime ve şekillerin dilimizi bozmakta ve perişan etmekte olduğunu da belirtmek zorundayız. Bu duruma gelişte, çeşitli sebepler yanında, dilin Atatürk’ten sonra devlet himaye ve kontrolünden uzak kalışının da payı vardır. 1945’ten sonraki yıllarda, dil inkılabını zayıf bir eğilim halinde, dilde ırkçılığa doğru kaydırmaya başlayan hareket, 1960-1980 yılları arasında büsbütün hızlandırılarak ve yönü değiştirilerek tam bir tasfiyecilik hareketine dönüştürülmüştür” (Korkmaz 1995 : 836). Bize göre de ihtiyaç olmadan kelime türetme yoluna gidilmemelidir. Dünya dilcileri arasında, kelime türetme yoluyla dile kelime kazandırma yolu pek rağbet görmemiştir. Dillerinde binlerce yabancı kelime bulunmasına rağmen İngiliz ve Fransız aydınlarının büyük bir ekseriyeti bu yola karşı çıkmışlardır.

4. 1. 2. Yapım şekli

Yeni kelime bir ihtiyaç ise, kelime türetirken yeni nesneyi veya kavramı karşılayacak en “uygun kök” ve işlevine en “uygun ek” seçilmelidir. Aksi halde

türetilen kelime dilde karışıklık yaratmaktan başka bir işe yaramaz. Şimdi “uygun kök” ve “uygun ek” bahsini sırasıyla inceleyelim:

4. 1. 2. 1. Uygun kök

Kelime türetirken kökün yaşayan, canlı kök olmasına ve türetilen kelime ile türetildiği kök arasında bir anlam ilgisinin bulunmasına dikkat edilmesi gerekir. Canlı kök, halen kullanılan ve anlamı herkes tarafından bilinen kök demektir: *gel-*, *yat-*, *ver-*, *gör-*, *bil-*, *oku-*, *göz*, *bir*, *su*, *yol* ..vb. gibi. Bir de kullanılıştan düşmüş, canlılığını yitirmiş veya anlamı değişmiş kökler vardır: *Tün* (gece), *al* (hile), *sü* (asker), *betik* (kitap) gibi”. Böyle köklere *ölü kök* adı verilir ki bunlar tercih edilmemelidir.

“Uygun kök” bahsinin diğer bir yönü, kök ile türeyen kelime arasında bir anlam ilgisinin olması gerektiğidir. Eğer kök ile türetilen kelime arasında anlam ilgisi yoksa veya zayıfsa, türetilen kelime boşlukta kalacaktır. Meselâ özleştirme sırasında “belediye” için önerilen *uray*, milletvekili için önerilen *saylav*, meclis için önerilen *kamutay*, kültür için önerilen *ekin*, vicdan için önerilen *bulunç* kelimeleri zihinlerde bir kavram çağrıştırmadığı için tutmamıştır; yine *koşul*, *saptama*, *aygıt*, *ilinç* kelimelerinin kökleri belirsizdir. Ama *seçim*, *öğrenim*, *akım*, *sayı*, *birikim*, *görünüş*, *sözleşme* gibi yeni kelimeler canlı ve anlamlarına uygun köklerden yapıldıkları için kolayca benimsenmişlerdir.

Kelimenin doğru türetilmiş olması için canlı, işlek ve bilinen bir kökten yapılmış olması yeterli değildir. Aynı zamanda kelimenin yapıldığı kökün işlevi doğrultusunda kullanılmış olması gerekir. *ol-* kökü Türkçe’de - birkaç istisna dışında - bir yardımcı eylemdir. Bu fiil kökünden türetilen *olanak*, *olası*, *olasılık*, *olasız*, *olasızlık* gibi kelimelerin 1940’larda türetilmelerine rağmen hala benimsenememesi kelimelerin işlevine uygun kökten türetilmemiş olmasıyla da ilgilidir.

4. 1. 2. 2. Uygun ek

Kelime türetirken göz önünde bulundurulması gereken önemli noktalardan birisi kelimenin türediği ekin işlek olması ve işlevine uygun olarak kullanılmasıdır. İşlek ek, dilde örnekleri çok olan, kullanılıştan düşmemiş, böylece köke kattığı anlam kolayca anlaşılabilir ektir. İşlek olmayan ek ise tamamen kullanılıştan düşmüş veya canlılığını kaybedip birkaç kelimedeki kalıplaşmış kalmış ektir. Meselâ, *yazın*, *kaşın*, *güzün*, *öğün* gibi belirli birkaç kelimedeki görülen ve fazla işlek olmayan *-n* ekinin, *zor* ve *güç* köklerine getirilerek bunlardan *zorun* ve *gücün* kelimelerinin yapılması yanlıştır. Çünkü bu ek işlekliliğini kaybetmiştir, yalnızca bu kelimelerde kalıplaşmış olarak yaşamaktadır. Özleştirme çalışmaları sırasında canlı olmayan eklerle türetilmiş pek çok kelime teklif edilmiş, ancak bunlar tutmamıştır. Buna karşılık *-m*, *-gi*, *-lık* gibi işlek ve canlı ekler hangi köke gelirse gelsin anlamlı birer kelime oluştururlar: *anlam*, *sayım*, *alım-satım*, *sürüm*, *saygı*, *bilgi*, *etki*, *atki*, *vergi*, *sezgi*, *yazlık*, *yolluk*, *işlik*, *gözlük* vb. gibi uygun eklerle türetilen kelimeler kısa zamanda benimsenmişlerdir.

“Uygun ek” bahsinin önemli sorunlarından biri de eklerin görevlerine uygun şekilde kullanılarak yeni kelime türetilmesidir. Bilindiği gibi Türkçe’de her ekin görevi farklıdır. İsimden isim türeten bir eke, fiilden isim türetme görevi yüklenemez. Dilimizde, kelime türetirken, eklerin görevleriyle ilgili bazı yanlışlıklar yapılmıştır. Bu durumdan, eklerin gelişigüzel ve keyfi kullanımlarından pek çok dil bilgini şikayetçi olmuştur. Bu konuda fikir beyan edenlerden biri, bu çalışmamızda fikirlerinden istifade ettiğimiz Zeynep Korkmaz’dır: “Türetmelerin pek çoğunda sistemlilik yerine başıbozukluk hakimdir. Söz gelişi *-gını/-gin* eki Türkçe’de *dal-gın*, *yan-gın*, *bit-kin*, *piş-kin*, *yor-gun* örneklerinde görüldüğü üzere yalnız fiillerden isim ve sıfatlar türeten bir ek olduğu için, bu ekin *öz* gibi bir isme getirilerek bundan *özgün* (orijinal) şeklinde bir türetme yapılması doğru değildir” (Korkmaz 1995 : 805). “İşte, bir dilin sistem durumundaki işlerliğinden doğan bu gerçek dolayısıyla ki, fiil köklerine getirilmesi gereken bazı ekleri isim köklerine, isim köklerine getirilmesi gereken bazı ekleri de fiil köklerine getiremeyiz. Türkçe o bakımdan bu

sistemin bir tutsağı durumundadır. Durum böyle iken, *bağ-it* gibi, *bağ-ım* gibi yanlış kuruluşların savunmasına geçmek ve bunu da “devrimci görüş, kuralların tutsağı olmaz” gibi yanlış bir gerekçeye dayandırmak, olsa olsa bilim anlayışı ile içinden çıkılamayan sorunların, toptancı bir görüşle geçiştirilivermesi amacına bağlanabilir, bu da düpedüz metotsuzluktur” (Korkmaz 1995 : 720). İşlek olmasına ve görevine uygun biçimde kullanılmasına rağmen ekin sağladığı anlam inceliğine uygun olarak kullanılmayan ekler de vardır. Bu eklerden biri de *-ıntı*’dır. Yaşayan dildeki *-ıntı* eki, bir fiilden “küçüklük, bozukluk, sevimsizlik, istenmezlik” anlamlarını veren *ak-ıntı*, *kar-ıntı*, *süprüntü*, *döküntü*, *yığıntı*, *silkinti*, *tiksinti* gibi kelimeler türetirken, bu eki “*hayat*” gibi her yaşayan varlık için kutsal bir değer olan bir kavramın karşılanmasında kullanarak *yaşama*, *yaşayış*, *yaşam* gibi karşılıklar yerine *yaşantı* gibi bir türetmeye gidiş kelimenin semantik yapısında elbette bir yanlışlık - doğruluk tartışmasına yol açar. *Yak-it*, *geç-it*, *ölçüt*, *soyut* gibi doğru kuruluşlar karşısında *karşı-t*, *som-ut* gibi; *bil-ge*, *kavur-ga* yanında *im-ge*, *indir-gemek* ; *yığın*, *tütün* yanında *düşün* gibi garip örneklerin yer almış olması elbette bu yöntem aksaklığının doğurduğu sonuçlardır.” (Korkmaz 1995 : 723)

Ek konusunda tartışmalardan birisi de dilimize sokulan yabancı menşe’li eklerle ilgilidir. Tartışılan eklerden ikisi *-al*, *-sal* ekleridir: Bu eklerle ilgili Zeynep Korkmaz şu görüşleri ileri sürer: “Bu temel görüşten hareket ederek, “bilimci anlayış” *-sel,-sal* eki için, dilde ne kadar tutunmuş olursa olsun bir gözleme gider. *Kumsal*, *uysal* gibi yalnızca tek heceli birkaç kelimedede yer almış olan ekte, bir iyelik, nispet” görevi bulunmadığına göre, acaba *-sel*, *-sal* ekinin bu görevi nereden gelmiştir sorusunu sorar. Aldığı karşılık şudur: *Aktüel*, *natürel*, *kültürel*, *rasyonel* örneklerinde görüldüğü üzere İngilizce, Fransızca gibi Batı dillerinde Latin kökenli bir *-l* “iyelik ve nispet” eki vardır. Özleştirme çalışmaları sırasında *ailevi*, *hukuki*, *terbiyevi* gibi Arapça *-î* nispet eklerine karşılık aranırken, her dilin kendine göre bir mantık düzeni olduğu ve Türkçe’de bunları karşılayan birer anlatım biçiminin var olup olmadığı düşünülmeden, Batı dillerindeki bu *-l* eki, örnekleme yoluyla Türkçe’ye aktarılmıştır. Böylece *gen*’den *genel*, *tüze*’den *tüzel*, *doğa*’dan *doğal*, *yasa*’dan *yasal*, *yer*’den *yerel* gibi yabancı ekli kuruluşlara yer verilmiştir. Öte yandan *siyasal*, *finansal* gibi örneklere bakılarak ve *kumsal*’daki *-sal* eki ile

karıştırılarak yanlış bir ayırma da gidilmiş olduğundan, Türkçedeki *-sel, -sal* eki ortaya çıkmıştır. Böylece Osmanlıca'dan Türkçe'ye yapılan aktarmalarda, söz gelişi *hukukî bünye, terbiyevî kıstas* yerine rahatlıkla *hukuk yapısı, eğitim ölçüsü* denilebilecek iken *hukuksal yapı, eğitimsel ölçüt* denmeye başlanmıştır. Ayrıca, bilim anlayışı bu ekin *eğit-sel, düşün-sel* örneklerinde görüldüğü biçimde fiil kök ve tabanlarına getirilmiş olmasını da Türkçe'nin sistemine de aykırı bulur" (Korkmaz 1995 : 805). Bu tartışmalardan da anlaşılıyor ki kelime türetme uygun ek kullanmak önemli bir iştir. Eklerin işlev ve görevlerini bilmeden kelime türetmek dilde bir yapı karışıklığına sebep olmaktadır.

4. 1. 3. Kök - ek arasında uyum

Kelimenin uygun bir kök ve ekten türetilmiş olması yeterli değildir. Kök ve ek arasında bir ses uygunluğu, bir ahenk olmalıdır. Dillerin tarihi bir ses gelişimi vardır. Bu gelişim süresinde bazı sesler düşer ve değişir. Onun için yeni kelimeler yapılırken Türkçe'nin ses özellikleri mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü kelime öncelikle bir ses yapısıdır. Bu yapının kulağa hoş gelmesi gerekir. Hem birleştirmede hem de türetmede bu husus önemlidir (Senih 1988 : 51). Mesela dilimizde *başka, özge* kelimelerinde bir isimden isim yapma eki bulunmaktadır. Bu ekle *ayırtka* diye bir isim yapılabilir (Özkan, Esin, Tören 2001 : 481). *Ataç, türe-* fiilinin üzerine *-t* ekini getirerek *törüt* diye bir kelime türetmiştir. Bu iki kelimedeki ses çirkinliği hemen kendini göstermektedir. *Ataç*; "Sanat yerine dörüt demeyi önce ben de pek beğenmemiştim; baktım ki eğleniyorlar, kafam kızdı, beğenmeye başladım... Doğrusu kötü bir söz değil; biraz yanlış olmaktan başka bir suçu yok. Doğrusu dörütü olmalıydı; ama o düttürü'ye daha çok benzerdi. Sonundaki ü'yi düşürüverdim" (*Ataç* 14.4.1947) diyerek bu zevksizliğe kendince çözüm aramıştır.

Ek ve kök arasında ses bakımından bir uygunluk, iyi bir izdivaç olmayınca o kelimenin dilde tutunması mümkün olmaz. Böyle pek çok kelime türetilmiştir: *anlak* (zekâ), *anlaksal*(zekî), *ikircil* (şüpheli), *olanak* (imkân) *böbürlenme* (kibir), *uslamlamak* (muhakeme etmek), *ayırtı* (fark), *basıngı* (alçakgönüllülük), *betlek*

(defter) vb. gibi zevksizlik ürünü olan bu kelimeler tartışma yaratmış, tepki toplamıştır.

Dilde yeni kelimeler, dilin yapısına uygun; yani ses, biçim ve anlam yönünden doğru olarak türetilmelidir. Böyle olduğu zaman o kelimelerin dilde yaşamaları ve tutunmaları mümkün olur. Bu özelliklere dikkat edilmezse, türetilen kelimeler uydurma kelimeler olmaktan öteye gitmez. Kelimelerdeki yapım şekli kusurları ve zevksizlikten yakınan pek çok dilci vardır: Bu dilcilerden Zeynep Korkmaz bu durumu yozlaşma ve sun'ileşmeye gidiş olarak açıklamaktadırlar. Aynı zamanda bu durum dilin asli görevi olan birleştiricilik ve bütünleştiriciliğe de hizmet etmemektedir: “Dilimizi yavaş yavaş yozlaştırmaya ve Osmanlıcaya benzer bir sun'ileşmeye doğru sürüklenme dışında, dilin bir millet varlığı içindeki fonksiyonu bakımından, daha başka tehlikeli bir durum da ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki: Dilin sistem yapısı ile bağdaşamayan ve sosyal akrabalık ölçülerini zedeleyen zorlamalar, toplumda tam olarak benimsenip dile mal edilemediği için, bir yanda *azıyık* (şiddetli), *bası* (baskı), *betim*, *ekin* (ekit, ekim), *yapıt*, *düşkün*, *küğ* (müzik), *yadsımak*, *sevi*, *seslem* (hece), *özdek*, *özdeksel us*, *utku*; *sözlüksel anlam*, *dilsel özgürlük*, *düşünsel yalnızlık*, *bütünsel kuram*, *askersel malzeme*, *ulusal savaşım* diyenler grubu ortaya çıkmış; öte yanda bunların yerine *şiddetli*, *tasvir*, *kültür*, *eser*, *düşünce*, *inkâr etmek*, *aşk*, *akıl*, *hece*, *madde*, *maddi müzik*, *zafer* kelimelerini; *sözlük anlamı*, *dil özgürlüğü*, *düşünce yanlışlığı*, *bütünleyici teori*, *millî mücadele* gibi, dilin yapısına, mantık, anlam bilim ve zevk ölçülerine uygun buldukları şekilleri kullanmakta devam edenler grubu yer almıştır. Bu fiili durum, doğrudan doğruya dilde bölünmenin ifadesi olduğu için, dilin ve dil inkılabının birleştiricilik ve bütünleştiricilik vasfına da ters düşmüştür” (Korkmaz 1995 : 796-797).

4. 1. 4. Karışıklıktan kaçınma

Dil bir anlaşma aracıdır. Anlatılmak isteneni en açık bir şekilde anlatmak dilin tabii işlevidir. Bunun için kelime yaparken zihinlerde karışıklık yapacak

kelimelerden kaçınmak gerekir. Zihinde karışıklık yapabilecek kelimelerden biri sesteş kelimelerdir. Dilimizde tabii akış içinde oluşmuş bazı sesteş kelimeler vardır. Sesteşliği bir dilin zenginliği olarak kabul etmek mümkün değildir. *Yüz* köküne isim ve fiil olarak 4-5 anlam yüklemek dilin zenginliği olarak kabul edilemez. Kelime yaparken böyle sesteş kelimeler yapmak karışıklık yaratmaktan başka bir işe yaramaz. Meselâ; “*düşünmek*” ve “*uğraşmak*” fiillerinden *düşün* (fikir) ve *uğraş* (mücadele, meslek) kelimeleri yapılmıştır. Oysa bu kelimeler dil hafızasında düşünmek ve uğraşmak fiillerinin emir şekilleri (düşün! uğraş!) ile karışmakta ve iltibasa yol açmaktadır. *Neden* kelimesi de dilde karışıklık yaratan kelimelerden biridir. Dilimizde soru zarfı olarak kullanılan bu kelimeye *sebep* anlamı yüklemek, böylece sesteş bir kelime oluşturmak dilde karışıklık yaratır.

Dilde karışıklık meydana getiren diğer bir husus, aralarında anlam farklılıkları olan birkaç kelimeyi atıp onların yerine tek kelime koymaktır. Kelimeler arasındaki anlam inceliklerini görmezden gelerek, *hayat*, *ömür* yerine *yaşam*; *imkan*, *fırsat* yerine *olanak* kelimesini koymaya çalışmak, dili fakirleştirmenin yanında, dilde bir karışıklığına da sebep olmaktadır. Sadeleştirme hareketleri içinde en çok eleştirilen hususlardan biri de bu durum olmuştur: Bu konuda fikir beyan edenlerden biri bu çalışmamızda fikirlerinden büyük ölçüde istifade ettiğimiz dilbilginimiz Zeynep Korkmaz’dır: “Ne pahasına olursa olsun dilde yerleşmiş ve çoğu da Türkçeleşmiş bulunan Arapça, Farsça kelimeleri kullanmama gayreti, ortaya atılan bir kısım yeni kelimelere birden fazla kavram yüklemiştir. *Aşama* kelimesinin “kademe, basamak, hamle, safha, derece, rütbe”, *düzey* kelimesinin “seviye, devre, dereke, plan”, *kişi* kelimesinin “adam, insan, şahıs, fert, kişi, kimse”, *neden* kelimesinin “sebep, vasıta, dolayı, münasebet” anlamlarıyla kullanılması bundandır. Bu gayretkeşlik *yürek* kelimesini kalbin, kuşku kelimesini *şüphe*’nin yerine geçirmiş; *kalpsiz insan* (merhametsiz) *yüreksiz insan* (korkak, cesaretsiz), *şüpheli adam* (kendinden şüphe edilen adam) ile *kuşkulu adam* (vehimli korkak ve şüpheli) arasındaki anlam inceliklerini siler olmuştur. Bu durumlar ister istemez dilin kelime hazinesi bakımından gittikçe daralmasına ve ifade gücü bakımından zayıflayıp büzülmesine yol açmaktadır. Çünkü dilde bir kavramın, taşıdığı anlam inceliklerine göre birden fazla kelime ile karşılaşması bir

zenginlik, bir kelimenin bazı kavramları karşılayamaz duruma düşmesi bir zayıflık belirtisidir” (Korkmaz 1995 : 806-807). Bu durumdan bazen dilde sınır tanımayan bir devrimci olan Nurullah Ataç da şikayet etmektedir: ”Kanı tilciğinin kullanılması da oldukça güç: ‘Benim kanım’, ‘senin kanın’, *kan* mı, *kanı* mı iyice anlaşılıyor” (Ataç 1998e : 362).

4. 1. 5. Benimsenme ve yerleşme

Kelime yapmada, türetilen kelimenin herkes tarafından benimsenmesi ve yerleşmesi önemli bir şarttır. Eğer, yeni kelimeler halk tarafından benimsenmezse, o kelimenin yaşama şansı yoktur. Kelimelerin canlılığı, onun dile yerleşmesi ve halkın benimsemesi ile ölçülür. Dilin kurallarına uymayan, halkın dil zevkini okşamayan, fakat belli zümreler tarafından çeşitli iletişim araçlarını kullanarak türetilmiş kelimeleri halka zorla kabul ettirmeye çalışmak bilimsel açıdan bir değer taşımaz. Sakat olarak doğmuş kelimeleri, belli zümrelerin kullanıyor olması ve “Bunlar zamanla benimsenir” yaklaşımı doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü halkın dil zevkini okşamayan kelimeler ne kadar zorlanırsa zorlansın tutmamaktadır. Bu arada yanlış türetilmelerine rağmen *ilginç*, *imge*, *simge*, *özgü*, *güncel*.. gibi benimsenmiş kelimeler var ise de bunların sayısı çok azdır. Dille ilgilenenler arasında, doğru türetilen kelimelere karşı pek tepki gösterilmemiştir. Bu kelimeler zaten halk tarafından da benimsenmiştir. Benimsenme önemli bir kıstastır. Geçmişte “Benim ve benim gibilerin benimsemesi yeter, toplum bizim gerimizde” deyip dil işinde aşırı gidenlerin toplumda yarattıkları gerilim, 1980 öncesinin unutulmayan hatıraları arasındadır.

II. BÖLÜM

A. ATAÇ'IN HAYATI ve ESERLERİ

**B. ATAÇ'IN DİL, KÜLTÜR ve UYGARLIK HAKKINDAKİ
GÖRÜŞLERİ**

C. ATAÇ'IN DİLİ YENİLEŞTİRME ÇALIŞMALARI

I. ATAÇ'IN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. Hayatı

Mehmet Ali Nurullah Ataç, 21 ağustos 1998'de İstanbul Beylerbeyi'nde dünyaya geldi.¹ Ataç Günce'sinde doğum tarihiyle ilgili bilgi verir. "Büğün ben yaş değıştirdim: 1314 yılının 9 Ağustos'unda doğmuşum" (Ataç 1998f : 93).

Ailesinin bir kolu Karadenizli, bir kolu Maraşlıdır. Annesi Münire Hanım, Maraşlı Kısakürekliilerden; babası Trabzonlu Gümrükçüoğullarındandır. Babası yaşadığı dönemin önemli şahsiyetlerinden Mehmet Ata Bey'dir. Mehmet Ata Bey (1856-1919); Halep, Diyarbakır, Selanik, Erzurum ve Manastır gibi değışik şehirlerde çalışmış, sırasıyla şu görevlerde bulunmuştur: Şura-yı Devlet Maliye Dairesi azalığı, Rumeli Vilâyeti Müfettiş-i Umumiliğı Maliye Komisyonu üyeliğı, Mekteb-i Sultani'de edebiyat öğretmenliğı. Ahmet Tevfik Paşa kabinesinde Maliye Bakanlığı göreviyle kabineye dahil edilmişse de Damat Ferit Paşa kabinesinin oluşması sonucu görevinden almış ve Islâhat-ı Maliye Komisyonu üyeliğine geri dönmüştür. Ata Bey, memuriyetin dışında yazar ve çevirmen olarak da adından söz ettirir. Tarih alanında Hammer'den çevirerek başarılı eklemelerle zenginleştirdiğı Devlet-i Osmaniye Tarihi, edebiyat alanında da Sultani'deki dersleri dolayısıyla hazırladığı İktitaf adlı bir antoloji kitabıyla ün kazanmıştır. Paul de Kock'tan çevirileri vardır. Bernardin de Saint Pierre'in ünlü Paul ve Virginie'inin çevircisidir. Ata Bey'in bazı şiirleri de vardır. Mehmet Ata Bey'in çocukları, Nurullah'ın ablası Hamide ile kendisinden 10 yaş küçük kız kardeşi Behçet genç yaşta ölmüşler, iyi bir matematikçi olma belirtisi gösteren, edebiyatla da çok yakından ilgilenen ortanca oğul Refik Bey, Macaristan'da matematik öğrenimi yaparken, I. Dünya Savaşının çıkması üzerine yurda dönmüş, gönüllü olarak askere yazılmış, 23 yaşındayken Çanakkale Savaşı'nda şehit düşmüştür. Büyük ağabey Galip Ataç (1879-1947)

¹ Sevil Kiraz (2001: vi) Ataç'ın doğum tarihini 9 Ağustos 1898 olarak belirtir. Muhtemelen bu tarihi, Günce'deki bilgiden almıştır. Kiraz, 1314 yılının 9 Ağustos'unu yıl olarak çevirmiş; fakat gün olarak çevirmemiştir

Montpellier Üniversitesi'nde tıp öğrenimi görmüş, iç ve sinir bozuklukları uzmanlığı yapmıştır.² Nurullah Ataç'ın çocukluk yılları babasının görev yaptığı Selânik'te geçmiştir. Ataç bu yıllarda sanata ve edebiyata düşkün bir çevre içindedir. Aile fertlerinin hepsi okumaya ve yazmaya meraklıdır.

Nurullah Ataç, tahsil hayatına üç sınıflık ilkokula girerek başlamış, bu okulu 1909'da bitirmiştir. Annesi Münire Hanım o yıl ölmüştür. Münire Hanım oldukça tutucu bir kadındır. Ataç, yıllar sonra bir yazısında, annesinin bazı batıl inanışlardan dolayı kendisine oyun yasakları koyduğunu, bundan dolayı çocukluğunu yaşayamadığını yazacaktır. Ataç daha sonra Galatasaray Mekteb-i Sultanîsinde okumuştur. İlk Fransızca bilgisini babasından alan, bir yıl da Frerler'in yönettiği yabancı bir okulda öğrenim görmüş olan Nurullah Ataç Mekteb-i Sultanî'de Fransızcasını ilerletmiştir. Sultani'de onun ilgisini çeken derslerin başında matematik ve fizik gelir. Edebiyat öğretmenleri Süleyman Bahri, Fazıl Ahmet Aykaç'tır. Edebiyata sevgisi aileden gelen etkilerle çok küçük yaşta başladığı için bu derslerde başarı kazanmıştır. Meşrutiyet'ten sonra, uzun sürmüş olan baskı döneminin ardından, ülkenin düşünce hayatında beliriveren canlılık, art arda yayın alanına çıkan dergilerle gazeteler, gizli okunmaları sona erip yeni basımları yapılan kitaplar Nurullah'ın edebiyat sevgisini beslemeğe yaramıştır. Namık Kemal'in Vatan, Zavallı Çocuk, Akif Bey gibi eserlerini okumuş, tiyatroya çok ilgi duyduğu için, okuduklarına benzer oyunlar yazmağa çalışmış, yirmi sekiz, otuz perdelik eserler tasarlamıştır. İlerleyen Fransızca'sıyla Betaille, Bernstein, Caillavet gibi yazarların hemen bütün oyunlarını okumuş, Rostand'ın Cyrano'sunu, Aiglon'unu, La Princesse Lointaine'ini ezberlemeğe kalkmıştır. Sultani'deyken, babasının da

² Galip Ataç'ın başlıca görevleri; İstanbul Üniversitesi'nde Tıp Tarihi hocalığı, Haydarpaşa İntaniye Hastahanesi Başhekimliği, Ankara Radyosu Redaksiyon Başkanlığı olan Galip Ataç, İstanbul'dan milletvekili de seçilmiştir. Şair dede, yazar baba, geceleri sabaha kadar roman okuyan sanatsever ana ile kızkardeşler gibi onun da edebiyata ilgisi vardır. Claude Bernard'da Tıpta Tecrübe Usulünün Tetkikine Giriş (1934), Rene Valery'den Pasteur'ün Hayatı (1935), Ch. V, Langlois- Ch. Seignobos'tan Tarih Tetkiklerine Giriş (1937) gibi çevirileri yayımlanmıştır. Ankara Radyosu'ndaki Evin Saati konuşmaları ile *Ulus*, *Vakit* gazetelerindeki yazıları büyük ilgi toplamıştır.

etkisiyle Tefvik Fikret'in Rübâb-ı Şikeste'si onun elinden hiç düşmeyen kitap olmuştur. Daha sonra Brieux, Hervieu gibi yazarların eserlerini okumuştur. Bu etkilerle "Piç" adlı bir sone yazmıştır. 1914'de Fransızca'dan adapte ettiği "Lüzumsuz Sanatlar" adlı yazısı Mektepli Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Ataç, Mekteb-i Sultani'deki öğrenimini dördüncü yılda bırakmıştır. Kendisinin de söylediği gibi o, İlk okuldan başka bir okul bitirmemiştir (Alangu 1959: 84). Ataç, babasının isteğiyle öğrenimini tamamlamak üzere İsviçre'nin Cenevre şehrine gitmiştir. Bu yıllarda o, henüz 16-17 yaşlarındadır ve ailesinden ayrılmak ona zor gelmiştir (Tolluoğlu 1998: 18). Ataç, I. Dünya Savaşı sırasında İsviçre'dedir. Burada özel bir okula devam etmiştir. Bu okulu bitiremese de burada kaldığı yıllarda Fransızcasını iyice ilerletmiş, bir yandan da tiyatroyla ilgilenmiştir. İsviçre yıllarında Yakup Kadri ile tanışmış ve onunla edebiyat, sanat sohbetleri yapmıştır. Ataç, İsviçre'de iken babasını ve iki kız kardeşini kaybetmiştir. Ataç'a istemeyerek gittiği İsviçre'den dönmek zor gelmiştir. O, Türkiye'ye dönmeyi zindana dönmekle eş değer tutmuş, bu durumdan hiç hoşlanmamıştır (Tolluoğlu 1998 : 20). Ataç, Mondros Mütarekesi sırasında yurda dönmüştür.

Ataç'ın Bulunduğu Görevler :

Ataç yurda döndükten sonra imtihanla Fransızca öğretmeni olmuş, tayini Sivas'a çıkmış, burada bir orta okulda kısa bir süre Fransızca öğretmenliği yapmıştır. Ataç'ın 18 Eylül 1921'den 7 Şubat 1952'ye kadar görev yaptığı okul ve kurumlar sırasıyla şunlardır: Nişantaşı Lisesi (18.9.1921 – 4.1.1922), Vefa Sultanîsi (5.1.1922 – 30.8.1922), İstanbul Sultanîsi (14.10.1922'ye kadar), Nişantaşı ve Üsküdar Liseleri (1.2.1923 – 22.9.1923), İstanbul ve Vefa Liseleri (23.9.1923-30.10.1923)'nde çalışmıştır. Bir dönem Adana lisesinde edebiyat öğretmeni (17.2.1924'den başlayarak), müdür muavini (1.1.1925 – 31.8.1925) görevini de yürütmüş, bundan sonra Ticaret Müdüriyet-i Umûmiyesi mütercimliği görevini üstlenmiştir (1.9.1925 – 30.6.1926). Bu görevdeyken 1926'da yengesinin ablasının kızı Leman Hanım'la evlenmiş, evliliklerinden bir yıl sonra da tek çocuğu olan kızı Meral doğmuştur. Leman Hanım oldukça anlayışlı, sabırlı ve titiz bir hanımdır. Evlendikten sonra uzun

yıllar çocuğu Meral ile İstanbul'da; Ataç ise Ankara'da yaşamasına rağmen Leman Hanım bu durumdan yakınmamış, yalnız başına çocuğuyla ilgilenmiştir (Tolluoğu 1998: 24). Ataç evlendiği sırada Mukavelat-ı Ticariye Tetkik Dairesi Heyet-i Tahririye Müdürlüğünde (1.7.1926 – 11.10.1926) görevlidir. Daha sonra sırasıyla Talim ve Terbiye Dairesi Mütercimliği (11.10.1926 – 30.8.1927), İlk Tedrisat Dairesi Şube Müdür Vekilliği (14.9.1927 – 30.9.1927)'nde bulunmuştur. Ankara Orta Muallim Mektebi Türkçe, Sanat Tarihi, Fransızca öğretmenliği (29.1.1928 – 321.8.1930), İstanbul'da Pertevniyal Lisesi Fransızca öğretmenliği (1.9.1930'dan başlayarak) yapmıştır. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulu Fransızca Lektörü³ (1.12.1937'den başlayarak), Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Fransızca öğretmeni (12.9.1939 – 19.3.1940), aynı okulda müdür yardımcısı (23.3.1940 – 30.9.1940), Ankara Atatürk Lisesi'nde Fransızca öğretmeni (1.7.1941 – 28.12.1944) olmuş, Basın-Yayın Umum Müdürlüğü yayın şefliği (28.12.1944 – 25.10.1945), yeniden Ankara Atatürk Lisesi'nde Fransızca öğretmeni (25.10.1945'den başlayarak) olmuştur. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı sırasında 5 Aralık 1947 tarihinde cumhurbaşkanlığı baş mütercimliğine geçmiş, bu görevi 3 yıl sürdürmüştür. 14 Mayıs 1950 seçimiyle Türkiye'de yönetim Demokrat Partiye geçince Celal Bayar cumhurbaşkanı olmuştur. Ataç, yeni cumhurbaşkanı ile fikirleri benzeşmediği için çalışmak istememiştir. Fakat emeklilik hakkını kazanma süresi dolmadığı için görevinden ayrılamayan Ataç'a Çankayadakilerle çalışmak güç gelmiştir. Bunun üzerine Ataç, Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi'nin vasıtasıyla beş aylık bir izin almış ve izin bitiminde emekliye ayrılmıştır (7.2.1952) (Nadi 1965 : 282). Ataç Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu'nda da çalışmıştır. 20.12.1949'da girdiği Türk Dil Kurum'unda 11.2.1951'de yönetim kuruluna seçilmiş ve 29.5.1951'de Yayın Kolu Başkanı olmuştur. Ölümüne kadar bu sıfatla kurumun yayın organı olan Türk Dili dergisini yönetmiştir. Ataç'ın eşi Leman Hanım 19 Mayıs 1955'te mide kanserinden ölmüştür. Ataç, çok acı duyduğu bu olayı: “Benim için çok kötü geçti 1955 yılı yüreğimden vurdu beni... 19 Mayıs'a kadar her günümü korku içinde geçirdim. Sonra da acı içinde...” (Ataç 1998f : 422) ve : “Bu bayram gününde, en büyük bayram günümüzde ben gülemiyorum, sevinemiyorum. O, -benim eşim-

³ Ataç'la ilgili araştırma yapan pek çok kişi bu kelimeyi “rektör” olarak yazmaktadır. “Lektör” okutman demektir.

geçen yıl 19 Mayıs'ta öldü de onun için" (Ataç 1998g : 47-48). ifadeleriyle yazılarına taşır.

Ataç'ın romatizması ve şeker hastalığı vardır. 8.5.1957'de bir soğuk algınlığı geçirmiş, 11-12 Mayıs günleri Ankara İşçi Sigortaları Hastanesinde tedavi görmüştür. Çok yüksek olan tansiyonu dolayısıyla buradan Numune Hastanesine kaldırılmıştır. Karaciğer, böbrek bozuklukları da buna eklenmiştir. 36 saat süren bir koma halinden sonra 17 Mayıs 1957 Cuma günü 14 sularında ölmüştür.

1. 2. Eserleri

Ataç'ın yazı hayatı 1921'de Yahya Kemal'in ve çevresindeki aydınların çıkardığı Dergah'ta başlamıştır. Bu dergide birkaç şiiri, bir mensur şiiri, tiyatro eleştirmeleri, Ahmet Haşim ve Yakup Kadri hakkındaki yazıları yayımlanmış, ertesi yıldan itibaren Ahmet Haşim'in Falih Rıfkı'ya tavsiyesiyle Akşam gazetesine tiyatro eleştirmeleri, sanat edebiyat yazıları yazmaya başlamıştır. Bundan sonra eleştirme, deneme ve çevirileri sürekli olarak *Hakimiyet-i Milliye*, *Ulus*, *Milliyet*, *Tan*, *Son Posta*, *Haber-Akşam Postası*, *Cumhuriyet*, *Son Havadis*, *Dünya* gazetelerinde; *Hayat*, *Edebiyat Gazetesi*, *Mektup*, *Anayurt*, *Varlık*, *Yedigün*, *Yeni Adam*, *Hafta*, *Ayda Bir*, *Yarımay*, *Yeni Mecmua*, *Ülkü*, *Seçilmiş Hikayeler*, *Türk Dili* dergilerinde çıkmıştır. Yazılarının toplandığı kitapları şunlardır: *Günlerin Getirdiği* (1946), *Karalama Defteri* (1952), *Sözden Söze* (1952), *Ararken* (1954), *Diyelim* (1944). Ölümünden sonra çıkan *Söz Arasında* (1957), *Okuruma Mektuplar* (1958), *Günce* (1960), *Prospero ile Caliban* (1961), *Söyleşiler* (1964). Elliye geçen çevirilerinin en ünlüleri *Kızıl İle Kara* (Stendhal), *Adsız Köşk* (Alain-Fournier), *Tehlikeli İlişkiler* (Choderlos de Laclos), *Seçme Yazılar* (Lukianos) vb.'dir. Ataç, bazı çevirilerinde Sabiha Yağızlar, Aklan adlarını kullanmıştır. Tan gazetesindeki dil eleştirmelerinde Ahfeş, Ulus'taki siyaset yazılarında Sûha Kavafoğlu, Kavafoğlu, Ali Gümrükçü adlarını da kullanmıştır (Özerdim 1962 : 193).

II. DİL, KÜLTÜR ve UYGARLIK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

2. 1. Dil anlayışı

Kendisinin “Ben dil uzmanı değilim, dilbilimde pek yaya kalırım” (Ataç 1998 : 195). cümlesinde ifade ettiği gibi Ataç bir dil bilgini değildir. Hatta, Ataç’ın doğru dürüst bir eğitimi de yoktur. O, 1945 senesine kadar dil işiyle ilgilenmemiş, bazı gazete ve dergilerde -tiyatro ağırlıklı olmak üzere- çeşitli konularda eleştiriler yazan bir eleştirmen olarak tanınmıştır.⁴ Ataç, bu yıllarda yazılarında yabancı asıllı kelime kullanma konusuna özen göstermemekte, Arapça -Farsça kelimeleri rahatlıkla kullanmaktadır: ”1938’de bugünkü gibi yazmazdım ki ben. Birçok Arapça, Farsça tılcıklar kullanırdım, devrik tümceden de kaçınırdım” (Ataç 1998f : 398). Fakat o, dil işine sonradan katılmaktan şikâyetçidir: “Dil işine sonradan giriştim. Daha önce başlasaydım, dil devriminin gerekli olduğunu daha önce anlayabilseydim ne iyi olurdu...” (Ataç 1998d : 19)

Ataç’ın dille ilgilenmesi 1945’ten sonra, Anayasa dilinin sadeleştirilmesi çalışmaları ve tartışmalarının yapıldığı günlere rastlar. Ataç, 1945’ten ölümüne kadar geçen sürede dil konusundan başka bir konuyla ilgilenmez. Ona göre ülkenin birinci meselesi dildir. “Elimde değil, dönüyorum, dolaşıyorum, gene geliyorum bu dil işine. Sardı beni bu yol, başka nenlere (şeylere) bakmamacasına sardı beni. Bugün bu ülkede dil işini bırakıp da başka işlerle uğraşan yazarları anlamıyorum. Onlar bana ne gibi geliyor bilir misiniz? Bir işçi düşünün, işinde gereken aygıtları edinmeden işini yapmağa kalkıyor, ne dersiniz böyle bir işçiye?” (Ataç 14.12.1949). Ataç’a göre dille ilgilenmek için bu konuda uzman olmaya gerek yoktur; insanlar

⁴ Ataç dille ilgili ilk yazısını Hakimiyet-i Milliye’de “Dilimizi Sevmek” adıyla 9 Aralık 1928 sayısında yazmıştır. Kiraz (2001:51), Ataç’ın 1932 ve 1940 yıllarında imlâ ve terim konusunda yazdığı sadece iki yazısı olduğunu belirtir.

dille istedikleri biçimde ilgilenmeli, onlara herhangi bir yasak konmamalıdır: ”Dil devriminin yürümesini diliyorsak, kimsenin önüne yasak çıkarmayalım, çalışanlar bildikleri gibi çalışsınlar, yeni yeni tilcikler arasınlar...” (Ataç 1998e : 310).

Ataç’a göre dil konusunda çalışan akademik bir kuruma da gerek yoktur, çünkü dili ancak yazarlar yapabilir. Yazarlar dille ilgilenmezse bu iş birkaç kişilik kurullara kalır: “Dil kurumu uzmanlık diyor, bunu beğenmiyorsanız, yanlış buluyorsanız neden bir daha iyisini, daha doğrusunu aramıyorsunuz” (Ataç 1998d : 34). “Bunu istemezseniz öteki yol kalır, söydeşi (yani) durul bir kurum, bir kurağ (müessese) yapar, oraya birkaç kişi toplar, yeni dil yaratılmasını onlara buyurur” (Ataç 1998d : 36). Oysa, Batı’da, dil konusunda çalışmalar yapmış yazarlar vardır. Ataç 16. yüzyılda, dil çalışmaları yapmış olan Fransız yazarlarını örnek almamızı önerir: “Bay Oktay Rıfat benim yeni tilcikler kurmamı istemiyor, o yetkiyi ancak bilim kurumlarına bırakmak istiyor. Ben o kanıda değilim. Ben bir dili bilim kurumlarının değil yazarların yaptığına inananlardanım. 16. yüzyılda Fransız yazarlarının, ozanlarının hepsi yeni tilcikler kurup önermişlerdir, bunlardan kimi tutmuş, kimi tutmamıştır. Şimdi biz Türk yazarları, 16. yüzyıldaki Fransız yazarlarının durumundayız” (Ataç 1998e : 365). Hatta Ataç, daha ileri giderek akademileri ciddiye almamamızı, onlara saygı duymamamızı öğütler: “Bizde şu *akademi* denilen topluluklara büyük bir saygı var, bir türlü silkinemiyoruz o saygıdan. *Akademi*’lerde gerçekten değerli yazarlar da bulunabilir, ancak büsbütün değersizleri de vardır. Aldırmamalı *akademi*’lere” (Ataç 1998g : 2).

Ataç’ın dille ilgili çalışmalarında ilham kaynağı Fransız sanatçı Ronsard’dır. Ronsard’ın şu cümleleri Ataç’ın dil işiyle ilgilenme gerekçesini açıklar: “Yirmi yaşında bir kıza tutulmuştum; gönlümün çektiğini yazılarımda belirtmek isteyince bir de baktım ki Fransızların dili pek aşağıymış, düzensiz, ölçüsüz, yerlerde sürünüyormuş. Yükseltmek istedim ona dilimi, emekten yılmadım, çalıştım onun için, yeni tilcikler yaptım, eskileri dirilttim ”(Ataç 2.9.1949). Ronsard gibi Ataç da çalışmalarında dile yeni kelimeler kazandırmayı, yetersiz olan dili zenginleştirerek yeni düşünceleri ifade etmeyi amaçlar: “Ronsard’ın Fransa’da, Fuzulî ile Bakî’nin Türkelinde böyle çalışmaları, didinmeleri niçindir? Salt sevgilerini, gönül acılarını

söylemek için mi? Ronsard Yunanlarla Latinlerin; Fuzuli ile Baki Araplarla Farsların yazınlarını (*edebiyatlarını*) okuyup inceledikçe, birtakım düşünler (*fikirler*), yaşadıkları toplumca bilinmedikleri için az çok yabancı, az çok yeni sayılacak birtakım düşünler edinmişler, bunları söylemeye dillerinin yetmediğini anlamışlar, onun için o dilleri, ana dilleri birtakım yeni öğelerle (*unsurlarla*) genişletip baylaştırmaya (*zenginleştirmeğe*) çalışmışlar.”⁵

Ataç dil çalışmalarına sözlük karıştırarak başlar. Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı sözlükler, *Tarama Sözlüğü*, *Derleme Sözlüğü*, *Divânü Lügâti't- Türk* gibi eserler Ataç'ın kelime devşirdiği kaynaklardır. O, bir süre sonra kelime türetmeye, kendi deyişle uydurmaya başlar. Zamanla dil işinde üstat kabul edilir, etrafında pek çok taraftar toplanır. Bugün adlarını bilmediğimiz pek çok edebiyat ve dil meraklısı genç, Ataç önderliğinde kelime derler, uydurur, bu kelimeleri birbirlerine gönderip fikir alış verişinde bulunur, dil işine karşı olanlarla fikir tartışmalarına girer, “öztürkçe” ile yazılar yazar, yazılarında devrik cümle kullanırlar. Ataç bu durumdan son derece memnundur : “Orhan Aktürel'in bu betisine iki yönden sevindim. Birincisi, nice kimselerin kendi kendilerine dil işiyle uğraştıklarını, yabancı tilciklere uygun karşılıklar bulduklarını gösteriyor; bunun için betiği olduğu gibi yazının içine aldım, Dil Kurumu'nun görmesini isterim. İkincisi, Orhan Aktürel benim uydurduğum tilcikleri kullandığı gibi (örneğin: tilcik) söz diziminde de benim tuttuğum yolu tutuyor; demek ki yalnız değilim, benim söylediklerim, benim deyişim başkalarına da işlemiş; bununla övünebilirim” (Ataç 1998 : 213).

Zamanla Ataç zapt edilmez bir dilci olur. Artık o, eskiye, eski olan her şeye düşmandır. Türk edebiyatının şaheserlerinden sayılan *Beş Şehir* adlı eseri bile, dilinin eskiliğinden dolayı okumaya tahammül edemez: “Kırk yıllık arkadaşım Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*'ini bile, başında bir sıkıldım, bir daha açmamak üzere kapatıverdim. Neme gerek benim? öyle sıkın güzellikler uzak olsun benden... Beni

⁵ Ataç'ın Fuzulî ve Bakî'yi; Ronsard ve kendisiyle aynı kefeye koyması doğru değildir. Çünkü Fuzulî ve Bakî gibi sanatçılar Arapça ve Farsça'dan kelime almış; fakat kelime uydurma yoluna gitmemişlerdir.

sıkran önemli betikleri okumak için balığın kavağa çıkmasını beklerim. O gibi betiklerin birer özetini bulsam onu okur muyum? Yooo! onu da okumam” (Ataç 1998 : 198).

Ataç’ın dil işindeki amacı salt dilimizdeki yabancı kelimeleri atıp yerlerine yeni kelimeler koymak değildir: “Dilimizi yenileştirirken, günümüzün isterlerine uygunlaştırmaya çalışırken başvuracağımız, başvurduğumuz birinci kaynak...” (Komisyon 1952) cümlelerinde belirttiği gibi onun dil işindeki hedefleri büyüktür. Ataç’ın dildeki hedefleri şu iki başlıkta toplanabilir:

1. Dili yenileştirmek.
2. Günümüz isterlerine uygun hale getirmek.

Dili günümüz icaplarına uygun hale getirmek, Türkçeyi Batı uygarlığını ifade etmeye elverişli hale getirmek demektir. Pek çok yazısında belirttiği gibi onun amacı; yeni medeniyeti ifade etmede yetersiz kalan Türkçeyi yenileştirmek, toplumu Doğu uygarlığından kurtarıp Batı uygarlığına götürmektir: “Biz, yalnız Türk olduğumuz için gitmiyoruz öz Türkçeye, Doğu uygarlığından ayrıldığımız için, eski dili bugünkü düşüncelerimizi bildirmeğe yeterli bulmadığımız için gidiyoruz” (Ataç 1998g : 67). Halbuki Türkçe asırlar içinde oluşan söz varlığı ve ifade kabiliyetiyle Batı Medeniyetini ve Felsefesi’ni de anlamaya, anlatmaya ve Türkiye aydınlanmasına aktarmaya yeterliydi. 1839’dan sonra yazılmış pek çok edebi ve felsefi eserin dili Ataç’ın yetersiz bulduğu bu dildi. Türkçe idi.

Ataç’ın görüşlerini daha iyi anlamak için konuyu bazı başlıklar altında incelemeyi uygun gördük: Onun, kültür, uygarlık, Yunan ve Latin kültürü ile ilgili değişik görüşleri vardır. Şimdi bu konulardaki görüş ve düşüncelerini inceleyelim.

2. 2. Ataç ve Dil Devrimi

Ataç’ın dil devrimini nasıl algıladığını daha iyi anlamak için Türk Dil Kurumu’nun kuruluş amaçlarını gözden geçirmek gerekir. 26 Eylül-6 Ekim 1932 tarihleri arasında toplanmış olan I. Türk Dil Kurultay’ında hazırlanan çalışmalara yön verecek programın ana maddeleri şunlardır:

1- Türk dilini milli kültürümüzün eksiksiz bir ifade vasıtası haline getirmek; Türkçe'yi çağdaş medeniyetin önümüze koyduğu bütün ihtiyaçları karşılayacak bir mükemmeliyete erdirmek;

2- Bunun için bu gün yazı dilinde Türkçe'ye yabancı kalmış (yani Türkçe tarafından benimsenip Türkçeleşmemiş olan) unsurları atmak; halkçı bir idarenin istediği şekilde halk ile aydınlar arasında birbirinden nitelikçe farklı iki ayrı dil varlığını ortadan kaldırmak;

3- Yazılı belgeleri, halk arasında yaşayan dil unsurlarını araştırarak geniş derleme ile büyük bir Türk sözlüğü yapmak; Türk lehçelerini içine alacak bir Türk sözlüğü meydana getirmek;

4- Dilimizin bağlı bulunduğu teşekkül kanunlarını (yani dil kurallarını) ortaya koymak;

5- Batı dillerinin hiç birinden aşağı kalmamak üzere, onlardaki yüksek kavramları anlatabilecek şekilde dilimizin belkemiğini oluşturan terimleri hazırlamak;

6- Bütün bunları yaparken en güzel, en uyumlu Türkçe'ye bağlı kalmak düsturunu asla gözden uzak tutmamak vb. (Korkmaz 1995 : 771)

Bu maddeler içinde Ataç; genel bir ifadeyle Türkçe'yi çağdaş medeniyeti ifade edecek bir dil haline getirme düsturu ile ilgilenir. Onun dili, millî kültürü eksiksiz ifade etme aracı haline getirme amacı yerine Batı kültürünü eksiksiz ifade etme amacını ön plana çıkarması Ataç'a göre dil devriminin bir gereğidir : "Dil devriminin ne olduğunu anlıyamıyorlar...Dil devrimi genel devrimin, toplumdaki büyük değişmenin Doğu'dan Batı'ya yönelmenin bir gereğidir, halka gitmek değildir, halkı yeni bir düşünüşe, yeni bir yaşayışa götürmektir" (Ataç 1998a : 139). Hatta dil devrimini Yunan ve Latin kültürünü benimseme ve öğrenmeyle alakalandırması belki de dil devrimini amacından en uzak yorumlamadır: "Bu toplumu Yunan, Latin yazarlarının yapıtlarındaki düşünlerle yoğurmadıkça, bireyleri (fertleri) o düşünlerle, o görüşle yetiştirmedikçe bizde olumlu (müsbet) dil devrimi başlayamaz. Bunu hep birlikte anladığımız gün orta öğretim kurağlarımıza (müesseselerimize) latince ve yunanca girecek, gölgeleri değil kendileri girecek" (Ataç 1998d : 42). Ataç daha da ileri giderek, dil devriminin amacının Türkçeyi

sadeleştirerek anlaşılır hale getirmek olmadığını belirtir: (Devrimin) “Şimdiki amacı, çoğunluğun kolayca anlayabileceği bir dil kurmak değil, batı uygarlığına uygun, batı uygarlığının düşüncelerini, bilimini, ekinini yankılayabilecek bir dil kurmaktır”(Ataç 1998e : 30). Bu görüş ve düşünceler şüphesiz dil devriminin amaçlarıyla bağdaşmaz.

2. 3. Dilin kültür ve uygarlıkla ilişkisi

Ataç'a göre dil bir düşüncenin ifade edilme aracıdır : “Tilcik düşüncenin gözgüsüdür (*Aynasıdır*), bir yazar, bir aydın, bir bilgin, tilcikleri gelişigüzel kullanıyorsa, elinden geldiğince onların öz anlamını öğrenmeye gitmiyorsa bilin ki o yazar kendi düşüncesini de iyice anlayamıyor, anlamak istemiyor demektir”(Ataç 4.11.1950). Ataç'a göre sadece cumhuriyeti ilan etmek yetmez; aynı zamanda düşüncelerimizi, medeniyetimizi ve en önemlisi dilimizi de değiştirmeliyiz. Türkçe zengin bir dil olmakla birlikte, bu girmeye çalıştığımız Batı uygarlığı ifade etmekte yetersiz kalmaktadır: Ataç'ın, Türkçe'nin Batı medeniyetini ifade etmede yetersiz olduğu fikri, onun dil ile ilgilenmesinden öncedir. O, bu konuda 1939'da şöyle demektedir: “Türkçe bizim için en zengin en vazih bir dil olmaktan çıktı. Onun kendine mahsus zenginlikleri olduğunu bilmiyor değiliz; yine biliyoruz ki bazı şeyleri anlatmak hususunda dünyanın en mükemmel dili odur. Fakat Avrupa medeniyeti ile temasımız neticesi edindiğimiz bazı hisleri, düşünceleri, öğrendiğimiz mefhumları Türkçe ile ifade etmekte zorluk çekiyoruz, onlar için yeni kelimeler bulmağa çalışıyoruz”(Ataç 1.4.1939). Bu fikir, 1945'lerden ömrünün sonuna kadar, Ataç'ın dille ilgilenmesinin temel sebebi olacaktır. Çoğu kez vurgulayacağımız gibi Ataç'ı bir dil amatörü saymak, onun dil işini bir eğlence aracı olarak gördüğünü düşünmek, onu hiç tanımamaktır.

Ataç'ın tek isteği her türlü alaturkalığı terk ederek çağdaş Batı uygarlığına erişmektir: “Bu ülkeye Batı düşünüşünü getirmek gerektiğine inanıyorsak ‘alaturkalığı’ kaldırmağa çalışmalıyız, ‘alaturkalık’ ile Batı düşünüşü bir arada gitmez. Bizim için kurtuluş, gerçek kurtuluş Batılı bir Türk düşünüşünün kurulmasındadır” (Ataç 1998f : 138). Ataç, çok yerde alaturkalık dediği eski

edebiyatı ve kültürü iyi bilmektedir. Hafızasında Nedim'den, Baki'den, Fuzuli'den, Şeyh Galip'ten onlarca beyit veya dörtlük vardır. Yazılarında zaman zaman eski şiir örnekleri verir; fakat, Ataç'a göre bunlar eski birer hatıra olmaktan öte bir anlam taşımazlar. Çünkü biz, uygarlık değiştirdik, bize eskiyi hatırlatacak her şeyi terk etmeliyiz: “Bigâne, meşreb, tegâfûl, nigâh...Hepsi güzel, hepsinin özlemini çekiyorum. Kendi kendime kalınca eski ozanlarımızın yırlarını okuyuşum da hep o özlem yüzünden değil midir? Açtığım, karıştırdığım olmuyor yıllardır onların betiklerini, divanlarını. Belleğimdeki üycükler, köğükler (mısralar) yetiyor bana. O tilcikleri seviyorum da neden kullanmıyorum? Neden hepsini dilden çıkarıp da öz Türkçe tilciklerle yazmağa uğraşıyorum? Yabancı mı sayıyorum onları kendimize? Ozanlarımızın yüzyıllar boyunca kullandıkları o tilciklerin çoğu kamuya da işlemiş. Ulusal beğeni onlarla kurulmuş, bize büsbütün yabancı olduklarını söyleyebilir miyiz? Gene de kaçıyorum onlardan, kaçacağım. Onlar bizi eski düşünüşe, eski düzene sürüklüyor, bağlıyor da onun için” (Ataç 1998g : 70).

Ataç'a göre eski kelimeleri kullanmak sıradan bir iş değildir. Eski kelimeleri kullanmak demek eski yaşayışa dönmek, gericiilere davetiye çıkarmak demektir: “Yargıtayın adını değiştirerek gene temyiz deyin, okuldan mektebe dönün, kadınlara çarşaf giydirmek isteyenlerin ekmeğine yağ sürmüş olursunuz” (Ataç 1998d : 44).

Ataç'ın çağdaş Batı uygarlığına erişmek için önerdiği, dolaylı-dolaysız pek çok yazısında savunduğu tek ve etkili yol 15. 16. yüzyıllardaki Batılıların yaptığını yapmaktır: Okullarda Latince ve Yunancayı okutmak: “İş Batı kafasını, Avrupa kafasını edinmekte. Avrupalılar bugünkü kafaya, bugünkü medeniyete, bugünkü düşünceye yunancayı, latinceyi öğrenerek ermişler, eğitimlerinin temeli o dilden olmuş. Demek büyük bir güç var o dillerde” (Ataç 1998d: 61).

Ataç'ın üzerinde ısrarla durduğu ve çok tepki alan bu konuyu ayrı bir başlık altında inceleyelim:

2. 4. Yunan ve Latin kültürüne bakışı

Ataç -daha çok çağdaşları tarafından ve ön yargılı olarak- tutarsız biri olarak değerlendirilir. Oysa Ataç, şuurlu bir dilcidir. Ne yapmak istediğini bilen biridir. O, adeta Rönesans çağının bir Türk aydınıdır. Türk rönesansı yaratma arzusundadır: “Biliyor muyuz bir Yunan uygarlığını, Latin uygarlığını? Yunanlılardan, Romalılarından sonra, Batı acunu bir ortaçağ, bir Uyanış, yenileşme çağı geçirmiş, ortaçağda da, Uyanış yüzyıllarında da bir takım bilginler, bilgiler gelmiş, dörütmenler gelmiş, yazınlarıyla, yaptıklarıyla etkilemişler çevreyi, biz onları biliyor muyuz? Bugünkü Avrupa uygarlığında bütün o geçmiş, çok eski yüzyılların damgası, yankıları vardır. Biz işte o damgayı görmüyoruz, o yankıları duymuyoruz. Bunun için de bütünü ile kavrayamıyoruz bu uygarlığı.” (Ataç 1998d : 155) Ataç’a göre - Batılıların yaptığı gibi- çocuklarımızı Yunan ve Latin dilleriyle yazılmış eserleri okutarak yetiştirmeli, onların akıllarını bu dillerle yazılmış eserlerle yoğurmaliyiz. Batılı olmanın gereği budur: “...dileğimiz Batı dünyasına benzemek değil, Batı dünyasından olmaktır. Bunun içindir ki çocuklarımızı Batılı çocukların yetiştikleri gibi, latince ile yunancayı öğreterek, kafalarını o dillerin eserleriyle yoğurarak yetiştirmemiz gerektir”(Ataç 1998d: 53). Ataç’a göre mesele küçük bir grubun Yunanca ve Latinceyi öğrenme meselesi değildir, mesele toplumun bütünüdür, bu dilleri bir kültür kaynağı olarak benimsemesindedir.⁶ “İş sekiz on kişinin, kırk elli kişinin yunanca ile latince öğrenmesinde değil, Allı, dedim, toplumun o dilleri kendine ekin kaynağı diye benimsemesinde. Sekiz on kişi, kırk elli kişi yunanca ile latinceyi öğrenmiş ne çıkar” (Ataç 1998d : 52).

Ataç, pek çok yazısında, okullarımızda Yunan ve Latin dilleri yanında, Batı uygarlığının edebiyatını ve tarihini anlatan eserlerin de okutulması ister: “Okullarımıza Latinceyi, Yunancayı koyacağız, çocuklarımıza bizim cicili-bicili, iri lakırdılarla yetinen edebiyatımızı değil, Latince ve Yunancadan doğmuş olan Batı

⁶ Nitekim 1940-1941 öğretim yılında bazı liselere “klâsik şube” adıyla bölüm açılmış ve bu bölümlerde Latince ve Yunanca okutulmaya başlanmış, bu uygulama kısa süre sonra terk edilmiştir.

uygarlığının edebiyatını okutacağız, Batı uygarlığının tarihini, nasıl geliştiğini öğreneceğiz... Bize tarihsel görüşü ancak Latince ile Yunanca, o dillerde kurulmuş olan büyük Avrupa edebiyatı verebilecek” (Ataç 1998f : 145). “Yani Yunan edebiyatı ile Latin edebiyatı. Bunun için de okullarımıza Yunanca İle Latinceyi sokmaktan, çocuklarımıza o dilleri öğretip, onlardan kalma eserleri okumaktan başka yol yoktur. Bunu yapamazsak, ortaöğretim, sıkıntısından kurtulamayacaktır. Boyuna altı yıla indirilecek, yedi yıla çıkarılacak, ama istediği, umduğu sonuca varamayacaktır” (Ataç 1998f : 259).

Ataç okullarımızda Yunanca ve Latince’den başka yabancı dil okutulmasını istemez: “Bana sorarsanız ben, okullarda firansızca ile alamancanın da, ingilizcenin de bırakılıp yerlerine ölü dillerin, yunanca ile latincenin konmasını istiyenlerdenim. Öyle birazıcık yunanca ile birazıcık Latince değil: ikisini de iyice okutmalı, gelecek kuşakların (*nesillerin*) uslarını o dillerle, o dillerin yapıtlarıyla yoğurmalı. Biricik doğru yol, biricik çıkar yol budur “ (Ataç 1998 : 207) Hatta o, okullarımızdan kendi edebiyatımızı kaldırıp yerine Yunan ve Latin edebiyatlarını koymamızı salık vermiş, bu fikirlerini yeri geldi mi bütün yazılarında ısrarla vurgulamıştır: “Bunun için orta öğretim okullarından bizim edebiyatımızı kaldırıp yerine Yunan, Latin edebiyatını koymak gerektir. Batı acunu aydınını aydın edenler onlardır da onun için” (Ataç 1998d : 30).

Ataç’a göre Yunan ve Latin dillerine gitmezsek Batılı olamamanın yanında demokrat ve milliyetçi de olamayız. Ataç’ın demokratlıkla eski Yunan ve Latin kültürü arasında bir ilişki kurmasını anlamak bir dereceye kadar anlaşılabilir; ama milliyetçilik gibi her milletin öz kaynaklarına inmek, kendi kültür ürünlerini ortaya çıkarmak gibi amaçları ilke edinen bir fikir hareketiyle Yunanca ve Latince öğrenme arasındaki ilişkiyi anlamakta güçlük çekmekteyiz: “ Yunanca ile latinceye, söydeşi (yani) köklere gitmezsek, bilelim ki Batı uygarlığına girmiş olamayız. Batı uygarlığından öğrendiğimiz düşünleri gerçekten içimize sindiremeyiz, ondan aldığımız değerleri benimseyemeyiz. Bugün biz budun-buyrumcu (*democrate*) olduğumuzu, ulusçu olduğumuzu söylüyoruz ya, değiliz. Yunan-Latin ekininden geçmemiş, Yunan, Latin yazarlarının yapıtlarındaki düşünlerle yoğurulmamış bir toplumda gerçekten budun-buyrumculuk da, gerçekten ulusçuluk da olamaz, bunlar

Doğu'nun bilmediği görüşlerdir, Yunan-Latin ekininin ürünleridir, bütünü almadan, bütünü kavramadan bu tikeleri (cüzleri) de alamayız” (Ataç 1998d : 41).

2. 5. Cümle anlayışı

Ataç'ın devrik cümle ile yazma çabası onun çok eleştirilen yönlerinden biridir. Fakat onun bu çabası sadece cümle öğelerinin yerlerini değiştirmeye yönelik değildir. Bu konu Ataç için çok daha büyük bir anlam taşır. Ona göre, devrik cümle bize, Batı uygarlığını anlamamız için gerekli olan düşünce kalıplarını verecektir. Çünkü devrik cümle dediğimiz yapı Batı dillerinin bir cümle yapısıdır. Ataç'ın devrik cümleciliği dili yenileme çabalarından öncedir. Ataç daha 1938'lerde Türkçenin sözdiziminin değişmesinden söz eder. Bunu Batı uygarlığına yaklaşmak için bir vasıta olarak görür(Kiraz 2001 : 285).

Ataç'a göre Batılılaşmak istiyorsak Batının söz dizimini de almalıyız: “Eski yapıtlarda, yırlarda, konuşma dilinde devrik tümce bulunmasaydı, dilimiz olduğu gibi kalacak mıydı? Biz gene devrik tümceye gitmeyecek miydik? Batı dillerinin etkisinde olduğumuz için devrik tümce ile yazıyoruz, dilimize Batı dillerinin sözdizimini getirmeğe çalışıyoruz...Batı dillerinden birini bilenler...o dili az çok inceliyerek öğrenmiş, kavramış olanlar devrik tümceyi iyi kullanıyor. Onlarda devrik tümce, düşünüşlerinin bir gereksinmesi de onun için” (Ataç 1998g : 91). Ataç'a göre dil, kelime kökleriyle kelimeleriyle cümle yapısıyla, kısaca bütün imkanlarıyla yeni uygarlığın hizmetinde olmalıdır; çünkü dilin asıl işlevi Batı uygarlığını, düşünüşünü anlamada, kendi hayatımıza getirmede araç olmaktır.⁷

⁷ Devrik cümle her dilde, her dönemde vardır. Fakat bütün cümleleri devrik cümlelerden oluşan bir yazar ve dil yoktur. Devrik cümle bir bakıma konuşma dilinin yazı diline aktarılmasıdır. Tarihi Türk dilinin düz yazı metinlerinde de devrik cümle örneklerine rastlanır.

Ataç'ın devrik cümle kullanması üzerinde çok durulmuş bir konu olduğundan bu bölümde fazla ayrıntıya girmedik. Bize göre Ataç, iddia edildiği gibi, yazılarında devrik cümleye fazla yer vermemiştir. Ataç'ın yazıları dikkatle incelenirse onun devrik cümleyi üslubunun doğal akışına uyarak değil; aklına geldikçe kullandığı ve devrik cümle kullanma konusunda kendini zorladığı görülür.

2. 6. Eskiye ve klasik kültüre bakışı

Ataç'ın eskiyle, milli kültür ve birikimlerimizle ilgili fikirleri pek çok kişiyi kızdıracak ölçüdedir. O, eskiye, tarihe, eskiyi hatırlatacak tarihî yapılara milli hislerle yaklaşmaz. Eski yapılara, anıtlara adeta bir yabancı gözüyle bakmaktadır: “Benim gibi konuşma diliyle yazmağa özenenler günden güne Tarihe bağlı olanları, sokaklarda gezerken geçmiş yüzyılları düşünenleri bir türlü anlayamıyorum. Adana’da işte o geçmiş yüzyıllar havası yok. Gelenekler sıkıyor insanı: Anıtları yok, bize eskiyi anlatan yapıları yok... Doğrusunu söyleyeyim, nereye gidersem gideyim, beni yalnız yenilik çekiyor. Eskiyle, eskilikle ilgilenemiyorum, bir yabancılık duyuyorum onların karşısında”(Ataç 1998f : 58). Gezdiği şehirlerde eski yapılar onu rahatsız etmektedir. Ona göre mesela İstanbul, her tarafı tarihi yapılarla, camilerle dolu olduğundan içine kapanmıştır, adeta bu yapılarıyla ahireti düşündürmekte, insanın sinirlerini bozmaktadır. Oysa Ankara her şeyiyle yenidir, canlıdır, insana yaşama isteği vermektedir: “İstanbul tarafında cami, cami, cami boyuna cami. Biliyorum o camilerin birkaçı yeryüzünün belki en güzel yapıları. Ama insan yalnız güzel yapı görmek istemez, bir de canlılık görmek ister. İstanbul’un ‘Aldırma dünyaya, sen ahretini düşün, tapmayı düşün!’ der gibi bir hali vardı sanki, belki odur sinirime dokunan. Gözüm Ankara: Biliyorum, senin yapıların İstanbul’unkiler kadar önemli değil... Olsun, senin o yeniliğin yok mu, yaşama özeni veriyor kişiye, ‘Yaşayalım da düzeltelim bütün bunları, çirkin yapıları örtecek güzel yapılar kuralım!’ dedirtiyor, dünü, geçmişi değil yarını geleceği düşündürüyor” (Ataç 1998f: 259). Oysa İstanbul’un Ankara’dan çok daha hareketli ve canlı olduğunu, yerli yabancı herkes bilmektedir. Ataç’ın bu ruh halini, yalnız canlı ve hareketli bir yaşantı istemeyle, yenilik ve yeniye düşkün olmayla açıklamak isabetli olmaz. Ataç’ta, yazılarının pek çoğunda belirttiği gibi bir ölüm korkusu ve buna bağlı olarak öteki dünyaya, ruhun ebediliğine inanmama fikri vardır: “Ölenler nur yağan bir diyara giderlermiş. Öyle sanıyorum ki gerçekten inanırdı böyle olduğuna. Ben öyle de avutamıyorum kendimi, biliyorum, iyice biliyorum, şüphesiz olarak biliyorum ölümden öte bir şey olmadığını. Etimiz yaşar, zerrelere ayrılır,...başka

biçimlere, başka birliklere girer... hani şu ruh, tin dediğimiz, benliğimizden bir şey kalmıyor, yitiveriyor” (Ataç 1998f : 90). “ Neyse ki benim tinim yoktur, bir öldüm mü bir daha dirilmiyeceğim” (Ataç 1998d : 113). “Bana öyle geliyor ki insanların bu hayattan sonra bir hayat daha olduğuna inanmaları, hep bu pişmanlık duygusundan ileri geliyor....Bu hayattan başka bir hayatı, bu dünyadan başka bir dünyayı benim aklım almıyor” (Ataç 1998f : 98). Öteki dünyayı hatırlatan tapınak ve camilerden rahatsız olmasında onun bu inanç dünyasındaki maddeciliğin ve zaman zaman kapıldığı ateist inancın da etkisi olduğu bilinmektedir : “O kadar tapınak ne oluyor? Gören Aynaroz gibi bir yer sanır orayı. Neden gerekli bulmuşlar camileri çoğaltmaları? Tartuffe’lük” (Ataç 1998f : 209)

Ataç, Batı uygarlığı yerleşinceye kadar, geçmiş kültür ürünleriyle ilgilenmemek gerektiğini savunur. Ona göre ancak, yeni kültür ve medeniyet yerleşince, eski ürünlerimizle ilgilenebiliriz; ama eski ürünler, bizim için bir yabancıya verdiği duygudan öte bir anlam ifade etmemelidir: “Devrimci miyiz? gerçekten devrimci miyiz? Kapatacağımız geçmiş. Yeni benliği edininceye kadar olsun, eski divanları okumayacak, eski musikiyi çalıp dinlemeyeceğiz. Gün gelir, yeni benliğimiz kurulur, gelişir, yerleşir Fuzulî’yi, Bakî’yi bir İngilizin, bir Alamanın okuduğu gibi, yani duygularımızla değil bilgimiz, düşüncemizle okur, beğeniriz, o gün gene bakabiliriz geçmişe” (Ataç 1998f : 127).

Ataç, alaturka çalgıya da karşıdır. Hatta alaturka musikiden nefret ettiğini hiç çekinmeden söyler: “Dinlemiyorum bizim radyoyu. Evde açıyorlar ya, ben ilgilenmiyorum. Sabah akşam alaturka çalgı! Ben de nefret ediyorum alaturka çalgıdan: İnce-sazdan da, halk havalarından da” (Ataç 1998f : 151). Fakat bu salt bir tercih meselesi değildir. O, bu musikinin devrimi boğacağından korkmaktadır: “Alaturka musikiyi nerede duysam, ne zaman duysam tüylerim ürperiyor, yılan görmüş gibi oluyorum. Gerçekten de bir yılan, devrimi boğacak. Nihavend’den şarkı, Uşşak’tan peşrev dinleyerek Batılılar gibi düşünebilir miyiz sanıyorsunuz?” (Ataç 1998d: 74). Ataç’a göre alaturka musikî her şeyiyle acaip, saçma ve bayağıdır: “Ulur gibi bir ses ‘Leb-i rengine bir gül konsun...Yar gülümsün, bülbülümsün, sümbülümsün’ şarkısını ırlıyordu. Düşündüm: Ne tat buluyorlar bunda? Sözler de saçma, ezgisi de bayağı, Hacivat ağzı. Bütün musikimiz Hacivat’ı andırıyor mu?

Hem de sarhoş bir Hacivat... Hacivat yürütüyor buyruğunu. Bütün o Arapça, Farsça tilcikleriyle, yapmacıkları, düzmece üstünlükleriyle Hacivat'ı görüyorsunuz nereye baksanız” (Ataç 1998f : 357). “Komşum o acayip seslerden hoşlanabilir, beter olsun! Ama o sesleri bana da dinletmeğe ne hakkı var?” (Ataç 1998f: 260) Ataç, baskıcı devrimciler gibi, alaturka musiki yerine Batı müziğini ve çalgılarını getirmek, bunları halka dinletmek; hatta zorla sevdirmek gereğine inanır. Ona göre bu baskı yapılmazsa halk Doğu düşünüşünden kurtulamaz: “Batı çalgısını sevmiyor mu? Sevdirmeli ona. Tatlılıkla olamazsa gücün sevdirmeli. Bilmeliyiz ki bu toplum, kendi sesidir diye köy ezgilerine, ince saza bağlı kaldıkça Doğu düşünüşünden silkinemeyecek, ayrılamayacaktır. Geri kişiler kendi bildiklerine, kendi dileklerine bırakılmamalıdır” (Ataç 1998g : 114). Ataç bu düşüncesinde yalnız değildir, mecliste Batı musikisi ile eser veren sanatçıların korunması yolunda önerge veren milletvekilleri vardır. Ataç, bu vekillerin çabalarından övgüyle söz eder: “Kurultay’da yeni yıl bütçesi görüşülürken Bay Muhittin Baha Pars, Batı musikisinden açarak o yolda eserler vermeğe çalışan sanat erlerimizin korunmasını, yaratıcılıklarını körleştirmese de ağırlaştırabilecek işlerle uğraştırılmamalarını dilemiş, sağ olsun, böyle dilekler sanat sevenlerin hepsini elbette sevindirir” (Ataç 31.12.1945).

Ataç, bugün genç-yaşlı herkes tarafından heyecanla izlenen mehter takımını da bir ortaoyununa benzeterek eleştirir: “Cumhuriyet Bayramı için ‘mehterler’i getirmişler, sokaktan geçerken gördüm. Gülüyor insan, hem gülüyor, hem kızıyor. O ne biçim şey öyle? Sokak ortasında ortaoyunu” (Ataç 1998f : 119).

Ataç’ın sivri fikirlerinden biri de sokaklara tanınmış şahsiyetlerin isimlerinin verilmemesi yolunda ileri sürdüğü görüştür. O, dünyada uygulaması en yaygın olan bu yola karşı çıkar: “Sokaklara tanınmış kimselerin, örneğin ozanların, bilginlerin adlarını takmayı bir türlü anlayamıyorum. Fuzulî Sokağı, Kâtip Çelebi Sokağı...O adda bir sokakta otursam, öyle sanıyorum, sinirlenirim...Şimdi sokaklara ad takmıyorlar da numara veriyorlar... 892. sokakta oturmak, ne bileyim? ozan bilmem kim sokağında oturmaktan daha iyidir” (Ataç 1998g : 20).

Ataç, kişilerin istediklerini yapabilmeleri, kişilere yasak koymamak lazım geldiği gibi bazı fikirler ileri sürer. O bu fikirleriyle 19. asrın Anarşistlerine⁸ benzer: “Ben şimdiye dek afyon gibi, kokain, eroin gibi şeyler kullanmadım, tadını bile bilmem. Onları kullananlara karışılmasını da doğru bulmuyorum. Rahat bırakın kişileri, isteyen içsin, isteyen içmesin” (Ataç 1998g: 124). Dünyada bu görüşü savunacak akli başında bir kişi bulmanın çok zor olduğu kanaatindeyiz..

Ataç’ın bu bölümde saydığımız görüşleri hem kendi devrinde yadırganmış, hem de günümüzde yadırganmaktadır; ama Ataç’ın fikirleri, dünya görüşü, ülkeye getirmeye çalıştığı idealleri dikkatle incelenecek olursa onun bu görüşlerini, kendine göre tutarlı kabul etmek gerekir. Çünkü Ataç katıksız bir yenici ve Batıcıdır. Eskiye hatırlatan cami, tapınak, musiki, mehter, sokak adları, edebiyat, dil vb. gibi ne varsa hepsini terk etmezsek, bunlarla birlikte yaşarsak topluma yeni ve yenilik gelemeyiz, yerleşemeyiz. Kısaca Ataç’a göre Batı medeniyetine girmek istiyorsak geçmişten ve geçmişin bütün yadigarlarından tam olarak kopmak gerekir.

2. 7. Yenilik yolunda tutarsızlıkları ve bocalamaları

Dil ve uygarlık yolunda aşırı fikirleri olan Ataç da , zaman zaman eskiyi anmaktan, geçmiş şiirlere, kelimelere özlem duymaktan kendini kurtaramaz.⁹ Yeni dil ve yenilik konularında bazı tereddütler ve bocalamalar yaşar, bu konuda çok zorlandığını da itiraf eder: “Bigâne, meşreb, tegâfül, nigâh...Hepsi güzel, hepsinin özlemine çekiyorum. Kendi kendime kalınca eski ozanlarımızın yırlarını okuyuşum da hep o özlem yüzünden değil midir? Açtığım, karıştırdığım olmuyor yıllardır onların betiklerini, divanlarını. Belleğimdeki ücükler, kögükler (mısralar) yetiyor

⁸ Anarşizm :19. yüzyılda doğan ideolojik bir red akımıdır. Reddedilen her türlü otoritedir. Gerekliğinde otoriteye karşı şiddet uygulayarak karşı konabilir. Akımın kurucusu Proudhon ve arkadaşlarına göre hiç bir kısıtlaması olmayan bir toplum yaratmak gerekir (Büyük Larousse 1986 : 583)

⁹ 19. sonlarında ve 20. yüzyılın ilk yarısında yenilik heveslisi olan pek çok yazar ve sanatçı, eserlerinde ve fikir dünyasında bu ikilemi yaşamıştır. Aslında Ataç kuşağının yenilik ve yeni dil konusunda bocalamalarını normal karşılamak gerekir. Çünkü Ataç’ın kuşağı, günlük hayatta eski kültürden kopmamıştır. Onlar, eski ürünlerin okunduğu sohbet ortamlarında ve mekteplerde yetişmişlerdir

bana...” (Ataç 1998g: 70). Ataç, konuşurken yabancı kelimeler kullanmaktan da şikayetçidir: “Konuşurken Arapça-Farsça sözleri çok kullanıyorum. Kızıyorum kendime. Kendimi zorlayıp da onlardan kurtulmalıyım. Alışmışım o sözlere, yaşlanmışım da...” (Ataç 1998f : 57)

Ataç, 1950-52 yılları arasında yaklaşık iki yıl, bazı yazılarında tekrar eski kelimelere yer verir. Daha önce yerlerine kelime bulmak için kafa yorduğu, bu kelimeleri kullandıkları için eserlerini okumadığı *aruz*, *şiir*, *divan*, *şair*, *usul*, *eser*, *kabil*, *âdâb*, *medeniyet*, *ihtiyaç*, *insan*, *insan oğlu*, *ahlak*, *dünya*, *hikâye*, *roman*, *hatıra*, *zevk*, *tabiat*, *hal..* vb. gibi kelimeleri bu kez kendisi kullanmaya başlar: “Ama *aruz* bilmeden bizim eski *şairimizi*, yalnız *divanları* değil Tanzimattan sonraki *şairlerin eserlerini* anlıyarak okumak *kaabil* değildir” (Ataç 8.12.1950). “Kendiniz *şair* olmasanız dahi *şiir* yazmanın *usulünü*, *adabını* öğrenmiş olacaksınız. Yani hiç değilse *aruzu* bellemiş olacaksınız” (Ataç 8.12.1950). “Evet, *medeniyeti* belki kışın getirdiği *ihtiyaçlar* yaratmıştır”(Ataç 15.12.1950). “*Medeniyet* dediğiniz, bir bakıma, *tabiatla* savaşmak, tabiatı olduğu gibi bırakmayıp düzeltmek, *insan oğlunun* istediği *hale* getirmek değil midir?” (Ataç 12.1.1951) “Neden söylemeyeyim? *İnsan* sevgisine dayanmayan *ahlak* bence *ahlak* değildir. *Ahlaklı* kişi *dünyada* kötü *insanlar* da bulunduğunu bilir”(Ataç 16.2.1952). “Bir bakıma iyidir de *hikayeyi* , *romanı* unutmak, bir daha okursunuz. Sizde zevkli bir *hatıra*, bir *zevk* hatırası bırakmışsa daha ne istersiniz?” (Ataç16.2.1952). Oysa Ataç, önceki yazılarında, pek çok yazarla kavga etmek pahasına bu kelimeler yerine *yır*, *yapıt*, *uygarlık*, *gereksinme*, *kişi oğlu*, *sağ töre*, *acun*, *öykü*, *büyük öykü*, *angı*, *beğeni*, *doğa*, *durum* kelimelerini kullanmış, bu kelimelerden bazılarını da kendisi uydurmuştur.

Ataç, eski kelimeleri kullandığı için eleştiri alınca, bu durumu yaşlanmasına, dil çalışmalarında yalnız kalmasına bağlar: “A çocuğum, ben yaşlandım, kocadım da onun için saptım yolumdan...biliyorum ki doğru oradadır, güzel oradadır, ancak ben yoruldum, dizlerim kesildi. Bir de o işi başaramıyacağımı anladım. Yalnızdım, pek yalnız kaldım. Beni tutanlar, benim o yolda gitmemi diliyenler vardı, uzaktan seslenmekle yetiniyorlardı... yanımda kimseyi görememek üzüyordu beni” (Ataç 1998 : 289). Oysa Ataç dil konusunda yalnız değildir, onun etrafında kendisini destekleyen, bir üstat, bir *önüt* sayan yüzlerce genç vardır.

Ataç, bir süre sonra eski sevdasına dönerek öztürkçe yazmaya başlar: “Doğrusu büsbütün de bırakmadım o yolu. Böyle arapça, farsça tilcikleri kullandığım yazılarımda gene o sevdiğim, kimini de kendim uydurduğum tilciklere yer veriyorum. Biliyorum yetmez bu, en doğrusu gene eskisi gibi öz türkçe yazmaktır” (Ataç 1998: 289). “Bu yazımda birtakım yabancı tilciklerden sakınmadım. Ne yapayım? Yorulduğum günler oluyor... Yoksa öz Türkçeyi bırakmış değilim, bırakmayı usumdan geçirmiyorum da. Gene eski Türkçe tilcikleri diriltmeğe çalışacak, yeni yapılanları kullanacak, kendim de kurmağa ‘uydurmağa’ uğraşacağım” (Ataç 1998g : 209). Ataç, 1952’den ölümüne kadar geçen süre içinde öztürkçe yazmayı ve kelime uydurmayı sürdürür.

III. ATAÇ’IN DİLİ YENİLEŞTİRME ÇALIŞMALARI

Giriş kısmında “söz varlığını zenginleştirme ve yeni kavramları karşılama yolları” başlığı altında pek çok dil bilgini tarafından kabul edilen bazı yollardan söz ettik. Bu yolları Ataç’ın nasıl kullandığını inceleyeceğimizi söyledik. Ancak unutmayalım ki Ataç’ın amacı dili zenginleştirme değil, dili yenileme ve Batı uygarlığını ifade eder hale getirmedir. Ataç, dil çalışmalarını bu iki amacı gerçekleştirmek için yapar. Onun için Giriş’te verdiğimiz Söz Varlığını Zenginleştirme ve Yeni Kavramları Karşılama Yolları’ nı ; “Dili yenileştirme ve yeni uygarlığı ifade etmeye uygun hale getirme yolları” olarak algılamak gerekir. Şimdi söz varlığını zenginleştirme ve yeni kavramları karşılama yollarını hatırlatarak Nurullah Ataç’ın bu yolları nasıl kullandığını, hangi yola ağırlık verdiğini tespit etmeye çalışalım: Dilde söz varlığını zenginleştirme ve yeni kavramları karşılama yolları 4 tanedir. Bunlar:

1. Başka dillerden kelime alma
2. Kelime canlandırma
3. Derleme yapma
4. Kelime yapma
 - A. Birleştirme
 - B. Türetme’dir.

3. 1. BAŞKA DİLLERDEN KELİME ALMAK

Ataç, 1945'lere kadar, yazılarında Arapça-Farsça kelimeler olan, dilde orta yolu tutan klasik Türk aydınıdır: "1938'de bugünkü gibi yazmazdım ki ben. Birçok Arapça, Farsça tilcikler kullanırdım, devrik tümceden de kaçınırdım" (Ataç 1998f: 398). Fakat o, 1945'ten sonra, dilimizdeki yabancı kelimelere tahammül edemeyen, aşırı denecek kadar yeni kelime meraklısı olan bir yazar olur : "Doğru söylüyorum, bugün yabancı sözlerin hepsi de, en alışık olduklarımız bile beni ürpertiveriyor; konuşurken söylüyorum, yazmağa gelince irkiliyorum, bana batıyor"(Ataç 1998: 155). Ziya Gökalp'in yıllar önce önerdiği "Başka dillerden alınmış; fakat benimsenmiş kelimeleri Türkçe sayma" önerisine alaycı bir dille karşı çıkar: "Görüyorsunuz, Ziya Gökalp da uydurma sözleri istemiyor, o da başka dillerden alıp da benimsediğimiz sözlerin türkçe sayılmasını istiyor, *eski köke tapmayız* diyor' diye kesip atıyor. Ziya Gökalp beğenmiyordu diye *eski köke tapmak*, eski kökü aramak neden bir suç olsun? Biz hepimiz Ziya Gökalp gibi düşünmeğe mi borçluyuz? *Önüt öyle buyurdu!* (Kale el-imamü!) Kendilerine söyleyeyim: biz düşüncede önüt, *imam* tanımıyoruz, kendimiz hangi yolu doğru bulursak o yola gidiyoruz" (Ataç 1998: 209). Ataç, dili zenginleştirmek için başka dillerden kelime alma yerine kelime uydurmayı ve diriltmeyi tavsiye eder: "Lisanımız kelime bakımından fakir olduğu için...' derken ne demek istiyor? bir dil kelime bakımından nasıl zenginleşir? Şimdi bizim zengin dediğimiz dillerin kelimeleri, dünya kurulduğundan beri mi vardır? O dillerin kelimeleri de sonradan artmıştır, eski köklerden üretilerek, *uydurularak...* Türkçe de kelime bakımından yoksulsa bu yoksulluğu, başka dillerden kelime alarak değil, kendi köklerinden üreterek giderir" (Ataç 1998e : 190).

Ataç, bazı yazılarında, dilde yabancı kelimelerin olabileceğini kabul eder, bunları büsbütün atamayacağımızı söyler. Fakat dilde (Ataç buna Batı uygarlığı Türkçesi der) yeni kelimelere ihtiyaç duyulduğunda, başka dillerden kelime almayı kolay ve tehlikeli bir yol olarak görür.

Ataç'ın yabancı kelimelerle ilgili görüşlerinde bazı tutarsızlıklar vardır : O, bazen, bilim sözü (terim) değilse, dilimizde çok yaygın olarak kullanılan bazı

yabancı kelimeleri kullanabileceğimizi söyler: “O yazı üzerinde de biraz duracağım. Bay Halit Çakır’ın *fener* gibi, *köy* gibi yabancı tilcikler kullanmasına bir diyeceğim yok. Bunlar çok yaygındır, *köy* tilciğinin Türkçesini aramak gerekmez. Ancak *nokta* için de öyle mi? *Nokta* bir bilim-sözüdür. *Köy* ile *fener* de birer bilim-sözünü sayılabilir, ancak *nokta*’nın bir bilim-sözünü olduğu daha açıktır. Bay Halit Çakır’ın ona bir Türkçe karşılık araması gerekmez miydi?” (Ataç 1998e : 337-338) Bazen de kelimenin yaygın olup olmamasına bakmadan Türkçe olmayan her kelimeye karşılık arar : *Maden* ve *maya* kelimeleri *fener* ve *köy* kelimeleri kadar yaygın olmasına rağmen bunlara karşılık bulunmasını ister: “Biliyorum “*maden*”in de “*maya*”nın da Türkçe olmadığını, Türkçe birer karşılık bulamadım” (Ataç 1998g : 137).

3. 1. 1. Arapça-Farsça kelimelerle ilgili görüşleri

Ataç’a göre değil Doğu dillerinden (Arapça-Farsça) kelime almak, daha önce alınanları kullanmak eskinin geri dönmesi gibi bir tehlikeyi de beraberinde getirir: “Türkçede yabancı tilcik büsbütün kalmaması mı diyorum? Bunun olmayacağını bilirim. Bir dil yoktur ki başka dillerden de tilcik almış olmasın. Ancak unutmayalım ki biz, Batı uygarlığı Türkçesinin kuruluş çağındayız. Şimdiden yabancı tilciklere kapıları açarak, o kolay yolu tutarsak akına uğramayı önleyemeyiz... Eski daha iyice yenilmemiştir, gevşek davrandık mı, dönüverir, ne yapmışsak hepsini yıkar. Görüyoruz ki yıkıyor da”(Ataç 1998g : s. 194). “Siz ‘belirtmek’ diyeceksiniz, ‘tebarüz ettirmek’ diyeceksiniz, ‘vefat etti’ demeye ‘öldü’ demekten daha güzel bulacaksınız... ‘tebarüz ettirmek, vefat etti’ gibi sözler eski yaşayışın, eski düşünüşün, eski görüşün bir topluma soktuğu sözlerdi, o sözler döndü mü, onları doğurmuş olan etkenler de dirilir” (Ataç 1998a : 151).

Ataç’ın eskiye ve eski kelimelere düşman olmasının en önemli sebebi yukarıda izah ettiğimiz gibi girmeye çalıştığımız Batı medeniyetini, düşünce sistemini ve bu medeniyeti oluşturan kavramları ifade etmede Türkçe’nin yetersiz kalmasıdır: “O tilcikleri seviyorum da neden kullanmıyorum? Neden hepsini dilden çıkarıp da öz Türkçe tilciklerle yazmağa uğraşıyorum? Yabancı mı sayıyorum onları

kendimize? Ozanlarımızın yüzyıllar boyunca kullandıkları o tilciklerin çoğu kamuya da işlemiş. Ulusal beğeni onlarla kurulmuş, bize büsbütün yabancı olduklarını söyleyebilir miyiz? Gene de kaçıyorum onlardan, kaçacağım. Onlar bizi eski düşünüşe, eski düzene sürüklüyor, bağlıyor da onun için” (Ataç 1998g : 70).

Ataç, eski dile, kelimelere, şiire karşı sert ifadeler kullansa da eski edebiyat ve kültürden kopamaz, çoğu kez eski dili ve şiiri özler, bu düşüncelerine bazı yazılarında rastlamak mümkündür: “Saz şairlerimizin şiirlerini okumalıyız, ama Divan şiirini de bırakamayız. Bize dilimizi asıl onlar öğretecek, tadına asıl onlar erdirecektir. Fuzulî'nin gazellerini okurken, Bakî'nin gazellerini okurken o Arapça, Farsça sözlerin altında Türkçenin tatlı sesini duymuyor musunuz? Suçu onlarda değil kendinizde arayın. Karacaoğlan'a bayılırım, ama Nedim'i, Galip'i okurken de kelimeleri her zaman anlamasam dahi, gene benim dilim olduğunu seziyorum, gene kendi dilimi duyduğum için yüreğim çarpıyor. Divan şairlerimizin Arapçadan, Farsçadan aldıkları sözler, onların dillerini Türkçe olmaktan çıkarmamıştır. O sözler birer yabancıdır; ama salınıp gezdikleri bahçenin toprağı buram buram Türkçe kokar, Türk kokar. Şiirimizi, eski şiirimizi okumalıyız. Ama zordur eski şiirimizi okumak. Bu zorluk Arapça, Farsça kelimelerden gelmez. Arapça, Farsça kelimeleri öğrenmek bir iş midir? Şiiri seven bir Türk genci, sözlükleri açıp çalışırsa, birkaç ay içinde o kelimelere alışır” (Ataç 1998b : 125).

Ataç bazı Arapça –Farsça kelimelerin dilden sökülüp atılmayacağını da kabul eder: “Yarımnın Türkçesi ne olacaktır, bugünden kestiremeyiz... Arapça, Farsça kelimelerden büsbütün arınacak mı? Sanmıyorum. Arapça olduğunu hiç düşünmediğimiz sözler var dilimizde. Ben *dek* diyorum, *değın* diyorum, *denli* diyorum, ama Arapça *kadar* sözünü dilimizden yüz yılda, iki yüz yılda atmak kolay değildir; *asıl* da kalır, *ama* sözü de”(Ataç 31.7.1952). Fakat Ataç bu konuda da tutarsızdır. Çünkü “ama”, “kadar” gibi kelimeleri atamayacağımızı söylerken “ve” gibi herkes tarafından bilinen ve kullanılan bir sözü kullanmama yolunda inat eder; hatta bu sözün dilimizde olmadığını ileri sürer: “Kimse söylemiyor VE'yi, talim-terbiye ediyoruz, Yapı-Kredi Bankası ediyoruz. Dilimizde VE yok da onun için, istedikleri kadar uğraşsınlar, sokamıyorlar. Türkçede, konuşma Türkçesinde, VE'den

bir kaçınma, bir tikslenme var” (Ataç 1998f : 51). “Kısacası, ben geçen hafta ‘Sanat ile Ahlak’ demiştim, yanlışlıkla ‘Sanat ve Ahlak’ diye dizilmiş, olur öyle şeyler; ama benim “ve” sözünden kaçındığımı bilenler değiştigimi sansınlar istemem” (Ataç 1998 : 121).

3. 1. 2. Dilindeki Arapça - Farsça Kelimeler

Bu bölümde tespit ettiğimiz kelimelerin iki özelliği vardır. Bunlar:

1. Ataç, çoğu yerde aşağıda sıraladığımız kelimelerden rahatsız olduğunu belirtmiş, yerlerine kelime koymak için büyük gayret göstermiş; fakat daha sonraya dalgınlıktan (Ataç’a göre yorgunluktan) bize göre ise alışkanlıklarından kurtulamadığından Arap-Fars kökenli bu kelimeleri kullanmaya devam etmiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi Ataç’ın yazılarında 1950-52 yılları arasında Arap-Fars kökenli kelimeler çoğalır. Bu kelimelerin kullanıldığı yazılardan bazı örnekler çalışmamızın II. Bölümünde verilmiştir. Bu kelimeler, aslında Türkçe’de her dönemde kullanılan bize göre yabancılaşma vasfını yitirmiş kelimelerdir; Ataç bunlara çeşitli karşılıklar aramış, bulmuş, bu yeni karşılıkları kullanmayanları azarlamıştır. Ataç’ın zaman zaman kullandığı bu kelimelerden bazıları şunlardır: *Edebiyat, kelime, hikâye, mısra, mükafat, fukaralık, makbul, saadet, şuur üstat, zaaf.. vb.* gibi.

2. Ataç’ın yazılarında kullandığı ikinci grup Arap-Fars kökenli kelimeler okuyucuları şaşırtacak kadar ağır diyebileceğimiz kelimelerdir: *dağdağa, dekbaz, halâvet, hemhal, mahviyetkâr, mütereddî, pestenkenarîlik, vüruh...vb.* gibi. Şimdi Ataç’ın değişik dönemlerde yazılarında kullandığı Arap-Fars kökenli kelimelere bir göz atalım:

afsunlamak, anane, asillik, ateşlenmek, avadanlık, bedbaht, bedbahtlık, belagat, dağdağa davalı, dekbaz, edebiyat, efsane, fukaralık, garaz, hafifsemek, halavetli, harikulade, hazseverlik, hemhal, hercailik, heykel oyan, hırpani, hikayeleştirme, hodbin, hoşgörür, hoşgörülük, hulya, ifrit, ihtiyatsız, ilkteşrin, intihal, iptidailik, ism-i âlet, işvebaz, işvecilik, ittirat, izdiham, kânî, kasvelli, kelime, kitabet, kurun, lâübalileşmek, lutuf, mahviyet, mahviyetkâr, makbul, masumluk,

matah, mecal, mecalsiz, meclis, mektep, melal, memleket, meram, mesela, meziyet, misra, mihaniki, minnetarlık, muamma, muhabbet, muhakkak, muhtelif, muzari, mübarek, müdafaa, mükafat, mümtaz, müraat, mürailik, mürşit, mürüvvet, müsavat, müstegrib, müsteşrik, müsvedde, mütereddî, naçiz, nadan, nahvet, nahiv, nakşolmak, nas, nedamet, neşve, pervasızlık, pestenkenarilik, reva, saadet, sahilik, salâhiyet, samimi, samimilik, serzeniş, sergüzeşt, serkeş, siyasal, sersefil, sonteşrin, şart, şatafat, şekilperest, şerit, şevk, şuurlandırmak, şuursuz, şüphe, tabiat, takatsiz, takriz, tamah, tamahkâr, tamamlamak, tamamlayıcı, tel'in, tenkid, tenkidçi, tercüme etmek, tereddî, tesir, teveccüh, tilsim, tumtırak, tumtıraklaştırmak, umûmî, umur etmek, üslup, üstat, vaazcı, vakar, vazife, vefa, vehim, vehmetmek, vezin, vuslat, vuzuh, ruh, zaaf, zamane, zevk, zıt, zifirî, ziynet, zorakilik, Ticanî. Görüldüğü gibi dili değiştirme iddiasıyla yola çıkanlar bile yabancı kökenli; fakat zihinlere yerleşmiş olan kelimeleri kullanmaktan kolay kolay kurtulamıyorlar.

3. 1. 3. Batı kökenli kelimelerle ilgili görüşleri

Ataç'ın Batıdan kelime almayla ilgili görüşleri biraz karışıktır. O, bazen Batıdan kelime almayı olağan sayar: “- Frenkçe kelimelere düşmanlığınız ne? Frenkçeden hiç kelime alınmasın mı? -Öyle demedim, hiçbir dil, kendi kendine yetmez, başka dillerden de söz alır. Ama onun da yolu yordamı vardır”(Ataç 1998 : 55). Özellikle Yunan ve Latin menşe'li kelimeler almamızı, girmeye çalıştığımız medeniyetin bir gereği olarak kabul eder: “Biz Arap medeniyetine bağlı iken Arapçayı öğrenmiş, Arapça sözleri almışız. Şimdi Avrupa uygarlığına girmek istiyorsak, Latinceyi, Yunancayı öğrenip o dillerin sözlerini almalıyız.” (Ataç 1998f : 88). Hatta dilimize zamanla Latince, Yunanca kelimeler alarak dilimizi Latinceleştirmekten, Yunancalaştırmaktan söz ederek- çalışmamızda çok yerde temas edeceğimiz gibi –dil çalışmalarında ulaşmak istediği nihai hedefi belirtir: “Açık konuşalım: biz Türkler Doğu uygarlığında dilimizi arapçalaştırdığımız, farsçalaştırdığımız gibi Batı uygarlığında da latinceleştirmemiz, yunancalaştırmamız

gerekir. Yarının Türkçesinin özü kalabilir, birçok tilcikleri (kelimeleri) Latince olacaktır, Yunanca olacaktır, öyle olmalıdır” (Ataç 23.09.1949).

Ataç, bazı yazılarında yabancı kelime kullanmayı sevmediğini söyler: “Sevmem böyle Firenkçe sözler kullanmayı. Ama ne yapayım? *Aristocratie*’ye de *bourgeoisie*’ye de Türkçe birer karşılık bulamadım” (Ataç 1998f : 257). Bir taraftan da Batı menşe’li kelimelere karşılık arar; onlara karşılık olarak kelime uydurur, kelime uydurmayı salık verir: “Hani şu firenkçe interessant yok mu? okur-yazarlarımız da, okumaz-yazmazlarımız da boyuna kullanıp duruyorlar, enteresan diye yazdıkları bile oluyor (söylenişini de sevsinler, yazılışını da!) işte onun yerine uydurdum bu ilginç’i. Evet, ben uydurdum, ne beğenemiyorlar?” (Ataç 1998 : 211) “Tragedia, comedie, melodrame diyorum, ne yapayım? Bunlara Türkçede birer karşılık bulamadım. Biri bulur da bana bildirirse çok sevinirim” (Ataç 1998f : 99).

“Şu *abonnement* sözüne de türkçe bir karşılık aramalı, uydurmalı. Ne sandınız? Dil gökten inmez, uydurmakla gelişir, genişler. İşleri güçleri saçma uydurmak, yalan uydurmak olanlar, dilde söz uydurulmasını istemezler” (Ataç 1998 : 334). “Yoo! işte onu istemem. Firenkçede ‘*enquete*’ mi ne diyorlar, Türkçe adını bir türlü bulamadık...” (Ataç 1998b : 154)

3. 1. 4. Dilindeki Batı kökenli kelimeler

Ataç’ın yazılarında bir hayli Batı kökenli kelime kullandığını tespit ettik. O, zaman zaman aksini söylese de Arap-Fars kökenli kelimeler karşı gösterdiği katı tutumu Batı kökenli kelimelere karşı göstermemiştir. Özellikle Yunan-Latin kökenli kelimelere karşı belli bir sevgi beslediğini, kullandığı kelimelerin karşılıklarını verirken bu karşılıkları - parantez içinde - çoğu kez Batı kökenli kelimelerden seçtiğini görürüz. Zaten hayatının sonuna kadar Latince ve Yunanca’nın okullarda anadil olarak okutulmasını isteyen, tam Batılılaşmayı savunan bir kişinin bu kelimelere karşı belli bir tolerans göstermesini normal karşılamak gerekir. Şimdi Ataç’ın yazılarında kullandığı - tespit edebildiğimiz - kelimeleri sıralayalım:

academie, alafranga, alaturka, antoloji, approfondissement, apukurya, autoritebourgeois, bourgeois'lik, bourgeoisie, cliché, comedie, cubisme, cubiste, declinaison, degenere, demagogie, dogma, entipüften, esthetisme, etymologie, evasion, fonograf, futuriste, futurisme, gymnasium, happy end, humanites, humour, humour noire, hydrogene, intelligentsia, jeune premier, jesuite'lik, kinema, lyrique, lycee, litterature engagee, magister, masochçuluk, message, metamorphose, non-conformiste, non-figuratif, nü, operette, philologie, paradoxe, pose, perfection, primaire, propos, prencipe, reproduction, scenario, sonate, sonnet, stenographie, surrealisme, surrealiste, symboliste, symphonie, tabula rasa, television, these'li, tragedie, transcription, vaudeville

3. 1. 4.1. Batı kökenli kelimelerin imlâsı

Ataç, Batı'dan alınan kelimelerin ait oldukları dilin imlâsıyla yazılmaları gereği üzerinde durur. Bu imla meselesine yazılarında geniş yer verir. Ona göre Batıdan kelime alınabilir; fakat o kelimeleri ait oldukları dildeki imlâlarıyla yazmalıdır: “Biz firenkçeden söz aldık mı, ille aslındaki gibi söylemek istiyoruz. Kelimenin yazılmasına bakmıyoruz, Frenkler nasıl söylüyor, onu arıyoruz. Dilimize bir yığın j'li kelime doldurulması hep o yüzden değil mi? Psikoloji, jeoloji... Ne çirkin kelimeler!” (Ataç 1998 : 55)

Ataç'a göre yabancı bir kelimeyi Türkçe imlaya göre yazmak doğru değildir. Yabancı kelime aslını koruyarak yazılmalıdır: “Automobile'i biz türetmemişiz, adını biz komamışız, alalım onu dışarıdan, adını da anlaşılmaz, tanınmaz bir kılığa sokalım, 'otomobil' diye yazalım, bu da doğru bir iş değil ...” (Ataç 1998f : 176)

“Ama ne yapayım? *Aristocratie*'ye de *bourgeoisie*'ye de Türkçe birer karşılık bulamadım, yabancı olduklarını göstermek için de Fransızcada yazdıkları gibi yazdım.”(Ataç 1998f : 257) “Hayır, ötekine berikine solcu, *communiste* diyen zorabalardan da korkup yılıyor.” (Ataç 1998f : 156) “Böyle şeyler Tristan Bernard'da vardır, ama bu oyunun yazarında (adını unuttum), Tristan Bernard'ın gücü yok, *comedie*'ye varamıyor, *vaudeville*'de kalıyo.” (Ataç 1998f : 188). Ataç'a

göre yabancı bir kelimeyi Türkçe söylenişine göre yazmak, kelimeyi Türkçeleştirmeğe kalkmaktır: “Ben *reportage* yazmıştım, ‘röportaj’ değil. Türkçe bir karşılık bulamadığım için Fransızca kelimeyi olduğu gibi aldım, ‘röportaj’ yazmak, onu Türkçeleştirmeğe kalkmaktır, onu yapmadım” (Ataç 1998 : 321).

Ataç bazı kelimeleri kendine göre okur ve yazar: “Dün kinemaya gittim... (biliyorum ‘kinema’ dediğim... için alay edecekler benimle, etsinler o tilciği ‘s’ ile yazmağa elim varmıyor. En iyisi ona da Türkçe bir karşılık bulmalı, bir ad bulmalı)” (Ataç 1998g : 43). Bazı kelimelerin imlasını ise halk deyişinden alır: “Vali bir candarmayla göndermiş, candarma bütün gece atını dört nala sürmüş” (Stendhal 1992 : 21). “Cıgara tablasında kendinizi nasıl bulursunuz, pek merak ediyorum” (Ataç 1998b : 153). Fakat o, jandarma kelimesini *c* sesiyle yazmasının sebebini, halk deyişinden etkilenme olarak değil; Türkçe’de *j* sesinin olmamasıyla açıklar: “Ben ‘candarma’ yazıyorum ya o sayın bayan ‘jandarma’ demiştir. ‘J’ sesi Türkçede yoktur, onun için bayılırlar” (Ataç 1998f : 405). “Karşılarındakilerini, ‘Sağcısın, solcusun! curnalcısın!...’ diye susturmağa kalkanların hepsi de körü-körüne bir inanca bağlanmış olan kimselerdir” (Ataç 1998c : 230). Onun bazı kelimeleri Türkçe okunuşuna göre yazdığı da olur. “...şu sürrealistlerin şiiri, ne dediği iyice anlaşılmayan şiir” (Ataç 1998f : 222). “Bu ‘kıraliçe’ sözünü de, Türkçeye uymasın, Türkçeye aykırı olsun diye ‘ı’sız yazacaksınız... Neden saklayayım? Şu ‘kıral’, ‘kıraliçe’ tilciklerini ‘ı’sız yazanlardan tiksiniyorum” (Ataç 1998f : 256). Görülüyor ki Ataç, Batı menşeli kelimelere bakışı ve bu kelimelerin imlâsı konusunda tutarsızdır.

3. 1. 5. Eş anlamlı kelimelere bakışı

Ataç, dilde aynı anlama gelen ve çoğunlukla biri yabancı dillerden alınmış eş anlamlı kelimeleri, pek çok dil bilginin aksine, dilde bir zenginlik olarak kabul etmez. O, zihinlerin karışacağı gerekçesiyle bu kelimeleri kullanmaktan kaçınmak gerektiğini tavsiye eder: “Bir dilin zenginliği eş anlamlı sözlerinin çokluğunda

değildir, kavramlar arasındaki ayrımları gösterebilmesindedir. Eş anlamlı sözlerin çokluğu, bir bakıma, kötüdür bir dil için, zihinleri karıştırır.” (Ataç 1998e : 191)

“Eş anlamlı tilciklerin çoğalmasa karıştırır bir dili, anlaşılmaz eder.” (Ataç 1998f : 348) “*Durum*’u bir kullandınız mı, bir daha vaziyete dönmemelisiniz. Ya biri, ya öteki. İkisi bir arada yaşamamalıdır, zihinleri karıştırabilir de onun için... Bir kavramın bir adı olur, yeter ona, sözünüzü süsliyeceksiniz diye bir kavrama türlü türlü adlar takmağa kalkmayın, dili zenginleştirmiş değil, tam tersine, karartmış olursunuz”(Ataç 1998 : 301). “Bir dilde bir manaya gelen çok kelime varsa bilin ki o dili kullanan millet edebiyatında ancak yapmacıklara özenmiş, kolay güzellikler aramış, kavram bakımından zenginleşmemiş demektir”(Ataç 1998 : 273). Fakat, Ataç’ın savunduklarının aksini yapması bu konuda da kendini gösterir: “Bir kere ben, bir teselli mükafatı haline düşmem, gerçekten bir armağan olurum” (Laclos 1992 : 59) “Sağlık, sıhhat iyi şeydir ya...” (Ataç 1998c : 88) örnek alıntılarda görüldüğü gibi *mükafat-armağan, sağlık- sıhhat* kelimelerini bir arada kullanır: Bazı eş anlamlı kelimelere halk tarafından farklı görevler verildiğini dikkate almaz, bu dil inceliğini önemsemez: “Türkçesi var diye Arapça, Farsça bir tilciği attık mı, ince bir ayrımı, bir *nuance*’ı yitirmişiz, ak ile karanın kullanılacağı yer başka, beyaz ile siyahın kullanılacağı yer başkaymış. Ak süt denirmiş, alınının akıyla denirmiş gelgelelim ak peynir denemezmiş, beyaz peynir diyeceksiniz. Ne olur sanki ak peynir dersem. Ak, beyazdan başka bir boyak (renk) mıdır?” (Ataç 1998f : 245).

Ataç, eş anlamlı olsun olmasın Doğu dillerinden alınmış olan kelimelerin hepsini atmayı savunur. Bunları eski yaşayışın, medeniyetin birer temsilcisi olarak görür. Bu kelimeleri atmadan Batı uygarlığına giremeyeceğimizi ileri sürer. Yunanca ve Latince kelimeler dışında, Batı menşe’li kelimelere bakışı da –birtakım bocalamalar ve fikir değişiklikleri yaşamakla birlikte – genellikle olumsuzdur. Ona göre hangi gerekçeyle olursa olsun, dilde yeni bir kelimeye ihtiyaç duyulduğunda, kelime uydurma en geçerli yoldur. Ataç’ın bu görüşünü “Kelime Yapma “başlığı altında inceleyeceğiz.

3. 2. KELİME CANLANDIRMA

Tarama yoluyla kelime canlandırma Cumhuriyet döneminde yapılan dil çalışmaları sırasında başvurulan yollardan birisidir. Türk Dil Kurumu kurulduktan bir süre sonra *Dîvânü Lügâti't Türk ve Tarama Sözlüğü* gibi eserler basılmış, dili sadeleştirme meraklıları başta bu kaynaklar olmak üzere tarama yoluyla pek çok kelimeler canlandırmışlardır.¹⁰

Ataç, eski kaynakları karıştırıp onlardan kelime almayı heyecanla tavsiye eder. Ona göre unutulmuş olan bu eski kaynakları veya sözlükleri karıştırarak buralardan düşüncelerimizi daha kolay anlatacak pek çok kelime bulabiliriz: “Bilmediğimiz, ummadığımız ne gömüçleri varmış dilimizin! Yüzyıllardır bırakmışız diye, unutup da aramamışız diye değerlerini yitirmiş mi onlar? Bizim değil mi? Arık ellerinizi bir daldırın sözlüklere, karıştırın eski betikleri, dilediğinizi, düşündüğünüzü, dünkü dilden daha açıkça, daha iyi anlatacak yüzlerce söz bulursunuz. Gözleriniz karışıyor, esrikleşmişe dönüyorsunuz...” (Ataç 3.11.1947) Ataç, kelime diriltmeyi, dili yenileştirmede bir yöntem olarak kullandığını pek çok kez tekrar eder: “Gene eski Türkçe tilcikleri diriltmeğe çalışacak, yeni yapılanları kullanacak, kendim de kurmağa ‘uydurmağa’ uğraşacağım” (Ataç 1998g : 209).

Ataç’a göre dilin zenginleşmesini de eski köklerden kelime üretmekle (uydurmakla) sağlayabiliriz: “... bir dil kelime bakımından nasıl zenginleşir? Şimdi bizim zengin dediğimiz dillerin kelimeleri, dünya kurulduğundan beri mi vardır? O dillerin kelimeleri de sonradan artmıştır, eski köklerden üretilerek, *uydurularak*... Türkçe de kelime bakımından yoksulsa bu yoksulluğu, başka dillerden kelime alarak değil, kendi köklerinden üreterek giderir” (Ataç 1998e : 190).

Ataç’ın - kendisinin de defalarca belirttiği gibi - kelime diriltme veya canlandırmada en çok yararlandığı kaynaklar, Besim Atalay’ın hazırladığı ve ilk

¹⁰ Cem Dilçin, kelime canlandırma konusunda bir çalışma yapmış, Nurullah Ataç’ın canlandığı bazı kelimeleri de ihtiva eden 400 civarında kelime tespit etmiştir (Dilçin 1974: 99-103).

baskısını Türk Dil Kurumunun 1943'te yaptığı *Dîvânü Lügâti't -Türk* ile yine aynı kurum uzmanlarının bazı eserleri tarayarak hazırladığı *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'dür.

3.2.1. Dîvânü Lügâti't -Türk'te geçen kelimeler

Ataç'ın kelime kadrosu içinde *Dîvânü Lügâti't Türk*'ten alınmış bazı kelimelere rastlanır. Ataç, özellikle *Dîvânü Lügâti't Türk*'ü karıştırdığını: “Dîvânü Lügat'-it Tercümesini açmış karıştırıyordum. Dil bilgini değilim ben, ancak dili seven, dile gönül kaptırmış bir kişiyim: Divanda gördüğüm sözlerin ayrı ayrı hepsiyle ilgilenemiyorum. Gene de çoğu bana gülümsüyor, bunca yılımı bunlardan uzak, bunları bilmeden geçirmiş, yitirmişim, diyorum” (Ataç 24.3.1947). Ataç, dil işiyle ilgilenenlerin bu eseri okunmadığından yakınır: “Besim Atalay bu ülkeye büyük, ödenmez bir iyilik etti, Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünü çevirdi : Okuyorlar mı onu? Yoo! Dilimizi öğrenmeğe özenleri yok ki okusunlar. Bir açsalar, şöyle bir kapağını bir kaldırsalar şaşırverecekler” (Ataç 1998 : 195).

Ataç bazı kelimeleri *Dîvânü Lügâti't Türk*'ten alır. Biz bunları tespit ettik. Bu kelimeleri “Ataç'ın kelimelerinin sınıflandırılması” bölümünde vereceğiz. O, *Dîvânü Lügâti't Türk*'ten kelimeler aldığını bizzat kendisi söyler: “ Kaşgarlı'nın betiğini karıştırırsa, ‘şey’ anlamında ‘nen’ tilciğini bulurdu onda” (Ataç 1998f : 141). “Bilseniz ne severim bu ‘gönüldeş’ sözünü! ‘canım’ demek kadar severim, ‘canım’ dediklerim kadar severim. Ben uydurdum sanmayın, eski, çok eski bir söz, Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde...” *Dîvânü Lügâti't Türk*'de var” (Ataç 1998c : 103). “ ‘Çabuk’ sözünü kullanıyorum; o sözün farsça ‘çapük’ ten değil Divanü Lügat-it-Türk'te de bulunan eski ‘şebük’ sözünden geldiğini sanıyorum da onun için” (Ataç 1998 :169). Ataç bazı kelimelerle ilgili olarak kendisine tepki gösterenlere karşı bu sözlüğü delil olarak kullanır: “Bakın Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğüne onda da o anlamda bir atasözü var: *İvgen singek sülke tüşür* (ivecen sinek süte düşer) demek ki acele yerine ivedi'yi koyabiliriz” (Ataç 1998g : 245). Ataç'ın salt *Dîvânü Lügâti't Türk*'te geçtiğini tespit edebildiğimiz kelimeleri şunlardır:

acun, atasagun, balıg (balı), bayık, bediz, benek, betik, boşuğ, çıgır, ermegülük, esizlik, evren, giz, gizlemek, göğ, gömüç, gönmek, igcil, kalık, kınılamak, kısı, kip, kirtkinmek, koyuk köğ, kök, nen, netek, nite okuşlu, öke, ökünç ötüük, süzüük, talkalı, tanrıgan, tarım, tın, tirge, toyun, tura, tuşmak, türlü, tüz, ukuşlu, ülkü, üşküürtmek, vergi, yayık, yin, yoluğ.

3. 2. 2. Tarama Sözlüğü'nde geçen kelimeler

Ataç'ın kelime kadrosu içinde Türk Dil Kurumu'nun bazı eserlerin tarayarak oluşturduğu Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nden alınmış kelimeler de vardır : “ Ben tane sözünün karşılığını... o yıllardaki adıyle Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin 1934'te çıkardığı tarama dergisinde aramıştım, börtükü orada buldum; tarama dergisini düzenleyenler de Radloff'un sözlüğünden almışlar. Börtük, daha çok dane buğday danesi anlamına gelse gerek; ben tane yerine kullanalım diye direnmiyorum” (Ataç 7.7.1947). “Tiyatro yerine görmük demeye bakalım ne kulp takacaksınız.....Ben uydurdum sanmayın, Tarama Dergisinde buldum”(Ataç 2.12.1949). “Dil Kurumu'nun çıkardığı Tarama Sözlüğünde arıyacaksınız, orada da dölek diye buluyorsunuz, temkinli demekmiş ” (Ataç 1998c : 279).

Ataç'ın yararlandığı başka tarama sözlükleri de vardır: “Ak ağın benim uydurduğum sözlerden de değildir. Bay M. Esat Tozkoparan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'ne bir baksın, ak ağın'ı da kara ağın'ı da bulur orada” (Ataç 1998e : 308).

Ataç kullandığı bazı canlandırma kelimeleri nereden aldığını belirtmez: “Yalnız, ben sizin gibi, taklit sözünün kullanmam, sevmem o Arapça sözleri, günden güne de soğuyorum onlardan. Ne güzel bir karşılığı var o taklit etmek sözünün! Öykünmek. Eski ozanlarımız kullanırlar onu, Baki de kullanır, biz neden kullanmayalım? Şu ‘Yaşayan dil! Yaşayan dil’ diye tepinenlere uyacak değiliz ya! ” (Ataç 1998f : 7). “Halk güzel de tüz güzel değil mi? Güzel olsun, olmasın, benim dilimdendir, kullanırım; dilimde daha ne varsa hepsini birer birer çıkarıp kullanmağa çalışacağım. Beğenenler okur, beğenmeyenler de okumaz...” (Ataç 1998 : 195). Ataç'ın Tarama Sözlüğü'nden aldığını tahmin ettiğimiz kelimeleri şunlardır :

aşlık, bayırmak, baylık, belge, belirme, belirtmek, bezenmek, benzenmek, bilisiz, bilisizlik, bölük, buyruk, buyrultu, çağ, çasıtlık, değme, dek, denli, densizlik, dermek, deyiş, donanmak, doruk, döleklilik, duruluk, el ulağı esen, eyitme, ezgi, genlik, gerçek, gönüldeş, görkem, gücemek, ısıtmak, ingin, ıvecenlik, kılık, kirtinmek, kol, kutluluk, muştulamak, nitelik, orta, oy, övür olmak, öykünme, özek (özdek), salık vermek, salt, sayrılar evi(sayru evi,) sayrılık, sizceleyin, sonuç, tasarlamak, töz, tutsak, türetme, uğruluk, umu, uruk, uzlaşmak, yaban, yağılık, yahti, yakışık, yalım (derece), yalınlık (çıplaklık), yaltak, yancık (cep), yansulamak (taklit etmek), yararlık, yargıcı (hakim,) yasavul (muhafız), yavuzluk (kötülük,) yeğlemek, yeğniseme, yönelmek, yumuşçu, yüksünmek, yüreklilik, yüzlük (yüz örtüsü).

3. 2.3. Lehçelerde geçen kelimeler

Ataç sınırlı da olsa bazı lehçelerden kelimeler almıştır. Bu konuda Ataç'ın elindeki kaynak Radloff'un Türk Lehçelerinden bahseden *Versuch Eines Etimologischen Wörterbuchs der Türk - Dialekte* adlı eseridir. Ataç'ın Türk lehçelerinden aldığını tespit ettiğimiz ve bugün bazıları Türkiye Türkçesinde de kullanılan kelimeleri şunlardır:

abay, abaylamak, bengi, bedizci, bet, büke, güz, kıyın, kıynanmak, koçak, komuğ, kurultay, öğ, öy, öyün, sazın, ürün, yasavul.

3. 3. DERLEME YAPMA

Ataç, Türkçe'nin yalnız aydınların kullandığı dilden ibaret olmadığından, köylerimizde, kentlerimizde yazı diline ulaşamamış, aydınlar tarafından işlenmesi gereken sözlerin ve kelimelerin varlığından söz ederek aydınların dikkatini halk diline (ağızlara) çekmeye çalışır: "Türkçe yalnız İstanbul aydınının bildiği, kullandığı bir dil değildir, köylerimizde, kentlerimizde yurdumuzun her yerinde nice güzel sözler, kelimeler var, edebiyat diline yazı diline ulaşmak için sizin yardımınızı bekliyor, biz onları sözlüklere almışız, yetmez, sizin duygularınıza, düşüncelerinize karışmalı, sizin elinizde işlenmeli, sizin beğeninizle yoğurulmalı ki onlar da ışığa

çıksın, var olduklarını gösterebilirler de yayılsınlar, bu ülkenin aydınlarınca yadigarımasınlar”(Ataç 21.10.1951).

Ataç, dili yenileme çalışmaları sırasında halk dilinden de yararlanmak gerektiğini söylerken halk dilinde kullanılan kelimelere ihtiyatla yaklaşır. Halkın kullandığı her kelimeyi almanın doğru olmayacağını söyler: “Gelgelelim çoğunluğun, kamunun, halkın bilip kullandığı sözlere: Hepsini alabilir miyiz onların? Dilimizi yenileştirirken, günümüzün isterlerine uygunlaştırmaya çalışırken başvuracağımız, başvurduğumuz birinci kaynak elbette halk dilidir. Ancak bu, halk dilinde bulacağımız, halk diline yerleşmiş bütün sözler bize yarayabilir demek değildir.” (Komisyon 1952) Ataç’a göre halk dilinde kullanılan kelimeler ilden ile değişebilen, yöresel anlamlar taşıyan kelimelerdir. Onları olduğu gibi alıp kullanmak doğru değildir, o kelimeleri ayıklamak gerekir: “Ayıklamak gerekir onları. Neden ayıklayacağız? Hepsini de Türkçe saysak, hepsinden de yeni sözler üretsek olmaz mı? Olmaz. Dedim a, halkın dilindeki sözler ilk anlamlarından, öz anlamlarından çok uzaklaşmıştır, tanınmaz bir kılığa girmiştir. O sözler ilden ile değiştiği gibi bir ilde yıldan yıla da değişir, yeni yeni anlamlar yüklenir” (Komisyon 1952).

Ataç, *Söz Derleme Dergisi*’yle ilgili fikirlerini ortaya koyarken de halk ağzlarındaki kelimelerle ilgili çekincelerini sürdürür, bu kelimelerin geniş anlamda Türkçeyi temsil edemeyeceğini savunur : “Söz Derleme Dergisi Türk dilinin varını ortaya seren bir betik değildir. Daha doğrusu ülkede kullanılan bütün tilcikleri toplamaktır, bunlar arasına yabancı tilcikler de karışır. O tilciklerin hepsinin de köklerini, kaynaklarının göstermek şimdilik kolay iş değildir O tilciklerin birçoklarının nereden alındıklarını, ne türlü bozulmalara uğradıklarını kestiremiyoruz... bunun içindir ki bir tilciği yurttan kullanılıyor diye alamayız, bunları araştırmak gerekir kökünü bilmiyorsak çekiniriz ondan, öteki Türk boylarında da bulunup bulunmadığını araştırırız” (Ataç 1998e : 360). Ataç, halk dilinde bulunan ve ilk anlamlarını yitirmemiş bazı kelimeleri seçerek ve köklerini alarak, bu köklerden kelime türetmenin daha doğru olacağı kanaatindedir: “Halk dili başlıca kaynaktır. Tek kaynak değildir. O kaynaktan bulunan sözlerin hepsi işe yaramaz. Aralarından seçmek gerekir. İlk anlamlarını, öz anlamlarını bildiğimiz için kolayca

üretebileceğimiz kökler ele alınır, onlar daha çok yaşar, daha sağlamdır, anlamları daha az değişir de onun için ” (Komisyon 1952). Nitekim Ataç’ın kullandığı *töresel*, *kıvan-ç*, *ilgi-nç*, *öykü-nme*, *yankı-lama*, *görkem-li*, *batır-lık* gibi kelimelerin kökleri halk dilinden alınmıştır.

Ataç bir medeniyet havarisidir. Bu medeniyet köklerini Yunan ve Latin kültüründen alan çağdaş Batı medeniyetidir. Bu nedenle onun yazılarında, o devirlerde çokça rastlanan “Halka doğru gitmek, halka çıkmak “ gibi sloganlarla yazı yazan ucuz aydın tipinin söylemlerine pek rastlanmaz. O, halk dilinin ve kültürünün yeni medeniyet yapmada yetersiz olacağını açıkça belirtir : “ Ben halk dilini savunmuyorum, halkın dilinde işime yarayan bir şey varsa, alırım onu. Ama biliriz ki bir ulusun dilini, yazı dilini, bilim dilini, medeniyet dilini yapan halk değildir. Dardır halkın sözlüğü” (Ataç 5.4.1952). Hatta o, halk deyimlerinden ve dilinden yararlanmayı kolaylık olarak görür: “ Halk dilinin, halk deyimlerini, doğrusu, bir güzelliği, bir çekiciliği var. Bize bir sıcak geliyor. Gene de kapılmamalıyız ona. O kadar da değil: Kaçınmalıyız. Halk dili, halk deyimleri şairi, yazarı kolaylığa düşürüyor” (Ataç 1998f : 18).

Ataç, halk dilini taklit ederek yazarlarla alay edecek kadar da açık sözlüdür: “Yazısının bir yerinde ‘bir sanat gücüne sahip olduktan kelli...’ diyor. ‘Kelli’ demenin ne yeri var? Kelli, geri’nin köylüler ağzında bozulmuş bir biçimdir, kullanacaksa doğrusunu kullansın” (Ataç 1998e : 323). Fakat bu konuda da Ataç’ta bazı tutarsızlıklar vardır. Halk dilinde kullanılan ”kelli” kelimesiyle alay ederken, ”tellim” kelimesinin bu ses özelliğiyle halk ağzında kullanılmış olması, onun için bu kelimeyi bu şekilde kullanma sebebidir: “Daima yerine, Dîvânü Lûgat-it -Türk’te bulup *telim* sözünü kullanmıştım; içinden *tellim* demek geliyordu. Birkaç kişiye de sordum: Olmaz dediler. Oysaki *tellim* bana öteden beri bildiğim bir söz gibi görünüyordu. Öyleymiş... o söz daima, yerine kullanılmış. Eskişehir’de, Isparta’da daima anlamında *tellim* derlermiş. Isparta’da *tellim tellim* dahi varmış. Çok sevindim. Bundan böyle ben de telim değil, tellim diyeceğim” (Ataç 1998 : 156). Bu şekildeki tutarsızlıklar Ataç’ın yazılarında rastlanan özelliklerdendir.

Ataç 1930 ve 1940'larda bazı sanatçılar arasında pek moda olan yalnız "Halk Edebiyatı" ürünleri ve halk şairleriyle ilgilenmeyi yadırgar: Halkçı ve milliyetçi geçinen, Divan edebiyatını ve sanatçıları küçümseyen bu kişilere tepki gösterir: "Baki Türk değil, Nabi Türk değil, Galip Türk değil, ancak Sümmani, Aşık Ömer, Bayburtlu Zihni ... Yapıtlarıyla övünmemiz gereken ozanları bu ulustan saymamayı, ulusçuluğun gereklerinden sandılar" (Ataç 1998g : 224).

Ataç'ın kelime kadrosu içinde çok sayıda ağızlardan alınan kelimeye rastlanır. Bu kelimelerin bir kısmı hem Derleme Sözlüğü'nde hem Tarama Sözlüğü'nde vardır. Bize göre Ataç, *Tarama Sözlüğü*'nden ve diğer Türk lehçelerinden bulduğu kelimeleri, *Derleme Sözlüğü*'nde arayarak, o kelimelerin Türkiye Türkçesinde girebileceği ses kalıplarını bulmaya çalışmış; böylece kelimelerini dar bir çevreden değil; geniş bir coğrafyadan seçerek -yukarıda alıntılarda belirttiği - halk dilinin geniş kitleleri ifade etmedeki yetersizliğinden kurtulmak istemiştir. Bazı eleştiriler yöneltmesine rağmen Ataç, ağızlarla ilgili sözlükleri karıştırarak, halk ağızlarından pek çok kelime almış ve bunları yazılarında kullanmıştır¹¹. Ataç'ın "Kelimelerinin Sınıflandırılması" bölümünde göreceğimiz gibi onun kelime kadrosu içinde ağızlardan derleme kelimeler, canlandırma kelimelerden daha çoktur.

¹¹ Talat Tekin, Ataç'ın beş kitabını inceleyerek *Tarama Dergisi ve Söz Derleme Dergisinde* bulunan bazı kelimeleri tespit etmiştir: "Ağızlardan aldıkları: Ataç'ın Anadolu ağızlarından derlenen kelimeleri ihtiva eden Tarama Dergisi ile Söz Derleme Dergisi'nden bulup yazılarında kullandığı kelimeler şunlardır. *Töre, umut, tanık, gerçek, çimmek, kıvanmak, salt, erek, yitirmek, tüm, angı, ünlenmek, yakınmak, yol (defa, kere), kez, alan, kural, erdem, ayak(kafiye), yeğ, yankı, yermek, düzmek (tertipleme), taşlama, yönetmek, sırtarmak, öykünmek, ürün, düş, gönenmek, ilgi, berkitmek, öğseyin (elbet), koçak (kahraman, yiğit), yımızık (çirkin), çıkla (tıpki), tellim, batır, yazak, görkemli, küşüm, kuşak, boyak, yöre, sin, ilenme, ilenç (beddua)*". Fakat bu çalışma Tekin'in de belirttiği gibi dar kapsamlıdır, bu konuda bir örnek çalışmadır. Biz Tekin'in eksiklerini gidermeye, Ataç'ın bütün eserlerindeki kelimeleri ve bu kelimelerin alındıkları kaynakları tespit etmeyi amaçladık. (Tekin 1963 : 408-413)

3. 3.1. Derleme Sözlüğünde geçen kelimeler

Ataç'ın Derleme Sözlüğünde geçtiğini tespit ettiğimiz kelimeleri şunlardır: *ağın, ağulamak, akım, alabık, andaç, ansıtmak, aranç, ardaltma, arılanmak, asalak, aş evi, aygın, aygıt, ayıplık, benlik, betlek, bider, (biter), birteviye (biteviye), boyak bölün, börtük, buyrukçu, buyurucu bürtek, çemkirmek, çıkla, çiltak, çızıktırmak, çizek, çizeklik, çoğumsama, çokluk, devinim, dıka, dinek, direşme, donaklı, döl ayı, dölekleşmek, dövüşken, durumsama, emci, esenlemek, gerelti, gömüş, görcek, gücün, güz, ıştın, ilkgüz, ilkyaz, imük, ingin, itiş, karabasan, kara çalma, kavsaklama, kavşamak, kızındırma, kirez ayı, koçak, konuşuk, küşüm, muştı, muştulamak, mut, nesne, oram, öğseyin, övüngen, öylek, özden, pekleştirmek, perkitmek, sağıtılma, salkı, satak, savut, sıcak, sıkı, söyük, sunturlu, süyün, süyüncü, taşlama, tellim, teyrence, tezene, tüzce, üskes, yadsınma, yamızık, yaranma, yarışık, yazgı, yıldırmak, yılgınlık, yillamak, yımızık, yoksun, yorum, yöntem.*

3. 4. KELİME YAPMA (TÜRETME)

Dili yenileştirme ve Batı uygarlığını ifade eder hale getirme çalışmaları içinde Ataç'ın en sevdiği ve zevkle uğraştığı yöntem kelime yapma yoludur. Ataç, bu yolun bilinen iki yöntemi olan “Birleştirme” ve “Türetme “yollarının her ikisini de kullanarak pek çok kelime türetir. Şimdi Ataç'ın bu yolları nasıl kullandığını ayrı başlıklar halinde inceleyelim:

3. 4. 1. Birleştirme

Ataç, birleştirme yoluyla birtakım yeni kelimeler yapar. Halkın kelime türetmede başarılı bir şekilde kullandığı bu yolla Ataç, kabul gören ve yerleşen çok az kelime yapmıştır. Onun bu yolla yaptığı kelimelerde çoğunlukla bir kural yoktur. Dolayısıyla birleştirme konusunda Ataç, birbirinden farklı ve biraz da keyfine göre birleşik kelime yapmıştır, diyebiliriz. Yine de biz onun birleşik kelimelerini, yapılış

biçimine göre, genel olarak sınıflandırdık ve çeşitli yollarla oluşturduğu birleşik kelimelerinden örnekler verdik. Bunları sırayla gösterelim:

a. Canlandırma veya diriltme yolundan yararlanarak oluşturulan birleşik kelimeler: Yazar bir yazısında dediği gibi bu birleşik isimleri meydana getiren kelimeleri ya olduğu eski kaynaklardan canlandırmış: “Ak ağın’ benim uydurduğum sözlerden de değildir. Bay M. Esat Tozkoparan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü’ne bir baksın, *ak ağın’ı* da *kara ağın’ı* da bulur orada.” (Ataç 1998e : 308) veya birleşik kelimeyi oluşturan kelimelerin birini eski dilden almıştır; *aktöre*, *betikevi*, *betik-yurdu*, *budun-buyrum*, *dörüt eri*, *bengisu*, *dörüt yapıtı*, *güzel-bilikçi*, *sağ-töre*, *tınbilim*, *tin-bilimsil*, *usul erdem* vb. gibi. Bazen de birleşigi oluşturan kelimelerin hepsini (*sü atas ağun*) eski dilden alarak yan yana getirmiştir.

b. Yeni kelimelerden yararlanarak oluşturulan birleşik kelimeler: Genellikle birleşik kelimeyi oluşturan kelimelerden biri uydurma bir kelimedir. Bu kelimeyi çoğunlukla Ataç uydurmuştur. Bu çeşit birleşik kelimelerin hemen hiçbiri tutmamıştır : *Arsulusal*, *gökçe-yazın*, *güngöre*, *kutsal-yargıl*, *özdek-üstü*, *öz-dileyi*, *özge-ağzi*, *özvarım*, *su doğuran*, *suözü*, *tapınak-kurdu*, *yazın ocağı*, *yerçizik*, *yerçizim*, *yöncül edebiya*.

c. Fiillerden oluşturulan birleşik kelimeler: *dur-geç*, *geç-göç*, *dediğim-dedik*.

d. Yardımcı eylemlerle oluşturulan birleşik filler: Bu kelimelerin bir kısmı dilde var olan, kullanılan kelimelerdir: *Garez kesilmek*, *ithaf etmek*, *vehmetmek salık vermek* vb. gibi. Bu yolla oluşan kelimelerin bir kısmı da yenidir: *ad edinmek*, *konuşu yapmak*, *umur etmek*, *üne erdirmek*, *umur etmek*, *umuya kapılmak*, *betine gitmek*.

e. Halk söyleyişinden alınan birleşik kelimeler: *karabasan*, *kirez ayı*, *dil ebeliği*, *el ulağı*, *yidgün*, *söz ebesi*.

f. Yabancı kelimelerle kurulan birleşik kelimeler: Bu gruba giren kelimeler Batı dillerinden alınan kelimelerle kurulmuştur ve bu yol, o zaman için yeni bir yoldur. Ataç bilerek veya bilmeyerek bugün pek moda olan tümü yabancı kelimelerle yapılan tamlama kullanmanın yolunu açmıştır: *happy end*, *happy few jeune premier*, *litterature engagee*, *humour noire*... bunlardan bazılarıdır.

Ataç'ın yazılarında kullandığı ve onun üslubunu yansıtan birleşik kelimeleri tespit ettik, bu kelimeleri 2 bölüme ayırdık. Burada verdiğimiz birleşik kelimelerin kullanıldığı yerleri ve anlamlarını kaynak göstererek "Ataç'ın Kelime Dağarcığı" bölümünde ayrıca inceledik.

3. 4. 1. 1. Ataç'ın yaptığı birleşik kelimeler

Ataç, bu bölümde verdiğimiz birleşik kelimelerin bir kısmını kendi yaptığını belirtir. Bunların bir kısmı ise onun üslubunu yansıtan ve sözlüklere girmemiş olan kelimelerdir: Bu başlık altında verdiğimiz birleşik kelimeleri Ataç'ın yaptığını tahmin etmekteyiz:

ata-kalıdı, baba-kalıtı, betikyurdu, bile-duyuş, bilgisever, bilgiseverlik sözlüğü, bilim yurdu, bilim-sözü, doğa-bilik, doğmaca oyun, çevresöz, doğurtmaca yolu, dörüt eri, dörüt yapıt, durak işareti, dur-geç, durgu imi, durul yetkesi, düşünce eri, düz-deyiş, düzeti, düzeyitçi, düzeyit, düzsöz, ekşi doğuran, ekşi-özü, eseme-öncesi, geç-göç, geçmiş bilim, gökçe-yazın, gündeferi, güzel-bilikçi, güzel- yazı, görütler bütünü, güngeçer, güngöre, güvenlik yönetmeni, heykel oyan, hoşgörür, ışıkgeçer, iççağrı, ilinti adsı, Kutsal Betik, Kutsal-Üçler, Kutsal-Yargıl, kurgu gücü, kurma gücü, kök sözlüğü, öz-sevi, özsavunma, özsöz, özdek-üstü, öz-dileyi, özge-ağzı, özvarım, sanat eri, sayı-bilik, sayıbilim, sayı ölçüsü, su doğuran, suözü, şaşkı imi, tapınak-kurdu, tin-bilimsil, tüze bakanı, uy-gücü, yad uysallık, uzasal özdekçilik, uza-yazarlık, yad-ulusul, utku yırlamı, uzabilik, uza-bilikçi, uza-bilim, uzak-konuşur, üstün sayı, yazın uzabiliği, yorum betiği, yöncül edebiyat, yurt yönetimi, yurt-yönetimcisi, yurt-yönetimi adamları, yerbilik, yerçizik, yıldızbilen, yırlık anlam, yorum betiği.

3. 4. 1. 2. Ataç'ın dilindeki diğer birleşik kelimeler

Bu bölümde verdiğimiz birleşik kelimeler Ataç tarafından kullanılan ve zaten kullanılagelen birleşik kelimelerdir. Bu kelimeleri kimin yaptığını belirlemek kolay değildir:

arsıulusal, ad edinmek, adlı adınca, ak ağınlı, ak perde, aksoy, aktöre, alçakgömillülük, alt-koyum, anayasa, arıyürek, aş evi, atasagun, başsatici, başsavcı, baylığa ermek, benbenlik, belli-belirsiz, bengi-su, beş duyu, betikevi, betine gitmek, bilim öncesi, birdüziye, bir teviye (biteviye), boş inan, boyun-bağı, büyük öykü, cılık çıkmak, dediği-dedik, dilbilgisi, dil ebeliği, dilbirliği, doğa-üstü, döl ayı, düşün yaşamı, düzgülü düzen, el ulağı, eseme-öncesi, eşanlamlı, eylem adamı, garez kesilmek, geçmiş bilim, gerçek-üstücü, güldeste, happy end, hargür, hazseverlik, hemhal, hercailik, Hindeli, hodbin, hoşgörür, hoşgörülük, humour noire, ira gücü, içine büzülme, iğreti anlam, ilkgüz, ilkteşrin, ilkyaz, inan olsun, ism-i alet, işbirliği, işvebaz, ivedilik tezlik, jeune premier, kamuoyu, kara ağınlı, kara alay, kara çalma, kara kamu, kara sürme, karabasan, karşı sav, kesme imi, kıtırbon, kirez ayı, konuşu yapmak, kök sözlüğü, kurgu gücü, kurma gücü, Leheli, litterature engagee, Macareli, maymuncuk söz, mutlu azınlık, mutlu azlık, mutlu son, nakşolmak, olağanüstü, orta mali. ölüm-ötesi, ön yargı, önsöz, önsözcü, önyargı, örnek etmek, övür olmak, özdek-üstü, özdeyiş, öz-dileyi, özgür koşuk, öz-sevi, özsöz, özsu, özünü verme, Ruseli, sağ beğeni, sağduyu, sağ-töre, sağ-yazı, salık vermek, sayrılar evi, Sergi-Evi, sergüzeşt, serkeş, sersafil, serzeniş, sıkadüzen, sonteşrin, soyyapıt, söylev çekmek, sözdizisi, söz dizimi, söz oyunu, sözbirliği etmek, söz ebesi, sü atasagun, şekilperest, tabula rasa, tek düzenli, tekdüze, tekel, tekdüzelik, tercüme etmek, tınbilim, tin-bilimci, ti'ye almak, toplumbilim, toplum-bilimci, türetme belgesi, türetme gücü, Türkeli, uluslar-arası, ulusseverlik, ulu-yargı, umur etmek, us-dışı, usta-işi, usul erdem, ut-çalar, uydursöz, uzak konuşur, uzgörü, uzun-öykü, üne erme, var-sayım, vehmetmek, yapım-evi, yargıcılar kurulu, yazın ocağı, yeni ruh, yeni-söz, yıl-çağı, yidgün, yollar düzeni, yol-yordam, yöncül edebiyat, yurt yönetimi, yüksek-öğretmen, yürek karası.

3. 4. 2. Türetme

Nurullah Ataç'ın dili yenileştirme ve günümüz icaplarına uygunlaştırma çabaları içinde en çok emek verdiği, mesai harcadığı yöntem, kelime türetme

yöntemidir. Ataç, çok yerde bu yönüme muarızlarının taktığı adı kullanarak “kelime uydurma” der: “Dil için savaşıcağım, Arapça, Farsça sözlerden, bütün yabancı sözlerden biraz daha kurtulup Türkçenin kendi kendini bulmasına çalışacağım, Türkçe sözleri beğenmeyenlere, kaba bulanlara, onların güzelliğini anlatmaya çalışacağım. Elimden gelirse yeni tilcikler yapacağım, Türkçe köklerden yeni tilcikler üreteceğim, onların deyimi ile söyleyeyim: 'Uyduracağım'. Böylelikle dilin gelişmesine ben de elimden geldiğince, bir yararlılığım dokunmasına çalışacağım” (Ataç 1998f : 9). Ona göre bir dili zenginleştirmenin en önemli yolu kelime uydurmadır. Bir dil çağın gereklerini karşılamıyorsa o dilde kelime uydurmaktan başka yol yoktur: “Dilde uydurmaktan ne anlıyorlar bilmiyorum. Bir kavrama ad ararken bizler elbette bildiğimiz kelimelerden yeni bir kelime kurarız. Mesela günün birinde türkçede ‘ideal’ kavramına bir karşılık aranmış, Ziya Gökalp’ mefkure ‘demiş. Bu uydurmak mıdır? “fikir” kökünden ”mefkure” kelimesini yapmış. Biz de bunun gibi eski köklerden birtakım yeni kelimeler yapmağa çalışıyoruz. Bizim çalışmamıza uyduruyor diye itiraza kalkanlar ne dediklerini bilmiyorlar. Her dilde, hele bizim gibi çağlarının isterlerine tamamiyle uygun olmıyan dillerde kelime uydurulur. Zengin bir dil olalım; onun bütün kelimeleri gökten zenbille mi inmiştir. Günün birinde uydurulmuş, uydurula uydurula dil zenginleşmiştir”(Kiraz 2001 : 210).

Ataç, bazı yazılarında kelime türetmede (uydurmada) Türkçe köklerden istifade ederek yeni kelimeler türetmek gerektiğini ileri sürer. Ataç daha önce belirttiğimiz gibi 16. yüzyılda Latince ve Yunanca köklerden kelime türeten Fransız aydınlarından etkilenmiştir. Onun için başlangıçta dil konusundaki yazılarının hemen hepsinde Türkçe köklerden kelime *üretmekten* söz eder: “... bir dil kelime bakımından nasıl zenginleşir? Şimdi bizim zengin dediğimiz dillerin kelimeleri, dünya kurulduğundan beri mi vardır? O dillerin kelimeleri de sonradan artmıştır, eski köklerden üretilerek, *uydurularak*...Türkçe de kelime bakımından yoksulsa bu yoksulluğu, başka dillerden kelime alarak değil, kendi köklerinden üreterek giderir” (Ataç 1998e: 190) Ataç’a göre artık medeniyet değiştirdiğimize göre Arapça-Farsça’dan kelime alamayız: “Biz bugün, ekinimizin bugünkü durumunda, Arapça, Farsça yeni sözler kurabilir miyiz? O dilleri artık bilmediğimiz için onlarla yeni gereksinmeleri (ihtiyaçları) karşılayamayız. Bunun için türkçeye dönmemiz, onunla

neler yapılabileceğini araştırmamız, onun kökleriyle yeni keleciler kurmamız gerekir” (Ataç 13.11.1947).

Ataç’a göre Yunanca ve Latince’yi bilmediğimiz için onlardan da kelime alamayız. Yapılacak iş Türkçe köklerden yeni kelimeler yaratmaktır: “Bizim eski okur yazarlarımız, aydınlarımız bilginlerimiz, Doğu’nun medeniyet dillerinden, arapçadan, farsçadan öğrendiklerini Türkçe kelimelerle söyleyemeyince arapçadan, farsçadan kelime almışlar, Arapça, Farsça köklerden kendileri kurmuşlar, halk da sonra bunların birçoğunu benimsemiş. Bugün de öyle yapmak zorundayız. Dilimizin kelimeleri düşündüklerimizi açıkça, seçikçe söylemeye yetmiyor, elverişli değil. Ama biz artık arapçadan, farsçadan kelime alamıyoruz, bilmiyoruz o dilleri de onun için. Latineden, yunancadan da alamayız, o dilleri de bilmiyoruz. Öyle ise kendi yağımızla kavrulacağız, Türkçe köklerden yeni kelimeler yaratacağız, uyduracağız” (Ataç 5.4.1952). Ona göre Türkçe kökler, kelime türetmek için elverişlidir, elverişli değilse bile uğraşarak, emek verilerek elverişli hale getirilebilir: “Türkçe kökler elverişli değildir demeyin; Arapça kökler gibi onlar da elverişlidir, elverişli kılınabilir. Kullanamazsınız artık Arapça kökleri, bilmiyorsunuz da ondan. Öyle ise çabuk bırakın, dönüp Türkçe köklerle uğraşın ki bu işe gereğince başlanılmış olsun” (Ataç 13.11.1947). Fakat Ataç’ın biricik amacı Batı uygarlığıyla bütünleşmedir. O dil meselesini hep bir uygarlık projesi olarak düşünür. O, Batı uygarlığına geçmek için bu uygarlığa uygun bir dil kurmamız gereğini ısrarla vurgular: “Bana düşüncelerim, kanılarım Arapça, Farsça sözlerin dilimizden atılması gerektiğini, bizim Batı uygarlığına uygun bir dil kurmamız gerektiğini gösteriyor” (Ataç 1998f: 227). Bunun için okullarımızda Latince ve Yunanca’nın öğretilmesini; hatta dilimizin bu dillerden kök ve ekler alabileceğini ifade eder: “Öğrenelim Latince ile Yunancayı, okullarımıza koyalım o dilleri, bizim dilimize de Latince, Yunanca kökler, ekler girebilir” (Ataç 1998f: 211).

Ataç kelime türetmede kurallara uymayı gerekli bulur ama onun için asıl olan o kelimenin manasının açık olması ve yaşamasıdır: “Gelişigüzel kelime uydurup duralım demiyorum, kurallara uymak elbette daha doğru yoldur. Ama bir kelimenin

yanlış olması ille atılması gerek olduğunu göstermez, kurallara uymayan kelimeler de yaşar. Hele manaları açık olursa”(Ataç 2.3.1951).

Ataç'ın en çok tartışılan yönlerinden biri kendine göre kelime türetme çabasıdır. O kelime türetmede, daha önce Ataç'ın dilciliği başlığında incelediğimiz gibi uzmanlık, akademik çalışma, kurallara uyma gibi gereklere itibar etmez. Eline sözlükler alır, karıştırır, uğraşır, didinir, kelime uydurur. Ayrıca bu iş zamanla kolaylaşır, eğlenceli bir hal alır. Ataç kelime türetme işini başka yazarlara da tavsiye eder: “Yabancı keleciler (kelimeler) kullanmadan yazı yazmanın çok güç olacağını sanıyordum; ilk günler ‘Ancak birkaç yazımda denerim, sonra bırakırım’ demiştim. Bir başlayınca bırakamadım. Doğrusunu söylüyeyim, benim için bunu ayrıca bir eğlencesi oluyor. Güçlük çekmiyor değilim, boyuna sözlüklere bakmak, ikide bir: ‘Şu kelecinin yerine ne desem? türkçesini ne türlü bulsam?’ diye düşünmek gerekiyor. Biraz uğraşınca bir karşılık bulunuyor. İyi mi? tutar mı? orası başka. Kimi beğenilir, tutar, kimi beğenilmez...Yalnız şu var ki iş günden güne kolaylaşıyor. Öteki yazarlarımız da benim gibi deneseler olmaz mı sanki? ‘Bu yol çıkmaz!’ diye kesip atıyorlar.” (Ataç 22.9.1947) “Gene eski tutkuya, eski sevdama mı döndüm? Gene öz Türkçe yazmağa mı çalışacağım?...Yapabilsem keşke!...Bundan üç dört yıl önceki günlerimi, yazılarımda bir tek yabancı söz bulunmamasına özendiğim günleri özlemle anıyorum. Toplardım çevreme sözlükleri, arardım, Türkçe bir karşılık bulamayınca da uydururdum. ‘Uydurma’yı da kötü görüyorlar. Alıklar! Durumsamaksızın, hiç şüphe etmeksizin söylüyorum: Dilde uydurmayı yeni sözler yaratmayı bir suç sayanlar, ‘Biz uydurma dil istemeyiz!’ diye bağırانlar da, onlara kapılanlar da düşünmeyen, düşünmek nedir bilmeyen kimselerdir” (Ataç 1998f: 228).

Ataç yazılarında uydurduğu kelimelerden bazı örnekler verir. Hangi kelimelere kafa yordüğünü, bu kelimeler yerine hangi kelimeyi getirirse daha uygun olacağını belirterek bunları okuyucularıyla paylaşır; adeta sesli düşünür: “ ‘Tenkit’ yerine de şimdi ‘eleştiri’ diyorum: ‘Eleştirme’, eleştirmek işini yapmadır, ‘eleştiri’ sözünde daha bir soyut kavram niteliği görüyorum. ‘Söyleşme’ demeyip ‘söyleşi’ demem de bunun içindir. ‘Tartışma’ yerine de ‘tartışı’ bence daha uygundur”(Ataç 1998e : 250) . Hatta Ataç, kalem, kâğıt gibi kelimeleri dahi değiştirip yerlerine yeni

kelimeler uydurmaktan söz eder. Ona göre dildeki bütün yabancı kelimelerin hepsi çıkarılmalıdır: “Kalem Türkçe olmadığından yazak diye bir kelecı çıkardım. Peki, ya kâğıt yerine ne diyeceğim? O kalsın diyemeyiz: O kalınca kalem de kalır, kalem kalınca bütün öteki arapça keleciler, yabancı keleciler neden kalmasın? Dilimizi ya olduğu gibi bırakalım, ya bütün kavramların türkçesini bulmağa çalışalım... Ben böyle uğraşırken Keziban karşıma dikiliveriyor, bana tuttuğunuz yolu çıkar yol mu sanıyorsunuz? diye soruyor. Ancak biliyorum, ben bu yoldan dönecek olsam Keziban bırakmak istemiyecek”(Ataç 1998 : 155).

Ataç karşılığını uyduramadığı için bazı kelimelerin şimdilik kullanılabileceğini söyler. Bu kelimeler *laik* ve *laiklik* kelimeleridir: “Yunanca ...‘laos’ halk demekmiş...bilginler, toyunlar (rahipler) katından olmayan. Aramalı Türkçesini, uydurmalı. Neyse! şimdilik kullanalım o yabancı tilciği, ‘laik’ diyelim, ‘laiklik’ diyelim” (Ataç 1998g : 20). Ama ‘münazara’ kelimesi için aynı hoşgörüyü göstermez: Bu kelimenin adına dahi tahammül edemez: “‘Münazara’ya adı için de kızıyorum. Türkçe bir ad bulamıyorlar mı buna? Bulamazlar, aramazlar da. Bu gibi işler ‘hile-i şer’iye’yi bir usululuk sayan eski düşünüşün ürünüdür” (Ataç 1998f : 421). ‘Tercüme’ kelimesi için bulduğu karşılık tepki görünce o kelimeyi şimdilik kullanmayacağını söyler. Bu durum Ataç’ta az rastlanan bir toleranstır. Genellikle Ataç tepki aldı mı o kelimeyi inadına kullanır: “Tercüme yerine “çevirim” gibi bir söz bulsak, nasıl diyorlar?... uydursak, daha iyi olacak ya kızarlar gene. Anlamıyoruz diye tuttururlar, benim de sinirlerim bozular. İyisi mi, uyayım onlara, ben de tercüme diyeyim...bir gün gelir, uslanırlar, biz de öz türkçe çalışmalarımıza döneriz” (Ataç 1.6.1951).

Ataç bize göre Batıdan gelen kelimelere karşı aslında hoşgörülüdür; fakat tepki almamak, tutarsız ve taraflı görünmemek için o kelimelere zaman zaman karşılık arasa da, çoğunlukla meseleyi bir imla meselesi olarak ele alır ve nedense o kelimelerin asıllarında olduğu gibi yazılmasını ister: “Automobile’i biz türetmemişiz, adını biz komamışız, alalım onu dışarıdan, adını da anlaşılmaz, tanınmaz bir kılığa sokalım, ‘otomobil’ diye yazalım, bu da doğru bir iş değil ya, neyse! buna da peki

diyelim, ama bizde ‘dil’ sözü dururken ‘lisan’, ‘ölmek’ dururken ‘vefat etmek’, ‘öteki’, ‘öbürü’ dururken ‘diğer’ demenin ne yeri var?” (Ataç 1998f : 176).

3. 4. 2. 1. Türetme yoluyla oluşmuş kelimelerin sınıflandırılması

Ataç’ın kelime kadrosu içinde türemiş kelimeler bir hayli yekün tutar. Bundan dolayı Ataç’ın türetme yoluyla ürettiği kelimeleri sınıflandırmak kolay değildir. Çünkü bizde kelime türetme yolu Ataç’tan önce açılmıştır. Türetilen kelimelerin hangilerinin Ataç’a ait olduğunu, hangilerinin Türk Dil Kurumu veya başkaları tarafından türetildiğini birer birer tespit etmek zordur. Bu bölümde Ataç’ın kelimelerini tasnif ederken bir hayli zorlandığımızı ifade edelim. Biz bu zor işe soyunduk. Her kelimeyle ilgili araştırma yaptık. Ataç’ın yararlandığı kaynakları tespit ettik. Şu sonuca vardık: Kelime türetmede Ataç’ın yararlandığı kaynaklar 3-4 sözlükten ibarettir. Bunlar *Dîvânü Lügâti’t Türk, Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü, Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu* ve Radloff’un Türk Lehçeleriyle ilgili çalışmasıdır. Ataç bu kaynaklardan şu şekilde istifade etmiştir:

1. Bu kaynaklardan aldığı kelimeleri olduğu gibi kullanmıştır.
2. Aldığı kelimelerde bazı ses ve anlam değişiklikleri yaparak kullanmıştır.
3. Bu kaynaklardan aldığı kelimelere çeşitli ekler getirerek yeni kelimeler türetmiştir. Böylece zaman zaman savunduğu “eski köklerden kelime alıp bunlardan yeni kelime türetme” yolunu bizzat uygulamıştır. Bu bölümde biz, Ataç’ın bu kaynaklardan alıp türettiği kelimeleri vermeye çalışacağız. (Ataç’ın türettiği bu kelimelerin bir kısmı tartışmalı- kelimelerdir. Fakat bu ayrı bir çalışma konusudur.).

3. 4. 2. 1. 1. Dîvânü Lügâti’t- Türk’ten alıp türettiği kelimeler

Dîvânü Lügâti’t Türk’te bulunan ve Ataç tarafından kullanılan kelimeleri III. B.2 ‘de Divanü Lügat-İt Türk’te Geçen Kelimeler başlığında verdik. Burada *Dîvânü Lügâti’t Türk*’te geçen ve Ataç tarafından türetilen kelimeleri sıralayacağız. Bu arada *ası, düş, ır (yır), yanut*, (farklı anlam yüklenmesine rağmen) *ekin* gibi diğer kaynaklarda da geçen kelimeleri en eski kaynak olduğu için *Dîvânü Lügâti’t*

Türk'ten alınmış telakki ettik. *Ataç*'ın *Dîvânü Lügâti't Türk*'ten alıp çeşitli ekler kullanarak türettiği kelimeler şunlardır:

asısız, assılanmak, aydık, aytaç, balıĝlı, baylaşmak, baylaştırmak, baylıĝa ermek, betikçe, betikevi, betikleşmek, betik-yurdu, betimlemek, betke, bezekli, bezeksiz, bilgeliksever, bilgesever, boşuĝlamak, düşece, düşçülük, düşel, düşke, düşkel, düşsü, düşsül, düşündeş, düşündeşlik, düşünmen, düşünü, ekim, ekin, ekinlenmek, ekinli, ekinsiz, ekinsizlik, ekit, esizlik, esrikleşmek, gizil, gizimcilik, ıral, ırlam, kamulama, köĝsüz, köĝük, okuşlu, saĝınlık, talkalı, tanmalı, tanrı, tanrılık, tarım tarıt, tınbilim, tınlı, tiĝinçe, tiĝinlik, tin-bilimsil, tükelemek, tükelleme, yalınç, yalınçlık, yoluĝlamak, yaltırık, yanıtılamak, yeĝinlemek, yırlam, yırlık, yükünç.

3. 4. 2. 1. 2. Tarama Sözlüğü ve lehçelerden alıp türettiği kelimeler

Ataç'ın yararlandığı kaynaklardan biri *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* ve *Radloff*'un *Türk Lehçeleriyle ilgili çalışmasıdır*.¹² *Radloff*'un eseri henüz yeni harflerle basılmamış olduğundan *Ataç*, daha çok *Tarama Sözlüğü*'nden istifade etmiş, bu kaynaktan aldığı kelimeleri işleyerek yeni kelimeler türetmiştir. *Ataç*'ın bu kaynaktan alıp oluşturduğunu sandığımız kelimeleri şunlardır: *basıngı, batırlık, bengileşmek, betlik, budun-buyrum, budun-buyrumcu, buĝulu, dölekçe, enezleşmek, enezletmek, enezlik, eplemek, esenek, ezgici, ezgi düzen, ezgil, kısı-evi, kısıklık, kopuzsulluk, ökelik, örüklemek, öyküntü, saltık, satıca, tansıklamak, tansıklatmak, töreci, törel, töresiz, töresizlik, uğumlamak, urukçu, usama, usamal, uslam, yıklılık, tûze bakamı, tüzemen, tüzesizlik, üycük, yoĝaltılmak.*

¹² "Gene İutaragım tutmuş, Nevadirî'l-Asar'ı karıştıyordum." (Ararken 1998: 80) ifadelerinden *Ataç*'ın bu eserden de istifade ettiğini anlıyoruz

3. 4. 2. 1. 3. Ağızlardan alıp türettiği kelimeler

Ataç, önceki bölümlerde tespit ettiğimiz gibi bizim söz yapımızı oluşturmayaacağını söyleyip eleştirmesine rağmen en çok ağızlardan kelime almış; bu kelimelerden uygun gördüklerinden yeni kelimeler türetmiştir. Ataç'ın bu yolla oluşturduğu kelimeler şunlardır:

ansıtmak, ansılamak, ansımak, arançlı, arançsız, besisizlik, çizeklik, günüsüzlük, ılgımlanmak, kızındırma, küşümcü, küşümcülük, küşümlenmek, küşümsüz, özden özdenlik, özdensizlik, samimiyetsizlik, sağıtılma, salkalamak, sayış, sayışlamak, seleklik, süyüncü, tırılca, tıstırmak, tümlem, yeğnilik, yımızıklık.

3. 4. 2. 1. 4. Ataç'ın Türettiği Diğer Kelimeler

Ataç'ın eski kaynaklardan tarama ve derleme yoluyla türettiği kelimelerden başka yollarla da yeni kelimeler türetmiştir. Ataç'ın kendi seçtiği kök ve eklerle türettiği ve adlandırmada zorlandığımız bu kelimeler, Ataç'ın kelime kadrosu içinde geniş yer tutar. Ataç'ın dili yenileme çalışmaları içinde en sevdiği ve en çok emek verdiği yol bu yoldur. Bu yolda Ataç büyük çaba harcamış ve çok eleştiri almıştır.

Çalışmamızın en zor ve tartışmaya en açık bölümü de bu bölümdür. Çünkü bu kelimelerden bazıları için “kelimenin Ataç tarafından türetilmediğini, kelimenin daha önceden var olduğunu” iddia edenler çıkabilecektir. Biz bu kelimeleri 1935'ten itibaren TDK'nın, başka kişi ve kuruluşların çıkardığı kaynaklarda, sözlüklerde taradık, çok az bir kısmının bazı (öztürkçe) sözlüklere girdiğini, büyük bir kısmının Ataç'ın yazılarında kaldığını tespit ettik. Kaldı ki Ataç gibi ömrünün 15 yılını dil işine, kelime türetmeye ayırmış bir kişinin birkaç kelimesinin sözlüklere girmesini normal kabul etmek gerekir. Şimdi Ataç'ın türettiğini tahmin ettiğimiz kelimeleri sıralayalım:

aylı, ayrıklanmak, bağlanç, basman, beğenim, beğenisizlik, bellemsel, benzenek, benzenti, beylikleşmek, bildirce, bilseme, birimcik, bizcilik, bizcillik,

bölem, bölemci, bölün, bölünsüz, bulum, bulunç, buruksu, buyurman, buyurmanlık, bütüncül, çalışak, çevren, çoğunlaştırmak, çözümsül, dalgalanım, danışka, dernem, devinek, dinli, dinlilik, dizenlemek, dizmen, doğallayın, doğrut, dokunca, dokuncalı, dörütmen, duralı, durasız, durasızlık, duruklaşmak, durul, durulman, duyanlık, duyucu, düşece, düzence, düzmelik, eğinim, ekilemek, eremlemek, eylemce, ezinmek, gönüç, görel, görevmen, görey, görmük, görmüksü, görmüksülük, görölcecilik, görüncecilik, görüpsü, görüşü, görüşücü, görüt, görütçülük, görütsül, ideal, gözemlenme, gücem, gücemli, gündemeç, gündemeçli, günüç, . hepil, hepsil, içsiz, ilgilenmezlik, ilginç, ilinti, ilinç, , imgel, imgelemsel, inançcılık, inandım, inginli, işlik, iyemli, iyemsiz, iyemsizlik, , kalut, kalanak, kanım, kardeşleşme, katımca, katkı, kazısal, kazısul, kılı, kırı, kırılık, konuşu, köksül, kurağ, kurgul, kurunç, ortaklamacılık, ortaklaşmacı, oyukçu, öğrence, öğrenek, ölçem, öldürmen, öldürü, öldürüm, ölücü, öndüşünce, oneltme, önemleme, önemlemek, önmen, önüt, özcül, özcülük, özdekçilik, özdeksel, özgen, özgenlik, özgürcülük, özsül, özünü verme, pişek, saldamlı, saldamlık, sanıl, saptalamak, satıç, seçkincil, sevince, soğundurmak, sorduk, soru, sövgücü, söydeşi, sumut, sunutlamak, şaşak, tadık, tilce, toplumsul, tilcik, törüt, tutkuca, tümçülük, türeti, türetmen, türetmenlik, uyumsal, uyumsuz, uzasal, uzuntu, yansıt, yapman, yayıç, yayımcı, yayman, yılınç, yoru, yüzüsü, yüzül, yüzüllük.

3. 5. ATAÇ'IN KELİMELERİNİN KELİME YAPMA ŞARTLARINA UYGUNLUK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Ataç'ın kelime türetirken türetilen kelimeye ihtiyaç olmasına, dilbilgisi kurallarına uygun olmasına, kelimenin benimsenmesine ne kadar önem verdiğinin ayrıca incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

3. 5. 1. İhtiyaç

Bilindiği gibi dilbilimcilerine göre dilde yeni türetilen kelimeye ihtiyaç olması gerekir. Genel kabul gören ve dilde bilimsel yöntemi savunan dilbilimcilere göre yeni bir kelimeye şu durumlarda ihtiyaç duyulur:

a) Dünyadaki teknolojik gelişmelere, buluşlara paralel olarak bazı yeni kelimelere ihtiyaç duyulması.

b) Dildeki bazı kelimelerin eskimesi, kullanımdan düşmesi veya söyleniş zorluğu nedeniyle yeni kelimelere ihtiyaç duyulması.

c) Sadeleştirme ve özleştirme isteği gibi değişik durumlar karşısında, dilde yeni kelimeye ihtiyaç duyulması.

Ataç'ın yeni kelimelere ihtiyaç duyulup duyulmaması hususuna bakışı dilbilgisi gereklerine göre değildir. O türettiği kelimeye, dilbilgisi açısından ihtiyaç olup olmamasına bakmaz. Ona göre yeni bir uygarlığa giriyoruz; bu uygarlık Batı uygarlığıdır. Girmeye çalıştığımız bu uygarlığı ifade etmede Türkçe yetersiz kalmaktadır. Eski medeniyetin ürünü olan Arapça-Farsça asıllı kelimelerle bu yeni uygarlığı ifade etmek mümkün değildir. Onun için kaynağını eski Yunan ve Latin kültüründen, felsefesinden, düşünüşünden alan bu medeniyeti ve onun gereklerini ifade edecek yeni bir dile ihtiyaç vardır. Bu dil, yeni uygarlığın, düşünce sisteminin dilidir: “Ne yapacağız? Ne olacak? Bütün bozacağız dili, gelenekten bütün ayrılacağız. Batı dillerinde olduğu gibi birtakım ilinti adları (nisbi zamirler) girecek tümceye. Onlar sağlayacak kolayca anlaşılır, düşünmenin yürüyüşüne uygun uzun kıvrıla kıvrıla giden tümceleri” (Ataç 1998g : 92).

Ataç, zaman zaman Türkçe'nin zenginliklerinden bahsetse de, bu, tepki almama veya kendiyle çelişmeme kaygısından kaynaklanmaktadır; çünkü Türkçe'nin güzelliklerinden söz eden cümlelerinden sonra, çoğu kez “ama, fakat” ile başlayan ve Türkçe'nin yetersizliğini ileri süren cümleler kurar. Bu cümleler onun Türkçe'yle ilgili gerçek düşüncelerini ortaya koymaktadır. Onun dil işine girişmesinin gerçek sebebi Türkçe'nin Avrupa uygarlığını ifade etmede yetersiz kalmasıdır: “Türkçe bizim için en zengin en vazih bir dil olmaktan çıktı. Onun kendine mahsus zenginlikleri olduğunu bilmiyor değiliz; yine biliyoruz ki bazı şeyleri anlatmak

hususunda dünyanın en mükemmel dili odur. Fakat Avrupa medeniyeti ile temasımız neticesi edindiğimiz bazı hisleri, düşünceleri, öğrendiğimiz mefhumları Türkçe ile ifade etmekte zorluk çekiyoruz, onlar için yeni kelimeler bulmağa çalışıyoruz”(Ataç 1.4.1939). Ataç’a göre dilimiz yalnız kelime bakımından değil cümle bakımından da Batı uygarlığını ifade etmede yetersiz kalmaktadır. Onun için kelimelerle birlikte cümle kuruluşumuzun da değişmesine ihtiyaç vardır: “Geleneğimizde, konuşma dilimizde olmasaydı gene giderdik devrik tümceye, girdiğimiz uygarlığın gereklerinden olduğu için giderdik... Dilimizin sözdizimi bakımından değişmemesini istemek, düşünüşümüzün değişmemesini istemek demektir. Dil düşünüşün ta kendisidir” (Ataç 1998g: 67). Görülüyor ki Ataç, yeni kelimelere, Türkçe’nin Batı uygarlığını ifade etmede yetersiz kalması sebebiyle ihtiyaç duymaktadır. Onun için bu yeni kelimeler aracılığıyla Batı uygarlığını daha iyi anlayacağız ve bunun sonucunda bu uygarlık toplum tarafından benimsenmiş olacaktır.

3.5. 2. Yapım şekli

3. 5. 2.1. Uygun kök

Ataç dilimizin zenginleşmesi için eski köklerden, dilde kullanılan köklerden yeni kelimeler üretilmesini öğütler: “Şimdi bizim zengin dediğimiz dillerin kelimeleri, dünya kurulduğundan beri mi vardır? O dillerin kelimeleri de sonradan artmıştır, eski köklerden üretilerek, *uydurularak*...Türkçe de kelime bakımından yoksulsa bu yoksulluğu, başka dillerden kelime alarak değil, kendi köklerinden üreterek giderir” (Ataç 1998e : 190). “Anlıyarak öğrenmek, kullandığımız tilciklerin köklerini öğrenmekle başlar” (Ataç 1998d : 33) diyen Ataç, buna rağmen kelime türetmede kural tanımayan bir yazardır. O: “Ne yapacağız? Ne olacak? Büsbütün bozacağız dili, gelenekten büsbütün ayrılacağız” (Ataç 1998g : 92) diyerek kural tanımazlığını açıkça ortaya koyar. Hal böyle olunca ondan yaşayan canlı köklere uygun kelime türetmeyi beklemek iyimserlik olur. Hatta o Türkçe köklerden kelime yapmayı da şart koşmaz : “Öğrenelim Latince ile Yunancayı, okullarımıza koyalım o dilleri, bizim dilimize de Latince, Yunanca kökler, ekler girebilir” (Ataç 1998f :

211) diyerek dilimize Latince ve Yunanca'dan kökler girebileceğini söyler. Çoğu kez vurguladığımız gibi Ataç'ın dilden beklediği biricik hizmet girmeye çalıştığımız Batı uygarlığını –şimdilik- ifade edecek açık, anlaşılır bir dil yaratmaktır. Onun gerçek niyeti Latince ve Yunancayı öğrenip bu dillere uygun bir dil meydana getirmektir : “Şunu da söyleyeyim Keziban. Ben *image* kelimesi, *imagination* kelimesi alınmasın demiyorum. Latinceyi öğreniriz, ama gerçekten öğreniriz, yani bu ülkenin bütün okullarında ana dil diye okutulur, ondan sonra *imagination* sözünü alırız, kendimize göre onu değiştiririz. Belki *imaginat* belki de *imagina* deriz: sonra ondan *imaginal* sözünü getirmek kolay olur” (Ataç 1998 : 56). Bir dil bilgini de olmayan Ataç'tan canlı köklerden, kurallara uygun kelime türetmeyi bekleyemeyiz. Nitekim onun çok kullandığı *böbürlenme* kelimesinin Farsça *bebr* (kaplan) kökünden geldiğini; “ Zor sözünün Türkçe olduğunu sanıyorum, öyle diyenlere inanıyorum” (Ataç 1998 : 155). “ *Zaman* için de Türkçe bir karşılık bulmak gerek. Tarama Dergisi'nde gösterilenler arasında beğendirebileceğimiz yok gibi. Bir “*kurun*” bana sevimli geliyor” (Ataç 1998g: 51) cümlelerinde geçen *zor* kelimesinin Farsça; *kurun* kelimesinin Arapça olduğunu bilmediğini sanıyoruz. Arapça *tam* köküne benzediği için *tüm* kelimesine karşı çıkmasını saygıyla karşıladığımız Ataç'ın daha sonra *tüm* kökünden türemiş kelimeler kullanmasını, bu kökten kelime türetmesini anlamakta güçlük çekmekteyiz. “Büyük yırların, yazıların çoğunda bir ‘tüm’dür gidiyor. ‘Hep’ yerine ‘tüm’, ‘bütün’ yerine ‘tüm’... Neden ‘hep’ Türkçe değil mi? ‘Bütün’ Türkçe değil mi?” (Ataç 1998g : 203) *Tüm*¹³ kökü yerine *bütün*, *hep* köklerini tavsiye eden Ataç: “...ruhumdaki bütün yetilerin tümünden çökmesi beni öyle güçsüz bırakıverdikten sonra...” (Laclos 1992 : 123) cümlesinde olduğu gibi bu kelimeyi çok kez kullanmış; hatta bu kökten türemiş *tümce*, *tümcü durul*, *tümcü*, *tümcülük*, *tümleç*, *tümlem* gibi kelimelerin bir kısmını kendisi uydurmuştur. Fakat Ataç'a dil ve kelimeler konusunda bilgisizdir diyemeyiz. Ataç dil işine aşırı kafa yorması, Fransızca'yı başarılı tercüme yapacak kadar iyi bilmesi, aileden gelme eski dile ve edebiyata vâkıf olması onun dil konularında bilgi sahibi olmasını sağlamıştır: “Neden olacak? İmage'a benziyor. Ortasında a harfi düşmüş bir image, sanki bir dizgi yanlışı.Frenkçe sözü alıyor, bir harfini kaldırır, bir harf katar, yahut bir yerini

¹³ Sevanyan (2003 : 469) bu kelimenin Arapça “tam” kelimesiyle benzerliğini dikkat çekici bulur.

değiştirirler, türkçe falan kökten geldiğini ileri sürebilirlerse iş oldu bitti samıyorlar. İm işaret demektir, imge niçin hayal demek olsun?” (Ataç 1998 : 54).

“...şu ‘genel’ sözünü, Firenklerin ‘general’ sözüne benzesin diye kurulduğu besbelli; sevmiyorum ya, daha bir iyisini bulamadım, *hepil*’i, *hepsil*’i bir denemeli” (Ataç 1998d : 89). “şu benim tüylerimi ürperten *terim* tilciğini neden kullanıyorsun? uydurma değil mi o? Al sana *terim!* firansızcanın terme tilciğine de benziyor, yaşasın! giderek firansızların *terme* tilciğini bizim *terim*’den aldıklarını da söyleriz” (Ataç 1998d : 35). “*Dogma* diyor Bay Oktay Rifat, “doğmaktan” samıyorsunuz, değil. Yunanlıların *dogması*.” (Ataç 1998g : 139) cümlelerinden Ataç’ın kelimelerin kökleri ve menşe’leri hakkında bilgi sahibi olduğunu anlıyoruz. Fakat Ataç, kelime türetirken titiz değildir; bir arayış içindedir, keyfidir ve türettiği kelimeyi olgunlaştırmadan yazılarında kullanmaktadır: *benzenek, benzenme, benzenti benzetiş; buyruk, buyrukçu, buyurman, buyurmanlık, buyurucu, buyuru; coşku, coşu, coşturucu, coşkunluk, çeviri, çeviric, çevirim, çevirme, çevirmek, çevirmen gibi* aralarında bir harf farkı olan bu kelimelerin türetilişinde bir keyfilik vardır. Yine *düşece, düşel, düşke, düşün, düşsü, düşsül, düşkel, sizin, sizinci, sizincilik, sizinlenmek, sizinmek, küşüm, küşümcü, küşümcülük, küşümlenmek, küşümsüz; tüm, tümce, tümcü, tümcülük, tümleç, tümlem* gibi kelimelerinin kökleri olan *düş, siz, küş* kökleri ölü köklerdir. *hepil, hepsil* kelimelerinin kökleri olan *hep* kelimesi ise tarihi Türkçede ve günümüzde değil yapım eki, çekim eki dahi almayan ve Türkçede az sayıda bulunan kelimelerden biridir. Ataç’ın kelime türetirken kuralları hiçe saydığını, dili büsbütün bozup Batı dillerine benzetmek amacıyla olduğunu şu cümlelerden anlamak mümkündür: “Ne yapacağız? Ne olacak? Büsbütün bozacağız dili, gelenekten büsbütün ayrılacağız. Batı dillerinde olduğu gibi birtakım ilinti adları (nisbi zamirler) girecek tümceye. Onlar sağlayacak kolayca anlaşılır, düşünmenin yürüyüşüne uygun uzun kıvrıla kıvrıla giden tümceleri” (Ataç 1998g : 92). Kısaca Ataç’ın dil konusunda çoğu kez dilbilgisi kurallarına uymadığını, kelime türetirken, cümle kurarken canının istediği şekilde davrandığını söyleyebiliriz.

3. 5. 2. 2. Uygun ek

Bir kelimenin işlevine uygun ekle türetilmesi önemli bir konudur¹⁴. Ataç, kök konusunda olduğu gibi ek konusunda da bazı görüşler ortaya koymuştur. Ataç'ın bu konuda fikir beyan ettiği eklerden biri *-sal(-sel)* dir. O, bir yerde, bu eke alışamadığını ve kolay kolay alışamayacağını söylerken - pek haklı olarak - bu ekin birkaç kelimedede kullanıldığına, yaygın olmadığına temas ederken: “-İnsanoğlu her şeye alışır, Keziban, ama Türk oğlunun şu *-sel, -sal* ekine alışacağını hiç

¹⁴ Korkmaz eklerin görev ve işlevlerine uygun olarak kullanılmasına dikkat çeken dilbilimcilerimizden biridir. O, bu konuyu önemli addederek örneklerle açıklamaya çalışır: “Bu arada işlek olmasına ve görevine uygun biçimde kullanılmasına rağmen ekin sağladığı anlam inceliğine uygun olarak kullanılmayan ekler de vardır. Bu eklerden biri de *-ımtı*’dır. Yaşayan dildeki *-ımtı* eki, bir fiilden”, küçüklük, bozukluk, sevimsizlik, istenmezlik” anlamlarını veren *ak-ımtı, kır-ımtı, süprüntü, döküntü, yığıntı, silkinti, tiksinti* gibi kelimeler türetirken, bu eki “*hayat*” gibi her yaşayan varlık için kutsal bir değer olan bir kavramın karşılanmasında kullanarak *yaşama, yaşayış, yaşam* gibi karşılıklar yerine *yaşantı* gibi bir türetmeye gidış kelimenin semantik yapısında elbette bir yanlışlık- doğruluk tartışmasına yol açar. *Yak-ut, geç-it, ölçüt, soyut* gibi doğru kuruluşlar karşısında *karşı-t, som-ut* gibi; *bil-ge, kavur-ga* yanında *im-ge, indir-geme* ; *yığın, ütün* yanında *düşün* gibi garip örneklerin yer almış olması elbette bu yöntem aksaklığının doğurduğu sonuçlardır” (Korkmaz 1995 : 723). Korkmaz *-sel, -sal* ve *-i* ekleriyle ilgili olarak şu görüşlere yer verir: “Bu temel görüşten hareket ederek, “bilimci anlayış” *-sel, -sal* eki için, dilde ne kadar tutunmuş olursa olsun bir gözleme gider. *Kumsal, uysal* gibi yalnızca tek heceli birkaç kelimedede yer almış olan ekte, bir iyelik, nispet” görevi bulunmadığına göre, acaba *-sel, -sal* ekinin bu görevi nereden gelmiştir sorusunu sorar. Aldığı karşılık şudur: *Aktüel, natürel, kültürel, rasyonel* örneklerinde görüldüğü üzere İngilizce, Fransızca gibi Batı dillerinde Latin kökenli bir *-l* “iyelik ve nispet” eki vardır. Özleştirme çalışmaları sırasında *ailevi, hukuki, terbiyevi* gibi Arapça-i nispet eklerine karşılık aranırken, her dilin kendine göre bir mantık düzeni olduğu ve Türkçe’de bunları karşılayan birer anlatım biçiminin var olup olmadığı düşünülmeden, Batı dillerindeki bu *-l* eki, örnekleme yoluyla Türkçe’ye aktarılmıştır. Böylece *gen*’den *genel*, *tüze*’den *tüzel*, *doğa*’dan *doğal*, *yasa*’dan *yasal*, *yer*’den *yerel* gibi yabancı ekli kuruluşlara yer verilmiştir. Öte yandan *siyasal, finansal*, gibi örneklere bakılarak ve *kumsal*’daki *-sal* eki ile karıştırılarak yanlış bir ayırma da gidilmiş olduğundan, Türkçedeki *-sel, -sal* eki ortaya çıkmıştır. Böylece Osmanlıca’dan Türkçe’ye yapılan aktarmalarda, söz gelişi *hukuki bünye, terbiyevi kistas* yerine rahatlıkla *hukuk yapısı, eğitim ölçüsü* denilebilecek iken *hukuksal yapı, eğitimsel ölçüt* denmeye başlanmıştı.” (Korkmaz 1995 : 723).

sanmıyorum. Evet, *kumsal* var, *uysal* var, *yoksul* var...Ama *topraksal*, *ahlaksal* çekilir şey değil; hele o *-sel* eki *imgelem* gibi zaten soğukça bir sözle birleşince insanın büsbütün betine gidiyor” (Ataç 1998b: 135). Fakat Ataç'ta bir başka yazısında da *-sal* (*-sel*) ekine karşı olanlara çatar: “İlimlilerin beğenisi, sizin anlayacağınız zevki, *-sel*, *-sal* ekini götürmüyormuş, onu duydular mı kulakları tırmalanıyormuş, toplumsal ya da toplumsal diyemezlermiş, görürsünüz, yakında toplumi diyecekler,? Onların beğenisi *-sel*'i *-sal*'ı götürmediği gibi benim beğenim de Arapça,Türkçe, Firenkçe sözlerin el ele, kol kola varıp kırıtmalarını götürmüyor” (Ataç 1998b : 231).

Bir başka yazıda da yine Türkçe olduğu şüpheli olan *-man* (*-men*) ekiyle *-sal* (*-sel*) ekini beğenmeyenlere aldırılmamak gerektiğini yazar: “Ama birtakım kimseler var, *-sal* / *-sel* ekini beğenmedikleri gibi *-man* / *-men* ekini de beğenmiyorlar, beğenmemeyi bir incelik sayıyorlar. Siz bakmayın onlara, dil onlara aldırılmadan ilerliyor” (Ataç 1998f : 342).

Ataç'ın fikir beyan ettiği eklerden biri de nispet *-i*' sidir. O, bu ekin kullanılmasına da karşıdır ; bu ekin çok yaygın olduğunu, bu eke bir kere yer verdik mi arkasının geleceğini belirtir: “*Hayali* deyince, yani eski adıyla nispet *i*'sini kullanınca bir yığın kelimeye yer vermiş olurum.Artık bütün *i*'ler biribiri arkasından gelir: *hayalî*, *tarihî*, *insanî*..o *î*'ye kapıyı kapatmalıyız artık” (Ataç 1998b : 136).

Ataç'ın bazı ekleri halk dilinde kullanıldığı gibi yazmaya çalıştığını ve bunu öğütlediğini görsek de bunlar kalıcı davranışlar değildir, geçici birer hevestir: “Ben bundan sonra *ile*'yi, *le*'yi, *la*'yı atayım da doğrusunu yazayım, *nen*, *nan* yazayım diyorum, bir türlü göze alamıyorum” (Ataç 1998f : 60). “Ne örnek olacak değerde bir yazı, ne de pek göze çarpacaklayın kötü...” (Ataç 1998f : 398).

Ataç'ın biricik sevdası olan Yunan ve Latin dillerini okutma ısrarı yanında, bu dillerdeki kök ve eklerin de dilimize girebileceğini belirtmesi ilginçtir. Biz, onun bazı yazılarında *-satur* aralarında - bu görüşü önerdiğini tespit ettik: “Öğrenelim

Latince ile Yunancayı, okullarımıza koyalım o dilleri, bizim dilimize de Latince, Yunanca kökler, ekler girebilir” (Ataç 1998f : 211).

Ataç’ın kelime türetirken ek konusunda da pek dikkatli ve titiz davranmadığını eserlerinde kullandığı ve uydurduğu kelimelerden anlaşılmaktadır. Mesela kendisinin türettiğini sandığımız *ilginç, dörüt, imgel irselik, katımca, kazısal, kazısul, köksül, kurağ, tilce, tilcik, tutkuca, tükelme, uslam, uyumsuz, yadulusul, yapça, yayıç, yetsinmek, yöncül, yüzü, yönetimci* gibi kelimelerin -dikkatle incelenirse- uygun eklerle türetilmediği görülür.

3.5. 2. 3. Kök ve ek arasında uygunluk

Dil alimleri, türetilen kelimenin; canlı kök ve uygun ekle türetilmesinden başka kulağa hoş gelmesi, ifade ettiği cisim veya kavramla uyum içinde olması gibi bazı ikincil özellikler ararlar (Senih 1988 : 51-52). Her ne kadar Ataç: “Ben biliyor muyum, bulabildim mi Türkçenin gerçek kurallarını? Öyle bir şey dediğim yok. Benim yazılarımda da benim gibi yazan birkaç kişi daha var, onların yazılarında da, tam Türkçenin sesini, halkın konuşmasının sesini bulamıyorum, daha çok çalışacağız onu elde etmek için” (Ataç 1998f : 108) diyerek Türkçe’nin sesinden söz etse de bu bilinçli bir ses (ahenk) arayışı içinde değildir.

Ataç’ın kelime türetirken seyrek de olsa kelimenin musıkisiyle ilgilendiğine tanık oluruz. Bu kelimelerden biri’ dörüt ‘tür: “Sanat yerine dörüt demeyi önce ben de pek beğenmemiştim; baktım ki eğleniyorlar, kafam kızdı, beğenmeye başladım... Doğrusu kötü bir söz değil; biraz yanlış olmaktan başka bir suçu yok. Doğrusu dörütü olmalıydı; ama o düttürü’ye daha çok benzerdi. Sonundaki ü’yü düşürüverdim”(Ataç 14.4.1947). Fakat bu bilinçli bir tercih değildir. Nitekim : “Dilden açılmışken şunu da söylüyeyim: ben sanat karşılığı olarak dörüt tilciğinin uydurmuş, onu kullanıyordum, gene dil işleriyle uğraşan, benim saygı ile sevdiğim bir iki kişi: ‘Törüt desen daha iyi olurdu’ dediler. Bu takışmayı (itirazı) doğrusu pek anlamadım; ancak o kimselerin (biri Mehmet Ali Ağakay, biri Celal Esat Arsever,

daha başkaları da var), o kimselerin sevdiğim, saydığım kişiler olduğunu söyledim, bunun için bundan sonra onların dediğine uyup törüt diyeceğim”(Ataç 1998 : 214) cümleleriyle Ataç’ın kelime yapmadaki keyfililiğini, -işi hatıra götürecek kadar duygusallığını, kural tanımazlığını görmek mümkündür. : “Hepsi ‘kalani’ demiyor, ‘gerisi’, ‘gayrısı’ diyenler de çok. ‘Gayrı’ da yabancı, ama ‘diğeri’ gibi değil, bir sıcaklığı var, yumuşak geliyor bize”(Ataç 1998f : 210) cümlelerinde belirttiği ve kişisel bir zevk veya inat uğruna beğenmediği, (Farsça) *diğer* kelimesi yerine sesçe daha kaba olan (Arapça) *gayrı* kelimesini tercih etmesini zevksizlik olarak açıklamak mümkündür.Yine Ataç’ın pek kaba olan ve kökü Farsça (bebr) olan *böbürlenme* kelimesini sık sık kullanmasını da aynı zevksizlik ve duyarsızlıkla açıklayabiliriz.. Kısaca, Ataç’ın türettiği kelimelerin musikisine, armonisine dikkat ettiğini, bu konuya kafa yordüğünü pek söyleyemeyiz.

3. 5. 2. 4. Karışıklıktan kaçınma

Dilde benzer sesli kelimeler kullanma, böyle kelimeler türetme, dilde karışıklığa (iltibasa) yol açabilir. Korkmaz: “Yine dilimizde “*düşünmek*” anlamında bir “*düşmek*” ve “*uğraşmak*” anlamında bir “*uğramak*” fiili bulunmadığı için, bunlardan “*düşünce*” ve “*uğraşı*”yı karşılamak üzere bulunmuş olan *düşünce* ve *uğraş* kelimeleri de yanlış olmuştur. Üstelik bu kelimeler dil hafızasında düşünmek ve uğraşmak fiillerinin emir şekilleri (düşün! uğraş!) ile karışmakta ve iltibasa yol açmaktadır” (Korkmaz 1995 : 805) diyerek karışıklık oluşturacak kelimelerden kaçınmak gerektiğine temas eder. Bu arada: “Kanı tilciğinin kullanılması da oldukça güç: ‘Benim kanım’, ‘senin kanın’, *kan* mı, *kanı* mı iyice anlaşılmıyor” (Ataç 1998e: 362) cümlesinden yeni türetilen bazı kelimelerin dilde karışıklık yaratmasından zaman zaman Ataç’ın da rahatsız olduğunu anlıyoruz. Fakat Ataç dilde karışıklık yaratabilecek olan *düşün* (fikir), *uğraş* (meslek), *yazın* (edebiyat), *ekin* (kültür), *esin*(ilham) gibi kelimeler türetmekten kendini kurtaramaz. Kısaca Ataç, bu konuda da titiz ve dikkatli değildir.

3. 5. 2. 5. Benimsenme ve yerleşme

Ataç'a göre bir kelimenin kitleler tarafından benimsenmesi, tutup tutmaması önemli değildir. Önemli olan diğer yazarların kendisi gibi dile emek vermesi, dille uğraşmalarıdır: “ Güçlük çekmiyor değilim, boyuna sözlüklere bakmak, ikide bir: ‘Şu kelecinin yerine ne desem? türkçesini ne türlü bulsam?’ diye düşünmek gerekiyor. Biraz uğraşınca bir karşılık bulunuyor. İyi mi? tutar mı? orası başka. Kimi beğenilir, tutar, kimi beğenilmez..? ” (Ataç 1998 : 160). Bir fikir ve ülkü adamı olarak Ataç'ın yeni kelimelerin tutup tutmamasını önemsiz görmesi mümkün değildir. Bundan dolayı onun bu konuyla ilgili bazı cümlelerine rastlarız: “Benim bulduğum yeni tilciğin yanında sizinkini de kullananlar olur, günün birinde ya sizinki tutar ya bizimki. Bir gün bakarsınız ki sizin bulduğunuz tilciği beğenmeyen bir kişi, örneğin ben, yayılmış olduğu için onu kendiliğimden, doğal olarak kullanıyorum” (Ataç 1998e : 309). O bu konuda da örnek olarak 16. yüzyıl Fransız yazarlarını alır: “ 16. yüzyılda fransızcada ‘nouveaute’ tilciği daha yokmuş, Montaigne ‘neuvete’ der, ‘nouvellete’ der, ‘nouveaute’ tilciğini de kullanır. İlk ikisi tutmamış ta sonuncusu tutmuş.” (Ataç 1998d : 36) “Bak XVI. yüzyıl Fransız ozanlarına, yazarlarına, bak, Ronsard'a, Du Bellay'ye, Amyot'a, Montaigne'e, Rabelais'ye. Yığmışlar ortaya yeni tilcikleri, hepsini denemişler, kimi tutmuş, kimi tutmamış”(Ataç 1998d : 36). Bir başka yazısında Ataç, türetilen kelimenin manası açıksa, benimsenip yaşıyorsa o kelime kurallara uymasa da olur, diyerek kelimenin yaşamasını, diğer bir deyişle benimsenmesini ön plana çıkarır: “Gelişigüzel kelime uydurup duralım demiyorum, kurallara uymak elbette daha doğru yoldur. Ama bir kelimenin yanlış olması ille atılması gerek olduğunu göstermez, kurallara uymayan kelimeler de yaşar. Hele manaları açık olursa” (Ataç 2.3.1951). Ataç'ın böyle düşünmesini olağan saymak gerekir; çünkü Ataç bir ülkü adamıdır. Onun ülküsü çoğu kez vurguladığımız gibi Batı uygarlığını Türk toplumuna getirmektir. Dil ise bu uygarlık ve düşünce sistemini ifade edecek bir araçtan ibarettir. Tabiidir ki Ataç, bu uygarlığın aynası olan yeni kelimelerin toplum tarafından öğrenilmesini isteyecektir. Çünkü onun amacı kelimelerin yayılması değil; fikirlerin yayılmasıdır.

III . BÖLÜM

ATAÇ'IN KELİME DAĞARCIĞI

ATAÇ SÖZLÜĞÜ

KAYNAKÇA

I. ATAÇ'IN KELİME DAĞARCIĞI

Bu bölümde Ataç'ın yazılarında geçen bazı kelimeleri seçip inceledik. Kelime seçerken Ataç'ın kullandığı “yeni kelimeleri” seçmeye çalıştık. İlgili bölümlerde belirttiğimiz gibi Ataç, dilinde yabancı kökenli kelime olmayan bir yazar değildir. Bunu göstermek ve Ataç'ın kelime dağarcığını geniş açıdan ortaya koymak amacıyla onun dilindeki yabancı kökenli (Arapça, Farsça ve Batı dillerinden alınmış) kelimelerden de örnekler verdik. Bu bölümde Ataç'ın yazılarında kullandığını tespit edebildiğimiz yaklaşık 2000 kelime inceledik. Ts. = Türkçe Sözlük(ler)., Dlt.= (Dîvânü Lügâti't Türk, Trs.= Tarama Sözlüğü., Ds. = Derleme Sözlüğü.

Özs. = Öztürkçe Sözlük kısaltmalarını kullanarak kelimelerin geçtiği veya alındığı kaynakları, kelimelerdeki ses ve anlam değişikliklerini ortaya koyduk. Sözlüğü kullanmak için aşağıdaki bilgileri vermeyi gerekli görüyoruz:

1. Önce, numara kullanmadan kelimeye Ataç'ın verdiği anlamı belirttik. Ataç- örneklerde görüleceği gibi - kullandığı kelimenin karşılığını çoğu kez parantez içinde vermiştir. Biz bu durumda doğrudan Ataç'ın verdiği karşılığı kullandık. Mecbur kalmadıkça açıklama yapmadık.

2. Daha sonra 2. sırada (Ts.) ve diğer kısaltmaları kullanarak kelimenin sözlüklerdeki anlamlarını verdik. Ataç'ın verdiği anlamla sözlüklerdeki anlam örtüşüyorsa, tekrar etmemek için bu anlamı yazmadık, yalnız kelimenin geçtiği sözlüğü (varsa parantez içinde ses değişikliğini) belirttik, sadece kısaltma kullandık.

Örnek 1)

ister : icap. [Ts.].

ırlamak : f. şarkı söylemek. [Ts., Dlt. – (yırlamak), Trs., Ds.].

Kelimenin başka anlamlar varsa bu farklı anlamları (2) numaradan başlayarak sıraladık. Ses değişikliklerini yine parantez içinde gösterdik.

Örnek 2)

tüp : asıl. [Dlt. = 2. kök, dip. Ds. = 1. alt, dip].

acun : dünya. [Ts. = 2. Budist inançta yaşam evresi., Dlt. – (ajun)].

Ataç'ın verdiği anlamla kaynaklardaki anlam farklı ise kelimenin anlamını (1) numaradan başlattık. Örnek:

dinek : kule. [Ds.= 1. dinlenecek yer.]. Bu uygulama ile okuyucuya, Ataç'ın kelimeyi aldığı kaynağa sadık kalmadığını, kelimenin anlamını değiştirdiğini sezdirmek istedik.

Örnek 3)

giz : sır. [Ts., Dlt. – (kiz) = 1. kutu, sandık, heybe gibi şeyler.].

Yorum:

a-Ataç ve Ts.'de kelimenin anlamı aynıdır.

b-Dlt'de ise kelimedede hem ses hem de anlam farklılığı vardır.

Örnek 4)

irdelenmek : *f.* tetebbu etmek, tetkik etmek. [Ts., Ds., Dlt. – (irdemek) = 1. aramak, Trs. – (irdemek irtemek) = 2. denetlemek.].

Yorum:

a. Bu kelimenin Ataç, Ts., ve Ds.'deki anlamı aynıdır.

b. Dlt. ve Trs.'de ses değişikliği vardır.

c. Dlt. ile hem ses hem de anlam farklılığı vardır.

d. Trs. ile ses farklılığı vardır.1. anlamı aynıdır (dolayısıyla yazılmamıştır) 2.anlamı farklıdır. Bu farklı anlam (2) numarada gösterilmiştir.

Bu bilgiler ışığında Ataç'ın kelime kadrosunu kaynaklarıyla birlikte karşılaştırmalı olarak inceleyelim. Bu arada kelimelerle ilgili önemli gördüğümüz bazı bilgileri dip not olarak vermeyi uygun gördük.

abay : dikkat . [Kgz., Kaz.].

Benim yazılarımı beğeniyormuş, abayla (dikkatle) tat alarak okuyormuş.
(Günce 1956-1957 s. 120)

abaylamak : f. dikkat etmek. [Kgz., Kaz.].

Abaylarsak (dikkat edersek) onun da ışık içinde, kendi bulduğu bir ışık içinde olduğunu görürüz .(Günce 1956-1957 s.195

Belli Bay dizmen boş vermiş benim yazıma, okumadan, abaylamadan (dikkat etmeden) gelişigüzel dizmiş. (Günce 1956-1957 s.108)

academie (akademi) : akademi (ilim edebiyat, sanat derneği). [Ts. = 2. bütün ilim dallarını içine alan çalışma ve araştırma kuruluşu. 3. yüksekokul.].

Belki de "academie" ye girdiği, birtakım derneklerin, birliklerin başkanı olduğu, kısacası kendine bir resmîlik, nasıl söyleyeyim? bir "yerleşmişlik" geldiği içindir. (Günce 1953-1955 s.182)

Bizde şu " akademi" denilen topluluklara büyük bir saygı var, bir türlü silkinemiyoruz o saygıdan. "Akademi"lerde gerçekten değerli yazarlar da bulunabilir, ancak büsbütün değersizleri de vardır. Aldırmamalı "akademi"lere. (Günce 1956-1957 s.264)

acılık : mec. insanın içine işleme, hüznün vericilik, kederlilik. [Ts. = 2. acı olma hali. 3. üzücü olma hali, dokunaklı, buruk.].

Bay Yaşar Nabi " yeni edebiyatı acılıklı, karamsarlıkla suçlayanlara "karşı savunuyor bu acılığın, karamsarlığın ancak birkaç yazarda görüldüğünü, genel olmadığını söylüyor. (Dergilerde s.298)

-Gene bir öfkeniz, bir acılığınız var bugün sizin. Ne oldu?

-Bir şey olmadı, Keziban. Öfkem, acılığım da yok... ("Düşü Görüşme" Ulus 22. 1. 1945)

acun : dünya. [Ts. = 2. Budist inançta yaşam evresi., Dlt. — (ajun)].

Gene de acun bükesi (dünya pehlivanı) süsü verebilir kendine...(Günce 1956-1957 s. 51)

Romancı, isterse onların dışına da çıkabilir, bize düşlerimizdeki gibi karışık bir acunun olmayacak kişilerini, olmayacak olaylarını anlatır. ("Roman Üzerine" Ulus, 22.12.1945)

Masal bize olmayacak şeyler anlatır, bizi bu yeryüzünün zorluklarından, yasalarından, törelerinden uzaklaştırıp bizlere benzemiyen kişilerin, devlerin, cinlerin, perilerin acununa götürür. (Karalama Defteri s. 9)

açınlamak : f. keşfetmek.¹⁵

Doğanın (tabiatın) yasalarını açınlamışız (keşfetmişiz), üretim araçlarını çoğaltmışız. (Söyleşiler s.196)

ad : isim. [Ts.= 2. şan, şöret, nam. 3. itibar, haysiyet. 4. lakap.].

Ben de kullanmak istemem roman tilciğini, ona Türkçe bir ad bulmayı, buluncaya dek de 'büyük öykü' demeyi yeğlerim. (Günce 1956-1957 s.101)

Bu saydığımız adlar arasında Fransa'nın en yüksek şairleri vardır. (Söyleşiler s.42)

aday : namzet. [Ts.].

...sonra kendi adayı kazansın kazanmasın başlıyor düşünmeğe. (Söyleşiler s.340)

ad edinmek : f. isim, şöret kazanmak.

"Yirmi yılda belki bir şeyler başarır, bir ad edinirim" diyordum. ("Düşü Görüşme" Ulus, 22.1.1945)

adımsı : zamir.

Çocuk: "onları, fakir bir kadına verdim" diyor; buradaki onları ne oluyor? Ne yeri var o adımsının? (Söyleşiler s.181)

Bizim dilimizde adımsılar (zamirler) firenkçede olduğu gibi boyuna kullanılmaz. ("Karalama" Ulus, 22.12.1947)

adlı adınca : açıkça. [Ts.].

Yalanı açıkça anmıyor ya, iki yüzlülüğü adlı adınca ileri sürüyor, öğütlüyor gerçek düşünümüzü, gerçek kanımızı gizlememizi. (Günce 1956-1957 s.84)

adsı : zamir.

Batı dillerinde olduğu gibi bir takım ilinti adsıları girecek türkçeye, onlar sağlıyacak kolayca anlaşılır, düşünmenin yürüyüşüne uygun uzun, kıvrıla kıvrıla giden tümceleri ("Devrik Tümce" Ulus, 5.8.1956)

¹⁵ Dlt.'de açınmak = açılmak, görülmek, fiilleri var. Bu fiil köklerinden *-la* ekiyle türetilmişse bu yanlış bir türetme olur; çünkü Türkçe'de fiilden fiil yapım eki olan *-la* yoktur

adsız : tanınmış olmayan, şöhretsiz. [Ts. = 2. ismi olmayan.].

Benim adsız bir aileden olduğumu, yalnız bunu hatırına getirip benim için pişman olması da ona yakışmayacak şey değil. (Kızıl İle Kara s.367)

adsızlık: tanınmamışlık.

Bay Cemal Süreyya "artık yeter " diyor buna, genç ozanları, kendilerini tüz yırının adsızlığı içinde yitirmeyip kişiliğe özenmeğe çağırıyor.(Günce 1956-1957 s.134)

afsunlamak : f. efsunlamak. [Ts.= 2. birine veya bir şeye büyü yapmak, büyülemek. 3. tesir altında bırakmak.].

Bir büyücü karı varmış: 'Ben okur üfler, afsunlar, tanrıların öfkesini yatıştırırım' dermiş. (Masallar s.66)

ağmak : f. çıkmak, yükselmek. [Ts. = 2. sarkmak, eğilmek, meyletmek. 3. terazinin veya iki taraflı bir yükün bir yana ağır basması. Trs., Ds.].

-Hayır gerçekten dilemiyorum ölümü.Yukarıda söylediklerim de boştur, bütün canlılar ölüme ağdığı, ölümün bir olgunlaşma sayılabileceği düşüncesi size: "Doğrudur belki !" dedirtse bile inanmayın, kanmayın. (Okuruma Mektuplar s.99)

ağdıkk : kabahat, kusur. [Ds. – (ağduk, ağman), Dlt. – (agduk) = 2. bozuk, belirsiz. Trs. = 2. karışık.].

Sonradan o yazıyı beğenmezmişim, onda da bir takım ağdıklar (kabahatlar) görürmüşüm... (Dergilerde Ulus 1.1.1956)

Yoksa dil bakımından bir ağdıkk (kusur) mıdır? ("Gene Sağ Yazı" Ulus 24.11.1947)

Genç, yaşlı birçok yazarlar çatıyor Bay Yaşar Nabi'ye, dergisinde birtakım eksikler, ağdıklar (kusurlar) buluyor. (Dergilerde s.351)

ağdıkkı : kusurlu.

İşçinin de bir sorumluluğu var: çürükse yaptığı, ağdıkkı (kusurlu), pürüzlü ise yakınıyorum. (Prospero İle Caliban s.246)

ağın : temayül. [Ds. – (aguz) = 1.namuslu.].

İçimize bakar, içimizi incelersek günün bütün Ağınlarını(temayüllerini) değilse de çoğunu buluruz. ("Gençler İçin" Ulus 29.1.1949)

Tanrı...eylemlerini ağınlarına göre yargılamış 'İnnem-el a'mali bin-niyat... (Günce 1953-1955 s.203)

ağlatı : tragedie: (konusunu efsanelerden veya tarihten alan sahne eseri , facia , trajedi.) [Ts.].

Euripides'i epeyce okudum, severim onun ağlatılarını (tragedie'larını). ("Karalama" Ulus-17.10.1953)

ağu : zehir. [Ts., Dlt.—(agu), Trs., Ds.].

İyisi mi elinize bir kitap alır, onun anlattıklarına dalıp dışarıdaki soğuk gibi içinizdeki o sıcak, ama ağu karışmış umutları da unutursunuz. (Söyleşiler s.67)

ağulamak : zehirlemek ; *mec.* aldatmak, yanlış yola sevk etmek [Ts. = 2. haşarata karşı meyve ağaçlarını, sebzeleri ve tarım bitkilerini ilaçlamak. Ds.].

Yaratırız, bizi avutan, esrikleştiren, ağılıyan bir takım yalanlar yaratırız. (Karalama Defteri s.61)

ak ağınlı : hüsnüniyet.

"Ak Ağınlı" demek. Hani onlar 'hüsnüniyet' demiyorlar mı? işte onun türkçesi. (Söyleşiler s.299)

Ben, doğru, akağınlıyım, saf, bön bir kişi. (Ararken s.106)

akça : para. [Ts. = 2. nakit. Trs., Ds. = 1. beyaz, beyaza yakın.].

Esine inanan nice ozan, yazar tanırım, akça (para) sıkıntısına düştüler mi, bir gecede, ne bir gecesi? bir-iki ucurda bir yır, bir öykü çıkarıverirler. (Türk Dili-Esin - 14. 3. 1957)

akım : cereyan, düşün akımı. [Ts. = 2. hava, su gibi akıcı maddelerin veya elektrik gibi bir kuvvetin herhangi bir yöne doğru ilerlemesi, cereyan. Ds. = suya akış imkanı veren meyil, meyil.].

Dilimizin öz Türkçeleşmesi işi ilerliyor. Genişliyor bu akım, bütün yurttta geliyor. (Günce 1956-1957 s. 145)

Eleştirmenlerin de yeni çığırlara, yeni düşün akımlarına (cereyan) ön ayak oldukları görülmemiş midir? ("Mutlu azınlık" Ulus, 21. 6. 1956)

akımsar : iyimser.

Güzel söylüyorlar mı, söylemiyorlar mı biz ona bakalım da kimine akımsar, kimine karamsar damgasını vurmağa kalkmayalım. (Dergilerde s. 300)

Akımsarlık, karamsarlık...ben akımsar mıyım, karamsar mıyım? Düşünüyorum da bir türlü yanıtlayamıyorum. (Dergilerde s. 299)

akımsarlık : iyimserlik.

İyimserlik, kötümserlik. Akımsarlık, karamsarlık...ben akımsar mıyım, karamsar mıyım? Düşünüyorum da bir türlü yanıtlayamıyorum. (Dergilerde s. 299)
akış : rythme. [Ts. = 1. akma, hareket.].

Tekerlemeler anlam gözetmekten kurtulmuş olsalar da köğ, uyak, akış, (Rythme) dalgalanım aramaktan kurtulamamışlardır, sıkı kuralları vardır onların. ("Özgür sözler" Ulus, 10.1.1057)

Yırın belirmesi için akış olmalıdır. ("Cahit Sıtkı Tarancı" Ulus, 25.10.1956)
aklık : aydınlık. [Ts. =1. beyazlık. 2 . düzgün (kadınların yüzlerine sürdükleri beyaz bir madde) Trs. – (ağılık) =1. beyazlık.].

Karşıkı evin yanından bir aklık belirdi az sonra. İşte ben, günün böyle 'ce'e' der gibi belirmesine bayılıyorum. (Günce 1953-1955 s.284)

ak perde : sinema, beyaz perde.

Ama ak perdede gördüğümüz Nilgün'ün onun romanı ile bir benzerliği olabileceğini sanmıyorum. (Günce 1953-1955 s. 185)

aksoy : asil.

Köylüye karşı bourgeois, aksoylara (asillere), beylere karşı bourgeois... (Prospero İle Caliban s. 251)

aktöre : ahlak. [Özs.=Bir toplum içindeki kişilerin uymak zorunda buldukları davranış kuralları, ahlak.].

Aktöre ile ira gücünün, yani ahlak ile seciye kuvvetinin akaldan, bilgiden üstün birer meziyet olduğunu... söyleyenlere şaşarım. (Söyleşiler s.258)

...yaradılışındaki eksikliklerden kurtulabileceğine inandığım için yalanlarına, densizliklerine, aktöreye (ahlaka) aykırı işlerine sinirleniyorum, kızıyorum. (Günce 1953-1955 s.305)

al : hile. [Ts., Trs., Ds. = 1. tuzak].

Yüzyıllardır ala (hile) alışmışlar, laiklik ilkesine bağlı olduklarını ileri sürecekler, gene de o tilciği anlamından boşaltacaklar, laiklik dinciliktir demeğe getirecekler. ("Günce" Son Havadis 19.2.1956)

Yüzyıllardır ala (hileye) alışmışlar... (Günce 1956-1957 s. 21)

alabık: mürai. [Ds.].

Tartufe Moliere 'in güldürüsündeki alabık (komedisindeki mürai), beğenilecek bir kişi değildir elbette. (Günce 1953-1955 s.249)

alafranga : Avrupalı tarzında, Fransız gibi. [Ts. – (alla franca) = 2. taklitçi, züppe. 3. modern, modaya uygun.].

...alafiranga sözlerin arasında dolaşıyorlar, bir apukuryadır gidiyor.

(Okuruma Mektuplar s.103)

Onlar alafiranga adlar, alafiranga tercümelere daha çok yakışır. (“Düşü Görüşme” Ulus, 22.1.1945)

alan : saha. sahne.¹⁶ [Ts. = 2. belli bir konu ve ihtisas sahası. 3. yüzölçümü. 4. belli ölçülere göre yapılmış, çeşitli spor çalışmalarının yapıldığı yer. Trd., Ds.].

Alaka yerine ilgi, saha yerine alan diyen kimse teşkilat, tertibat gibi sözleri bırakması gerektiğini bilmelidir. (“Söz arasında” Ulus 27.5.1946)

“Sahne” yerine şimdilik daha bir iyisini bulamadım, alan diyeceğim... Bana öyle geliyor ki Renato Mordo Shakespeare 'in o güldürüsünü gerçekten sevmiş, inceliklerini anlamış, onu alan koyarken yırını yitirmemek için elinden geleni yapmış. (“Bir oyun”- Ulus 15.1.1949)

alaturka : Türk (Doğulu) gibi. [Ts. – (alla turca).].

Alaturka, alafranga, ne çalarsa çalsın, çevrelerinde bir gürültü olsun da (Günce 1956-1957 s. 249)

alçakgönüllülük : tevazu. [Ts.].

‘Sahte tevazu’, ‘yalancı alçakgönüllülük’, ‘yalancı inginlik’ derler onlarınkine. (Günce 1956-1957 s.215)

aldırmazlık : kayıtsızlık.

Kimse ilgilenmezlik, aldırmazlık edemez de o yazara onun için. (Günce, 1953-1955 s.294)

aldırışsızlık : umursamazlık.

Bir kere öyle kimselerde çevrelerindekiyle bir aldırışsızlık vardır. (Söyleşiler s.268)

algınlık¹⁷ : aşk. [Ts. – (alğun) = aşık., Ds. – (alğun, alğın) = aşık, sevdalı., Trs.– (alğun = sevdalı, aşık, vurgun).].

¹⁶ Ele aldığımız kaynaklarda “alan” kelimesinin sahne anlamına rastlayamadık.

¹⁷ Ataç “aşk” kelimesine karşılık olarak bu kelimedden –lık ekiyle “algınlık”kelimesini türetmiştir.

Ondaki sevi, algnlık (aşk), ta doğduğumuz günden beri dinmiyerek beklemiş... ("Kendi Kendime" Ulus, 6.5.1949)

alıcı : müşteri. [Ts.= 2. kendisine bir şey gönderilen kimse. 3. ahize, alma cihazı.].

Siz alıcılarda ne türlü nitelikler, artamlar (meziyetler) arıyorsunuz. (Prospero İle Caliban s. 249)

alışkı : adet. [Özs.].

Bizde betik satılmıyor, gençlerimizde okuma bir türlü alışkı (adet) olamıyor diye az mı yakındık? (Ülkü-Çeviri üzerine - Ocak 1948)

alışıklık : meleke. [Ts., Trs. = 2. kaynaşma.].

Bilmek, şöyle iyice bilmek, gerçekten bilmek, kulak dolgunluğu ile, alışıklıkla bilmek değildir, usumuzla kavrayıp bilmektir.(Diyelim s. 54)

almak : kabul etmek. [Ts. = 2. bir şeyi elle veya aletle tutmak, yerinden kaldırmak. 3.satın almak. 4. anlamak. 5. sahip olmak, elde etmek. 6. kullanmak.].

... "müşterek" yerine "ortak", "kabul etmek" yerine "almak" dese ne olur. (Günce 1953-1955 s. 13)

alt-koyum : tahmin, fikir yürütme ?

Hani bir takım kimseler vardır kendi kendilerine buluverirler bir tilciğin nite kurulduğunu, bu alt-koyum, bu varsayımla (hypothese) ile yetinirler de belge aramazlar, bilim öncesi (prescientifique) birer düşünüşün ürünüdür bu. (Günce 1956-1957 s. 50)

amaçtaşlık : amaç birliği.

Çoğunda bir düşündeşlik, bir amaçtaşlık var o beni sinirlendiriyor. (Günce 1956-1957 s. 83)

an : zihin. [Ts.].

Bu gibi sözlerle anları (zihinleri) karıştıracaklar. (Günce 1956-1957s. 234)

anane : gelenek. [Ts.].

Onlar eskiye devamla kalmamışlar, kendileri de ananeye bir şey katmışlar. (Günlerin Getirdiği s.60)

anayasa : teşkilat-ı esasiye. [Ts.] .

Hele "Anayasa" yerine "Teşkilat-ı Esasiye", "dokunulmazlık" yerine "masuniyet-i teşriye" demegi de öne sürsün, Türk Dil Kurumu üyeleri en az beş kat artar.(Diyelim s. 45)

Acaba Teşkilat-ı Esasiye öz Türkçe de, Anayasa Osmanlıca mı? (Söyleşiler s. 369)

Kamutayda "Anayasa" dilinden "Teşkilat-ı Esasiye" diline dönmek işi konuşulurken söylediklerini biz devrimciler unutmamak. (Günce 1956-1957 s. 221)

andaç : hatıra. [Özs., Ds. = 2. armağan.].

Andaçlarını yazan kimselere bayılırım, yaşadığımız bir günü düşümeizde bir daha yaşamak, ne güzel şey!... (Karalama Defteri s.23)

andırılmak : hatırlatılmak. [Ts. = 2. benzer tarafları bulunmak. Trs. – (andurmak) = hatırlatmak Ds. – (andırmak) = hatıra getirmek.].

Ama çoğu sanat eserlerinde andırılmak istenilen nesne ile boya, kelime birbirilerine o kadar karışmıştır, birbirileriyle o kadar bir olmuşlardır ki biz bir boya gördüğümüz, bir kelime duyduğumuzu unuttur, o nesnenin kendisiyle karşılaştığımızı sanırız. (Söyleşiler s. 86)

angı : hatıra. [Özs.].

Boya, kelime, elbette bir nesnenin kendisi olamaz, ancak bizde o nesnenin angısını uyandırır. (Söyleşiler s. 86)

...değiştikleri sezdirmeden angının zenginliklerine eren izlenimlerinin...olduğunu anlayacak yaşa erişememiş. İnsan tabiatın anam, andığı için de bengileşmek isteyen bir tikesidir.*

**Angı: hatıra (Günlerin Getirdiği s. 87)*

Bizde geçmiş bir uygarlığın angılarını (hatıralarını) uyandırmazlar... ("Karalama" Ulus, 24.2.1950)

anı : hatıra. [Ts.]

En sevdiğimiz, en tutduğumuz gerçek, bir günün sona erip başka bir başlamasıyla, bir anı olmuyor mu? (Ararken s.154)

Bay Refik Halit Karay'la Bay Elif Naci izlenimlerini değil, anılarını (hatıralarını) yazmışlar. ("Dergilerde" Türk Dili 1.8.1954)

anık : hazır. [Ts. = 2. istidatlı .Trd., Dlt. – (anuk).].

Benim söylemek istediğim gençlik kişiyi en yeni düşünleri de incelemeğe, onlar da ilgilenmeğe anık (hazır) bulunduran gençliktir. ("Kendi Kendime" Ulus, 6.5.1949)

anıklama : hazırlama. [Ts.,Trs.].

Bizim yaptığımız, bizim çekine çekine devrik tümceler kurmamız ancak bir anıklama işidir, geçici bir evredir (safhadır). (Günce 1956-1957 s.92)

*...bunlarda da onu anıklayan (hazırlayan) bir soluk bulmuyor musunuz?
(Günce 1953-1955 s.314)*

Benim de var belki başka diyeceklerim, benim de bu günün türlü ilginç konularından açayım diye içim titriyor, ancak önce aygıtlarımı anıklamağa (hazırlamağa) bakıyorum. (Söyleşiler s.211)

anıklanma : hazırlanma. [Ts.].

...şüpheyle yetinebilecekleri bir araştırma, anıklanma (hazırlanma) çağından sonra inanca, kesin kanılara varırlar. (Söz arasında s.176)

anıltı : citation(iktibas etmek).

Anıltı(citation) pek görülüyor günümüz yazılarında. ("Gösteriş" Ulus, 11.4.1957)

Anıltılarla dolu yazıları sevmem yalnız bunun için değildir. (" Anıtlılar" Ulus, 25.4.1957)

anıştırma : telmih, sezdirme. [Ts., Ds.].

*Julien bu sözde kişisel bir şeye aşağılayıcı bir anıştırma olduğunu gördü.
(Kızıl İle Kara s.400)*

anlak : zeka. [Özs., Ds. = anlayışlı. Trs. – (anlağan) = anlayışlı, zeki.].

Bir yaratıcı için anlakça (zekaca) enezdir diyemeyiz. ("Mutlu azınlık" Ulus, 21.6.1956)

anlam : mana. [Ts.].

Tilciklerle kurulmuş birer biçimdir onlar, anlama gereksinmeden (manaya ihtiyaç duymadan) kendi kendilerine vardır onlar. (Günce 1953-1955 s.380)

anlatı : recit (1.masal. 2. hikaye etme). [Ts. = ifade. hikaye etme.].

Bü gün uzun bir öykü, uydurulmuş bir olayın anlatısı anlamında kullanıyorum...Ne yapalım ki hep roman diyorlar, ben de öyle diyeceğim. (Diyelim s.99)

Roman değil, bir anlatı (recit), yazar çocukluk yıllarını...gerçekten olanları anlatıyor. (Günce 1956-1957 s.192)

anlatış : ifade, anlatma tarzı. [Ts.].

Bilirim, Monsieur Leautaud'nun anlatışından daha tabii bir anlatış olmaz, onun yazılarını okurken sesini duyar gibi olursunuz. (Söyleşiler s. 306)

anlık : idrak. [Ts.].

Ama 'anlamak' kökünden türetilmiş olan 'anlık' sözü, artık Arapça bilmeyen Türk okurlar için 'idrak' sözünden elbette daha ışıklı, daha anlaşılır bir sözdür. (Dergilerde s.62)

anmak : hatırlamak, yad etmek. [Ts.].

Şimdi hiçbirini anacak değilim: iyi saatte olsunlar! (Söyleşiler s .68)

Ben asıl başka yere şaştım: Suut Kemal Yetkin o yazısında Beethoven' i nasıl anabiliyor, onu anmaktan nasıl çekinmiyor, bunu anlıyamadım. (Söyleşiler s.139)

ansımak : hatırlamak. [Ts.].

Ancak şunu söyleyeyim, ben son yıllarda böyle güzel bir yazı daha okuduğumu ansıyorum (hatırlamıyorum). (Günce 1956-1957 s.127)

Bunu okuyunca, bundan belki yirmi yıl önce duyduğum bir sözü ansıdım (hatırladım). (Prospero İle Caliban s.219)

M.Gide'in betiklerini düşünüyorum, onlarda öylesine sözler bulunduğumu ansıyorum (hatırlamıyorum). (Söyleşiler s.179)

ansılamak : hatırlama.

...daha doğrusu eskiden de düşünürdüm, bir daha ansıladım (hatırladım). (Günce 1953-1955 s. 341)

ansıtmak : hatırlatmak. [Ts., Ds.].

Turgut Uyar'ın yırı da bana biraz onu ansıtmıştı (hatırlatmıştı). ("Sözden Söze" Ulus, 3.11.1950)

antoloji : güldeste. [Ts.].

Üçüncü yara şu antoloji yapmak özentisi. (Günce 1956-1957 s.259)

Antoloji kelimesi yerine eski de olsa Türkçe karşılığı olan 'gül-deste'yi kullanmak daha iyi. (Söyleşiler s.43)

approfondissement: derinleştirme.

Fıransızca, evasion, approfondissement tilciklerine Türkçe " kaçış", "derinleştirme" tilciklerinden daha alışığız ,onlar bizde daha çok yankı uyandırıyor da onun için... (Günce 1956-1957 s.222)

apukurya : *mec.* kargaşa. [Ts.= 1. (Yun.) Hıristiyanların büyük perhize girmek üzere buldukları günler, etkırmı, etkesimi.].

O ne biçim Türkçe öyle ? Sahip'ler, malik'ler, ait'ler kolkola vermiş, alafranga sözlerin arasında dolaşıyorlar, bir apukuryadır gidiyor. (Okuruma Mektuplar s.103)

araç : alet. vasıta. [Ts.].

...her sanat adamı da kendi araçlarının, ressamı fırçanın, boyanın, şairse dilin sınırlarını hesaba katmak zorundadır(Karalama Defteri.s.47)

Dil, düşüncenin aracıdır (aletidir). ("Söz olsun" Ulus,11.4.1952)

...düşündüklerimi başkalarına bildirmek için kullanacağım araca (vasıtaya) aldırمام, demiş olmaz mı? Bir düşünün (fikrin) tükemesi (tamamlanması) için doğduğu kişinin başında çıkıp ortaya atılması...(Diyelim, s.112)

aranç : dava. [Ds.].

Bütün yırlarda, bütün öykülerde toplum sorunlarına bir değınme (temas), bir aranç (dava) bulunmasını istiyorlar. (Günce 1953-1955 s.398)

Bunlardan anlaşıldığına göre o genç ozan,bir arancı(davayı)dörüt dışı bir arancı savunmak için yazmış olanların unutulup gittiklerini santıyor.(Günce 1956-1957 s.144)

arançlı : davalı, tezli.

Yurt sevgisini, ana, ata saygısını aşılama için yazılmış yırlar da arançlı birer dörüt yapıtıdır. (Günce 1956-1957 s.145)

arançsız : davasız, tezsiz.

Onların dediğini çürütmek için, dörütün arançsız olması gerektiğini ileri sürmeyin, yanlış bir savdır, yanlış olduğunu bütün geçmiş gösterir. (Günce 1956-1957 s.145)

arayıcı : yeniyi arayan. [Ts. = 1. bir şeyi aramayı meslek edinen kimse .].

Ahmet Haşım bir arayıcı idi, yeniye en yeniye doğru giderdi, Bay Karay ise, benim anladığıma göre öteden beri alışılmış olanla yetinen, yeni bir şey arayanlara da şöyle biraz yukarıdan bakan kimselerdendir. (Günce 1953-1955 s.230)

ardaltma¹⁸ : tehir.

Yarın ben, herhangi bir sebeple dilimi değiştireyim, bol bol arapça, farsça, frenkçe tilcikler kullanayım, önelmelerden ardaltmalardan yani takdim-tehirlerden vazgeçeyim yazılarımı ve 'ler, eğer 'ler, lakin 'lerle doldurayım, "yapmış bulunuyorum, etmiş bulunuyorum" gibi soğukluklara düşeyim, daha ne bileyim? (Söyleşiler s.317)

arı : saf. [Ts. = 2. masum. Dlt. – (arığ, arık), Trs. – (aru, arık)].

Bunun içindir Monsieur Valery en arı, en saf şairdir. (Söyleşiler s. 87)

Duyduğum zevk yalın, arı bir güzellik zevkidir. (Söyleşiler s.76)

Ötekilerde, yoksulluk içinde olanlarda tutkular arı (saf) olarak belirmez de onun için. ("Yoksulluk" Varlık, 1.3.1957)

arılanmak : f. sadeleşmek. [Ts.= 1. temizlenmek, arı duruma gelmek. Ds.= 1.temizlenmek, yıkanmak.].

Dil günden güne Türkçeleşiyor, arılanıyor, yalınlaşıyor. (Günlerin Getirdiği s.159)

Ufuklar, bu parçayı, dil devrimine karşı olanların gözü önüne koyduğuna göre kendisi dilin arılanmasına, sadeleşmesine çalışacaktır. (Dergilerde s. 48)

arı yürek : iyi yürek, temiz kalp.

Aktöre, arı yürek usun, düşüncenin ürünlerindedir, bilgiyle işlenir. Alığın da bilisizin de aktörelisi, iyisi, arı yürekli olabileceğini sanmayın. (Günce 1956-1957 s.106)

arka çevirme : ilgilenmeme, küçük görme (sırt çevirme). [Ts. = 1. yakınlık gösterdiği kimseye yabancı gibi davranmak, alaka göstermemek.].

Ekine bir arka çevirme var bugün. Bunun önüne geçilmezse daha çok kendini beğenmişler yetişecek bizde. (Günce 1956-1957s.31)

armağan : mükafat, hediye. [Ts., Dlt. – (armagan) = hısımlara verilen hediye. Ds. – (arman)].

Bir kere ben, bir teselli mükafatı haline düşmem, gerçekten bir armağan olurum ... (Tehlikeli İlişkiler s .59)

¹⁸ [Ds. – (ardalama) = a rkada kalma, geriye kalma.] Ataç Derleme Sözlüğü'ndeki bu kelimedenden istifade etmiş olabilir.

Ben de kalkıp İnönü Armağanı onlara verilmeliydi demiyorum. ("Verilmeyen Armağan", Cumhuriyet, 28.2.1950)

arsıulusal : uluslararası.

Arsıulusal terimleri almak lazımmış; iyi ama arıulusal terimleri almak için onların kökleri olan dilleri öğrenmek lazımdır. ("Bir kelimenin yazılışı", Tan, 9.9.1935)

artam : meziyet. [Ts., Ds. = 1.fayda.].

Sınavları kaldırmalı diyenler, onların böyle bir artamı (meziyeti) olduğunu düşünmüyorlar. (Günce 1956-1957 s.161)

Saygıyı büyük bir artam (meziyet), gerekli bir artam sayanlardan değilim. (Günce 1956-1957 s.210)

Siz alıcılarda ne türlü nitelikler, artamlar (meziyetler) arıyorsunuz. (Prospero İle Caliban s.249)

artık : fazla. [Ts. = 2. yenildikten, içildikten veya kullanıldıktan sonra geriye kalan kısım. Trs.— (artuk, ardık, artuğ), Ds.— (artıh)].

Yoksulluk içinde büyüyüp sonradan varlığa erişmiş kişinin duyguları, düşünceleri, varlık içinde doğmuş, varlık içinde büyümüş bir kişinkilerle bir olamaz.Bir eksik ya da bir artık vardır onda. (Prospero ile Caliban s.257)

Hayır, geçmişin büyüklerine bizim gösterdiğimiz saygı, gelenekçilerin gösterdikleri saygıdan artıktır. (Sözden Söze, Ulus,15.12.1947)

asalak : tufeyli ; mec.başkalarının sırtından geçinen kimse. [Ts., Ds. = 1. kasapların iyi ete fazladan karıştırdıkları kötü parçalar.].

Bunu anlamamış olanlara gerçekten aydın denemez, toplumun sırtından geçinmeğe kalkan birtakım asalaklardır (tufeylilerdir) onlar. (Günce 1953-1955 s.363)

ası (asığ, assı) : fayda, menfaat. [Ts., Dlt. — (asığ, assı), Trs. — (assı), Ds. — (ası, asıg, asığ, asık, assı)].

Çocuklar gibiyiz, öyle olduğumuz içine görsek bizim için bir asısı(faydası) doğrudan doğruya bir asısı olmasını istiyoruz. ("Ası", Pazar Postası 15.4.1956)

Belki de bir çıkarı olduğu için, kendine birtakım asılar(menfaatler)sağlamak için öyle söylüyordur. ("Aydınlarımız", Yeni Ulus 5.4.1954)

Herhangi bir asığı (menfaat) arkasında koşarak edineceğimiz bilgiler, öğreneceğimiz şeyler bizi ekinli bir kişi edemez. ("Ekin Üzerine", Ulus, 16.6.1947)
asısız : faydasız.

Tüze kaygısı da, sanat gibi, asısız işlerin de bir değeri, bir önemi olacağını anlamış toplumlara vergidir. (Dergilerde s.294)
asillik : aristocratie: asil, soylu, olma hali. [Ts.].

Birtakım doğruların gizlenmesi gerektiğini ileri sürmek eski kibarlık, asillik, aristocratie düşüncesinin bir kalıntısıdır. (Karalama Defteri s.11)
assılanmak : f. istifade etmek. [Ts.].

Yazı dili ile konuşma dili bir olsun demedim, yazı dili konuşma dilinin bütün zenginliklerinden assılsın dedim. (Söyleşiler s.4)

Fıransızlara öyle bakamayız, onların yaşayan bilimlerinden assılanmak zorunda olduğumuz için dillerini de 17. yahut 19.yüzyılda ölmüş sayamayız. ("Gene Dil", Ulus, 16.10.1944)

...en ileri bilginlerin, düşünürlerin dediklerinden assılanıyorlar (istifade ediyorlar). ("Toplum Duygusu", Ulus, 27.1.1950)
aş evi : mutfak. [Ts.= 1. lokanta, aşhane, imaret. Ds. = lokanta.].

...mutfak yerine aş evi, aşlık, pişek kelimelerinden birinin kullanılması mümkündür. ("Dil Üzerine Bir Beti", Ulus 7.8.1948)
aşağılama : i. hakaret. [Ts.].

...bir kimseyi bile bile doğruyu gizlemekle suçlandırmanın ağır bir aşağılama (hakaret) olduğunu anlamıyanlara acırdım eskiden. (Günce, Son Havadis 11.12.1955)

aşağılamak : f. hakaret etmek. [Ts.].

Önce üçüncüsünü, beni aşağılamak (hakaret etmek) dileğile yazılmış olanı yanıtlıyayım. ("Betikler", Ulus, 8.4.1949)

aşağılaştırmak : f. küçük düşürmek, hakaret ettirmek.

Onlara: "O yazarlar, öyle öykülerle uğraşamaz, kendilerini öyle aşağılaştıramazlardı" dedirtmez mi? (Söyleşiler s.189)

aşama : hierarchie; merhale, mertebe . [Ts.].

Kişi oğlunun ilerliyebilmesi için bir değerler aşaması (hierarchie) tanımamız gerektir. ("Mutlu azınlık", Ulus, 14.6.1956)

aşırı : müfrit. [Ts. = 2. bir şeyin ötesinde, öte tarafında bulunan.]

Müfrit yerine aşırı diyebilirsiniz, demelisiniz, o olur, beğenirler sizi alkışlarlar. (Sözden Söze s.230)

aşırılık : ifrat. [Ts.].

Bay Haldun Taner gibi “yoksullaştırmak” yerine “fakirleştirmek”, “aşırılık” yerine “ifrat” deriz, dilimiz gene oldu[ğu gibi kalır.] (Günce 1953-1955.s.179)

Aşırılık (ifrat) kötüdür demişiz bir yol, artık ne olursa olsun kaçacaksınız aşırılıktan... Aşırılıktan çekinmek düşüncemizin sonuna dek gitmekten çekinmek demektir. (Sözden Söze, , s. 71,73).

aşırma : intihal, başkalarına ait bir şeyi izinsiz alma. [Ts. = 2. aşırma işi. 3. başka bir şeyin üstünden atılan veya bağlanan şey.]

Olur böyle şeyler, hemen: “intihal” diye, “aşırma” diye bağırılmamalı zaten bir yazının nereden aşırıldığını araştıranlardan hoşlanmam ben. (Söyleşiler s.315)

aşırılmak : f. intihal edilmek, izinsiz alınma. [Ts. = 2. aşırılma eylemi.]

İyi bir yazıyı, herkesin okuyacağı bir yazıyı, okumaya değer bir yazıyı kimse aşırılmaz. Durup dururken kendine söz mü getirecek? Aşırılan yazılar, değersiz oldukları bilinen yazılardır. (Söyleşiler s. 315)

aşırmacılık : intihal. [Ts.].

Fıransızca bilmez, demek Valery'nin şiirlerini okumamıştır, ama bir Türk şairininin bir mısraını o Fıransız şairinden almış olduğunu öğrenmiş, “aşırmacılık” görüyor onda. (Günce 1953-1955s.48)

aşlık : mutfak. [Ts. = 1. yenecek şeyler, yemekler, erzak, zaire. 2. dövülmüş buğday, yarma. Trs. = yemeklik.]

...mutfak yerine aş evi, aşlık, pişek kelimelerinden birinin kullanılması mümkündür. (“Dil Üzerine Bir Beti”, Ulus, 7.8.1948)

ata-kaldı : patrimoine(miras).

Geçmiş bilmiyen, günümüzün yaptıklarını, yarattıklarını, kişi oğlunun ata-kaldına (patrimoine'lara)neler kattığını, yenilik'i de kavrayamaz. (“Uza-bilik”, Ulus, 11.4.1956)

...kimi de bir “laedri” olur, adı bilinmez de bir sözü alınır gider, kişi oğlunun atalar kaldına karışır. (“Cahit Sıtkı Tarancı”, Ulus- 25.10.1956)

ataklık : patrimoine(miras). [Ts. = 1. atak olma (cüretkar) olma hali veya atakça davranış.].

Geçmişini bilmeyen, günümüzün yaptıklarını, yarattıklarını, kişiöğlunun ataklığına (patrimoine'a) neler kattığını, yenilik'i kavrayamaz. (Günce 1956-1957 s.52)

atasagun: hekim. [Ts., Dlt.—(atasagun).].

...doğru bir atasaguna (hekime) koşun, ya gözlerinizde, ya beyninizde sizin bir sayrılığınız (hastalığınız) var demektir. (Söyleşiler s.220)

atamak : f. nasb etmek. [Ts.].

Kim bilir? içlerinden biri çıkar da onu dayakçı başılığa atayabilir (nasb edebilir). O işi de becerebilirse... (Günce 1956-1957 s.151)

ateşlenmek : f. mec. kızmak, öfkelenmek. [Ts. = 2. ateşi çıkmak, vücut ısısı artmak.].

-Amma ettiniz!...Sonunda belki kavga ederiz ya, hemen başlamayalım, ateşlenmeden konuşalım. (Söyleşiler s.97)

autorite : otorite; görüşü, hükmü doğru olarak kabul edilen insan veya eser, sahasında kendini kabul ettirmiş, başarılı kimse. [Ts. = 2. emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü, sulta. 3. Siyasi veya idari güç.].

Bayan Halide Edip'i edebiyatımızda autorite saymasına bir şey diyemeyiz, kimsenin zevkine karışılmaz... ("Yeni Bir Dergi", Ulus, 4.12.1944)

avadanlık : alet ve edevat torbası. [Ts. = 2. kadın mücevherleri.].

"Bayındırlık, bayındır yer" anlamına gelen Avadanlık ile karıştırılmış olabilir.Hele: "avadanlığı sırtında" demek dururken "alet ve edevat torbası sırtında olduğu halde" demenin cümleye bir ağırlık verdiğini nasıl anlamıyor... (Söyleşiler s.290)

avunma : teselli. [Ts.].

Umutsuz kişiye anılar da bir avunma getiremez, onlar da gözlerini ışıklandıramaz. (Günce 1953-1955 s.422)

avuntu : teselli. [Ts.].

Ne yapayım ki avuntuya ihtiyacım var... (Tehlikeli İlişkiler s.388)

avutucu : teselli edici.

Bundan böyle en büyük ihtiyacım olacak avutucu sözleri sizden başka kimden bekleyebilirim? (Tehlikeli İlişkiler s.108)

aya : elin içi. [Ts.= 2. yaprağın düz ve parlak kısmı. Trs = 2. terazi kefesini].

Evet, bu yaprak, geçen yıl koparıp ayasına döşediğim yaprağın eşi, bakıyorum da en ufak bir başkalık, ayrılık göremiyorum... (Ararken s.73)

aydı : şiir.

belki bir aydı (şiiri) öyküyü (hikayeyi) çok beğenmiş, neden beğendiğini bir türlü söyleyememiş, uçlar (sebepler) gösterememiş... ("Karalama", Ulus 22.12.1947)

Yazdı-aydı (şiir) öykü, deneme- ne olursa olsun, komularını geçmişten alsın... hep yarın için çalışmalıdır. ("İlkeler", Ulus, 3.11.1947)

...toprağı ekip biçmeği bırakıp birtakım aydıklar, oyunlar yazması başka bir yüzdendir, içinde o dileği, yaratma itisini duyduğu içindir. ("Karalama", Ulus, 29.9.1947)

aydın : intellectüel, intelligenstia. [Ts. = 2. açık, belli ortada, vazih, aşikar. 3. Kutlu, uğurlu, mübarek, mesut. Trs. = 1.ışıklı, aydınlık. 2. ışık, nur. 3.açık, belli, aşikar.].

Biz bu "aydın" sözünü Avrupalılardan öğrendik, intellectüel karşılığı, intelligentsia karşılığı olarak kullanıyoruz, bizim aydınlarımızın da Avrupalı aydınlar gibi olması gerektiğini, öyle olacağını sanıyoruz. (Diyelim s.28)

aygın : yanık. [Ts.= 1."Aşık, vurgun, hayran," ya da "çok bitkin" anlamında kullanılan aygın baygın deyiminde geçer. Ds.].

...özgür koşuk ise okurun da ille uyanık, ille aygın olmasını ister. (Karalama Defteri s.28)

aygıt : alet. [Ts., Ds.].

Türkçe yazdığına göre, bir Türk yazarı olduğuna göre, kullandığı aygıtı, yani aleti, türkçeyi önemlemesi gerekir. (Diyelim s.83)

Bir işçi düşünün, işine gereken aygıtları (aletleri) edinmeden işini yapmağa kalkıyor, ne dersiniz siz öyle bir işçiye? (Söyleşiler s.211)

ayıplık : utanılacak şey, eksiklik. [Ds.].

... sevimidir konuşmaları, arada bir beklemediğimiz bir sırada şu ayıplık denen şeylerden de birini anarlar, gülüverirsiniz. Metin Eloğlu işte onlardan. (Diyelim s. 97)

Ayıplık, edebe, terbiyeye aykırılık sözde değildir, sözlerin anlamındadır, bizim zihnimize uyandırdığı düşüncededir. (Söyleşiler s.319)

ayırca : parantez.

Biz buna “ayırca” desek, öyle bir Türkçe ad bulsak olmaz mı? (Günce 1953-1955 s.231)

ayırtı : ayrıntı, nüans. [Ts., Ds.—(ayırtlamak) = 1.seçmek, ayıklamak.].

Geçen yüzyıl düşünürleri; en ufak ayırtılar üzerine durur, hiçbir görüşe büsbütün doğru da büsbütün yanlış da diyemezlerdi. (Söyleşiler s.255)

ayıtma : hitap. [Ts.].

Nedim’de böyle ayıtmalar (hitaplar) vardır. (“Fuzuli’yi Okurken”, Türk Dili, 1.9.1954)

ayıtmak: f. hitap etmek. [Ts. , Ds. , Trs.—(eyitmek).].

Soyut söyleyiş ise duyularımıza değil, düşüncemize ayıtır (hitap eder).. (Günce 1956-1957 s.218)

Yazısının bir yerinde bana ‘sen’ diye ayıtıyor (hitap ediyor). (Prospero İle Caliban s.240)

aylı : mehtaplı.

Aylı gecelerde, hatta büsbütün karanlıkta yürümenin de zevki yoktur demedim. (Söyleşiler s.265)

Siz aylı gecelerde bülbül dinleyin, kibar kibar konuşun, acayip kaftiyeler arayın. (Ararken s. 92)

ayraç : paranthese. [Ts.].

Bir tümcede okunmasa da olur sözler ayraç arasına alınır. Şunu da söyleyim: paranthese yerine ayraç’ı ben çıkarmadım ortaya, Türkçe Sözlük’ten aldım... (Dergilerde s.318)

ayrıcılık : imtiyaz. [Ts.].

...sımsıkı sarılıyorlar ayrıcalıklarına (imtiyazlarına), beni de onlardan bellemiş Bay Vedat Günyol. (Günce 1953-1955 s.207)

Okumuşlar, birçok okullardan geçmişler, özlerini bezemek için değil, birtakım ayrıcalıklar (imtiyazlar) istiyebilmek, kendilerini başkalarından üstün görebilmek için okumuşlar. (Söyleşiler s.163)

ayrık : müstesna. [Ts. = 2. gayrı, artık, bundan sonra. 3. ayrık otu. Ds. —(ayruk, ayruh) = 2. fark.Trs.—(ayruk, ayruğ, ayruh) = 1.başka, diğer, gayrı.].

Biliyorum, "Bütün kuralların ayrıkları (müstesnalari) vardır, onlar da ayrıklardır" denebilir. (Prospero İle Caliban s.259)

ayrılanmak : f. tecrit edilmek.

Ancak gerçeğin birtakım ağdıklarından , eksikliklerinden ayrıklanmış, arınmış, çıplatılmış. ("Çoğunluk", Ulus,5.7.1956)

ayrılık : fark. [Ts. = 2. birbirinden uzak düşme, hasret.].

Öteki şairlerle Monsieur Valery arasında hiç olmazsa ayrılığa benzer bir şey var ki beni yanılttı.Var bir fark, Keziban. (Söyleşiler s.88)

Alamanya her şeyin üstündedir demekle Alamanya her şeyin altındadır demek arasında, düşünce bakımından ne ayrılık vardır? (Karalama Defteri s.24)

ayırım : fark, nuance. [Ts. = 2. fasıl.].

İki Fransız aydını al, aralarındaki bütün görüş, düşüncü ayrımlarına tapa(rağmen) birleştikleri bir yer vardır. (Söyleşiler s. 228)

Türkçesi var diye Arapça, Farsça bir tilciği attık mı, ince bir ayırımı, bir nuance 'ı yitirmişiz... (Günce 1953-1955 s.245)

Demek ki konu da bir yükseklik, aşağılık ayırımı (farkı) vardır. (Karalama Ulus, 19.1.1948)

ayrıntı : teferruat. [Ts. = 2. edebiyat ve sanat eserlerinde tamamlayıcı, bütünleyici unsurlardan her biri, detay.].

İlkeler üzerinde düşünmüyoruz, usumuz hep ayrıntılara (teferruata) saplanıyor, onun için böyle sözler söylüyoruz. (Günce 1953-1955 s.333)

Fransızca günce uzun uzun anlatmıyor onu, ayrıntılara (teferruata) girişmiyor. (Günce1956-1957 s.32)

aytaç : hatib.

O sağcı yazar da solcuların büyük düşünürü aytacı (hatibi)... için çok güzel sözler söylüyor, tansıklık (hayranlık) gösteriyor ona. (Günce 1956-1957 s.199)

Bazı aytaçlar da vardır, okulda iken kendilerini bir şey sanırlar ama siyaset alemine girince bir şey beceremeyecekleri hemen anlaşılır. (Masallar s.103)

azık : yiyecek, gıda. [Ts., Trs. —(azuk, azuğ), Ds., Dlt. —(azuk).].

Biz de, tercüme yolile edindiğimiz düşüncelerden, düşünüşlerden kendimizi besleyecek azığı çıkaracağız; çıkarmağa çalışacağız. (Söyleşiler s.9)

Biribirimize benzemiyoruz: benim ruhumun istediği, benim ruhuma azık olacak kitabı o nasıl ayırt edebilir. ("Sözün Gelişi", Ulus, 2.9.1944)

azınlık : azlık. [Ts. = 2. bir memleketin hakim unsuruna göre sayıları az olan ve kendilerini ayrı bir milletten sayan topluluk, ekalliyet.].

Neden yalnız çoğunluğun yavuzluğuna bakayım da azınlığın o yavuzluktan silkinmiş olmasını önemli bulmayayım? (Günce 1953-1955 s. 383)

O azınlığın yalnız yaşayışında değil, özünde de bir ilerleme olduğunu görürsünüz. (Günce 1953-1955 s.382-383)

azlık : azınlık. [Ts. = 1. sayıca az olma.].

Eskiden, bizde olsun, Avrupa memleketlerinde olsun, devleti yöneten bir azlık varmış, milletin çokluğu o işlere karışmazmış. ("Düşü Görüşme", Ulus, 9.10.1945)

baba-kalıtı : baba-mirası.

...gerçek sanatın amacı ise baba-kalıtına, baba-mirasına, geleneğe yeni değerler katmak, güzellik sınırlarını genişletmektir. (Söyleşiler s.389)

bağlanç : din.

Tek -tanrılı bağlançların (dinlerin) önütlerine tanrıgan, ötekilere de toyun demeği daha uygun buluyorum.(Prospero ile Caliban s.253)

Bağlanç (din) konusunda bile gerçek bilginler...karşılarındakileri kesip atma yolu ile değil tartışma ile kandırmağa çalışırlar, bunu yeğinlerler (tercih ederler); gücün (cebren) susturmağa kalkmak...(Diyelim s.122)

bağlantı : nakarat. [Ts. = 1. bağlanma hali, bağlanma durumu, irtibat. 2. iki şey ya da bir bütünün parçaları arasında ilişki sağlayan bağ. 3. ticarete bir malı almak için yapılan anlaşma.].

Günün ozanlarını anlatan bir ballade 'nın bağlantısında (nakarat) "Mais le pere est la-bas,dans l'ile" der. (Günce 1956-1956 s.141)

bağnaz : mutaassıp. [Ts.].

...o bilgelerin söylediklerine biricik doğru diye bağlanırsınız, tapınak-kurdu (fanatique) olursunuz, bağnaz (mutaassıp) olursunuz. (Dergilerde s.260)

bağnazlaşmak : mutaassıplaşmak.

Bağnazlaştım, müteassıplaştım sanmayın, benim gibi düşünmeyenler, benim inandıklarına inanmayanlar susturulsun, sürülsün, ne bileyim? (Sözden Söze s.227)

bağnazlık : taassup. [Ts.].

Bana öyle geliyor ki bu bağınazlık, taassup gerçek bir inandan değil, daha çok inansızlıktan, içlerine sinmiş bir şüphecilikten doğuyor. (Söyleşiler s.255)

bağınazlıkla inandıkları bir kıpılık (anlık) düşünceye dayanamıyacak nenler (şeyler) olsa dahi bırakır onlara kendini, bağınazlıkla (taassupla) sarılır onlara. ("Kendi Kendime", Ulus, 6.5.1949)

bahşı : aşık, şair.

Ali, bahşıya (aşığa, şaire) inanıyor, onun dediklerinde ayrıca bir anlam aramayı gerekli bulmuyordu. ("Çizgile"r, Ulus, 29.12.1947)

balak : ayı yavrusu. [Ts., Trs., Ds. = 2. sulu çamur, batak.].

...acuna yeni bir düzen getireceğini ileri sürmez, kanlı balak Kruşçef yoldaş, Pausole 'u andırmasına bakmayarak buyurmanlığa kalkıyor. (Günce 1956-1957 s.95)

balıĝ (balı) : şehir, şar, medine, cite. [Dlt. -(balık) = kale, şehir].

Yunanca polis sözü şar, kent, balıĝ, medine, cite demektir; politikos şehirli, balıĝlı, citoyen, yurttaş demektir. (Ararken s.164-165)

Yıllardır balıĝda (şehirde) yaşasa da ola ki bir köylüdür. Balıĝda yaşayan bütün kişiler de incelemeyiz ya! (Günce 1956-1957s.113)

...bu köylü törelerinden kurtulmalıyız. Uygarlık köylerde değil balıĝlardadır (şehirlersedir). (Günce 1956-1957 s.54)

balıĝlı : citoyen, politikos, yurttaş.

Yunanca polis sözü şar, kent, balıĝ, medine, cite demektir; politikos şehirli, balıĝlı, citoyen, yurttaş demektir. (Ararken s.164-165)

basıngı : mahviyet; alçakgönüllülük. [Trs. -(basınmak) = 1. hor görmek.]

Öyle bir kimsede, büyüklenmesinin altında -kendi bilsin bilmesin- bir basıngı vardır, ben de işte o basıngıdan ürkerim. ("Genel Eğitim", Ulus,19.7.1956)

baskı : tab'. [Ts. = 2. basıp sıkacak alet, pres, mengene. 3. bir eserin baskı sayısı, tiraj. 4. mec. sıkı, sıkma, zorlama, kuvvet ve zor altında bulundurma veya bulunma hali, tazyik. Trs.=1.cendere.].

Birinci baskısı tükenmiş o küçük betiğin, ikinci baskısı çıkmış. Şaşıtm doğrusu. (Günce 1953-1955 s.122)

basma : kitap baskısı, tabı. [Ts. = 2. süslemek için üzerine renkli ve çiçekli şekiller basılmış pamuklu veya keten kumaş.].

Ama kitap basma işini bireylere, özel kurumlara bıraksaydı. (Söyleşiler s.335)

Halil Nihat Bey'inkinden önceki İstanbul basması divanında... (Söyleşiler s.240)

Hırkama bürünmüş, ıhlamuru karıştıra karıştıra Kabusname'yi okuyor, yazmalara yanlış geçirilip basmasında da öyle bırakılmış mısraları kendimce düzeltmeğe çalışıyordum. ("Düşü Görüşme", Ulus, 22.1.1945)

basman : tabi, editeur.

Basman:Tabi, editeur karşılığı...(Bunu o anlamda ben de kullandım, öyler sanıyorum, daha başka kullananlar da oldu...). (Dergilerde s. 328)

Nice öyküler yazmış, onların gene okunmasını sağlayacaklar ki satılsınlar da basmanlar (tabiler) para kazansın. (Günce 1956-1957 s.56)

başarı : muvaffakiyet. [Ts.].

Daha doğrusu şaşırtmaz, tansıklatır (hayran eder) olağanüstü bir olay, olağanüstü bir başarı karşısında olduğunuz duygusunu verir. (Günce 1953-1955 s.403)

başsaticı : baş bayi, tüccar.

...o cömert adamcağızın bütün geliri yılda bindört yüz franktı, bunun altı yüzünü de, ailesini geçindirmeye yardım olsun diye, ölen başsaticıya borç verirdi. (Kızıl İle Kara s.300)

başsavcı : müdde-i umumi. [Ts.].

Müdde-i umumi'yi hepimiz değilse de çoğumuz biliriz; savcı, başsavcı sözlerini ise yeni öğreneceğiz. (Günlerin Getirdiği s.159)

batı: garp. [Ts. = 1. Batı ülkeleri (gelişmiş, çağdaş, ülkeler).].

Ama şu 'problem' tilciğini neden kullanıyor? 'Sorun' diyemez mi onun yerine? Ya 'Garpta' demesi? 'Batı' demek dururken. (Dergilerde s.250)

batır : cesur, kahraman. [Ts. — (Batur), Trs., Ds. — (batur).].

Bilisizler batır (cesur) olurmuş; el-cahilü cesurün. (Diyelim s.110)

Bay Adnan Benk, türlü sıkıntıları da, ölümü de göze alarak düşündüklerini söylemekten kaçmıyanlarla alay ediyor, dudak bükerek "batır" diyor onlara. ("Yalan" Ulus, 29.7.1956)

...hepsinde ya bir tanrının, bir tanrıçanın, ya bir batırın (kahramanın) adı. (Günce 1956-1957 s.74)

batırlık: kahramanlık, cesaret.

Bu da bir tür batırlık değil midir? Yalan söyleyerek, yürek karası çekerek batırlık ... (Günce 1956-1957 s.85)

bay : zengin. [Ts., Trs. = 2. ulu, kibar, soylu. 3. temiz. Dlt.].

Bayların (zenginlerin) hepsi de güzelliğe önem verir, dörütten anlar mı? (Prospero ile Caliban s.252)

Yalnız varlıklı kimseler, baylar (zenginler) arasında değil, yoksullar, işçiler arasında da vardır böyleleri. (Prospero İle Caliban s. 247)

bayağı : niteliği düşük, alelade. [Ts.= 2. adeta, iyice, düpedüz, oldukça, pekala. Trs. = 1. önceki, eski, eskisi gibi.].

Bayağı edebiyatı sevenler de vardır,onlar ötekilerden daha da vefalıdır...Böylece bayağıdan hoşlananlar da çoğalıyor hem onlar bir bellediklerinden çabuk çabuk vazgeçmiyorlar. (Dergilerde s.128)

Şiirlerimizde bunların çok güzelleri vardır; onları öğrensinler ki kendileri de yavanlarından, bayağılardan kaçıp iyilerini bulsunlar. (Söyleşiler s.30)

bayağılaşmak : f. basitleşmek. [Ts.].

Julien çocukları büyümüş gördü, ama onları değişmiş, bayağılaşmış buldu, belki de düşünceleri değişmişti. (Kızıl İle Kara s.241)

bayağılaştırmak : f. adileştirmek. [Ts.].

Ronsart'ı bayağılaştırmış, bayağılaştırmış, kendi anlayabileceği şairlerin haline indirmiş öyle okuyor. (Günce 1953-1955 s.171-172)

bayağılık : basitlik. [Ts.].

Böyle düşünen, böyle söyleyen adamda elbette bir bayağılık vardır, o bayağılık elbette her şiirinde kendini gösterir. (Karalama Defteri s.54)

Ona öykünmeğe (taklit etmeğe) kalkanlar çoğu bayağılığa düşer, gülünç olur, onun okuması ise sarıverir dinliyenleri. (Söyleşiler s.22)

O sorunun cevabı aranırken bayağılık yolu, bütün sırtkanlığıyla çıkar verir kişinin karşısına. (Dergilerde s.259)

bayık : hak. [Dlt. — (bayığ) , Trs. = 1. açık, belli, aşikar, gerçek, kuşkusuz . Ds. = doğru, gerçek, şüphesiz.].

Ekinli kimse, kendi kendine düşünebilen, kendinde o bayığı (hakkı) bulan kimsedir. ("Ekin Üzerine", Ulus, 16.6.1947)

Özgürlük... bütün sıkıntıları göze alabilenlerin bayığıdır (hakkıdır). (Günce 1956-1957 s.59)

bayım : insanı bayıltacak kadar. [Ds. = 1. sık sık.].

...boyak boyak çiçekleri, kişiyi esrikleten, mest eden, bayım bayım hoş kokuları yoktur. (Söyleşiler s.384)

bayırmak : f. zengin etmek. [Ts.= 1. zengin olmak. Trs.= 2. zengin olmak.].

Okumak bayırır kişiyi. (Yazmak, Ulus, 7.3.1957)

baylaşmak : f. zenginleşmek.

...kısacası güzelliğe bir değer verilmesi için geçim sıkıntılarından kurtulmuş, az çok bir varlığa ermiş, baylaşmış (zenginleşmiş) olması gerekir. (Prospero İle Caliban s.252)

baylaştırmak : f. zenginleştirmek.

Başka dillerin özel deyimlerini alarak türkçeyi genişletiyor, baylaştırıyorlarmış (zenginleştiriyorlarmış), gönenmeliymişiz (memnun olmalıymışız) bu yaptıklarına. (Prospero İle Caliban s.266)

baylık : zenginlik. [Ts., Trs.].

Varlık, baylık (zenginlik) yakışmıyor çoğuna, kullanmasını bilmiyorlar ellerindeki... (Prospero ile Caliban s.241)

baylığa ermek : f. zengin olmak.

Yalnız yazılarıyla geçinen kimseler gösterebilirsiniz, yalnız yazılarıyla baylığa ermiş kimseler gösterebilir misiniz? ("Beğenilmek", Son Havadis, 9.11.1955)

bedbaht : bahtsız. [Ts.].

Hayır, ey zaman...akıp gitme, bil ki yalnız bahtiyarlar vardır bu dünyada, biçare olduklarını, bedbaht olduklarını söyleyenlere inanma...(Okuruma Mektuplar s.75)

bedbahtlık : bahtsızlık. [Ts.].

O kişi, o gömleksiz kişi, bahtiyar olmak şöyle dursun, gömleksizliğin büyük bir bedbahtlık, belki büyük bir bedbahtlık olduğunu da anlamayacak kadar bedbahtmış. (Günce 1953-1955 s.386)

bediz¹⁹: resim. [Dlt. – (bedhizlik) =süslü.].

Hani şimdi soyut bediz diyorlar, doğrusu eek anlamıyorum onu, tadına pek varamıyorum, gene de seviyorum onu, bizi doğadan kurtardığı için. (Günce 1056-1957 s.167)

Soyut dörüt yapıtları (mücerret-abstrait-sanat eserleri), örneğin Picasso 'nun bedizleri (resimleri)... ("Çizgiler" Ulus, 29.12.1947)

bedizci : ressam.

Dörüt yapıtlarında (sanat eserlerinde) ancak biçime bakılır, konunun önemi yoktur derler. Bu söz, ezgiciler (bestekarlar), bedizciler (ressamlar) için kesin olarak doğrudur belki... Söyleşiler.s 187)

beğeni : zevk. [Ts.].

Bütün çağların bir beğenisi (zevki) vardır, yazıncılarına, dörütmenlerine de işler. ("İlkeler", Ulus, 3.11.1947)

beğenim : zevk.

Yığınlara, kamuya ne isterlerse onu versin demiyorum; yığınların, kamunun beğenimi (zevki) bozulmuştur: onu düzeltsin, işlemeğe çalışsın. ("Karalama" Ulus, 29.9.1947)

beğenisizlik : zevksizlik. [Ts.].

...işsiz güçsüz varlıklı kimselerin beğenisizlikleri ise daha çok göze batar. (Varlık, 1.2.1956)

belagat : kusursuz söz söyleme. [Ts. = 2. bir şeyde saklı bulunan derin mana.].

Hugo ise belagatın imüğünü sıkıkmak şöyle dursun, yalnız belagatı arıyor, ancak belagat içinde rahat ediyor, belagat içinde yaşayabiliyor. (Günce 1953-1955 s.389)

belge : vesika. [Ts.].

...öykücünün (hikayecinin, romancının) ülkeyi tanınması ne demektir. Birtakım yabancı öykücülerin... Betiklerine çağlarını en iyi gösteren birer belge diye bakıyoruz. (Söyleşiler s. 203)

belirme : gözükme, tezahür etme. [Ts., Trs. – (belürmek).].

¹⁹ Bediz kelimesi, diğer Uygur, Altay lehçelerinde bediz, bedizle- bedizci biçimlerinde bulunmaktadır

Biçim olması için bir öz olmak gerektir .Biçim özün belirmesi, gözükmesi demektir. (Günce 1956-1957 s.162)

Tiyatro bir tek kişi için oynanmaz; kalabalık içinde tek kalan, duyularında ortaklık belirmiyen kişiler için de oynanmaz. (Söyleşiler s.76)

Bizde ise daha milli bir tiyatro belirmiyor. ("Bir Oyun Üzerine", Ulus, 21.5.1945)

belirtmek : *f.* tebarüz ettirmek. [Ts., Trs. –(belürtmek).].

Siz 'belirtmek' demiyeceksiniz, 'tebarüz ettirmek' diyeceksiniz, 'vefat etti' demeği 'öldü' demekten daha güzel bulacaksınız, gene de öteki devrimlere dokunulmıyacak...Düşünmediniz de onun için: 'tebarüz ettirmek, vefat etti' gibi sözler eski yaşayışın, eski düşünüşün, eski görüşün bir topluma soktuğu sözlerdi, o sözler döndü mü, onları doğurmuş olan etkenler de dirilir. (Ararken s.151)

belit : mütearife; kanıt gerektirmeyecek biçimde yalın ve apaçık doğru. [Ts.].

Bir 'doğru' dediniz mi, onlar, söylevciler, iri lakırdıyı sevenler, bir belit (mütearife) diye alırlar bunu ele, genelleştirirler, koca bir yapıt kurmağa kalkarlar bunun üzerine. ("Yoksulluk", Varlık, 1.11.1957)

Saptamayı doğru bulmuyoruz, apaçık bir doğru, bir belit diye bakıyoruz. ("Özgür sözle"r, Ulus, 3.1.1957)

bellek : hafıza. [Ts., Ds.–(belleğen) = 1. önceden tanınan, bilinen, bellenen.].

Bu bellek tilciği Türk Dil Kurumu'nun yaptığı, uydurduğu bilim-sözlerinden değildir, derlenmiştir. (Dergilerde s.262)

Bellekten (hafızadan) büsbütün mü yoksun bu kişiler? (Günce 1956-1957 s.143)

bellemsel : mnemotechnique(akılda tutma). [Ts. = 1. bellemele ilgili. (bellem: *ruh*). öğrendiğini akılda tutabilme yetisi.].

Bu öğelerin bellemsel (mnemotechnique) değerleri anlamunkinden üstündür. ("Özgür Sözler", Ulus, 10.1.1957.)

belli-belirsiz : müphem. [Ts.].

...kullandıkları kelimelerin köklerini bilmeğe özenirler mi?Kafalarını müphememe, belli-belirsiz alıştırmışlar bir kere...(Söyleşiler s.240)

benbenlik : nahvet ; kendini beğenme. [Ts., Ds. –(benbenlik, benlik taslamak), Trs. –(benvenlik) = 2. bencillik.].

Belki de kendimizi beğenmemizdendir, benbenlikten (nahvetten) bir türlü kurtulamayışımızdandır. (Ararken s.135)

benci : yalnız kendini düşünen. [Ts.= 2. kendini her konuda üstün gören. 3. kendinden çok söz eden.].

Onlarda bir ululanma, bir kendini beğenme, çevrelerindeki küçümsiyen bir bencilik vardır.Bana öyle geliyor ki benci olan, kendini düşünen kimse gerçek ekine erişemez. Gene de biz onlara ekini aramış ekinlenmiş kişiler diyemeyiz. ("Ekin Üzerine", Ulus, 16.6.1947)

bencileyin : benim gibi. [Ts., Ds. — (bencilen), Trs.].

Kendisi de onlar gibi yaratıcı olamıyor diye bencileyin tırnaklarını kemirsin.. (Okuruma Mektuplar s.70)

bencilik : egoizm. [Ts.].

...ancak kötülük canavarını görmek, bencilığın, bencilikten de utanılacak bir şey olan bizciliğin, her türlü kinin başlangıcıdır. (Karalama Defteri s.26)

Onlarda bir ululanma, bir kendini beğenme, çevrelerindeki küçümsiyen bir bencilik vardır.Bana öyle geliyor ki benci olan, kendini düşünen kimse gerçek ekine erişemez. Gene de biz onlara ekini aramış ekinlenmiş kişiler diyemeyiz. ("Ekin Üzerine", Ulus, 16.6.1947)

bencillik : egoistlik. [Ts.].

Bencilliğin iyi bir huy olmadığını söylerler, inanırım; ama bu "bizcilik" bana öyle geliyor ki bencillikten de kötü. (Dergilerde s.70-71)

benek : ben, ufak kara leke. [Ts.].

Ağır, saldamlı kişi bir görüşe bağlanır, gözlerini bir beneğe diker diye bellemişler de onun için...(Günce 1956-1957 s.198)

bengi : ebedi [Ts., ET.].

Ozan otursun da bengi olan... nenleri söylesin diyorlar, demek ki dörüt yapısının bengi olması dileği bütün toplumlarda vardır.*

**Bengi: ebedi*

("Dörütün Bengiliği", Ülkü, Ağustos 1949)

bengi-su : ab-ı hayat. [Ts.].

Ölmez sözdeki, Sultan Süleyman'ın ölmez şiirlerindeki bengi-su...(Söyleşiler s.247)

bengileşmek : f. ebedileşmek, ölmezler arasına karışmak. [Ts.].

Talihi yokmuş Tanpınar'ın, olsa bundan yüz, yüz elli yıl önce doğardı da Flaubert'in kitaplarında anılır, adı bengileşir, ölmezler arasına karışır. (Ararken s.89)

Bizim içimizde değişmeden yahut değiştikleri sezdirmeden angının zenginliklerine eren izlenimlerinin hep tabiatın dileği ...olduğunu anlayacak yaşa erişememiş. İnsan tabiatın anan, andığı için de bengileşmek istiyen bir tikesidir. *bengileşmek:Ebedileşmek. (Günlerin Getirdiği s.87)*

bengilik : ebedilik, ebediyet. [Ts.].

Divan şairi, bir sanat adamı olduğunu bildiği için, içinde bir bengilik, ölmezlik kaygısı var. (Ararken s.140)

Yazıncı...adını yüzyıllardan aşırarak ölmezliğe, bengiliğe (ebediliğe) erdireceğine inanmalıdır. ("İlkeler", Ulus, 3.11.1947)

Karın öyle dökük dökük, ağır ağır yağması beni sanki bengilikle karşılaştırdı. Bengilik diyorum yani ebediyet. (Okuruma Mektuplar s.152)

benlik : kişilik. [Ts. = 2. kibir, gurur, kendini herkesten üstün görme. Ds.— (benbenlik, bennik) = 1. kendini beğenme, övme, kibir.].

Denedim beceremedim, kendi benliğimden çıkıp başka bir benliğe giremiyorum.. (Ararken s.163)

benzenek : pastiche(nazire).

Ani Firansızlar pastiche derler, biz de benzenek diyebiliriz. (Günce 1053-1955 s.25)

benzenmek : f. taklit etmek. [Trs = 1. kendisini bir başkasına benzetmek.].

Cenap Şahabettin'in o süslü, ucuz bezeklerle benzenmiş şiirinde ise bulamıyoruz bunu. (Söyleşiler s.384)

Taklid'in iki anlamının da türkçede karşılıkları var :Biri benzenmek, bir kimseye benzemeğe özenmek... (Diyelim s.113)

Yahya Kemal'i sevmiyenler...ona düşman olanlar da gene ona benzenmeğe çalışırlar.*

Benzenmek:Türkçede taklit etmek demektir. (Günlerin Getirdiği s.77)

benzenti : taklit.

...çünkü gençlere örnek diye gösterilen eserler kendilerinden öncekilerin benzentisi değildir, hepsi de zamanlarında yepyenidir(Günlerin Getirdiği.s.55)

benzetiş : teşbih. [Ts.].

...yahut hoşta gidecek benzetişler buluyorlar,gülümsüyorsunuz.Ama o çarpan yürek de, sizi gülümseten benzetişler de kitapların içinde kalıyor.(Karalama Defteri s.50)

berkitmek : f. takviye etmek. [Ts., Ds.—(berkimek, bekimek, berkeşmeg) = 1. iyileşmek, sağlamlaşmak. Trs., Dlt.—(berk)= 1.sağlam.].

Bundan önceki kurultayların uğumları daha çok benim tuttuğum yolu berkitiyordu (takviye ediyordu), neden uymadın sen onlara? (Diyelim s.35)

besi : gıda. [Ts. = 1. hayvan semirtecek yer. 2. yetiştirip geliştirmek için yedirip içirme işi. Ds. = 1. beslenen,besiye çekilmiş hayvan].

Ben işte onun, kişideki özün beslenmesini istiyorum, o özün besisini arıyorum. (Prospero ile Caliban s.206)

besisizlik : gıdasızlık.

Kendi kendisiyle yetinmeye kalkan bir toplumun düşüncesi, besisizlik yüzünden körleşir. (Günce 1953-1955s.283)

beş duyu : havas-ı hamse. [Ts.].

Duralım biraz burada. “Beş duyu” yerine “havas-ı hamse” diyenler, eski dili de pek iyi bilmeyenlerdir. (Dergilerde s.261)

bet : sahife. [Ts. = 1. yüz, çehre anlamında beniz kelimesiyle beraber kullanılır: bet beniz. Ds.

—(bet betge) = yüz yüze. Kgz = yüz.].

Eski, yeni birtakım büyük öykülerin kırkar, ellışer betlik özetlerini yapıyor, basıyorlarmış. (“Sözden Söze”, Ulus, 1.3.1948)

beti : mektup. [Ts.= 1. resim ve heykel sanatlarında insan ya da hayvan biçimlerine verilen ad, şekil, figür. Ds. = 2. yazı. Dlt.—(biti) = 1. gökten inen kitapların her biri.].

Bu son günlerde iki beti (mektup) aldım.Birini sü atasavaşlarından (askeri ekimlerden) Rıza Doğrusoy göndermiş. (“Dilimiz”, Ulus, 7.7.1947)

Bugünlerde beni çok sevindiren bir beti aldım. ("Kendi Kendime", Ulus, 6.5.1949)

betik : kitap. mektup. [Ts., Dlt.— (bitik, bitiğ) = 1. yazma, yazılı şey, kağıt.]

Kleber Haedens'in Paradoxe sur le Roman adlı betiğinden açarak 'Romana Dair Bazı Hakikatler' söylüyor. (Söyleşiler s.106)

Yanılmıyorsam Maurice Barres: 'Ben bir betiğin beni biraz da sıkmasını isterim' dermiş. ("Roman Üzerine", Ulus, 22.12.1945)

Birkaç ay, en çok bir iki yıl anılıp unutulacak betiklerle (kitaplarla) uğraşıyoruz. ("Toplum Duygusu", Ulus, 27.1.1950)

Az kalsın okuyayım diyecektim. İşte o betik (mektup). (Söyleşiler s.212)

betikçe : kitabı.

Fakir bir kadın konuşma dilimize, hele çocukların konuşma diline uymıyan betikçe (kitabı) bir sözdür. ("Karalam", Ulus, 22.12.1947)

betikevi : kitabevi.

Büğün Hacette Betikevinde iki yeni betik buldum. (Günce 1956-1957 s.67)

betikleşmek : f. mektuplaşmak.

Hani uzak ülkelerde yaşayan, yüzünü görmediğimiz, ölünceye değin göremeyeceğimiz bir kişi ile betikleşir, onunla öylece tanışırız... ("Bir Oyun" Ulus, 15.1.1949)

betik-yurdu : kütüphane.

Bir yakabilseler bütün betik-yurtlarını (kütüphaneleri), sevinecekler. (Prospero İle Caliban s.237)

betine gitmek : f. hoşuna gitmemek, kötü, çirkin gelmek. [Ts., Ds. = 2. tasalanmak.]

Radyoda telgraf haberlerini... Ajans haberleri diyeceğim, o j harfi betime gidiyor; Allah kurtarsın!.. ("Sözün Gelişi", Ulus, 2.9.1944)

Bir eskilik bir köhnelik var o şehirde de onun için betime gidiyor. (Okuruma Mektuplar s. 119)

Bu söylediklerim, biliyorum ki çok kimselerin betine gidecektir. ("Sözden Söze", Ulus, 1.10.1945)

betimlemek : f. tasvir etmek. [Ts.].

Öykücü gerçeği anlatmalı, betimlemeliymiş. Çevresine bakacak, gördüklerini yazacak... (Günce 1956-1957 s.135)

Öyle fırtınaları Chateaubriand iyi betimlermiş. ("Yağmur", Ulus, 25.13.1951)

betin : sahife. [Ds.= 1.beniz.].

Dişimi sıkarak belki yüz elli betini okudum, öteye geçemedim. (" Çeviri Üzerine", Ülkü, Ocak 1948)

betke²⁰ : makale

Bırakmadım öz-türkçeyi, 11 döl (mart) gündemeçli Yeni İstanbul'da okuduğum bir betkenin (makalenin) düşündürdüklerini söylemeğe çalışacağım... (Diyelim s.71)

13 aralık gündemeçli Tan'da çıkan "Dil Kurultayı toplanırken" adlı betkeni (makaleni) okudum. (Diyelim s. 31)

betlek : defter. [Ds.].

Betleğine (defterine) böylece yazıvermiş. (Günce 1956-1957 s.85)

betlik : sayfalık.

Eski, yeni birtakım büyük öykülerin (romanların) kırkar, ellişer betlik (sayfalık) özetlerini yapıyor, bastıyorlarmış... (Söyleşiler s.197)

beylik : basmakalıp, herkesin kullandığı. [Ts. = 2. devlete bağlı, devlet malı olan, miri.].

Beylik düşünceler onları alıklığa, alıklık da beylik düşüncelere götürüyor..(Günce 1956-1957 s. 265)

Gençmiş daha: Yirmi beş yaşında. Umut besleyebiliriz, beylik görünüşlerle yetinmiyor, arıyor, bugünün yırını bulmağa çalışıyor. (Günce, 1956-1957 s.135)

Gelgelelim birçok kimseler beylik lakırdılara dökerler, öyle olunca da tadı kalmaz. (Günce 1956-1957 s. 264)

beylikleşmek : f. basmakalıplaşmak.

²⁰ Tekin (1963 :412) bu kelimeyle ilgili şunları yazmaktadır: "Makale karşılığı *betke* de böyledir.Eski Türkçedeki *bitiğ*, Eski Osmanlıcadaki *biti* kelimelerine bakarak *bitmek*, *betmek* gibi bir fiilden türediklerini sanmış, var sandığı *bet-* köküne *-ke* ekini getirerek *betke* tilciğini kurmuştur.Halbuki Eski Türkçede "yazmak" anlamında olan kelime *bitimek*'tir.

Hep bir araştırma içindedir, güçlerini yitirip beylikleşmiş, yahut beylikleşip güçlerini yitirmiş, yargıları çürüterek... (Dergilerde s.176)

bezek : ziynet, süs. [Ts., Trs., Ds. – (bezehy, bezenk, bezeyh).].

*Ben de ne yapayım? O türlü bezeklerden kaçınan yazılar arıyorum.
(Dergilerde s.56)*

Siz bu yeryüzünün bezeği bütün değerlerin deneytaşısınız... (Ararken s.137)

Bir ekin... köklerinden kopunca yaşayamaz... bir gerçek olmaktan çıkar, bir süs, boş bir bezek (ziynet) durumuna düşer. ("Toplum Duygusu " Ulus, 27.1.1950)

bezekli : müzeyyen, süslü. [Ts., Trs. – (bezeklü), Ds. – (bezeli).].

Eskiden kullanılan, bezekli, donaklı dilden kaçınıyor, çokluğun, kamunun dilini, konuşma dilini kullanmağa özeniyor.(Diyelim s.90)

bezeksiz : süsten uzak.

Onlar şiiri bezeksiz, donaksız, gönülden koptuğu gibi söylerlermiş. (Ararken s.138)

bezemek²¹ : f. süslemek, tezyin etmek. [Ts., Dlt., Trs., Ds.].

Öyle olunca yazar, işçiler katının da ezici bir yorgunluktan kurtulmasını, işçilerin de, daha iyi koşullara kavuşup okumağa, kişiliğini bezemeğe öy ayırabilmesini bilmelidir. ("Yazar ile İşçi", Varlık, 15.11.1956)

Okumak, tuttuğumuz uğraş için gerekli, yahut ona yarıyacak bir bilgiyi edinelim diye değil de salt kişiliğimizi bezemek isteğiyle okumak öyle bir tutkudur ki bir kapıldınız mı, pahalıya mal olur. (Söyleşiler s.49)

bezenmek : f. süslenmek. [Ts., Trs.].

Siz oraya elinizden geldiğince bezenin, donanın da öyle gidin. (Prospero ile Caliban s.226)

*İğreti ile bezeneceğime kendi varımı öğrenmeye, onu işlemeğe çalışıyorum.
(Söyleşiler s.195)*

bezeyici : süsleyici, tezyin edici. [Ts.].

Yazar, dörütmen, bir bezeyicidir, bezekten geçemez.(Ulus, 1.12.1956)

bıldır : geçen yıl. [Ts., Dlt., Trs., Ds.].

²¹ Bedhzemek < bediz / bedhiz = süs aynı kökten türemiş kelimelerdir

Bu yıl ağaçlarda gördüğümüz yapraklar, bildir güzün sarartıp da yollara serdiği yapraklardan başka mı? (Ararken s.73)

biçim : şekil, form. [Ts. = 2. biçme işi.].

“Biçim” demek şöyle dursun, “şekil” bile demiyor, “form” diyor. (Karalama Defteri s.36)

O sözlerin uyumlu biçimlere konulmuş olmasını, onların da kişiye bir tat duyurmasını istiyorum. (“Bir Oyun”, Ulus, 15.1.1949)

Özdeği bulduğu gibi bırakmaması, işlemesi, bir biçim bir anlam vermeye çalışması da özdekten üstün değerlere inandığını göstermez mi? (Prospero ile Caliban s.253)

biçimcilik : formalisme. [Ts.].

Firenççe “formalisme” sözünü de kaldırmasını isterim. Biçimcilik diyemiyor mu? (“Dergilerde”, Türk Dili, 1.12.1952)

bider : tohum [Trs., Ds. – (bider, bizir).].

Bellenmiyen, bider atılmayan topraktan bakarsınız otlar, çiçekler yetişir. (Söyleşiler s.148)

Bideri (tohumu) atacaksınız ki ürünü bekleyebilirsiniz. (“Ekin Üzerine”, Ulus, 16.6.1947)

bildirce : rapport.

Ani firençcede rapport mu ne diyorlar, öyle sözlere dilim dönmez, en “bildirce” derim, ondan yazsınlar bir tane... (“Verilmeyen Armağan”, Cumhuriyet, 28.2.1950)

bildiri : message (mesaj). [Ts.].

Ama batılı şair, edebiyatçı böyle değildir, gerçek deneylerini, gerçek inançlarını söylemeğe, düşüncelerini yaymağa çalışır, eserleri onun bildirisi. (Ararken s.145)

Sevinçler, acılar üzerinde, onlarla yarının kişilerini ilgilendirecek, onlara bildirisini götürecektir. (Dergilerde s.247)

Çünkü Doğulu şairin bir bildirisi, bir message'ı yoktur... (Ararken s.145)

bile-duyuş : sympathie (sempati).

“Bile-duyuş” yok bizde, bizim olmayan bir sıkıntıyı başkalarında sezip de onu kendimizinmiş gibi kavrayamıyoruz, gerçekliğini anlayamıyoruz. (Günce 1956-1957s.10)

Bile-duyuş, yani tilciğin öz anlamı ile “sympathie” doğmamıştır, uyanmamıştır onlarda. (Sözden Söze s.186)

Bizim köyü dediğimize en büyük iyilik diye bakan kişiler, toplumlar olmuştur, onları da anlamamız, onlarla da bile-duyuşa (sympathie 'ye) ermemiz gerektir. (Günce 1956-1957 s.189)

bileşik : mürekkep. [Ts.].

Ötekilerin ise çoğu, belki de hepsi bileşik (mürekkep) kelecilerdir, birer tanımlamadır (tariftir). (“Sözden Söze”, Ulus, 15.12.1947)

bileşim : terkip, synthese. [Ts.].

Eleştirmen yaratmaz... onun yaptığı da bunun yaptığını da bir araya getirir, bir bileşime (terkibe) ermeğe çalışır. (Söz arasında s.152)

Kişi oğlu dediğimiz... varlık, gene yeni yeni savlar (these 'ler), yeni yeni karşı savlar (antithese 'ler) çıkarıp onlardan bileşimler (synthese 'ler) kurmağa çalışır. (Söyleşiler s.191)

bilge : hakim. [Ts., ET., Trs. = 2. bilgin.].

Yunaneli 'nin bütün bilgelerini (hakimlerini), bilgelikseverlerini (feylesoflarını), ozanlarını... (Dergilerde s.260)

bilgelik : sagesse, hikmet. [Ts.].

...bize öğütler verecek, bilgeliğinden bizi de asılandıracak, geçecek. (Ararken s.172)

Şu bilgelik, sagesse denilen şeyden hoşlanmam. (Karalama Defteri s.22)

bilgeliksever : feylesof.

Yunaneli 'nin bütün bilgelerini (hakimlerini), bilgelikseverlerini (feylesoflarını), ozanlarını... (Dergilerde s.260)

bilgesever : philosophe, feylesof.

Bunca ozanlar, öykücüler...bilgeseverler (feylesoflar) yetiştirmiş iki toplumun dilini okuyup anlıyanlarımızın, konuşanlarımızın çoğalmasına kim sevinmez. (“Sözden Söze” Ulus, 30.9.1948)

...düşünürlerimiz, bilge-severlerimiz (philosophe'larımız) var, çalışıyorlar, yörelerine ışık saçmağa uğraşıyorlar... ("Toplum Duygusu", Ulus, 27.1.1950)

bilgiç : ukala; bilmiş görünen. [Ts.= 2. bilgili kimse. Trs.= 1. her şeyi bilen, anlayan. Ds. – (bilgiç, bilenç, bilgeç, bilgiş) = 1.çok bilen, bilgiç.].

Tersine; bilisizlerle kendilerinden aşağılarla konuşanlar, öğretmeğe kalkanlar kendilerini beğenirler, bilgiç olurlar. (Günce 1956-1957 s.196)

Allı-hepsi de bilgiç oluyorlar, senin anlıyacağın 'ukala' oluyor...(Prospero İle Caliban s. 233)

...ekinin, bilginin azı yetmez, bir işe yaramaz, bilgin etmez kişiyi, bilgiç eder, bilgicin de iyilikten çok kötülüğü dokunur. ("Yanıt", Varlık, 1.7.1956)

bilgiçlik: ukalalık. [Ts.].

Bir bilgiçlik var ya, sevimli bir bilgiçlik. (Dergilerde s.275)

...diyenler kendilerini beğenmiş, bilgiçlik satmağa kalkan kimselerdir. (Söyleşiler s.220)

bilgin : alim, bilim adamı. [Ts.].

Yeni Adam derler bir dergi vardır, hep bilginler yazar, ondan öğrendim. (Söyleşiler s.44)

Bilginlere saygım vardır, Bay Cahit Tanyol, ama öyledir diye bilginlik takınan her kişiye saygı gösteremem. (Ararken s.165)

bilginlik : alimlik, bilim adamlığı. [Ts.].

Bilginlere saygım vardır, Bay Cahit Tanyol, ama öyledir diye bilginlik takınan her kişiye saygı gösteremem. (Ararken s.165)

bilgisever:filozof.

Laville adlı bir oyunun vardır, onda bilgisever (filozof) şöyle der ozana...(Prospero İle Caliban s.213)

bilgiseverlik sözlüğü : dictionnaire philosophique (felsefe sözlüğü).

Okuyun Voltaire 'in Bilgiseverlik Sözlüğü 'nü (Dictionnaire philosophique 'ini) bu konuda küçük bir küşünüz kalmışsa onu da giderir. (Diyelim s.122)

bilim öncesi : prescientifique.

Hani bir takım kimseler vardır kendi kendilerine buluverirler bir tilciğin nite kurulduğunu, bu alt-koyum, bu varsayımla (hypothese) ile yetinirler de belge

aramazlar, bilim öncesi (prescientifique) birer düşünüşün ürünüdür bu. (Günce 1956-1957s.50)

bilim yurdu : üniversite, üniversite.

Ankara Bilim-yurdu Sağlık (Tıp) Kolu öğrencileri ile Tüze (Hukuk) Kolu öğrencileri arasında açık bir tartışma yapılacaktı. Adına 'münazara' diyorlar. (Günce 1956-1967 s.179)

Bilim-yurtlarından (üniversite'lerden), yüksek-okullardan geçiyorlar. ("Toplum Duydusu" Ulus, 27.1.1950)

Orhan Burian, soy yapıların classique eserlerin çevrilip yayınlanması işinin bilim yurduna, üniversiteye bırakılmasını daha doğru bulmuş. (Dergilerde s.141)

bilimsiz : ilimsiz, ilmi olmayan.

Bilimsiz bir hekim bir hastaya bakıyormuş. (Masallar s. 89)

bilim-sözü : ıstılah.

Sen kamunun, tüzün (halkın) kullandığı dilde artık yaşamayan köklerden yeni bilim-sözleri (ıstılahlar) kurulmasını istemiyorsun; peki, şu benim tüylerimi ürperten terim tilciğini neden kullanıyorsun? Uydurma değil mi o? (Diyelim s.35)

İşte ben, Dil Kurumu'nun koyduğu terim tilciğini kullanmıyorum, kullanmam da, onun yerine bilim-sözü diyorum, daha bir iyisi bulununcuya değin de onun kullanacağım. (Diyelim s.34)

bilinç: şuur. [Ts.].

Dönsünler, Bayan Halide Edip Adıvar da, Bay Mustafa Şekip Tunç da dönsünler, bilinç'i kaldırıp şuur, kovuşturma'yı kaldırıp ta'kip desinler. (Diyelim s.46)

...sevinç içinde olsa dahi, bilinçle, yani şuurla güçlüğe katlanmayı buyurduğunu anladıkları gün halk şiirine bağlanmaktan kurtulacaklar. (Ararken s.141)

Güçlü toplumdaki bireyler de güçlü oluyor, kişiliklerini biliyor, kişiliklerinin bilincine (şuuruna) eriyor, özelliklerinin eğitip geliştiriyorlar. ("Toplum Duygusu", Ulus, 27.1.1950)

bilinçsiz : şuursuz. [Ts.].

Günler akıp geçiyor, ancak bilinçsizliğe (şuursuzluğa) vergi bir yavuzlukla, ne bulursa hepsini kıyarak, hepsini sürükliyerek günler akıp geçiyor. (Ararken s.73)

bilinmek : f. itiraf etmek. [Ts. = 1. anlaşılmak, öğrenilmek, malum olmak. 2. tanınmak, maruf olmak. 3. makbule geçmek, takdir edilmek.].

Yanlışını düzelteceğine, yanlışlığını bilineceğine (itiraf edeceğine), o yanlış yayılmasına çalışacak. (Günce 1956-1957 s.126)

Kendileri de biliniyorlardı (itiraf ediyorlardı) suçlarını. (Günce 1956-1957 s.143)

Bir işte yanlışlıklarını anlamış olsalar bile bir türlü bilinmiyorlar (itiraf edemiyorlar). (Günce 1956-1957 s.202)

bilinmez : meçhul. [Ts.].

Bu ne biçim türkçe bu? Yazarın "yetinmek" yerine "iktifa etmek" "bilinmez" yerine "meçhuldür" demesini hadi hoş görelim... (Diyelim s.81)

bilisiz : cahil. [Ts., Trs. — (bilüsüz).] .

Bunun elbette bir aslı olacak; ama, dedim ya! ben bilisiz bir kişiyim, kavrıyamıyorum. ("Söz Arasında", Ulus 30.10.1944)

Ama, şimdiye kadar çok kimseler başıma kaktı, kendim de gizlemiyorum, ben bilisiz bir kişiyim, böyle ince sözleri çabuk çabuk kavrıyayım. ("Söz Arasında", Ulus, 30.10.1944)

Bilisizlerden (cahillerden) örnek almak, onlara benzemeğe özenmek... bana bölüğün, alıklığın en aşırısı gibi geliyor. ("Sözden Söze", Ulus, 15.12.1947)

bilisizlik : cehalet. [Ts., Trs. — (bilüsüzlik).] .

Bir tilciği yanlış yazdınız mı, sizin yalnız bilisizliğinize değil, saygısızlığınıza da kızarlardı. ("Sözden Söze", Ulus, 3.3.1950)

bilseme : i. tecessüs. [Özs.].

En büyük artamı (meziyeti) kişiöğlunun, bilsemedir (tecessüstür). (Günce 1956-1957 s.215)

bir düzüye : bidüziye(durmaksızın). [Ts.].

Gençlerimizin bir düzüye: 'Biz! Biz!' diye böbürlenip gene de yerlerinde saymaları bu yüzdendir. (Söyleşiler s.40)

bireşim : sentez, terkip. [Ts.].

En doğrusu bu iki sözü, benim söylediğimle senin söylediğini birleştirmektir diyebiliriz. Sav ile karşısavın kaynaşmasından doğacak bireşim... (Söyleşiler s.101)

birey : ferd. [Ts.].

Sanatı toplumun, zamanın yetiştirdiğine inanmıyor değilim, o ayrı bir mesele; ama sanat bireyinin (ferd) kendi kişiliğini göstermek için giriştiği etkinliktir.

(*“Karalama Defterinden”, Ulus, 4.5.1945*)

Bugün her hükümet, bireylere, yani fertlere hiçbir özgenlik vermiyen hükümetler bile, bütün bireylerin kendilerinden yana olmasını, yönetimlerini beğenip alkışlamasını istiyor. (“Düşsü Görüşme”, Ulus, 9.10.1945)

bireyci : fertçi. [Ts.= 1. ferdiyetçi.].

Ben bireyciyim, fertçiyim, Keziban, bireyi savunan her kişi ile birlik olmak isterim. (Söyleşiler s.137)

Montaigne usçuydu, şüpheciydi, bireyciydi. Çünkü orta-çağ doğmalarının önünde usçuluk, şüphecilik, bireycilik en ileri davranıştı. Ama bugün düşünür, aşağı yukarı usçudur. Şüphecilikle bireyciliğe gelince, neden şüpheci, bireyci olalım?(Günce 1956-1957 s.139)

bireycilik : ferdiyetçilik “Bireylere saygı göstermek, başka bireylere dokunmamak koşulu ile onları dilediklerini düşünmek, yapmakta özgür bırakmaktır.” [Ts. = individüalizm ; topluluğa karşı bireyi amaç alan ve onu en üstün değer olarak kabul eden öğretisi.].

...hepsi de kuramlar (nazariyeler) alnında kalarak düşünüyor. Bütün o kişilerin bireyciliği (ferdiyetçiliği) kötülermelerine bakmayın. (Sözden Söze s.169)

Bireycilik “Bireylere saygı göstermek, başka bireylere dokunmamak koşulu ile onları dilediklerini düşünmek, yapmakta özgür bırakmaktır.” (Günce 1956-1957 s.139)

...hepsi de kuramlar (nazariyeler) alnında kalarak düşünüyor. Bütün o kişilerin bireyciliği (ferdiyetçiliği) kötülermelerine bakmayın. (Sözden Söze s.169)

bireysel : ferdi. [Ts.].

Düşünmek bireysel(ferdi) bir eylem değildir.toplumsaldır. (Günce 1956-1957 s.184)

biricik : yegane. [Ts., Trs. = 1. bir kerecik.].

... o, kişi oğlunu değil, yalnız doğruyu, biricik sandığı, biricik olduğuna inandığı doğru'yu öğrenmek ister. (Söyleşiler s.151-152)

Bunları unutup da yalnız anlaşılacak, çoğunlukla anlaşılacak dileğini öne sürmek dil değişmesinin biricik epi diye yalnız onu ele almak, hence doğru değildir. (Dergilerde s.363)

Oldu olacak, şu çirkin “yegane” sözünü de kaldırırsaydı ya! Bilmem, belki sevmez öz türkçeyi, ama “biricik” için de bir şey diyemez ki! (Söyleşiler s.315)

birim : tane. [Ts. = 1. ölçü ; herhangi bir şeyi ölçmek için kıstas kabul edilen değişmez parça. 2. herhangi bir kuruluştaki alt bölümlerden her biri, ünite.].

Eski bir romanı üç bin, dört bin birim basarsanız, yavaş yavaş satılır, okunur. (Günce 1956-1957 s.227)

...iri lakırdılara bir birim (tane) daha kattı. (“Karalama”, Ulus, 22.12.1947)

Çağdaşlarına büyük bir yararlılığı dokundu, iri lakırdılara bir birim daha kattı. (“Karalama”, Ulus, 22.12.1947)

birimcik: tanecik.

Yalnız biricik, bir birimcik kelecı katabilsem bile o da yeter benim için. (“Söz Arasında”, Ulus, 13.11.1947)

birleşik : mürekkep. [Ts.].

oysaki “imal etmek” ile “icat etmek” dilbilgisi bakımından birdir, ya ikisi de birer birleşik (mürekkep) kelecıdır, bir arada yazılır, ya ikisi de ayrı ayrı yazılır. (“Sağ Yazı”, Ulus,19.11.1947)

bir teviye(biteviye)²²: kesiksiz, devam ederek .

İyi hepsi iyi ama hep bir teviyelik içinde geçen bu güzellikler bıktırıyor, bir teviye olduğu için çirkinleşiyor. (Sözden Söze s.187)

Çevrenizdeki gerçeğin hep bir teviyeliğinden kurtulamadığımız gibi hülyalarımızın da bir teviyeliğinden kurtulamıyoruz. (Sözden Söze s.187)

biter : tohum.

Böyle deseydi, ..., ozanın kendini bağı, bağıcılığın toprağına, düşüncelerini, duygularını da bitere (tohuma) benzettiğı daha iyi anlaşılırdı. (“Dergiler Arasında”, Pazar Postası, 4.3.1956)

biteviyelik: tekdüzelik, monotonluk. [Ts.].

²² Atağ, biteviye kelimesini kendince yazmış olabilir.

Yeni yıl! işte o biteviyelikten usandığımız, ürperdiğimiz için böyle 'yeni yıl' diye bir şey uydurmuşuz. (Okuruma Mektuplar s.141)

bizcilik: siz-biz ayrımı yaparak toplumu bölen.

...ancak kötülük canavarını görmek, benciliğin, bencilikten de utanılacak bir şey olan bizciliğin, her türlü kinin başlangıcıdır. (Karalama Defteri s.26)

Bencilliğin iyi bir huy olmadığını söylerler, inanırım; ama bu "bizcilik" bana öyle geliyor ki bencilikten de kötü. (Dergilerde s.70-71)

bizcilik: aşırı bizcilik eden.

Bencilik istemiyor Bay Adnan Benk, anlamıyor ki kendisi bencilikten de kötü bir duruma, "bizcillige" düşüyor. (Günce 1956-1957 s. 84)

boran: fırtına. [Ts. = 2 . mec.felaket, bela.,Trs.— (bora)= 1. fırtınalı, tipili yağmur.].

Shakespeare 'in Boran-The Tempest adlı oyunu. (Bir Oyun, Ulus, 15.1.1949)

boş : beyhude. [Ts. = 2. içinde kimse veya hiçbir şey bulunmayan, tehi. 3. işsiz, meşguliyetsiz. 4. bilgisiz, cahil. 5. Issız, tenha.].

Bir çalışma boş, beyhude olur, ama maksat boş beyhude olur mu? (Dergilerde s.52)

boş inan : batıl itikat, hurafe. [Ts.].

Kocakarı ilaçları birer boşinan, birer kalanak (süperstition) mıdır? (Günce 1953-1955 s.255)

boşuğ : izin.[Dlt.—(boşug) = 1. hanın dönmesi için elçiye izin vermesi.].

Ancak adının söylenmesine boşuğu (izin) yok. ("Kendi Kendime", Ulus, 6.5.1949)

O sözü, kendilerini yormadan, kişi oğlunu gerçekten ilgilendirmeğe değer bir konu aramadan yazı yazabilmek için bir boşuğ (izin) diye karşılıyorlar. (Karalama Ulus, 19.1.1948)

boşuğlamak : f. izin vermek.

Doğrusunu isterseniz, dörütmenin toplum işlerinden başka bir nenle uğraşmasını boşuğlamayanlar buna pek inanmıyor, dörüt yapıtlarının çağlarından sonra da yaşamaları, kişi oğullarının ilgisini uyandırması bir yalandır diyorlar. ("Dörüdün benliği", Ülkü, Ağustos 1949)

bourgeois : burjuva. [Ts . = 1. (Avrupa'da) asilzadelerle köylüler arasındaki şehirliler sınıfına mensup kimse.].

Ne gezer! Hani bir yoluna getirseler, Stalin'i öve öve göklere çıkarmış olmak suçunu da bourgeois'lara yükleyecekler. (Söyleşiler s.111)

Biz daha bourgeois haysiyetine yükselemedik... içimizden anlayamadık, kuramsal (nazari) olarak biliyoruz. (Günce 1953-1955 s.257)

bourgeois'lik: burjuvalık. [Ts.].

Böyle bakınca bourgeois'lik yazarın gözünde, bütün dörütmenlerin gözünde en yüksek bir durumdur. ("Yazar ile İşçi" Varlık, 15.12.1956)

bourgeoisie: burjuvazi ; şehirliler sınıfı.[Ts.].

Niçin? Bizde bourgeoisie yok da onun için... (Günce 1953-1955 s.257)

boyak: renk. [Ds. – (boyah) = boya.Trs. =boya.].

...boyak boyak çiçekleri, kişiyi esrikleten mest eden bayım bayım hoş kokuları yoktur. (Söyleşiler s.384)

Oyunda güzel boyaklar, uyumlu toplanmalar görüyoruz. ("Bir Oyun", Ulus, 15.1.1949)

Oysaki bu yeryüzünde türlü boyaklar olduğu gibi türlü düşümler de vardır, hepsi de gerçeği yankılar. ("Günce", Son Havadis, 18.12.1955)

boyun-bağı: kravat. [Ts.].

Çamurdan kaçınmağı bir türlü beceremem; çoraplarım hep düşer; yakamla boyun-bağımın biri bir yandadır, biri bir yanda;... (Söyleşiler s.267)

böbürlenmek: f. büyüklük taslamak, övünerek kabarmak. [Ts.].

Uyrularını ezen kırallara, yoksulları hor gören zenginlere, bilgileriyle böbürlenmiş kimseler saldırır... (Günlerin Getirdiği s.123)

...birtakım sözler okuyorlar, onlardan bir şeyler çıkardıklarını, öğrendiklerini sanıyorlar, oysaki zihinleri ancak birtakım sözlere, alışık oldukları kelimelere takılmıştır, kafaları yeni bir şey kazanmamıştır, 'anladık, öğrendik' demeleri kuru bir böbürlenmedir, o kadar. (Söyleşiler s. 10)

bölem: parti.

Monsieur Spaak kendi ülkesinde başbakanı, bölemi (partisi) seçimlerde çoğunluğu kazanamadığı için düştü, gene de sayılabılır. (Günce 1953-1955 s. 44)

bölemci : partici.

Belli ki gerçekten bölemci (partici) değiller, gerçekten inanmıyorlar bölemin ilkelerine. (Günce 1953-1955 s. 200)

bölük: grup. [Ts.= 2. pay, hisse , parça. 3. saç örgüsü. Trs = 1.saç bölüğü, saç. 2.parça, kısım.].

Okurların bir bölüğü de var, başka bir işleri, başka bir uğraşları olsa bile, gökçe-yazını, salt bir eğlence bir süs saymıyor, gerçekten kaygı ediniyorlar kendilerine. ("Yazar ile İşçi", Varlık, 15.11.1956)

Toplum da buyruklarını kendiliğinden bildirmez, bir bölük ya da bir kişi bildirir onları.Bir bölüğün bildirmesi de uzun sürmez, bir kişi alır eline. (Günce 1956-1957 s.139)

bölüm: cilt. [Ts. = 1. bir bütünü meydana getiren parçalardan her biri. 2.bir ilim sahasının kollarından biri. 3.kısım.].

Du Bos 'nun güncesinin birinci bölümünü (cildini)gördüm, aldım. (Günce 1956-1957 s.159)

bölün : kısım. [Ds.—(bölüntü) = bölünmüş yer, bölük.].

Gerçekçi olan öykücü bize kişilerin yalnız bir bölününü (kısımını) değil çoğunluğunu da değil, hepsini, kişioglunun bütünü gösteracaktır. (Prospero ile Caliban s.257)

Gerçekçi olan öykücü bize kişilerin yalnız bir bölününü değil, çoğunluğunu da değil, hepsini, kişi oğlumun bütünü gösteracaktır. ("Yoksulluk", Varlık, 1.2.1957)

bölünsüz: atom.

... 'Bilginlerin dediği doğru çıksa da şu bölünsüz (atom) denemeleri yeryuvarlağını uçuruverse!' (Günce 1953-1955 s.371)

...bölünsüzü (atomu) çözme denemelerinin çok ağır sonuçlar doğurabileceğini büyük bilginler söylüyor. (Günce 1956-1957 s.214)

bön: saf, alık. [Ts. 2. mert, kahraman. Trs = saf, ahmak. Ds.—(böm,böngü,bönkafa) =

bön, şaşkın.].

Ben, doğru, akağınlyımdır, saf, bön bir kişi.Don Quixote 'ye benzer bir şeyim var mı bilemem orasını.(Ararken s.106)

Madame Bovary'nin bütün o alık, bön kişileri bizi çabucak usandırırverir, içimize bir sıkıntı çökertir. (Söyleşiler s.183)

...değil mi ki bir kitap çıkarıp sen de katıldın yazarlar alayına, ya pek bönsün, o denilenlere kanıp kurulursun...(Günlerin Getirdiği s.89)

bönlük : alıklık, saflık. [Ts.].

Okumak tutkusu giderek bir bönlük veriyor kişiye... (Söyleşiler s.129)

Bilisizlerden (cahillerden) örnek almak, onlara benzemeğe özenmek... bana bönlüğün, alıklığın en aşırısı gibi geliyor. ("Sözden Söze", Ulus 15.12.1947)

börtük : tane. [Ds. = 1. zayıf, çelimsiz. 2.iyice olgunlaşmamış meyve, sebze.].

Rıza Doğrusoy benim börtük kelecisini tane anlamına kullanmamı doğru bulmuyor. ("Dilimiz", Ulus, 7.7.1947)

budun : halk. [Ts.= 1. millet, kavim, boy, aşiret. ET. – (budhun)].

Budun yazınında güzellikler bulunduğunu yadsımıyorum , güçlü bir dörütmen onlardan asılanabilir. ?(Günce 1956-1957 s.181)

Budun (halk) yırlarını toplayanlara, inceleyenlere bir diyeceğim yok. (Günce 1956-1957 s.180)

budun-buyrum : democratie (demokrasi).

Şu son iki yüzyıl içinde budun-buyrum, eşitlik ilkelerinin yayılmasıyla okuma-yazma bilenlerin sayısı da arttı. ("Genel Eğitim", Ulus, 12.7.1956)

budun-buyrumcu : democrate (demokrat).

Yunanca ile latinceye, söydeşi (yani) köklere gitmezsek, bilelim ki Batı uygarlığına girmiş olmalıyız. Batı uygarlığından öğrendiğimiz düşünceleri gerçekten içimize sindiremeyiz, ondan aldığımız değerleri benimseyemeyiz. Bugün biz budun-buyrumcu (democrate) olduğumuzu, ulusçu olduğumuzu söylüyoruz ya, değiliz. (Diyelim s.41)

buğu : buhar. [Ts., Dlt.– (bu, buğ), Ds. – (buğ, boğu, buhu), Trs. – (buğ)].

Hani Acem şahı "Hele gemi kaksın, buğu sonra gelir." demiş, onun gibi...(Günce 1953-1955 s.367)

...bir hakan gemiye binmiş de 'Biz kalkalım, buğu arkasından gelsin!' demiş. (Dergilerde s.236)

buğulu: buharlı (vapur). [Ts.= 1. üzerinde buğı bulunan.].

Not: Ataç, bu kelimeyi buharlı(vapur)kelimesinde yararlanarak oluşturmuş

Buğululardaki kahvecileri sıcak günlerde soğuk su bulundurmağa yükümlü (mecbur) tutmalı. (Günce 1956-1957 s.75)

Bir gün İstanbul'da bir Ulus alıp buğuluya (vapura) binmiş adalara gidiyormuş. (Diyelim s.120)

bulgu: keşif. [Ts.].

Büyük işler, bulgular (keşifler)...dinlendiklerini sandığımız kimselerin armağanıdır. (Günce 1956-1957 s. 93)

bulgulamak: f. keşfetmek. [Ts.].

Bir gün o genç düşünürümüz almış elleri arasına başını, düşünmüş...bir doğruyu bulgulamış (keşfetmiş). (Günce 1956-1957 s.85)

Nice bilginler de vardır, doğanın türlü yasalarını bulgulamışlardır (keşfetmişlerdir), gene de ekinli kimseler değillerdir. (Günce 1956-1957 s. 189)

bulum : vicdan.

Yalnız yasaların korumasıyla da kalınmıyor: kamu oyu, özgür topluluk bulumu (vicdanı) dokundurmuyor onlara. (Prospero ile Caliban s.251)

bulunç: vicdan. [Özs.].

Yavuzluğun karşısına aydınların buluncu (vicdanı) dikilirse ülke kurtulur. (Günce 1953-1955 s.224)

buluş: mazmun. [Ts.= 1. bulmak işi, tarzı. 2.yeni bir şey meydana getirmek icat, keşif. 3. herkesin kolay kolay bulamayacağı fikir, düşünce, tarz.].

Mana ancak şu birkaç yıllık şiirimizde vardır; ondan öncekilerde güzel buluşlar arayabilirsiniz.Buluşu eski adıyla söyleyelim, mazmun'u mana saymak, ne dediğimizi bilmemek olur. (Günlerin Getirdiği s.105)

bun : ihtiyaç. [Ts.= 1. bela, musibet, kriz, sıkıntı, buhran. Trs.= 2. felaket, sıkıntı, gam, kasavet. Ds.].

...biz bu bunu (ihtiyacı) duyuyorsak onu kandırmanın yolunu arıyalım. (Diyelim s.39)

Genç kişi sevince salt sevmek için, etini saran dilekler yüzünden sevdiği gibi inanca da salt inanmak için inanır, içinde bir inanma bunu (ihtiyacı) duyduğu için inanır. ("Kendi Kendime", Ulus, 6.5.1949)

buruksu : tadı buruk, buruk tadlı.

Şiirleri içinde hoşuma gidenler oluyor, onlar da daha ham, buruksu buruksu, umarım olgunlaşacak. (Günce 1953-1955 s.264)

buvun : uzuv.

-Buvun dediniz, o da ne oluyor? Uzuv demek mi? Neden organ demiyorsunuz? ("Düşül Görüşme", Ulus, 10.6. 1947)

Dil ağzımızdaki buyundur... (" Düşül Görüşme", Ulus 10.4.1947)

buyruk: emir. [Ts. = 2. hakimiyet. Trs. – (buyruğ, buyuruk).].

Bence, sanat acununda böyle buyruklar olamaz, olmamalıdır. (Dergilerde s.159)

Stendhal kendi söylüyor, bir buyrukla söylemiyor. ("Gene O Görüşme", Ulus, 15.10.1945)

Demek ki ben de yıllarca bir mürşide, birçok mürşidlere kulluk ettim, düşüncemi, zevkimi onların buyruğuna göre düzenledim...(Söyleşiler s.130)

buyrukçu : dictateur. [Ts. 1. buyruk veren, buyuran kimse. Ds. – (buyurucu) = önder, amir, sözcü.].

İtalya'nın edebiyat buyrukçusu(dictateur'ü) F. T. Marinetti İstanbul'a gelmişti... (Karalama Defteri s.77)

buyrultu: ferman. [Ts., Trs. – (buyruldu, buyuruldu).].

Saklamak ne demektir, önce onu bir düşünelim. Bir buyrultu ile kaldırabilir miyiz o tilcikleri dilden? (Günce 1953-1955 s.333)

buyurman : dictateur (diktatör) [Ts. 1.bir işte buyurma yetkisi olan görevli.].

Bir kimsenin buyurman (dictateur) olmak istemesine bir diyeceğim yoktur. Bu yeryüzünde buyurmanın iyisi de görülmüş değildir. (Günce 1956-1957 s .62)

buyurmanlık: diktatörlük.

...acuna yeni bir düzen getireceğini ileri sürmez, kanlı balak Kruşçef yoldaş, Pausole'u andırmasına bakmayarak buyurmanlığa kalkıyor. (Günce 1956-1957 s.95)

buyuru: buyruk. [Ts.].

Bilelim ki ödevimiz ona benzemek, düşündüklerimizi savunmakta, yazmakta, bu toplumda devrimin buyurularını yürütmekte onun gibi korkusuz olmaktadır. (Günce 1953-1955 s.409)

buyurucu : buyruk verici, emredici. [Ds. – (buyurucu) = önder, amir, sözcü.].

Ona uymak, onunla birlikte evet yahut hayır demek için değil, öğreticiliğe, buyuruculuğa kalkmazdı, kesip atmazdı, tartışmalar adamıydı. (Ararken s.112)

büke : pehlivan. [Dlt. = 1. ejderha, büyük yılan. Moğ. – (böke).].

Tutuşmaktan kaçınan güreşçi güçsüzlüğünü, tutuşursa yenileceğini anlamış değil midir? Gene de acun bükesi süsü verebilir kendine, öyle dolaşabilir ortada,

böyle kurulmaları ancak bilmiyenleri, bönleri kandırır. ("Susturmak", Ulus, 11.6.1956)

Gene de acun bükesi (dünya pehlivanı) süsü verebilir kendine... (Günce 1956-1957 s.51)

bürtek : tane.[Ds. –(bürdek) = 1. tomurcuk].

Öyle sanıyorum ki Türk Dil Kurumu da onda birkaç bürtek (tane) alıp bütün odalarına asar. ("Önemine Binaen", Ulus, 2 Nisan 1949)

bütüncül : totalitaire (totaliter). [Özs.].

Günümüzün bütüncül, totalitaire toplumlarına imrenirdim. (Yavaşça Ulus,29.8.1952)

bütünleşmek: f. birleşip kaynaşmak. [Ts.].

Kadını önemsemeyen ıygarlıkları da sevmem. Yalnız incelikten yoksun, kaskatı oldukları için değil, tamamlamamadıkları, bütünleşemedikleri için. (Günce 1953-1955 s.226)

büyükleme : i. büyüklük taslama. [Ts.].

Gerçekten kendilerini beğendiklerini mi sanıyorsunuz onların? Yanılırsınız. Yalancı büyüklemedir onlarınki. (Günce 1956-1957.s.216)

büyük öykü: roman.

Ben de kullanmak istemem roman tilciğini, ona Türkçe bir ad bulmayı, buluncaya dek de 'büyük öykü' demeyi yeğlerim. (Günce1956-1957 s.101)

Yeni birtakım büyük öykülerin (romanların) kırkar ellişer betlik (sayfalık) özetlerini yapıyor, basıyorlarmış. ("Sözden Söze", Ulus, 1.3.1948)

cılık çıkmak: f. boş çıkmak. [Ts. –(cılık çıkmak).].

Gün geçtikçe güzellikleri daha iyi anlaşılıyor, kimi de cılık çıkıyor, tez unutulup gidiyor. ("Verilmeyen Armağan", Cumhuriyet, 28.2.1950)

cıvılamak: f. laubalileşmek. [Ts. = 2. yumuşamak, cıvık hale gelmek.].

Şu şaheser sözü de gelişigüzel, uluorta kullanıla kullanıla pek cıvıdı, eskiden bir manası vardı belki, yitirdi artık onu, koflaştıverdi. (Diyelim s.50)

cliche: klişe, basma kalıp sözler. [Ts.= 2. kağıda basılmak üzere üstüne kabartma halinde yazı veya resim yapılmış bulunan levha.].

Basma kalıp sözler, cliche'ler işte böyle doğup böyle yerleşirler. ("Karalama", Ulus, 22.12.1947)

comedie : komedi(tiyatro türü). [Ts. 2. mec.yalan.].

...bunun üzerine bir comedie yazılabilir, ama yazarda yok ki onu başarma gücü!en bayağısından bir vaudeville yazarı. (Günce 1953-1955s.189)

coşku : heyecan, vecd. [Ts.].

Duygunun, coşkunun dile dökülüşündeki duraklara, kıvrımlara daha yakından uymağa, kuralların yardımına sığınmaksızın...(Karalama Defteri s.28)

coşkunluk: heyecan içinde olma. [Ts.].

Size hayranlığı, coşkunuğu tattırmuş ya, daha ne istersiniz?(Dergilerde s.297)

Evet, coşkunluk aşk ister, ama şiir coşkunuğu, şiir aşkı. (Söyleşiler s.22)

coşturucu: heyecan verici. [Ts.].

Hep coşturucu sözler dinleyip coşturucu yazılar okumak istiyorlar: düşünden (fikrinden) çok duyguya önem veriyorlar da onun için. (Söyleşiler s.189)

coşu : heyecan. [Ts. = 1.kendinden geçme, esrime.].

Bir nesneyi güzel bulmaktan aldığımız tat, duyduğumuz coşu (heyecan), şaşırma geçtikten sonra başlar. (Günce 1956-1957 s.196)

cubisme: kübizm.(Yun. : eşyayı hep geometrik biçimlerde gösteren modern sanatta edebiyatı da etkilemiş olan bir akım. [Ts.].

Cubisme, symbolisme, surrealisme , futurisme gibi birtakım çığırları,akımları bir buyrukla sanat alanından dışarı atmağa kalkıyor.(Diyelim s. 69)

cubiste: kübist. [Ts.].

Büğünkü dörüt ise , cubiste'leri, surrealiste'leri, bu akımlara az çok bağlanabilecek bütün dörütmenleri ile, kısacası yeni dörüt, eskiden büsbütün başka, büsbütün yeni bir anlayış, bir duygulanlık kurmaktadır. (Günce 1956-1957 s.58)

çaba : gayret. [Ts., Trs. — (çabalağan) = çabalayan.].

Bu çaba (gayret) ulaştırır bizi ereğimize (gayemize), ancak bu çaba ulaştırır. (Günce 1956-1957 s.53)

çağ : devir.mevsim. [Ts.= 2. yaş, ömür, hayatın çocukluk, gençlik gibi kısımlarından her biri. 3.tarihin ayrıldığı bölümlerden her biri. Trs. = yaş . 2. yüzyıl, asır.].

Kaçınmıyor öz Türkçeden, " garp" yerine " batı" diyor. "Devrimiz" yerine "çağımız" diyor...(Dergilerde s.280)

Kar da güzeldir...üşüyüp hızlı hızlı yürümenin de başka bir tadı vardır ya, yılın dört çağını (Mevsim) da gönlümüzü açmağa yaş komuyor ki. ("Düşü Görüşme" Ulus, 22.1.1945)

çağırma : f. davet etmek. [Ts.].

Hayır, şimdiye kadar gençleri de, yaşlıları da, benim gibi düşünüp benim gibi yazmağa çağırmadım. (Dergilerde s.161)

çağrı : davet. [Ts.].

İyi ya, benim çağrılarım nelermiş, ben bilmiyorum. (Dergilerde s.161)

Madam de Volanges'ı birkaç gün için buraya çağırıyor, çağrı yazısını ben götüreceğim. (Tehlikeli İlişkiler s.118)

çağırışım : tedai. [Ts.].

İşte 'açıklama' tilciği... 'İzah etti' anlamını vermiyor bana, çağırışmaları (tedailer) başka başka düşmüşlerle birleşiyor. (Günce 1956-1957 s.132)

çalımlı: gösterişli, fiyakalı. [Ts.].

O Tanville çalımlısı bizi görmeye her gelişinde hani giyinir kuşanır da bizi kışkanyor sanırdı. (Tehlikeli İlişkiler s.21)

çalımsız : gösterişsiz.

...üzzerlerinde zamanın bıraktığı çalımsız kül renginden başka boya görmemiş köy evlerini söndürüyordu. (Kızıl İle Kara s.128)

çalışak : laboratorium (laboratuar).

Tanrı bizim çalışaklarımıza giremez, yasaktır, bilgin kişi dinsiz olur Tanrı'ya inanmaz demek değildir. Tanrı çalışaklara (laboratorium'lara) giremeyeceği gibi kamutaylara, kurultaylara, acun işleri konuşulan yerlere de girmemelidir. Tapınaklar yeter Tanrı'ya. (Günce 1956-1957 s.20)

çaşıtlık : casusluk. [Trs. — (çaşıtlık, çaşıtlık = casus.].

...bir Alaman gibi Alamanca konuşmak yalnız çaşıtlık (casusluk) edecek kimseler için bir üstünlüktür. (Günce1952-1955 s.236)

çekilmezlik : usandırıcılık. [Ts.].

Yaşlanmış kimselerin densizliği, çekilmezliği geldi bize. Olur olmaz nenlerden kızıyor, dırdırlanıyoruz. (Günce 1956-1957s.249)

çekişme : i. mücadele. [Ts.= 2. bir şeyi iki tarafın karşılıklı çekmesi. 3. mec.

kapışmak, ağız kavgası etmek. 4. kavga etmek, dövüşmek.].

Bence bu çekişme, çarpışmada yazara, dörütmene, düşünüre düşen, o... birini tutup yenmesine çalışmak değil. (Prospero ile Caliban s.254)

Bunun için yazar... doğruluğun işçiler katında olduğuna inanıyorsa, işçilerle birleşip çekişmede onlara yardım etmek yalnız tüzcesi değil, boynunun borcudur. ("Yazar İle İşçi", Varlık, 1.12.1956)

çelmek : f. aklını çelmek, kandırmak. [Ts.= 2. çelme atmak, ayakta duranı ayakla yandan vurup yere yıkmak. 3. engellemek, yolundan çevirmek.]

Demek ki o adam, sanat, yahut bilgi yolunda kazandığı üne dayanarak siyaset yolunda bizi çelmeğe kalkıyor. (Söyleşiler s.94)

çelişik : mütenakız. [Ts.= 2. çelişkili, çelişmeli.]

Bay Cahit Tanyol veri dururken mu'ta, seçik dururken mütemeyyiz, çelişik dururken mütenakız, sezgi dururken hads, tahaddüs, sağduyu dururken akl-ı selim, yahut selim akıl diyemeyeceğimi söylüyor: İyi, çok iyi! (Dergilerde s.262)

çelişme : i. tenakuz, tezat [Ts.].

Bir kavram bir çelişme, bir tezat olabilir mi? (Dergilerde s.305)

Bir yazarın dediklerinde çelişme (tenakuz) arayanlara...şaşarım. (Günce 1956-1957 s.198)

Bay Uğur Cankoçak benim yazılarımda çelişme arıyor. (Günce 1956-1957 s.15)

çemkirmek : f. karşılık vermek(karşı gelmek). [Ts.= 2. kesik kesik havlamak. Ds.].

Bay Yaşar Nabi de üşenmemiş, yanıtlamış bu soruyu. Ben olsam çemkirirdim. (Günce 1956-1957 s.103)

çeviri: tercüme. [Ts.].

Ben o romanların fıransızca çevirilerini okudum, Fıransız çevirmen o bölge ağızlarını gösterebilir miydi? (Söyleşiler s.375)

Tercüme yerine çeviri, çevirim gibi bir söz bulsak, nasıl diyorlar?.. uydursak daha iyi olacak ya, kızarlar gene... ("Tercüme", Ulus,1.4.1951)

çevirici: mütercim. [Ts.].

Yaşar Nabi en iyi,en dikkatli çalışan çeviricilerimizdendir.(Söyleşiler s.311)

Ya tercüme, tercüme etmek mütercim, ya da çevirmek, çeviri, çevirmen (men ekini sevmiyorsanız çevirici, çevirci). (Dergilerde s.286)

çevirim : tercüme [Ts.].

Tercüme yerine çevirim gibi bir söz bulsak, nasıl diyorlar?... uydursak, daha iyi olacak ya kızarlar gene. Anlamıyoruz diye tuttururlar, benim de sinirlerim bozulur. İyisi mi, uyayım onlara, ben de tercüme diyeyim. (Söyleşiler.279)

çevirme: i. tercüme. [Ts.].

Bunun içindir ki çevirmeler gençlere birtakım öyküler (hikayeler) öğretiyorsa... ("Sözden Söze", Ulus, 15.12.1947)

Çevirmelerin çoğu dilimizi bozuyor, türkçeye aykırı, türkçede anlaşılmıyan birtakım deyimler getiriyor. ("Sözden Söze", Ulus, 15.12.1947)

çevirmek : f. tercüme etmek. [Ts. = 2. döndürmek, daire şeklinde hareket ettirmek. 3. bir şeyin yönünü değiştirmek; yöneltmek, döndürmek. 4. yönetmek, idare etmek, işi yürütmek.].

Ya tercüme, tercüme etmek mütercim, ya da çevirmek, çeviri, çevirmen (men ekini sevmiyorsanız çevirici, çevirci). (Dergilerde s.286)

çevirmen : mütercim. [Ts.].

Ben o romanların fıransızca çevirilerini okudum, Fıransız çevirmen o bölge ağzlarını gösterebilir miydi? (Söyleşiler s243)

Evinde oturup her gün dört beş sayfalık iş çıkaracak olan bir çevirmen, geçimini sağlayabilir. ("Yazarların Korunması", Ulus, 31.12.1945)

çevren : ufuk. [Ts.].

Kırk yıldır süren tüz yazını tansıklığı, bezginlik vermekle de kalmadı, çevreni(ufkunu) daralttı. ("Aydına düşen", Ulus, 4.10.1956)

çevresöz : periphrase(dolaylı anlatım).

Periphrase için çevresöz diyecektim, hocamız Cevat Emre'ye söyledim, bir m kattı: çevremsöz... İsterseniz uzuntu da denebilir. (Günlerin Getirdiği s.115)

çıdam : sabır. [Ts.=2.yerinde ve sözünde durma, sözden dönmeme, kararlılık. Trs., Ds. –(cıdamak) = sabretmek, –(cıdamık) = sabırlı.].

Daha ilk üzlerde (sayfalarda) bunalırdım, çıdamım (sabrım) tükenirdi. (Günce 1956-1957 s.191)

çıgır : ekol. [Ts.= 2. çıgın kar üzerinde açtığı iz, yol. 3. keçi yolu, patika. Dlt. – (çıgır) = dar yol, küçük yol, çıgır.].

Türkçenin o güzelim "çıgır" sözü dururken "ekol" demenin ne yeri var. (Dergilerde s.131)

Çığır yoksa, her şairin kendi özellikleri var demektir, o özelliklerde bir ortaklık beliriyorsa bir çığır var demektir. (Dergilerde s.132)

O yazar, kendisinden önce gelmiş yazarların hangilerinin etkisi altında kalmış, hangi çığırın adamıdır, ne gibi bir çevrede büyümüş, kafası hangi düşüncelerle beslenmiş, bunları da anlatacak. (Günce 1953-1955 s.261)

çığırkan : (okuyucuyu kandırmak için)bağırın, çağırın. [Ts. = 2. av sırasında diğer kuşları toplamak için öttürülen kuş veya avcılarının kullandığı düdüğü. 3. menfaati için , başkalarını gereksiz yere öven kimse.].

Peki siz onları okumazsanız, bizim çıkaracağımız kitabı Avrupalı niçin okusun? Siz ilana, çığırkana kanmazsınız, Avrupalı kanar mı? (Ararken s.109)

çıkır : ası, menfaat. [Ts.].

Bu soruyu sonraya bırakalım da bunu yapmak asısı, çıkarı gereği midir, önce onu araştıralım. ("Yazar ile İşçi", Varlık, 15.11.1956)

Yüzyıllar boyunca insanların kan dökmeleri... hırsızlıkları, çıkarları uğruna her türlü vefasızlığı göze almaları eksilmemiş. (Söyleşiler s.278)

çıkla : tıpkı. [Ds.= tıpkı, aynı.].

Demek Bay Esatoğlu'nun düşüncesinde, bir ülkenin gökçe-yazını o ülkenin çıkla (tıpkı) bir benzeri, kendinden bir nen katmıyan bir yankısı, bir gözgüsü(aynası) olmalıdır. (Diyelim s.74)

Köğükler hep birbirinin eşi, çıkla benzeri olmazmış,ana örnekten büsbütün ayrılmasalar da uzaklaşabilirlermiş... ("Rübailer", Ulus, 17.2.1950)

çiltak : iftira. (Ds.= iftira.].

Bir kötülükleri dokunacak olursa oyun bir güldürü olmaktan çıkar, bir tutkuca olur, Dorante ile Lellio'nun yalanları da birer yalan olmağı aşar, birer yavuzluk, birer çiltak (iftira) olur. ("Görmükte", Ulus, 2.12.1950)

çırpıştırıverme: f. özensizce ve çarçabuk yapmak. [Ts.= 2. ince değnekle hafifçe vurmak.].

Belli ki Bay Akün çırpıştırıvermemiş o yazıyı, ele aldığı konu üzerinde düşündüklerini derlemiş, toplamış, düzenlemiş...(Dergilerde s.186)

Belki iki üç günde çırpıştırıvermişsinizdir.Ona bir diyeceğim yok. (Sözden Söze s.192)

çızıktırmak: f. baştan savma yazmak. [Ts.= 2. çabucak çizmek.].

..eleştirmeciler okumuyor kitaplarımızı, özetlere bir göz atmakla yetinip
çızıktırıyorlar yazılarını ...((Ararken s.93)

çimmek: f. yıkanmak. [Ts., Trs., Ds. – (çinmek, çünmek, cimmek).].

En sonunda yolcu, ıstıya dayanamamış, üstünde nesi var nesi yoksa hepsini
çıkartıp ırmağa çimmeye girmiş. (Masallar s.56)

çizek : yazı satırı. [Ds.].

Öyle büyük bir övgüyle değil, benim için söylenecek olan bir iki çizeği (satırı)
ancak doldurur. (Günce 1956-1957 s.19)

çizeklik : satırlık.

Monsieur Jean Rousselot'nun yeni yır betikleri üzerine söylediklerini, sonra
beşer onar çizeklik eleştirileri, hepsini, hepsini okudum. (Günce 1956-1957s.94

çizginmek : f. dolaşmak. [Ds. – (çizgenmek)., Trs. – (çigzinmek).].

Onun da, karanlıklar içinde birdenbire parlıyan şimşeğe benzer güzellikleri
olabilir, ancak o güzellik sürmez, dayanmaz, dört yanında çizginen boşluk içinde
çabucak eriyip kayboluverir. (Diyelim s.60)

çoğumsama : i. çok görmek.[Ds.].

Bir kimseye verilen parayı çoğumsamadan önce, başlangıçta ne yapıyor, ona
değil, sonunda ne yapıyor, ona bakmalıyız. (Masallar s.175)

çoğunlaştırmak : f. cemileştirmek.

Yazın'ı almışlar, yalnız çoğunlaştırmak (cemileştirerek), yazınlar diye...,
("Önemine Binaen" Ulus 2.4.1949)

çoğunluk : ekseriyet. [Ts.].

Neden yalnız çoğunluğun yavuzluğuna bakayım da azınlığın o yavuzluktan
silkinmiş olmasını önemli bulmayayım? (Günce 1953-1955 s.383)

çokluk : kesret. [Ts. 2. ekseriya, sık sık, çok kere. Trs. – (çoklug) = 1.servet,
zenginlik. 2. fazlalık,artıklık.].

Eskiden, bizde olsun, Avrupa memleketlerinde olsun, devleti yöneten bir azlık
varmış, milletin çokluğu o işlere karışmazmış. ("Düşü Görüşme", Ulus, 9.10.1945)
Çok okunan kitaplardan kaçınırdım: 'Başkaları neyi okursa ben de onu okuyacağım?
çokluk denilen sürüye mi katılacağım? (Söyleşiler s.130)

çöğür : saz. [Trs. – (çögür), Ds. – (çöör, çuğur).].

Adnan Saygun'un evinde Ali adında bir köy uşağı vardı, çöğür (saz) çalıp güzellemeler, koçaklamalar okurdu. ("Çizgiler", Ulus, 29.12.1947)

çözümleme i : tahlil. [Ts.].

Prensip halledilmez, konulur, onların dilince söyleyelim, vaz'edilir. Birtakım düşüncelerden, çözümlmelerden, yani tahlillerden, araştırmalardan sonra bir prensibe varılır, bir prensibin ışığında bir mesele halledilir. (Günce 1953-1955s.72)

çözümlemek : f. tahlil etmek, açıklamak, halletmek.[Ts.].

O eseri çözümlemedi (tahlil etmedi) parça parça edip göstermeğe, anlatmağa kalkışmadı, sezdirmeğe, sevdirmeyeğe çalıştı. (Günce1953-1955 s.35)

Çözümlemeğe, uzun uzadıya açıklamağa çalışırsınız, gene de bilirsiniz ki bütün söyleyecekleriniz o bestenin asıl manası değil. (Karalama Defteri s.41)

Ancak son günlerde daha iyi anladım, o sorun kolay kolay çözümlenecek (halledilecek) bir sorun değil. (Diyelim s.40)

çözümlemeli : analytique (tahlili, analitik). [Ts.].

Proust'un o kılı kırk yaran, çözümlmeli (analytique) tümcelerine de özeniriz. (Günce 1953-1955s.249)

çözümsül : analytique (tahlili, analitik).

Yazarlarımızın dile uzun, çözümsül (analytique) tümceler kurmağa da elverişli bir araç niteliği kazandırmaları gerektir. (Günce 1956- 1957 s.234)

dağarcık : (zihinde var olan) bilgi. [Ts.= 2. çobanların azıklarını taşıdıkları küçük torba. 3. içinde çeşitli şeyler taşınabilen torba. Trs. —(dağar, tagar) = 1. kap, çanak, küp, çömlek. Ds.= 1. çerçöp, öteberi. 2. un ambarı. 3. topraktan yapılmış bir çeşit küp.].

Dağarcığımda ne varsa hepsini önüne dökerim de onun için. Bir daha görüşüşümüzde gene onları açar, gene onları söylerim. (Günce 1956-1957s.56)
Ne söyleyeceğin varsa, dağarcığını döktün ortaya, söyledin hepsini, tükettin, daha da burakmıyorsun. (Söyleşiler s.210)

dağdağa : gürültü, patırtı. [Ts.].

Sevgili dostum, taşra dağdağalarını başınızdan atın da gelip Paris'te rahat bir soluk alın. (Kızıl ile Kara s.219)

dalgalanım : rythme (ritim).

Tekerlemeler anlam gözetmekten kurtulmuş olsalar da köğ, uyak, akış, dalganım (rythme) aramaktan kurtulamamışlardır. ("Özgür Sözler", Ulus, 10.1.1957)

danışka : enquete (anket).

Yaratış ilk sayısında bir de danışka (enquete) açmış; adı 'Şimdi de Diyorlar ki' (Prospero İle Caliban s.257)

davalı : these'li (tezli). [Ts. = 2. dava edilmiş (kimse, şey).].

Böyle olunca davalı edebiyatı, these'li hikayeleri, oyunları sanat-dışı saymağa ne hakkımız vardır. (Söyleşiler s.391)

Benim davalı, these'li romanlara bir diyeceğim yoktur, sanat admlarının böyle işlere karışmamasını isteyenlerden değilim. (Dergilerde s.164)

dayanak : destek, mesnet [Ts. = 2.güç verici, yardımcı, destekleyici.].

Yazık ki bizim geleneğimizde yok o! Öyle sanıyorum ki ahlaka iyi bir dayanak, destek oluyor. (Günce 1953-1955 s.169)

dayanaksız : mesnetsiz. [Ts.].

...iri lakırdılarla dayanaksız (mesnedsiz) yargılarla dolu söylevler çekenlerin topladıkları alkışlara bir gün olsun imrenmedim. ("Karalama", Ulus, 24.2.1950)

dayanışma : i. tesanüt. [Ts.].

Eskiden 'tesanüd' derdik, şimdi 'dayanışma' diyoruz. (Söz Arasında s.138)

daz : kel, çıplak. [Ts.= 2. kurak, çıplak, ot bitemeyen. Trs. – (taz), Ds. – (dız, dazalah, dazlak)].

Daz kafalının biri başına takma saç geçirmiş, bir ata binmiş gidiyormuş. (Masallar s.213)

declinaison: ismin halleri.

Türkçe de ismin halleri, declinaison, çok zengin. ("Yanıt", Türk Dili, Kasım 1953 s.76)

dediği-dedik : müstebit. [Ts.].

Bizi kavradı mı, buyruğu altına aldı mı, en yaman dediğim-dedik, müstebit oluyor, kendi kendine karşı dönüyor. (Karalama Defteri s.22)

...başlarına dediği dedik bir buyruk dikilince hemen yerlere kadar eğiliverirler... (Söyleşiler s.142)

değgin : ait, dair. [Ts.].

Eh! saygı da biçime değgin işlerden değil mi onu da önemlemeye gelmez elbette. (Okuruma Mektuplar s.100)

Moliere 'den kendi dörütüne değgin giziler (sırlar) öğrenmek isterdi. ("Karalama" Ulus, 19.1.1948)

değginme : i. temas.

Büğün gereken hepimizin bir başkalık, bir özgünlük (original'lik) göstermesi değildir, bir sıkıntı çekiyoruz, Batı uygarlığıyla değginmekten (temastan) edindiğimiz düşünceleri, kavramları söylemekte sıkıntı çekiyoruz. (Ararken s.159)

Bütün yırlarda, bütün öykülerde toplum sorunlarına bir değginme (temas), bir aranç (dava) bulunmasını istiyorlar. (Günce 1953-1955 s.398)

değginmek : f. temas etmek. [Ts.].

İyi, gerçekçi olsun, ona bir diyeceğim yok. Ama romanında gerçek olaylara değginince birbirine karıştırmasin onları, hepsini bir güne saklamasin. (Dergilerde Türk Dili, 1.1.1957)

...şüirlerinizde o büyük işlere değginin (temas edin), birtakım doğruları öğretin, yayın çevrenizdekilere... (Söyleşiler s. 391)

değme : i. en seçme. [Ts.=2. olur olmaz, rastgele, her kim, her ne olursa. Trs. – (degme)].

Değme kişinin elinden gelmez öyle anlatmak. (Günce 1956-1957s.193)

Kolaydır öğretici olmak, kendiniz beller, sonra da belletirsiniz. Yetiştirici olmak ise güçtür, değme kişinin elinden gelmez. (Günce 1956-1957 s.229)

dejenere (degenere) : tereddü, soysuz. [Ts.].

Fıransızların tereddü ettiklerini, degenere olduklarını çok kimseden duydum ya, bugüne dek usu başında, ne dediğini bilir bir kimsenin ağzından işitmedim. ("Sözden Söze", Ulus, 30.9.1948)

Bir 'dejenere' demekle, bir 'soysuz' demekle, birtakım karışık değer yargılarını sıralamakla bir işin içinden çıkılacağını sanan kimselerden... (Söyleşiler s.241)

dek : kadar. [Ts., Trs. – (dak)].

Ali Nihat Tarlan da saydığım, sevdiğim kimselerdendir; onun için çalışıp ortaya koyduğu kitabı baştan sonuna dek okuyayım dedim, elimden gelmedi, bunalıverdim. (Söyleşiler s.128)

Yazar da bütün kişilerini yaşayışlarının sonuna dek götüremez ya. (Günce 1956-1957s.220)

dekbaz : hilekar. [Ts.].

Bu masal, dekbazın, hırsızın beceriksizi için söylenilmiş. (Masallar s.32)

delişmenlik : şımarık tavırlı, zıpır. [Ts.].

Yemekten sonra bir çocuklaştım, bir akıllı oldum, bir delişmenliğim ... tuttu. (Tehlikeli İlişkiler s.44)

demagogie : halk avcılığı, demagoji. [Ts.].

Demagogie dedikleri budur işte, çoğunluğun, tüzün duygularının okşayıp öne geçmek, tüzün, çoğunluğun gözüne girmek. (Günce 1956-1957 s.118)

demeç : beyanat. [Ts.].

Bugün de gazetelerde Hikmet Bayur'un demeci çıktı. (Günce 1953-1955s.193)

denemeci : essayiste (deneme yazarı). [Ts.].

Değişine bakılırsa daha genç bir adam, ama Proust'u, Carlyle'i okumuş, onları anıyor, iyi bir denemeci ("essaiste") olacağı benziyor. (Günlerin Getirdiği s.107)

Bir derginin açtığı soruşturmanın sonucuna göre, yazıları en çok beğenilen denemeci benmişim. (Günce 1956-1957s.123)

denemecilik : deneme yazarlığı. [Ts.].

Ama deneme ben'in ülkesidir, ben demekten çekinen, her görgüsüne, her göreyine ister istemez benliğinden bir parça kattığını kabul etmiyen kişi denemeciliğe özenmesin. (Ararken s.171)

denet : murakabe. [Ts.].

Sözlerini, tümcelerini bir de kulaklarının denetinden geçirmiyorlar da onun için. (Günce 1956-1957 s.245)

Fransızların sürrealiste dedikleri şairlerin...bir iyiliği oldu insan oğluna...şairi kurtardı aklın denetinden, sıkıdüzeninden... (Günce 1953-1955 s.109)

Bir benliğimiz var elbette, bütün benliğiyle yazan, aklın denetine (murakabesine) bırakmaksızın...(Okuruma Mektuplar s.81)

denetim : murakabe. [Ts.].

Tansıklarmış (hayranmış), ona yıllardır bağıymış, onun ölümü yaşamında bir dengesizlik (desequilibre) bırakıyormuş. (Günce 1956-1957 s.74)

Pek severmiş onu, tansıklarmış, ona yıllardır bağıymış, onun ölümü “yaşamında bir dengesizlik bırakıyormuş”. (“Günce”, Son Havadis, 15.7.1956)
denli : kadar, derece. [Ts., Trs. — denlü].

Buna karşılık aşağı bir konu da, ne denli ustaca işlenmiş olursa olsun, gene ortaya güzel bir yapıt çıkaramaz. (Söyleşiler s.189)

Böyle düşünmenin ne denli yanlış, ne denli gülünç olduğunu sonradan anladım. (“Karalama”, Ulus, 29.9.1947)

Bay Cavit Yamaç yazar doğruya ne denli yaklaşmışsa kitabının da okuru o denli ilgilendireceğini, hayran edeceğini söylüyor. (Dergilerde s.283)

densizlik : münasebetsizlik. [Ts., Trs. — (densüz)].

Yaşlanmış kimselerin densizliği, çekilmezliği geldi bize. Olur olmaz nenlerden kızıyor, dırdırlanıyoruz. (Günce 1956-1957s.249)

Çocukluğunda sevmemiş babasını, hep kötü yanlarını, küçüklüklerini, densizliklerini görmüş, tiksiniş ondan. (Günce 1956-1957s.193)

dergi : mecmua. [Ts., Trs. — (derilgi) = dernek, toplantı].

Öyle ise istedikleri bir savaş dergisi de değildir, bir öğretici dergisidir, okurlara bir inanç aşılacak dergidir. (Dergilerde s.46)

“Milli Mecmua” demişin. Ama altına”ayda bir çıkan bilim, felsefe ve sanat dergisi ”demişsin....bu senin de değişmiş olduğunu, gençleşmiş olduğunu gösterir. (Söyleşiler s.332)

Bir derginin açtığı soruşturmanın sonucuna göre, yazıları en çok beğenilen denemeci benmişim. (Günce 1956-1957s.123)

dermek : f. toplamak. [Ts., Trs. — (dirmek)].

Kendini çoğunluğa, yığınlara beğendirmek, değme kişinin elinden gelir mi? Düşlerinin oduna kapılmış bir delikanlı, ne söylerse, ne yazarsa, çevresindekileri coşturup alkışlar derebileceğini umar, buna inanır. (“Karalama”, Ulus, 29.9.1947)

dernek : meclis, cemiyet. [Ts.= 2. eğlence için bir araya toplanma, toplantı. 3.düğün toy. Dlt.= 1. toplantı, çeşitli işleri konuşmak için ulusun toplandığı yer. Trs. —

(dirnek, dernek yeri) = 1. toplantı, toplantı yeri, cemiyet. Ds. — (deri, dernek günü)

=1. toplantı, panayır, düğün.].

Arı bir türkçe kurmağa özenenlerin söydeşi (yani) benimle benim gibilerin ne olduğumuz biliniyor artık: sözüüm derneğinizden ırak, urukçuymuşuz (ırkçıymışız) biz. ("Karalama", Ulus, 24.2.1950)

dernem : rassemblement(toplanma yeri).

Ben parti yerine bölem, ya dernem diyebiliriz, diye yazmıştım; dernem, firansızca rassemblement tilciğinin karşılığı olarak kullanılsa daha uygun olur sanırım. (Söyleşiler s.214)

O, kalabalıktan ayrılmğa, aydınlık dernemine karışmağa eğiliyor, ben ise kalabalığa karışmağa, kalabalıktan bir kişi olmağa özeniyorum. (Söyleşiler s.135)

devim : hareket. [Ts.].

Okumaktan bezmediğim şairler de güzelliğın, çizgileri yerlerinde komıyan devime kini vardır diyerek, boyuna başka yüzler gösteren tabiata kapılmayı öğretiyordu.*

* Devim: Hareket (Günlerin Getirdiği s.85)

devindirmek : f. tahrik etmek, hareket ettirmek. [Ts.].

Benim diyeceklerim sizin düşüncenizi, sizinkiler benimkini devindirir. ("Ön söz" Varlık, 1.9.1956)

devinek : hareket noktası.

İlkelerinizin kaynağı olan, ilkelerinizin ilkesi diyebileceğimiz bir devineğiniz var, hızınızı ondan alıyorsunuz... ("İkinci Beti", Ulus, 11.8.1948)

devinme²³ : i. hareket. [Ts.].

Böyle çürük, böyle saçma bir sav (iddia) olur mu? "Devinme yoktur" dediler mi, yürür, devinmenin olduğunu saptarsınız. (Varlık, Yoksulluk - 1.2.1957)

devirme : i. yıkma. [Ts.= 2. bir şeyi yıkma, düşürme, baş aşağı çevirme.].

Yalnız o da değil. Yaşadığımız çağ bir "devirme" çağıdır, öteden beri yerleşmiş kanulara, yargılara karşı bir ayaklanma var, dünün değer ölçülerine bağlanamıyoruz, hepsini de yeniden bir elemek, eleştirmek istiyoruz. (Günce 1953-1955 s.81)

devrim : inkılap, ihtilal. [Ts.].

²³ Nişanyan(2003 : 91) devmek kökünden Nurullah Ataç tarafından türetildiğini belirtir.

...daha iyi anladınız devrimin, inkılabın ne demek olduğunu... (Söyleşiler s. 363)

Yıllardır devrimler, inkılaplar deyip duruyoruz. (Ararken s.150)

Siz Fransız devrimi olmamış, Fransız devriminin düşünceleri bütün dünyaya yayılmamış, yerleşmemiş gibi düşünmeğe kalkıyorsunuz. ("Düşü Görüşme", Ulus, 9.10.1945)

devrimci : revolutionnaire. [Ts.].

Devrimci gerçekçilik, realisme revolutionnaire diye kaskatı bir sanat görüşü vardır, bütün sanat adamlarının o görüşte olmalarını ister.(Söyleşiler s. 335)

Devrimciyseniz, bu toplumun yaşamında bir değişiklik olmasını istiyorsanız, siz de değişin, örnek olun. (Söyleşiler s.354)

devşirmecilik : derlemecilik, (sağdan soldan) toplayıcılık. [Trs. – (dirşürmek, degşürmek, devşürmek) = derlemek, toplamak, bir araya getirmek .].

Neyse! geçelim, Bay Oktay Rifat dil işinde "devşirmeciliği" daha doğru buluyor. (Günce 1956-1957 s.139)

deyi : akval. [Ts. = 2. söz, anlamlı söz.].

Onun kılısı ile deyisi(akvali) birbirini tutmuyor ("Düşül Görüşü" Ulus, 20.1.1950)

deyiş : ifade, üslup. [Ts., Trs. – (diyiş) = 1. kelam, söz.].

Benim deyişimi de bana bıraksın. Bilmiyor mu? deyiş kişinin ta kendisidir, kimsenin deyişine özenmemiz doğru olmaz. (Söyleşiler s.127)

Bir Türk çocuğu, bizim eski şiirimize, onun deyiş güçlerine (ifade kudretine) hayran olmak için de gene Avrupa edebiyatlarının birinden geçmelidir. (" Bizim Edebiyatımız", Cumhuriyet, 5.3.1943)

dıka : nokta. [Ds. = 1. nokta; ufak leke.].

...ha'ya dıka (nokta) koyacak mıyız, koymayacak mıyız, çekmeyeceğiz artık o tasayı diye sevinmiştik. ("Gene Sağ Yazı", Ulus, 24 11.1947)

Eski yazının bütün o karmakarışık, okunmaz biçimlerinden, bütün o se'lerden, sat'lardan, dat'lardan, tı'lardan, zı'lardan kurtulduk, ha'ya dıka koyacak mıyız, koymıyacak mıyız, çekinmeyeceğiz artık o tasayı diye sevinmiştik. ("Gene Sağ Yazı"ı Ulus, 24.11.1947)

dırdırılanmak : f. yersiz ve gereksiz söylenip durmak. [Ts.].

Yaşlanmış kimselerin densizliği, çekilmezliği geldi bize.Olur olmaz nenlerden kızıyor, dırdırlanıyoruz. (Günce 1956-1957s.249

dibelik : zaten. [Ds. =1. tamamen, devamlı, inadına, çok. Trs. – (dibelek) =1. büsbütün, tamamıyla.].

Dibelik (zaten) yeni yetişenlere açık kaç dergimiz var ki? (“Bir Dergi”, Ulus, 13.1.1950)

dikici : terzi. [Ts. = 1. terzilerde yalnız dikiş işlerini yapan kimse.].

Dikicinin yaptığı giysi... (“Eleştirmen Üzerine” Ülkü, Ağustos 1948)

dilbilgisi : gramer. [Ts.].

Türkçenin dilbilgisi, (grammaire’i) deyip duruyorlar.hangisi biliyor Türkçenin dil kurallarını (Günce 1953-1955s.10)

dil ebeliği : laf ebeliği. [Ts.].

İstedikleri dil-ebeliğine alıştırmak, belli bir kaniya bağlanmayıp doğru yanlış bütün düşünceleri savunacak türlü kılıklara girecek gençler yetiştirmek. (Günce 1956-1957 s.181-182)

Edenler var; ama onlar onlar edebiyata inanmıyan, edebiyatı herhangi bir konu üzerinde dil ebeliği etmek sanan insanlardır. (Söyleşiler s.81)

dilbirliği : ağız birliği, işbirliği.

Kişi, kendi gibi düşünmeyenlerle işbirliği, dilbirliği edemez. (Günce 1953-1955 s.363)

dilemek : f. arzulamak. [Ts.= 1.yapılması kendi ellerinde olmayan bir şeyin olması isteğinde bulunmak, rica etmek, arz etmek.].

...onun anlayışına karşı bir tepki (reaction) uyandırmak diliyenlerin görüşlerini, anlayışlarını, inanları beğenebilir mi? (“Kendi Kendime”, Ulus, 6.5.1949)

Şu “arzulamak” sözünü de kim çıkardı bilmiyorum, “dilemek”, “istemek” dururken bilmem ne yeri vardı? (Söyleşiler s.367)

dilmaç (dilmeç) : tercüman. [Ts., Trs., Ds. – (dilmanç)].

Böyle olunca, kişi oğullarının büyük bir çoğunluğu kendisine duyguları, düşünceleri söylemek, benzerlerinin dilmaçı, dili olmak ödevini yükleyince ozan bundan kaçabilir mi? (“Toplumda Ozan”, Ülkü, Temmuz 1949)

Onun sesi içimize işliyor, bizi kavırıyor, duygularımıza dilmeç oluyormuş.

(Ararken s. 97)

dinek : kule. [Ds.= 1. dinlenecek yer.].

...dörütmen, fildişi dineğe (kuleye) de çekilse, ortaya da inse, yapıtına geçicidir diye bakmamalı... (“İlkeler”, Ulus, 3.11.1947)

dingin : sakin. [Ts.= 2. mec. yorgun, mecalsiz.].

...sevilmemekten başka korkusu olmadığı günlerdeki o tatlı, dingin, bulutsuz mutluluğu bir daha ele geçiremediler. (Kızıl İle Kara s.130-131)

dinginlik : sükunet. [Ts.].

İnanç kişiye bir dinginlik, bir mutluluk verirmiş, pek övünürler bununla(Günce 1956-195 s.34)

dinli : imanlı, dindar.

Dinliler buna ‘Allah’tan korkmak’ derler. (Günce 1953-1955 s.224)

dinlilik: dindarlık.

Bende bir çeşit dinlilik vardır: inandığım şeyleri kendimden üstün tutarım; belki gerçekten öyle değildir. (Günlerin Getirdiği s.117)

direnç : mukavemet. [Ts. 2. inat.].

Bir zamanlar ona bir üstünlük veren bütün erdemlerinden şimdi kala kala bir parça direnci kalmıştı. (Kızıl İle Kara s.426)

direşme : i. sebat. [Ds.].

Bu direşmeyle yalnız dergisinin tutunmasını, sürümünü sağlamadı. (“Varlık Yayınları”, Pazar Postası, 12.2.1956)

dirim²⁴ : hayat. [Ts.].

...bizi insan oğlundan başka, bu yeryüzüne bağlayan, dirim serüvenini sezdiren bir havyan...(Günce 1953-1955 s.327)

Bay Bülent Ecevit bizde gerçek bir düşünce diriminin (hayatının) kurulmasını, gelişip genişlemesini istiyor, bütün yazılarıyla buna çalışıyor. (Günce 1953-1955 s.390)

dizenlemek : f. tertip etmek.

²⁴ -im fiil ekinin geldiği dirimek fiili Türkçe’de mevcut değildir.

Neden “tertip eden “deniyor da bunun Türkçesi aranmıyor... “düzenleyen” ya da dizi’den ‘düzenleyen’ denilemez miydi? (Dergilerde s.314)

dizgi : tertip. [Ts.].

Elinden geldiğince konuştuğum gibi yazmağa çalışıyorum, bunları birtakım dizgi yanlışları ile bozarak keyfimi kaçırmanın yeri mi var? (Okuruma Mektuplar s.101)

dizici : mürettip. [Ts.].

Dizicilerden de dilerim benim yazularıma yanlış katmalarına pek aldırمام ama bana ve dedirtmesinler. (Okuruma Mektuplar s. 21)

Dizgi yanlışlarından kaçınmak dizicinin elindedir. (Okuruma Mektuplar s.195)

dizmen : mürettip. [Özs.].

Bizde öyle değildir, yazarı da, dizmeni, düzeltmeni de aldırمام, ha tırnak, ha ayrıç... (Günce 1956-1957s.252)

Benim tırnak içine aldığım sözleri dizmen ayrıç içine almış ,düzeltmen de öyle bırakmış. (Günce 1956-1957 s.251)

Ne yapayım? Bizde dizmenler de, düzeltmenler de dikkat etmiyorlar. (Günce 1953-1955 s.48)

dogma : nas, inak. [Ts.].

Bilim adına söylenenleri, bilimin bugünkü verilerini sizinlenmeksizin, doğrumun ta kendisidir diye taplarsak bilimi bir inak durumuna sokmuş oluruz, Bay Oktay Rifat’ın yakındığı “ortaçağ dogmalarına” benzetiriz. (Günce 1956-1957s.139)

“Dogma” diyor Bay Oktay Rifat, “doğmaktan” sanıyorsunu , değil.Yunanlıların “dogması”. (Günce 1956-1957s.139)

doğa : tabiat. [Ts.= 2. mizaç.].

Doğanın (tabiatın) yasalarını açınlamışız (keşfetmişiz), üretim araçlarını çoğaltmışız. (Söyleşiler s.196)

...doğanın gizlerini (tabiatın sırlarını) çözümlemeği, doğa-üstü varlıklar, değerler yaratmağı... (Prospero İle Caliban s.202)

doğa-bilik : biologie, biyoloji.

Çocuklar için ayrı bir sayı-bilik, ayrı bir doğa-bilik (biologie) var mı ki bir gökçe-yazın olsun. (“Çocukça”, Ulus, 9.8.1956)

doğal : tabii. [Ts.].

Kendi tilciklerimi, alıştığım tilcikleri, düşünmenin doğal (tabii) malzemesi olan tilcikleri kullanmıyorum da başkalarıyla yazıyorum. (Günce 1956-1957s.53)

...beni urukçu saymalarını doğal (tabii) bulmıyacak olsaydım böyle öz türkçe yazmağa...çabalamazdım. ("Karalama", Ulus, 24.2.1950)

Bence bu... bizde yıllardan beri süren edebiyat öğretiminin, yanlış bir yolun doğal sonucu, tabii neticesi'dir. (Dergilerde s. 172)

doğallayın : tabii olarak, bittabi.

Araplarla Farslardan, doğallayın (tabii olarak) birçok tilcikler almışız...(Günce 1953-1955 s.333)

İlginç bir betik ya, doğallayın (bittabii) eksik. (Günce 1956-1957 s. 221)

doğallık : tabiiilik. [Ts.].

Taşra kasabalarında her şey yavaş yavaş, azar azar olur, orada daha çok doğallık vardır. (Kızıl İle Kara s. 49)

doğa-üstü : tabiatüstü. [Ts.].

Köyde çalışmak, köylüyle uğraşmak kişioglunun kurduğu doğa-üstü değerleri yaymak için değil midir? (Günce 1953-1955 s.414)

...doğanın gizlerini (tabiatın sırlarını) çözümlemeği, doğa-üstü varlıklar, değerler yaratmağı... (Prospero İle Caliban s.202)

doğmaca oyun : tuluat. [Ts.].

O genç törütmenler doğmaca oyundan sakınmıyor. ("Bir Oyun", Ulus, 15.1.1949)

doğrut : hakikat.

Bu doğrutu (hakikati), içinde yaşadığımız gerçeklerden çıkarmıyoruz, daha düşünerek buluyoruz, daha topuma sindiremedik. ("Yazarların Korunması", Ulus, 31.12.1945)

doğurtmaca yolu²⁵ : içine doğdurtma yolu. [Ts.].

²⁵ Yunan filozofu Sokrates'in düzenli sorular sorarak doğruyu karşısındakine buldurtma yöntemi demek olan bu kelime Türkçe Sözlüklerde doğurtuculuk olarak verilmektedir. Ataç, muhtemelen doğurtuculuk kelimesini değiştirerek doğurtmaca haline getirmiştir.

Asıl doğurmaca yolu, Moutaigne'inkidir, asıl onu okurken öğrendiğimiz şeyler bizim içimize doğuyor, bizim içimizden doğuyor gibi oluruz. (Söyleşiler s.74)

Sokrates 'doğurmaca' yolu ile öğretirmiş, ama Eflatun'un konuşmalarındaki Sokrates, Moutaigne ile karşılaştırılınca, her şeyi dandan söyleyen, alayında ukalalık eksik olmıyan sert bir adamdır. ("Bacon'u Okurken", Cumhuriyet, 31.1.1945)

doku : nesîç, mec.ta içine işlemek . [Ts.= 2. canlıların organlarını meydana getiren benzer hücrelerin tamamı, kümelenmiş şekli, nesîç.].

Bu yaştan sonra okuduklarım benim "doku"ma işleyebilir mi? Kişiliğim üzerine vurabilir mi damgasını?(Günce 1956-12957 s.262)

dokunca : zarar. [Özs = 1. kötülüğe yol açan, sağlığı bozan. 2. bir çıkarın bozulması ya da yitmesi.].

Düşünmek, bir işe yarayıp yaramayacağı, bir dokuncası (zararı) olup olmayacağı kaygısı çekmeksizin doğruyu aramak, eskisi ne olursa olsun, o doğruyu söylemek, bildirmek gereksinmesini (ihtiyacını) duymak demektir. (Günce 1953-1955 s.391)

Yorulmakla kalsanız gene neyse, daha büyük bir dokuncası olur...
("Karalama", Ulus, 18.11.1949)

Bir dokuncası yoktur öyle çarpışmaların, dil öyle kurulur. ("İkinci Beti", Ulus, 6.1.1950)

dokuncalı : zararlı.

Öyle kimseler kendilerini yeryüzünün, acunun ortası, göbeği, özeği (merkezi) sanıp anlıyamadıkları, kendilerini aşan bütün düşünlere bütün kılılara (ef'ale) yanlış diye, dokuncalı (zararlı) diye bakabilirler. ("Kendi Kendime", Ulus, 6.5.1949)

Yunan, Latin yazarlarının yapıtlarını okutalım, "Şu bize uyar, bu bize uymaz, bizim için dokuncalıdır, bizim inanlarımıza aykırıdır" demeyip onlar ne yazmışlarsa hepsini, hepsini çocuklarımıza belletelim. ("Batıya Doğru", Ulus, 28.10.1949)

dokunulmazlık : masuniyet-i teşriye (yasama dokunulmazlığı). [Ts.].

Hele "Anayasa" yerine "Teşkilat-ı Esasiye", "dokunulmazlık" yerine "masuniyet-i teşriye" "demeği de öne sürsün, Türk Dil Kurumu üyeleri en az beş kat artar. (Diyelim s.45)

Yasacı dokunulmazlığı varmış da onun için yazabilmiş. (Günce 1953-1955 s.200)

dolgunluk : *mec.* bir eserin içinin zengin, yüklü ve dolu olması [Ts.].

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanlarındaki dolgunluğu bulamıyorum. "Dolgunluğu" dedim, onun kitapları bizi sarıp eğlendirmese dahi düşünen, birtakım meseleleri kendine dert edinmiş bir yazarın kaleminden çıktığını belli eder. (Dergilerde s.130)

donaklı : süslü, ziynetli. [Ds.].

Eskiden kullanılan, bezekli, donaklı dilden kaçınıyor, çokluğun, kamunun dilini, konuşma dilini kullanmağa özeniyor. (Diyelim s.90)

donaksız : süssüz, ziynetsiz.

Onlar şiiri bezeksiz, donaksız, gönülden koptuğu gibi söylerlermiş. (Ararken s.138)

Monsieur Leautaud çok güzel yazar, bezeksiz, donaksız, tertemiz bir deyişi vardır. (Söyleşiler s.306)

donanmak : *f.* süslenmek, tezyin etmek. [Ts., Trs. — (tonanmak) = 2. giyinip kuşanmak.].

Siz oraya elinizden geldiğince bezenin, donanın da öyle gidin. (Prospero ile Caliban s.226)

doruk : zirve, şahika. [Ts.= 2. en üstün başarı seviyesi. Trs. — (toruk, toru) = 1. tepe.zirve.].

Bakıyorsunuz, bir kişi yüceliğinin ta doruğuna kurulmuş, oradan kesip atıyor: "Yır dediğin şöyle olur, böyle olur..." (Söyleşiler s.200)

...öteki kişiler arasında o doruğa tırmanacaklar bulunabilir, gözleri o doruğun güzellikleriyle kamaşır, böyleleri de aydınlar, büyük aydınlardır...(Söyleşiler s.135)

döl ayı : mart. [Ds.= 1. hayvanların yavruladıkları mart, nisan ayları.].

Bırakmadım öz-türkçeyi, 11 döl (mart) gündemeçli Yeni İstanbul'da okuduğum bir betkeni (makalenin) düşündürdüklerini söylemeğe çalışacağım... (Diyelim s.71)

dölek : temkinli. [Ts., Ds., Trs. = 2. güvenilir, dürüst. 3. sükun ve güven içinde. 4. sabit, kararlı. 5. sakin ve itaatli. 6. elverişli ve uygun.].

Oysaki Fath'in dölek bir kişi olduğu belli... (Günce 1953-1955 s.61)

Karın öyle dökük dökük, ağır ağır yağması beni sanki bengilikle karşılaştırdı. Bengilik diyorum yani ebediyet. (Okuruma Mektuplar s.152)

dökükçe : temkinlice.

Onun gibi onlar da kükremeyi, iri iri lakırdılar savurmayı, dökükçe düşünüp tartışmaktan yeğliniyorlardı. ("Bir Dergi", Ulus, 13.1.1950)

dökükleşmek : f. temkinleşmek. [Ds.].

Yaşları ilerlemiş olduğu için yörelerindeki onlara artık uslanmıştır, dökükleşmiştir (temkinleşmiştir) diye bakarlar da onun için. (Kendi Kendime, Ulus, 6.5.1949)

döküklük : temkinli olma. [Trs.= 2. vakar, itaat.].

Yüksek manasiyle tek doğru manasiyle uslanmıştı, öteden beri uslu idi, yani düşüncede döküklüğe, temkine varmıştı. (Sözden Söze s.202)

Deli deli yağmıyordu öyle, bir döküklüğü vardı...yağmıyordu. (Okuruma Mektuplar s. 151)

Geçen gün üzülmişim Bay Vedat Günyol'un dediklerini daha bir döküklükle karşılamadığım için. (Günce 1953-1955 s.206)

döneç : strophe:(eski Yunanistan'da koro üyelerinin dans ederken okudukları şiir parçası, şiir kıtası, bent.).

Bu anlayışa göre bir yırın en küçük bölümü, ögesi döneçtir. (Cahit Sıtkı Tarancı, Ulus, 25.10.1956)

dörüt²⁶ : sanat

Bilimleri, dörütleri (sanatları), uygarlığı (medeniyet) ilerletenler belki de onlardır. Gene de biz onlara ekini aramış ekinlenmiş kişiler diyemeyiz. (Söyleşiler s.149)

..sizin dediklerinizi Hitler Almanyası'nın, Sovyetler Rusyası'nın güdümlü yazın, güdümlü dörüt dileğiyle bir tutuyorlar. (Söyleşiler s.161)

Bilim, dörüt (sanat), düşünce işleriyle uğraşan bir kişinin önce dile önem vermemesini anlayamıyorum. (Günce 1953-1955 s.366)

dörüt eri : sanatkar.

²⁶ "dörüt sanat : icat etmek, uydurmak , ibda etmek anlamındaki dörütmek fiilinden. Ataç ,bundan da "sanatkar" karşılığı olarak dörütmeni türetmiştir."(Tekin 1963 :412)

Toplumun tini demek...bilginlerin, dörüt erlerinin (sanatkarların) düşünceleri, duygularıyla yarattıkları değerler demektir. (Prospero İle Caliban s.206)

dörüt yapıtı : sanat eseri.

Dörüt yapıtlarında (sanat eserlerinde) ancak biçime bakılır, toplumun önemi yoktur derler. ("Karalama", Ulus, 29.9.1947)

Biliyorum dörütmenlerin birçoğu yığınlara dudak bükerler: öyle güzel, ince dörüt yapıtlarını (sanat eserlerini) ancak bir azlık, bir toplumun seçkin kişileri anlayabilirlermiş. (Söyleşiler s.158)

dörütmen : sanat eri.

Biliyorum dörütmenlerin birçoğu yığınlara dudak bükerler: öyle güzel, ince dörüt yapıtlarını (sanat eserlerini) ancak bir azlık, bir toplumun seçkin kişileri anlayabilirlermiş. ("Karalama", Ulus, 29.9.1947)

Biz yazarların, dörütmenlerin (sanat erlerinin) güzellik arkasından koşmakla yetinmeleri doğru olmadığını, yurtlarının, çağlarının, yeryüzünün, ellerinden geldiğince bütün kişi oğlumun sorularıyla ilgilenmeleri, ... (Söyleşiler s.161)

dövüşken : kavgacı. [Ts.].

Dövüşken olmamayı, eskiden düşünölmüşlerle yetinmeyip sizinlenmeyi (şüphe etmeyi) bir alçalma değil, bir yükselme sayanlardanım.(Günce 1956-1957 s.131)

durak : istasyon. [Ts., Trs. – (turak) =1. yerleşilen yer, yurt.].

İstasyon yerine durak yazarken Şemsettin Sami Bey'i düşündüm. (Günce 1953-1955 s.209)

durak işareti : nokta.

"Sizi başıma taç etmişim"den sonra durak işaretini kaldırırsanız, "onu sevdiğim için" yerine de" onu sevgilim için", diye dizerseniz ne olur sanki. (Okuruma Mektuplar, s.101)

duraksamak : f. tereddüt etmek. [Ts.].

Önce bir duraksadım, bende de yadırgamanın verdiği bir tepki oldu, çabuk kurtuldum ondan...(Günce 1956-1957s.204)

duralı : vefalı.

...Yıllar onu da komuyor elimizde: bekleme, umma gücümüzü yıpratıyor, söndürüyor ; yaşamanın duralı güzellikler getirecek parıl parıl yarınlarla değil, hepsi de birbirine benzeyen, hepsi de birbirinin güzelliklerini...(Ararken s.74)

durasız : vefasız.

...düşüncelerle kendini avutacak, bu durasız değişmezlik içinde çırpınıp ölecek bir kişinin yarınıdır o. (Ararken s.75)

Ozan gelir de bizi bu günü gününe uymaz, durasız (vefasız), değişici yaşayıştan, binbir ağdıklı yöremizden çekip kurtarır. ("Toplumda Ozan", Ülkü, Temmuz 1949)

durasızlık : vefasızlık.

Nedir bu değişmezlik içinde geçicilik?Nedir bu durasızlık içinde benzerlik? (Ararken s.73)

Ey ölüm! koca kaptan, vakit erişti, demir al! -Bu ülkeden sıkıldık ey ölüm! açılalım! diyen romantik şairi, ölümün ne olduğunu, yaşamın durasızlığını bizim kadar anlamamıştı. (Karalama Defteri s.12)

dur-geç : trafik.

'Trafik yerine ne diyelim?' Bence 'geç-göç' denilmeliydi, yollar düzeni de denilebilirdi. 'Dur-geç' de olurdu. (Günce 1953-1955 s.293)

durgu : birdenbire hareketsiz kalma, durma. [Ts.].

Çünkü'lerden sonra neden bir durgu imi, bir virgül koyuyor, onu anlamadım. ("Yanıt" Varlık, 1.7.1956)

durgu imi : nokta.

Çünkü'lerden sonra neden bir durgu imi, bir virgül koyuyor, onu anlamadım. ("Yanıt", Varlık, 1.7.1956)

durgun : sakin, canlı olmayan [Ts.= 2.neşesiz, keyifsiz, az konuşan.].

Eski Türk toplumu, Osmanlı toplumu durgun olduğu için yazını da durgundur, güdümlüdür. (Söyleşiler s.162)

duruk : statique (statik). [Ts.].

Duruk bir toplumun, yüzyıllar boyunca değişme dileği duymıyan, babalarından bellediği ile yetinen bir toplumun çocukları. (Ararken s.14)

Duruk (statique) ölü bir dörüttür saz ozanlarının dörütü...(Günce 1956- 1957 s.224)

...şu yasaktır, bu yasaktır diyoruz, özgürlüğü tanımıyoruz...Duruk bir toplumuz da onun için...(Prospero İle Caliban s.235)

duruklaşmak : f. statique'leşmek.

gelişip genişlemezse toplum duruklaşır (statique'leşir), yaratıcılığını yitirir. (Söyleşiler s.230)

durul : devlet, resmi.

Sovyet Rusya o şairleri, kitaplarını kendi bastıracağı için değil, tümcü bir durul olduğu için susturdu. (Söyleşiler s.335)

Bunu istemezseniz öteki yol kalır, söydeşi (yani) durul bir kurum, bir kurağ (müessese) yapar, oraya birkaç kişi toplar, yeni dil yaratılmasını onlara buyurur. (Diyelim s.36)

durul yetkesi : devlet otoritesi, devlet otoritesi.

Neden o günlerde: "Yaşasın durul yetkesi(devlet otorite'si)!" diye bağırmasında şimdi gene durul yetkesine dayanan uğumu alkışlıyorsun. (Diyelim s. 35)

Yukarıda durul yetkesine, senin deyimle 'devlet otoritesine' dayanarak dili düzenlemeğe kalkmayı pek doğru bulmuyordum. (Diyelim s.34)

durulaşma : i. temizlenme, özleşme . [Ts. 1. duru, parlak bir duruma gelme. Ds. — (turu) = 1. saf, temiz, berrak 2. durgun, sakin.].

Gelelim dilin kendiliğinden durulmasına, durulaşmasına...Türkçe tilcikleri diriltmeğe özenmeyecek, gene de dil kendiliğinden değişecek, durulaşacak, özleşecek, "sadeleşecek" ... (Günce 1956-1957 s.156)

durulma : i. berraklaşma, sadeleşme. [Ts. = 2. sükun bulmak.].

Gelelim dilin kendiliğinden durulmasına, durulaşmasına,.Yillardır duyuyorum bu sözü ya bir türlü anlıyamadım ne demek olduğunu. (Günce 1956-1957 s.156)

durulman : devlet adamı.

'Dili durulmanlar (devlet adamları) kurmaz, yazarlar kurar!' diye bağırıyorsunuz, doğru da söylüyorsunuz. (Diyelim s.36)

duruluk : Ataç, bu kelimeyi "hareketsizlik, aşırı durgun olma" anlamında olumsuz olarak kullanmıştır. [Ts. = 1. yazıda ve konuşmada gereksiz kelime ve uzatmalardan

arınıp duygu ve düşüncelerin tam olarak anlaşılmasını sağlama durumu. Trs. —
(turuluk) = 1. saflık, temizlik, berraklık.].

Ama yaşadığı topluma iyilik etmiş 0, onu ön-yargılardan, duruluktan kurtarmaya çalışmış bir adamdır. (Okuruma Mektuplar s.20)

durum : vaziyet. [Ts.].

Sizceleyin bir okuru kaçırsam ne olur benim durumum. (Memleket, Dil Devrimi 26.9.1947)

Durum 'u kullandınız mı, bir daha vaziyete dönmemelisiniz. (Söyleşiler s.301)

durumsama : i. tereddüt etme. [Ds. = 1. durur gibi olmak.].

'Şimdi yaşayanlar arasında edebiyatımızda en büyük kimi tanıyorsunuz?' diye sorsalar hiç durumsamadan: 'Yakup Kadri Karaosmanoğlu' derim. (Dergilerde s.130)

Durumsamadan söyleyebilirim, burada gördüğüm Fransız yazarları arasında en ilginç o oldu... (Günce 1953-1955 s.326)

duyguluk : hassasiyet. [Özs.].

Son bir öğüt: "Türkçemiz" diyor. Bu "miz"de bir duyguluk, yersiz bir duyguluk sezmiyor mu? (Dergilerde s.252)

Bence büyük bir kusuru var Bay Muzaffer Hacıhasanoğlu'nun: kendini duyguluğa, kolay bir duyguluğa kaptırıyor. (Diyelim s.108)

Duyguluğu (hassasiyeti) yok değil, var, onu gizlemiyor da, ancak şöyle söz arasında gülümseyerek söylüyor. (Diyelim s.90)

duygu : his. [Ts. = 2. beş duyardan biri ile haber alma, duyma.].

Hep coşturucu sözler dinleyip...düşünden (fkrinden) çok duyguya önem veriyorlar da onun için. ("Karalama", Ulus, 19.1.1948)

Monsieur Gide her kitabında birtakım görüşlerini, duygularını anlatmaktan kendini alabiliyor mu?(Söyleşiler s.98)

Öteki duygular herkeste bulunabilecek şeylerdir. (Söyleşiler s.22)

duyguculuk : sentimentalisme(edebiyatta, duyguya ya da duyarlılığa ağırlık verme, duygunun ya da duyarlığın önderliğini benimseme.). [Ts.].

Sevmem duyguculuğu sinirlenirim. Onun için bu esere de karşı komak, omuz silmek istedim. (Günce 1953-1955s.326)

Toplumdan üstün bir kişiöğlü görüdü (idea'sı) bulunduğunu içimize sindirmek bizi dar duyguculuktan, dar inançlıktan silkindirmek olacaktır. (" Gene O Aranç", Ulus, 20. 09. 1956)

Biz bir düşünce çağında değil, bir duyguculuk, sentimentalisme çağındayız. (Karalama Defteri s.12)

duyu : ihsas. [Ts.].

Asıl buna seviniyorum: bilimler tarihi insana kendinden şüpheyi, duyularının verilerine (ihsaslarının mu'talarına) kapılmamayı öğretiyor. (Diyelim s..120)

...ölümü bu dünyadaki duyularımızla kavramaya çalışmışız. Oysaki ölüm dünyamn, diyarın, şehrin yokluğu demektir, bu dünyadaki duyularımızın kalmaması demektir. (Ararken s.175)

duyucu : emotif (yayıcı, haber verici.).

... "deniz" deyince denizi görenler görücüler (visuel'ler), "deniz" sözünün kağıt üzerindeki biçimi görenler de duyucular, emotif'lerdir. Bir yazar ne yalnız görücüdür, ne de yalnız duyucudur. (Söyleşiler s.354)

düş : hayal. [Ts.= 2. rüya. 3. gerçekleşmesi arzulanan şey. Dlt. – (tüş) = 2. rüya. Trs. = 1. rüya.].

Romancı, isterse onların dışına da çıkabilir, bize düşlerimizdeki gibi karışık bir acunun olmayacak kişilerini, olmayacak olaylarını anlatır. ("Ulus", Roman Üzerine 22.12.1945)

...ancak kendi düşünde var olan bir aleme daldığını sansın, gene bu dünyayı anlatır. (Karalama Defteri s.4)

O da düşünölmüş, düşüncenin imbiğinden geçirilip gerçekliği yitirilmiş, bir düş, bir düşünce oluvermiş bir deniz. (Söyleşiler s.86)

düşçülük : hayalci, hayalperestlik. [Özs.].

Örneğin dörütte gerçekçi misiniz? Düşçülüğe sapmayacaksınız bir daha.Düşçülerin dediklerinde de doğru bir yan bulunabilirmiş,karıştırmayacaksınız onu.(Günce 1953-1955 s.416)

düşece : tesadüfi.

...ekmeğini çıkarmaktan başka bir ereği (gayesi) olmadığını söylemiş: 'Yaptığının iyi, güzel olması ise düşece (tesadüfi) dir' demiş. ("Karalama", Ulus, 29.9.1947)

düşel : imge(hayal).

Düş dedim de aklıma geldi: imge yerine düşke, yahut kısaca düş ne iyi olurdu! Ben düşkel, yahut düşel görüşmeler derdim. (Günlerin Getirdiği s.142)

düşke : imge.

Düş dedim de aklıma geldi: imge yerine düşke, yahut kısaca düş ne iyi olurdu! Ben düşkel, yahut düşel görüşmeler derdim. (Günlerin Getirdiği s.142)

düşkel : imge.

Düş dedim de aklıma geldi: imge yerine düşke, yahut kısaca düş ne iyi olurdu! Ben düşkel, yahut düşel görüşmeler derdim. (Günlerin Getirdiği s.142)

düşsü : hayali.

Düşsü Görüşme(Söyleşiler s.96) Yazı başlağı olarak kullanmış,cümlelerde kullanmamış.

düşsül : hayali.

Benim önemim, gerçek bir yanı olsa bile, daha çok düşsüldür, sizin anlayacağınız hayalidir. (Diyelim s.11)

düşün : fikir, pense, düşünce. [Ts.].

En ummadığımız sularda, kendi kendimize kurduğumuzu övünerek sandığımız bir düşünceyi, bir düşün örgüsünde o yalanların izleri, yankıları geliveriyor. (Söyleşiler s.129)

...düşündüklerimi başkalarına bildirmek için kullanacağım araca (vasıtaya) aldırmam, demiş olmaz mı? Bir düşünün (fikrin) tükeldesi (tamamlanması) için doğduğu kişinin başında çıkıp ortaya atılması... (Diyelim s.112)

Ben düşün, düşünüyü tilciklerini idee değil, pensee karşılığı olarak kullanmışım. (Dergilerde s.364)

düşün yaşamı : fikir hayatı.

...gökçe-yazınımıza (edebiyatımıza), düşün yaşamımıza (fikir hayatımıza) en büyük yaralığı işte bu olmuştur. ("Yahya Kemal", Ulus, 9.12.1949)

düşünce : pensee, fikir . [Ts. = 2. bir konuda verilen hüküm. 3. tasa, sıkıntı, efsar, endişe. 4. niyet, tasarı. 5. prensip, ilke.].

-Hayır. Ama o zaman da kendinize düşünce adamı süsü vermeyin. Ben kelimelerle oynuyorum deyin... (Söyleşiler s.100)

Düşünce'yi pense karşılığı olarak kullanıyoruz, öyle olunca idee'ye bir karşılık bulmamız gerektir. Bay Oktay Rifat bunu niçin düşünmemiş, bilmiyorum. Düşünse, biraz üstünde dursa, "görüt" tilciğini gene beğenmese bile, benim niçin "düşünce" diyemediğimi anlardı. (Dergilerde s.356)

düşünce eri : fikir adamı.

Bunları bilmeyenlerle tartışmaya girmeyin. Bilisizlerle konuşmak, düşünce erlerine yakışmaz. (Günce 1956-1957s.195)

düşündeş : hemfikir. [Özs.= 1. aynı düşünüşte olan kimselerden her biri.].

Bayan Halide Edip Adivar ile düşündeşleri... Ben uydurdum düşündeş tilciğini, kötü mü? Hemfikir demekten çok daha iyi değil mi? (Diyelim s. 45)

düşündeşlik : hemfikirlik. [Özs.= 1. aynı düşünüşü çevresinde toplanma, aynı düşünüşte kimselerden biri olma.].

Çoğunda bir düşündeşlik, bir amaçtaşlık var o beni sinirlendiriyor. (Günce 1956-1957 s.83)

düşünmen : penseur (fikir adamı).

Nereden geliyor bu yazarların, düşünmenlerin (penseur'lerin) çoğunluktan kaçınmaları? ("Çoğunluk", Ulus, 5.7.1956)

düşünü : pense, düşünce, fikir. [Ts.].

Bir düşünüşü (fikir), bir buluş sanır bunu. (Günce 1956-1957 s.151)
Ben düşün, düşünüşü tilciklerini idee değil, pensee karşılığı olarak kullanmışım. (Dergilerde s.364)

Düşünüşler alanında yengi, yenilgi (galibiyet, mağlubiyet) olmadığını anlamıyorlar mı?... (Günce 1956-1957 s.51)

düşünüş : mütefekkir. [Ts.].

O düşünüşler de emekçiler katından, sıkıntı çekenler, ezilenler katından değildir, varlıklılara daha yakın kimselerdir, varlıklı kimselerdir. İşçileri kat bilincine ulaştıran, toplum içinde büyük bir güçleri olduğunu bildiren, tüzelerini savunmağı öğretenler de gene düşünüşlerdir. (Prospero ile Caliban s.255)

düz-deyiş : nesir.

Monsieur Jourdain'in edebiyat öğretmeni düz-deyişi, nesr'i "konuştuğumuz gibi yazmak" diye tanımlamaz mı? (Dergilerde s.223)

Öyle sanıyorum, Bay Makal 'la Bay Çınarlı pek sevmezler birbirlerini, düşünmeleri ayrı (düşünebildikleri oranda), bağlandıkları yönler ayırdır. (Günce 1956-1957s.12)

düzeltilen : musahhah. [Ts.].

Bizde öyle değildir, yazarı da, dizmeni, düzeltmeni de aldırılmaz, ha tırnak, ha ayraç...(Günce 1956-1957 s. 252)

Benim tırnak içine aldığım sözleri dizmen ayraç içine almış, düzeltmen de öyle bırakmış.(Günce 1956-1957 s.251)

Ne yapayım? Bizde dizmenler de, düzeltmenler de dikkat etmiyorlar. (Günce 1953-1955 s.48)

düzen : nizam. [Ts.= 2. akort. 3. hile, al, desise, entrika. Trs.= 1. düzen, hile, uydurma söz.].

Suç düzende de olamaz mı? Düzen, bir toplumun düzeni, bireylerin erincini (rahatını), mutluluğunu sağlamak içindir. Gün gelir kurulu düzen o erinci, o mutluluğu sağlayamaz olur . Öyle olunca, düzenin değişmesi gerekir. (Günce 1956-1957 s.153)

düzence : disciplina(disiplin).

...latincenin "disciplina"sına türkçe bir karşılık arasa daha iyi etmez mi? Örneğin düzence diyebiliriz. Daha uygunu da bulunur arayınca. ("Dergiler Arasında", Pazar Postası, 5.2.1956)

düzenlemek : f. tertip etmek. [Ts.].

... "düzenleyen" ya da dizi'den 'dizenleyen' denilemez miydi? (Dergilerde s.314)

düzeni : nesir.

Bay Köksal, andığı sözlerin kimin olduğunu araştırmadığı gibi yır olarak söylenmiş bir sözü düzetiye(nesre) çevirmekten de çekinmiyor. ("Günce", Son Havadis, 30.10.1955)

düzenleyici : nasir(nesir yazarı).

Birgün sağı yazımız sarsılıverdi, baktık, en ünlü ozanlarımız, düzenleyicilerimiz (nasirlerimiz), en büyük birer önüt diye bellediklerimiz kurallara baş kaldırdılar, yalnız türkçe tilcikleri değil, arapçadan, farsçadan alınmışları da türlü biçimlere sokmağa kalkıştılar. ("Sözden Söze", Ulus, 3.3.1950)

düzeyit : nesir.

Bay Köksal...yır (şiir) olarak söylenmiş bir sözü düzeyite (nesre) çevirmekten de çekinmiyor. (Günce 1953-1955 s.402)

Onların yapıtlarında (eserlerinde) bulabileceğiniz değerleri başka bir dille, düzeyitle (nesirle) de söyleyebilirsiniz. ("Yahya Kemal", Ulus, 9.12.1949)

Düz-eyite (nesre) çevirmeğe kalmayın, bozmayın biçimini! Düz-eyite çevirelemeyeceğini, çevirilince biçiminin bozulup güzelliğinin de uçacağını bilsinler.(Günce 1956-1957 s.238)

düzgü düzen : ihtimam, düzenlik. [Ts.].

Bu acunda onlara katlanalım, öldükten sonra varacağımız acun düzgü düzen içinde...(Günce 1956-1957 s.73)

Ancak öyle sanıyorum ki şöyle iyice, düzgü düzenle söyleyemedim, anlatamadım düşündüğümü. (Günce 1953-1955 s.125)

Ama Said Faik ayak üstü çırpıştırıvermiş... düzgü düzen gözetmemiş, kullandığı sözlere de bakmıyor. (Günce I s.219)

düzme : i. masal. [Ts.= 1.tertip etme. 2. yalandan yapılmış, uydurulmuş, gerçek olmayan, sahte. Trs.= 1. düzen, hile, uydurma söz. Ds.= 1. mani, türkü, koşma söyleme.].

Ozan vardır, gözlerini kapar, geçmişe dalar, geleceğe dalar, olamamış, olmayacak nenleri kurar, düzmeler(masal), ertekler anlatır. ("Toplumda Ozan", Ülkü, Temmuz 1949)

düzmece : sahte. [Ts.].

Hamit Bey edebiyatı, bu ülkeye düzmece bir Avrupa edebiyatı getirerek bizde gerçek batı edebiyatının yerleşmesini geciktirmiştir.(Ararken s.125)

...birtakım ne olduğu belirsiz tilciklerle boyamışız onların gözünü sonra da düzmece aydınlar acununda kurulmağa kalkmışız. (Prospero ile Caliban s.208)

düzemecelik : sahtelik. [Ts.].

Yıllarca denediler, kimseyi ısındıramadılar o dile, düzmeceğini gideremediler. (Günce 1956-1957 s. 92)

düzmelik : uydurmalık.

Sonradan anladık o koşmalardaki düzmeliği, yalanı.(Günce 1956-1957 s.134) :

düzsöz : nesir.

Nesir yerine kullanıyorum düzsöz'ü. "Beğendin mi?" diye sormayın, pek beğenmedim doğrusu: düzsöz denince kişi başka nenler de düşünsüyor... ("Düzsöz Üzerine", Ülkü, Nisan 1948)

ece : kraliçe. [Ts., Dlt. = 1. büyük kız kardeş, abla. Trs.= 1. reis, ulu, ileri gelen. Ds. = 1. güzel kadın.]

...takdimin ancak küçükten büyüğe olacağını, bir eceyin, uyruklarına takdim etmeyeceğini... ihsan edeceğini nereden düşünsün? (Günce 1953-1955 s.47)

edinilmek : f. sonradan kazanılmak. [Ts.].

Demek ki yazara göre yaradılışın bir doğuştan olanı, bir de edinileni var. Edinilen yaradılış ne demektir? (Günce 1956-1957 s.159)

efsane : mythe(mit).

Hep beni önemli bulduğunu, benden yıldığını söylüyor, bana bir önem uyduruyor, Ataç diye bir yıldı masalı, efsanesi, mythe 'i uyduruyor.(Diyelim s.14)

egē : kıral.

Fransa egesi 14. Louis Racine 'in bir durul işine değinmesi üzerine kaşlarını çatmış... ("Yurttaş Yazar", Ulus, 2.8.1956)

eğilim : temayül, tendance. [Ts.].

Oysa ki bir kurul görecelikten, kişisellikten uzaklaşmak tamamiyle nesnel objektif bir yargıya varmak eğilimindedir. (Söyleşiler s.343)

Yenilik, zamanın asıl eğilimleri konularda değil, konuları görüştedir. (Karalama Defteri s.66)

Bir dörütmene(sanatkara),bir ozana karşı bir eğilim havası (proces de tendanse) açmanın ne denli yersiz, ne denli gülünç olduğunu bilirim. (Söyleşiler .s.225)

eğinim : temayül.

*Anayasa 'nın yeni yazımı ile dil işinde büyük bir adım atıldı. ...Yeni yazım bu güveni...alışkanlığı öne sürerek günün eğinimlerine** karşı koyanlar*

**Eğinim: temayül ... (Günlerin Gelirdiği s.156)*

eğlenti : parti (içkili, çalgılı eğlence). [Ts.].

Palais-Royal eğlentilerini icat eden Mösyö Ducrest 'yi görmüştü. (Kızıl İle Kara s.24)

ekilemek : f. tekrar etmek.

Geleneklerine sımsıkı sarılan, onlardan ayrılmakla benliğini yitirmekten korkan bir toplum, kendi kendine öykünüyor demektir, yaniden yaratamıyor, yaniden aldıklarına kendi damgasını vurmağı başarmıyor da geçmişte yaptıklarını ekilemek (tekrar etmek) istiyor demektir. (Prospero İle Caliban s.265)

Ancak Ziya Gökalp'a yanıtını (cevabını) bilmem şimdi de ekiliyebilir mi (tekrar edebilir mi)? ("Yahya Kema"l, Ulus, 9.12.1949)

ekim : kültür.

Biz ne dediğimizi bilerek konuşup yazmak istiyorsak "ekin" demeliyiz, ekim, ekit demeliyiz: tarım, tarıt da diyebiliriz. ("Kızılacak Sözler", Ulus, 18.5.1948)

ekin : culture, kültür, irfan.

Latin, Yunan yazımlarını ekinlerinin (irfanlarının) kaynağı diye almış ulusların kullandıkları... ("Sözden Söze", Ulus, 15.12.1947)

Demek ki ekin için, ekinli kişi olmak için öğrenmek, bellemek gereklidir. (Söyleşiler s.148)

Dilden, ekinden (culture'den) açıldı mı çabuk çabuk susamam ki! Nite (nasıl) susayım? ("Toplum Duygusu", Ulus, 27.1.1950)

ekinlenmek : f. kültür sahibi olmak.

Bilimleri, dörüleri (sanaiları), uygarlığı (medeniyet) ilerletenler belki de onlardır. Gene de biz onlara ekini aramış ekinlenmiş kişiler diyemeyiz. ("Ekin Üzerine", Ulus, 16.6.1947)

ekinli : kültürlü.

Demek ki ekin için, ekinli kişi olmak için öğrenmek, bellemek gereklidir. ("Ekin Üzerine", Ulus, 16.6.1947)

ekinsiz : kültürsüz.

Başkaları ekinsiz de ben ekinliyim demiyorum ki! Ben de onlar gibiyim. ("Toplum Duygusu", Ulus, 27.1.1950)

ekinsizlik : kültürsüzlük.

O ülkenin yazarları da eleştirmecinin anlayışsızlığından, ekinsizliğinden, ödevlerini gereğince yapmamalarından yakınıyor. (Ararken s.93)

ekit : kültür.

Biz ne dediğimizi bilerek konuşup yazmak istiyorsak "ekin" demeliyiz, ekim, ekit demeliyiz: tarım, tarıt da diyebiliriz. ("Kızılacak Sözler", Ulus, 18.5.1948)

eksik : noksan. [Ts.].

Yoksulluk içinde büyüyüp sonradan varlığa erişmiş kişinin duyguları, düşünceleri, varlık içinde doğmuş, varlık içinde büyümüş bir kişininkilerle bir olamaz. Bir eksik ya da bir artık vardır onda. (Prospero ile Caliban s.257)

...bizi daha çok çalışmağa zorlar, buna karşılık bir şeyler buldurur, dilin eksiklerini azaltır. (Günlerin getirdiği s.111)

ekşi doğuran : oksijen, müvellid-ül-humuza.

Mekteplerimize yunanca ve latince dilleri konmadan oksijen, hidrojen, antoloji, fizyoloji, jeoloji gibi kelimeleri almak hiç doğru bir iş değildir. Bazılarının önergelediği gibi, ekşi doğuran, su doğuran gibi kelimeler almak bin kere daha hayırlıdır. ("Bir Kelimenin Yazılışı" Tan, 9.9.1935)

ekşi- özü : oksijen, müvellid-ül-humuza.

Müvellid-ül-humuza sözünün konulduğu günlerde gerekli olduğumu anlayan bir kişi, şimdi onun yerine ekşi-özü, yahut ekşi-doğuran dememizi de anlar, beğenir. Alay eden ise, Firenkere benzeyeyim diye, ne demek olduğunu bilmeden oksijen der çıkar. (Günce 1953-1955 s.272)

eleştiri : tenkit. [Ts.= 2. gerçeği ortaya koymak amacıyla yapılan yargılayıcı inceleme ya da tartışma.].

O yazarın iyi eleştiriler verebileceğini sanıyorum. (" Dergiler Arasında"; Pazar Postası, 19.2.1956)

eleştirme : i. tenkit. [Ts.].

Doğu acununda eleştirme yoktur, yerleşmiş düşüncelere uygun olanı övme, uymiyana da sövme vardır. ("Dergilerde", Türk Dili, 1.5.1954)

eleştirmeci : münekkit. [Ts.].

Edebiyat acunu bir bütündür, şairi, hikayecileri, ne değerde ise eleştirmecileri de ancak o değerde olur. ("Dergilerde", Türk Dili 1.2.1952)

Kendim düşünmüyordum, o yargıya kendi kendime varamazdım, başkalarından eleştirmecilerden öğrenmiştim. (Söyleşiler s.130)

eleştirmecilik : münekkitlik. [Ts.].

İşte bu, Monsieur Gide'in eleştirmecilikte yetiştirici eleştirmecilikte başlıca eseridir. (Ararken s.115)

...doğrusu eleştirmecilik de çekici bir uğraş (meslek) değil. (Günce 1953-1955 s.36)

Ben de yıllardan beri eleştirmecilik, sizin anlayacağınız münekkitlik ederim,oldukça da titizimdir, çabuk çabuk beğenmem. (Söyleşiler s.236)

eleştirmen : münekkit. [Ts.].

Eleştirmen de, okuyucu ile seyirci de yanılırsa ne olur sanki? Bu yanılmak korkusu bizi birtakım tatlardan yoksun bırakabilir. (Dergilerde s.296)

Söyledim, ben öykü yazarı, oyun yazarı değilim ya, öykücü ile denemeci, eleştirmen arasında da benzerlik yok mudur? ("Okurken", Pazar Postası, 26.1.1956)

eleştirmenlik : münekkitlik. [Ts.].

Uğraşları (meslekleri) yazı yazmak, eleştirmenlik. İşlerini bitirecekler, dergi dolacak sonra da hepsi unutulacak...(Günce 1956-1957 s. 9)

el ulağı : yamak, yardımcı. [Ts., Trs.≡ 1. yardımcı, küçük işlerde kullanılan hizmetçi.]:

Bir de kendine bir el ulağı bulup her iş için verilmiş kararları ayrı bir deftere geçirtti. (Kızıl İle Kara s.295)

em : ilaç. [Ts. = 2. çare. Dlt., Trs., Ds.].

Birtakım eski emlerden (ilaçlardan) iyilik beklemek gelenekçilik değildir, olsa olsa görenekçiliktir. (Günce 1953-1955 s.255)

emci : hekim, hastalığa çare arayanlar.[Ds. – (emçi, emçin, emici) = 1. eczacı, doktor, operatör].

Adamın biri sayrı düşmüş, artık kurtulmayacağına benziyormuş. Emcilerin kendisinden umutlarını kestiğini görünce tanrılara yalvarmış, sürü sürü kurbanlar, askılar adamış:*

**Sayrı, hasta demektir. (Masallar s.38)*

enez : zayıf. [Ts., Trs. – (inez, ineze) = 2. halsiz, hasta. Ds. – (egeze, egez, ehlez, ehnez, eneze) ≡ 2. kudretsiz.].

Nice enez (zayıf, saçama=sapanyazılar vardır ki, birtakım deyimler, ata sözleriyle dolu oldukları için çevrilmesi pek güçtür. ("Dergilerde"; Türk Dili, Ağustos, 1955)

Çekinmezlermiş enezi (zayıfı) ezmekten. (Söyleşiler s.196)

enezleşmek : f. zayıflamak. [Ts.].

Bireylere o inan aşılınca giderek toplum da enezleşiyor (zayıflıyor). ("Toplum Duygusu", Ulus, 27.1.1950)

enezletmek : f. zayıflatmak.[Ds.].

Korku ise, kişinin yalnız kaldığı öylerde (zamanlarda) uğradığı korkular ise bir çeşit sayrılıktır, sayrılık da -ne türlü olursa olsun- düşünce gücümüzü enezletir, doğruyu bulmasına komaz. (Söz Arasında s.142)

enezlik : zaaf.

Ne demek bu? enezlik (zaaf) ne demek? enezlikleri güzelliğe çevirmek ne demek? (Söyleşiler s.200)

enik : kedi köpek yavrusu. [Ts., Dlt. – (enük), Trs. – (enük), Ds. – (encek, encik, enek, enig).].

Tilki dönüp de eniklerini görünce işi anlamış, anlamış ama ne yapsın? (Masallar s.9)

entipüften : hiç değeri olmayan. [Ts.].

Uzun, upuzun ya entipüften sözlerle dolu. (Günce 1956-1957 s.252)
Edebiyatçıların, yazarların çoğu birer geveze oldukları doğrudur, yazarlar arasında entipüften bir konuyu özenli bir şekilde güzelleştireceklerini sananlar bulunduğu da doğrudur. (Söyleşiler s.257)

ep²⁷: sebep.

Öyle santıyorum başka bir epi (sebebi) var yeni betiği okumayı yeğleyişimin (tercih edişimin). (Günce 1956-1957 s. 67)

Kulp uydurmak, tutulacak bir yeri olmayan bir işe gücün bir ep bulmak... (Günce 1956-1957 s.190)

Bunları unutup da yalnız anlaşılmaq, çoğunlukla anlaşılmaq dileğini öne sürmek dil değişmesinin biricik epi diye yalnız onu ele almak, bence doğru değildir. (Dergilerde s. 363)

eplemek : f. sebep olmak.

²⁷ Tekin (1963 : 410) bu kelimenin "ipsiz sapsız" deyimindeki "ipsiz"den ayırma yoluyla çıkarıldığını yazar.

Bir doğrunun bulunması, bir doğa yasasının, gizinin anlaşılması, kişi oğlumun yeryüzünden kalkmasını mı epliyecek? ("Günce", Son Havadis, 12.2.1957)

...o da birtakım kişinin birtakım inanlarını iyice incelemeden benimsemesini epliyebilir (sebepl olabilir). ("Kendi Kendime", Ulus, 6.5.1949)

erdem : fazilet. [Ts., Dlt. — (erdhem), Trs. 2. hüner, marifet.].

...bir rahip için en gerekli iki erdeme, yani ölçülülüğe, ve bu dünya nimetlerini hor görmeye hiç elverişli olmayan karanlık bir ateş var... (Kızıl İle Kara s.57)

...inanların erdemi (fazileti): birbirilerine en haykırı, birbirileriyle en uzlaşmaz sandıklarınız bir gün bakarsınız, öyle bir uyumla (ahenkle) birleşiverirler ki. (Söyleşiler s.191)

erek : gaye. [Ts.= 2. bir işte sonuca varma isteği.].

Samimilik onun için aklına geleni, içinden doğanı yazmak değildi, uğraşarak, didinerek varılacak bir erek idi. (Ararken s.85)

Sanatı başka ereklere (gayelere) götürecektir bir araç diye kullanmağa kalkan sanat adamı, sanatına değer verilmemesine katlanmalıdır, çünkü kendisi de değer vermiyor. ("Sözden Söze", Ulus, 1.10.1945)

eremlemek : f. razı olmak.

...kesip atma yolunu tutmaz, tartışmayı eremlerler (razı olurlar). (Diyelim s.121)

Böyle bir yetke (sulta) tanımayı eremliyor muyuz? (razı mıyız?) Ben kendim için söyleyeyim hayır. ("Sağ Yazı", Ulus, 19.11.1947)

eren : derviş. [Ts., Trs. = 2 . erkek. 3. yiğit. Ds. = 1.dost.].

Ne yapalım ki sanat, erenlerin değil sağı solu olanların yani ne yaptıklarını bilerek yapanların işidir. (Ararken s.124)

erince : rahat, huzur. [Ts.].

Bizim erince içinde, huzur içinde olduğumuzu ileri sürdüm mü, Allı? Değiliz, erince içinde değiliz biz, erince içinde olmağı da aramıyoruz, dilemiyoruz. (Ararken s.156)

Kendisi de yetinmesin demiyorum, yetinsin, yetinmezse erinci (rahatı) kaçarsın sonra... (Günce1953-1955 s.400)

Bu nenlerin birtakım bilginlerce de taplanmış birer doğru olduğunu savlamağa (iddia etmeğe) kalkmasınlar, yeryüzünün düzenini, kişi oğlunun düşünce erincini (rahatını) bozabilirler. (Söyleşiler s. 222)

ermegülük : tembellik [Dlt. — (ermegü) = 1. tembel, eringen.].

Ermegülükten (tembellikten) geliyor bütün bunlar. (Günce 1956-1957 s.118)

ertek : masal.

Ozan vardır, gözlerini kapar, geçmişe dalar, geleceğe dalar, olmamış, olmayacak nenler kurar, düzmeler, ertekler anlatır. ("Toplumda Ozan", Ülkü, Temmuz 1949)

eseme : i. mantık. [Ts.].

Bütün bu usa, esemeye (mantığa) aykırı nenlere inanan... (Söyleşiler s.221)

eseme-öncesi : mentalite prelogique.

Buna inanmak olsa olsa şu eseme-öncesi düşünüşe (mentalite prelogique'e) yaraşır. (Söyleşiler s.220)

esen : sıhhatli. [Ts., Trs.].

...kendimize acunun göbeği diye bakmamak, daha çok esen kişilere vergidir, sayrılık enezleştirir (zayıflar). (Prospero ile Caliban s.259)

esenek : ilham.

Hakkısınız ama ben bunları değiştiremem, hakkım değildir esenek bana bunları böyle getirdi- gibi bir şey söylemiş.Bana öyle geliyor ki bunu söyleyen şair de eseneğe tamamiyle inanmaz. (Sözden Söze s.175)

Yalnız esenekle (ilhamla) iş gördüğünü...kendi aklının eseri olmadığını kabul edemez. (Sözden Söze s.174)

esenleme : i.selamlama, hatır sorma. [Ts., Trs.= 2. vedalaşmak.].

O taşlar acıtmaz beni, umulmadık bir suda sevgiliden gelivercek bir esenleme gibi yüreğimi aydınlatır, güneşler doğurur gönlümde. (Söyleşiler s.289)

esenleşme : i. selamlaşma. [Ts., Trs. = 2. vedalaşmak, helalaşmak.].

Bir şeyler soracağını anladım, bırakmadım; o daha söze başlamadan , esenleşme sözlerini bile söylemeden. (Söyleşiler s.54)

esenlemek : f. selam vermek. [Ts., Ds. = 2. hayır dua ile yolcu etmek, selametlemek. 3. ferahlamak, rahatlamak.].

Yavuzlarla, kötülerle ilintilerini kesmeyenler, onları görünce esenleyip konuşanlar da ellerinden gelince yavuzluk, kötülük edecek kimselerdir. (Günce 1956-1957s.73)

esenleşmek : f. selamlaşmak. [Ts., Ds. = 1. bir iki kişi dertleşmek, konuşmak.]

Yolda giderken file raslamış. Esenleşmişler, hoşbeş etmek için durmuşlar. (Masallar s.128).

esin : ilham. [Ts. = 2. sabah rüzgarı.]

Şairlerimizin çoğu çabuk çabuk yazıyorlar...sanki kendilerini esine, ilhama bırakıyorlar. (Okuruma Mektuplar s.162)

Sınırlarının ötesinden gelecek esinlerden kokular toplıyacaktır (Söyleşiler s.9)

Hani bazı şairler olurmuş, kendilerini esine bırakırlarmış, içlerini birdenbire pek güzel şeyler doğar da onları söyleyiverirlermiş. (Ararken s.141)

esizlik : fenalık.[Dlt. – (esiz) =1. fena, kötü, haşarı.]

Kişi oğlunun ilerlediğine inanmıyanlar, yaradılışındaki esizlikler üzerinde durup da iyilikleri, güzellik düşlerini sayışa katmak istemiyenler, kendileri yalnız çıkarları.. (Söyleşiler.s.197)

Yaptığından utanan kişinin yalamı, ettiği esizliklerle (fenalıklarla) övünen köpeksinin (cynique 'in) doğrusundan yeğdir. (Söyleşiler s.197)

esrikleşmek : f. mest olmak. [Dlt. – (esrük, esgürük) = sarhoş. Trs. –(esirik, esrük) = sarhoş, meczup, deli.]

Övünün, haklı olmanızla esrikleşip, mest olup eziniz karşınızdakini. (Okuruma Mektuplar s. 64)

Artık geçmişin güzellikleriyle esrikleşmiş (mest olmuş)... ("Yahya Kemal", Ulus, 9.12.1949)

...Necati Cumalı 'yı, yalnız o ad esrikleştiriyor (yani mestediyor) insanı. (Okuruma Mektuplar s.138)

esriklik : mesti, sarhoşluk. [Ts., Trs. – (esrüklik) = sarhoşluk.]

Yaşamak sevgisi de tüp budur, o coşkunluğu , o esrikliği (sarhoşluğu) duymak, duyurabilmektir. ("Ataç 'ın Güncesi", Ulus, 22.4.1956)

...beni büyüleyip de tadına doyumaz bir esriklik içinde yaşıyorlar ya, yeter bana. ("Hepsi Bizim", Ülkü, Eylül 1948)

esthetisme : estetizm, güzel-duyu.

Onlarda da bir pose, esthetisme vardır. Ama buna bir şey diyemeyiz. (Günce 1953-1955 s. 223)

eşanlamlı : müteradif. [Ts.].

Bir söz mü söyleyeceksin? düpedüz söylemiyorsun, eşanlamlı tilcikleri yan yana getireceksin... ("Düzsöz Üzerine", Ülkü, Nisan 1948)

eşkin : adi. [Ts.= 1. rahvan at. Dlt. – (işkin) = 1. uzun yol. 2. atın tırıs yürüyüşü.

Trs. = 1. açık adımlarla yürüyen(at)].

Evet, siz halka inmediniz şimdiye kadar, halka inmenin bayağı bir iş, eşkin (adi) bir iş olduğumu söylediniz. (Günce 1953-1955 s.141)

etymologie : etimoloji.

Etymologie, tilciklerin öz anlamlarını, gerçek anlamlarını açıklayan bilim koludur. (Günce 1956-1957 s.49)

etken : amil. [Ts. = 2. müessir; bir madde üzerinde belli bir değişiklik yapan. 3. malum.].

Benim ruhum benim için o iki etken arasındaki orantının bir anlatımı ise, bana dışarıdan bakanlar için de neden öyle olmasın? (Sözden Söze s. 92.)

Düşünmediniz de onun için: 'tebarüz ettirmek, vefai etti' gibi sözler eski yaşayışın, eski düşünüşün, eski görüşün bir topluma soktuğu sözlerdi, o sözler döndü mü, onları doğurmuş olan etkenler de dirilir. (Ararken s.151)

etki : tesir. [Ts.].

Yahya Kemal'in bugünkü şiirimize vurduğu damgayı, onun asıl etkisini, onun gibi yazmağa özenmiyenlerin, onun mısraını kendilerine örnek edinmeğe kalkmıyanların yazdıklarında aramalıdır. ("Yahya Kemal", Ulus, 4.9.1944)

Yahya Kemal Beyatlı Fıransız ozanlarını okumuş, belki Türk ozanlarından daha çok onları okumuş, onların etkisile yetişmiş... ("Bir yır Üzerine", Ülkü, Haziran 1949)

etkilemek : f. tesir etmek. [Ts.].

Dil kurmak, yeni bir dil yapmak demek, yazı dilini etkilemeğe çelışmak demektir. ("Okurken", Ulus, 10.2.1950)

etkinlik : faaliyet . [Ts.].

Sanatı toplumun, zamanın yetiştirdiğine inanmıyor değilim, o ayrı mesele; ama sanat, bireyin kendi kişiliğini göstermek için giriştiği etkinliktir. (Sözden söze, s 24.)

...ama sanat, bireyin (fert) kendi kişiliğini göstermek için giriştiği etkinliktir (faaliyet). (Sözden Söze s.175)

evasion : kaçış.

Fıransızca evasion, approfondissement tilciklerine Türkçe " kaçış", "derinletirme " tilciklerinden daha alışığız,onlar bizde daha çok yankı uyandırıyor da onun için...(Günce 1956-1957 s.222)

evcilleştirmek : f. ehliileştirmek. [Ts.].

Mr. N.Richard Nash, yumuşatmamış işi, nite söyleyeyim? evcilleştirmiş (ehliileştirmiş)... (Günce 1956-1957 s.211)

evre : safha, merhale. [Ts., Trs.= 1.çevre, etraf, muhit.].

Bizim yaptığımız, bizim çekine çekine devrik tümceler kurmamız ancak bir anıklama işidir, geçici bir evredir (safhadır). (Günce 1956-1957 s. 92)

Türk Dil Kurumu'nun çalışması yeni bir evreye, yani yeni bir safhaya giriyor. Yazarlarla iş-birliği evresi.(Söyleşiler s.299)

Genç kalemler...yüz elli yıldır süren dil devriminde bir evre, bir merhale'dir... (Dergilerde s.87)

evren(I) : ejder, ifrit. [Ts., Trs. — (evran), Ds. — (evran).].

İçlerindeki evreni (ejderi, ifriti) yenememişlerdir, yenmek de istemezler. (Söyleşiler s.197)),

evren(II) : kainat. [Ts., Dlt. = 1. (kubbe) şeklinde fırın.].

Evrenin manasını, ereğini, evrenin dışında düşünmüştür. (Günlerin Getirdiği s. 87)

evrim : tekamül. [Ts.].

Tevfik Fikret orada 'ecdadım' derken kendi ataların, kendi ulusunun atalarını söylemek istemiyor, kişioglunun atalarını düşünüyor, bütün ulusların atalarını, en eski çağların kişilerini tarih-öncesi çağların, kişioglunun evriminden (tekamülünden) önceki günlerin kişilerini düşünüyor. (Günce1953-1955 s.381-382)

eylem adamı : homme d'action.

Anderson... ateşli bir yurtsever, becerikli bir eylem adamı (homme d'action) kesiliyor ... (Günce 1953-1955 s.201)

eyitme : i. hitap. [Ts., Trs. – (aytmak) = 1.söylemek, demek, anlatmak.].

Bir mektupta damdan düşer gibi söze girmek hiç de iyi olmuyor, insan başka bir eyitme, bir hitap bulunsun istiyor. (Okuruma Mektuplar s.13)

eylem : action . [Ts.].

En çok eylem (action) alanında görülür öyleleri. ("Kendi Kendime", Ulus, 6.5.1949)

Kuramdan eyleme (nazariyeden action'a) geçmek gerektir. (Günce 1953-1955 s.393)

eylemce : fiil.

...konuşma dilimizde de eylemcenin (filin) öznenen önce gelebildiğini gösteriyor. (Günce 1956-1957 s.67)

eylemsiz : passif. [Ts.].

...toplumla eylemsiz (passif) bir değinmeden edindikleri beğeni ile demek daha doğru olur. (Günce 1956-1957 s.128)

ezgi : beste, melodie. [Ts. = mec. 2.gidiş, yol. 3. üzüntü, sıkıntı. Trs. – (egzi, ekzi, ezgü).].

Bay Vedat Günyol gibiler alaturka çalgıya benzerler: Tek düzeli. Ezgiden uyuma (melodie'den harmonie'ye) yükselmezler, uyumsal (harmonique)'dır, türlü türlü sesler vardır içinde. (Günce 1953-1955 s.416)

Bu yeni Çukurova yolculuğunda da gene öyle bir ezgi getirdim, beni yıllarca tatlı tatlı esrikleştirecek bir ışık ezgisi ("Yolculuk", Ulus, 11.10.1946)

ezgici : bestekar.

...dünkü Türkçede de yoktu. Auteur'u yerine göre yazar, ressam ezgici (bestekar) diye çeviriyoruz. (Günce 1953-1955 s.341)

Bu söz, ezgiciler (bestekarlar), bedizciler (ressamlar) için kesin olarak doğrudur belki...(Söyleşiler s.187)

ezgi düzen : bestekar.

1949 yılında ressamlarımız, mimarlarımız ,heykel oyanlarımız, ezgi düzenlerimiz ne yaptılar, bilmiyorum, anlamam o sanatlardan.(Söyleşiler s. 237)

ezgil : melodique(melodik).

Tek düzeli. Ezgiden uyuma (melodie'den harmonie'ye) yükselmezler. Doğru ise ezgil (melodique) değil, uyumsal (harmonique)'dır, türlü türlü sesler vardır içinde. (Günce 1953-1955 s.416)

ezinç : aciz. [Ts. 1. azap; şiddetli acı ve sıkıntı.].

Aciz için ezinç, aczedmek için ezinmek ürevlerini öneriyoruz. (Dergilerde s.339)

ezinmek : f. aczedmek.

Aciz için ezinç, aczedmek için ezinmek ürevlerini öneriyoruz. (Dergilerde s.339)

fonograf : diktafon: Yun.özel bir madde üzerine kaydedilen sesleri istendiğinde mekanik bir yöntemle tekrarlayan aygıt. [Ts.].

...bir bestenin fonograf için pılaşımını alırım, resmin iyi kötü bir reproduction'unu edinebilirim; tiyatro eserini hiç olmazsa okurum. (Karalama Defteri s.34)

fukaralık : fakirlik. [Ts.].

Azı, bir parçası yeter bize...Bir fukaralık var üzerimizde. (Günce 1953-1955 s.173)

futuriste : geleceği (fütürist) [Ts.].

Bizde futuriste, surrealist şair mi vardır? ("Yeni Bir Derg"i, Ulus, 4.12.1944)

fütürizm(futurisme)²⁸: geleceçilik (akımı). [Ts.].

Cubisme, symbolisme, surrealisme, futurisme gibi birtakım çığırları, akımları bir buyrukla sanat alanından dışarı atmağa kalkıyor. (Diyelim s. 69)

Geçici modalar olan fütürizm, sürrealizm (derginin imlasını olduğu gibi bırakıyorum) v.s'yi taklit ile hiçbir şey yapılamıyacağına peşinen (umarım ki bu peşinen sözünü Fuad Köprülü söylememiş, derginin yazarı uydurmuştur) inanmalyız.' (Söyleşiler s.66)

garaz, garez : kin. [Ts.].

²⁸ 1920'lerde doğan bir sanat akımı: İtalyan ozanı Filippo Tomasso tarafından başlatılan(1909) yaşamda her şeyin sürekli bir hareket ve değişim içinde olduğunu bu durumun sanata da yansması gerektiğini savunan, geçmiş sanat anlayışlarını yıkmaya çalışan bir akım.

La Bruyere söylemiş: insan ölümlü bir hastalığa tutulunca hınçlarını, garazlarını unutturmuş. (Ararken s.117)

Devletin en büyük makamlarına göz dikmesi, onlara erişmesine engel olanlara zalimce garaz kesilmesi, gördüğü iyilikleri dahi sayması hep o yüzden, büyüklüğünü şüphesiz olarak bilmesinden değil mi? (Söyleşiler s. 73)

garaz kesilmek : f. düşman kesilmek, aşırı kin beslemek. [Ts.].

Devletin en büyük makamlarına göz dikmesi, onlara erişmesine engel olanlara zalimce garaz kesilmesi, gördüğü iyilikleri dahi sayması hep o yüzden, büyüklüğünü şüphesiz olarak bilmesinden değil mi? (Söyleşiler s.73)

geçmek : f. vazgeçmek [Ts., Trs. = 2. ileri sürmek. 3. geçinmek, yaşamak. 4. girmek, dahil olmak.].

“Ben ulu bir amaç uğrunda düşünme özgürlüğünden geçtim, büyüklerim, önderlerim önütlerim ne buyurursa ona uyuyorum!” diyenlere kapılmayın. (Günce 1953-1955s.350)

Birtakım kimseler, doğruya varmak için yalandan, yanlıştan geçmenin kesenkes (mutlaka,katiyen) gerekli olduğunu mu sanıyorlar nedir? (Söyleşiler s.185)

Ama hayran oldum o kısa cevaba, günceme almaktan geçemedim. (Günce 1953-1955 s.79)

geç-göç : trafik.

‘Trafik yerine ne diyelim?’ Bence ‘geç-göç’ denilmeliydi, yollar düzeni de denilebilirdi. ‘Dur-geç’ de olurdu. (Günce 1953-1955 s.293)

geçicilik : muvakkat, eğreti. [Ts.= 1. çok sürmeme, süreyle sınırlı olma.].

Nedir bu değişmezlik içinde geçicilik? Nedir bu durasızlık içinde benzerlik? (Ararken s.739)

geçinecek : i. (geçinecek) iş.

Yazarın yazarlıktan başka bir geçineceği olmayabilir. Böyle yazarlar esin beklileyemez, bütün günler çalışma gerektiğini duyarlar. (“Yanıt”, Varlık, 1.7.1956)

Geçmişçi, gelenekçi değilim. Gene de “ilerilik”le övünenleri anlamıyorum. (Günce 1956-1957 s.23)

geçmiş bilim : tarih.

Geçmiş bilim (tarih) Neron 'u kötü kişi diye gösterir, onun için kendine saygımız yoktur, adını küçük ücukle mi yazacağız? ("Gene Sağ Yazı", Ulus, 24.11.1947)

gelenek : anane. [Ts.].

Bir duruk toplum geleneğidir o gelenek. (Genç İstidatlar, Ulus, 9.11.1953)

Yazarlarımızın, bütün aydınlarımızın geleneğimizle yoğrulmasını istemek, bu bakımdan çok doğru, çok haklıdır. (Söyleşiler s.40)

gelenekçi : ananelere bağlı. [Ts.].

Geçmişçi, gelenekçi değilim. Gene de "ilerilik"le övünenleri anlamıyorum. (Günce 1956-1957 s.23)

Hayır, geçmişin büyüklerine bizim gösterdiğimiz saygı, gelenekçilerin gösterdikleri saygıdan artıktır. ("Sözden Söze", Ulus, 15.12.1947)

genel : umumi . [Ts., Trs. – (genelmek, genmek) = 1. genişlemek.].

Ancak onların özünü kavradığı için, sezdirmeksizin özelden genele geçiyor. (Günce 1956-1957 s.217)

Genel eğitim yaşama kesimini (seviyesini) yükseltti. (Genel Eğitim, Ulus, 12.7.1956)

genelleşmek : f. umumileşmek. [Ts.].

...örneğin "hürriyet" yerine "özgürlük" demek genelleşirse, ozanlarımız o tilciklerle yırlar düzecek, söylevcilerimiz, yazarlarımız, onlarla parlak tümceler kuracak, böylece öz Türkçeye duygu gücünü kazandıracaklar. (Günce 1956-1957 s.99)

genlik : refah. [Ts., Trs. – (ginlik) = 1. bolluk, genişlik, ferahlık.].

Birçok dilekleri yerine getirilmiştir. Genlikleri (refahları) artmaktadır. (Prospero İle Caliban s.255)

gerçek : hakikat. [Ts. = 2. güvenilir, ahde sadık olan. Trs. – (girçek).].

Eleştirmecini ne olduğunu...yaratıcılara sorup onlardan öğrenin, gerçeği, hakikati ancak onların gözü görür. (Okuruma Mektuplar s.71)

gerçekçi : realiste(realist). [Ts.].

"Gerçekçi" diyemezler daha bir gösterişli olsun diye Firenkçesini söyleyecekler, "realist" diyecekler. (Günce 1953-1955 s.362)

Moliere dünyanın en gerçekçi (realiste) yazarlarından biridir, ama onun kişilerini, Alceste'i, Tartuffe'ü, Harpagon'u, Trissotin'i, Monsieur Jourdain'i hayatta bulamazsınız. (Ararken s. 127)

gerçekçilik : realisme. [Ts.= 2. gerçekçi tavır ve davranış.].

Yalnız kötü olduğumuzu görmek gerçekçilik değildir, çünkü içimizde ne de olsa bulduğumuz iyiliği, iyilik eğilimini yadsımış oluruz. (Karalama Defteri s.26

Devrimci gerçekçilik,realisme revolutionnaire diye kaskatı bir sanat görüşü vardır,bütün sanat adamlarının o görüşte olmalarını ister.(Söyleşiler s.335)

gerçek-üstücü : surrealist (sürrealist). [Ts.].

Hani gerçek-üstücüler (surrealiste'ler) diyorlar... (Okuruma Mektuplar s.80)

gereç : malzeme. [Ts.].

Erhün Kutlar güne güne gelişecek, geliştikçe de böyle "misal" gibi daha çok yapmacıklı şiirlerin gereci olan sözlerden kurtulacağını umuyorum. (Dergilerde s.239)

Prensip de halletmek de önemli sözlerden, derin düşüncenin gereçlerinden, yani malzemesinden. (Günce 1953-1955s.71)

gerek : icabat. [Ts., ET.— (kergek, kerek) , Trs.= 2 .mutlaka, herhalde, muhakkak.].

Bunun böyle olduğunu bilmekle beraber gene de onlardan saygımızı esirgememek gerektir..(Diyelim s..61)

Ozan tilciklerle oynarken seçtiği köğün gereklerine (icabatlarına) göre tilikleri yanyana dizerken onların seslerine de, anlamlarına da bağlıdır. ("Yaratıcı O zan", Ülkü,Ekim 1948)

gereksinme : i. ihtiyaç. [Ts.].

Bunu karşı konmaz bir gereksinme(ihtiyaç) olarak kendi içinde duymasa çevresine yayabilir mi?(Prospero ile Caliban s.252)

Düşünmek, bir işe yarayıp yaramayacağı, bir dokuncası (zararı) olup olmayacağı kaygısı çekmeksizin doğruyu aramak, eskisi ne olursa olsun, o doğruyu söylemek, bildirmek gereksinmesini (ihtiyacını) duymak demektir. (Günce 1953-1955 s.391)

gerelti : perde. [Ds.= 2. engel.].

Bir buçuk, iki saat bir koltukta oturup gözlerimi gereltide (perdede) kımıldanan resimlere dikmek yoruyor beni. (Günce 1953-1955 s.395)

Gereltiyi (perdeyi) araladım, apak ortalık. (Günce 1956-1957 s.8)

geri : mürteci. [Ts.= 2. arka. 3. bundan başkası. 4. argo. aptal, anlayışsız.].

Hani şu “mürteci” dediğimiz, “geri” dediğimiz kimselerden korkmuyorum doğrusu, biliyorum onların çevreyi kandıramayacağını. (Günce 1953-1955 s.73)

gericilik : irtica. [Ts.].

Bir de eski düşünüş, gericilik (irtica) tepti diye sinirleniyor, üzülüyoruz! (Günce 1953-1955 s.238)

gerilik : irtica. [Ts.= 1. geri olma durumu.].

Tüze Bakanı Bay Çiçekdağ kendisine gereken yanıtı (cevabı) vermiş, bir gerilik dileğine karşı konulmuş olması bizi sevindirdi. (Günce 1953-1955 s. 339)

Şimdi şurada burada görülen gerilik akımları, onun sayılabildiği günlerde de varmış, ama kendisi yurdun iyiliğini düşündüğü için söylemezmiş onları, açmazmış. (Günce 1953-1955 s. 96)

Arap yazısını bırakmayan her aydının, her okur yazarın içinde...bir eski düşünüş, gerilik (irtica) soluğu (ruhu) vardır... (Günce 1953-1955 s.239)

gidi : pezevenk. [Ts., Trs., Ds. – (gıdı, gıdım).].

“Kadın tellalı” demem ben “gidi” derim, “pezevenk” derim. Gidi demek, pezevenk demek ayıpsa... kadın tellalı demekte ayıptır... (Söyleşiler s. 318)

giysi : elbise. [Ts., Trs. – (giyesi, geyesi, geyesü), Ds. –(gegesi, geyesi, giyesi vs.).].

Dikicinin yaptığı giysi (elbise) ... (“Eleştirme Üzerine”, Ülkü, Ağustos 1948)

giz : sır. [Ts., Dlt. – (kiz) = 1. kutu, sandık, heybe gibi şeyler.].

Günün istediği güzellikten, yarın bırakılır bu diye kaçman, dönülmeyecek güzelliğin gizlerini (sırlarını) çevresinde değil de birtakım kuramlarla (nazariyelerle) arıyan dörütmenin güzel bir yapıt verebileceğine inanmam. (“İlkeler” Ulus, 3.11.1947)

Moliere'den kendi dörütüne değgin gizler (sırlar) öğrenmek isterdi. (“Karalama”, Ulus, 19.1.1948)

gizem²⁹: mystere(muamma). [Ts.].

²⁹ Türkçede isimden isim yapım eki olarak kullanılan bir -em eki yoktur.

Toplumların gerçek dilekleri, umulmadık, beklenmedik kimselerin içlerine doğan birer gizem (mystere) midir? ("İlkeler", Ulus, 3.11.1947)

gizemci : mistik. [Ts.].

Boşuna yoruyorum kendimi, tanıt göstermeyi usul (akli) tanıtlar göstermeyi gerekli bulmaz o, gizemcidir (mistiktir)... (Günce1953-1955 s.277)

Gizemcilere (mistiklere), tasavvufçulara hiç kapılmadım... (Günce 1953-1955 s.109)

gizemcilik : mistiklik(mistisizm). [Ts.].

Bu kamuda olmak kişiyi bir çeşit gizemciliğe (mistikliğe), bir toplum gizemciliğine götürmez mi? ("Dergilerde", Türk Dili, 1.8.1952)

gizil : virtuel. [Ts.= 1. potansiyel; bir konum bileşim ya da durumdan dolayı bir nesnede saklı bulunan (enerji). 2. gelişip ortaya çıkmamış olan kişisel özellik.].

Benim beğendiğim...hiç değilse biraz bulunanlar gizil (virtuel) olarak bulunanlar değil midir? (Günlerin Getirdiği s.149)

gizimcilik : mistiklik.

...benim anlayacağım dergilerden değil, gizimciliği, Hind gizimciliğini yaymak istiyor. Ben ise gizimcilikten bir türlü hoşlanmadım. ("Dergilerde", Türk Dili, 1.2.1952)

gizlemek : f. saklamak. [Ts., Dlt. – (kizlemek).].

Öyle kimselerde bir türlü yenemedikleri, üst perdeden de gizliyemedikleri bir aşağılık duygusu vardır. ("Bizim Edebiyatımız", Cumhuriyet, 5.3.1943)

göbek : nesil. [Ts.= 2. karın ortasındaki çukurluk. 3. şehir, ülke vb. için orta kısım, merkez.].

Tutalım ki bu görüş doğrudur, bütün dörüt yapıları çağlariyle, kendilerini yetiştiren toplumla birlikte ölür, sonraki göbekler için bir değerleri, bir dörüt değerleri kalmaz. ("Dörüdün Bengiliği", Ülkü, Ağustos 1949)

göğ : vezin. [Dlt. – (köğ)].

...bir yırın yeni sayılması için göğsüz (vezinsiz), uyaksız (kaafyesiz) olması yeteceğini sandılar... (Prospero İle Caliban s.268)

gökçe-yazın : edebiyat ...gökçe-yazınımıza (edebiyatımıza), düşün yaşamımıza (fikir hayatımıza) en büyük yaralığı işte bu olmuştur. ("Yahya Kemal", Ulus, 9.12.1949)

Mallarme'nin Fransız gökçe-yazınına, Tevfik Fikret'in Türk gökçe-yazınına getirdiklerine benzer bir yenilik aramamalıdır. (Söyleşiler s.224)

gömüç : hazine. [Dlt. – (kömüç)].

Bilmediğimiz, ummadığımız ne gömüçleri varmış dilimizin! Yüzyıllardır bırakmışız diye, umutup da aramamışız diye değerlerini yitirmiş mi onlar? ("Söz Arasında", Ulus, 13.11.1947)

gömüş : hazine. [Ds. – (gömük, gömü).].

Kendinizde o bilmediğiniz, ummadığınız düşünülere, o düşünüler gömüşünü (hazinesini) bulup sevinirsiniz, parlayıverir gözleriniz. ("Yazmak", Ulus, 7.3.1957)

gönendirmek : f. memnun etmek. [Ts.].

Kendimizi de gönendirecek (memnun edecek) güzel, olgun yapıtlar ortaya koymaktan çok okunmayı, tanınmayı istiyoruz da onun için. ("Dergilerde", Türk Dili, 1.9.1955)

gönenmek : f. memnun olmak. [Ts. = 2. hoşlanmak, sevmek. Trs.=1. nimete, refaha kavuşmak, sevinmek, Ds. – (gonenmek, gönelmek, gönelmek).].

Bana sorarsanız ne seviniyorum ne de öfkeleniyorum. Böyle kurultayların kesin uğumlara (kararlara) varabileceğine, gerçekten bir iş görebileceğine inanmam ki göneneyim (memnun olayım) ya üzüleyim. ("Açıklama", Ulus, 22. 12.1949)

Başka dillerin özel deyimlerini alarak türkçeyi genişletiyor, baylaştırıyorlarmış (zenginleştiriyorlarmış), gönenmeliymişiz (memnun olmalıymişiz) bu yaptıklarına. (Prospero İle Caliban s.266)

gönmek : f. hidayete ermek.[Dlt. – (könmek).].

Gönmüşlerin (hidayete ermişlerin) içi, sevinci, odu var onda. (Düzenli Toplum, Varlık, 15.9.1956)

gönüç³⁰: nimet.

³⁰ gönenmek: refaha, nimete kavuşmak.filinden -ç eki ile türetilmiş olabilir

Onların dediğine bakarsanız yalnız çalışkanlar saygı görmeli , acun gönüçlerine (nimetlerine) yalnız onlar konmalı.(Günce 1956-1957 s. 93)

gönüldeş : dost. [Ts., Trs.].

Eskiden kendi kendime kalınca sıkılırdım, arkadaşları, gönüldeşleri bulayım derdim. ("Yalnızlık", Günce, 3.07.1956)

Bilseniz ne severim bu 'gönüldeş' sözünü! 'canım' demek kadar severim, 'canım' dediklerim kadar severim. Ben uydurdum sanmayın, eski, çok eski bir söz, Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde..." Divan ü Lüga tit Türk'de var.(Okuruma Mektuplar s. 103)

gönüldeşlik : dostluk. [Ts.].

Anlamadım, bir yakınlık eski bir arkadaşlık, bir gönüldeşlik mi var aramızda. ("Yanıt", Varlık, 17.1956)

görcek : ufuk. [Ds. — (görcek, görceğiz).].

Tevfik Fikret'in Türk gökçe-yazınına getirdiklerine benzer bir yenilik aramamalıdır, alanı, görceği (ufku) genişletmemiştir o, kendisinden önce var olana bir nen katmamıştır. ("Yahya Kemal", Ulus, 9.12.1949)

görece : nisbi. [Ts.].

Demek ki siyaset işleri daima 'görece'dir, nisbidir. ("Sözden Söze", Ulus, 1.10.1945)

Bu yargının görece, yani nisbi, kişisel, yani şahsi olduğunu biliyorum. (Söyleşiler s.343)

Demek ki bir şiirin iyiliği, güzelliği görecedir, kişiden kişiye değişen bir yargıdır. (Dergilerde s.17)

görel : şeffaf.

Diaphane, yahut translucide, ışığı geçiren ama arkalarındaki cismi göstermeyen nesnelere sıfatıdır: buzlu cam gibi.Biz buna ışıkgeçer, günceçer diyemez miyiz?Şeffaf karşılığı bazı yerlerde görel derlermiş, o da çok güzel. (Günlerin Getirdiği s.115)

görev : fonction. [Ts. = 2. resmi iş, özel sorumluluklar yükleyen iş.].

Bize düşen ödevi (görev değil, ödev, görev fonction demektir) yapmaya çabalayacağız. (Dergilerde s.277)

...kendilerine de, toplumdaki görevlerine (fonction'larına) de saygıları olmadığı için yapıyorlar bunu. (Prospero İle Caliban s.218)

görevmen : memur.

Bir görevmen (memur) olduğum için bir böleme yazılamazdım, emekliye ayrılınca gidip o böleme üye oldum. ("Derin Derin", Pazar Postası, 19.2.1956)

görey : manzara.

...kandıramadım kendi kendimi, en güzel denilen göreylere bakarken bile bir coşkunsuluk gelmedi içimize. (Günce 1956-1957 s.38)

Orada bastığınız taş...daralıp kapanıveren görey* orada ne varsa hepsi bir şeyi için için anar... (Günlerin Getirdiği s.133)

görey*: Manzara

görkem : ihtişam. [Ts., Trs.].

Osmanlıcaya da söyleyebiliriz bunu: görkemle geldi, görkemle gitsin. (Dil Devrimi, Memleket, 26.9.1947)

görkemli : muhteşem. [Ts.].

...yazağından (kaleminden) ne şıkmışsa hepsinde ölmez derin derin doğryular, geçmez görkemli (muhteşem) güzellikler bulunduğu şuncağız küşümü (şüphesi) yoktur. (Diyelim s.113)

Koltuğunun altında küçük bir paketle görkemli Verrieres kilisesine giren on dokuz yaşında...bir adamdı. (Kızıl İle Kara s.35)

görme : i. seyretme.

Çoktandır görmüğe gitmemiştim...çocukluğumdan beri severim oyun görmeyi. (Günce 1956-1957 s.23)

görmük : tiyatro.

Öyle sanıyorum, ben hoşlanıyorum görmükten, anlamıyorum. (Günce 1953-1955 s. 190)

Dün akşam gene görmükteydim. (Günce 1953-1955 s.188)

Monsieur Georges Neveux görmük (tiyatro) yazınının ölmez yazarları arasına girecektir.(Günce 1956-1957 s.197)

görmüksü : theatral.

..ancak şöyle söz arasında, gülümsiyerek söylüyor, görmüksü (theatral) davranışlardan, bağırmalardan kaçınıyor.(Diyelim s.91)

Her şairi yapmacıklı buluyorum, her şiir bana görmüksü (theatral) geliyor.
(Günce 1953-1955 s. 380)

Bunun için de görmüksü (theatral) şiirden hoşlananlar Ahmet Haşim'i sevmeyiz. (Günce 1953-1955 s.14)

görmüksülük : theatral'lik

Bir görmüksülük (theatral'lik) var o şiirde...(Okuruma Mektuplar s.85)

görü : manzara. [Ts.].

Kırlar, boş yerler alışık olmadığım görüler (manzaralar) gözlerimi alır...
(Günce 1956-1957 s.206)

görücü : visuel. [Ts. = 1. gören. 2.oğullarına kız beğenmeğe giden.].

...Bilirim, içerler bu "görücü" sözüne, oğullarına kız beğenmeğe denir. Onlar da görücüdür, visuel'ler de görücüdür. Bir sözün birkaç anlamı olur. ("Söz Olsun", Ulus, 15.8.1952) ...

"deniz" deyince denizi görenler görücüler (visuel'ler), "deniz" sözünün kağıt üzerindeki biçimi görenler de duyucular, emotif'lerdir. Bir yazar ne yalnız görücüdür, ne de yalnız duyucudur. (Söyleşiler s. 354)

görülcecilik : idealimse (idealizm).

...yuttaşlarımız arasında görülcecilik (idealisme) ile özdekçiliğin (materialisme) birbirine karşıt...olduğunu anıyamayanların çokluğu içimizi yakıyor. (Söyleşiler s.336)

görüncelik : idealimse (idealizm).

Yurttaşlarımız arasında görüncelik (idealimse) ile özdekçiliğin birbirine karşıt, birbirile kolay kolay uzlaşamayacak iki görüş olduğunu anıyamayanların çokluğu içimizi yakıyor. (" Okurken", Ulus, 7.6.1952)

görüpsü : hayalet.

Koca koca köşlerde hortlaklar, görüpsüler (hayaletler) dolaşır...(Söyleşiler s. 219)

görüme : i. mülakat. [Ts.].

Andre Gide yazmış diye siz de hayali mülakatlar, yahut imgelemsel görüşmeler yazmağa kalkışmak. (Günlerin Getirdiği s.135)

görüü : mülakat, interview. [Özs.].

Bundan sonra kullanayım o “görüşü” tilciğini, “söyleşi”, “konuşu” yerine değil, “mülakat” interview karşılığı olarak. (Günce 1956-1957 s.240)

Fransızca dergilerde, gazetelerde görüşüler pek öyle değil. O görüşüleri yapanlar konuşacakları yazarın bir iki betiğini, son yapıtını okuyor... (Günce 1956-1957 s.241)

görüşücü : mülakatçı. [Özs.]

Söylenecek önemli bir sözü varsa bir yazarın, görüşücünün gelmesini bekleyecek değil ya; oturur kendi yazar.bana öyle geliyor yazar sıkılır görüşücüden. (Günce 1956-1957 s.240)

görüt : idea, idee, fikir.

Düşünce 'yi pense karşılığı olarak kullanıyoruz, öyle olunca idee 'ye bir karşılık bulmamız gerektir.Bay Oktay Rıfat bunu niçin düşünmemiş, bilmiyorum. Düşünse, biraz üstünde dursa, “görüt” tilciğini gene beğenmese bile, benim niçin “düşünce” diyemediğimi anlardı. (Dergilerde s.356)

Ben, idee 'ye başka bir karşılık bulamadığım için, çevirme yoluna gittim. Daha bir iyisi bulunursa duraksamaksızın onu kullanırım. Görüt, bence büsbütün kötü değil: idee gözlerimizin, iç gözlerimizin önündeymiş gibi görünür. (“Dergilerde”, Türk Dili, 1.7.1956)

görütçülük : idealimse.

...o da bir yandan bir görütçülük(idealimse) sayılabilir. (Yabancı Dil, Ulus, 10.3.1957)

görütler bütünü : ideologie(ideoloji).

Bir yazarın bir öğretiyeye, bir görütler bütününe (ideologie 'ye) bağlanmasını isteyenler yok mu...(Günce 1956-1957 s.89)

görütsül : ideal.

Kişi oğlu görüdü ile, usumuzda kurduğumuz görütsül (ideal) kişi oğlu ile yetininiz, bütün güzellikleri, bütün üstünlükleri bulursunuz. (“Yalnızlık”, Ulus, 20.1.1957)

gözemlenme : i. müşahade edilme.

Kişiler arasında eşitlik bulunması gerektiği bir gerçeğin gözemlenmesinden değil, ayrıcalığı olan, ya doğal, ya saymaca bir ayrıcalığı olan kişinin duyduğu utançtan doğmuştur. (“Mutlu Azınlık”, Ulus, 7.6.1956)

gözü : ayna. [Ts., Dlt. — (közü, közü, közü), Trs. — (gözü, gözü).].

...onlarınkine okumak denmez, bir gözüye bakmaktır onlarınki: kendilerini görecekler o gözüde. (Söyleşiler s.193)

Tilcik düşüncenin gözüdür (aynasıdır). ("Karalama", Ulus, 24.2.1950)

gücem : mecburiyet, zaruret.

Bunun içindir ki görmük tellim (daima) günün beğenisine uymak gücemindedir (mecburiyetindedir). (Günce 1956-1957 s.227)

Ancak böyleleri duramadılar o yolda, kendi çalışmalarını da unuttular, içlerinden duymamışlardı o gücemi. ("Dil Bayramı", Ulus, 26.9.1956)

güceme : i. zorlama.

Bunlar yetmez bir çocuğun kendini gücemesine... (Çocukça, Ulus, 9.8.1956)

gücemek : f. zorlamak. [Trs. — (gücemlemek) = 2. güç duruma düşürmek.].

İstesem, kendimi gücesem de elimden gelmiyor bir komuya bağlanmak ("Ataç'ın Günce", Ulus, 11.8.1956)

gücemli : zaruri.

Bir yenilik getirmiyen, yeni bir ses getirmiyen, gücemli, yani zaruri olmayan şiir demek değil midir? (Okuruma Mektuplar s.165)

gücenik : gücenmiş, alınmış. [Ts.].

Madam de Dubois'ı her gün görmek gerek; hem onun karşısında öyle kederli, gücenik durmayacaksın. (Kızıl İle Kara s.416)

gücük : şubat. [Ts.= 2. kısa, kuyruksuz.. Ds., Trs. = 2.kısır.].

Şubat...Tuhaf bir söz!...Bana sorsalar ben bu aya 'gücük' denmesini isterdim. (Okuruma Mektuplar s.173)

gücün : zorla, cebren [Ds. — (gücün, gücüle, gücünen, gücüleyin).].

Yenilik getirmek...Bu da gücün (zorla) olmaz. (Dergilerde s.348)

Bağlanç (din) konusunda bile gerçek bilginler...karşılarındakileri kesip atma yolu ile değil tartışma ile kandırmağa çalışırlar, bunu yeğinlerler (tercih ederler); gücün (cebren) susturmağa kalkmak...(Diyelim s.122)

güçlendirmek : f. kuvvetlendirmek. [Ts.].

Verdiği cevapta sözü güçlendirmek (kuvvetlendirmek) için öyle yazdığını söylüyor. (Günce 1953-1955 s.305)

güdek : dava. [Ts.= 1. amaçlanan sonuç, güdülen amaç, varılmak istenen sonuç.].

Gerçek ekinli kimsede kendini başkalarından üstün görme, aşığı görme almyacağı gibi yalnız kendi güdeğinin yürümesini istemek de olmaz. ("Ekin Üzerine" Ulus 16.6.1947)

güdü : saik. [Ts. = 2. kaynağı us olan neden.].

Büyük eleştirmecilerden bilmem kim dörüt yapıtlarının şu şu güdülerle (saiklerle) yaratıldığını söylüyor... ("Ekin Üzerine", Ulus, 16.6.1947)

güdüm : sevk. [Ts.].

İkisi de sanat adamını rahat bırakmıyor, ikisi de onu aydınlatmağa, ona yol göstermeğe, onu güdüm altına almağa kalkıyor. (Diyelim s.68)

güdümlü : davalı, yönlendirmeli. [Ts.].

Biz yazarların, dörütmenlerin (sanat erlerinin) güzellik arkasından koşmakla yetinmeleri doğru olmadığını, yurtlarının, çağlarının, yeryüzünün, ellerinden geldiğince bütün kişi oğlunun sorularıyla ilgilenmeleri, doğru bildiklerini çevrelerini de aşılamağa çalışmaları, 'tanıklık etmeleri' gerektiğini söylediniz mi karşınızdakiler, ya gerçekten anlamadıkları için, ya anlamamakta bir çıkarları olduğu için, sizin dediklerinizi Hitler Alamanyası'nın, Soviyetler Rusyası'nın güdümlü yazın, güdümlü dörüt dileğiyle bir tutuyorlar. (Söyleşiler s.161)

gül-deste : antoloji. [Ts.= 2. gül demeti.].

Ben de bir güldeste yapmaya kalkarsam, öyle sanıyorum ki benim başıma gelecek de odur. (Ararken s.82)

Antoloji kelimesi yerine eski de olsa Türkçe karşılığı olan 'gül-deste'yi kullanmak daha doğru olmaz mı? (Günce 1956-1957 s.176)

güldürü : comedie(tiy.komedi). [Ts.].

M.C.Anday bunu göstermek için de Aristophanes'in güldürülerini (comedie'lerini) ele almış. (Söyleşiler s.378)

güldürücü : komik. [Ts.].

O gün Salah Birsel Hacivat'ın destanını yazacak, güldürücü bir destan. (Dergilerde s.15)

günce (I) : gazete. [Özs].

...ötekiler gibi, dediklerini günce (gazete) okuyucularının kolayca anlayabilmelerini istiyor. (Diyelim s.39)

Fransız günceleri yer yüzüne Belçika güncelerinden daha çok yayılmıştır.
 (“Yavaşça”, Ulus, 7.4.1953)

günce (II) : journal, hatıra defteri. [Ts.].

Günce'sini yani journal'ini bunun için yazmıştır. Monsieur Gide'in güncesi başka yazarlarinkine benzemez. (Ararken s.114)

Orhan Burian'ın bir Günlük'ü varmış. Günlük, yani anılar defteri, kişinin her gün yapıp ettiklerini, düşündüklerini yazdığı defter, Journal. Ben buna Günce demeyi daha iyi buluyorum, ama günlük de niçin denmesin. (Dergilerde s.141)

Günce, sizin anlayacağınız “Hatıra Defteri”, Firenklerin journal dedikleri. (Günce 1953-1955 s.7)

gündefteri : hatıra defteri, günlük.

Montaigne'in İtalya'yı dolaşırken tuttuğu gündefteri pek sayılmıyacağına göre Les Essais biricik kitabıdır, ne diyeceği varsa hep ona geçirmiş... (Söyleşiler s.73)

gündelik : her günkü. [Ts. = 2. her gün yayımlanan, her gün çıkan. 3. gün hesabı ya da her gün ödenen para, yevmiye.].

Yahya Kemal, söyleyeceği bir şiir olduğu için onu gündelik dille söylemekten kaçınmazdı. (Karalama Defteri s.38)

...bana öyle geliyor ki o şair tıstıyor, sesin iyükseltmekten çekindiği için büsbütün alttan alıyor, kendisini gündelik hayatın en küçük duygularına bağlıyor, onları aşmağa çalışmıyor. (“Yeni Bir Dergi”, Ulus, 4.12.1944)

gündemeç : tarih.

Bay M. Mermi'nin 17 ocak gündemeçli Yeni İstanbul'da çıkan “Dilimiz ve ideallerimiz” adlı betkesini okuyordum. (“Düşsül Görüşü”, Ulus, 20.1.1950)

gündemeçli : tarihli.

Bırakmadım öz-türkçeyi, 11 döl (mart) gündemeçli Yeni İstanbul'da okuduğum bir betkeni (makalenin) düşündürdüklerini söylemeğe çalışacağım... (Diyelim s.71)

13 aralık gündemeçli Tan'da çıkan ‘Dil Kurultayı toplanırken’ adlı betkeni (makalenin) okudum. (Diyelim s.31)

güneşlik : terrase. [Ts.= 2. güneş ışınlarını alan (yer).].

Yazın eve misafir gelince karım, mutlaka sözü oraya getirir, meyhanenin ufacık güneşliğini(terrace'i) göstererek... (İğreti Suret s. 41.)

güngeçer : diaphane, translucide(yarı saydam).

Diaphane, yahut translucide, ışığı geçiren ama arkalarındaki cismi göstermeyen nesnelere sıfatıdır: buzlu cam gibi.Biz buna ışıkgeçer, güngeçer diyemez miyiz?Şeffaf karşılığı bazı yerlerde görel derlermiş, o da çok güzel. (Günlerin Getirdiği s.115)

güngöre : pencere.

Aç güngöresini şu odanın! ("Söz Arasında", Ulus, 4.11.1949)

günlük : gazete. [Ts.= 1. o günkü. 2. gündelik. 3. günü gününe tutulan anı].

Büyük İngiliz yazarlarından biri, Samuel Butler, betiklerin, dergilerin, günlüklerin (gazetelerin) çoğalmasına pek sevinir.(Söyleşiler s.208)

Önümde duran iki günlükten iki söz alıyorum. ("Dil, gene dil", Ülkü, Mart 1948)

Günlüklerde okumuşsunuzdur... ("Değmez Demişler", Ulus, 10.5.1956)

günü : haset, kıskançlık. [Ds. – (günüçük), Trs. – (güni).].

...başarabilenleri çekemez, içine günü (haset) ağusu dolmuştur... (Günce 1953-1955 s.129)

Onun da içine, benim içime olduğu gibi, bir günü (kıskançlık), bir haset çökerdi. Kimi günlüyorum ben? (Okuruma Mektuplar s.32)

Günü (haset) yoktur benim gönlümde...gümsüzlük belki de kurgu (hayal) gücümüzün enezliğinden (zayıflığından) gelir. (Günce 1956-1957 s.123)

günüç : nimet.

İsteseydim, erebilir miydim o günüçlere (nimetlere)? (Günce 1956-1957 s.123)

Ancak bunları istemiyenbunları en büyük günüçler arasında saymıyan bunlarsız da yaşanabileceğini söyleyen kimseler de vardır.("Bir Eleştirmen" Ulus 16.8.1956)

günülemek : f. kıskanmak.[Ds. – (gönülemek, güümülemek, günülemek), Trs.].

Ben ünün seçeceği bütün kişileri günlüyorum.Başlı başına bir günü, kimseye yönelmemiş bir günü, böylesinin yarası daha da ağırdır. (Okuruma Mektuplar s.32)

Onun da içine, benim içime olduğu gibi, bir günü (kıskaçlık), bir haset çökerdi. Kimi günülüyorum ben? (Okuruma s.32)

günüsüzlük : kıskanç olmama.

(haset) yoktur benim gönlümde...günüsüzlük belki de kurgu (hayal) gücümüzün enezliğinden (zayıflığından) gelir. (Günce 1956-1957 s.123)

güvence : teminat. [Ts.].

...size arkadaşlığımın ve aşkımin güvencesini açıklamaya kara verdim. (Tehlikeli İlişkiler s.81)

güvenlik yönetmeni : emniyet müdürü, sheriff.

Kız, güvenlik yönetmeninin yardımcısına varıyor. ("Yağmurcu", Ulus, 10. 2. 1957)

Kız, Lizzie Curry, gene de File 'a güvenlik yönetmeninin (emniyet müdürünün, sheriff'in) yardımcısına varıyor. (Günce 1956-1957 s.212)

güzel-bilikçi : estetikçi.

Hani bir "aydınlık ağzı" diyebileceğimiz bir dil var, Hamdi Tanpınar'ın, Bay Cahit Tanyol'un, daha birtakım eleştirmecilerimizin, güzel-bilikçilerin (estetikçi'lerin)dili... ("Bir Düş", Son Havadis, 24.11.1953)

güzel- yazı : hat.

Oysaki güzel-yazıdan daha soyut bir dörit mü vardır yeryüzünde? (Söyleşiler s.183)

güz : hazan. [ET. — (küz), Ds. = 1. güneş görmeyen yer.].

Ne güzeldir Ankara'nın güzü!.. ("Düşü Görüşme", Ulus, 9.10.1945)

...güz sonu içimi sarmağa başlayan o korkuyu andırır perişanlığı gidermeğe yetmiyor. (Söyleşiler s.264)

gymnasium : öğrencileri üniversiteye hazırlayan lise dengi okul.

Avrupa'nın büyük bilginlerini...edebiyat adamlarını yetiştiren bilim-yurtları (üniversiteler) değil, lycee'ler gymnasium'lardır... (Günce 1953-1955 s.306)

hafifsemek : f. istihfaf etmek. [Ts.].

...belki de o hafiflediğiniz kadınlarla bir tutulma...saygısızlığa uğramam olasılığı aklıma geldi de isyan ettim. (Tehlikeli İlişkiler s.74)

Çoğu, buna imkan olmaz: ya onlar benden kaçar, yahut ben onlara rastladıkça, beni hafıfsediklerini sezip, ezilir, bunun tesiriyle de büsbütün nahvet gösteririm. (Günlerin Getirdiği s.15)

Onu kötülecek, hiç olmazsa, hafıfsiyecekler, yetişemedikleri ciğere pis diyecekler ki koltuklarını kabartabilsinler. (Ararken s.76)

halavetli : şirin, tatlı. [Ts.].

Ama cümle de pek bir halavetli oldu, uzun, kıvrıla kıvrıla gidiyor. (Söyleşiler s.252)

happy end : mutlu son.

Kız, Lizzie Curry, gene de File'a güvenlik yönetmeninin (emniyet müdürünün, sheriff'in) yardımcısına varıyor. Happy end "mutlu son" olursa bunca olur!(Günce 1956-1957 s.212)

hargür : kargaşa, karışıklık.

Leğen bulacaksınız, bez getireceksiniz, evin içinde bir didinme bir hargür! biliriz. (Ararken s.88) ...bu hargür arasında zihninizi bir türlü toplayamıyorsunuz ki. (Okuruma Mektuplar s.115)

harikulade : olağanüstü. [Ts.].

Nabi Efendi'nin harikulade bir mısraında övdüğü... (Günlerin Getirdiği s.14)

hazseverlik : zevk düşkünlüğü.

İçinde hem hüznün var, hem haz var. Ama doğrusunu isterseniz hüznle karışık hazseverlik dediğim zaman o beytin manasını bozduğumu, yani benim ondan duyduğumu, anladığımı anlatamadığımı seziyorum. (Karalama Defteri s.41)

hemhal : haldeş. [Ts.].

Edebiyattan geçmemiş insanın hayali işlemez ki kendinden başkalarının acılarına, dertlerine ortak olabilsin, onlarla "hemhal" olabilsin. (Sözden Söze s. 267)

hepil : genel.

...şu 'genel' sözünü, Firenklerin 'general' sözüne benzesin diye kurulduğu besbelli; sevmiyorum ya, daha bir iyisini bulamadım, hepil'i, hepsil'i bir denemeyi... (Diyelim s.89)

hepsil : genel.

...şu 'genel' sözünü, Firenklerin 'general' sözüne benzesin diye kurulduğu besbelli; sevmiyorum ya, daha bir iyisini bulamadım, hepil'i, hepsil'i bir denemeyi... (Diyelim s.89)

hercailik : sebatsız. [Ts. = 2. her yerde (yetişen).].

Gene her zamanki hercailiğe kapılıp başkalarıyla uğraştı... (Tehlikeli İlişkiler s.196)

heykel oyan : heykeltraş.

1949 yılında ressamlarımız, mimarlarımız, heykel oyanlarımız, ezgi düzenlerimiz ne yaptılar, bilmiyorum, anlamam o sanatlardan. (Söyleşiler s. 237)

hırpani : perişan kılıklı. [Ts.].

Bencileyin yabanilere...hırpanilere kapılmayın. (Okuruma Mektuplar s.177)

hikayeleştirme : i. hikaye haline getirme.

Zamanımız romancısı eserine bütün düşüncelerini, bütün düşlerini, görgüsünü, görüşlerini, hiç değiştirmeden, hikayeleştirmeden, romanlaştırmadan koyabiliyor... ("Roman Üzerine", Ulus, 22.12.1945)

Hindeli : Hindistan.

Bir de bir 'Avare' şarkısı çıktı başımıza, Hindeli'nden gelmiş, radyo dur[du] mu, sokaklarda o başlıyor, yaşlısı, genci, çocuğu hep onu ırlıyor. (Günce 1953-1955 s.370)

hodbin : bencil. [Ts.].

Hastalar daima hodbin, bunun için de sevimsizdir. (Günlerin Getirdiği s. 32)

hoşgörür : müsamahalı.

Anlaşıyor: Bay Vedat Günyol, sağtöre alanında, düşünü alanında olduğu kadar da hoşgörür değil. (Söz Arasında s.179)

hoşgörürlük : müsamahalı olma, tolerans. [Ts.].

Hoşgörürlük düşüncelere olur, töresizliğe değil. (Günce 1953-1955 s.336)
Ne yazık ki biz bugün bir duygu çağındayız, onun için de hoşgörürlüğümüz yok.Tartışmaya girişmeden karşımızdakini susturmaya çalışıyoruz.(Günce 1953-1955 s.34)

humanites : insanlık.

Humanites ortaokulda, lisede öğretilir, sonra Bilim-Yurdu'nda araştırma yolları gösterilir, bir işe yarayacak bilgiler verilir. (Dergilerde s.145)

“humanites”, yani “insanlıklar”, kişiye insanlığı, insanca duyguları, düşünceleri aşıl原因an bilgiler. (Sözden Söze s.186)

humour : alay. [Frs.= 1. nükte, mizah, şaka.].

Frenklerin humour dedikleri şey değil mi? Ah! humour sözüne Türkçe bir karşılık bulabilecek! (Dergilerde s.178)

humour noire : kara alay.

Hani bugün humour noire (kara alay) diyorlar, onun ustası olan bir yazar. (Günce 1956-1957 s.96)

hulya : hayal. [Ts.].

...şair, bilgi, bilgelik denilen masalları uydurmuş, medeniyet diye övündüğü hulya alemini kurmuş. (Karalama Defteri s.61)

...günümüz şairlerini hülyalarını onlarla birlikte yaşarsınız...onları ereklerine varmış gibi görürsünüz. (Okuruma Mektuplar s.157)

hydrogene : su-özü.

‘Su-özü’ yerine ‘hydrogene’, ‘tınbilim’ yerine ‘psykhologi’ demekle ne Türk ulusu yıkılır, ne de dili yıkılır. (“Gene O Aranç”, Ulus, 20.9.1956)

ılgımlanmak : f. merak etmek. [Ds. – (ılgı) = 1. kuşku, işkil.].

İlgımlanıp (merak edip) türlü düşünceleri öğrenmiş, birine bile bağlanmamış olabilir... (“Kendi Kendime”, Ulus, 6.5.1949)

ılımlı : mutedil. [Ts.].

Öyle yazarlarımız var ki ben pek ılımlı görüyorum, başkaları ise aşırıları arasında sayıyor. (Dergilerde s.300)

“İlimli olmalı!” dediler. “İlimli” derler mi? “Mutedil olmalı!” dediler. (Günce 1953-1955 s.228)

“Mutedil güzel, ılımlı çirkin” dediler mi, kendi geçici beğenilerine göre yargıladılar mı, bir ilke tanıdıklarını, ellerinde bir ölçüleri olduğumu sanıyorlar... (Söz Arasında s.132)

ılımlılaşmak : f. mutedilleşmek. [Ts.].

Ne çıkar? Aşırı gitsin, yıllar geçtikçe ılımlılaşır ...yazısından birkaç yeri alıyorum.. (Dergilerde s.314)

ılkı : hayvan.[Trs. – (ılkı, yılı, yılku) = 2. at sürüsü Ds. = 1. at sürüsü, koyun sürüsü.].

Mamutlar, pek eski çağlarda yaşamış o iri, kocaman ilkalar beni pek ilgilendirmez ya... ("Ne Okumalı", Ulus, 3.5.1956)

ıra gücü : seciye kuvveti.

Aktöre ile ıra gücünün, yani ahlak ile seciye kuvvetinin akıldan, bilgiden üstün birer meziyet olduğunu... söyleyenlere şaşarım. (Söyleşiler s.258)

ıra : caractere(karakter).

Yalancılık güldürüye gelecek, bir güldürü konusu olacak bir ıra (caractere) midir? ("Görmükte", Ulus, 2.12.1950)

ırak : uzak. [Ts., Dlt. — (yırak), Trs. — (ırag, ırah, yırak), Ds. — (ırah).].

Övünülecek hiçbir şeyimiz kalmayınca ne yaparız biz? Evlerden ırak çıldırırız. (Okuruma Mektuplar s.178)

ıral : karekterli, nitelikli.

Yaradılışının bu yönüyle doğrusu ıral olmaya yaraşır biriydi. (Kızıl İle Kara s.281)

ırlama : i. taganni, chant, şarkı.

Yır da bir türlü ırlamadır, kişi oğlu ırlamalarına kendi duygularını, sevinçleriyle acılarını karıştırmaz olur mu? ("Yaratıcı Ozan", Ülkü, Ekim 1948)

Eğlence yerlerinin gürültüleriyle karışık, oyunlarla, ırlamalarla karışık, oldukça bayağı, duygulu duygulu bir öykü. ("Moulin Rouge", Ulus, 15.5.1956)

ırlam : şarkı, ezgi .

Keziban bunları söylerken ben, gençliğimden kalma bir ırlamın (şarkının) sözlerini murıldanmağa başlamıştım. (Söyleşiler s.173)

Söyliyeyim ben size; bugün yazılan yazıların çoğunu siz bir ırlam, bir ezgi dinler gibi dinliyorsunuz... ("Yavaşça", Ulus, 31.3.1950)

ırlamak : f. şarkı söylemek. [Ts., Dlt. — (yırlamak), Trs., Ds.].

Acemi, kötü sesli kitaracının biri evinde sabahtan akşama kadar ırlar dururmuş. (Masallar s.102)

ırlatmak : f. şarkı söyletmek.

Radio bütün gün sarhoş Hacivat'ı ırlatır dururken, kolay mı Hacivat'la savaştık. (Günce 1953-1955 s. 358)

ıs (ıssı) : sahip. [Ts., Trs. — (is, ıssi).].

Roman bir kişi midir ki bir şeyin ıssı olsun, bir şeye sahip olsun. (Diyelim s.81)

Kişinin: “Demek Sabahattin Kudret Aksal Gazoz Ağacı’nı yazmamış onun yazarı değilmiş, ancak satın almış onu, edinmiş, herhangi bir yolla onun ısı olmuş.”
Diyeceği geliyor. (Günce 1953-1955 s.341)

...hakan ile soyu ülkenin biricik ıssısı sayılmamış, ulusa da onlar için çalışmağa borçlu bir topluluk diye bakılmamıştır. (Söyleşiler s.202)

ısılı : hararetli.

Yenilgi (malubiyet) günlerinde olduğumuz için, yurt sevgisi daha ısılı idi içimizde, o günlerde, örneğin bir “İzmir” demek yetiyordu bizi duygulandırmaya.
(Günce 1956-1957s.178-179)

ısın : sıcaklık.[Ts.= 1. kalori].

Kışın ...tatlardan yoksun kaldığımız için buyruğumuza daha çok uyan bir ısın, daha sürekli bir ısı yaratmışız..(söyleşiler s.384)

ısız : lüzumsuz . [Trs. – (ısuz, isiz, ıssüz) = 1. sahipsiz. Dlt. = 1. kötü, fena, ele avuca sığmayan.].

Kamus-i Türki’de birçok arapça, farsça sözlerin dilimize gerekli olmadığını göstermek için yanlarına yanlarına birer ısız (lüzumsuz) imi koyan, ‘kara dururken siyah demenin ne yeri vardır?’ diye soran Şemseddin Sami Bey de mi Atatürk’ün buyruğu ile iş gördü? (“Dil Devrimi”, Memleket, 26.9. 1947)

ışıkgeçer : şeffaf.

Diaphane, yahut translucide, ışığı geçiren ama arkalarındaki cismi göstermeyen nesnelere sıfatıdır: buzlu cam gibi.Biz buna ışıkgeçer, güngeçer diyemez miyiz?Şeffaf karşılığı bazı yerlerde görel derlermiş, o da çok güzel.
(Günlerin Getirdiği s.115)

ıştırmak : f. aydınlatmak. [Ts., Trs.].

Bay mısınız, Bayan mısınız, bilmiyorum ya, yazının altına üç yıldız değil üç yüz güneş assanız, gene bir şeyi ışıtamazsınız siz. (Söyleşiler s.48)

Batı uygarlığının tüküklerini ısıtan, anlaşılmasını sağlayan dilleri, yunanca ile latinceyi öğretilim çocuklarımıza.(“Gene O Aranç”, Ulus , 20.09.1950)

ıştın : lamba. [Ts.= 1. toprak kandil. Ds. – (ışdın) = 1. aydınlık.].

İştınları yaktıktan sonra da karanlıklar içinde olduğumuzu biliriz, çevremizden kaldıramamışızdır; ıştınlar bize güven veremez...(Söyleşiler s.172)

-Sen 'lamba' dersin ya, bırak da ben 'ıştın' diyeyim, Keziban... Evet, ışık isteyince ıstınları yakıveririz, kolay... (Söyleşiler s.172)

iççağrı : vocation(doğal yetenek).

...kendinde gerçek bir sanat gücü, iççağrı, vocation duyan bir kişi sıkıntı çekmeyi göze alabilir...(Dergilerde s.155)

içerik : muhteva. [Ts.].

TDK'nın sözlüğünde onun yerine içerik ileri sürülmüş, muhteva'dan iyi değil mi o. (Dergilerde s.98)

Oktay Rifat içeriği önemliyor, o iyi, ama şairlerin, yazarların istedikleri içeriği kullanmalarına bırakmıyor. (Dergilerde s.99)

Konuda değil, içerikte değil, güzelliği, büyüü biçimde, tilcikler arasındaki uyumda o tilciklerin birer ses olarak bize işlemelerinde, ozanın söyleyişinde aramalıymış. "(Özgür Sözler", Ulus, 3.1.1957)

içgüdü : insiyak. [Ts.].

Kendisi yazılarında "içgüdü" diyemiyor, eskiden dediğimiz gibi "insiyak" ya da "sevk-i tabi" de diyemiyor "instikt" diyor. (Günce 1956-1957 s. 82)

Bütün hayvanlar yaşamak için biribilerini yiyor, ben de yaşamak içgüdüğü olan bir hayvanım, kendimi ötekilerden üstün görmem düpedüz kibirdir, insanlık kibridir. (Diyelim s.118)

Ya dün dediğimiz gibi insiyak, ya bugün dediğimiz gibi içgüdü dururken instinkt! İnsanın fenasına gidiyor. (Söyleşiler s.11)

içine büzülmek: f. içine kapanmak.

Kendi içine büzülüyor da dünyayı düşünmüyor, umursamıyor, büyüklenip de başkalarını görmüyor demek değıldir. (Sözden Söze s.264)

Bilisizler, içlerine büzülmüş olanlar, duyguyu ustan üstün tutanlar sökemezler o yazıyı. (Diyelim s.59)

içsiz³¹: yüzeysel, satih, deruni olmayan.

³¹ "iç" kelimesinin anlamlarından biri "akıl, gönül gibi insanın iç varlığını oluşturan şeylerden herhangi biri."dir. Ataç iç kelimesinin anlamını olumsuzlaştırarak , kelimeye "gönülsüz, deruni olmayan" anlamını vermiş olabilir.

Yaşlandıkça uslanan, şu içsiz, sevgisiz, inansız, kendi kendilerine araştırmalara girişmekten korkan, yerleşmiş kanılara bağlanıp... pısrıklığa düşecek insanlardan değildi o. (Sözden Söze s.202)

içtenlik : samimiyet. [Ts.].

Montaigne'de, Monsieur Gide'de olduğu gibi, içtenliği sermek, ne yapıp yapıp göze çarptırmak dileği vardır. ("Okurken", Ulus, 10.3.1950)

ifrit : kötülük. [Ts.= 2.Doğu mitolojisinde cinlerin zararlı cinsi .3. mec. ortalığı karıştıran kimse.].

İçimin bütün o yaralarını, çirkinliklerini, ifritlerini artık bırakalım da başka şeylerden konuşalım sizinle. (Okuruma Mektuplar s.40)

igcil : sakat. [Dlt. – (igçil) = 1. hasta.].

Henri de Toulouse-Lautreç kimmiş diye, 'İgcilin (sakatın) biriymiş... (Günce 1956-1957 s. 43)

iğreti : muvakkat. [Ts. = 2. iyi yerleşmemiş, yerini bulmamış.].

...birtakım kısa kısa tümceler birbirine iğreti gibi bağlanırdı, karışmazdı, kaynamazdı birbirine. (Günce 1956-1957 s.234)

İğreti ile bezeneceğime kendi varımı öğrenmeye, onu işlemeğe çalışıyorum. (Söyleşiler s.195)

iğreti anlam : edb. istiare . [Ts.].

Fıransızca "culture" tilciğinin de öz anlamı "toprağı verimli kılmağa yarıyan işlere girişme" demektir, biz buna "ekme" deriz; fıransızcada o tilciğin bir de iğreti anlamı olmuş: toprağı bellediğimiz, ektiğimiz gibi kişilerin de uslarını işliyorsunuz, bu işin sonunda kişilerin usları da gene toprak gibi bir ürün veriyor; Fıransız "culture" derken o iğreti anlamı biliyor, düşünüyor, Fıransız için o sözün ne demek olduğu bellidir. ("Kızılacak Sözler", Ulus, 18.5.1949)

ihtiyatsız : basiretsiz. [Ts.].

Söylemeğe bilmem lüzum var mı? İhtiyatsızımdır, yaşıma bakmam, cereyanda bile otururum. (Okuruma Mektuplar s.88)

ikilik : tereddüt, iki türlülük. [Ts. 1.iki türlülük. 2. birbirine aykırı iki bölüme ayrılmış olma durumu.].

Ama neden "yalan" diyorsun. Önce "ikilik" dedin, belki daha uygundu o söz. Doğrusunu istersen, ben yalandan kaçındığım için o ikilikten kurtulamıyorum.
(Ararken s.155)

ilenç : lanet. [Ts., Ds.—(ilenti, ilinç), Trs.= 2. azarlama. Dlt.= 1. kınama, ayıplama.].

Çalışmak, acılarımızı unutmak için çalışmak... kişioğlunun ta yaradılışından uğradığı bir ilençtir. (Günce1953-1955 s.332)

Tanrı'nın bir ilenci, laneti bulunduğu aklı saplanıp da kendini sevmedikten sonra başkalarını nasıl sever. (Söyleşiler s.276)

ilençli : lanetli, beddualı.

Bunda bir iş var ama bu ikiyüzlü ilençlinin ağzından bir şey öğrenilmiyor ki.
(Kızıl İle Kara s.29)

ilenme : i. beddua, telin. [Ts.].

"Telin mitingleri", yani sizin benim anlayacağımız "ilenme toplantıları" yapıp adamcağızın burnundan getirmeye kalktılar. (Söyleşiler s.87)

...her türlü alçakça kara çalmalara, iftiralara uğra, buna karşı biricik avuntun bu deli kızın ilenmeleri olsun... (Kızıl İle Kara s.517)

Hayır, İstanbul kurulurken harcına ilenme (beddua) katılmamış... (Okuruma Mektuplar s.119)

ilenmek : f. lanet etmek. [Ts., Dlt., Trs., Ds.].

Soğursunuz tuttuğumuz işten, dergiciliğe de, yazı yazmağa da ilenirsiniz (lanet edersiniz). (Söyleşiler s. 334)

ilerilik : ileri olma (benzerlerini geride bırakmış olma).

Geçmişçi, gelenekçi değilim. Gene de "ilerilik"le övünenleri anlamıyorum.
(Günce 1956-1957 s.23)

ilerleme : i. terakki. [Ts.].

Yüzyıllar boyunca bir ilerleme, bir terakki olduğuna inanmayanlar da bence insan oğlunu sevmiyenlerdir. (Söyleşiler s.278)

ilgi : alaka. [Ts.= 2. dikkati öncelikle belirli bir şey üzerine toplama eğilimi.].

Sonra bir gün, ayrılacakları günün gecesi, anlamış onun da bir kişioğlu olduğumu, bir kişioğlu için ilgiye değer olduğumu. (Günce 1956-1957s.193)

Alaka yerine ilgi, saha yerine alan diyen kimse teşkilat, tertibat gibi sözleri bırakması gerektiğini bilmelidir. ("Söz Arasında", Ulus, 27.5.1946)

ilgilenmezlik : alakasızlık, ilgisizlik.

Kimse ilgilenmezlik, aldırılmazlık edemez de o yazara onun için. (Günce 1953-1955 s.294)

ilginç³² : enteresan. [Ts.].

Duralım şurada. İlginç ne demektir anlamamışsınızdır belki, sorarsınız. (Söyleşiler s. 210)

İlginç derim elbette, türkçeye uyuyor mu, uymuyor mu düşünmeksizin firenççe sözleri kulamı-kullanıveren, ... kişilere katılıp bende "enteresan" diyecek değilim ya! ("Okurken", Ulus, 7.6.1952)

ilinç : interessant.

"Yazar neden seçmiş bu kişileri? Bunların yaşamlarını neden anlatmış bize? İlinç kimseler değil bunlar!..." deriz. (Günce 1956-1957 s.149)

Eğlenceli bulduklarım oldu içlerinde, beş on dakikamı gülererek geçirdim, ancak-doğrusunu söyleyeyim- birini bile pek öyle ilinç bulmadım. (Günce 1956-1957s.24)

Öyle iyi basılmamış, dışıyla de kişinin yüzüne gülmüyor ya, ilinç(interessant) yazılar var içinde. (Günce 1956-1957 s.145)

ilinti : alaka.[Ts.= 1. bir şeyin başka bir şeye bağlı bulunması, ona ait olması durumu, mensubiyet, aidiyet.].

Bu sözleri ise ayraç içine alıyorum, konuyla ilintisi yok, okunmasa da olur, onun için. (Günce 1956-1957 s.252)

Sanatın ahlak ile ilintisi yoktur diyemeyiz, öyle ise yargıcın ahlak adına bir sanat eserini yargılaması, cezalandırılması doğru değildir diyemeyiz ama o cezayı isteyen savcıya da, veren yargıca da şaşmaktan kendimizi alamıyoruz. (Söyleşiler s.117)

³² Günümüzde Ataç'ın türettiği bu kelime -yanlış türetilmiş olsa bile-geniş kitleler tarafından benimsenmiştir. Özdemir (1968 :184) bu kelimenin sevinç, kıvanç, korkunç gibi kelimelerden yararlanılarak örneksene yoluyla yapıldığını ve dilbilim açısından yanlış olmadığını iddia eder. *Analoji (örneksene): Var olan dilbilgisi ya da sözcük örneklerine uygun yeni öğeler yaratılması. (ÇOTUKSÖKEN 1992 : 12)*

Yalnız şu açık saçık denilen, kadınla erkek ilintilerini inceliyen, anlatan romanlara takılıyorlar. ("Sanat İle Ahlak", Ulus, 19.8.1946)

ilinti adsı : nisbi zamir. [Ts.].

Ne yapacağız? Ne olacak? Büsbütün bozacağız dili, gelenekten büsbütün ayrılacağız. Batı dillerinde olduğu gibi birtakım ilinti adları (nisbi zamirler) girecek tümceye. Onlar sağlayacak kolayca anlaşılır, düşünmenin yürüyüşüne uygun uzun kıvrıla kıvrıla giden tümceleri. (Günce 1956-1957 s.92)

ilişik : merbut, rabita. [Ts. = 2. iliştilmiş.].

Abdülhak Hamit Bey edebiyatının gerçek Avrupa edebiyatı ile bir ilişkisi, bir benzerliği olmadığını öğretmek sorundayız. (Ararken s.125)

Örneğin Bay Muhtar Körükçü ile benim ne ilişğim var? Tanışırız, yolda karşılaşınca konuşuruz, yetiniriz bununla. (Günce 1956-1957s.88)

Dörütü kişilikten ayırır onlar, kişioğlula bir ilişkisi olmıyan kendi kendine var olacak bir güzellik düşünürler. ("Karalama", Ulus, 29.9.1947)

ilke : esas. [Ts.= 2. unsur, prensip.].

"Mutedil güzel, ılımlı çirkin" dediler mi, kendi geçici beğenilerine göre yargıladılar mı, bir ilke tanıdıklarını, ellerinde bir ölçüleri olduğunu sanıyorlar... (Söz Arasında s.132)

Bir kez "ilke" edemiş, bir daha söylemiyor onu, "esas" diyor, üçüncüsünde "prensip" derdi. (Günce 1956-1957 s.263)

Bir de şu var: savundukları aktöre ilkeleri, yani esasları üzerinde düşünmüş, düşünmüşlerdir. (Söyleşiler s.259)

ilkgüz : Eylül. [Ds.]

Önümde Sabri Maksudi'nin bir yazısı var, 23 ilkgüz gündemeçli Cumhuriyet'te çıktı... ("Dil Bayramı", Ulus, 27.9.1948)

ilkteşrinin : ekim. [Ts.].

Geçen yıl uçakla bizim bir de Bolu safamız oldu. İlkteşrinin son, sonteşrinin ilk günü müydü, neydi? (Günlerin Getirdiği s.23)

ilkyaz³³ : bahar. [Ts., Ds.].

³³ Oysa ilkyaz kelimesi bahar anlamında Derleme Sözlüğünde (s.2531) bulunmaktadır..

Şimdiden Farsça “bahar”a Türkçe karşılık aradık mı, “ilkyaz” diye bir söz uydurmak gerekiyor. (Günce 1956-1957 s.9)

Her yıl, ilkyaz aylarında, uçurtmayı gördüm mü, bir üzüncü duyarım içimde... (Günce 1953-1955 s.50)

...daha ocakta ilkyazı etmemizden, ...günlerin uzamasından konuşmak istiyordum. (Söyleşiler s.192)

im : işaret. [Ts., Dlt. = 1. parola, damga, mülkiyet işareti. Trs.].

Bu düşünüşün sonu bu olur işte, yazı imlerini (işaretlerini) yerli yersiz kullanır gidersiniz. (Günce 1957 s.252)

Benim koyduğum bir imi niçin değiştirir? Bu toplumda kişi saygısı yoktur da onun için. (Günce 1956-1957s.252)

Ayraç arasında ünlem noktasını, şu (!) imini neden kullanıyor? (Dergilerde s.278)

imge : hayal. [Ts.= 2. gerçekleşmesi olanaksız ya da çok zor olan düşünüyü, düş.].

O imge sözüne tutuluyorum. Keziban gücüne gidiyor.

-Neden?

Neden olacak? İmge’ye benziyor. Ortasında a harfi düşmüş bir imge, sanki bir dizgi yanlış. (Söyleşiler s.54)

imgel : hayal.

...ama imge zihindeki hayal’i karşılayamaz. Gene de, imge’yi andırmasaydı, ondan alınmasaydı, ben pekala kullanırdım ; imgesel demesem bile imgel derdim. (Söyleşiler s.55)

imgelemsel³⁴ : hayali.

Andre Gide yazmış diye siz de hayali mülakatlar, yahut imgelemsel görüşmeler yazmağa kalkışmak. (Günlerin Getirdiği s.135)

imgesel : hayal. [Ts.= 1. hayali; imge ile ilgili.].

Hiç fena değil, imgesel, imgel demekten iyi. O imge sözüne tutuluyorum. Keziban, gücüne gidiyor. (Söyleşiler s.54)

³⁴ [Ts. – (imgelem = 1. geçmiş yaşantılara özgü öğelerle şimdiki yaşantı arasında bağ kurma gücü, muhayile.] anlamında bulunmaktadır.

...ama imge zihindeki hayal'i karşılayamaz. Gene de, image'ı andırmıyordu, ondan alınmasıydı, ben pekala kullanırdım ; imgesel demesem bile imgel derdim.

(Söyleşiler s.55)

imlemek : f. işaret etmek. [Ts.= 1. ima etmek, dolayısıyla anlatmak.].

Bulduğumu sanıyordum ya, bir noktayı imleyeceğim (imlemek=işaret etmek).

(Dergilerde s.249)

imük : imik, boğaz. [Ds.= 1. gırtlak.].

Verlaine 'Tut belagati de dürüver imüğünü.' demiş, kendisi de kurtulamamış belagatten, hiçbir şair de kurtulamıyor. (Günce 1953-1955 s.380)

inak : nas, dogma. [Özs.].

Bilim adına söylenenleri, bilimin bugünkü verilerini sizinlenmeksizin, doğrunun ta kendisidir diye taplarsak bilimi bir inak durumuna sokmuş oluruz, Bay Oktay Rifat'ın yakındığı "ortaçağ dogmalarına" benzetiriz. (Günce 1956-1957 s.139)

Bilim adına söylenenleri...doğrunun ta kendisidir diye taplarsak bilimi bir inak durumuna sokmuş oluruz. (Günce 1956-1957 s.139)

inan : i. akide, itikat. [Ts.].

Bugün bir inana bağlanamayışımız, türlü doğruların, yahut yalanların birbirilerine dolaşarak kurdukları kısır bir şüphecilik içinde yaşamamız da bize kitapların, kendimiz okumamış olsak bile şurada burada sözleri edildiğini duyduğumuz kitapların ettiği bir oyun değil midir? (Söyleşiler s.129)

İnsanların bütün iyilik, güzellik düşüncelerini, inanlarını toplıyan ahlakı feylesoflar, şairler, romancılar kuruyor. ("Sanat ve Ahlak", Ulus, 12.8.1946)

inancılık : akidecilik. [Ts.].

Ama görmüyor musunuz?Bugünün inancılığı, kendini gizliyen bir küşümcülükten başka bir şey değildir. (Karalama Defteri s.15)

inanççılık : itikatçılık.

Toplumdan üstün bir kişiöğlü görüdü (idea'sı) bulunduğunu içimize sindirmek bizi dar duyguculuktan, dar inanççılıktan silkindirmek olacaktır. ("Gene O Aranç", Ulus, 20.09.1956)

inandım : amentü, credo.

Bilime inanla bağlandınız mı, bilim bilim olmaktan çıkar, bir “inandım”, bir “credo”, bir “amentü” olur. (Günce 1956-1957 s.111)

inanılrlık : credibilite (inanılır olma özelliği, güvenilirlik). [Ts.].

Bir romanda, hele davalı bir romanda, inanılrlık (credibilite) bulunması gerekir. (Dergilerde s.164)

inan olsun : inan ki!. [Ts.].

...ben bu yazıyı yazarken, inan olsun, kendimi düşünmedim. (Söyleşiler s.237)

inansızlık : imansızlık, itikatsızlık. [Ts.].

Bana öyle geliyor ki bu bağnazlık, taassup gerçek bir inandan değil, daha çok inansızlıktan, içlerine sinmiş bir şüphecilikten doğuyor. (Söyleşiler s.255)

ingin (I) : nezle. [Ts.].

Yüreğimizi açar da yinimizi (vücudumuzu) ısıtır, inginden (nezleden) kurtarır bizi. (Günce 1956-1957 s.106)

ingin II) : alçak (yer) . [Ts., Ds. = 1. alçak, çukur yer.].

Damarlarım gergin, dokunuyor bana buranın yüksekliği. İngin yerlere gittin mi, daha bir iyilik, daha bir ferahlık duyuyorum kendimde. (Günce 1953-1955 s.190)

inginlik : tevazu. [Ts.=1. ingin olma durumu, çukurluk. 3. mec. kuvvetten düşme durumu, güçsüzlük.].

‘Sahte tevazu’, ‘yalancı alçakgönüllülük’, ‘yalancı inginlik’ derler onlarınkine. (Günce 1956-1957 s.215)

inme : felç. [Ts.].

Cahit Sıtkı Tarancı’yi, inmeye uğramasının ilk günlerinde görmüştüm. (Günce 1953-1955 s.321)

intelligentsia : büyük aydın takımı, kendi kendilerine düşünenlere, yanılmayı da göze alıp araştırmalara girişen takımı.

...ani Avrupalıların intelligentsia diyorlar, büyük aydınlar takımı, kendi kendilerine düşünenlere, yanılmayı da göze alıp araştırmalara girişen takımı. (Prospero ile Caliban s.234)

intihal : edb çalıntı, aşırma. [Ts.].

Hiç hoşlanmam “intihal” arayanlardan, kafaları edebiyat dışı, sanat dışı işlerle doludur öylelerinin. (Günce 1953-1955 s.22)

iptidailik : ilkelik. [Ts.].

Geçmiş i içe sayan...yabanlığa, iptidailiğe dönmüş olur. (Söyleşiler s.253)

irdelenmek : f. tetebbu etmek, tetkik etmek. [Ts., Ds., Dlt. – (irdemek) = 1. aramak, Trs. – (irdemek irtemek) = 1.araştırmak, incelemek, denetlemek.].

Benzerlik içinde bir ayrılık, incelenmeğe, irdelenmeğe gelmiyor, ama iyice sezilen bir ayrılık. (“Düşü Görüşme”, Ulus, 22.1.1945)

irselik : şart.

Hayır bana öyle geliyor ki, unutmak da ekinin geçilmeyecek bir irseliğidir (şartıdır). (Söyleşiler s.150)

irteleyin : sabahleyin. [Trs. – (irte) = 1. şafak sökme zamanı, yarın, ertesi. Ds. – (irte)= 1. gündüz.].

Şimdi irteleyin (sabahleyin) evlerimize doluveren gölgesiz, pırıl pırıl ışık bizi dışarıya çağırıyor. (Söyleşiler s.170)

ism-i alet : alet ismi(Arapça’da alet ismi yapan kalıplar). [Ts.].

Maşrapa ise bilim yolu ile girmiş: arapça şürb kökünden ism-i alet meşrebe... Arapça kullanıyor. (“Karalama”, Ulus, 24.2.1950)

istek : taleb. [Ts.].

Değil mi ki istek (talep) var, sunum da olacak. (Genel Eğitim, Ulus, 9.7.1956)

isteklendirmek : f. teşvik etmek. [Ts.].

...dörüdü koruma, dörütmenleri isteklendirme(teşvik etme) ödevimi yerine getirmiş olurum... (“Eleştirme Üzerine”, Ülkü Temmuz 1948)

istem : irade. [Ts. = 2. bir kimseden bir şey yapmasını ya da yapmamasını isteme, talep.].

Bir de kalkıp kendimizi devrimci sayıyoruz. Devrimcilik bir istem (irade) işidir... (Günce 1953-1955 s.124)

istemsiz : iradesiz. [Ts.].

Biz, alışkanlıklarımızdan, sevgilerimizden ,artık söndüğünü,süremeyeceğini bildiğimiz güzelliklerden geçemeyen istemsiz (iradesiz) kişiler... (Günce 1953-1955 s.124)

istemsizlik : iradesizlik. [Ts.].

Gerçi oyunda da bir çeşit kafa çalışması, bir çabalama var, ama aldanmayın yalnız görünüşte öyle o, gerçekte ise istemsizlikten (iradesizlikten) başka bir şey değil. (Günce 1953-1955 s.197)

ister : i. icap. [Ts.].

..bugünkü isterlere uygun bir dil kurulmasını istiyorsanız,,gelin, çalışın bizimle, şiirler, hikâyeler, denemeler yazın. (Söyleşiler s.299)

Yirminci yüzyılda, makine çağında yaşıyoruz, uyabiliriz, uymalıyız günümüzün isterlerine. (Günce 1953-1955 s.140)

Sanırsınız ki yaşayışımızı, düşüncesimizi, günün isterlerine, koşullarına (şartlarına) uydurmağa kalkmak yıkmaktır bu toplumu. (Prospero ile Caliban s.264)

istiare : edb. iğreti-anlam. [Ts. = 2. ödünç alma , eğreti alma.].

Fıransız 'culture' derken o iğreti-anlamı (istiareyi) biliyor, düşünüyor, Fıransız için o sözün ne demek olduğu bellidir. ("Kızılacak Sözle"r, Ulus, 18.3. 1948)

işbirliği : teşrik-i mesai. [Ts.].

Kişi, kendi gibi düşünmeyenlerle işbirliği, dilbirliği edemez. (Günce 1053-1955 s.363)

işlem : tesir. [Ts.= 1. belli bir sonuca varmak için bir şeyi gereken evrelerden geçirme, eylem, ameliye, muamele.].

Şimdi ise 'zaman diye bir ademoğlu yoktur' demekle kamu üzerinde zamanın değil, ancak bir adem oğlunun işlemi (tesiri) olabileceğini ileri sürüyor. ("Söz Arasında", Ulus, 30.10.1944)

işlik : atelier(atölye). [Ts.= 2. iş elbisesi.].

Atelier için işlik diyorlar, o daha iyi değil mi?(Dergilerde s.340)

işvebaz : cilveli (kadın). [Ts.].

Bir zamanlar onu şöyle ikinci dereceden bir işvebaz ederim de ara sıra yerime onu çıkarırım diyordum. (Tehlikeli İlişkiler s.297)

işvecilik : kırtkanlık. [Ts.].

Yüreğinde ne işvecilik vardı, ne de yapmacık. (Kızıl İle Kara s.23)

iti : pousee : ruhb. Belirli bir amaca ulaşmak ya da belirli bir eyleme girişmek için duyulan güçlü ve sürekli tepisi. [Ts.].

...toprağı ekip biçmeği bırakıp birtakım aydıklar, oyunlar yazması başka bir yüzdendir, içinde o dileği, yaratma itisini duyduğu içindir. ("Karalama", Ulus, 29.9.1947)

itiş : inat. [Ts. = 1. itme işi veya tarzı. Ds.].

Olaylar karşısında birtakım tepkileri vardır ancak bilmeden, kendi elinde olmadan gösterir bunları, istese de kaçınmaz o tepkilerden, içinden gelme bir itıştır bu. (Prospero ile Caliban s.265)

itki : saik(içgüdüsel eğilim). [Ts.].

...söylediklerinin hiç birini, yazdıklarının hiç birini içinden duymamış, hiçbir yaptığını iç itkisiyle yapmamış, anlasın ki bir kişinin böyle buyruklarla değişini değiştiremeyeceğini. (Günce 1953-1955 s.354)

ittirat : ritim (saat gibi tekdüzeli işleme durumu, tek düzenlilik). [Ts.].

...yeni çıkan dergilere, şiir kitaplarına bakın, aruzun ittiradı yerine altı-beş'in yahut yedi-yedi'nin tıkırtısı gelmiştir. (Günlerin Getirdiği s.73)

ivecenlik : acelecilik. [Ts., Trs. —(iveceklik).].

Gene gençliğinden olacak, bir ivecenliği(aceleciliği) var, savları (iddiaları) üzerinde durmağı gerekli bulmuyor, çok su götürür birtakım sözleri diziveriyor.(Diyelim s. 72)

İşte, Sanat Yolu da kullanıyor...İvecenlik ediyoruz, "tutmaz" diye çabuk kesip atıyoruz. (Dergilerde s.341)

ivedi : acele. [Ts. = 2. çabuk yapılan. Trs. —(evedı), Ds. —(iveti, ivet).].

Bilmek, öğrenmek kolay iş midir sanıyorsun? ivediye gelir mi o? ("Sözden Söze", Ulus, 30.9.1948)

Düşünmemiş de üzerinde, ivediyle çeviri çevirivermiş... (Günce1953-1955 s.326)

ivedili : çabuk [Ts.].

Bir gün bile yapmadım bunu, hep çabuk çabuk ivedili ivedili yazdım. (Günce 1953-1955s.125)

ivedilik tezlük : fi'l-i ta'cil (tezlük kipi). [Ts.].

Ben ivedilik tezlük kipinin (fi'l-i ta'cili) zaten hemenlik gösterdiğini, bunun için de "hemen" sözünün orara bir haşiv olduğunu söyledim. (Günce 1953-1955 s.271)

iyemli : latif.

Ne güzel! ne iyemli! (öğütçü delikanlı bu iyemli sözünü de istemez elbette, latif demeği yeğler) (Söyleşiler s.359)

iyemsiz : çirkin.

Onun yanında daima ne iyemsiz (çirkin) kalıyor. ("Dilimiz ", Ulus, 7.7.1947)

Biliyorum artık, "yıl" diyen, "kır" diyen bir kişi "yır" demeyi iyemsiz bulup ağzına yakıştıramadı mı tartışmağa girişmiyorum onunla. (Günce 1956-1957 s. 251)

iyemsizlik : çirkinlik.

Yeni bir yol bulmuş olan dörütmen, kendinden öncekilerin yaptıklarında birtakım yanlışlar, iyemsizlikler görür, en çok onlar çarpar gözüne.Doğaldır bu. (Günce 1956-1957 s.210)

iyik : heves.

Batı uygarlığına ilgilenirken, ona değinirken süslü konuşup süslü yazmak iyliğini (hevesini) de bırakmamışız. ("Söz Arasında", Ulus, 2.12.1956)

iyimser : optimiste. [Ts.].

Öyleymiş, soror, Latince'de 'bacı, kızkardeş', optimiste de 'iyimser'. (Günce 1956-1957 s.167)

iyimserlik : nikbinlik. [Ts.].

İyimserlik, kötümserlik. Akımsarlık, karamsarlık...ben akımsar mıyım, karamsar mıyım? Düşünüyorum da bir türlü yanıtlayamıyorum. (Dergilerde s.299)

iyir : ilaç.

Hani yerli bir iyir yapıyorlar, sonra ona Avrupa'nın tanınmış bir iyirinkine benzer bir ad takmağa kalkıyorlar, bunu yapmakla bütün ulusu utandırıyorlar. ("Düşsül Görüşme", Ulus, 10.6.1947)

izdiham : yığışma. [Ts.].

Kalabalık yok İstanbul'da, izdiham var, yığışma var. (Günce 1953-1955 s.105)

izlenim : intiba. [Ts.].

Yeni ozonlarımız bir olayı anlatan uzun yırlardan çok bir izlenimi (intıbaı) belitmeğe çalışan kısa yırlar yazıyorlar. (Diyelim s.89)

...değiştikleri sezdirmeden angının zenginliklerine eren izlenimlerinin*
...olduğunu anlayacak yaşa erişememiş. İnsan tabiatın anam, andığı için de
bengileşmek isteyen bir tikesidir.

*İzlenim: intiba(Günlerin Getirdiği s.87)

izlenimci : impressionniste. [Ts.].

...eserlerin bende bıraktıkları izlenimleri belirtmek isterim. Bu yolda yazan
tenkitçilere yanılmıyorsam izlenimci derler. (Bir Mektup, Ulus, 6.11.1944.)

jeune premier : baş artist.

Bay Cüneyt Gökçer ise hep jeune premier gibi oynuyor.O da bir türlü
oynadığını unutamıyor, seyircilere de unutturamıyor. (Günce 1953-1955 s.165)

jesuite'lik : Cizvitlik.

Düşünme alanında ise öyle değildir, o alanda jesuite'liğe, "Bizi amacımıza
erdirecek yolların hepsi de doğrudur." demeğe yer yoktur. (Günce 1956-1957 s.87)

kabak³⁵ : mayıs.? (kabak mevsimi).

Mart'ta, kabakta doğurdular mı, sanki düşün ederdik.(Günlerin Getirdiği,
s.27)

kaçan : ne zaman. [Trs. — (haçan) = 2. nasıl, ne sürette. Ds.].

Kaçan (Ne zaman) olacak mı? ("Devrik Tümce", Ulus, 5.8.1956)

kaçıcı : uçuk.?

...insanoğullarından biri olduğu için kendinin de bir değeri olduğuna
inanacak, en geçici, en kaçıcı düşüncelerini, duygularını bildirmekten
korkmıyacaktır. (Ararken s.171)

kadıncıl : kadın düşkünü, zendost. [Ts.].

Paris'ten getirttiği güzel iskarpini de her halde o kadıncıl kaymakamın
dikkatini çekmişti. (Kızıl İle Kara s.95)

kakavan : papağan. [Ts.= 1. kendini bir şey sayan, sevimsiz.].

Ancak şu, bu uluslar bu tilcikleri kullanıyor diye birtakım yabancı tilcikleri
dilimize almamızı doğru bulmuyorum. Kakavan yoludur bu, bizi gerçekten batıya
götürmez. ("Dergilerde", Türk Dili, 1.11.1954)

³⁵ Derleme Sözlüğü'nde bulunan "kabak mehtemi" mayıs rüzgarı anlamına gelmektedir.
Mayıs kelimesinin anlamını tespit ederken bu kullanımdan istifade ettik.

Bir ulusun öz-sevisini yabancı tilcikler incitmez, onları ağızdan kapıp bilmeden kullanmak incitir, kakavan olmak incitir. ("Gene O Aranç", Ulus, 20.9.1956)

kalanak : süperstition (batıl inanç).

Bay Ceyhun Atuf Kansu da , Bay Orhan Akay da geleneği, göreneği, kalanağı biri birine karıştırarak, kocakarı ilaçlarını birer boşinan, kalanak sayarak düşünüyorlar. (Günce 1953-1955 s.255)

Kocakarı ilaçları birer boşinan, birer kalanak (süperstition) mıdır? (Günce 1953-1955 s.255)

Onlar da birer kalanaktır, birer süperstition'dur. (Günce 1956-1957 s.168)

kalık : hava. [Dlt.= 2. gök, sema.].

Bilgeseverlerin (philosophe'un) anlattığı kuşu bilir misiniz?: Kanatları üzerinde yük oluyor diye kalıktan (havadan) yakınmış (şikayet edermiş)... ("Sözden Söze", Ulus, 3.3. 1950)

Bu betikte bir konuşma kalığı duyuluyor. ("Bir Betik", Ulus, 31.5.1956)

kalıpcılık : formalisme. [Ts. = 1. kalıpcının yaptığı iş. 2 .mec.biçim].

Yedi tepe yeni sanatı savunur, kalıpcılıktan, yani şu formalisme denilen şeyden kaçındığını söyler. (Günce 1953-1955 s.30)

kalıt : miras. [Özs].

Arapça, Farsça tilcikleri dile yerleşmiştir diye kullanan bir toplum Mozart'ı dinlemez"nihavent" peşrevini özler, kadınlarının yüzleri örtülü çıkmasını ister ,bir erkeğin dört karı almasını doğru bulmağa kalkar, kalıtın çocuklar arasında eşitçe bölünmesini değil, oğlana iki, kıza bir verilmesini yasalarına koymağa kalkar. ("Dergiler arasında", Pazar Postası, 12.2.1956)

kamu : halk. [Ts.= 2. hep, bütün. (Dlt. — (kamuğ) = 1. bütün, hep, hepsi.Trs. = 1.bütün, hep, herkes.].

Hem siz Selahattin, yahut Selahattin Batu'nun kamudan, bütünden ayrılmak istediğini nereden çıkarıyorsunuz? (Söyleşiler s.135)

Kamunun 'Tenkidcinin görevi yazarla okur arasına girmek, simsarlık, kılavuzluk etmek değildir. Sanat eserine karşı kamunun duyduğu şuuruz tepkiyi şuurlandırmaktır' diyor. ("Söz Arasında", Ulus, 30.10.1944)

kamulaştırma : *i.* vulgarisation(halka indirgeme, amiyane olma). [Ts. 2.İstimlak, kamulaştırma işi.].

Vulgarisation için önce budunlama demeği düşündüm...kamulaştırma da denebilir, ama ben kamulama sözünü daha iyi buluyorum. (Günlerin Getirdiği s.115)

kamulama : *i.* vulgarisation (halka indirgeme, amiyane olma)

Vulgarisation için önce budunlama demeği düşündüm...kamulaştırma da denebilir, ama ben kamulama sözünü daha iyi buluyorum. (Günlerin Getirdiği s.115)

kamu oyu : efkar-ı umumiye. [Ts.= 2. bir insanın davranışları konusunda çevresindekilerin onaylayıcı ya da kınayıcı tutumları.].

Yalnız yasaların korumasıyla da kalınmıyor: kamu oyu, özgür topluluk bulumu (vicdanı) dokundurmuyor onlara. (Prospero ile Caliban s.251

kamutay³⁶: Türkiye Büyük Millet Meclisi . [Ts.].

Tanrı çalışaklara (laboratorium 'lara) giremeyeceği gibi kamutaylara, kurultaylara, acun işleri konuşulan yerlere de girmemelidir. (Günce 1956-1957s.20)

..saylavlarından birkaçı beğenmedikleri, doğru bulmadıkları kanılarına (kanaatlerine) uymayan bir yasa çıkacağı günlerde Kamutay'a gitmiyorlarmış. (Günce 1953-1955 s.138)

Kamutay'da karşılık (muhalefet) kalmıyormuş. (Günce 1953-1955 s.200)

kandırıcı : ikna edici. [Ts.].

Ötedenberi bildiklerimizi, çoğumuzun düşünüp dediklerimizi söylüyor, ama derlemiş toplamış, kandırıcı bir dille söylüyor. (Sözden Söze s.165)

kandırmak : *f.* ikna etmek. [Ts.= 2. tatlı sözlerle aldatmak. 3. doyurmak, tatmin etmek.].

“Şiir şudur, budur” diyenlerin sözleri beni kandırmıyor, şiir onların çizdikleri çerçevelerde kalmıyor da onun için. (Dergilerde s.95)

kanı³⁷: kanaat. [Ts.].

³⁶ Bu kelime Moğolca . kurltay kelimesinden esinlenerek türetilmiş olabilir.

³⁷ Bu kelime türetilirken “kanaat/kanı olmak” (Arapça) sözcüklerinden esinlendiği sezilmektedir.

Sonradan sarsıldı bu kanımız, inancımız. Bir kurt düştü içimize, övünmemiz azaldı. (Söz Arasında s.154)

Yörenizdekiler hangi kanıda ise siz de o kanıda olacaksınız, onlar ne diyorsa siz de onu diyeceksiniz. (Söyleşiler s.296)

kanıksamak : f. alışmak. [Ts.].

'İyi ya!' dedi, iktidarı da zevkleri de artık kanıksamış... (Kızıl İle Kara s.494)

kanıktırmak : f. tatmin etmek. [Ts.].

Beni kanıktırmadı onlar . ("İkinci Beti", Ulus 11.8.1948)

kanım : kanaat. [Ts.].

Özgürcü bir kimsenin, kendi kendisinin, duygularının, tutkularının, çıkarının kölesi, tutsağı olmadığı gibi düşüncelerinin, kanımlarının, inanlarının da kölesi, tutsağı değildir. (Diyelim s.22)

Yanlış, yalan diye bildikleri kanımlara neden saygı gösterebilirler. (Sözden Söze s.209)

Biliyorum niçin güvenim olmadığını: kurulların oyuna, kanımına inanmam da onun için. (Söyleşiler s.341)

kanış : i. kanaat. [Ts.].

Tanımlamak istiyoruz, bakıyoruz ki bulduğumuz tanım başkalarına yetmediği gibi bize, kendimize de yetmiyor, kanış vermiyor ... ("Gene Ekin", Ulus, 6.9.1956)

kani : kanaat etmiş. [Ts.].

...birtakım mihaniki denecek mısralar düzen şiircilerin kıymetsizliğinin daha iyi sezileceğine kaniyim. (Günlerin Getirdiği s.59)

kanmak : f. iktifa etmek. [Ts.= 2. söylenilen sözün doğruluğuna inanmak, kanıkmak. 3. tatlı sözlere aldanmak.].

Kanmıyoruz, kanmadık diye kendimizi avutuyoruz ya, gene de kanmıştan beter oluyoruz. (Söyleşiler s.129)

kapsamak : f. ihtiva etmek. [Ts.].

Düşünselerdi, kendilerine okulların, betiklerin öğrettiklerini tilciklerin anlamını içlerine açıkça sindirebilselerdi Türkçe konuşurken, Türkçe yazarken patrimuan, turnür, direkt diyemezlerdi, bu tilciklerin bizim dilimizde

karşılığı ne olabileceğini, onların kapsadığı kavramların türkçede nite anlatılabileceğini araştırırlardı. ("Karalama", Ulus, 2.9.1949)

kara ağınlı : kötü niyetli.

...karşımızdakinin anlayışsızlığına, bölüğüne sinirlenir, ya kara ağınlı (kötü niyetli) olduğunu sezer bağırırsınız. (Söyleşiler s.179)

kara alay : humour noire(kara mizah).

Hani bugün humour noire (kara alay) diyorlar, onun ustası olan bir yazar. (Günce 1956-1957 s.96)

karabasan : kabus. [Ts.= 2. bir kimsenin içine düştüğü karmakarışık ve pek sıkıntılı ruh durumu. Ds. —(karabasma).].

En korkunç karabasan yalandır. ("Kabustan Silkinmiş" Ulus, 30.12.1950)

kara çalma : i. iftira. [Ts., Ds.].

...her türlü alçakça kara çalmalara, iftiralara uğra, buna karşı biricik avuntun bu deli kızın ilenmeleri olsun... (Kızıl İle Kara s.517)

kara kamu : avam.

Kara kamu denilen büsbütün bilisiz (cahil) kişiler bile durup bakmıyor mu? ((Söyleşiler s.183

Bir oyunu görmeğe gelenlerden biri, kimsenin bilmediği, tanımadığı kara kamudan bir kişi kalkıp da... ("Karalama" Ulus, 29.9.1947)

Neden yalnız kalabalığın, kara kamunun dediği olacak da sanat erinin ,aydının dediği olmayacak. (Dergilerde s.294)

karamsar : meyus, bedbin. [Ts.].

Bay Fethi Naci, kişioglunda bir ilerleme olduğuna inanmayan, bir gün yeryüzünün bir uçmak (cennet) olacağını söylemeyen yazarların topunu birden karamsar diye gösteriyor. (Dergilerde s. 334

Diyelim ki şimdiki yazarlarımızın çoğu, isterseniz de hepsi karamsardır, bu acunun kötülüklerini, sıkıntılarını , acılarını anlatıyorlar, bir suç mu bu?(Dergilerde s.298)

karamsarlık : meyusiyet, bedbinlik. [Ts.].

Karamsarlık bir sanat yapıtı için ne bir değer, bir erdemdir, ne de bir suçtur. (Dergilerde s.298)

İyimserlik, kötümserlik. Akımsarlık, karamsarlık...ben akımsar mıyım, karamsar mıyım? Düşünüyorum da bir türlü yanıtlayamıyorum. (Dergilerde s.299)

karanlık : *mec.*müphemiyet (gereğince anlaşılmama). [Ts.= 2. ışık bulunmayan ya da ışık almayan yer. 3. kötü, tehlikeli.].

Yığınların bilmediği tilcikleri kullanmak, yazıya bir karanlık verir...karanlık şiire nesirden daha çok yakışmaz mı? (Günce 1953-1955s.180)

kara sürme : *i. mec.* iftira atma. [Ts.].

Vedat Günyol'un kızdığı kimseler arasında böyle bile bile yalan söyleyenler, karşılardakileri susturmak için yüzlerine kara sürmeğe kalkanlar yok mu? (Ararken s.146)

Bay Vedat Günyol, Ufuklar dergisinin eylül 1952 sayısında, ötekine berikine kara sürmeyi, 'iftira'yı bir savaş aracı diye kullananlardan yakınmış... (Söz Arasında s.182)

karavaş : *cariye.* [Ts., Trs., Ds. — (karaveş)].

Beni sevmez de bakarsınız, başka birini kulu, karavaşı olurcasına, taparcasına sever... ("Kadın", Ulus, 29.8.1956)

kardeşleşme : *i.* kardeş olma, kardeşlik.

Çağımız kalabalıklar çağıdır, kardeşleşmeler çağıdır. Bütün o kıpırdamalar, kaynaşmalar, kardeşleşmeler kafaların içinde oluyor. (Sözden Söze s.169)

kargaşa : *anarchie, keşmekeş.* [Ts.= 2. fitne, toplumda düzen bozukluğu. Trs. — (karkaş itmek)].

Kargaşadan niçin bu kadar ürkiyorsunuz. ("Gene Dil", Ulus, 26.11.1951)

Kargaşayı gücün durduramazsınız. ("Karalama" Ulus, 23.11.1953)

kargaşalık : *anarşi, hercümerc.* [Ts.].

Gazetelerin meclisten söz ederken dedikleri gibi kargaşalık doruğuna vardı. (Kızıl İle Kara s.406)

kargış : *lanet.* [Ts., Dlt. — (kargamak) = 1. lanetlemek. Trs. — (kariş) = 2. beddua.

Ds. — (kariş, karkış).].

Adem ile Havva'nın uğradıkları kargış... ("Söz Olsun" Ulus, 27.10.1953)

karmaşa³⁸: *complexe(kompleks).* [Ts.].

³⁸ Bu kelime oluşturulurken "kargaşa" sözcüğünden örnekseme yoluyla esinlenilmiş olabilir.

...o, bende bir karmaşa bulunduğumu söylüyor. (İğreti surat s. 25.)

Uçmak karmaşası, "le complexe du paradis" diyebiliriz bu derde... ("Söz Olsun", Ulus, 27.10.1953)

karmaşık : kompleks (birbirine az çok aykırı birçok şeyden oluşan). [Ts.].

Aldanmayın o böbürlenmelere, onların altında kolay kolay geçirilemeyecek bir küçüklük duygusu, bir aşağılık karmaşığı var. (Günce 1953-1955 s.135)

karşı sav : mant. antithese (antitez) [Ts.].

"Sanatın davası olmalıdır" sözü ile "sanatın kendinden başka davası olmamalıdır" sözü, birbirine karşı, birbirini çürütmek isteyen iki savdır, sav ile karşı-sav, these ile antithese. ("Hep O Dava" Varlık, 1.4.953)

Kişi oğlu dediğimiz... varlık, gene yeni yeni savlar (these'ler), yeni yeni karşı savlar (antithese'ler) çıkarıp onlardan bileşimler (synthese'ler) kurmağa çalışır. (Söyleşiler s.191)

karşıcı : karşılayıcı(karşılamaya çıkan kimse). [Ts. = 2. karşı düşüncede olan.].

Eşek bir hayli kıskanmış: 'Ben de yaparım!' diyerek akşam efendisine karşıcı gitmiş, sıçrayıp oynamış, adamcağızın boynuna atılmaya kalkmış; ama ayağı ile vurup canını acıtmış. (Masallar s.176)

karşın : muhalif. [Özs.].

Hani bizde bir takım kişiler var: kim başa geçsin, bugün tuttıkları kimse yarın başa geçsin, ona karşın (muhalif) oluveriyorlar. (Söz Arasında s.180)

karşınlık : muhalefet.

Kamutay'da karşınlık (muhalefet) kalmıyormuş. (Günce1953-1955 s.200)

karşıt³⁹: zıt. [Ts., Dlt. —(karşı).].

Kişinin doğruyu araması...o düşünüyüşü karşıt (zıt) düşünülere karşı savunması gerektir. ("Kendi Kendime" Ulus, 6.5.1949)

³⁹ Bu kelimedeki -t ekinin niteliği belirsizdir.Çünkü bu ek Türkçede fiilden isim yapım eki olarak kullanılmaktadır.Burada ise isimden isim yapım eki olarak kullanılmıştır.

Rousseau'ya yazdığı bir mektupta Voltaire 'Sizin bu kitabınızda savunduğumuz düşünceler, benim tuttuğum, beğendiğim düşünceler değildir. Karşıtım ben onlara. (Günce 1953-1955 s. 260)

kasnak : çenber(*mec.* kısır döngü). [Ts.= 1. kalbur, elek gibi şeylerin tahta çemberi. Dlt. —(kasnamak)= 1. kasnamak zangırdamak.].

...düz-eyitçiler ise o kasnağı kıramadılar. ("Türkçesi" Ulus, 8.12.1949)

kasvetli : sıkıcı. [Ts. 2. sert olma, acımasız olma.].

Üçüncü perdeyi pek sevmedim: kasvetli bir şey, ne demek istediği, neye varmak istediği de bir türlü anlaşılmıyor... ("Bir Oyun Üzerine" Ulus, 21.5.1945)...ne yapsak kaçıp kurtulamıyacağımız kasvetli bir mahpestir. (Günlerin Getirdiği s.47)

kat : sınıf. [Ts. 1. huzur, makam. 2. giyecekler için takımı. 3. üst üste ya da arka arkaya konmuş şeylerin her biri. 4. üst üste.].

Atina'da faizci, merhametsiz bir zenginler katı ortalığı kasıp kavuruyormuş. (Söyleşiler s.378)

Bence, katlar (sınıflar) çekişmesinde işçilerin yenmesine çalışmak da asıları gereği değildir. (Prospero İle Caliban s.252)

Nite elde edilmiş bu sonuç? İşçiler katının ayaklanması, tüzcelerini gücün koparmasıyla mı? (Varlık, Aralık 1956)

katımca : adjectif, sıfat.

Millet sözünden türkçenin hangi kuralına göre milli katımcasını yapıyorsunuz? ("Dil Üzerine Bir Beti" Ulus, 7.8.1948)

katkı : sıfat [Ts. = 1. bir şeye katılan başka bir şey.].

Bir yığın katkı (sıfat) kullanıyor, şişiriyor sözü. (Günce1953-1955 s.44)

Bunca yıllık sıfat dururken sen kalk da katkı diye sözcük uydur!... A efendim neden uydurmayı baksamza o firenkere, adjectif diyorlar, epithete diyorlar "katılan söz", "üstüne konan söz" demek katkı, sıfattan daha iyi bir karşılık değil mi buna? (Söyleşiler s.251)

kavram : mefhum. [Ts.].

...göreceksiniz ki altlarında açık, belli bir kavram (mefhum) bulamayacaksınız. ("Karalama" Ulus, 22.12.1947)

kavsaklama : i. farkına varma [Ts., Ds. = 2. bir işi baştan savma yapmak. 3. anlamak.].

Günün birinde, belki kendileri de kavsaklamadan... ("Bir Oyun" Ulus, 27.1.1949)

kavsamak : f. fark etmek. [Ds. = 1. bir işi baştan savma yapmak.].

Tuttuğumuz iş nedenli güç olursa olsun giderek ustası kesileceğimizi sanır da: Günü gelir, bir sıkıntı çekmeksizin, çalıştığımızı kavsamaksızın (fark etmeksizin) oynar gibi soluk alır verir gibi yaparız!" diye düşünürüz. (Diyelim s.110)

kaygı : endişe. [Ts.= 2. düşünce. Dlt. —(kadhu, kadgu) , Trs. —(kaygu).].

Olur a! aklına geleni sorar Keziban: güzel söylemek kaygısına saygı göstermeği bir türlü öğretemedim o kıza. (Söyleşiler s.138)

kaynak : memba. [Ts.= 2. bir şeyin çıktığı yer, köken, menşe. 3. araştırma ve incelemede yararlanılan metin, belge.].

Kendinden önce de bilineni, var olanı olgunlaştırmıştır, yetkinleştirmiştir. Bize yeni bir yır kaynağı (membra) göstermemiştir. ("Yahya Kemal" Ulus, 9.12.1949)

kayra : lütuf. [Ts.].

Emeğinizi esirgemeyip yazmak kayrasında (lutfunda) bulunduğumuz o inceliklerle, güzelliklerle dolu mektubunuzu... ("Suut Kemal Yetkin'e Mektup" Ulus, 25.11.1946)

kaytaklık⁴⁰ : irtica. [Ts.= 2. sözünde durmamak , döneklık.].

Kimi de öfkeleniyor: Gerileme var! Kaytaklık (irtica) var! diye yakınıyor. ("Açıklama" Ulus, 23.12.1949)

kazısal : fossile (fossil).

Ne demek fossile?...Fossile de 'kazılmış yerde, çukurda bulunan' demek. Türkçesine de 'kazısıl' ya da 'kazısal' diyebiliriz. (Günce 1956-1957 s.250)

kazısıl : fossile(fossil).

⁴⁰ Bu kelime Ds ve Trs'deki kaytarmak = geri dönmek fiilinden "kaytarıklık" diye türetilip ses düşürme yoluyla "kaytaklık" şekline getirilmiş olabilir.

Ne demek fossile?...Fossile de 'kazılmış yerde, çukurda bulunan' demek Türkçesine de 'kazısıl' ya da 'kazısal' diyebiliriz. (Günce 1956-1957 s.250)

keleci : kelime, söz.[Dlt. — (keleçü), Trs. — (geleci), Ds.= 1. sözleşme, anlaşma.].

Yazılarında hep türkçe kelecilerle (kelimelerle) yazmak isteyişime kazanlar... (Söyleşiler s.153)

Güçlük çekmiyor değilim, boyuna sözlüklere bakmak, ikide bir: 'Şu kelecinin yerine ne desem? türkçesini ne türlü bulsam?' diye düşünmek gerekiyor.Biraz uğraşınca bir karşılık bulunuyor. İyi mi? tutar mı? orası başka.(Söyleşiler s.160)

Yabancı keleciler (kelimeler) kullanmadan yazı yazmanın çok güç olacağını sanıyordum. ("Karalama" Ulus, 29.9.1947)

kelime : sözcük. [Ts.].

...onların mısralarında bir zorakilik duyulmaz, kelimeyi yerinde kullanmağa özendikleri bellidir. (Okuruma Mektuplar s.18)

kep(kip) : kalıp, sıyga. [Ts.].

Yüzyıllardır yayılmış kepler vardır, sözünüzü onlara dökeceksiniz ki çoğunluk yır diye inlesin. (Seçilmiş Hikayeler Dergisi, Sözden Söze - Eylül 1956)

kesenkes : mutlak, katiyen. [Ts., Trs., Ds. — (kesekes, kesinekes).].

Birtakım kimseler, doğruya varmak için yalandan, yanıştan geçmenin kesenkes (mutlaka, katiyen) gerekli olduğunu mu sanıyorlar nedir? (Söyleşiler s.185)

kesim ⁴¹: seviye. [Ts. = 1. kesme biçimi. 2. bölük, parça, kısım. Ds. = 1. biçim. 2. derece. 3. anlaşma, pazarlık.].

Genel eğitim yaşama kesimini(seviyesini) yükseltti. ("Genel Eğitim" Ulus, 12.7.1956)

kesinleme : i. tasdik, affirmation. [Ts.= 1. kesin duruma getirme.].

Çağımız kesinlemeler, yani tasdik'ler, affirmation'lar çağı. (Söyleşiler s.255 Bay Abdülhak Şinasi Hisar kesinlemeleri (affirmation) de pek seviyor. (Günce 1953-1955 s.302)

kesme imi : kesme işareti.

⁴¹ Bu kelime Arapça "kısım" kelimesinden esinlenerek oluşturulmuş olabilir.

'San'at' tilciğinin böyle ortasında kesme imiyle yazıldığını görmüyor muyum, tüylerim diken diken oluyor. (Dergilerde s.301)

kez : defa. [Ts. =2. bir şeyin yapılış ya da oluş sayısı., Trs. – (gez), Ds. = 1. sıra, nöbet.].

...çok komuştum kendisile, kaç kez (defa) de yazdım... (Diyelim s.40)

kılı ⁴²: ef'al (fiiller, işler, eylemler).

...kendilerini aşan bütün düşüncelere, bütün kılılara zararlı diye bakabilirler. (Ulus, Kendi Kendime - 6.5.1949)

Öyle kimseler kendilerini yeryüzünün, acunun ortası, göbeği, özeği (merkezi) sanıp anlıyamadıkları, kendilerini aşan bütün düşünlere bütün kılılara (ef'ale) yanlış diye, dokuncalı (zararlı) diye bakabilirler. "(Kendi Kendime" Ulus, 6.5.1949)

kılık : kıyafet, şekil. [Ts., Trs. = 1. hareket, tarz, gidiş.].

Türk ulusu otuz yıl içinde bunca devrim başardı, yasa devrimi, kılık devrimi, yazı devrimi, dil devrimi. (Ararken s.150)

Yenilik gene kılığını değiştirmiş: Boyunu küçültüp sayfalarını çoğaltmış. (Dergilerde s.280)

kınamak : f. takbih etmek, ayıplamak. [Ts., Dlt. = 1. eziyet etmek, cezalandırmak. Trs., 2. cezalandırmak. 3. hırpalamak, eziyet etmek. Ds. – (kınamağ)].

Hayır, başkalarının yaptığı görünce kınadığım bir işi bir de kendim yapmak istemem. (Tehlikeli İlişkiler s.265)

kınanmak : f. ayıplanmak. [Ts., Trs.].

Onu baştan aşağı okumak için kişinin kınanmaktan (ayıplanmaktan) pek korkması gerek. ("Sözden Söze" Ulus, 1.3.1948)

kınılamak : f. cezalandırmak. [Dlt.].

Adları mı yargılanacak, anılarını mı kınılayacağız (cezalandıracağız)? (Günce 1956-1957 s.214)

kıyı ⁴³: an. [Ts.].

⁴² Bu kelimenin "kılmak" eyleminden türetildiğini sanıyoruz.

⁴³ Ds'deki [kıpma = göz açıp kapayıncaya kadar geçen zaman, an, kısa süre] anlamına gelen fiille ilgisi olduğu kanısındayız.

Yazısının bir kuzgun yavrusu olabileceği bir kıpı (an) gelmiyor usuna. (Günce 1956-1957 s.166) Şişirir gözünde, bir gün içinde, bir kıpıda (anda) sıkıntıdan rahata kavuşacağını, tamudan uçmağa (cehennemden cennete) geçivereceğini sanır. (Günce 1953-1955 s.377)

kıpılık : anlık.

İnandıkları bir kıpılık (anlık) düşünceye dayanamıyacak nenler (şeyler) olsa dahi bırakır onlara kendini, bağınazlıkla (taassupla) sarılır onlara. ("Kendi Kendime" Ulus, 6.5.1949)

kıpranış : i. kımıldayış (halk deyişi). [Ds. – (kıpranmak) = 1. yavaşça kıpırdamak.].

Ama bizimki bir kurtulma kıpranışıdır, yüzyılların kurduğu o ölü sözdiziminden kurtulmak için bir çabalama. (Günce 1953-1955 s.40)

kısı : hapis. [Dlt. – (kısığ) = 1. hapis, sıkıntı Trs. – (kısıu) = 1. sıkıntı, eziyet. 2. daracak yer. Ds.= 1. acı, sıkıntı.].

Kişi yüksek bir erek uğrunda...kısıya atılmağa katlanabilir. (Günce 1953-1955 s.3)

Bu uğurda türlü sıkıntılar çekmeği, kısıya atılmayı göze almıştır. ("Çoğunluk" Ulus, 5.7.1956)

kısı-evi : hapishane.

Toplum içinde, bir kısı-evine kapatılmış gibiymişiz. ("Günce" Son Havadis 20. 6. 1956)

kısıklık : zaruret.

'Bir dil, bilim-sözlerini kendi köklerinden yapmaz, başka dillerden alır.' gibi bir sav (iddia) atıyorlar ortaya, bu kısıklığı (zarureti) uzabiliğın (tarihin) hangi öğrencesinden (dersinden) çıkardıklarını göstermeksizin bizim de bilim-sözlerimizi türkçe köklerden yapmamıza engel olmaya kalıyorlar. (Diyelim s.38)

kıtırbon : argo.uydurma söz, palavra. [Ts.].

Anlamayacağım ne var? bilmiyorlar ne demek olduğunu da onun için. 'Kıtırbon, cumburlop' der gibi 'parantez' demeyi öğrenmişler, ne işe yarayacağını, düşünmüyorlar, umursamıyorlar. (Günce 1953-1955 s.182)

kıvanmak : f. iftihar emek. [Ts., Trs.= 2. haz duymak, heveslenmek. Ds.= 1. sevinmek.].

Karşınızdaki ise onlardan da silkinmek istemiyor, seviyor alışkanlıklarını, göneniyor, kıvanıyor onlarla, bırakamıyor onları. (Ararken s.151)

'Ve biz ve 'yi türkçeleştirmiş bulunuyoruz' gibi bir söz söyleyebilirsiniz tasa etmeyin artık, salını salını, kıvanı kıvanı aydınlar ortasına, oturun baş köşeye, hepsine parmak ısırtırsınız. (Söyleşiler s.120)

kıvanış : i. memnuniyet. [Ts.].

Böyle bir muştı, hangi gencin yüreğinde bir tanrı kıvanışı doğurmaz. (Günlerin Getirdiği s.85)

kıyıcı : canı, zalim. [Ts.].

Ama size yalvarırım, kızım, güçten çok tam bir karamsarlık gösteren kıyıcı kararlardan kendinizi koruyun. (Tehlikeli İlişkiler s.369)

kıyın : ceza. [Uyg. Alt.= 2. ızdırıp, acı. Trs. — (kıyın vermek) = 1. cefa, eziyet vermek.].

...terbiyesizliğin de bu denli ağır bir kıyını (cezası) olamaz, olmamalıdır. (Günce 1953-1955 s.337)

Tanrı verecekmış onların kıyınlarını (cezalarını). (Günce 1956-1957 s.21)

kıynanmak : f. cezalandırmak. [Alt. —(kıynamak) = 1. ıstırap vermek, işkence etmek.].

Kişi oğlu, ilerledikçe, kendisinde bir "hak kavgası" da belirir, haksızın kazanmasına üzülür, haklı bir kimseye kıyılmasına, suçsuzun kıynanmasına katlanamaz. ("Derin Derin" Pazar Postası, 19.2.1956)

kızındırma ⁴⁴: i. teşvik etme.

Kişioğlu çevresinden az çok alkış bekler, kızındırma bekler. (Günce 1956-1957s.231)

Kimi var, beğeniyor benim öz Türkçe yazmamı, kızındırıyor (teşvik ediyor) beni...(Günce 1956-1957 s.145)

Gençleri kızındırmıyor (teşvik etmiyor), korumuyorlmuş. (Günce 1956-1957 s.120)

kinema : sinema

⁴⁴ Ataç, Ds 'deki [kıynamak = 1. ısınmak, ısındırmak.] fiilinden istifade edilmiş olabilir.

Othello 'yu, Orson Welles 'in Othello 'sunu sevmek için başka türlü bakacaksınız: iyi bileceksiniz Shakespeare 'imn Otheollo 'sunu, kinemaya gitmeden bir daha okuyacaksınız. ("Günce" Son Havadis, 5.4.1953)

kip : kalıp, sıyga. [Ts.].

Ben ivedilik tezlik kipinin (fi'l-i ta'cili) zaten hemenlik gösterdiğini, bunun için de "hemen" sözünün orara bir haşiv olduğunu söyledim.(Günce 1953-1955 s.271)

O da öteki ozanların konularını alıyor, o da onların uydukları kiplere (kalıplara) uyuyor. ("Yahya Kemal" Ulus, 9.12.1949)

kirez ayı : haziran. [Ds.].

Bu ne biçim kirez ayı böyle? ...kirez ayı... Bu güzelim ada dururken "haziran" demenin yeri var mı? ("Düşsül Görüşme" Ulus, 10.6.1947)

kirtinmek : f. itiraf etmek. [Trs. = 1. tasdik etmek , iman etmek.].

Herkes öyle özdenlikle kirtinmez (itiraf etmez) Üç Silahşorlar 'ı okumaktan tad aldığını'. (Günce 1956-1957 s.55)

kirtkinmek : f. itiraf etmek. [Dlt. –(kirtgünmek) = 1. inanmak.].

...demek ki önceden bir eleştirme eylemine girişmiş olduğunu kirtkinmiş (itiraf etmiş) olmuyor mu? ("Eleştirme Üzerine" Ülkü, Ağustos 1948)

kişicilik : ferdiyetçilik. [Ts.]. *Özgürlük, kişicilik...Yarınki toplum bunlar üzerine kurulacaktır. (Günce 1956-1957 s.91)*

kişilik : şahsiyet. [Ts.= 2. insanlara yakışacak durum ve davranış.].

Aydınlarımızda törel kişilik gelişmiyor da onun için. ("Aydınlarımız" Ulus, 5.4.1954)

kişi oğlu : insanoğlu. [Ts.].

Makine dursun mu? Kişioğlu düşünüp yeni makineler türetmeyi bıraksın mı? Suç makinede mi? (Günce 1956-1957 s.153)

Ne yaparsınız? kişi oğlu en sevdiği tutkularına bakıyorsunuz, kızıveriyor. (Söyleşiler s.132)

kişisel : şahsi. [Ts.].

Bu yargının görece, yani nisbi, kişisel, yani şahsi olduğunu biliyorum. ("İçten, Dıştan" Ulus, 20.6.1952)

kişisellik : şahsilik. [Ts.].

Oysa ki bir kurul görecelikten, kişisellikten uzaklaşmak tamamiyle nesnel objektif bir yargıya varmak eğilimindedir. (Söyleşiler s.343)

kitabets : yazı (ödevi). [Ts.= 1. katiplik].

Ama insanların çoğu konuşmayı mektepte iken yazdıkları kitabets vazifesi gibi bir şey sanırlar. (Günlerin Getirdiği s.20)

koçak : kahraman. [Ts., Ds. — koçağ, koçah), Türkm. — (goçak)].

Yunan hakanlarını, koçaklarını (kahramanlarını) anlatan tutkucaları (tragedie'leri) Firansız ulusal gökçe-yazını içine girmez. (Diyelim s.73)

koçaklama : edb. destan. [Ts.].

Homeros'un koçaklamaları (destanları), bugün de okunuyor, beğeniliyor. (Diyelim s.122)

Bir koçaklama (destan) mı yazacak, Hakan 1.Selim'i düşünüyor. ("Yahya Kemal" Ulus, 9.12.1949)

koflaşmak : f. değersizleşmek.

Şu şaheser sözü de gelişigüzel, uluorta kullanıla kullanıla pek cıvıdı, eskiden bir manası vardı belki, yitirdi artık onu, koflaşıverdi. (Diyelim s.50)

kol : fakülte. [Ts. = 1. şube, bir şeyin ayrıldığı birimlerden her biri.Trs.=1.taraf, yan, cihet.].

Ankara Bilim-yurdu Sağlık (Tıp) Kolu öğrencileri ile Tüze (Hukuk) Kolu öğrencileri arasında açık bir tartışma yapılacaktı. Adına 'münazara' diyorlar. (Günce 1956-1957 s.179)

komuğ : musiki. [Alt.].

...onu başlıca öğ e(unsur) saymamak, bir bediz yapıtında boyaga, çizgiye, bir komuğ (musiki) yapıtında sese bakılmıyacağını ileri sürmek gibi olmaz mı?..(Diyelim s.72)

konu : mevzu. [Ts.].

Yenilik, zamanın asıl eğilimleri konularda değil, konuları görüştedir. (Karalama Defteri s.66)

Bence bu düşünce yanlıştır, çünkü divan şiirinin güzelliğini konudan almaz; konuyu belki hiç düşünmez, gözlerini kapatır, kendi içini seyrederek. (Söyleşiler s.93)

Dörüt yapıtlarında (sanat eserlerinde) ancak biçime bakılır, konunun bir önemi yoktur derler. ("Karalama" Ulus, 19.1.1948)

konuk : misafir. [Ts., Dlt., Trs. – (konug).].

Ulu bir konuk vardır bir aşığın gönlünde. (Okuruma Mektuplar s.35)

konukevi : misafirhane. [Ts.].

Bir kişi, kış günü, bomboş bir yazlık konukevine geliyor, belli bir oda istiyor, giriyor o odaya, ertesi gün de yatakta ölüsünü buluyorlar.(Günce 1956-1957 s.152)

konulmak : f. vaz edilmek. [Ts.].

Prensip halledilmez, konulur, onların dilince söyleyelim, vaz' edilir. Birtakım düşüncelerden, çözümlmelerden, yani tahlillerden, araştırmalardan sonra bir prensibe varılır, bir prensibin ışığında bir mesele halledilir. (Günce 1953-1955 s.72)

konuşu : konferans. [Özs.].

Konuşuyu dinledikten sonra ne yürek kararı kaldı içimde, ne üzüntü. (Günce 1953-1955 s.135)

Monsieur Emmanuel Laroche'un...Ankara'da yapılmış bir konuşu (konferans). (Günce 1956-1957 s.52)

konuşu yapmak : f. conference vermek (konferans vermek).

Konuşu yapan (coference veren) bir bilgin, yazı dilini mi kullanır, konuşma dilini mi? öğseyin yazı dilini. ("Okurken" Ulus, 10.11.1950)

konuşuk : mukavele. [Ds.].

Zaten yolda duracak, müşterilerden birine uğrıyacaktım: bir ilan konuşuğunu görüşmek üzere saat üçte bekliyordu beni. ("İğreti Surat V" s. 11.)

konut (I) : mesken. [Ts.].

...kendine bir konut yaptırdı mı gözüne sevimli gözükmesini diler. ("Eleştirme Üzerine" Ülkü, Ağustos 1948)

konut(II) : postulat: (fels. Doğruluğu kanıtlanmamakla birlikte yanlışlığı da belirlenemeyen, göstermelerde çıkış noktası olarak alınan önerme.). [Ts.].

Yırın bir dilden bir diler çevrilemeyeceği, saptamayı gerektirmiyen ap-açık bir doğru, bir belit değil, ancak bir konuttur. ("Özgür Sözler" Ulus, 3.1.1957)

...yaban Marsyas'ı ışıklı inciler tanrısı Apollon'dan yeğlemek (tercih etmek) gibi bir ön yargıyı gerçeğe dayanmayan bir konuttur (postulat'dır). ("Yoksulluk" Varlık, 1.3.1957)

Neyse! öykünün gerçekçi olması gerektiği önyargısını (prejuge'sini), konudunu (postulat'sını) da taplıyayım (kabul edelim). (Prospero İle Caliban s.257)

kopuzsulluk : lyrisme(lirizm) .

Bizim yırımızın yüzyıllar boyunca daracık söz oyunları alanında kalıp coşamaması gerçek kopuzsulluğa (lyrisme'e) dökülememesi hep bu yüzden değil midir? (Diyelim s.89)

koşuk : nazım. [Ts., Dlt. — (koşuğ). Trs. = 1. bir arada, bir araya gelmiş. Ds.].

Ne diyor? Yaz ayları gelince betikler kapatılır diyor; demek ki koşuk da söylenmez... (Söyleşiler s.173)

Cahit Sıtkı Tarancı özgür koşukla (serbest nazımla) da epeyce yır yazdı sanıyorum. (Günce 1956-1957 s.147)

koşul : şart. [Ts.].

Hele siyaset sözünü hiç açmamak koşuluyla herkes dilediği gibi konuşmakta özgürdü. (Kızıl İle Kara s.271)

Devrimi savunmakla, uğraşımızın koşullarını, yani mesleğimizin şartlarını savunmuş oluyoruz. ("Devrim İçin" Ulus, 25.10.1952)

kovuşturma : ta'kip. [Ts.].

Dönsünler, Bayan Halide Edip Adivar da, Bay Mustafa Şekip Tunç da dönsünler, bilinç'i kaldırıp şuur, kovuşturma'yı kaldırıp ta'kip desinler. (Diyelim s.46)

koyuk : temel [Dlt. Koy. =1. derenin dibi.].

Batı uygarlığına giremeyiz, o uygarlığın koyuk (temel) taşlarından biri, başlıcası kişi oğlu saygısıdır, bu saygı ise uluslardan birini... (Günce 1953-1955 s.227)

köğ : vezin.[Dlt. — (köğ).].

...onlarda köğ sımsıkı bir bağ değil, kendini beki etmeksizin, ağırlığını çökertmeksizin birliği sağlayan bir düzenmiş. (Diyelim s.88)

Divan ozanlarımızın aruzlu söylediklerini onlar hece köğü ile söylüyor. ("Günce" Son Havadis, 26.2.1957)

Eski yurlarımızın (şairlerimizin) köğünü (veznini), aruzu sevmem diyebilir miyim? (Diyelim s.88)

köğsüz : vezinsiz.

Bir yırın yeni sayılması için köğsüz, uyaksız olmasının yeteceğini sandılar. ("Karalama" Ulus, 18.11.1949)

köğük⁴⁵ : mısra.

Bay Ö.F.Toprak, Karaca Oğlan'ı...güzel biçimler bulduğu uyumlu köğükler (mısralar) düzdüğü için değil, toplum işlerine eğildiği için seviyor. (Dergilerde s.332)

Parlak köğükler (mısralar), sanki bir gök gürültüsü, arka arkaya şimşekler. (Günce 1956-1957 s.7)

Söylediği köğüklerin (mısraların) hepsini birer birer duymazsınız. ("Yahya Kemal" Ulus, 9.12.1949)

kök : asıl. ırk. [Ts.= 2. mec. dip, temel. 3. bitkilerin topraktaki bölümü. Dlt.= 1. kök, asıl].

Türkçesi anlaşılıyordu, boyuna kökünde ne söylenmiştir diye düşünüp ona göre anlamağa çalışmak zorunda kalıyordum. ("Çeviri Üzerine" Ülkü, Ocak 1948)

Germanlarla Yunanlar, Latinler arasında bir kök birliği vardır, ancak Germanlar o kökün ayrı bir koludur. ("Hepsi Bizim" Ülkü, Eylül 1948)

kök sözlüğü : dictionnaire etymologique(etimoloji sözlüğü) . [Ts.].

Bizde çabucak bir kök sözlüğü (dictionnaire etymologique) yapilsın demek mi istiyorum? ("Kök Sözlüğü" Ulus, 27.5.1956)

köksül : original.

...böylece yeniden köksül yapıtlar verir. (Ülkü, Düz söz Üzerine - Nisan 1948)

köle : esir, tutsak. [Ts.].

Sizi arkasında bir köle gibi sürüklerken o başkalarına gülümsüyor. ("Deniz Boyunda" Ulus, 18.7.1945)

köpeksi : cynique:(Kinizm felsefesinden yana olan, köpeksi.). [Ts.].

Yaptığından utanan kişinin yalanı, ettiği esizliklerle (fenalıklarla) övünen köpeksinin (cynique'in) doğrusundan yeğdir. ("Sözden Söze" Ulus, 1.3.1948)

Kel kafalının biri yolda köpeksi feylosof Digenes'i görmüş, başlamış küfürler savurmaya. (Masallar s.69)

köpeksilik : cynisme: (fels. Sokrates'in öğrencisi Antisthenes'in mutluluğu erdemde ve toplum dışı yaşayışta arayan felsefe okulu, köpeksilik.). [Ts.].

⁴⁵ Tekin (s.411) bu kelimenin Ataç tarafından "köğ"den türetildiğini söylemektedir.

Azdır ama, işi köpeksiliğe döküp sade assı kaygısıyla övündüklerini söyliyener de bulunur. (Günlerin Getirdiği s. 90)

Bir utanmazlık, bir köpeksilik sezilir onlarda. ("Yazar ile işçi" Varlık, 15.11.1956)

kötümserlik : bedbinlik. [Ts.= 2. kötüye yormak.].

İyimserlik, kötümserlik. Akımsarlık, karamsarlık...ben akımsar mıyım, karamsar mıyım? Düşünüyorum da bir türlü yanıtlayamıyorum. (Dergilerde s.299)

kurağ : mücscse.

Bunu istemezseniz öteki yol kalır, söydeşi (yani) durul bir kurum, bir kurağ (müessese) yapar, oraya birkaç kişi toplar, yeni dil yaratılmasını onlara buyurur. (Diyelim s.36)

Ancak devlet...bu akımı hızlandırmak, düzen altına almak için gerekli kurağları (müesseseleri) yaratır. (Dergilerde s.266)

kural : kaide. [Ts.= 2. benimsenmesi zorunlu olan ilke.].

Nice kimseler var bir takım kurallara uymaktan, bir işe kendilerini bağlayıp uzun uzun çalışmaktan hoşlanırlar. (Ararken s.168)

...genel bir kural önermeğe (teklif etmeğe) kalktığım yok. Ancak yoksulluğun, sıkıntının, büyük acıların kişioğlumu pişirdiğini, olgunlaştırdığını da genel bir kural diye çıkarmasınlar karşıma. ("Yoksulluk" Varlık, 1.3.1957)

kuram : nazariye. [Ts.].

Demek ki bütün kuramların, savların, yani bütün nazariyelerin, iddiaların üstünde onların bir türlü kavrayıp aydınlatamadıkları bir şiir var. (Diyelim s.86)

Dün yazdığımı okudum, Doktor Maranoni'un Don Juan kuramı (nazariyesi) geldi aklıma. (Günce 1953-1955 s.197)

...hepsi de kuramlar (nazariyeler) altında kalarak düşünüyor. Bütün o kişilerin bireyciliği (ferdiyetçiliği) kötulemelerine bakmayın. (Sözden Söze s.169)

kuramcı : nazariyeci. [Ts.].

Kuramcılar çekiye dursun, sanat adamı onlara aldırmaksızın gönlünün dilediği gibi çalışıyor ... ("Söz Arasında." Ulus, 23.3.1953)

...şiirin ne olduğunu, ne olmadığını kuramcılardan (nazariyecilerden) eleştirmecilerden öğrenmenin doğru olmayacağını söylüyor. (Günce 1953-1955 s.127)

kuramsal : nazari. [Ts.].

Yaşamak sevgisine de inandıramıyor bizi, kuramsal (nazari) kalıyor, sözde kalıyor o sevgisi. (Günce 1956-1957 s.37)

Biz daha bourgeois haysiyetine yükselemedik...içimizden anlayamadık, kuramsal (nazari) olarak biliyoruz. (Günce 1953-1956 s.257)

kurgu : hayal. [Ts.= 2. fels. uygulamayla ilgisi olmayan, yalnızca tanımaya ve açıklamaya yönelik düşünce.].

(haset) yoktur benim gönlümde...gümüşlük belki de kurgu (hayal) gücümüzün enezliğinden (zayıflığından) gelir. (Günce 1956-1957 s.123)

kurgu gücü : imagination(hayal gücü).

Ancak bunun için kişi de türetme gücü (invention), kurgu gücü (imagination) bulunması gerektir. (Günce 1956-1957 s.101)

kurkul : hayali .

Yalnız kendi içinde değil onların o anlattığı uydurma kurkul (hayali) kişilerin içinde görür. (Günce 1956-1957 s.101)

kurkulamak : f. hayal etmek. [Ts.= 1. bir bütünü oluşturmak için parçaları takıp birleştirmek.].

Niçin düşlerini anlatmasın, kendi kurkuladığı bir acunu söylemesin? ("Gerçekçilik" Ulus, 7.10.1956.)

kurma gücü : hayal kuvveti.

Gerçek değişir, çöker, yıkılıp gider, düşümüzün, kurma gücümüzün yarattığı doğrular ise ölümsüzdür. (Günce 1956-1957 s.201)

Genç yazarlarımızın çoğunda kurma gücü (hayal kuvveti) yok da onun için... (Günce 1956-1957 s.172)

kurmak : f. tasavvur etmek. [Ts. = 2. aklına koymak. 3. sağlamak].

Eyleme girişmeyi, güçlü bir kişi olup acunu, hiç olmazsa kendi ülkemi yönetmeyi kurmadım. Zengin olmayı da dilemedim. ("Sayıklama" Son Havadis 12.2.1956)

kurul : heyet, [Ts.].

Ama ben bir kurul adına, mükafat dağıtan bir kurul adına söz söylemiyorum...(Söyleşiler s.236)

Geniş görüşlü kişilerden bir kurul (heyet) yapılır, basılacak kitapları onlar seçer. ("Okurken" Ulus, 7.6.1952)

O kurulun üyeleri uzlaşmışlardır aralarında: biri şu kitabı, biri bu kitabı beğenmiştir... (Söyleşiler s.341)

kurulma : i. kasılma. [Ts.= 2. iyice rahat edecek biçimde oturup yerleşmek.]

Erkeklerin bu zorbaca kurulmalarını gördükçe tepem atıyor. (Günce 1953-1955 s.142)

Montaigne'de işte o kurulma yoktur.Çekinerek, biraz daha anlamaya çalışarak söyler gibidir. (Söyleşiler s:73)

kuruculuk : banilik. [Ts.].

Kişioğlunun büyüklüğü yıldırılmakta değil, önüne geleni yıkıp geçmekte değil yapıcılıkta, kuruculukta, kendini sevdiren yeryüzüne barışı yaymaktadır. (Günce 1956-1957s.256)

kurultay ⁴⁶: kongre, şura. [Ts.].

Tanrı çalışaklara (laboratorium'lara) giremeyeceği gibi kamutaylara, kurultaylara, acun işleri komuşulan yerlere de girmemelidir. (Günce 1956-1957 s.20)

"Kurultay" diyemezler, ne olduğu kolayca anlaşılacak bir ad arayamazlar, direnecekler "şura" diyecekler. (Günce 1956-1957s.235)

Kurultay'da yeni yıl bütçesi görüşülürken Bay Muhittin Baha Pars, Batı musikisinden açarak o yolda eserler vermeğe çalışan... ("Yazarların Korunması" Ulus, 31.12.1945)

kurum : mensesse, tesis. [Ts.].

Bunu istemezseniz öteki yol kalır, söydeşi (yani) durul bir kurum, bir kurağ (müessesese) yapar, oraya birkaç kişi toplar, yeni dil yaratılmasını onlara buyurur. (Diyelim s.36)

Ama kitap basma işini bireylere, özel kurumlara bıraksaydı. (Söyleşiler s.335)

Kitapları özel kurumlar bastırınca o kayıtlar gene olmuyor mu? ("Okurken" Ulus, 7.6.1952)

⁴⁶ Moğ. kurultay = soylular meclisi anlamına gelmektedir. Türk Derneği bünyesinde 1908-1910'da ortaya atılan ilk Yeni Türkçe kelimelerdendir. (Nişanyan, 2003 : 255)

kurun⁴⁷: zaman. [Osm.].

“Zaman” için de Türkçeye karşılık bulmak gerek, Tarama Dergisi’nde gösterilenler arasında beğendirebileceğimiz yok gibi. Bir “kurun” bana sevimli geliyor. (Günce 1956-1957 s.50-51)

kurunç : hayal .

Kim yapmış bilmiyorum. Kurunç (hayal) gücü olmayan bir kişinin işi. (Günce 1953-1955 s.404)

kuşak : nesil. [Ts.].

Kendi kendini kandırabildiği için gelecek kuşakları (nesilleri) da kandırabileceğini sanır. (Diyelim, Uzlaşmak s. 100.)

Sanatın hiçbir sorusu bir yol çözümlenip kapanmaz, kuşaktan kuşağa (nesilden nesile) gene açılır. (Dergilerde s.159)

kutluluk : uğurluluk, şanslılık . [Ts., Trs. — (kutluluk) = 1. saadet, mutluluk.].

Zaten umulan beklenen kutlulukların ne tadı olur ki! (Okuruma Mektuplar s.136)

Kutsal Betik : Kitab-ı Mukaddes (İncil).

Biz Kutsal Betik’i (Kitab-ı Mukaddes’i) okuyarak yorulmamışız, Katolik töreleri ile büyümemişiz. (Günce 1953-1955 s.318)

Kutsal-Üçler : Teslis.

...inansam da inanmasam da ben Katolikliğe yabancı Kutsal-Üçler gizi üzerinde düşünüp içini dinlemeğe alışmamış toplumda doğup büyümüşüm. (Günce 1953-1955 s. 319)

Kutsal-Yargıl : 1.Saint-office, Inquisition(engizisyon).

İşte ortaçağ Avrupasındaki Kutsal-Yargıl (Saint-office, Inquisition) Onların...her türlü cezayı göze alıp bildiklerini söylemeleri Kutsal-Yargıl’ı yıkmıştır. (Günce 1953-1955 s.229)

kutsama : i. takdis. [Ts.].

Bir an durup dinlenme bilmeden kutsama işareti yapan delikanlıya bakıyordu. (Kızıl İle Kara s.117)

küçüklenme : i. tevazu.

⁴⁷ Ataç, Arapça asıllı olan bu kelimeyi Türkçe sanmıştır.

Bunda bir alçak gönüllülük, bir küçüklenme (tevazu) mi görüyorsunuz?

(“Esin” Ulus, 14.3.1957)

küçüklük : insana yakışmayacak, insanın değerini düşürecek, toplumca yadırganacak davranış. [Ts.].

Bir yandan büyüleniyor, bir yandan da küçüklüğe katlanıyor!Çirkin bir şey.

(Günce 1953-1955 s.30)

Saygım vardı ona, onun için bu küçüklüğü yakıştıramadım. (Günce 1953-1955 s.128)

küme : topluluk. [Ts. = 2. grup, lig.].

Bir yazarın kendini kümelere beğendirmek istemesi, yüz binlerce kişiyi coşturmağa, eğlendirmeğe çalışması, kötü müdür sanki? (Söyleşiler s.158)

küşüm : şüphe. [Ds.]

Kendimizde bulduğumuz bir doğruyu küşüm götürmez santıyorsak, onun karşıtı olan doğruyu söyleyenleri okumamışız, öğrenmemişiz...demektir. (Söyleşiler s.151)

...yazağından (kaleminden) ne şıkılmışsa hepsinde ölmez derin derin doğryular, geçmez görkemli (muhteşem) güzellikler bulunduğu şuncağız küşümü (şüphesi) yoktur. (Diyelim s.113)

küşümcü : sceptique: *fels.* İnsan zihninin hiçbir zaman kesin doğrulara ulaşamayacağını, hiçbir düşünce alanında nesnel bilginin söz konusu olamayacağını ileri süren kişi, filozof. [Ts.].

Asıl güç, asıl kuvvet inanda değil, doğrudadır; doğruya ise küşüm ile, şüphe ile varılır. Bir şeyi doğru saymayın, küşüme sarılın, küşümcü, sceptique olun demiyorum; küşümü ancak doğruyu bulmak için bir araç, bir yöntem, methode olarak kullanın. (Karalama Defteri s.14)

küşümcülük : reybilik: *fels.* İnsan zihninin hiçbir zaman kesin doğrulara ulaşamayacağını, hiçbir düşünce alanında nesnel bilginin söz konusu olamayacağını ileri süren felsefe akımı. [Ts.].

Ama görmüyor musunuz? Bugünün inancılığı, kendini gizliyen bir küşümcülükten başka bir şey değildir. (Karalama Defteri s.15)

Bağnazlık yok onda, küşümcülüğün(reybilik) bağnazlığı bile yok. (“Okurken” Ulus, 10.3.1950)

küşümlenmek : f. şüphelenmek. [Ds.].

İnanları, her şeyi başarabileceğini söyledikleri inanları bir doğruya, doğruluğundan küşümlendikleri bir şeye dayansaydı tartışmadan kaçınmazlardı. (Karalama Defteri s.15)

O adam bizim bugün yazdığımız dilin Avrupa medeniyetlerinden, ekininden öğrendiklerimizi bildirmeğe yeterli olmadığını nasıl kavramıyor diye üzülüyorum, ne yalan söyleyeyim, tasalanmağa, geleceğimizden küşümlenmeğe başlıyorum. “(Bir Demeç” Ulus, 14.12.1951)

küşümsüz : şüphesiz.

Küşümsüz (şüphesiz) olarak böyle yapardı demiyorum, ancak bu da olabilirdi. (Söyleşiler s.209)

Bunun içindir ki küşümsüzce (şüphesizce) söylüyorum: (“Karalama” Ulus,24.2.1950)

laübalileşmek : f. saygısızlaşmak, senli-benli olmak. [Ts.].

Hemen laübalileşiverecek...Sevmem bu ‘laübalî’ sözünü, ne yapayım ki türkçe bir karşılığını bulamadım. (Prospero İle Caliban s.222)

Leheli : Lehistan :(Polonya'nın tarihteki bir adı.).

...Ruseli'nde, Macareli'nde Leheli'nde daha birkaç yıl önce boyuna yargıllar (mahkemeler) kuruluyor. (Günce 1956-1957 s.143)

lekeleme : i. mec. leke sürme (karalama) . [Ts.].

O yazarımız solcu, bu yazarımız bolşevik. Gün geçmiyor, bu lekelemeyi görüyoruz gazetelerde, dergilerde. (Günce 1953-1955 s.358)

litterature engagee : davalı edebiyat:(bir tez, bir dava savunan edebiyat).

...onlarla birlikte davalı edebiyatı, litterature engagee 'yi büsbütün atar, sanat-dışı sayarsak bizim eski şiirimize, eski sanat anlayışına dönmüş oluruz. (Söyleşiler s.390)

lutuf : kerem, ihsan. [Ts.].

Dünyanın lutfu gibi kahrı, şekeri gibi zehri de bir haz oluvermiyor mu? Canım hayat! her mevsiminle verdiğin her saadete, her ıstırapla ne kadar güzelsin!.. (Günlerin Getirdiği s.37)

lycee : lise.

Avrupa'nın büyük bilginlerini...edebiyat adamlarını yetiştiren bilim-yurtları (üniversiteler) değil, lycee'ler gymnasium'lardır...(Günce 1953-1955 s.306)

lyrique : lirik, coşkulu. [Ts.].

Eski saz şiirlerinde, yani şu lyrique denilen şiirlerde, yazar sanki kendini mi söylerdi? (Söyleşiler s.110)

Macareli : Macaristan

...Ruseli'nde, Macareli'nde Leheli'nde daha birkaç yıl önce boyuna yargıllar (mahkemeler) kuruluyor. (Günce 1956-1957 s.143)

magister : üstat.

Önüllere (üstatlara) magister'lere inamıyoruz. Magister dixit, kale-el-imamü, önüt buyurdu... işte bundan kurtulamıyoruz. Birimizin bile bundan kurtulmasına bırakmıyoruz. (Prospero ile Caliban s.235)

mahviyet : alçak gönüllülük, kendini hiçe sayma. [Osm.].

O böbürlenmek kendini alçak gönüllülük, "mahviyet" sanan o yukardan atma, çileden çıkarıyor beni. (Okuruma Mektuplar s.194)

mahviyetkar : alçak gönüllü, kendini hiçe sayan. [Osm.].

Anadolu'yu köy köy, kent kent dolaşmış, taşını toprağını tepmiş, bütün dertlerini öğrenmiş, gene de sıkılgan, mahviyetkar kalmış..(Okuruma Mektuplar s.192)

makbul : beğenilen, kabul gören. [Ts.].

Belki beğeniyorsunuz, belki kızılıyorsunuz, ikisi de makbulüm...(Okuruma Mektuplar s.56)

masochçuluk : adını Avustralyalı romancı Sacher-Masoch'tan alan ve onun romanlarından esinlenerek belirlenmiş olan, acıdan haz duyma ve acıyı arama olarak kendini gösteren ruhsal bozukluk. [Ts.].

Bunlardan biri de bir dergide benim ancak dövülmeğe değer bir kişi olduğumu söylüyor.Sevindim doğrusu,dayak yemeyi sevdiğim için değil.Sadecilik da yoktur, Masochçuluk da yoktur bende.(Günce 1956-1957 s.152)

masumluk : suçsuzluk, günahsızlık. [Ts.].

...amacım, yalnızca duygularımın masumluğunu kanıtlamak olsaydı başışlamanızı dilemezdim. (Tehlikeli İlişkiler s.54)

matah : argo. hafifseme duygusuyla birini değersiz sayma. [Ts.].

...şu samimilik denilen gururu bir matah sanıp kendini ona veriyor.

(Okuruma Mektuplar s.90)

maymuncuk söz : her yere uyabilen söz.

Bu "fonksiyon", daha bir çok firenkçe kelimeler gibi." maymuncuk sözler" den oldu, nereye olsa giriyor, her kapıyı açıyor. (Diyelim s.82)

Anlamı belirsizdir bu "ruh" tilciğinin, anlamı belirsiz olduğu için de her yere girebilir, maymuncuk sözlerden. (Günce 1953-1955 s.302)

mecal : derman, takat. [Ts.]

Bu yağmurlar, sinsi sinsi sanki derinin altına giren bir nemli soğuk, beyitler anmağa da mecal bırakmıyor. (Ararken s.88)

mecalsiz : takatsiz. [Ts.]

Ortalık kavrulurken, mecalsiz, takatsiz bir yere uzanıvermekten başka ne geliyor insanın aklına. (Okuruma Mektuplar s.114)

meclis : toplantı, şura [Ts.]

Bir akşam, salahiyet sahibi bir adamın da bulunduğu bir mecliste kimseye ağız açtırmadı. (Günlerin Getirdiği s.19)

mektep : okul. [Ts.]

Ama insanların çoğu konuşmayı mektepte iken yazdıkları kitabet vazifesi gibi bir şey sanırlar. (Günlerin Getirdiği s.20)

melal : hüznün, can sıkıntısı. [Ts.]

On bir yıl olmuş...Ahmet Haşim öleli uzun bir zaman geçtiğini yüreğindeki sızının dinmiş, yerini hatıranın melaline, hüznüyle şevkin birleştiği o emsalsiz duyguya bırakmış olmasından anlıyorum. (Günlerin Getirdiği s.62)

memleket : ülke. [Ts.]

Avukat edebiyatçılar edebiyatın, daha doğrusu bir memleketteki düşünce hayatın yüz karasıdır. (Söyleşiler s.82)

meram : istek. [Ts.]

Konuşurken elimizi ayağımızı oynatır, daha ne bileyim? kaş göz eder, meramımızı onunla da anlatmışız. ("Söz Sözü Açar" Ulus, 28.8.1944)

mercek: adese. [Ts.]

Ressam fırçasına, şair kalemine nasıl buyurursa fotoğrafçı da merceğe öylece buyurur. (Karalama Defteri, s. 56.)

mesela : örneğin, örnek olarak. [Ts.].

...mesela bir 17. yüzyıl-İngilizce olabiliriz, kendimizi öyle sanabiliriz.
(Söyleşiler s. 76)

Mesela ben bunları yazarken dilimi çıkarıyor muyum, çıkarmıyor muyum, bilemezsiniz ki! nereden bileceksiniz? ("Söz Sözü Açar" Ulus, 28.8.1944)

message : mesaj.

Son yılların eleştirmelerinde en çok kullanılan söz "message" sözü değil midir? (Sözden Söze s.251)

Günümüz yazarları arasında en büyük bildiklerimiz, sağda olsun, solda olsun, ruhlara, kafalara işlemeye çalışmıyorlar mı?Hepsinin de birer "message"ı yok mu? (Sözden Söze s.251)

metamorphose : metamorfoz (başkalaşım).

Metamorphose gibi,bir biçimin değişip yerine başka bir biçimin gelmesi. (Söyleşiler s.363)

meziyet: artam. [Ts.].

Mükafat vermek için sanat eserinde ne gibi meziyetler artıyorlar... ("Verilmeyen Armağan" Cumhuriyet, 28.2.1950)

mısra : dize. [Ts.].

Deniz belki en çok o mısradadır. (Söyleşiler s.86)

Hırkıma bürünmüş, ihlamuru karıştıra karıştıra Kabusname'yi okuyor, yazmalara yanlış geçirilip basmasında da öyle bırakılmış mısraları kendimce düzeltmeğe çalışıyordum. ("Düşü Görüşme" Ulus, 22.1.1945)

mihaniki : alışkanlıkla, düşünmeden. [Ts.].

...birtakım mihaniki denecek mısralar düzen şiircilerin kıymetsizliğinin daha iyi sezileceğine kaniyim. (Günlerin Getirdiği s.59)

minnetarlık : minnet duyma. [Ts.].

Sabahkinin eşi o minnetarlık, övgü sahnesini anlatıp başınızı ağrıtmayayım. (Tehlikeli İlişkiler s.66)

muamma : bilmece. [Ts.].

Conan Doyle 'unkiler birer hikaye, ortaya bir muamma koyup da çözmeğe yetiyor. (Günce 1953-1955 s.309)

muhabbet : hürmet, dost olma, sevgi, ahbablık . [Ts.].

...rastgeleceğim diye de ödüm kopuyor, çünkü mürailik edip eski muhabbeti, hürmeti gösteremem. (Günlerin Getirdiği s.19)

muhakkak : kesinleşmiş, doğrulanmış. [Ts.].

Ama ben konuşmağa bayılırım; muhakkak bir şey bildirmek... (Günlerin Getirdiği s.13)

muhtelif : çeşitli, birbirinden farklı olan. [Ts.].

Hadisat-i muhtelif, havadis-i muhtelif, muhtelif havadisler insana batmıyor, türlü olaylar elbette daha iyi. Ama muhtelif olaylar... (Söyleşiler s.52)

muştı⁴⁸ : müjde. [Ts., Ds.—(muştuluk).].

Böyle bir muştı, hangi gencin yüreğinde bir tanrı kıvanışı doğurmaz. (Günlerin Getirdiği s.85)

Böyle diyorsunuz içinizden, gençlerin çağrısı size yarına kalacağınızın, çabucak unutulmayacağınızın bir muştusu gibi geliyor (Söz Arasında.s.127)

Biz de onunla birlikte o toplantıları bir uyanış muştusu diye karşılıyoruz. ("Dergilerde" Türk Dili, 1.8.1954)

muştulamak : f. müjde vermek, müjdelemek .[Ts., Ds., Trs.—(muştulamak).].

Bir bakan kalkmış, uğraşmış o işle, yoluna koymuş, namazın asr-ı evvelde kılınmasını isteyenlere kazandıklarını muştulamış. (Günce 1953-1955 s.114)

Bugün çok kişilerin söylediği gibi, Les Liaisons Dangereuses Fransız devrimini muştulamış, hazırlamış olan kitaplardandır. ("Sanat ile Ahlak" Ulus, 19.8.1946)

mut : saadet. [Ts., Ds.= 1. para vermeden kazanılan şey.].

Bir türlü çalışmak vardır, yaratmak için çalışmak...o bizi sevindirebilir, bizi muta kavuşturabilir o. (Günce 1953-1955 s.332)

mutlandırmak : f. mutlu etmek. [Ts.].

...acınızın hayaliyle henüz perişan değildi de gönlümü mutlandırmaya yetiyordu. (Tehlikeli İlişkiler s.70)

mutlu azınlık : happy few (zengin kesim, has.).

⁴⁸ Nişanyan (2003: 309) bu kelimenin Dil devrimi esnasında yanlışlıkla Eski Türkçe sanılarak yazı diline ithal edildiğini belirtir.

Kim uydurdu bu sözü, kim attı ortaya? Bundan on dört on beş yıl önceki bir yazımda ben Stendhal'in Kızıl ile Kara'sını "mutlu azınlığa" (happy few) sunduğunu söylemişim, ondan mı kaldı, daha önce bir söyleyen oldu mu bilmiyorum. ("Mutlu Azınlık" Ulus, 7.6.195)

Boyun eğmiyor günün dileklerine, çoğunluğun buyruklarına, mutlu azınlığa sunuyor yapıtlarını, mutlu azınlık dediği de öyle sanıyorum bir kendisi. (Prospero ile Caliban s.209)

mutlu azlık : happy few (zengin kesim, has.).

Ben Stendhal'in söylediği mutlu azlık'tanım, günün geçici kitaplarına mı bakarım? derdim. (Söyleşiler s.130)

Stendhal yazdıklarını mutlu azlığa sunar (to the happy few). ("Karalama" Ulus, 22.9.1947)

mutluluk : saadet. [Ts.].

Mutluluk denilen hal belki de bu üzüntüyü duymamak, yaptıklarımızdan, tuttuğumuz yoldan memnun olmaktır. ("Günce" Son Havadis, 6.9.1953)

Mutluluk verdiğimiz anlam kişiden kişiye değişir, kimi mutluluğu bir sevgiliye kavuşmakta... kimi de ünlü olmakta bulur. (Söyleşiler s.392)

mutlu son : happy end.

Mutlu son (happy end) olursa bunca olur! ("Yağmurcu" Ulus, 10.2.1957)

muzari : geniş zaman. [Osm.].

Bir kere hal ile yazılmayacak bu, muzari ile, geniş zamanla yazılacak. (Günce 1953-1955 s. 64)

mübarek : kutsal, kutlanmış. [Ts.].

Çiftçi baldan tatmış, baltasını atmış elinden, artık o ağacı mübarek bilip gözü gibi bakmış. (Masallar s.62)

müdafaa : savunma, geri tepme, saldırıyı püskürtme. [Ts.].

Yazınız baştan aşağı kadar bir müdafaa, beni değil, kendinizi müdafaa etmek istemişsiniz. (Söyleşiler s.81)

Tanzimatçılarla onlardan hemen sonra gelenleri müdafaa ederken yabancı tesirlere düşmanlık...hayli garip oluyor. (Günlerin Getirdiği s.60)

mükafat : ödül. [Ts.].

Mükafat vermek için sanat eserinde ne gibi meziyetler arıyorlar...
 ("Verilmeyen Armağan" Cumhuriyet, 28.2.1950)

Bir kere ben, bir teselli mükafatı haline düşmem, gerçekten bir armağan olurum... (Tehlikeli İlişkiler s.59)

mümtaz : seçkin, ayrıcalıklı. [Ts.].

Üslubun sanatkerane olması için hatta yalnız mümtaz bir zümrenin anlayabileceği şeylerden bahsetmek için halkın dilinden başka bir dille yazmak...
 ("Dilimizi Sevmek" Hakimiyet-i Milliye 9.12.1928)

müraat : edb. tenasüp sanatı. [Osm.].

Biz bugün cinası, müraatı pek sevmediğimiz için onlara düşkün şairleri de beğenmiyoruz.. (Söyleşiler s.243)

mürailik : riyakarlık, ikiyüzlülük, yalancılık. [Ts.].

...rastgeleceğim diye de ödüm kopuyor, çünkü mürailik edip eski muhabbeti, hürmeti gösteremem. (Günlerin Getirdiği s.19)

Mürailik edeceksiniz, düşünmediğinizi, inanmadığınızı söyleyeceksiniz demiyorum, ama aklınıza geleni şöyle iyice bir tartmadan söylemeğe hakkınız yoktur. (Ararken s.84)

mürşit : irşat edici, yol gösteren . [Ts.].

Demek ki ben de yıllarca bir mürşide, birçok mürşidlere kulluk ettim, düşüncemi, zevkimi onların buyruğuna göre düzenledim... (Söyleşiler s.130)

mürüvvet : iyilik, cömertlik. [Ts.].

Hasmının eline düşmüştür; o da mürüvetsizin biriyse, yamandır artık hali; hasmından da mürüvvet mi umulur? (Tehlikeli İlişkiler s.208)

müsavat : eşitlik.

Hatıraların esrarlı aleminde, kusursuz bir müsavat vardır. (Günlerin Getirdiği s.43)

müstegrib : Batibilimci. [Ts.].

Bizde niçin müstegrib yetiş mıyor? (Günce 1953-1955 s. 86)

müsteşrik : Doğubilimci, şarkiyatçı, oryantalist. [Ts.].

Avrupa'da Doğu uygarlığını inceleyen bilginler var, onlara müsteşrikler diyoruz. (Günce 1953-1855 s.86)

müsvedde : karalama, karalanan şey, taslak. [Ts.].

Benim yazdığımın müsveddesiyle birlikte onu da size gönderiyorum; okuyun da yargınızı verin. (Tehlikeli İlişkiler s.73)

mütereddi : dejenere. [Osm.].

Şu 'mütereddi' yahut frenkçe karşılığı ile 'dejenere' sözünü, akli başında bir kimsenin ağzından duydunuz mu? Ben duymadım. (Söyleşiler s.21)

naçiz : değersiz. [Ts.].

Büyük iyiliklerinizi hiç umutmayacak olan naçiz, itaatli cariyeniz... (Tehlikeli İlişkiler s.242)

Tanrı bildiğim bir varlığın elinde naçiz bir alettim. (Tehlikeli İlişkiler s.67)

nadan : nahil, bilmez. [Ts.].

Bunu böyle açıkça söylemiyorlar elbette: nadan mı herkes? şöyle terbiyeli terbiyeli sözlerle, iltifat ederek sezdiriyorlar. ("Düşü Görüşme" Ulus, 22.1.1945)

nahiv : söz dizimi. [Ts.].

Zengin dil, sözü bol olan dil değil, asıl nahvi kullanışlı olan dildir. (Karalama Defteri s.56)

nahvet : böbürlenme. [Osm.].

Çoğu, buna imkan olmaz: ya onlar benden kaçır, yahut ben onlara rastladıkça, beni hafifsediklerini sezip, ezilir, bunun tesiriyle de büsbütün nahvet gösteririm. (Günlerin Getirdiği s.15)

nakşolmak : f. bezenmek, süslenmek. [Ts.].

Kurşun kalemlerle yazdığım bu sözler belki silinip gider, ama kalbime nakşolmuş duygular hiçbir zaman silinmez. (Tehlikeli İlişkiler s.169)

nas : inak, dogma. [Ts.].

Orta öğretim okullarında yetiştirilirken kendilerine naslar belletilmiş, nas saygısı aşılannmış da onun için. (Diyelim s.28)

...onların birbirine benzemedikleri, düşünce hayatının naslar üzerine kurulmadığı gösterilir, insanoğluna saygı aşılır. (Diyelim s.28)

nedamet : pişmanlık. [Ts.].

Onlar hatıradan ziyade korku, nedamet hislerimizin bize gönderdikleri cinlerdir. (Günlerin Getirdiği s.40)

nen : şey. [Ts., Dlt. — (neng).].

Kaşgarlı'nın betiğini karıştırırsa, 'şey' anlamında 'nen' tilciğini bulurdu onda.
(Günce 1956-1957 s.141)

Bırakalım şimdi bunları, ben bugün başka nenler düşünüyorum. (Söyleşiler s.171)

nesne : objet. [Ts., Trs. — (nésdane, nese, nesene, netse), Ds. — (netse).].

Sanat sadece bir güzellik, bir güzellik nesnesi yaratmak mıdır? Belki öyledir... (Dergilerde s.116)

-Senin anlayacağın şey demek.Nesne'yi objet karşılığı olarak kullanıyorum: elle tutulabilir, gerçek varlığı olan, somut bir şey; ötekiler için de nen diyorum; türkçe bir sözdür, neden kullanmıyalım? (Söyleşiler s.171)

nesnel : objektif. [Ts.].

Bıçımı öyle önemlemek de gene o nesnel özneliğin bir ürünü değil midir?
(Ararken s.114)

Bir kitap için benim söyleyeceğim öznel onun söyleyeceği ise nesnel olurmuş.
(“Sözün Gelişi” Ulus, 2.9.1944)

...tamamiyle nesnel objektif bir yargıya varmak eğilimindedir. (Söyleşiler s.343)

nesneleşmek : f. objeleşmek, eşyalaşmak. [Ts.].

Günce kişinin sanki nesneleşmiş, sessiz sessiz dile gelen vicdanıdır. (Söyleşiler s.297)

nesnellik : afakilik, objektivite. [Ts.].

Bir nesnellik (objektivite) girememiş bizim edebiyatımıza, düşüncemize.Bir nesneyi önümüze alıp bakmıyoruz, onun niteliklerini araştırmıyoruz.(Günce 1953-1955 s.61-62)

Romancıda bir nesnellik, afakilik dileği vardı; elbette eski romancılar da eserlerini kendi görgüleri, düşleri, düşünceleri ile yani kendi kendileri ile kuruyorlardı; ama onlar, anlattığı kişilerin kendileri olmadığını sürebilirlerdi.
(“Roman Üzerine” Ulus, 22.12.1945)

neşve : neşe. [Osm.].

Şairleri, büyük şairleri okudukça gönlümüz bir neşve ile doluyor ya, onlarda bizi küstüren bir şey de var. (Karalama Defteri s.45)

Edebiyat sizin içinizde bir neşve değil, bir dert de değil, sizin içinizde bir tasa edebiyat... (“Deniz Boyunda” Ulus, 18.7.1945)

netek : nasıl, nice. [Dlt. – (netek), Çağ. – (netük), Uyg. – (nedek).].

...yili ezgileri netek (nasıl) dinlerse bedizlere de öyle bakar. (“Çizgiler” Ulus, 29.12.194)

...o toplumun bireyleri netek (nasıl) yaşar, netek düşünürlerdi. (Söyleşiler s.203)

nite : nasıl. [Dlt. – (nite). Trs.].

Bugünkü açıklığına, bugünkü olgunluğuna nite (nasıl) erişmiş? (“Batıya Doğru” Ulus, 28.10.1949)

Bize, bizden doğruyu saklamadığınızı biz nite (nasıl) anlıyalım. (Söyleşiler s.221)

Dilden, ekinden (culture'den) açıldı mı çabuk çabuk susamam ki! Nite (nasıl) susayım? (“Toplum Duygusu” Ulus, 27.1.1950)

nitelik : kalite, vasıf, kemiyet. [Ts., Trs.= 1. keyfiyet, mahiyet.].

“Kalite” ne de güzel söz! Aramayın, türkçede bir karşılık bulamazsınız ona “nitelik” denir mi? (Prospero ile Caliban s.239)

Bir nesnellik (objektivite) girememiş bizim edebiyatımıza, düşüncemize. Bir nesneyi önümüze alıp bakmıyoruz, onun niteliklerini araştırmıyoruz. (Günce 1953-1955 s.61-62)

Boyasının, muşambasının niteliğine aldırmyan ressam, iyi bir ressam olabilir mi? (“Sözün Gelişi” Ulus, 24.9.1944)

non-conformiste : yerleşmiş kanımlara, yerleşmiş inanlara, yargılara karşı koymak, uysallık düşmanlığı, yad-uysallık.

“Non-conformiste”, yerleşmiş kanımlara, yerleşmiş inanlara, yargılara karşı koymaktır... Devrim çağlarında hükümet non-conformiste'dir, uysallık düşmanıdır. (Dergilerde s.68)

Vedat Günyol. “non-conformiste” sözüne karşılık olarak kulanyor. On beş yıl kadar oluyor, ben “yad-uysallık” demiştim” uysallık düşmanlığı” da denebilir, daha uygun bir ad da bulunabilir. (Dergilerde s.68)

non-figuratif : soyut resim.

Non-figuratif resmi, Bay Tahsin Yücel gibi ben de anlayamıyorum, ben de onda kişiğliğini göremiyorum... (Dergilerde s.194)

nü : çıplak insan tablosu. [Ts.].

Bonat'ın bir portresini, yahut Paul Chabas'ın bir nüsünü alın, bayağı resimdir o, doğru, gene de tual üzerinde bir şeyler göstermek isteyen bir adamın özeni, emeği vardır onlarda. (Dergilerde s.125)

ocak⁴⁹: fakülte . [Ts.= 1. ateş yakılan yer . 2. taş ya da maden çıkarılan yer. 3. bir şeyin en çok bulunduğu ya da yapıldığı yer. 4. belirli bir amaçla toplanılan yer. 5. bir aile gibi sayılan kuruluş. 6. ev, aile. 7. bostanlarda her türlü sebze vs . için ayrılmış bölüm. Dlt. = 1. ocak. (ateş yakılan yer). Trs. = 1. yurt. 2. kavun karpuz vs. bitkilerin teveği.].

İstanbul Bilim Yurdu Yazın Ocağı- İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ("Dergilerd"e Türk Dili, 1.11.1952)

od : ateş. [Ts., Dlt. – (ot) = 2. duman. Trs. – (ot).].

Bir betiği yırtarsam, oda (ateşe) atarsam...(Prospero İle Caliban s.246)

Kendini çoğunluğa, yığınlara beğendirmek, değme kişinin elinden gelir mi? Düşlerinin oduna kapılmış bir delikanlı, ne söylerse, ne yazarsa, çevresindekileri coşturup alkışlar derebileceğini umar, buna inanır; soğuk-kanlılıkla çalışan, hep çıkarını düşünen bir kimse böyle bir umuya kapılabilir mi? ("Karalama" Ulus, 29.9.1947)

okşas : resim [Ds.= 1.benzeyiş.].

Fransız ozanı Leconte de Lisse'i bir okşasını (resmini) ele geçirmiş, altına pek bir güzel sandığım şu sözleri karalamıştım: ("Karalama" Ulus, 29.9.1947)

okul : mektep. [Ts. = 2. bir bilim veya sanat dalında benzer kişilerin oluşturdukları topluluk, anlayış ya da görüşler bütünü.].

O düşünürlerin, bilginlerin, şairlerin kitaplarını ortaya koymazsanız okul hiçbir işe yaramaz. (Ararken s.131)

Bir de bakıyorsunuz "ihtiras" deyiveriyor. "Tutku" tilciğini beğenmiyor mu?Okul betiklerine geçti artık (Günce 1956-1957 s.151)

Okumuşlar, birçok okullardan geçmişler, özlerini bezemek için değil, birtakım ayrıcalıklar (imtiyazlar) istiyebilmek, kendilerini başkalarından üstün görebilmek için okumuşlar. (Söyleşiler s.163)

⁴⁹ Ataç'ın bu kelimeye verdiği "fakülte" anlamı ; Ts'deki 4 numaralı başlıkla yakın anlamlıdır.

okur : kari, okuyucu. [Ts.].

Okurların bu türlü sü ise varlıklı kimseler arasında demiyelim, yinleriyle (vücutlarıyla) çalışmıyan, yorulup güçsüz düşmiyen kimseler arasından çıkar. ("Yazar ile İşçi" Varlık, 15.11.1956)

okuşlu : akıllı.

Bilimden anlıyor onlar da, okuşlu (akıllı) olduklarını gösteriyorlar, güven geliyor içlerine. (Günce 1956-1957 s.131)

okutulan : i. programme (okutulan müfredat, program).

Okutulanlarda yani programme'da büyük bir değişme olsa, altı yıl mı? yedi yıl mı? sorusunu anlayacağım. (Günce 1953-1955 s.258)

olağan : tabii . [Ts.].

Öze tükeli (tamamıyla) uygun bir çeviri yapmak, Monsieur Breal'in dediği gibi olağan bir iş değil midir? (Günce 1956-1957 s.76)

olağanüstü : harikulade . [Ts. = 2. beklenmedik bir zamanda yapılan, önceden tasarlanmamış olan.].

Daha doğrusu şaşırtmaz, tansıkladır (hayran eder)olağanüstü bir olay, olağanüstü bir başarı karşısında olduğunuz duygusunu verir. (Günce 1953-1955 s.403)

olanak : imkan. [Ts.].

Ama kötülemez, özündeki olanakları (imkanları) yadsımayın (inkar etmeyin). Sevmem çağlarının gereklerine uymayan, onları benimsemeyen kişileri. (Günce 1953-1955 s.396)

...denizde yeni olanaklar (imkanlar) bulup da onları gerçekleştirmeğe özenir mi? (Diyelim s.111)

olanaksızlık : imkansızlık. [Ts.].

Mathilde'in yaradılışında bir kız bulunmasının olanaksızlığını söyledim ya, artık o sevimli kızın deliliklerini anlatmakla kimseyi kızdırmaktan korkum pek kalmadı. (Kızıl İle Kara s.380)

olası : muhtemel. [Ts.].

...gösterdiği kaynağı daha olası buluyor. ("Mutlu Azınlık" Ulus, 7.6.1956)

olasılık : ihtimal. [Ts.].

Madam de Renal ile kendisi arasında dostluk ilişkisi bulunmasına hiçbir olasılık vermediğini ona anlatmanın çaresini hemen buldu; küçük bir yola çıkacağını hiç açmadı bile (Kızıl İle Kara s.82)

olay : hadisc. [Ts.= 2. doğa olgusu, bilimde incelen olgu.].

Bizim divan yırlarımız da öyledir: sevi olayını, duyguları sözlerle, tilciklerle bildirmez, o sözlerin, o tilciklerin bir araya gelivermesiyle doğan sesle anlatırlar onları. ("Yaratıcı Ozan" Ülkü, Ekim 1948)

Bana öyle geliyor ki türlü olaylar denmemesi, türlü sözünün konuşma dilimizde bulunmasından, bildiğimiz bir söz olmasından. ("Sözün Gelişi" Ulus, 2.9.1944)

Hadisat-i muhtelif, havadis-i muhtelif, muhtelif havadisler insana batmıyor, türlü olaylar elbette daha iyi.Ama muhtelif olaylar...(Söyleşiler s.52)

olgu : vaka, fenomen. [Ts.].

Öyle varlıklı kimselerin ... birtakım betikler okuyup acunu da, yaşamı da daha iyi anlamaları doğal bir olgudur. ("Yoksulluk" Varlık, 1.3.1957)

olumlu : müsbet. [Ts.].

Bu toplumu Yunan, Latin yazarlarının yapıtlarındaki düşünlerle yoğurmadıkça, bireyleri (fertleri) o düşünlerle, o görüşle yetiştirmedikçe bizde olumlu (müsbet) dil devrimi başlayamaz. (Diyelim s.42)

olumsuz : menfi. [Ts.].

Bugün bizde bir dil sorunu var, ancak olumsuz bir dil sorunu var. (Ek – Ulus, 6.1.1950)

oluşmak : f. teşekkül etmek. [Ts.].

Onda okuduğunu anlamak gücü oluşmamış teşekkül etmemiş, gelişmemiştir. (Söyleşiler s.271)

onaylanmak : f. tasvip edilmek. [Ts.].

Kapakları üzerinde gördüğümüz adlar, o "bourgeoisie" ce kabul edilmiş, onaylanmış yazarlardır. (Günlerin Getirdiği s.109)

...edebiyatımızın yetişmiş, kabul edilmiş, onaylanmış denebilecek, birbirine düşman olsalar da birbirleriyle gene terbiyeli terbiyeli konuşup bir arada yazmağı razı olan...(Günlerin Getirdiği s.109)

onur⁵⁰: şeref. [Ts.].

Sayrılığımı öne sürerek, o çekişmeden kaçınabilirdim: onuruma yediremedim. (Günlerin Getirdiği s.143)

Julien için, Marki'nin zevkle dinleyeceği şeyler bulup söylemek, artık bir şeref, onur sorunu olmuştur. (Kızıl İle Kara s.294)

Bağışlayacağımız zamanın geldiğinden kuşkunuz kalmadı mı, o büyük olay onuruna beni bırakıveriyorsunuz. (Tehlikeli İlişkiler s.396)

onurlanmak : f. şereflenmek. [Ts.].

...bu sözünüzde, bizim bağlı kalmakla onurlandığımız bir hatırıya saygısızlık var ama ben ona karışmıyacağım. (Ararken s.165)

onursuzluk : şerefsizlik. [Ts.].

Onursuzluk. Hem ödülü almak için bayağılık edecek hemde alamayınca sırtaracak kadar bayağılık edecek... (Günce 1953-1955 s.291)

operette : tiy. operet. [Ts.].

Bu adda çalgılı bir oyun, bir operette yapsalar eğlenceli olur ya, kanlı olaylarla güldürmek kolay değildir, değme yazar beceremez. (Günce 1956-1957s.96)

oram : sokak. [Ds.].

Kırları arayanlardan değilim ben, kentleri, tıklım tıklım dolu oramları (sokakları) severim. (Günce 1956-1957 s.206)

oran : nispet. [Ts., Trs. = 2. ölçülü, hesaplı. Ds.= 1. el ve göz ölçüsü, yaklaşık olarak kestirme.].

Öyle sanıyorum, Bay Makal'la Bay Çınarlı pek sevmezler birbirlerini, düşünmeleri ayrı (düşünebildikleri oranda), bağlandıkları yönler ayrıdır. (Günce 1956-1957 s.12)

orantı : nisbet. [Ts.].

Benim ruhum benim için o iki etken arasındaki orantının(nispetin) bir anlatımı ise, bana dışarıdan bakanlar için de neden öyle olmasın? (İğreti Surat V s. 92)

⁵⁰ Bu kelimeyi türeten kişinin (Fr) honneur = şeref, haysiyet , Lat honos, honor, kelimelerinden etkilendiği anlaşılmaktadır.

orta : muhit. [Ts.= 1. herkesin görebileceği, işitebileceği yer. 2. bir şeyin iki ucundan aynı uzaklıkta bulunan bölümü. 3. vasat. Trs. = 1. ara, beyn.].

Ne görürse güzel buluyor, gönül alacak tatlı söyler söylemeğe çalışıyor, akşamı da "yabancı" yerden kendi ortasına koşarak dönüyor. ("Sözden Söze" Ulus, 20.10.1947)

ortak : müşterek. [Ts. = 2. şerik.].

"müşterek" yerine "ortak", "kabul etmek" yerine "almak" dese ne olur. (Günce 1953-1955 s.13)

ortaklamacılık : communisme (komünizm).

Solculuk da, biliyoruz, bu ülkede ortaklamacılığın (communisme'in) adı. (Günce 1956-1957 s.21)

ortaklaşmacı : communiste (komünist).

Bakin uygarlık acununa, toplumcularla ortaklaşmacıları bir yana bırakırsanız, toplantılarında söze "arkadaşlar" diye değil, "bayanlar, baylar" diye başlıyorlar. ("Sayın" Ulus, 20.5.1956)

orta malı : yaygın, herkesin yararlandığı. [Ts. = 2. her isteyenle ilişkide bulunan (kadın).].

En yalın, en orta malı düşünceleri birtakım girintili çıkıntılı cümlelerle, yabancı sözlerle anlatacak olurlarsa o düşüncelere bir büyüklük, bir güzellik verebileceklerini sanıyorlardı. (Söyleşiler s.127)

orun : makam. [Ts., Trs. – (urun) = 2. menzil, yer . Dlt.= 1. yer, mekan, mevki. Ds.= 1. oturulacak yer.].

Bütün toplumun saygıyla baktığı, yetkilerini bütün toplumun tapladığı orunlar(makamlar) vardır öyle çağlarda. ("Düzenli Toplum" Varlık, 15 Eylül 1956)

oturum : celse. [Ts.= 2. ikamet.].

Hani eskiden bilginlik taşıyanlar,oturum yerine celse değil de celese derlerdi,onun gibi oluyor. (Söyleşiler s.279)

oy : rey. [Ts., Trs. = 2. fikir.].

Oy sözünü kullanan rey sözünü bırakmalıdır. ("Söz Arasında" Ulus, 27.5.1946)

oyukçu : heykeltıraş.

Büyük bir oyukçu(heykeltıraş), yanılmıyorsam Rodin... ("Esin" Ulus, 14.3.1957)

ozan : şair. [Ts. = 2. saz şairi. Trs. = 1. saz şairi, sazla şiir söyleyen kimse. Ds. = 1. güzel, tatlı konuşan.].

Bunu başa kaka söylemedi; başka bir ülkede bu işe dil kurmağa çalışmış çok büyük bir ozanın adını andı. Şöyle yanıtladım (cevap verdim): ("Dilimiz" Ulus, 7.7.1947)

Divan ozanlarımız farsçayı, Edebiyat-ı Cedideciler firansızcaı bilmeselerdi bizim gökçe-yazınımızı değiştiremezler, yenileştiremezlerdi. ("Karalama" Ulus, 18.11.1949)

ozanca : şairce. [Ts.].

Somut söyleyiş, soyut söyleyişten daha ozancadır, anlatmak istediğinizi gözlerimiz önüne çizer, bir "görünüş" yaratır. (Günce 1956-1957s.218)

ozansılık : şairanelik. [Ts.].

Ruh tilciğine yüklenmiş bütün o bayağılıklara, o ozansılıklara (şairaneliklere) alışmışlar...(Prospero İle Caliban s.206)

Biz daha komıya bağlanıyor,okuduğumuz yırlarda kolayca sezilecek bir "ozansılık" arıyoruz. (Günce 1956-1957 s.134)

öden : mükafat, ücret.

Onun sözünü ediyoruz, kendisini tanıtmaya çalışıyoruz, öden kazanmasında, kitaplarının satılıp tükenmesinde....elbette bizim de bir payımız var.(Diyelim s.94)

...kitaplar satıldı, tükendi, kendisine bir öden (mükafat) verildi...(Diyelim s.92)

O da çalışıyor, çalışıp yaptığına karşılık öden (ücret) alıyormuş. ("Yazar ile İşçi" Varlık, 15.10.1956)

ödenek : tahsisat. [Ts.].

Şimdiye kadar Eminönü Halkevi'nden aldığı ödenekle çıkarmış, halkevleri kapanınca ödenek de kesilmiş. (Dergilerde s.11)

...ama devlet bütçesinden kırk bin frangı, kralın ödeneğinden de seksen bin frangı göçürüyorsunuz. (Kızıl İle Kara s.403)

ödev : vazife, vecibe. [Ts.].

Doğru, bence dörütmenin ödevi yeniye aramak, günün istediği güzelliği yaratmaktır. (Prospero İle Caliban s.202)

Atina halkı, bir yurt ödevini yerine getirmek üzere tiyatroya gidermiş, öyle seyredermiş. ("Bir Oyun Üzerine" Ulus, 21.5.1945)

ödevli : vazifeli. [Ts.].

...o adam mahkemede asıl insanlıklarını değil, davasını aldığı adamın işine yaracak şeyleri söylemekle ödevlidir. (Söyleşiler s.81)

Romeo bir yandan da geçimini sağlamak için ödevli olsa, sevgisini dilediği gibi geliştirebilir mi? (Varlık 1.3.1957)

ödül : mükafat. [Ts., Trs. – (ögdül, öndül), Dlt. – (ödgi) = 1.alkış. Ds.= 1. güreşte, at yarışlarında kazananlara verilen armağan, düğünlerde götürülen armağan.].

Orhan Burian devletin ödüller, mükafatlar vermesini daha uydun buluyor. ("Okurken" Ulus, 7.6.1952)

Ödüllerim başka ülkelerde öyle bir etkisi oluyor da bizde niçin olmuyor?(Söyleşiler s.339)

öge : dahi. [Dlt. = 2. yaşlı kimse, ulusun büyüğü Trs. – (ög)= 1. akıl, zihin, hatır. Ds.].

O ozan bir ögedir (dahidir), siz de bu işi ögelikle (deha ile) olabileceğini söylemek istiyorsunuz. ("Dilimiz" Ulus 7.7.1947)

ögelik : deha.

O ozan bir ögedir (dahidir), siz de bu işi ögelikle (deha ile) olabileceğini söylemek istiyorsunuz. ("Dilimiz" Ulus 7.7.1947)

Ancak ben bende ögelik yok diye bu işi bırakayım mı ? (Söyleşiler s.154)

öğ : zaman.. [Uyg. – (Ög), Alt., Tuva. – (öy).].

Düşler kurduğumuz bir öğde (zamanda), yalan yanlış, dökülüverir o köğükler dudaklarınızdan. (Günce 1956-1957 s.7)

öge : unsur. [Ts.].

...bütün özelliklerini gösterip kendine yabancı sayılacak öğeleri (unsurları) dışarıda bırakarak şöyle topluca anlatamıyor... ("Ekin Üzerine" Ulus, 16.6.1947)

Geçici güzelliğin olduğu gibi kalıcı güzelliğin öğeleri (unsurları), gizleri de çevremizdedir, yaşayan diri toplumdadır. ("İlkeler" Ulus, 3.11.1947)

öğrence (I) : ders. [Özs].

'Bir dil, bilim-sözlerini kendi köklerinden yapmaz, başka dillerden alır.' gibi bir sav (iddia) atıyorlar ortaya, bu kısıklığı (zarureti) uzabiliğın (tarihin) hangi öğrencesinden (dersinden) çıkardıklarını göstermeksizin bizim de bilim-sözlerimizi türkçe köklerden yapmamıza engel olmaya kalıyorlar. (Diyelim s.38)

Biz çocuklarımıza, okulların gökçe-yazın öğrencelerinde, okuyamayacakları yazalar üzerine birtakım beylik yargılar bellettikçe Batı yazarlarını da incelemelerden, eleştirmelerden kolayca öğrenmiş düzme aydınlardan kurtulamıyacağız. (Günce 1956-1957 s.63)

öğrence (II) : doctrine.

Avrupalılar latince ile yunancayı bırakabilirler, onlar yüzyıllar boyunca latince ile yunanca ile yoğrulmuşlar, Yunan uygarlığının, Latin uygarlığının öğrencelerini (doctrine'lerini) içlerine sindirmişler, biz öyle miyiz? ("Tüm Eğitim" Ulus, 16.9.1949)

öğrenek : dersane [Özs.= 1. insanın görüp öğrence aldığı ya da insanın gözünü açan olgu.].

Fransızcadan autorite 'yi alıyorsun, otorite diye yazıyorsun, fanatisme 'i alıyorsun, fanatizm diye yazıyorsun; yarın sen okula gidip de öğreneğe (dershaneye) girdiğinde çocuklardan biri kalkıp: 'Bu otorite, bu fanatizm nereden geliyor, Bay öğretmenim?' diye sorsa ne yaparsın, Sedat? (Diyelim s.32)

öğreti (I) : doctrine (doktrin). [Ts.].

Kendisinin de bir inandığı, bağlandığı bir öğreti (doctirine) olabilir, onları savunur. (Günce 1956-1957 s.189)

Günümüzün tartışmaya yanaşmıyan, bu böyledir diye kesip atan, kişinin özgürlüğünü boyuna sınırlandırmak isteyen öğretileri, doctrine'leri hep küşümcülüğten doğmuştur, küşümcülüğün ta kendisidir. (Karalama Defteri s.15)

öğreti (II) : dogma. [Ts.].

Böylece bir öğretiye(dogmaya) saplanır, yalnız kuramlar acununda kalır, kişi oğlunu da, kişi oğlunun yarattıklarını da anlıyamaz olursunuz. ("Günce" Son Havadis 18.12.1955)

öğreti (III) : systeme (sistem).

Edebiyat yazılarına gelince... pek kesindir onlar, hep bir öğretiye(systeme'e) bağlıdır, hoşuma gitmez. (Günce 1953-1955 s.42)

öğretici : didactique(didaktik). [Ts.].

...onu koşuğa dökmek isteyen ozanın ancak öğretici (didactique) yırlar yazabileceğini söylüyor. (Günce 1956-1957 s.257)

ögseyin : elbette .[Ds.].

El oğlu da sankıbak (sersem) değil a! Anlar önseğın (elbette). ("Karalama" Ulus, 24 Şubat 1950)

Bizde eskiden yok muydu bu? Vardı öğseyin (elbette), Baki'nin, Naili'nin, Nedim'in yırları hep biçim kaygısıyla yazılmıştır. (" Yahya Kemal" Ulus, 9.12.1949)

Bende onlar gibiyim, çoğundan da daha aşağıyım öğseyin (elbette). ("Toplum Duygusu" Ulus, 27.1.1950)

öğüt : tembih. [Ts., Dlt. — (öğüt, övüt, ötlük), Trs. — (öğüş, öküş, öğüte girmek.).

... ille de bir öğüt verilecekse o da şu olabilir: (Söyleşiler, s.67)

Eskiden...ucunda ölüm de olsa tembihlere, öğütlere uymayacağımı sanırdım. (Günce 1953-1955 s.112)

öke : dahi. [Ts., Dlt.= 2. yaşlı kişi, ulusun büyüğü.].

Çoğu çocuk kalırlarmış...hiçbir alanda öke (dahi) çıkmazmış kadınlardan...(Günce 1953-1955 s.226)

Bay Bedri Rahmi Eyüboğlu benim ökeler (dahiler) istediğimi ileri sürmüştü. (Günce 1956-1957 s.15)

ökelik : deha. [Ts.].

Shakespeare'indir diye yüzyıllardır okunuyor, inceleniyor, ökelığın (dehanın) belirtileri, sevincesi (müjdesi) aranıyor onda. (Günce 1956-1957 s.81)

ökünç : peşimanlık. [Dlt., Trs.= 1. intikam, öç, hınç.].

...gençliğimde, ilk günlerde kurduğum büyüklük, ölmezlik düşlerim yüzünden bir ökünç (peşimanlık) dıymıyorum. ("İlkeler" Ulus, 3.11.1947)

ölçem : tedbir.

Devlet, dergilerin kendi yağlarıyla kavrulmalarını sağlayacak ölçemler (tedbirler) almalıdır. (Ulus, Okurken 7.6.1952)

ölçü : edb. vezin. [Ts., Trs. = 1. endaze.].

Şairin iyisi ölçü, uyak uğruna gereksiz sözler kullanamaz... (Günce 1953-1955 s.134)

ölçülü : *edb.* vezinli. [Ts. = 1. mutedil, ne artık ne eksik, ılımlı, uygun miktarda. 2. hesaplı.].

Bu 'sema' sözü ölçülü uyaklı (vezinli kafiyeli) şiirin sahteliğini gösteriyor... (Günce 1953-1955 s.134)

Bu ulusun şiiri ölçülüdür, uyaklıdır. (Günce 1953-1955 s.216)

ölçülülük : erdem. [Ts.].

...bir rahip için en gerekli iki erdeme, yani ölçülülüğe, ve bu dünya nimetlerini hor görmeye hiç elverişli olmayan karanlık bir ateş var... (Kızıl İle Kara s.57)

ölçsüz : *edb.* vezinsiz. [Ts. = 1. pek aşırı, nereye varacağı düşünülmez.].

Öyle bir şiir var, ölçülüsü de var, ölçsüzü de var. (Sözden Söze s.168)

öldürmen : cellat, katil. [Özs.].

İyisi mi, katil'i de, kaatil'i de atarsınız, Türkçelerini bulmağa çalışır, onları kullanırsınız. 'Öldürü' dersiniz, 'öldürüm' dersiniz, 'kaatil' için de 'öldürmen'... (Günce 1953-1955 s.410)

Demek bir toplumda yargılların ipini çekecek kişiler, öldürmenler (cellatlar) bulunmasını...istiyorsunuz. (Günce 1956-1957 s.25)

öldürü : katil. [Özs.].

İyisi mi, katil'i de, kaatil'i de atarsınız, Türkçelerini bulmağa çalışır, onları kullanırsınız. 'Öldürü' dersiniz, 'öldürüm' dersiniz, 'kaatil' için de 'öldürmen'... (Günce 1953-1955 s.410)

öldürüm : katil, assasinant.

Böylelerinin bir takım tatlı sevgi öykülerini, öldürüm, ya da uğruluk (hırsızlık) öykülerini okuduklarını söyleyecek değilim. (Prospero İle Caliban s.249)

İyisi mi, katil'i de, kaatil'i de atarsınız, Türkçelerini bulmağa çalışır, onları kullanırsınız. 'Öldürü' dersiniz, 'öldürüm' dersiniz, 'kaatil' için de 'öldürmen'... (Günce 1953-1955 s.410)

Katil, assasinat anlamına...(Öldürümü'ü ben, önerilen anlamda, bir roman çevirisinde kullandım...) (Dergilerde s.327-328-329)

ölücü : fani.

Neden duruyoruz Atatürk'ün ölümü üzerinde, küçük büyük bütün kişiler gibi o da ölücü idi, öldü. (Günce 1953-1955 s.277)

ölülük : hareketsizlik.

Kitap gibi konuşurum, ben fiilleri sona bırakarak. Ama bir yapmacık var o dilde, bir durgunluk, bir ölülük var. ("Günce" Son Havadis, 29.8.1955)

ölüm-ötesi : Ahiret.

Daha olmazsa ölür de ölüm-ötesinde ona kavuşur. (Okuruma Mektuplar s.39)

öndüşünce : prejue (ön yargılı yaklaşım).

Oysa ki Bay Nuri Pakdil prejue demek istiyor sanıyorum, bunun için önyargı, öndüşünce dese, öyle sanıyorum, daha iyi eder. (Dergilerde s.272)

öneltme : takdim.

Yarın ben, herhangi bir sebeple dilimi değiştireyim, bol bol arapça, farsça, frenkçe tilcikler kullanayım, öneltmelerden ardaltmalardan yani takdim-tehirlerden vazgeçeyim yazılarımı ve 'ler, eğer 'ler, lakin 'lerle doldurayım, "yapmış bulunuyorum, etmiş bulunuyorum" gibi soğukluklara düşeyim, daha ne bileyim? (Söyleşiler s.317)

önem : ehemmiyet. [Ts.].

Önem sözü ile az mı alay ettik? Az mı güldüler o söze? Şimdi hepsi kullanıyor o sözü... ("Düşsül Görüşme" Ulus, 10.6.1947)

önemleme : i. önem verme.

Bay Memet Fuat şekilperestlere yıldırımlar yağdırırken bunlardan hangisini düşündüğünü pek anlıyamıyoruz, hep biçimi önemlememesinden. (Diyelim s. 70)

Eh! saygı da biçime değgin işlerden değil mi onu da önemlemeye gelmez elbette. (Okuruma Mektuplar s.100)

önemlemek : f. önem vermek.

*Bay Halil Demircioğlu dilimizi hiç önemlemiyor. (Söyleşiler s. 282)
...ama sizinle benim aramızda öyle değildir, önemleniverir, beni size aydınlatıverir...(Okuruma Mektuplar s.79)*

Oktay Rifat içeriği önemliyor, o iyi, ama şairlerin, yazarların istediği içeriği kullanmalarına bırakmıyor. (Dergilerde s.99)

önerge : kaziye. [Ts.].

Bizlerin, öz-türkçecilerin öne sürdüğümüz sav (iddialı), yargı (hüküm), yır (şiir) gibi eski türkçe tilcikler, dörüt (sanat), durul (devlet), önerge (kaziye) gibi yeni

kurulmuş tilcikler bizimyazı dilimizde ne ise onların firenkçeden aldıkları tilcikler de o denli yenidir. ("Kızılacak Sözler" Ulus, 18 Mayıs 1948)

önerme : *i.* teklif etme. [Ts. = 2. kaziye, doğru ya da yanlış herhangi bir yargıyı anlatan söz.].

Yoksulluk içinde ...olanlar, başkalarını bir türlü düşünemezler, acumu kavriyamazlar demiyorum; genek bir kural önermeğe (teklif etmeğe) kalktığım yok. ("Yoksulluk" Varlık, 1.3.1957)

önermek : *f.* teklif etmek. [Ts., Trs. = 1. geçmek, ileri gitmek.].

Dolaşın İstanbul'daki yaymanları, yeni yazdığınız bir betiği almalarını önerdiniz mi, çoğu "Biz şimdi yeni betik çıkaramıyoruz" ya da "Biz artık yalnız okul betikleri basıyoruz, daha kazançlı oluyor" derler. ("Varlık Yayınları" Pazar Postası, 12.2.1956)

önlem : tedbir. [Ts., Trs. – (önlemek) = 1. karşısına çıkmak, engel olmak.].

İşlerimin temeli saydığım bu önlemlere... bin bir önlem daha katabilirsiniz. (Tehlikeli İlişkiler s.217)

önmen : pasteur(önde gelen,baş roldeki kişi).

O öyküdeki önmen (pasteur) bir gün happy few okur umudu ile yazarmış yazılarını. ("Mutlu Azınlık" Ulus, 7.6.1956)

önsöz : mukaddime. [Ts.].

Halk Türküleri adlı bir kitap çıkıyor, başında bir önsöz var, siz ne beklersiniz bu önsözden? (Günce 1953-1955s.25)

Bir hikaye değil o, sanki bir önsöz, yazarın nasıl çalıştığını anlatan bir önsöz.(Diyelim s. 108)

önsözcü : mukaddimeci.

Önsözcüden bunları anlatmasını beklersiniz değil mi? (Günce 1953-1955 s.25)

önüt : üstat, mürşit, imam. [Ds.= 1. ilk önce, başta.].

İster istemez, kendimize bir, ya da birkaç önüt (üstat, mürşit) seçiyoruz...(Günce 1953-1955 s.331)

...kendilerine bir önüt, bir baş bulmuşlar, hepsi de ona körü körüne inanmış, bağlanmış demektir. (Söyleşiler s.370)

Bir önüte, imama uyar gibi bana uymağa kalkıyorlar. (Günce 1953-1955 s.133)

önyargı : peşin hüküm, prejuge. [Ts.].

Kuzum! söyleyin siz de, önyargularınızdan (peşin-hükümlerinizden, prejuge'lerinizden) bir silkinin de doğru söyleyin, siz de beğenmiyor musunuz bu dili? (Söyleşiler s.211)

Önyargularla (peşin-hükümetlerle) böyle kolayca bağdaşabilen bir kişi ne yapacak özgürlüğü? (Günce 1953-1955 s.142)

Neyse! öykünün gerçekçi olması gerektiği önyargısını (prejuge'sini), konudumu (postulat'sını) da taplıyayım (kabul edelim). (Prospero İle Caliban s.257)

örgüt : teşkilat. [Ts.].

Kont Altamira'ya söylesem gönlümü avutmak için bir gizli devrim örgütüne girmemi söyler. (Kızıl İle Kara s.307)

örneğin: mesela. [Ts.].

Arayın başka bir ada kendinize, karıştırın sözlükleri. Mesela ... Olmadı, 'mesela' demiyecek, 'örneğin' diyecektik... (Söyleşiler s.171)

Bay Ceyhan Atuf Kansu yazısının iki yerinde "örnekse" diyor, öyle sanıyorum ki bunu "mesela" karşılığı diye öneriyor. "Örnek istiyorsanız..." Ben, "örneğin" diyorum: ilkin, ilk olarak demek olduğu gibi örneğin de örnek olarak demektir. (Dergilerde s.216)

örnek etmek: f. örnek almak.

Bay M.Tevfikoğlu, Bay Karay'ın yazılarını istediğince okusun, onları kendine örnek etsin..(Diyelim s.85)

örneklik : model. [Ts., Trs. — (örnek)= 1. hisse, ibret.].

Geleneği ne kadar zengin olursa olsun,hiçbir ulus yalnız kendi yetiştirdikleri ile kalmaz, kalırsa hep bir örneklik içinde bunalır, kısırlaşır, yeni yeni şeyler yaratabilmek için. (Söyleşiler s.9)

örüklemek : f. tahdit etmek. [Trs. — (örüklemek) =1. hayvanın ayağını iple bağlamak.

Ds. = 1. atın ayağını iple bir yere bağlamak. 2. uçurtmayı bir yere bağlamak.3. sağlamlılaştırmak, yerinden oynamaz hale getirmek.].

Dörütmenin toplum işlerine karışmasını yasaklamağa kalkışanlar da, dörütmenin yalnız toplum işleriyle uğraşmasını buyuranlar da dörütmenin

özgürlüğüne göz dikmişler, onu örüklemek istiyorlar. ("Dörüdün Bengiliği" Ülkü, Ağustos 1949)

ötük : hikaye. [Dlt.= 2. hakana sunulan dilek.].

Jules Romains'in 'Ak Ağınlı Kişiler' (Les Hommes de bonne volonte) adlı koca öyküsünün o ötüğünü birden okumuştum, sonra sıkıldım o betikten. ("Sözden Söze" Ulus, 1.3.1948)

Daha doğrusu araya savaş yılları girdi, yeni bölümlerini bulamadım, okuduklarımın da birçok yerlerini unuttum.Şimdi yirmi yedi ötüğün hepsini bulup yeniden okumak gerek. (Söyleşiler s.199)

övgülü : medhedici.

İnsana öyle övgülü sözler söylediği yok, ama ne dese hoşta gidiyor. (Tehlikeli İlişkiler s.36)

övünce : mefharet. [Ts.].

Kendi dilimde bulunan bir sesi yitirmiş olmamı ben bir övünce saymıyorum. Latin ücüklerini Türkçeye uygulayan kurul bunu bir övünce saydı. ("Sağ Yazı" Ulus, 19.1.1947)

öväünç : iftihar, mefharet. [Ts.].

Hayır, bir şey olmadı, ben insana öväünç verecek hallerle karşılaşabileceğimiz yaşı geçirdim artık...(Okuruma Mektuplar s.77)

öväünge : çok öväünen. [Ts., Ds.].

"Öväünge tavuklar gibi bir yumurta, sonra da yüz bin utku çığılığı". ("Antoloji" Pazar Postası,26.2.1956)

Öväünge nler yalan uydura uydura kendilerini de ele verirler. (Masallar s.219)

öväünme : i. fahriye. [Ts.].

...büyük Fransız ozanı Ronsard bir öväünmesinde şöyle diyor... (Ulus, Karalama - 2.9.1949)

öväür olmak : f. dost olmak. [Ds. — (öväür) = 1. arkadaş, eş dost, dost. 2. birbirine benzeyen.3. birbirine alışık. Trs. — (öväür olmak) = 1.eş, birbirine alışmış olan(canlılar için).].

Alain, ekin (culture) için "Öväür olmaktır düşüncenin türlü türlü süyle.O duruma eren kişi bütün büyük yazarları okur da araştırır ne dediklerini, beğenip

*benimsemeğe, ya da beğenmeyip atmağa değil, kavramağa çalışır önce.” diyor.
(Günce 1956-1957s.189)*

övüşme : i. karşılıklı övme.

*Nerede bir birlik görsem, bir övüşme ortaklığı görsem, orada değersiz
kimselerin toplandığını anlarım. (Günce 1965-1957 s.211)*

öy : vakit, zaman. [Alt., Tuva., Trs. (öyün).].

*korku ise, kişinin yalnız kaldığı öylerde (zamanlarda) uğradığı korkular ise
bir çeşit sayrılıktır, sayrılık da -ne türlü olursa olsun- düşünce gücümüzü enezletir,
doğruyu bulmasına komaz. (Söz Arasında s.142)*

*...bilinmedik, alışılmadık yollarda yitirilecek öyleri (vakitleri) yokmuş,
ereklerine çabuk ulaşmak isterlermiş... (“Sözden Söze” Ulus, 15.12.1947)*

öykü : hikaye, roman . [Ts., Dlt. – (ötüğ) = 2. hakana sunulan dilek.].

*...bir aydığı (şiiri), öyküyü(hikayeyi) çok beğenmiş, uçlar (sebepler)
gösterememiş, kendi kendine de açıklayamamış, sonra bulmuş kolayını ”Ruh okşuyor
“ demiş.(Söyleşiler s.180-181)*

*Yazdığı-aydığ (şiir) öykü, deneme-ne olursa olsun, komularını geçmişten
alsın... hep yarın için çalışmalıdır. (“Karalama” Ulus, 22.12.1947)*

*Eski yeni birtakım büyük öykülerin (romanların)kırkar, ellişer betlik
(sayfalık)özetlerini yapıyor, basıyorlarmış...(Söyleşiler s. 197)*

öykücü⁵¹: hikayeci, romancı. [Ts.].

*Şunu da sorayım: ülkeyi tanımak yazıncının öykücünün (hikayecinin,
romancının) ülkeyi tanınması ne demektir. birtakım yabancı öykücülerin... Betiklerine
çağlarını en iyi gösteren birer belge diye bakıyoruz. (Söyleşiler s.203)*

*Ozanlarımız, öykücülerimiz (hikayecilerimiz), düşünürlerimiz... yörelerine
ışık saçmağa uğraşıyorlar. (“Toplum Duygusu” Ulus, 27.1.1950)*

öykünme : i. taklit. [Ts., Trs.].

*Kusurları görmüyor değilim: şöyle hep açık açık söylemiyor, belli ki
acemceye vurgun, ona öykünüp duruyor. (“Düşsü Görüşme” Ulus, 22.1.1945)*

Gerçek yaratma öykünme ile başlar. (“Görmükte” Ulus, 2.12.1950)

⁵¹ Öykü ve öykücü kelimelerinin Ts.’lerde roman ve romancı anlamları bulunmamaktadır.

Öykünmenin yeniyi bulmağa, yaratmağa engel olacağını sananlardan değilim. ("Dergilerde" Türk Dili, 1.12.1953)

öykünmek : f. taklit etmek. [Dlt. – (ötkünmek) = 2. hakan'a dilek sunmak. Trs., Ds. = 2. öykü anlatmak.].

Şaşırdım okurken: benim yazularıma benziyor. 'Falan bana benzemeğe çalışıyor, bana öykünüyor, beni taklit ediyor' demek zordur... (Söyleşiler s.126)

...önlerinde Fars ozanları varmış, onlara öykünmüşler (taklit etmişler), onlara benzemeğe çalışmışlar. ("Sözden Söze" Ulus, 15.12.1947)

öyküntü : pastiche(nazire). [Özs.]

Bunu kendisi yazmış denemiş. Söydeşi bir "öyküntü", bir pastiche yazmış. (Günce 1956-1957 s.223)

Ancak, öyküntünün, böyle alay için yazılan yapıtların kısa olması gerektir. (Günce 1956-1957 s.233)

öykünücü : taklitçi.

...hep ötekiler, yaratıcı olmıyanlar, öykünücüler (taklitçiler) tutunuyor. ("Hep Birlikte" Yeni Ulus, 14.2.954)

öylek : zaman. [Ds. – (özlek)].

...Öylek (zaman) dediğin de ne hızlı uktıyor! bir de bakıyoruz kocaytvermişiz. ("Yahya Kemal" Ulus, 9.12.1949)

öz (I) : edb. muhteva. . [Ts. 2. herkesin ben diye derken anlattığı tinsel varlık, nefis.3. mec. bir şeyin temel ögesi. 4. iç, derun. Dlt. = 1. öz, kendi, nefis, can, ruh, gönül. Trs.= 1. nefis, zat, kendisi.].

...bir romanda, bir hikayede öz ile şeklin birbirine kaynaşmadığını, ikisinin birbirinden ayrılabilmesini gösterir. (Karalama Defteri s.49)

Biçim olması için bir öz olmak gerektir.Biçim özün belirmesi, gözükmesi demektir. (Günce 1956-1957 s.162)

öz (II) : asıl. [Ts. = 2. halis, gerçek, içine saflığını bozacak hiçbir şey karışmamış olan.3. bir şeyin en kuvvetli, kıvamlı bölümü. benlik Dlt.= 1. yürek ve karnın içindeki nesne. Trs.= 1. bir şeyin içi.].

Diyeğim ki öz adı Mehmet'tir, Ziyaettin mahlasıdır... Bay Fındıkoğlu neden Fındıkoğlu Ziyaettin Mehmet diye imza atmıyor da kendi öz adını bırakıyor, yalnız kendi mahlasıyla babasının mahlasını kullanıyor? (Dergilerde s.188)

Hele öz adımızla babamızın adını bir arada kullanmak, baba adını öz adımızdan sonra koymak geleneğe hiç uygun değildir. (Dergilerde s.188)

özcül : özüne, nefesine aşırı düşkün.

Düşünen bir kişi az da düşünse özcül olamaz, bu denli özcül olamaz, başkalarını da katar sayışa. (Günce 1956-1957 s.75)

özcüllük : kendinden başkasını düşünmeyen, aşırı özcül olan.

Nereden geliyor özcüllüğün bu denlisi, “kendinden başkasını düşünmüyor” dedim, kısaca “ düşünmüyor” desem daha doğru olurdu.(Günce 1956-1957 s.75)

Bütün bu yalancılıkları, özcüllükleri, düşüncesizlikleri görüp de incinmemek, acundan tiksинmemek elden gelmiyor. (Günce 1956-1957 s.75)

özcülük : öze, nefse aşırı düşkünlük . [Ts. = 1. fels. var oluş karşısında öze öncelik veren, özü hem gerçeklik hem değer açısından varoluşun üstüne koyan, varlıkların varoluşlarını değil de özlerini incelemeti öngören öğretisi.].

Yalnız soy sop sevgisinin değil, dostluğun, yani kendi seçtiğimiz insanları sevmemizin de kökü özcülüktedir.(Günlerin Getirdiği. s.83)

Sevgi aslında belki hoş bir masal, içimizin çirkinliklerini unutup kendimizi avutmak için uydurduğumuz bir yalandır; kökü özcülüğümüzde, ikiyezlülük içgüdüsündedir. Olsun; özcülüğümüzü, ikiyezlülüğümüzü unutturuyor, bizi küçüklükten kurtarıyor. (Günlerin Getirdiği s.84)

özdek : madde. [Ts., Trs.= 1. esas, temel, kök, gövde, öz . Ds.= 1. çekirdek.].

Özdeği bulduğu gibi bırakmaması, işlemesi, bir biçim bir anlam vermeye çalışması da özdekten üstün değerlere inandığını göstermez mi? (Prospero ile Caliban s.253)

Tin (ruh) dedikleri nen bir özdek (madde) midir ki el sürülsün, okşansın, orasını karıştırmıyorlar. (“Karalama” Ulus, 22.12.1947)

özdekçilik : fels. materialisme (materyalizm). [Ts.].

...yuttaşlarımız arasında görülcecilik (idealimse) ile özdekçiliğin (materialisme) birbirine karşı... olduğunu anlıyamayanların çokluğu içimizi yakıyor. (“Okurken” Ulus, 7.6.1952)

özdeksel : maddi. . [Ts.].

İsteddiği hakları, özdeksel (maddi) hakları elde etti mi, geçimini yoluna koydu mu daha ne ister? (Günce 1953-1955 s.229)

özdek-üstü : madde-üstü.

Bunun için yazar ... Bir güzellik yaratıcısı olduğu için doğa-üstü, özdek-üstü değerlere bağlı olduğu için, bir bezeyici olduğu için boynunun borcudur. ("Yazar ile İşçi" Varlık 1.12.1956)

özden : samimi. . [Ts., Ds. = 1. soyca temiz . 2.gerçekten.].

O, ta başta altın bir halka, ben ise zinciri uzatmağa yaradığı bile farkedilmeyecek herhangi bir özden bir halka... (Söyleşiler s.72)

özdenlik : samimilik. [Ts.= 2. fels. özden oluş, yani varlığını kendisinden başka bir varlığa borçlu olmama.].

Yani sanat erini özdenliğine, samimiyetine göre yargılayacağız, yaptığının gerçekten gerekli....olduğuna inanıyor mu, bunu arayacağız. (Dergilerde s.295)

...benim şiirde bir yalınlık bir özdenlik, samimilik aradığımı sanmayın. (Söyleşiler s. 383)

özdensizlik : samimiyetsizlik.

Kendi gibi düşünmeyenleri, kendi gördüklerinden başka doğruları savunmak isteyenleri bir türlü yalancılıkla, özdensizlikle (samimiyetsizlikle) suçlamağa kalkıyor. ("Dergilerde" Türk Dili, 1.1.1956)

özdeyiş : vecize. [Ts.].

Üstelik kadınların delilikleri üzerine de en bayağısından bir özdeyiş dinlemişti. (Kızıl İle Kara s.48)

öz-dileyi : irade-i cüz'ie.

Orhan Hançerlioğlu'nun kişilerini istediği gibi yönettiğini, onlara bir parça özgürlük, öz-dileği (libre arbitre) bırakmadığını söylemiş...(Dergilerde s.69)

...o kişilerin hiçbirinde bir öz-dileyi (irade-i cüz'ie) sezilmiyor. (Diyelim s.100)

özdek (I) : merkez . [Ts., Dlt. = 1. belin içindeki damar. Çağ . = 1. meyvenin içi. Ds.= 1. ağacın, bitkinin içi, özü. 2. soğanın içi özü.].

Öyle kimseler kendilerini yeryüzünün, acunun ortası, göbeği, özeği (merkezi) sanıp anlayamadıkları, kendilerini aşan bütün düşünlere bütün kılulara (ef'ale) yanlış diye, dokuncalı (zararlı) diye bakabilirler. ("Kendi Kendime" Ulus, 6.5.1949)

özdek (II) : temel. [Trs. — (özdek) = 1. temel, esas, kök.].

Görmek, gerçekten görmek, yapının örttüğü özekleri (temelleri) görmek büyük ekine ermiş kişilerin başaracağı bir iştir. ("Adına Düşen" Ulus, 4.10.1956)

özel : hususi. [Ts.].

Ancak onların özünü kavradığı için, sezdirmeksizin özelden genele geçiyor. (Günce 1956-1957 s.217)

özellik : hassa. [Ts.= 2. bir şeyin yada kişinin çevresindekilerden ayrılmasını sağlayan nitelik.].

Siz "hasssa" diyorsunuz ben "özellik" derim. (Dergilerde s.57)

özen ⁵² (I) : heves.

Özenini kırmak istemiyorum o gençlerin. Dilerim ben yanılmış olayım da onlar iyi sonuçlara ersinler. (Günce 1953-1955 s.350)

özen (II) : itina, ihtimam. [Ts.].

İyi kağıda özenle basılmış bir kitap, kişide okuma özencini uyandırır. (Günce 1953-1955 s.111)

özendirmek : f. teşvik etmek. [Ts. = 1. özenmesini sağlamak.].

Tutumluluk yerine tasarruf, özendirmek yerine şevk, yahut teşvik demesine takılmıyorum. (Günce 1953-1955 s.246)

özet : hulasa. [Ts.].

Onda bir yazının özetini (hulasasını) okudunuz da ilgilendiniz mi, o yazıyı bulur bütününe okuyabilirsiniz. ("Sözden Söze" Ulus, 30.9.1948)

özge : gayr. [Ts.= 2. yabancı. Trs., Ds.].

...o buyruğa uymak için de insanın özgeyi, gayrı kendisi bilmesi gerektiğini söylemiştim. (Sözden Söze s.263)

özge-ağzı : avukat.

Bütün gençlerimiz sağınlığı mağınlığı bıraksınlar da yargıç olsunlar, özge-ağzı (avukat) olsunlar... (Günce 1956-1957 s.181)

özgen : kendi olan.

Özgen dediğimiz kişi, özünde taşıdığı kimi ak, kimi kara cinlerin buyruğunda olan kişidir. (Günlerin Getirdiği. s.152)

⁵² *Özenmek* fiilinde "bir şeye heves etmek" anlamı bulunmaktadır. Ataç, bu anlamdan yaralanmış olabilir. Ataç'ın bu şekilde fiil köklerini isim olarak kullandığı bazı kelimeleri vardır.

özgenlik : originalite (orijinalite).

Birtakım çok büyük düşünürler...çalışarak kendi benliklerini bulmuş, gerçek özgenliğe (originalite) ermişlerdir. (Dergilerde s.106)

Bugün her hükümet, bireylere, yani fertlere hiçbir özgenlik vermiyen hükümetler bile, bütün bireylerin kendilerinden yana olmasını, yönetimlerini beğenip alkışlamasını istiyor. ("Düşü Görüşme" Ulus, 9.10.1945)

özgün : original(orijinal). [Ts.].

Ne yapıp yapıp özgün(original) olmağa çırpınan kişi, kimseye benzemediği gibi kendi kendine de benzemez. (Ulus, Öykünme, 28.3. 1957)

özgünlük : originalite, originallik. [Ts.].

Büğün gereken hepimizin bir başkalık, bir özgünlük (original'lik) göstermesi değildir, bir sıkıntı çekiyoruz, Batı uygarlığıyla değinmekten (temastan) edindiğimiz düşünceleri, kavramları söylemekte sıkıntı çekiyoruz. (Ararken s.159)

Kendine güvenen dörütmen özgünlüğe, kimseye benzememeğe özenmez, arar benzemeyi, başkalarına benzese gene yapıdından kendi benliğinin okunacağını bilir. ("Gelenek" Ulus, 24.5.1956)

özgür : hür. [Ts.].

Siz istediğiniz gibi düşünmekte özgürsünüz, hürsünüz de o değil mi? (Ararken s. 150)

Özgür kişi, kimsenin kölesi, tutsağı olmıyan, kendi kendisinin duygularını, tutkularının, çıkarının da kölesi, tutsağı olmıyan kişidir. "(Özgürlük Üzerine" Ulus, 22.11.1952)

özgürcü : hürriyetçi.

"Bana düşünüyorum,ama bakalım yalnız ben mi düşünüyorum?" içinde bir şüphesi olmıyan kişi, kendisi için özgürlük istese dahi, bir özgürcü değildir, başkalarının özgür olmasına çalışmaz. (Diyelim s.21)

Özgürcü bir kimsenin, kendi kendisinin, duygularının, tutkularının, çıkarının kölesi, tutsağı olmadığı gibi düşüncelerinin, kanımlarının, inanlarının da kölesi, tutsağı değildir. (Diyelim s.22)

özgürcülük : hürriyetçilik.

Öyle ise özgürcülüğün kökünde şüphede vardır. "Bana düşünüyorum.ama bakalım yalnız ben mi düşünüyorum?" içinde bir şüphesi olmıyan kişi,kendisi için

özgürlük istese dahi, bir özgürcü değildir, başkalarının özgür olmasına çalışmaz.

(Diyelim s.21)

özgür koşuk : serbest nazım.

Özgür koşuk, yani serbest nazım aldı yürüdü, iyice yerleşti, yavaş yavaş öğrenim betiklerine bile giriyor. (Karalama Defteri s.27)

Diyebiliriz ki rübai, oldukça karışık, çetin kurallara uyan rübai, bir yandan da özgür-koşuğa yaklaşır, onun şüyüncüsüdür. ("Rübailer" Ulus, 17.2.1950)

Yeni ozanlarımızın çoğu özgür-koşukla yazıyor. ("Sözden Söze" Seçilmiş Hikayeler Dergisi, Eylül 1956)

özgürlük : hürriyet. [Ts.].

...hepsini de bağırı basmış olan özgürlük (hürriyet) toprağı Atina Mısır'dan kat kat üstün değil mi? (Söyleşiler s.192)

Ben sizin özgürlükten (hürriyetten) yana olduğunuzu sanırdım... (Prospero İle Caliban s.202)

özgürlükçü⁵³: liberal.

Mirabeau'nun ünü, kazandığı birkaç yüzbin frank, her vakit taşra zenginlerinin uykusunu kaçırarak: bunun adını özgürlükçü() olmak, halkı sevmek koymuşlar.*

Özgürlükçü():Liberal (Kızıl ile Kara s.248)*

özlem : hasret. [Ts.].

Kendi geçtiği gibi şu özlem (hasret) denilen acısının tadına doyumaz yarası da kapandı gönlümde. (Söyleşiler s.21)

özleniş : hasretlik.

Sanat sanat içindir demek, bunu söyliyerek ortaya atılmak bugünkü dünyada dünkü dünyanın bir tepkisidir, artık ortadan kalkmış, kalkmağa başlamış bir sanat görüşüne özlenişdir. (Söyleşiler s. 103)

özne : dilb. fail . [Ts.].

Beyitlerde öznenin (failin), tümleçlerin (mefullerin), filin değişmez bir sırası mı var? (Günce 1953-1955 s.111)

⁵³ Ataç, "özgürlük" kelimesini Batılılardaki gibi "liberte" kelimesine dayandırmıştır.

...çok uzun oluyor, özne ta aşağı gidiyor, anlayıncaya kadar üzülyorsunuz.

(“Günce” Son Havadis, 7.6.1953)

öznel : enfüsi, subjectif. [Ts.].

...onun güzel, yahut çirkin olduğunu söyleyen eleştirme, öznel olmak, öznel kalmak zorundadır. (Karalama Defteri s.30)

Hepimiz devrimci olduğumuzu söylüyoruz, gene de öznel (enfüsi) alışkanlıklarımızdan, beğenilerimizden geçmek istemiyoruz.(“İkinci Beti” Ulus, 11.8.1948)

öznellik : enfüsilik, subjectivite. [Ts.].

Oysaki bunların hepsi birer değer yargısıdır; değer yargısı işin içine karışınca nesnellik kalmaz, öznellik başlar. (Karalama Defteri s.30)

...işin içine değer yargısı dirince öznellik, yani enfüsilik, subjectivite de girer... (Dergilerde s.57)

özsavunma : nefis-i müdafaa.

Yani biz de bir çıkar kaygısına, bir özsavunma kaygısına kapılıyoruz. (Günce 1953-1955 s.304)

öz-sevi : amour-propre , izzet-i nefis. [Özs.].

La Rochefoucauld: “Gençlere verilen eğitim çoğu onlara bir ikinci öz-sevi (amour-propre) aşlamakla kalır” gibi bir söz söylemiştir ki çok doğrudur; (Söyleşiler s.184)

Bunda insanın gücüne giden Falih Rifki Atay’ın yeni koyduğu güzel kelimeyle söylüyeyim öz-sevi’imizi yaraltıyan bir şey yok mu? (“Gene Dil” Ulus, 16.10.1944)

özsöz⁵⁴: vecize.

Ben bir türlü ısınamamıştım o dergiye, hele her sayfanın altında bir özsöz (vecize) bulunması sinirime dokunurdu, doğruların öyle hap haline konulmasını hiçbir zaman anlıyamadım. (“Orhan Burian” Türk Dili, 1.6.1953)

özsü : usare. [Ts.].

Bu, yaratıcı gelenektir... kendiliğinden yaşayan, bir özsü gibi toplumun içinde dolaşan gelenektir. (Dergilerde s.117)

⁵⁴ Bugün “vecize” anlamında “özsöz” yerine “özlü söz” kelimesi kullanılmaktadır.

özsül : en soi. [Frs.= 1. kendinden, kendisinden.]

Sayı-bilimciler kımıldamıyan, kımıldatmıyan bir devinme düşünmüşlerdir, özsül(en soi) bir devinme, onu andırır bir konuşma, bir tartışma vardır o acunda. ("Okumak" Ulus, 28.2.1957)

özünü verme : i. fedakarlık.

Bunu içindir ki özlerini vermelerinde, fedakarlıklarında bir kahramanlık sezilmiyor. (Söyleşiler s.256)

özvarım : mal.

"Galip Dede"nin yaşadığı çağda Türk toplumu doğu uygarlığına bağlıdır, demek ki arapça, farsça tilcikleri özvarımı (malı) gibi çekinmeden kullanabilir. ("Hep O Konu" Ulus, 15 .4. 1949)

paradoxe : Yun. kökleşmiş kanılara aykırı olarak öne sürülen düşünce, karşıtlam. [Ts.].

Hani firenklerin şu paradoxe dedikleri şey yok mu? hiç hoşlanmam ondan. Düşündüğümü, bildiğimi olduğu gibi söylemek isterim. (Söyleşiler s.37)

paylamak : f. azarlamak. [Ts., Ds. — (paysanmak).].

Hepsi öyle değil; iyileri kendilerini beğensem de, paylasam da sözümü dinliyorlar. (Söyleşiler s.38)

pekitmek: f. tekit etmek. [Ts., Trs. — (bekitmek, pek etmek), Ds.= 1. tarla ve bahçeleri çitle sarmak, sınırlandırmak.].

Doğrusu, bu inancı pekitecek olaylar tarihte hiç yok değilse de pek azdır. (Dergilerde s.227)

Montaigne 'e bakın: okuyor... okuyup öğrendiklerinin birini bile unutmuyor, okuyup öğrendiklerini telim anıyor, anlatıyor, biribiriyle karşılaştırıyor, biribiriyle pekitip (tekit edip) biribiriyle çürütüyor. ("Ekin Üzerine" Ulus, 16.6.1947)

pekleştirmek: f. sağlamlaştırmak. [Ts., Ds .= 1. katılaştırmak.].

...usluluğunu pekleştirip namusunu perçinleyecek sözler yok mudur sanırsınız? (Tehlikeli İlişkiler s.315)

perkitmek : f. kuvvetlendirmek. [Ts., Ds.].

Söylediklerimiz, yazdıklarımız, hayatın birtakım konulara bölünmüş olduğu sanısını sürdürüp yalamı perkitmekten başka neye yarar? (Karalama Defteri s.19)

pervasızlık : korkusuzluk. [Ts.].

Sonu hep iyi çıkmış pervasızlıklarım birer birer hatırıma geliyor... (Tehlikeli İlişkiler s.34)

pestenkenarilik : saçmalık. [Ts.= 2. değersizlik, önemsizlik.].

Avni Bey'in ...beytine o kadar kızmıyorum. Baudelaire 'inde bir pestenkenarilik var. (Karalama Defteri s.55)

philologie : filoloji: (Yun. geçmiş uygarlıkları ve çağdaş dilleri tanımayı amaçlayan bir bilim dalı.). [Ts.].

Bir bilim kolunun, örneğin philologie 'nin ortaya koyduğu bilim dışı olabilir mi? (Günce 1956-1957 s.68)

pişek : mutfak. [Ts.= 1. kolay pişen, pişkin.].

...mutfak yerine aş evi, aşlık, pişek kelimelerinden birinin kullanılması mümkündür. ("Dil Üzerine Bir Beti" Ulus, 7 Ağustos 1948)

pose : foto. poz (duruş). [Ts. = 2. mec. yapmacık davranış, caka].

Onlarda da bir pose, esthetisme vardır. Ama buna bir şey diyemeyiz. (Günce 1953-1955s.223)

pöhpöhlleme : i. pohpohlama. [Ts., Ds.].

Bay Saadettin Sungur ise benim kendi gibilerini pöhpöhllememi, koltuklarını kabartacak sözler söylememi bekliyor. Avucunu yalasın. ("Yanıt" Varlık 1.7.1956)

pöhpöhlü : abartılı, gösterişli.

Bay Haşim Nezihî Okay bir Aşık Dertli Divanı çıkarmış. Üzerinde pöhpöhlü bir sumut: (Günce 1953-1955 s.238)

Kurullar adsızdır, kendilerine istedikleri kadar pöhpöhlü adlar taksınlar, istedikleri kadar yetkileri, yetkeleri olduğunu söylesinler. (Söyleşiler s.345)

prefection :

Güzeldir, çok güzeldir; elhak Fransız dilinde bir preflection 'dur. (Diyelim s.83)

prensip : umde, ilke. [Ts.].

Prensip halledilmez, konulur, onların dilince söyleyelim, vaz 'edilir. Birtakım düşüncelerden, çözümlemelerden, yani tahlillerden, araştırmalardan sonra bir prensibe varılır, bir prensibin ışığında bir mesele halledilir. (Günce 1953-1955s.72)

primaire : ilk, eski (düşünüş)

Unutma ki oralarda ilkokul öğretmeni düşüncesinden, primaire'ler düşüncesinden yakınan çok. (Prospero ile Caliban s.234)

propos : önermeler, öneriler

Yüzyıllar sonra da Alain'in propos'larında kendini gösterecektir o yenilik... Bu değildi söylemek istediğim. 1906-1914. Demek en yenisi yazılı bu propos'ların kırk iki yıl olmuş. (Günce 1956-1957 s.216-217)

Ne yaptım da Madam, böyle sitemler etmeyi bu kadar kahretmeyi bana reva görüyorsunuz. (Tehlikeli İlişkiler s.144)

reproduction : çoğaltma.

...bir bestenin fonograf için pıllağını alırım, resmin iyi kötü bir reproduction'unu edinebilirim; tiyatro eserini hiç olmazsa okurum. (Karalama Defteri s.34)

reva : yakışır, uygun. [Ts.].

Ama dinleyin sözümü: sıkıldınız mı, bırakın o kitabı; par verdiniz diye bir kere kendinizi üzme, vaktinizi yitirmek reva mı? (Söyleşiler s.49)

Ruseli : Rusya.

...Ruseli'nde, Macareli'nde Leheli'nde daha birkaç yıl önce boyuna yargıllar (mahkemeler) kuruluyor. (Günce 1956-1957 s.143)

saadet : mutluluk. [Ts.].

İnsanın büyük ümitleri, beklemedikleri olduğu zaman haz içinde olduğu sanılır; hiç de öyle değil, en ümitsiz anlarda bile insan saadet duyuyor. (Söyleşiler s.15)

Bir kere öpmek onu bahtiyar ederdi, bu saadeti ben çaldım elinizden. (Tehlikeli İlişkiler s.82)

sağ beğeni : zevk-i selim. [Ts.].

Sağ beğenileri bir yol olanların haline bakan_Bir şeyi, örneğin bir tilciği istemediler mi, hemen yapıştırıyorlar: 'Sağ beğeniye uymuyor bu!' Ruh yerine tin demediği, -sel, -sal eklerini kullanmağı beğenileri kaldırmıyormuş. (Ararken s.91)

Sağ-beğeniye (zevk-i selime) pek bağlıdır. (Günce 1953-1955 s.187)

sağduyu : akl-ı selim. [Ts.].

Belli, sağduyusu var bu Bay Esat Ahmet'in. Öyle büyük davalar dururken dil davasıyla uğraşırlar mı hiç? (Ararken s.107)

Bay Cahit Tanyol veri dururken mu'ta, seçik dururken mütemeyyiz, çelişik dururken mütenakis, sezgi dururken hads, tahaddüs, sağduyu dururken akl-ı selim, yahut selim akıl diyemeyeceğimi söylüyür: İyi, çok iyi! (Dergilerde s.262)

sağın : hekim. [Ts. = 2. fels.yanlışı eksiği olmayan, doğru. Dlt. — (atasagun).].

Sağın (hekim) söylemişti. Umut kalmamıştı artık. (Günce 1956-1957 s.48)

sağınlık : tıp. [Ts. = 1. hekim olma durumu. 2. hekimlik bilgisi.].

Yoo! kuzu kuzu gitmişler yargıcılığa, kişioğlu için tüzenin sağınlıktan yararlı olduğunu taplamışlar (kabul etmişler) (Günce 1956-1957 s.182)

Ankara Bilim-yurdu Sağınlık (Tıp) Kolu öğrencileri ile Tüze (Hukuk) Kolu öğrencileri arasında açık bir tartışı yapılacakmış. Adına 'münazara' diyorlar. (Günce 1956-1957 s.179)

sağıtılma : i. tedavi. [Ds. — (sağıtmak, sağaltmak, sağıltmak)].

Cahit Sıtkı Tarancı'nun sağıtılma (tedavi) için Avrupa'ya Amerika'ya gönderilmesini Ulusal Eğitim Bakanı'ndan diliyor. (Günce 1953-1955 s.322)

sağ-töre : ahlak . [Özs.].

Yurttaşların sağ-töresini (ahlakını) düşünüyörlar da usunu niçin düşünmüyörlar? (Günce 1953-1955 s.296)

Töreyi, sağ-töreyi (ahlakı), gönülleri istemiyörlar demiyörlar, ama birtakım menfaatlerigöetmekten ayrılmıyörlar. (Günce 1953-1955 s.44)

sağun : tabip. [Dlt. — (atasagun).].

...bilim-yurduna gitmişler, orada öğreneceklerini öğrenmişler, tüzeci (hukukçu) olmuşlar, sağun (tabip) olmuşlar... (Prospero İle Caliban s.227)

sağ-yazı : imla. [Ts.].

Bay Tahsin Yücel, Bay Orhan Kemal'in yazısında birtakım sağ-yazı (imla) bozuklukları görmüş olacak ki ... (Günce 1956-1957s.60)

Bay Orhan Kemal'in yazısında birtakım sağ-yazı (imla) bozuklukları görmüş olacak ki... (Günce 1956-1957 s.60)

'Biz sağyazımız (imlamız) yok, hepimiz bildiğimiz gibi yazıyörlar, kimse kural tanımıyörlar.' Diye yakınanlar var ya... (Günce 1953-1955 s.410)

sahihlik : gerçeklik, authenticite.

Sami'nin mısraında daha bir sahihlik, bir authenticité var; söylemek istediğini daha doğrudan doğruya söylüyörlar. (Karalama Defteri s.52)

sakınca : mahzur. [Ts.].

Bakan "sakınca" diyor, "mahzur" demiyor, demek dilimizin arılaşmasını, özleşmesini istiyor. (Günce 1953-1955 s.12)

Anneniz de, siz de, bunda bir sakınca görmüyorsanız... ikisini de bulur getiririm. (Tehlikeli İlişkiler s.49)

Ancak sakıncalarını (mahzurlarını) da unutmamak gerekir. (Günce 1953-1955 s.307)

sakıngan : ihtiyatkar. [Ts.].

Yeni uyanan bir ilgi Julien'i bir sakıngan bir adam etti. (Kızıl İle Kara s.460)

sakınganlık : ihtiyatkarlık.

...bundan sonra muhtaç olduğu sakınganlıktan ayırmasın. (Tehlikeli İlişkiler s. 359)

salahiyet : yetki. [Ts.].

Bir akşam, salahiyet sahibi bir adamın da bulunduğu bir mecliste kimseye ağız açtırmadı. (Günlerin Getirdiği s.19)

saldam : ciddi.

Biz, varlıklı kimseler içinde kendilerini eğlenceye verenleri, saldam işlerle uğraşmıyanları görüyoruz, gözümüze onlar battıyor, ötekileri yoktur sanıyoruz. ("Yoksulluk" Varlık, 1.3.1957)

saldamlı : ciddi.

Ağır, saldamlı kişi bir görüşe bağlanır, gözlerini bir beneğe diker diye bellemişler de onun için...(Günce 1956-1957 s.198)

Yendiler artık karşılındakini, ipliğini pazara çıkardılar, ağır, saldamlı(Ciddi) bir kişi olmadığını gördüler. ("Ataç'ın Güncesi" Ulus, 20.1.1957)

saldamlık : ciddilik .

Sıkıntının, yoksulluğun, büyük acıların bir ağırbaşlılık, bir saldamlık (ciddilik) verdiğini siz de görmüşsünüzdür, ya da gördüğünüzü sanırsınız. (Prospero İle Caliban s.256)

salık : tavsiye. [Ts. = 1. haber. Trs. = 1. haber. Ds.= 1.haber, bilgi.].

Yakınıyorum sanmayın, biliyorum ki bana yol gösterenler, eş dosttan birkaç kişinin salığı ile, yahut salt raslamanın yardımıyla seçtiğim eleştirmeciler beni aldatmadılar... (Söyleşiler s.130)

salık vermek : f. tavsiye etmek [Ts., Trs. – (salık virmek) = 1.haber virmek, bir şeyin bulunduğu yeri tarif etmek.].

Sizin salık vereceğiniz betikleri okursa bakalım onları sizin anladığınız gibi mi anlıyacak? (Söyleşiler s.220)

... onun kitaplarını, yazılarını merak etmiyorlarsa, dokuz arkadaşıyla birlikte o salık verdi, öğütledi diye bir kitabı niçin okuyorlar. (Söyleşiler s.344)

salkı : haber. [Ds. – (salık, salkı, salgı) = 2. bilgi.].

“Sevince” tilciğini iyi salkı (haber), müjde anlamında kullandım...Sevince'nin yanına araç arasında “müjde” dememişim, ya yazarken unutmuşum ya da ... (Dergilerde s.357)

...dört bin yıl öteden getirdikleri salkıları (haberleri) öğrenmek isterdim. (Günce 1956-1957 s.53)

Bize bir kişiden de bir salkı (haber) getiriyor... (Söyleşiler s. 379)

salkılamak : f. haber vermek.

Söylemekle, salkılamakla yetinmiyor, duruyor yapıtlar üzerinde. (“Mutlu Azınlık” Ulus, 21.6.1956)

salt : sadece. [Ts.= 2. mutlak. Trs., Ds. – (saltan).].

Yakınıyorum sanmayın, biliyorum ki bana yol gösterenler, eş dosttan birkaç kişinin salığı ile, yahut salt raslamanın yardımıyla seçtiğim eleştirmeciler beni aldatmadılar... (Söyleşiler s.130)

Salt bir oyun değildir bence dörüt... (Prospero İle Caliban s.212)

saltık : mutlak.

Evet bazı şeyler söylenebilir: bir romandaki kişilerin canlı olması, olayların bir sıra gütmesi, bize olmayacak şeyler gibi gözükmemesi gerekir; ama bunlar dahi saltık, mutlak birer kural değildir. (Söyleşiler s.107)

samimi : içten. [Ts.= 2. bir şeyin en içi kısmı, öz, ilik .].

Yalan söylemek başka samimi olmamak başka şeylerdir. (Söyleşiler s.262)

samimilik : içtenlik. [Ts.].

...içinizde gerçekten bir cevher varsa siz de birtakım hakikatler bulur, samimiliğe erersiniz. (Ararken s.86)

...şu samimilik denilen gururu bir matah sanıp kendini ona veriyor. (Okuruma Mektuplar s.90)

san : sıfat. [Ts.= 1.san, şöret, unvan. Trs. = 1. şöret, ün. Dlt. = 1. san sayı, aded, itibar.].

Timsah atalarının ününü sanını ballandıra ballandıra anlatmış: (Masallar s. 31)

Milyonlarca yıl önce yaşamış yaratıklar, yulkılar (hayvanlar) için kullanılan bir san (sıfat), öyle sunturlu bir söz... (Günce 1956-1957 s.250)

sanal : mevhum, saymaca. [Ts.].

Neyse... Sayıbilimde nombres imaginaires karşılığı sanal sayılar deniyormuş, sanıl belki daha iyi olur. (Söyleşiler s.54)

sanat eri : sanat adamı, sanatkar.

Yani hiçbir sanat eserinde bir nesnenin kendisi değil, ancak sanat erinin kafasında bıraktığı iz vardır. (Söyleşiler s.86)

...sanat hangi ihtiyaçtan doğuyor, şu sanat eri niçin daha çok şu, yahut bu komulara ilgileniyor, olsa olsa bunu araştırır. (Diyelim s.80)

sanduvaç : bülbül [Ds. — (sandugaç, sanduvaç). Dlt.].

Dil bayramı bugün... Dil bayramı, demek benim en sevineceğim, sevinip de coşacağım, coşup da sanduvaçlar gibi şakiyacağım bir gün!.. ("Dil Bayramı" Ulus, 27.9.1948)

Ay ışığında sanduvacın şakıması, suların şırl şırl akması ... ("Niçin" Ulus, 22.11.1956)

sanı : zehap. [Ts.].

Söylediklerimiz, yazdıklarımız, hayatın birtakım komulara bölünmüş olduğu sanısını sürdürüp yalanı perkitmekten başka neye yarar? (Karalama Defteri s.19)

Kötü etmişiz,yanlış bir yol tutmuşuz: devrimlerin biribirinden ayrı oldukları sanısını yaydık. (Ararken s.150)

O bir yalansa, boş bir sanı (zehap)ise bütün uygarlık da bir yalandır, boş bir sandır. ("Dörüdüm Bengiliği" Ülkü, Ağustos 1949)

sanıl : imaginaire, mevhum.

Neyse... Sayıbilimde nombres imaginaires karşılığı sanal sayılar deniyormuş, sanıl belki daha iyi olur.(Söyleşiler s.54)

sankıbak : sersem. [Trs.—(sankı), Ds.—(sankı, sangama).].

El oğlu da sankabak (sersem) değil a! anlar oğseyin (elbette). ("Karalama" Ulus, 24.2.1950)

sanrı : ruhb. birsam, hallucination. [Ts.].

Fransa da onun için "Sanrılar (birsam, hallucination) eken saf bir adamdır, birkaç yıl sőrrealist resimler yaptı sonra da mőrtecilik taslamağa başladı" diyorlarmış... (Dergilerde s.126)

saplantı : fikr-i sabit(sabit fikirli). [Ts.].

Özgürüde şüphe bir düşünce, bir oğreti, bir saplantı değildir, yaratılışının bir gereğidir, içine işlemiş ama kendisinin belki de pek bilmediği, adlandıramadığı bir huydur. (Diyelim s. 24.)

Bu yüzdendir ki özđürlük olmıyan toplumlarda bir çok kimseler birer saplantıya kapılırlar, düşünüklerini sanırlar.Oysa ki saplantıya kapılmak düşünmenin ta kendisidir. (Diyelim s.26)

saptalamak (I): f. ispat etmek.

Öz Türkecilere çok kişiler yağılık gösteriyor, bizim bir yanılmamızı dillerine dolayıp tuttuğumuz yolun çıkar yol olmadığını saptaladıklarını(ispat ettiklerini) sanıyorlar, okurlar da kanıyor onlara. ("Dergilerde" Türk Dili, 1.9.1956)

Birtakım düşüncelemlerle bunun olağan olduğunu saptaltıyamayız. ("eviri" Ulus,15.7.19556)

saptalamak (II) : f. tesbit etmek.

Kalıyor Sait Faik'in sanat anlayışı ne olduğunu saptalamak. (Dergilerde Türk Dili, 1.5.1955)

saptanmak : f. isbat edilmek. [Ts.]

Böyle tanıtımlarla bir kişinin suçlu olduğu da, suçsuz olduğu da saptanamaz (isbat edilemez). (Günce 1956-1957s.32)

saptatmak : f. ispat ettirmek. [Ts.= 1.tespit edilmek.].

Kişiler yaratmak elinden gelmiyor da o kişilere bir takım doğruları saptatmağa (ispat ettirmeğe) kalkıyor. (Günce 1956-1957 s.102)

satak : pazar.[Ts., Ds. = 1. arşı.].

Usları satağa çıkarsalar, Stendhal'inkini neden almayayım. (Günce 1956-1957 s.264)

Bir satakta (pazarda) satıcının türlüşü bulunur...(Günce 1956-1957 s.89)

satıca : çarşı. [Trs. –(satı)= 1. pazar yeri.]

...hepsi değilse de çoğu, bence en iyileri, erdiler artık konuşma dilinin tadına, evlerimizde, gezmede, satıcada nite konuşursak öyle yazıyorlar... (“Türkçesi” Ulus, 8.7.1949)

satış : içtimai sınıf.

Almanların yalnız yüksek satışlarınca(içtimai sınıflarına) tutulan aydın yazarlarının yırlarına değil, tüz yırlarına da Yunan, Latin köğleri işlemiş. (“Hepsi Bizim” Ülkü Eylül 1948)

sav : iddia, these. [Ts., Dlt. = 1. söz, haber, salık, mektup, risale, kıssa, ata sözü.

Trs.= 1. hikaye, kıssa 2. söz, lakırdı, haber. Ds.= 1. laf, söz, dedikodu, bilgi, haber.]

‘Bir dil, bilim-sözlerini kendi köklerinden yapmaz, başka dillerden alır.’ gibi bir sav (iddia) atıyorlar ortaya, bu kısıklığı (zarureti) uzabiliğin (tarihin) hangi öğrencesinden (dersinden) çıkardıklarını göstermeksizin bizim de bilim-sözlerimizi türkçe köklerden yapmamıza engel olmaya kalıyorlar. (Diyelim s.38)

Kişi oğlu dediğimiz... varlık, gene yeni yeni savlar (these ’ler), yeni yeni karşı savlar (antithese ’ler) çıkarıp onlardan bileşimler (synthese ’ler) kurmağa çalışır. (Söyleşiler s.191)

sava : dava. [Ts.= 1. haber, müjde.]

Bana öyle geliyor ki ılımlılar da aşırılar da dil savaşının özünü kavrayamıyorlar. (“Açıklama” Ulus, 23.12.1949)

savcı : müdde-i umumi. [Ts.].

Müddei-i umumi ’yi hepimiz değilse de çoğumuz biliriz; savcı, başsavcı sözlerini ise yeni öğreneceğiz. (Günlerin Getirdiği s.159)

Sanatın ahlak ile ilintisi yoktur diyemeyiz, öyle ise yargıcın ahlak adına bir sanat eserini yargılaması, cezalandırılması doğru değildir diyemeyiz ama o cezayı isteyen savcıya da, veren yargıca da şaşmaktan kendimizi alamıyoruz. (“Sanat ve Ahlak” Ulus, 12.8.1946)

savlamak : f. iddia etmek. [Ts.].

Bu nenlerin birtakım bilginlerce de taplanmış birer doğru olduğunu savlamağa (iddia etmeğe) kalkmasınlar, yeryüzünün düzenini, kişi oğlunun düşünce erincini (rahatını) bozabilirler. (Söyleşiler s.222)

Ben öz-türkçe ile söyleşiler yazıyorum, çoğu onu da başaramadığımı savlıyor (iddia ediyor); doğru olabilir dedikleri, gene de benim tuttuğum yolun yanlış olduğunu tanıtlamaz (isbat etmez). (Diyelim s.114)

savunma : i. müdafaa. [Ts.].

Avukat savunması gibi onların savunması, kişinin kendi kendini savunması gibi değil. (Söyleşiler s.355)

savunmak : f. müdafaa etmek. [Ts.].

Açın Du Belay'nin "Defense et illustration de la langue française (Fransız dilinin savunup ünlenmesi) adlı betisini.Fransız dilinin latinceye göre güçsüz, kurak olduğunu söyleyenlerden yakınıyor.*

**Savunmak: müdafaa etmek (Günlerin Getirdiği s.157)*

savut : silah. [Ts. = 1. yemek kabı , Ds. = 2. tabanca.].

Yalan onun başarıya erişmek için başlıca aracı, başlıca savududur. ("Kurnazlık" Ulus, 30.12.1956)

Yalan onun başarıya ermek için başlıca aracı, başlıca savutudur (silahıdır)... (Günce 1956-1957 s.182)

saygı : hürmet, itibar. [Ts.]

Düşüncesine, duygusuna saygı borçlu olduğumuz çocukluk, bugünün çokiüğü değil, yüzyıllar arasına yayılmış olan çokluktur. (Söyleşiler s.37)

sayı-bilik : mathematique(matematik).

Çocuklar için ayrı bir sayı-bilik, ayrı bir doğa-bilik var mı k ibir gökçe yazın olsun. ("Çocukça" Ulus, 9.8.1956)

Ben okulu bıraktığımdan beri sayı-bilikle uğraşmadım, benim bildiğim tilciklerle de yazsanız, bir sayı-bilik betiğini anlayamam. (Dergilerde s.361)

sayıbilim : matematik. [Ts.= 1. istatistik.].

Hayır, Keziban, onu söyleyecek değildim; başka bir şey düşündüm, onu anlatacağım. Sayıbilimde... ("Gene Dil" Ulus, 16.10.1944)

-Sayıbilim mi?

-Evet, matematik demek hoşuma gitmiyor. (Söyleşiler s.54)

sayı ölçüsü : hece vezni.

Koşuğun (nazmın) tekniği olabilir:aruzun da sayı ölçüsünün de, ama şiirin tekniği olmaz.(Günce 1953-1955 s.325)

Bu yalnız Yunan şiiri, Latin şiiri gibi sayı ölçüsüyle yetinmeyip bir çeşit aruz ölçüsü kullanan şiirlere de vergi değildir. (Dergilerde s.292)

sayış : hesap. [Ts. = 1. sayma eylemi ya da biçimi. Ds. – (sayışmak), Trs. – (sayışmak) = 1. hesaplaşmak, hesaba katmak.].

Kişi oğlunun ilerlediğine inanmıyanlar, yaratılışındaki esizlikler üzerinde durup da iyilikleri, güzellik düşlerini sayışa katmak istemiyenler, kendileri yalnız çıkarları... (Söyleşiler s.197)

Düşünene bir kişi az da düşünse özcül olamaz, bu denli özcül olamaz, başkalarını da katar sayışa (hesaba). (Günce 1956-1957 s.75)

sayışlamak : f. hesaba katmak. [Ds. – (sayışmak), Trs. – (sayışmak) = 1. hesaplaşmak, hesaba katmak.].

Çoğunluğa ayıttıklarını söyleyenlerin –çoğunluğun anlama gücünü, ulaştığı bilgi kertesini ister istemez sayıştıyacıklarından- diyeceklerini kismaları, yalınlaştırmaları, aşağılaştırmaları gerekir. (“Çoğunluk” Ulus, 5.7.1956)

Eskileri, dünküleri, örneğin Homeros’u ya da Shakespeare’i okurken, yaşadıkları çağların törelerini, inanlarını, bilgilerini de düşünmek, sayışlamak gerekir. (“Ekin” Ulus, 30.8.1956)

saylav : mebus. [Ts., Ds. = 1.seçim, seçme.].

Şimdi şurada burada görülen gerilik akımları, onun saylav olduğu günlerde de varmış, ama kendisi yurdun iyiliğini düşündüğü için söylemezmiş onları, açmazmış. (Günce 1953-1955 s.96)

Monsieur Spaak kendi ülkesinde başbakanı, bölemi (partisi) seçimlerde çoğunluğu kazanamadığı için düştü, gene de saylavdır. (Günce 1953-1955 s.44)

saymaca : itibari. [Ts.].

Kişiler arasında eşitlik bulunması gerektiği bir gerçeğin gözemlenmesinden değil, ayrıcalığı olan, ya da doğal, ya saymaca bir ayrıcalığı olan kişinin duyduğu utançtan doğmuştur. (“Mutlu Azınlık” Ulus, 7.6.1956)

sayrı : hasta. [Ts., Ds. – (sayru), Trs. – (sayru).].

Adamın biri sayrı düşmüş, artık kurtulmayacağı benziyormuş. Emcilerin kendisinden umutlarını kestiğini görünce tanrılara yalvarmış, sürü sürü kurbanlar, askılar adanmış.*

*Sayrı, hasta demektir. (Masallar s.38)

...sayrı (hasta) bile olsan, ağrılarımı, sızılarımı unuttur, diriliverirdim.

(Söyleşiler s. 191)

sayrılanmak : f. hastalanmak. [Ts.].

Bü gün üçüncü gündür yatıyorum, üşümüşüm, sayrıldım onun için. Çok sıkılıyorum. (Günce 1956-1957 s.264)

sayrılar evi : hastahane. [Özs., Trs. – (sayru evi)].

Sayrılar evine (hastahane) düştüm. Bu kez önemliye benziyor. “(Son” Ulus, 12.5.1957)

sayrılık : hastalık. [Ts., Trs. (sayruluk, sayruluk).].

Sayrılığımı öne sürerek, o çekişmeden kaçınabilirdim: omuruma yediremedim. (Günlerin Getirdiği s.143)

...doğru bir atasığuna (hekime) koşun, ya gözlerinizde, ya beyninizde sizin bir sayrılığınız (hastalığınız) var demektir. (Söyleşiler s.220)

Işığa çıkardınız mı onu, gözleri kamaşır, bu göz kamaşmasının daha büyük bir iyilik sevincesi (müjdesi) olduğunu anlayamaz da, bir sayrılık (hastalık), bir yıkım sanır. (Prospero İle Caliban s.264)

sazın : kağıt. [Tuva.].

Sanırsınız ki yazağın ucundadır diyeceğiniz akıverir sazının üzerine, şaşırtır, sevindirerek şaşırtır sizi. (Günce 1956-1957 s.64)

Gün olur ak sazın (kağıt) çeker bizi yazı başına oturmağa. (Günce 1956-1957 s.64)

...yazı yazmak için sazın (kağıt) alıyorum...(Prospero İle Caliban s.246)

scenario : senaryo. [Ts.].

Kitabını okuyacağınız scenario ise filminden büsbütün başka bir şeydir; güzel bir hikaye olabilir, ama bir film değildir.(Karalama Defteri s.35)

seçik : mütemeyyiz. [Ts.].

Biçim, bir duyguyu, bir düşüncüyü en iyi,en açık,en seçik olarak belirtecek sözleri, çizgileri, sesleri aramak, onların birbirine uymasını istemek demektir. (Diyelim s.70)

Bay Cahit Tanyol veri dururken mu'ta, seçik dururken mütemeyyiz, çelişik dururken mütenakıs, sezgi dururken hadıs, tahaddüs, sağdıyu dururken akl-ı selim, yahut selim akıl diyemeyeceğimi söylüyür: İyi, çok iyi! (Dergilerde s.262)

seçiklik : vuzuh. [Ts.].

Daha doğrusu artık anlamak değil sezmek istiyoruz.Seçiklik (vüzuh) düz-eyide (nesre) bırakılıyor.onlar bile pek sevilmiyor. (Günce 1956-1957s.59)

Voltaire anlayışı, Voltaire seçikliğı (vuzuhu) ile şiir olmaz. (Günce 1953-1955 s.318)

seçkin : aristocrate (güzide, seçilmiş.). [Ts.].

Dilleri köklü bir dildir, aydınlık dilidir, seçkinler dilidir de onun için. ("Dil Üzerine" Ulus, 31.1.1957)

seçkincil : aristocratique (aristokratik).

...arapça, farsça tilciklerle gerçekten seçkincil (aristocratique) bir yazı dili kuramayız, olanı da sürdüremeyiz. ("Dil üzerine" Ulus, 31.1.1957)

Bu gereksinmeyi, düzenli, aydınlık, anlaşılabilirliğini yıllarla yitirmez, seçkincil bir yazı dili gereksinmesini o duymuyor diye kimse duymasın mı? ("Dil Üzerine" Ulus, 7.2.1957)

seçmecilik : eclectisme(eklektizm): felsefe,eklektizm;çeşitli sistemlerin en uygun görülen yanlarını birleştirerek bir sistem ortaya koyma eğilimine inanan filozofların öğretisi. [Ts.].

...yani Yarattış dergisi bir çığır açmak istemiyor da seçmeciliğe, eclectisme'emi heves ediyor? Dikkat etsinler, o yol sanatta en verimsiz yoldur. (Söyleşiler s.65)

seğirme : raksetme.

Yinin, gereksiz, uyumlu kımıldanmalar istemesi, seğirmesi(raksetmesi) gibi usun da bir seğirmesi vardır: gereksiz işler üzerinde durur, uyumlu sesler, göze güzel görünen çizgi, boya bileşimlerini, tilciklerin bir düzen içinde dizilmesini sever, bunları dinler, bunlara bakarken yaşamayı daha kolay bulur. ("Oyun" Varlık, 15.7.1956)

seğirtmek : f. koşar adımlarla yürümek.[Ts., Trs., Dlt. —(seğirtmek).].

Tinlerin (ruhların) yolu yordamıyla çağırılınca tirge (masa) başına seğirterek üşüşüklerine varıncaya dek... (Diyelim s.113)

seleklilik : kibarlık, mümtazlık. [Ts.= 1. cömert. Ds.= 1. eli açık, cömert.].

Bakan: 'Bir ulusun dilini doğru yazmak kaygısı selekliğini (kibarlığını, mümtazlığını) gösterir...' diyormuş. (Günce 1953-1955 s.139)

selik : kibar.

Ozanları küçümsemek, yeğnisemek (hafifsemek) çok görülür davranışlardandır o ağır başlı, selik değil arayan kimselerde. (Günce 1956-1957 s.146)

Gene de birine bayağı, birine selik (kibar) diyemeyiz. (Günce 1956-1957 s.146)

Sergi-Evi : Sergi-evi (burada özel isim). [Ts.= 1. genellikle sanat yapıtlarının sergilenmesi için yapılmış yapı].

Eski Sergi-Evinden (şimdiki Opera) Çankaya yokuşunun başına değin kendi bahçemizde dolaşır gibi yürüdüğümüz günleri hatırladım. (Günce 1956-1957 s.244)

sergüzeşt : serüven . [Ts.].

Çok kimseler Le Grand Meaulnes'un bir sergüzeşt romanı olduğunu söylediler. (Söyleşiler s.15)

serkeş : dikbaşlı. [Ts.].

Ama bugün ancak serkeş, asi evlatlara yakışan cezayı çekiyor. (Tehlikeli İlişkiler s.288)

sersefil : çok sefil. [Ts.].

Meğer beş kişiyi sersefil etmeleri, elli altı frank içinmiş. (Tehlikeli İlişkiler s.62)

serüven : macera. [Ts.].

Öyküde konunun bir önemi yoksa, bütün o serüven (macera) öykülerini... neden küçük görüyoruz. ("Karalama" Ulus, 19.1.1948)

...bütün o söz oyunlarının altından da ozanın öz duygularını, öz serüvenini sezebiliriz. ("Yaratıcı Ozan" Ülkü, Ekim 1948)

serzeniş : sitem, azarlama. [Ts.].

Tatlı serzenişlerle dolu 11 tarihli mektubunuz... (Tehlikeli İlişkiler s.313)

sevi : aşk. [Ts., Ds., Trs. — (sevü)].

Aşk'ın Türkçesi de sevgi değildir, yalnız, sevi de diyebiliriz. (Dergilerde s.267)

O, sevi (aşk) üzerine Mecnun'dan ne duymuşsa onun okumakla yetiniyor. (Günce 1956- 1957 s.203)

Belli ki yapmanında (auteur'ünde) da oynayanlarda da gerçek dörüt sevisi, dörüt tutkunluğu yok...(Günce 1953-1955 s.405)

sevince : müjde.

“Sevince” tilciğini iyi salkı (haber), müjde anlamında kullandım. Sevince'nin yanına ayraç arasında “müjde” dememişim, ya yazarken unutmuşum ya da... (Dergilerde s.357)

Işığa çıkardınız mı onu, gözleri kamaşır, bu göz kamaşmasının daha büyük bir iyilik sevincesi (müjdesi) olduğunu anlıyamaz da, bir sayrılık (hastalık), bir yıkım sanır. (Prospero İle Caliban s.264)

Shakespeare'indir diye yüzyıllardır okunuyor, inceleniyor, ökelığın (dehanın) belirtileri, sevincesi (müjdesi) aratıyor onda. (Günce 1956-1957 s.81)

sezgi : hads: sezme yeteneği, sezi. [Ts.].

Bay Cahit Tanyol veri dururken mu'ta, seçik dururken mütemeyyiz, çelişik dururken mütenakıs, sezgi dururken hads, tahaddüs, sağduyu dururken akl-ı selim, yahut selim akıl diyemeyeceğimi söylüyor: İyi, çok iyi! (Dergilerde s.262)

sezinlemek : f. fark etmek. [Ts.= 1. sezer gibi olmak .].

...irkilmeden denebilir ki kendileri de sezinlemeden(fark etmeden) dönüverdiler. (“Dil Bayramı” Ulus, 26.9.1956)

sıcak : hamam. [Ts. = 1. ısısı yüksek olan. 2. mec. dost olan, sevgi dolu. Ds. —(sıcak, sıcakdam).].

Benim bildiğim Türkçe “hamam” a “sıcak” denir.”Sıcağa gidiyorum.” sözcüğünü Anadolu'da da İstanbul'da da ,bütün ülkede duyarsınız.”Sıcak” daha doğrusu “ısıcak”...(Günce 1856-1957 s.156)

sıkıdüzen : zapt u rapt, disiplin. [Ts.].

Fıransızların sürrealiste dedikleri şairlerin...bir iyiliği oldu insan oğluna...şairi kurtardı aklın denetinden, sıkıdüzeninden... (Günce 1953-1955 s.109)

sıkı : tazyik. [Ts.= 2. oldukça sık. 3. mec. titizce ve göz yummadan uygulanan. Ds. —(sıkgu).].

Öyle olunca da gene çevrenin sıkısına uyulup belki gene çekine çekine Anayasa'yı yeniden yazacaklar. (Günlerin Getirdiği s.159)

Öldürmekten beter! sıkı altına alıyoruz onları, kendi kendilerine işlemez oluyorlar, birtakım kurallara varıyorlar. (Günce 1953-1955s.109)

Halk şiirini sevmiyorlar...kendilerini düşüncenin sıkısı altına koymaktan kurtardığı için seviyorlar onu. (Ararken s.141)

sın : suret. [Dlt. = 1. boy, bos. Alt.Tuva = 1. boy, endam, gövde.].

Hıristiyanlık 'Tanrı, kişiöğlunu kendi sınırında (suretinde) yaratmıştır.'
Diyerek ... (Günce 1956-1957 s.90)

sınamak : f. imtihan etmek. [Ts. = 2. tecrübe etmek, denemek, yoklamak. Ds. — (sınah, sinak) = 1. denenmiş.].

Az çok anlayabildiklerin de olur, onları bir sına. (Günce 1956-1957s.71)

Yeni düşünenleri öğrenen bir adam, kendi kafasının içindekileri de her gün bir sinamaz olur mu? Sınayınca da bazılarının eksikliklerini görür, yanlış olduklarını anlar, değişir. (Dergilerde s.95)

Ne yapayım? Arapça bilmediğimizden başka,öyle demeğe benim dilim de dönmüyor.Siz de bir sinayın,bakın kolay kolay söyleyebiliyor musunuz? (Söyleşiler s.279)

sınav : imtihan. [Ts.].

Bizim öğretmenlerimiz sınavlarda daha mı yumuşak davranıyorlar. (Günce 1953-1955 s.258)

Neden okumadım, okuyamadım? Bana öyle geliyor, bir okul bitirmemiş, sınavlar geçmemiş olduğum için. (Günce 1956-1957 s.160)

sırtkanlık : alaycı gülüş ? [Ts. = 1. sürekli sırtma huyu olma durumu.].

O sorunun cevabı aranırken bayağılık yolu, bütün sırtkanlığıyla çıkıverir kişinin karşısına. (Dergilerde s.259)

sırtarmak : f. karşı koymak. [Ts.].

Onursuzluk.Hem ödülü almak için bayağılık edecek hem de alamayınca sırtaracak kadar bayağılık edecek...(Günce 1953-1955 s.291)

siğenmek : f. dans etmek.

...kimi çalgı dinler, kimi bediz çizer, kimi yır okur, kimi kalkar oynar, siğenir... ("Mutlu Azınlık" Ulus, 14.6.1956)

simge : sembol. [Ts.].

Prospero'yu, Ariel'i Caliban'ı, usun yarattığı o ölmez simgeleri bilmeyenlere aydın kişi diyemem, denilemez. (Günce 1953-1955 s.365)

sin : mezar. [Ts., Dlt. — (sın). Trs., Ds., ET. = 1. vücut, ceset].

Gerçi 'Beşikten sine dek öğrenmeli' imiş ama bir gün geliyor, insan öğreneceği şeyin doğruluğunu anlayamıyor; kafa kalınlaşıyor. ("Düşü Görüşme" Ulus, 22.1.1945)

Onlar sinleri (mezarları) içinde kımıldamaksızın öyle yattıkları için dirilerin kımıldamalarına yeğnisiyerek (istihfafla) bakarlar. (Söyleşiler s.212)

siyasal : siyasi, politik. [Ts.].

'Siyasal yergileri umuttunuz,' dedi. (Kızıl İle Kara s.53)

sizceleyin : sizin gibi. [Trs. — (sizcileyin).].

Sizceleyin bir okuru kaçırsam ne olur benim durumum. (Dil Devrimi Memleket, 26.9.1947)

sizin⁵⁵ : şüphe.

...bir tilciğin Türkçe olduğundan küçük bir sizin (şüphe) uyansın içinde, bırakıveriyorsun onu. (Günce 1956-1957 s.71)

sizinci : şüpheci.

Bilime inanmak sizinci kalmak demektir. (Günce 1956-1957 s.140)

sizincilik : şüphecilik.

Başımız göğe erecek demek, birtakım inaklara, öğretilere saplanıp düşünmeden kurtulmak erincine (rahatına) kavuşmak demek değil de, bir gün kişioglunun usuyla bütün doğruları bulabileceğine inanmaksa, ancak sizincilikle başımız göğe erebilir. (Günce 1956-1957 s.140)

sizinlenmek : f. şüphelenme.

Dövüşken olmamayı, eskiden düşünülmüşlerle yetinmeyip sizinlenmeyi (şüphe etmeyi) bir alçalma değil, bir yükselme sayanlardanım. (Günce 1956-1957 s.131)
Yazarlarımızın çoğunda, hepsinde de diyebiliriz, kendi değerlerinden sizinlenme yok... ("Kuzgun" Ulus, 25.11.1956)

sizinmek : f. şüphe etmek. [Ts. — (sezinmek). Ds. — (sezinmek) = 1. bir işi olmadan önce duymak.].

⁵⁵ Ataç, bu kelimeyi, "sezmek, sezinmek" fiillerinden ses değiştirerek oluşturmuş olabilir

Le Dantec Türk olsaydı sizinmeyin (şüphe etmeyin) pek bir özenle kullanırdı Arapça, Farsça tilcikleri. (Günce 1956-1957 s.74)

snopluk : züppelik:İng. *snob*.Cambridge’de asilzade olmayan öğrenci.(18.yüzyılda soylu olmadığı halde soyluların tavırlarına özenen öğrenci anlamında). [Ts.= 2. özentî, züppelik.]

-Yani Keziban züppelik, snopluk edersin ona güzel diyiverirsin. (Sözden Söze s.171)

soğundurmak: *f.* decourager etmek.[Frs.= 1. gözünü korkutmak, cesaretini kırmak, yıldırmaq.]

Onların gönlünü kırdıktan başka onların yaptıkları işi sürdürmek isteyenleri de soğundurur (decourager eder). (Günce 1956-1957 s.231)

soluk ⁵⁶: ruh, esprit.

Arap yazısını bırakmayan her aydının, her okuryazarın içinde...bir eski düşünüş, gerilik (irtica) soluğu (ruhu) vardır... (Günce 1953-1955 s.239)

Ben o derginin soluğundan, yani esprit’sinden, düşünüşünden hoşlanmadım. (Diyelim s.67)

somut ⁵⁷: muşahhas . [Ts., Dlt. — (som) = 1. katı, külçe. Trs. — (som)= 1. tam, bütünüyle.]

Somut söyleyiş, soyut söyleyişten daha ozancadır, anlatmak istediğimizi gözlerimiz önüne çizer, bir “görünüş” yaratır. (Günce 1956-1957 s.218)

somutlaşmak : *f.* muşahhaslaşmak. [Ts.].

Birer adları, birer yüzleri vardır da onun için.Bununla somutlaşırlar, gerçekleştirirler sanki. (Günce 1956-1957 s.108-109)

...soyut bir kavramın adı olmaktan az çok çıkmış, sanki somutlaşmış. (“Bir Oyun” Ulus, 15.1.1949)

somutlaştırma : *i.* muşahhaslaştırma. [Ts.].

⁵⁶ TS’lerde bu kelimenin “ruh” anlamına rastlayamadık. Ataç, “esprit “ kelimesinin Fr. sözlükteki anlamını kullanmış. Frs’de esprit = ruh, düşünüş, karakter, muhakeme, tin, mizah , espri.anamlarına gelmektedir.

⁵⁷ Sözlüklerdeki anlamlarımdan da anlaşıldığı gibi bu kelimenin kökü kesin olarak belli değildir.

Les Liaisons dangereuses'ı çevirirken, *Laclos*'nun değişini somutlaştırmaya çalıştım. (Dergilerde s.287)

sonate : müz. allegro, adacyo, andante gibi türlü karakterde üç ya da dört bölümden oluşan, bir ya da iki çalgı için yazılmış müzik yapıtı. [Ts.].

O çaldığı sonate neyi anlatıyormuş? bilmiyoruz ; ama symphonie'lerin çoğunda bir şey söylemek istemiş. (Söyleşiler s.141)

sonnet : klasik Avrupa şiirinde kullanılan 14 dizeli bir nazım şekli. [Ts.].

Kekemeler uzun yazamazlarmış.Heredia'nın hep sonnet yazmış olması da bu yüzdenymiş. Olabilir...(Günce 1956-1957s.234)

Emin Bülent'in "Kim" manzumesi kadar imaleli bir "sonnet "kaleme almıştım, hem de tam bir "sonnet"..(Günlerin Getirdiği s.50)

sonteşrin : teşrinisani(kasım). [Ts.].

Geçen yıl uçakla bizim bir de Bolu safamız oldu. İlkteşrinin son, sonteşrinin ilk günü müydü, neydi? (Günlerin Getirdiği s.23)

sonuç : netice . [Ts.= 2. maksat, bir anlatımda varılan temel düşünce. Trs. — (sonuç, son).].

Nite elde edilmiş bu sonuç? İşçiler katının ayaklanması, tüzcelerini gücün koparmasıyla mı? (Varlık, Aralık 1956)

Bence bu... bizde yıllardan beri süren edebiyat öğretiminin, yanlış bir yolun doğal sonucu, tabii neticesi'dir. (Dergilerde s.172)

sorduk : soru.

Bay Vedat Günyol'un birtakım sordukları var, onlara cevap vermeli. (Günce 1953-1955 s.205)

sorgu : istintak. [Ts., Ds.—(sorgucu) = 1. soru sormaya yetkili kişi.].

Yazar var ölümünden iki bin yıl sonra sorguya çekiliyor, okurları aldatmış, yanlış yollara götürmüş olması suç sayılıp yüzüne vuruluyor. ("Yazar ile İşçi" Ekim Varlık, 1956)

soru (I) : sual. [Ts., Trs.= 2. hesap.].

"Siz alıcılarda ne gibi nitelikler, artamlar(meziyetler)arıyorsunuz?"Diye bir soruşturma açmak kimsenin usuna gelmemiştir...Yazarlar ise sık sık karşılaşılır bu soruyla, uğraşlarının başlıca sorunlarından biridir.(Prospero ile Caliban s.249)

soru (II) : problem, mesele.

Bay Ceyhun Atuf Kansu mes'ele yerine de soru diyebilirdi... (Dergilerde s.216)
Ama şu 'problem' tilciğini neden kullanıyor? 'Soru' diyemez mi onun yerine? Ya
'Garpta' demesi? 'Batı' demek dururken. (Dergilerde s.250)

sorum : mesuliyet. [Ts.].

Samimi söz, ilerisini, gerisini iyice düşündükten sonra, bütün sonuçların
bütün sorumunu kabul ederek söylenilen sözdür. (Diyelim s.60)

Kişide bir sorum duygusu, sorum korkusu vardır. (Söyleşiler s.345)

sorumlu : mesul. [Ts.].

Bizim dilimiz ilerliyememiş, gelişememişse onun o durumundan biz sorumluyuz.
(Ulus, Söz Arasında 4.11.1949)

sorumluluk : mesuliyet . [Ts.].

İşçinin de bir sorumluluğu var: çürükse yaptığı ağıdıklı (kusurlu) pürüzlü ise
yakınıyorum. ("Yazar ile İşçi" Varlık, Ekim 1956)

sorun : mesele. [Ts.].

Ancak son günlerde daha iyi anladım, o sorun kolay kolay
çözümünecek (halledilecek) bir sorun değil. (Diyelim s.40)

Böyle bir tuhaflık buldular, işi alaya aldılar mı sorun (mesele)
çözüldü sanıyorlar. (Prospero İle Caliban s.228)

Kovacaktım Keziban'ı; dil sorunundan (meselesinden) bezmiştim.
(Söyleşiler s.192)

soruşturma : i. anket, mülakat. [Ts. = 1. tetkik, tahkik, bir konu hakkında
ayrıntılılarıyla kovuşturma yapma eylemi. 2. tahkikat; bir idari veya adli makamın
yönettiği inceleme.].

Soruşturmasına cevap vermeyen birkaç kişiye kızmış, Bay Kemal Aydın böyle
söylenip gidiyor. (Dergilerde s.207)

Siz alıcılarda ne gibi nitelikler, artamlar(meziyetler)arıyorsunuz?" Diye bir
soruşturma açmak kimsenin usuna gelmemiştir.(Prospero ile Caliban s.249).

Mavi'nin mayıs sayısında 'ayak üstü konuşmalar' diye bir soruşturma var.
(Dergilerde s.197)

soy (I): klasik . [Ts.= 1. seçkin].

“Klasik” Latince “yüksek sınıftan, soy eser” demekmiş ...Klasik eser yüksek sınıftan soy bir eser olduğu için, yeni yetişenlerce örnek diye gösterilir. (Günlerin Getirdiği s.53-54)

Orhan Kemal’in soy bir Anlatıcı olduğu beliriyordu onda. (Söyleşiler s.374)

soy (I) : ırk. [Ts. = 1. aynı nitelikleri haiz olan, aynı soydan, aynı ırktan.].

Okuma betiklerine alınan yırların da çoğu bu soydandır. (Günce 1956-1957s.238) .

soysuzlaşmak : tereddit etmek. [Ts.].

Bizanslılar, yozlaşmışmış, soysuzlaşmışmış, dövüşkenlik gücünü yitirmişlermiş, aralarında anlaşamıyorlarmış..(Söyleşiler s.370)

soyut : mücerret, abstrait. [Ts.].

Türkçeye soyut bir deyiş yeteneği kazandırmaya çabalasaydım daha iyi olmaz mıydı? (Dergilerde s.287)

...dörütmenin toplumdaki görevi soyut (mücerret) bir güzellik kaygısı gütmek olduğunu söyleyenler de var... (“İlkeler” Ulus, 3.11.1947)

Hani şimdi soyut (abstrait) bediz diyorlar...(Günce 1956-1957 s.167)

soyutlama : i. abstraction:(tecrit). [Ts.].

Bizim gözlerimiz gerçeğe dikili, soyutlamağa (abstraction’a) gidemiyoruz, Avrupa’daki türlü ulusların özelliklerini görüyoruz, kafamızın içindeki gözle göremiyoruz. (Günce 1953-1955 s.87.)

soyyapıt : classique (klasik).

Orhan Burian, soyyapıtların classique eserlerin çevrilip yayınlanması işinin bilim yurduna, üniversiteye bırakılmasını daha doğru bulmuş. (Dergilerde s.141)

sövgü : küfür. [Ts.].

Küfür Julien’e köpürdü ,açgözlü diye sövgüler savurdu ve öbür oğullarına da danışmaya gitti. (Kızıl İle Kara s. 29)

Birkaç da sövgü öğreniyorlar,o da işlerine yarıyor.Eşref bir yergici değil, bir sövgücüdür. (Günce 1953-1955 s. 401)

sövgücü : küfürbaz.

Birkaç da sövgü öğreniyorlar, o da işlerine yarıyor. Eşref bir yergici değil bir sövgücüdür. (Söyleşiler s. 401)

sövüşme : i. küfürleşme.

Önce övüyorlar birbirilerini, sonunda iş kavgaya, sövüşmeye dökülüyor.
(Dergilerde s.176)

Topların, bombaların gürültüleri arasında sövüşme sesleri pek işitilmedi. (Karalama Defteri s.24)

sövüşmek : f. küfürleşmek. [Ts.].

Birinci Dünya Savaşı'nda çarpışanlar, en çok Fıransızlarla, Alamanlar dört buçuk yıl ağız dolusu sövüştilerdi: birbirlerine yaban dediler, yozlaşmış dediler, demediklerini komadılar. (Karalama Defteri s. 23)

söydeşi⁵⁸: yani.

Arı bir türkçe kurmağa özenenlerin söydeşi (yani) benimle benim gibilerin ne olduğumuz biliniyor artık: sözüm derneğinizden irak, urukçuymuşuz (ırkçıymışız) biz.
(“Karalama” Ulus, 24.2.1950)

Yunanca ile latinceye, söydeşi (yani) köklere gitmezsek, bilelim ki Batı uygarlığına girmiş olmalıyız. (Diyelim s.41)

söylenme : i. kendi kendine konuşma. [Ts.].

İyice anlaşılır bir yazı değil, bir söylenme, homurdanma. Bay Yalçın Tura doğrudan doğruya konuşma dilini deniyor. (Dergilerde s.281)

söyleşi : edb. sohbet. [Ts. = 2. söyleşmek.].

Sizin şiirlerinizi, eleştirme yazılarınızı öven şöyle ufak bir söyleşi yazıverseydim, iyi etmez miydim? (Ararken s.164)

Memet Fuat görmemiş, ben de “şive taklidi” konusu üzerine düşündüklerimi, Ulus gazetesinde çıkan “söyleşi”lerimin birinde anlattım. (Dergilerde s.159)

söylev : nutuk, hitabe. [Ts.].

Bir gün Demades Atinalılara bir söylev veriyormuş. (Masallar s.68)

Çekilen söylevleri dinlediniz mi? (Günce 1953-1955 s.61)

söylevci : hatip. [Ts.].

Söylevci düşünüşü...Parlak lakırdılarla çekecekler. Bir takım Arapça tilcikleri bırakmamaları da bu yüzden. (Günce 1956-1957 s.57)

⁵⁸ Bu kelimenin türetiliş biçimiyle ilgili olarak Tekin (1963 : 412) şunları yazmaktadır: “Yani” anlamındaki *söydeşi* de şöyle kurulmuş olsa gerektir. Önce *söylemek* fiilinden *söy* çıkarılmış, sonra buna *-daş* ekinin ince vökalli şekli ve *-i* iyelik eki getirilmiştir. *Söylemek* fiilinin yapısına *-le* ekinin varlığı inkar edilmemekle beraber bu kelimenin *söy*'den türediği de kolayca iddia ve ispat edilemez. *-daş* ekinin vokal uyumuna sokulması da gramere aykırıdır. Çünkü bu ek ince vökalli kelimelere de *-daş* olarak eklenir: *meslek-daş, din-daş* gibi.

söylevcilik : hatiplik . [Ts.].

Adnan Benk'in yazısından son aldığım satırlarda bir söylevcilik kokusu var, benden öğüt kendisine, bundan kaçının. (Dergilerde s.108)

söylev çekmek: f. nutuk çekmek.

Ama değil, söylev çeker gibi yazıyor. Konuşmak başka söylev çekmek büsbütün başkadır.(Dergilerde s.78)

söyük : duvar. [Ds. = 2. duvar üstü 3. dam saçağı].

Atalarımız... göstermişler bize yaşayacağımız alanı, uçlarını çizmiş, söyüklerini (duvarlarını) dikmişler. (Prospero İle Caliban s.263)

söz : kelime.. cümle. konuşma [Ts.].

Ama neden" yalan" diyorsun. Önce" ikilik" dedin, belki daha uygundu o söz. (Ararken s.155)

"Türk dili lügatına sahip olmak" sözüne bayıldım doğrusu! güzel Türkçe yazmak böyle olur. (Diyelim s 36)

Ama ben bir kurul adına, mükafat dağıtan bir kurul adına söz söylemiyorum..(Söyleşiler s. 236)

sözbirliği etmek : f. ağız birliği etmek, anlaşmak. [Ts.].

Çıkarı belki de daha iyi sağlıyor, ne yapacak ilkelerle? ilkeler karın doyurmaz. O da dilbirliği eder, sözbirliği eder kendi gibi düşünmeyenlerle. (Günce 1953-1955 s.363)

sözcük : kelime. [Ts.].

Benim bildiğim Türkçe "hamam" a "sıcak" denir. "Sıcağa gidiyorum." sözcüğünü Anadolu'da da İstanbul'da da ,bütün ülkede duyarsınız."Sıcak" daha doğrusu "ısıcak" ...(Günce 1856-1957 s.156)

Sizden bir tek sözcük diliyor, onu da çok görüyorsunuz. (Tehlikeli İlişkiler s. 78)

söz dizimi : nahiv, syntaxe. [Ts.].

O yazarlar açıkça söyleyecekler söyleyeceklerini, konuşma dilimizin söz dizimine (nahvine) göre söylerler, öyle yazarlar. ("Türkçesi" Ulus, 8.7.1949)

Sıkıntımız bilelim ki yalnız kelimedenden yana değil, asıl söz diziminde, syntaxe'ta sıkıntı çekiyoruz. (Söyleşiler s.324)

sözdizisi : nahiv.

Benim Türkçeye bir saygısızlığım daha varmış: Türkçenin sözdizisini, nahvını bozuyormuşum. (Ararken s.166)

söz ebesi : laf ebesi (herkese söz yetiştiren). [Ts.].

Neme lazım! Şairlerle tartışmaya mı gireceğim? Söz ebesi onlar başa çıkabilir miyim? (Ararken s. 87)

söz oyunu : cinas.

Karl Kraus, söz oyununun (cinasin)başı başına alınınca ,bayağı, kaçınılacak, iğrenilecek bir şey olduğunu söylüyor. (Günce 1953-1955 s.170)

stenographie : stenografi.:Yun.Kaydedilen ya da radyo ve televizyondan yayımlanan sesleri, ses kaynaklarının ortamdaki dağılımına uygun olarak iletme tekniği, monofoni karşıtı. [Ts.].

Bilmiyor muyuz Arap yazısını stenographie diye kullanmadıklarını? alışık oldukları için bırakamadıklarını. (Günce 1953-1955 s.410)

su : zaman, saat, hal. [Ts. = 1 akarsu. 2 . su. Dlt. —(suw) = 1. su. Trs. = 2. tarz, yol, hal, durum. Ds. = 2. perde vs. süsü. 3. huy, yaratılış. 4. zaman , vakit. 5. hal, durum.].

En ummadığımız sular da, kendi kendimize kurduğumuzu övünerek sandığımız bir düşünceyi, bir düşün örgüsünde o yalanların izleri, yankıları geliveriyor. (Söyleşiler s.129)

O taşlar acıtmaz beni, umulmadık bir suda sevgiliden geliverecek bir esenleme gibi yüreğimi aydınlatır, güneşler doğurur gönlümde. (Söyleşiler s.289)

su doğuran : hidrojen.

Mekteplerimize yunanca ve latince dilleri konmadan oksijen, hidrojen, antoloji, fizyoloji, jeoloji gibi kelimeleri almak hiç doğru bir iş değildir. Bazılarının önergelediği gibi, ekşi doğuran, su doğuran gibi kelimeler almak bin kere daha hayırlıdır. ("Bir Kelimenin Yazılışı" Tan, 9.9.1935)

sudan : satıhta, yüzde (kalan) . [Ts.= 1. önemsiz, boş, saçma, baştan savma.].

...benim yazılarımı pek sudan buluyormuş. Kendisi 'sudan demiyor' yüzde, satıhta kaldığımı söylüyor. (Diyelim s.87)

sunturlu : yaman. [Ts.= 2. dehşetli, berbat. Ds. = 1. karışık, zor. 2. kirli. 3. gösterişli, görkemli, saygın.].

Milyonlarca yıl önce yaşamış yaratıklar, yulkular (hayvanlar) için kullanılan bir san (sıfat), öyle sunturlu bir söz... (Günce 1956-1957 s.250)

sunum : arz. [Ts.].

Değil mi ki istek var, sunum(arz) da olacak. ("Genel Eğitim"Ulus, 19.7.1956)

sunut : takdim.

Bay Haşim Nezihî Okay bir Aşık Dertli Divanı çıkarmış. Üzerinde pöhpöhlü bir sunut: (Günce 1953-1955 s.238)

sunutlamak : f. ithaf etmek.

Necati Cumalı 'Günaydın' adlı şiirini bana sunutlamış (ithaf etmiş), çok sevindim bunu görünce. (Günce 1953-1955 s.313)

Bay Yurtay Göker bana şu sözlerle sunutlamış (ithaf etmiş) o betiği. (Günce 1953-1955 s.338)

suözü : hydrogene.

O bakımdan Türkçede, örneğin 'suözü' güzeldir de hydrogene yabandır, yabancıdır. (Günce 1956-1957 s. 147)

'Su-özü' yerine 'hydrogene', 'tınbilim' yerine 'psykhologi' demekle ne Türk ulusu yıkılır, ne de dili yıkılır. ("Gene O Aranç" Ulus, 20.9.1956)

surrealisme : sürrealizm (gerçeküstüçülük akımı). [Ts.].

Cubisme, symbolisme, surrealisme, futurisme gibi birtakım çığrları, akımları bir buyrukla sanat alanından dışarı atmağa kalkıyor. (Diyelim s. 69)

susku : sükut. [Ts.].

Bir şair: "Mezar hemen susku ister" demiş.Susuveriyor insan.Korkarak, içi yanarak susuveriyor. (Günce 1953-1955 s. 89)

Doğrusu pek hoşuma gitti bu. Hani şu bir dakikalık susku yok mu? Onunla iyi bir alay bu. (Günce 1953-1955 s.275)

Bir dakikalık suskunun ne olduğunu bir türlü anlayamadım. (Günce 1953-1955 s.275)

sü atasagun : askeri hekim. [Dlt. — (sü) = asker.(atasagun) = hekim.].

Bu son günlerde iki beti aldım. Birini sü atasagunlarından Rıza Doğrusoy göndermiş. ("Dilimiz" Ulus 7.7.1947)

süçü : şarap. [Dlt. — (süçük), Trs. — (süçi,süci) = 2. içki içme. Ds. — (süci, sünci)].

Benim gönlüm öyle değil bugün, bana sücüler sunamıyacak, avutamıyacak beni. (Son Havadis, Yalnızlık 3.11.1955)

süre : müddet. [Ts.].

Bunun gibi yaşamı süresince (hayatı müddetince) öğrendiklerinden izler saklamıyan, onları benimsemiyan, onlara bağlanmıyan bir kişiye de... ("Kendi Kendime" Ulus, 6.5.1949)

sürek : devam. [Ts.].

Yazarın bu yıl çıkardığı yapıt, kişilik bakımından, deyiş bakımından, geçen yıl çıkardığını andırabilir onun bir süreği (devamı) olabilir. (Prospero İle Caliban s.245)

sürrealist (surrealiste) : sürrealist(gerçeküstücü). [Ts.].

'Geçici modalar olan fütürizm, sürrealizm (derginin imlasını olduğu gibi bırakıyorum) v.s.'yi taklit ile hiçbir şey yapılamıyacağına peşinen (umarım ki bu peşinen sözünü Fuad Köprülü söylememiş, derginin yazarı uydurmuştur) inanmalıyız.' (Söyleşiler s.66)

Büyük dörüt ise, cubiste'leri, surrealiste'leri, bu akımlara az çok bağlanabilecek bütün dörütmenleri ile, kısacası yeni dörüt, eskiden büsbütün başka, büsbütün yeni bir anlayış, bir duygulanlık kurmaktadır. (Günce 1956-1957 s.58)

süyün : parça. [Ds. – (süyüm) = 1. bir parça.].

Bana öyle geliyor ki, Fazıl Hüsnü Dağlarca Türklerin İstanbul'a girişini anlatan bir koçaklama yazıyor, bu "Eski İstanbul"da onun bir süyünü... ("Bir Dergi" Ulus, 13.1.1950)

süyüncü : müjde. [Ds. – (süyümcü) = 1. muştucu. Alt. – (süyünmek) = 1. sevinmek.].

Dile özenen gençler çoğalıyor. Bundan daha güzel bir süyüncü (müjde) mü olur bizim için? (Dergilerde s.330)

süzük : süzülerek, baygın (bakış). [Dlt.= 1. süzük, süzölmüş.].

...bütün şairler, yazarlar süzük, baygın bakışlı olacak, ah edecek, vah edecek, çağımızdan hoşlanmayıp eski günlerin özlemine çekecek, ölmüş düşünlerle geçinip gidecek. (Ararken s.91)

symboliste : sembolist: 19. yüzyılda moda olmuş bir sanat akımı. [Ts.].

Symboliste'ler çığırının şairlerini hepimiz ondan öğrendik.(Söyleşiler s.305)
Monsieur Gide'in eleştirmecilikte büyük eserlerinden biri de edebiyatı,
Symboliste'lerin dar aleminden kurtarıp açık havaya,gerçek dünyaya çıkarmış
olmasıdır. (Ararken s.115)

symphonie : senfoni. [Ts.].

O çaldığı sonate neyi anlatıyormuş? bilmiyoruz; ama symphonie'lerin
çoğunda bir şey söylemek istemiş... (Söyleşiler s.140)

şart : koşul. [Ts.].

İnsan erkeklerin yanında, daima imtihan oluyor gibidir; kadınların yanında
ise hicabı, terbiyeyi unutmamak şartıyla, gönlünce konuşabilir. (Günlerin Getirdiği
s.17)

şaşak : harika.

Onu da derler, derler de gösterirler bize uygarlık dilinin ne şaşaklar
yaratabileceğini. ("Sözden Söze" Ulus, 3.2.1950)

şaşalamak : f. hayret etmek. [Ts.].

Keziban'ın bu sözüne şaşaladım: (Söyleşiler s.89)

Kapının önünde yanında sanki soyunmuş, dökünmüş gibi duran bir gençle
birlikte olduğunu düşünüp şaşaladı. (Kızıl İle Kara s.39)

şaşkı imi : nida(ünlem) işareti. [Ts.].

...örneğin eleştirmeci sözünün yanına ayraç içinde şaşkı imi koymuş yani şu
(!). (Dergilerde s.192)

şatafat : gösteriş. [Ts.].

Ama bir dakika susmanın sözde bir güzelliği, şatafatı var...(Günce 1953-
1955 s.276)

şekilperest : formaliteci. [Ts.].

Bay Memet Fuat şekilperestlere yıldırımlar yağdırırken bunlardan hangisini
düşündüğünü pek anlıyamıyoruz, hep biçimi önemlememesinden. (Diyelim s.70)

şerit : film. [Ts. = film anlamı yok.].

Orta uzunlukta bir şerit, binlerce dolara mal oluyor. Harcanan parayı
çıkarmak gerek. Bunun için de, çare yok! kalabalığın beğenisine uyulacak. (Günce
1953-1955 s.396)

Gördüğüm birkaç şerit iyi değildi de onun için, soğuttu beni o eğlenceden.

(*Günce 1953-1955 s.296*)

şevk : arzu, heves. [Ts.].

On bir yıl olmuş...Ahmet Haşim öleli uzun bir zaman geçtiğini yüreğimdiki sızının dinmiş, yerini hatıranın melaline, hüznüle şevkin birleştiği o emsalsiz duyguya bırakmış olmasından anlıyorum. (Günlerin Getirdiği s.62)

şuurlandırmak : f. bilinçlendirmek.

'Tenkidcinin görevi yazarla okur arasına girmek, simsarlık, kılavuzluk etmek değildir. Sanat eserine karşı kamunun duyduğu şuursuz tepkiyi şuurlandırmaktır' diyor. ("Söz Arasında" Ulus, 30.10.1944)

şuursuz : bilinçsiz. [Ts.].

'Tenkidcinin görevi yazarla okur arasına girmek, simsarlık, kılavuzluk etmek değildir. Sanat eserine karşı kamunun duyduğu şuursuz tepkiyi şuurlandırmaktır' diyor. ("Söz Arasında" Ulus, 30.10.1944)

şüphe : kuşku. [Ts.= 2. karasızlık.].

...yavaşça söyliyeyim, sizin içinizde şüpheler uyandırabilirsem ... (Okuruma Mektuplar s.11)

tabansızlık : mec. korkaklık. [Ts.].

Kendisi sevmezmiş, beğenmezmiş batırları. Bencillik, tabansızlıkmiş onlarınki... (Günce 1956-1957 s.84)

tabiat : doğa. [Ts.= 2. özgül karakter, huy.].

Gönlüm hiçbir doğruyu inkara razı olmuyor. Bakın bir tabiata: kara ile ak yan yana... (Okuruma Mektuplar s.11)

tabula rasa : tabula rasa:(*Lat-fels*);Aristoteles'ten gelen, zihnin deneyden önce boş bir levha olduğunu öne süren, böylece deneyciliğin temelini belirleyerek doğuştancılıkla, usçulukla karşıtlaşan formül. [Ts.].

Kendi yargılarımızı, kendi kanularımızı bulacağız, bunu için bir tabula rasa yapmak, bütün öğrendiklerimizi, bize aşılana bir yana bırakıp, umutup yeni baştan düşünmek gerek. (Günce 1953-1955 s.81)

tadık : zevk.

Neden?bir tadık (zevk) aldığınız için mi?Değil. Yeni betikler üzerine söz söylemeyi kendinize uğraş edindiğiniz geçiminizi o işle sağladığınız için...Bir eğlence, bir tadık olmaz okumanın böylesi. (Günce 1956-1957 s.94

tadım : zevk. [Ts.= 2. tadına bakmak amacıyla ağza alınan miktar.].

Bu ülkede okuma tadımının genişleyip yerleştiğini görüyorum da onun için. ("Çeviri Üzerine" Ülkü, Ocak 1948)

takatsiz : mecalsiz. [Ts.].

Ortalık kavrulurken, mecalsiz, takatsiz bir yere uzanıvermekten başka ne geliyor insanın aklına. (Okuruma Mektuplar s.114)

takılma : i. söz atma. [Ts.= 2. bir şeyin üzerinde ilgi duyarak durma.].

Takılmalar bana yanlışımlı gösterebilir, eksiklerimi gösterir. Düşüncemin doğru olduğunu da gösterir. (Günce 1956-1957 s.184)

takışma : i. itiraz. [Ts. 1. dalaşma, ağız kavgası yapma.].

...ancak her işin bir inan üzerine kurulabileceği sanısına dayamışlardır.Bu yüzden en küçük bir takışmaya, itiraza bırakmıyorlar. (Karalama Defteri s.15)

Bu takışmayı (itirazı) doğrusu pek anlamadım ... (Söyleşiler s.214)

takriz : bir eserin başında veya sonunda yazılan övme yazısı. [Ts.].

Batı aleminde görüp eleştirmeye, yani tenkide de özendik, elimizden geldi mi?Hayır, ancak takriz yazmağı başarabildik, ya takriz, ya kötüleme... (Karalama Defteri s.57)

talkalı : zararlı.[Dlt. — (talkmak, talkamak) = 1. zarar vermek.].

Bunları edinmek de gençler için iyi değil, büsbütün talkalıdır (zararlıdır). ("Sözden Söze" Ulus 15.12.1947)

tamah : açgözlülük. [Ts.].

İnsan tamaha kapılıp elindekinden fazlasını istedi mi, elindekini de yitirir, bu masal işte onu gösteriyor. (Masallar s.66)

tamahkar : açgözlü. [Ts.].

...kaskanç bir Afrikalı, tamahkar bir faizci... (Günlerin Getirdiği s.44)

tamamlaşmak : f. bütünleşmek. [Ts.].

Kadını önemsemeyen uygarlıkları da sevmem. Yalnız incelikten yoksun, kaskatı oldukları için değil, tamamlaşamadıkları, bütünleşemedikleri için. (Günce 1953-1955 s.226)

tamamlayıcı : mütemmim. [Ts.= 1. bütünleyici.].

O bezekleri, iç bezekler, dış bezekler diye ayırmayınız, ikisi de lüzumludur, ikisi de biribirinin tamamlayıcısıdır. (Söyleşiler s.269)

tamu : cehennem. [Dlt., Trs., Ds. – (tama, tamo, tamuğ).].

Şişirir gözünde, bir gün içinde, bir kıpıda (anda) sıkıntıdan rahata kavuşacağını, tamudan uçmağa (cehennemden cennete) geçivereceğini sanır. (Günce 1953-1955 s.377)

tanmak : f. tuhaflaşmak, şaşırarak. [Dlt.– (tanlamak)=1. taaccüp etmek, şaşmak. Trs.– (danmak). Ds.= 2. kınama. 3. aldatmak.].

Keziban tanmalı tanmalı bir baktı yüzüme: ‘tanmalı tanmalı’ sözünü de ‘tuhaf tuhaf’ yerine kullandığımı kendisine söylemedim, büsbütün tanar, büsbütün şaşırırdı. (Söyleşiler s.171)

tanık : şahit. [Ts.= 2. mec. bir gerçeğin tanıtlanması için öne sürülen örnek. Dlt. –(tanuk)., Trs. – (tanuk, danuk, tanuh).= 2. kanıt, delil, hüccet. Ds. – (tanuk).].

Bir aydır Ankara’dan ayrılmadığımıza tanıklarınız var, onu biz de biliyoruz, ancak bu sizin Paris’te bir kişiyi öldürmediğinizi göstermez. (Söyleşiler s.221)

On altı, an yedi yıldır bende sürüp giden bir izlenim de bir tanık sayılmaz mı? (“Sözün Gelişi” Ulus, 2.9.1944)

tanıklık : şahitlik. [Ts., Trs. – (danıklık, tanuhluluk), Dlt. – (tanukluk).].

...doğru bildiklerini çevrelerine de aşılamağa çalışmaları, “tanıklık etmeleri” gerektiğini söylediniz mi karşınızdakiler, ya gerçekten anlamadıkları için, ya anlamamakta bir çıkarları olduğu için, sizin dediklerinizi... (Dergilerde s.161)

Bir romanı bir kişiyi, yahut binlerce kişiyi ilgilendirmesi, eğlendirmesi, toplumbilim bakımından elbette önemli bir olayda da sanat bakımından hiçbir şey göstermez., yani o romanın iyiliğini de ,kötülüğüne de tanıklık edemez. (Söyleşiler s.107)

tanım : tarif, tavsif. [Ts.].

Tanımlamak istiyoruz, bakıyoruz ki bulduğumuz tanım başkalarına yetmediği gibi bize, kendimize de yetmiyor, kanış vermiyor... (“Gene Ekin” Ulus, 6.9.1956)

tanımlama : i. tarif etme. [Ts.].

Onları da, Bay Nihat Erim’in tanımladığı (tarif ettiği) gibi birer aydın saymak için daha ne isteriz. (Diyelim s.28)

Ötekilerin ise çoğu, belki de hepsi bileşik (mürekkep) kelecilerdir, birer tanımlamadır (tariftir). ("Sözden Söze" Ulus, 15.12.1947

Öyleyse tamamlamalı o tanımlamayı (tarifi) (Günce 1953-1955 s.153)

tanıt : delil. [Ts.= 2. şahit.].

Böyle tanıtlarla bir kişinin suçlu olduğu da, suçsuz olduğu da saptanamaz (isbat edilemez). (Günce 1956-1957 s.32)

Asıl konunun arkasında bir konu daha bulunduğu bizi inandırmak için, ortaya birtakım tanıtlar komak gerekir. (Söyleşiler s.244)

tanıtlamak : f. isbat etmek. [Ts. = 1. bir nesneyi ya da bir olayı temel özellikleriyle belirlemek.].

Ben öz-türkçe ile söyleşiler yazıyorum, çoğu onu da başaramadığımı savlıyor (iddia ediyor); doğru olabilir dedikleri, gene de benim tuttuğum yolun yanlış olduğunu tanıtlamaz (isbat etmez). (Diyelim s.114)

tanmalı : tuhaf. [Dlt. — (tanmak) = 1. inkar etmek. Trs. — (tanmak) = 1. hayrette kalmak, şaşmak. Ds. — (tanmak) = 1. aldatmak. 2. şaşırmak.].

Keziban tanmalı tanmalı bir baktı yüzüme: 'tanmalı tanmalı' sözünü de 'tuhaf tuhaf' yerine kullandığımı kendisine söylemedim, büsbütün tanar, büsbütün şaşırdı. (Söyleşiler s. 171)

...Böyle tanmalı (acayip) bir sonuca varırız. (Diyelim s.73)

Tanrı : Tanrı. [Ts., Dlt. — (tenğri). Trs. — (tangrı).].

Tanrı bildiğim bir varlığın elinde naçiz bir alettim. (Tehlikeli İlişkiler s. 67)

tanrı bilimci : ilahiyatçı. [Özs.].

...yüreklerinin ta içinde bu davaları halletmek ihtiyacının duyanlara, tanrı bilimcilerle düşünörlere bırakalım... (Söyleşiler s.141)

tanrıgan : rahip. [Dlt. — (tenğri): Tanrıya tapınan bilgin, bilgin kimse (Müslüman olmayan Türklerin dilince).].

Yazar, inançları ne olursa olsun, toyunlar, tanrıganlar soyundandır. Tüziye (adalete), doğruluğa da inanır.*Toyun da, tanrıgan da, rahip demektir. Tek-tanrılı bağlançların (dinlerin) önütlerine tanrıgan, ötekilerine de toyun demeği daha uygun buluyorum. ... (Prospero İle Caliban s.253)*

Solcular, ortaçağ tanrıganlarının (rahiplerinin), Doğu'daki "softaların" Aristoteles'e bağlandıkları gibi bağlanıyorlar Marx'a. (Günce 1956-1957 s.111)

tanrıl : ilahi.

Bütün o tanrıl kişileri andınız mı çağımız çöküverir. (Söyleşiler s. 251)

O "tanrıl "demez , ben biliyorum,o "ilahi" der. (Söyleşiler s.252

...tanrıl (ilahi) bir ses geliyormuş kulağına onun için bırakamazmış o tilciği. (Günce 1956-1957 s.117)

tanrılık : ilahilik.

Bakin efendi efendi çocuklarız biz: yerleşmiş yargılara uslu uslu uyuyor, birinin bile doğruluğundan, tanrılığından şüphe etmiyoruz. Biz ne öğretilmiş, ne buyurulmuşsa onun dışına bir adım atmıyacağız!' ("Yeni BirDergi"Ulus, 4.12.1944)

tanrısız : athee. [Ts.].

Ataç dinsiz olduğu için Tanrısız (athee) olduğu için Claudel'i de sevmiyor" diyecekler. (Günce 1953-1955 s.318)

tansıklamak⁵⁹: f. hayran olmak.

Tansıklarmış (hayranmış), ona yıldır bağlıymış, onun ölümü yaşamında bir dengesizlik (desequilibre) bırakıyormuş. (Günce 1956-1957 s.74)

...batı acununun tansıkladığı (hayran olduğu), kişi oğlunun ölmez yaratılarından biri saydığı yapıt, ellerindeki o çevirmedir sanıyorlar. ("Sözden Söze" Ulus, 15.12.1947)

tansıklatmak : f. hayran etmek.

Daha doğrusu şaşırtmaz, tansıklatır (hayran eder)olağanüstü bir olay, olağanüstü bir başarı karşısında olduğumuz duygusunu verir. (Günce 1953-1955 s.403)

Daha doğrusu şaşırtmaz, tansıklatır. ("Günc"e Son Havadis, 6.11.1955)

tansıklık : hayranlık. [Ts. – (tansık) = 1. hayran. Trs. (tansıklık) = 1. acaiplik, gariplik.].

Tansıklık (hayranlık) kaplıyor içimizi, bu mucizenin sevincine bırakıyoruz kendimizi. (Günce 1953-1955 s.326)

⁵⁹ "tansık" [Ts.=1. mucize Dlt.– (tangşuk) =1. şaşılacak, enfes, acaib. Trs.– (dansık, dansuh) = 1. acaip, tuhaf, şaşılacak.] anlamıyla bu sözlüklere girmiştir. Ataç tansıklamak veya tansıklık kelimesini oluştururken bu kelimedenden yararlanmış olabilir.

Yalnız kaldı mı, kendisine tansıklık (hayranlık) gösterecek kimse bulamadımı, bütün o büyüklük gösterişleri çöküverir. (Söz Arasında s.164)

tapa : rağmen . [Trs.= 1. çekiştirilen, başa kakılan.].

İki Fıransız aydını al, aralarındaki bütün görüş, düşünüş ayrımlarına tapa(rağmen) birleştikleri bir yer vardır. (Söyleşiler s. 228)

...bütün engellere, bütün baskılara tapa (rağmen) düşün özgürlüğü kurulur, gelişir o toplumda. (Günce 1953-1955 s.392)

tapınak : mabet. [Ts.].

Tapınaklar yeter Tanrı'ya. İnaniyorsanız, sizin gönlünüz de yeter. Karışmayın başkalarının inançlarına. (Günce 1956-1957 s.21)

tapınak-kurdu : fanatique(fanatik).

...o bilgelerin söylediklerine biricik doğru diye bağlanırsınız, tapınak-kurdu (fanatique) olursunuz, bağnaz (mutaassıp) olursunuz. (Dergilerde s.260)

taplamak : f. kabul etmek[(Dlt., Trs., Ds.= 1. bir işin olabileceğine inanmak, akli yatmak, benimsemek. ET. =1 beğenmek, uygun bulmak, hoş karşılamak.].

Yazarın, dörütmenin kendi işleri üzerinde düşünmesi, araştırması gerektiğini bir yol taplasalar (kabul etseler), (Söyleşiler s.163)

Neyse! öykünün gerçekçi olması gerektiği önyargısını (prejuge'sini), konudunu (postulat'sını) da taplıyayım (kabul edelim). (Prospero İle Caliban s.257)

taplanmak : f. kabul edilmek.

Shakespeare'in güçlü bir kişi olduğu kendisinin yaşadığı günlerde belli miydi? Çoğunlukça taplanır mıydı? ("Dergilerd"e Türk Dili, 1.11.1955.)

taplatmak : f. kabul ettirmek.

Ya Balzac...kendi görüşünü bize gerçeğin ta kendisi diye taplatmağı (kabul ettirmeği) başarmışsa? Söyleşiler s.203)

tarım : kültür. [Ts. = 1. ürün almak için toprağı sürüp ekme, ziraat. Dlt. – (tarığ) = 1. ekin, (tarımak) = 1. ekin ekmek.].

Biz ne dediğimizi bilerek konuşup yazmak istiyorsak "ekin" demeliyiz, ekim, ekit demeliyiz: tarım, tarıt da diyebiliriz. (Ulus, Kızılacak Sözler, 18.5.1948)

tarıt : kültür. [Dlt. – (tarıtmak) = 1. ekincilik etmek, ektirmek.].

Biz ne dediğimizi bilerek konuşup yazmak istiyorsak "ekin" demeliyiz, ekim, ekit demeliyiz: tarım, tarıt da diyebiliriz. ("Kızılacak Sözler" Ulus, 18.5.1948)

tart : culture (kültür).

Alaman uygarlığı (medeniyeti), tartı (culture'ü), tutuşmuş bir saman çöpünün yele uçurması gibi... (Söyleşiler s.205)

Alaman uygarlığı (medeniyeti), tartı (culture'ü) tutuşmuş bir saman çöpünün yele uçurması gibi (Victor Hugo'dan aşırımdı bu benzetmeyi) ... ("Sözden Söze" Ulus, 30.9.1948)

tartışı : münazara. [Ts.].

Ankara Bilim-yurdu Sağlık (Tıp) Kolu öğrencileri ile Tüze (Hukuk) Kolu öğrencileri arasında açık bir tartışma yapılacaktı. Adına 'münazara' diyorlar. (Günce 1956-1957 s.179)

tasa : endişe, kaygı. [Ts., Trs. = 1. rahatsızlık, bulantı.].

...anlatılanlara ilgileniyorum, gülüyorum, unutuyorum birtakım tasalarımı. (Günce 1956-1957 s.66)

Bu tasamın yerinde olmadığını sonradan anladım; Le Grand Meaulnes'un şiiri dilinde değildir, anlattıklarındadır; o şiir Adsız Köşk'te de elbette kalmıştır. (Söyleşiler s.18)

tasalanmak : f. endişe etmek. [Ts.].

Olan biteni öğrenince: 'Hiç tasalanma! bu yediklerin nasıl olsa erir, sen gene eski haline dönersin, girdiğin gibi de çıkarısın' demiş. (Masallar s.29)

tasarlamak : f. taammüden(zihinde hazırlamak). [Ts., Trs.= 1. bir şeyi kabataslak yapmak.].

Madam de Renal bana analık etmişti. Benim suçum çok büyük, çok çirkindir; hem de tasarlayarak işledim. (Kızıl İle Kara s.511)

tasımlamak : f. tasavvur etmek. [Ts., Trs.= 1. tahmin etmek. Ds.].

Bu da...başka türlü duyan insanlar tasımlıyamadığımızı (tasavvur edemediğimizi) göstermez mi? (Diyelim s. 63)

taşıt : nakil vasıta. [Ts.].

Taşıtların kolayca dolaşması çareleri ister istemez düşünülecek.şimdilik elde olanlarla elde ediliyor. (Günce 1956-1957 s.61)

taşlama : i. edb. hiciv. [Ts., Ds.= 1. birini kötülemek.].

Şair övmeye de taşlamada da şüphesiz aşırı gitmiş, ama doğrusu Bacon da şöyle külfetsizce içine bakmaktan hoşlanmıyor. (Ararken s.172)

tavsatmak :f. gevşetmek, yavaşlatmak. [Ts.].

...ikimizin arasında başlayan konuşmayı tavsatmadan sürdürdü. (Tehlikeli İlişkiler s.228)

tecimen : tacir. [Ts.].

Bir ozanın, bir yazarın betikleri satılıyor, çok kimsece beğeniliyor diye övünmesini anlıyamıyorum. Bir tecimen görüşü, bir tecimen düşümüşüdür bu. ("Beğenilmek" Son Havadis, 9.11.1955)

tekdüze : monoton. [Ts.].

Uzun uzun çevreyi dinledi, sonra ağustos böceklerini tekdüze gürültüsüne, kuşların civıltısına lanet etti. (Kızıl İle Kara s.146)

tekdüzelik : yeknesaklık. [Ts.].

Ne var ki, o türlü ilerlemeğe inananların ballandıra ballandıra anlattıkları acunda ben bir tekdüzelik görüyorum. (Günce 1956-1957 s.112)

Basit bir hikaye,epeyce de uzatılmış, tekdüzeliğe (yeknesaklığa) düşmekten kurtulamamış. (Günce 1953-1955 s.164)

tek düzenli : monotone.

...benliğimin koparılmaz bir tikesi(cüzü) olarak dıyarım onun sesini, gene de doğruyu söylemeli, tekdüzenli (monotone) bir tıkırtısı vardır...(Diyelim s.88)

tekel : inhisar. [Ts.].

Biz, türkçeye yalnız biz inanıyoruz mu diyoruz? sevgiyi, inanı tekel altına almağa mı kalkıyoruz?(Söyleşiler s.299)

tel⁶⁰: saz teli.

Onu da yapamıyorlar, ulusçuluk teliyle oynamayı bırakamıyorlar. (Günce 1956-1957 s.117)

O Atatürk- öncesi düşünceleri büsbütün anlamadığımı, onların bende gene de bir teli titretmediğini söyleyemedim. (Sözden Söze s.228)

Sizinle ben kendi anlayışsızlığımıza ağlıyayım: bizim içimizde bir tel mi eksiktir, nedir? (Söyleşiler s.139)

television : televizyon.

⁶⁰ Ataç, Fransızcadaki *mec*: heyecan, ses...vs. anlamına gelen "fibre" kelimesinden esinlenmiş olabilir.

Television'u daha görmedim, ama, doğrusu, ona o kadar güvenim yok. Karanlıkta kalacaksınız. Işıktaki gölge görülmez ki' (Günce 1953-1955 s.151)

telim : daima. [(Dlt.= 2. çok, pek çok, bol, fazla, pek. Trs. – (delim) =1. çok, birçok, fazla Ds.– (tellim) = 1. tüm, hep, çok.].

Montaigne'e bakın: okuyor... okuyup öğrendiklerinin birini bile unutmuyor, okuyup öğrendiklerini telim anyor, anlatıyor, biribiriyle karşılaştırıyor, biribiriyle pekitip (tekit edip) biribiriyle çürütüyor. ("Ekin Üzerine" Ulus, 16.6.1947)

...diyene kimse telim yanlış düşünüyor diyemeyiz, belki de büyük bir doğru bulmuştur, büyük işler görebilir. ("Ekin Üzerine" Ulus, 16.6.1947)

tel'in : lanetleme. [Ts.].

Yazarlarımızdan biri, Yahya Kemal Bey'in şiirlerinden hoşlanmadığını söyleyecek oldu, sen misin efendim böyle dil uzatan! 'Telin mitingleri', yani sizin, benim anlıyacağımız, 'ilenme toplantıları' yapıp adamcağızın burnundan getirmeğe kalktılar. (Ararken s.87)

tellim : daima. [Ds.– (tellim) = 1. tüm, hep, çok.].

...duygularımız tellim (daima) çıkarlarımıza da uygundur. ("Karalama" Ulus, 19.1.1948)

Eskişehir'de, Isparta'da daima anlamında tellim derlermiş... bundan böyle ben de telim değil, tellim diyeceğim. ("Dilimiz" Ulus, 7.7.1947)

Benliğiniz bakalım tellim(daima) sizin denetiniz altında mı? "Söz arasında" Ulus 25.9.1949)

tenkid : edb. eleştiri. [Ts.].

Bizde tenkid olmadığını söylerler. (Söyleşiler s. 27)

tenkidçi : münekkit. [Ts.].

Her sanat adamının bir tenkidci olması gerekir. (Söyleşiler s. 27)

teпки : aksülamel, reaction (reaksiyon). [Ts.].

Bakan, "aksülamel" yerine "teпки" demeyi öğrenmiş, kendi de kullanıyor. (Dergilerde s.89)

...onun anlayışına karşı bir tepki (reaction) uyandırmak dilleyenlerin görüşlerini, anlayışlarını, inanları beğenebilir mi? ("Kendi Kendime" Ulus, 6.5.1949)

tepme : geri gelme.

Ama bırakamıyorum el yazısını...Eski bir sevginin tepmesi, canlanması gibi bir şey...(Günce 1953-1955)s.140

tercüme etmek : f. çevirmek. [Ts.].

Karşımızdaki bizim dilimizi bilmiyorsa tercüme ederiz, hatta işaretlerle anlatmağa çalışırız. Bir sözün manasını anladıktan sonra artık o sözü unutsak da olur... (Karalama Defteri s.40)

tereddi : dejenere. [Ts.].

Fransızların tereddi ettiklerini, degenere olduklarını çok kimseden duydum ya, bugüne dek usu başında, ne dediğini bilir bir kimsenin ağzından işitmedim. (Söyleşiler s.206)

terim⁶¹: ıstılah. [Ts.].

...bilim-sözleri, terimler (ıstılahlar) birer klişe değildir. (Günce 1953-1955 s.13)

tesir : etki. [Ts.].

Çoğu, buna imkan olmaz: ya onlar benden kaçır, yahut ben onlara rastladıkça, beni hafıfsediklerini sezir, ezilir, bunun tesiriyle de büsbütün nahvet gösteririm. (Günlerin Getirdiği s.15)

teveccüh : yüz verme. [Ts.].

Sizin dostluğunuzdan yoksun kalmak felaketine, ancak teveccühünüzün baki kalması umudu bir teselli getirebilir. (Tehlikeli İlişkiler s.159)

teyrence : hierarchy, silsile-i meratip. [Ds. = 1. merdiven.].

Teyrence:Bu tilcik Isparta'da 'merdiven' anlamına gelir. Biz...silsile-i meratip 'hierarchy' deyimi için salık veriyoruz. (Dergilerde s.338)

tezene : mızrap . [Ts., Trs., Ds. = 1. genellikle kiraz kabuğundan yapılan mızrap.].

Siz şairin ancak bir tezene(mızrap)olduğunu söylüyorsunuz. ("Söz Arasında" Ulus, 30.12.1946)

tezli (these'li) : davalı(bir tez ileri süren). [Ts.].

..ama"tezli edebiyat" modası aldı yürüdü. Eskiden şiiri pek sarmamıştı, şimdi ona da geçti. (Günlerin Getirdiği s.51)

⁶¹ Bu kelimenin [Lat. Terminus = tanım, terim.]. Fransızcadan serbest çağrışım yoluyla alındığı anlaşılmaktadır.

Benim davalı, these 'li romanlara bir diyeceğim yoktur, sanat adamlarının böyle işlere karışmamasını isteyenlerden değilim. (Dergilerde s.164)

tılsım⁶²: büyü. [Ts.].

...bir güzellik sindi o sözlere, bir tılsım gücü geldi seni uyandırıverecek. (Günce 1953-1955 s.21)

tın: can. [Dlt. = 1. ruh, nefes, soluk.].

Ben korkuyorum, tınım (canım) tatlıdır benim... (Günce 1956-1957 s.95)

tinbilim: psikhologi. [Ts.= 1. tinbilim.].

'Su-özü' yerine 'hydrogene', 'tinbilim' yerine 'psikhologi' demekle ne Türk ulusu yıkılır, ne de dili yıkılır. ("Gene O Aranç" Ulus, 20.9. 1956)

tınlı: canlı, hayvan.

Bir tınlıdır o, şu da gerektir ona, bu da gerektir, onlarsız nite yaşayabilir? ("Fosille" Ulus, 14.4.1957)

tırl: kuru, çıplak. [Ts. = 1. çıplak ya da parasız .Trs.= 2. züğürt. Ds.= 1. zayıf, cansız, kansız, sıska.].

Bay Sabih Şendil de beni kandıramadı. Ne cılız, ne tırl bir yazı! Sanırsınız ki bir tek satırı yazarın değil, başka yazılardan toplanmış, o kadar beylik sözlerle dolu. (Günce 1953-1955 s.176)

tırlca: biraz kuru, biraz çıplak.

Derginizin, Akademi'nin ilk iki sayısını tırlca buldum, onun için bir daha almıyayım diyordum. (Ararken s.162)

tısmak: f. korkarak susmak. [Ds.].

...bana öyle geliyor ki o şair tısıyor, sesini yükseltmekten çekindiği için büsbütün alttan alıyor, kendisini gündelik hayatın en küçük duygularına bağlıyor, onları aşmağa çalışmıyor. ("Yeni Bir Dergi" Ulus, 4.12.1944)

tıstırmak: f. korkutarak susturmak.

Yani böyle yukardan atacaksınız da bizi yıldırarak, tıstıracak mısınız? Hani gerekince biz hürriyetçiler de biliriz dövüşmesini. (Söyleşiler s. 294)

⁶² Yunanca *telesmos* kelimesi kutsama töreni, ayin, her türlü esrarlı işlem anlamına gelmektedir..

Ticani : (Ticanilik tarikatına mensup) yobaz, gerici. [Ts. = 1. Kuzey Afrika kökenli olup Türkiye’de de bir ara ilgi gören bir tarikat.].

Ticaniler heykel istemez, Ahlak Kongresi üyelerinden bir kısmı kadınların çarşafsız çıkmalarını istemez... (Söyleşiler s.294)

tiğınçe⁶³: bey kızı, princesse. [Dlt. –(tiğın).= 1. hakan oğullarına verilen unvan.].

*Kırlangıç alakargaya demiş ki: ‘Sen beni ne sandın? Ben Atinalı bir tiğınçeyim, * Hem de Atina kralının kızıyım!’*

Tiğınçe: Bey kızı, princesse (Masallar s.218)

tiğınlik : prenslik. [Dlt. –(tiğın)= 1. hakan oğullarına verilen unvan.].

Napoléon Bonaparte, kendisi tanınmamış bir soyun çocuğu iken bir Habsburg kızını almakla, kendisinininki gibi tanınmamış soyların çocuklarını tiğınliğe çıkarmakla Aksoyluk savını büsbütün yıkmamışsa bile gülünç etmiştir. (“ Mutlu Azınlık” Ulus, 7.6.1956)

tike : cüz. [Ts.= 1. küçük doğranmış et parçası. 2. az, azıcık. 3. lokma, parça.

Dlt. – (tikü, tikü)= 1. parça, lokma. (Trs. – (dike) = 1. kuşbaşı büyüklüğünde et parçası.Ds.= 1. parça, lokma, dilim. 2. azıcık.].

Tikede olan ne vardır ki tümde de bulunmasın? (Günlerin Getirdiği s.87)
...bütün bir uygarlığın birer tikesidir (cüzüdüdür), bütünden ayrılmayacak, bütüne bağlı birer tikedir. (“Toplum Duygusu” Ulus, 27.1.1950)

tiksınç : menfur. [Özs.= 1. tiksinti verici.].

Korkunç, tiksınç bir düşüncedir bu: Her kötülüğü hoş görmeğe, her alçaklığı etmeğe sürükleyebilir. (Günce 1953-1955 s.223)

‘Kendinizden açmayın, ‘ben’ demek tiksınçtır’ diyorlar. (Okuruma Mektuplar s.129)

tilce : kelime.

Şimdiye dek kelime yerine kelecı diyordum, pek de beğenmiyordum; çünkü kelecı, kelime değil söz demektir, bundan böyle tilcik, belki de tilce diyeceğim. (Söyleşiler s.194)

⁶³ Bu kelime oluşturulurken “kraliçe “kelimesindeki – çe ekinden etkilenildiği kanaatindeyiz.

tilcik ⁶⁴: kelime.

Müddeabih, müverreh... gibi tilcikler de tüzemenler arasında yaygındır. Bunun içindir ki bir tilciğin yaygın olup olmamasına bakmadan Türkçe karşılığını aramamız, bulamazsak Türkçe köklerden üretmemiz gerekir. (Dergilerde s.314)

Kimi firansızca kimi alamanca düşünüyor, tümceleri (cümleleri) yabancı bir yapıda, kullandıkları tilcikler (kelimeler) yabancı..("Toplum Duygusu" Ulus, 27.1.1950)

tin : ruh . [Ts., Dlt. – (tin)= 2. nefes, soluk. Trs. = 1. can. Ds.= 2. can.].

Tin (ruh) dedikleri nen bir özdek (madde) midir ki el sürülsün, okşansın, orasını karıştırmıyorlar. ("Karalama" Ulus, 22.12.1947)

Tinlerin (ruhların) yolu yordamiyle çağırılınca tirge (masa) başına seğirterek üşüşüklerine varıncaya dek... (Diyelim s.113)

tin-bilimci : ruhiyatçı, psychologue (psikolog).

Bir tin-bilimcinin (ruhiyatçı, psychologue) bu konu üzerinde durmasını, Ahmet Rasim'in anılarını bu bakımdan incelemesini çok isterdim. ("Klasik" Yeni Ulus, 22.2.1954)

Sormayın bana tilciklerle mi düşünüyoruz, ben çıkamam bunun içinden, tin-bilimcilere sorun. ("Yazmak" Pazar Postası, 4.3.1956)

tin-bilimsil : psycholoque (psikolog).

Shakespeare'i okurken şu tinbilimsil (psycholoque) denen öykülerin, bütün o uzun uzun çözümlemelerin boşluğu, yetersizliği aydınlatıyor gözümüzün önünde. ("Ataç'ın Güncesi" Ulus, 8.7.1956)

tirge : masa. [(Dlt. – (tiregü) = 1. direk, kendisine bir şey dayanılan nesne.].

Tinlerin (ruhların) yolu yordamiyle çağırılınca tirge (masa) başına seğirterek üşüşüklerine varıncaya dek... (Diyelim s.113)

ti'ye almak : f. argo. alay etmek. [Ts.].

Zaten bu çeşit adamlarda gönül vermek gibi bir şey olur mu? Onların baş işi, insanı ti'ye almak. (Kızıl İle Kara s.339)

⁶⁴ Bu kelimenin [Dlt. – (tilemek) = dilemek, istemek.]. fiil köküyle ilgisi olabilir; fakat kelime yanlış türetilmiştir.

toplantı : miting. [Ts.= 1. içtima, birçok kimsenin bir araya gelmesi. 2. bir gündem üzerinde görüşmek üzere ilgililerin katılımıyla yapılan toplantı.].

"Telin mitingleri", yani sizin benim anlıyacağımız "ilenme toplantıları" yapıp adamcağızın burnundan getirmeye kalktılar. (Dergilerde s.87)

toplum : cemiyet, societe. [Ts.].

Devrimin ilkelerine dokunmak, özgürlüğe dokunmak demektir. Devrimden önce bu toplum duruk bir toplumdur. (Ararken s.152)

Bireylerinin(fertlerinin)hep bir örnek düşüncelerini dilleyen, böylece sarsılmaz bir güce ereceklerini sanan toplumların (cemiyetlerin) ne duruma düştüklerini gördük. (Söyleşiler s.192)

toplumbilim : sociologie (sosyoloji). [Ts.].

Bir romanı bir kişiyi, yahut binlerce kişiyi ilgilendirmesi, eğlendirmesi, toplumbilim bakımından elbette önemli bir olayda sanat bakımından hiçbir şey göstermez., yani o romanın iyiliğini de kötülüğüne de tanıklık edemez. (Söyleşiler s.107)

Kendileri hep toplumbilimi, sociologie'yi öne sürüyorlar ya, o bilimin böyle yargıları olacağını sanmıyorum. (Diyelim s.80)

toplum-bilimci : sosyolog. [Ts.].

...bu yerdeki kimselerin ne türlü konuştuklarını öğrenmek istersek bunu tarihçilere, dilcilere, toplum-bilimcilere sormamız daha doğru olmaz mı? (Söyleşiler s.376)

toplumculuk : socialisme (sosyalizm). [Ts.].

Amerika'da işçilerin çok olmasına tapa (rağmen) toplumculuğun (socialisme'in) ilerliyememesi bu yüzdenmiş. (Prospero İle Caliban s.255)

toplumsuz : içtimai.

Toplumu böyle anlayınca, topluma böyle toptan inanınca, bireyin şu yaptığı toplumsuzdur, bu yaptığı toplumsuz değildir denemez. ("Dörüdün Bengiliği" Ülkü, Ağustos 1949)

toyun : rahip. [Dlt. — (toyın)= 1. İslam olmayan Türklerin, Buda dininin, din ulu'su.].

Hadımın biri bir tapınağa gidip kurbancı toyunu görmüş: 'Benim için bir kurban kes de tanrı bana bir evlat versin' demiş. Toyun: 'İşin içinde madem ki

kurban var, dua edeyim edeyim ama sen erkeğe benzemiyorsun ki!' demiş. (Masallar s.79)

Yazar, inançları ne olursa olsun, toyunlar, tanrıganlar soyundandır. Tüzüye (adalete), doğruluğa da inanı. *Toyun da tanrıgan da rahip demektir. Tek-tanrılı bağlançların(dinlerin) önütlerine tanrıgan, ötekilere de toyun demeği daha uygun buluyorum. ... (Prospero İle Caliban s.253)*

töre : morale. [Ts.= 1. adet ve ahlak. Moğ.= 1. geleneksel Moğol hukuku Trs.= 1. adet, usul, kural örf, görenek, yasa. Dlt. — (törü) = 1. düzen, nizam, görenek, adet.].

Kırk elli yıllık töredir bu, gelenek denemez. (Dergilerde s.188)
Gelenekçi olacaksak tam gelenekçi olalım kırk elli yıllık törelere dudak bükelim. (Dergilerde s.188)

...cürümle ceza üzerine birtakım düşünceler demektir, bir hukuk kitabının yahut bir töre (morale) kitabının adı olabilir. (Günce 1953-1955 s. 363-364)

töreci : moraliste. [Ts.= 1. töre kurallarına sıkı sıkıya uyulmasını öneren kişi.].

Yöneticiler, politika adamları birer töreci (moraliste) değil de onun için. ("Günce" Son Havadis, 5.4.1953)

törel : ahlaki. [Ts.= 1. töreyle ilgili olan, töresel.].

Onu çevremde dolaşan hırsız yargılayışım, tutuklanmasını isteyişim salt törel (ahlaki) bir kanıdan mı geliyor? (Günce 1953-1955 s.304)

...bunda geçmişe bağlılık, geçmiş sevgisi gibi törel (ahlaki) bir yargı, bir öğüt yok da onun için. (Günce 1953-1955 s.223)

tören : merasim . [Ts.].

Bir ezgi dinler, bir bülbülün ötmesini dinler, bir törenin hiç değişmez, anlaşılmasız sözlerini dinler gibi dinliyor onlar şiiri... Ama olmuş bir kere olanlar, ayırmışız şiiri kaynaklarından, bir tören olmaktan çıkarmışız onu, kendimize göre bir şiir anlayışı kurmuşuz. (Günce 1953-1955 s.10)

töresiz ⁶⁵: töreye uymayan. [Ts.].

⁶⁵ Bize göre Ataç bu kelimeyi Fr."immoral" kelimesinin karşılığı olarak kullanmıştır.

tanıdıklarımız arasında töresiz olduklarını bildiğimiz kimselerden tanışıklığı, selamı kesmektir. (Günce 1953-1955 s.336) Töresizliğe savaş açmalıdır. Töresizlikle savaşmanın en iyi yolu da,

töresizlik : töreye uymama. [Ts.].

not. Bu kelimeyi de Fr. "İmmoralite" karşılığı olarak kullanılmış).

Töresizliğe savaş açmalıdır. Töresizlikle savaşmanın en iyi yolu da, tanıdıklarımız arasında töresiz olduklarını bildiğimiz kimselerden tanışıklığı, selamı kesmektir. (Günce 1953-1955 s.336)

Hoşgörülük düşüncelere olur, töresizliğe değil. (Günce 1953-1955s.336)

törüt : sanat. [Dlt. — (törütme) = 1. yaratmak.].

Not: Ataç törüt kelimesini törümek fiilinden kendisinin türettiğini söyler.

Benim elimden gelmiyor diye soğumadım törütten... ("Bir Oyun" Ulus, 15.1.1949)

...O kimselerin sevdiğim, saydığım kişiler olduğunu söyledim, bunun için bundan sonra onların dediğine uyup törüt diyeceğim. (Söyleşiler s.214)

töz : asıl. [Ts. 1. cevher, umde. Trs. = 2. tabiat, asıl cevher.].

Birtakım latince köğüklerin düzeyiyle yapılmış çevrileri, tatsız tutsuz, tözde olduğu söylenen güzellikten yoksun. (Ulus, Gösteriş 11.4.1957)

tragedie : tiy. trajedi. [Ts.].

Birlik yok aralarında.Oysa ki bir tragedie, bir manzum tragedie oyuncularında birlik ister. (Günce 1953-1955 s.188)

transcription : transkripsiyon(çeviriyazı). [Ts.].

Arapça metinleri, bizim bazı eski şiirlerimizi, nesirlerimizi yazmak için hususi transcription icat olunabilir. ("Yeni Yazı" Ulus, 10.6.1953)

tuluat : yazılı olmayıp ana çizgileri saptanmış bulunan ve yerine zamanına göre oyuncular tarafından sahnede yakıştırılan sözlerle tamamlanan oyun. [Ts.].

Shakespeare 'e, Moliere 'e bakın, bizim tuluat oyuncularımız gibi:

'Temaşakeran efendilerimiz' demekten çekinmezler, dolaştıkları güzellik alanına herkesi, bütün insanoğullarını çağırırlar. (Karalama Defteri s.49)

tumttrak : emphase (bartmalı, gösterişli sözcükler kullanma). [Ts.].

...mısraında olduğu gibi sözü tumtıraklaştıran “de” yazı dilimizde hemen hiç yoktur. (Tumtırak, emphase her zaman kaçınılacak, kötü bir şey değildir.) (Söyleşiler s.26)

tumtıraklaştırmak : f. abartılı söz kullanmak. [Ts.].

Nedendir de kömür gözlüm nedendir.

mısraında olduğu gibi sözü tumtıraklaştıran “de” yazı dilimizde hemen hiç yoktur. (Tumtırak, emphase her zaman kaçınılacak, kötü bir şey değildir.) (Söyleşiler s.26)

tura : imza . [Ts.= 1. tuğra. Dlt. – (tuğrağ) =1. tuğra.].

O betiyi yazan kimdir bilmiyorum; adını da okuyamadım: ya gizlemek istiyor, ya kendini pek ünlü bir kişi sanıyor, kargacık burgacık bir tura(imza) çizivermiş... (“Betiler” Ulus, 8.4.1949)

turalamak : f. imzalamak.

Atatürk devrimi o haklarımızı turalamıştır. (Söyleşiler s.364)

turasız : imzasız.

“Dergilerde “adlı yazıyı okuyun. Turasız (imzasız) olduğu için derginin kanısı diye karşıladım. (Günce 1956-1957 s.145)

tuşmak : f. rastlamak . [Dlt. = 2. kavuşmak, yetişmek.].

Buna benzer sözlerle konuşmalarda da, yazılarda da tuşmadığımız (rastlamadığımız) gün olmuyor. (“Karalama” Ulus, 22.12.1947)

tutarak : inat. [Ts. = 1. ruh hastalığı nöbeti. 2. sara. Trs. – (tutarık, dutarak) = 1. sara, hastalık nöbeti. Ds.].

Tuttu gene benim tutarağım! Bunca yıllık sıfat dururken sen kalk da katkı diye tilcik uydur!...A efendim, neden uydurmayıayım? (Söyleşiler s.251)

Gene tutarağım tutmuş, Nevadirü’l-Asar’ı karıştırıyordum. (Ararken s.80)

tutku : ihtiras, passion. [Ts.].

Bir de bakıyorsunuz “ihtiras” deyiveriyor.”Tutku” tilciğini beğenmiyor mu? Okul betiklerine geçti artık. (Günce 1956-1957 s.151)

Fuad Köprülü’de edebiyat bir tutku, passion değil midir? Yeni şiiri, yeni şairleri beğenmiyebilir: isterse onları yersin; ama tanımamak merak etmemek nasıl olur? (Söyleşiler s.66)

tutkuca : tragedie (trajedi).

Yunan hakanlarını, koçaklarını (kahramanlarını) anlatan tutkucuları (tragedie'leri) Fransız ulusal gökçe-yazını içine girmez. (Diyelim s.73)

tutsak : esir, mevkuf. [Ts., Dlt.— (tutsukmak, tutgun.)= 1. yakalanmak, esir. Trs. — (dutsak, tutsag).].

Artık onun aşkı yalnız güzellik karşısında duyulan hayranlıktan, onu kendine tutsak etmiş olmak gururundan oluşmuyordu. (Kızıl ile Kara s.130)

Zeki Kuruca benim için sizin tutsağınız diyordu: ("Deniz Boyunda" Ulus, 18.7.1945)

tutuculuk : muhafazakarlık. [Ts.].

...tutuculuğun, muhafazakarlığın ta kendisidir bu, özüdür. (Söyleşiler s. 345)

tutumluluk : tasarruf. [Ts.].

Tutumluluk yerine tasarruf, özendirmek yerine şevk, yahut teşvik demesine takılmıyorum ..(Günce 1953-1955 s.246)

tükelemek : f. tamamlamak.

Birbirini büsbütün tutmayan, birleştiklerinde birbirinin anlamlarını tükeliyemiyen tilcikleri, sesçe birbirine uyuyorlar diye yanyana dizemez. ("Yaratıcı Ozan" Ülkü, Ekim 1948)

tükeli⁶⁶: tamamile. [Dlt.— (tükel) =1. tamamen, büsbütün. Trs.— (dükeli). Ds.— (tükel) = 1. tam.].

Öze tükeli (tamamıyla) uygun bir çeviri yapmak, Monsieur Breal'in dediği gibi olağan bir iş değil midir? (Günce 1956-1957 s.76)

Kimi de güzellik gibi, beğeni gibi tükeli öznel, görece ölçüleri ileri sürüyor. ("Düşül Görüşü" Ulus, 20.1.1950)

tükelme⁶⁷: i. tamamlanma.

...düşündüklerimi başkalarına bildirmek için kullanacağım araca (vasıtaya) aldırمام, demiş olmaz mı? Bir düşünün (fikrin) tükemesi (tamamlanması) için doğduğu kişinin başında çıkıp ortaya atılması... (Diyelim s.112)

⁶⁶ Tekin'e göre (411) bu kelime de *dükeli* şeklinde kullanılmalıdır. Çünkü şivemizde görülen son şekli böyledir.

⁶⁷ Ataç bu kelimeyi Dlt. ve Trs'de geçen *tükel* kelimesinden türetmiştir.

tüm⁶⁸: küll. [Ts., Trs.= 1. küme.].

...ruhumdaki bütün yetilerin tümünden çökmesi beni öyle güçsüz

birakıverdikten sonra... (Tehlikeli İlişkiler s. ?)

Tikedede olan ne vardır ki tümde de bulunmasın? (Günlerin Getirdiği s.87)

Bu ülkenin başlıca eksiği, gerçek aydındır, yüksek aydın, tüm aydındır.

(“Yanıt” Varlık, 1.7.1956)

tümce : dilb. cümle. [Ts., Trs.= 1. küme halinde.].

Kimi fransızca kimi alamanca düşünüyor, tümceleri (cümleleri) yabancı bir yapıda, kullandıkları tilcikler (kelimeler) yabancı... (“Toplum Duygusu” Ulus, 27.1.1950)

Daha doğrusu bugün kullandığımız noktalama işaretleri bize yetmiyor, Firenkçeden almışız, bize göre düzeltmemiş, genişletmemişiz... Daha başka işaretler de gerek bizim için... O işaretler konursa, konuştuğumuz gibi yazmak daha kolaylaşacak, devrik tümceler (cümleler) daha iyi anlaşılacak. (Günce 1953-1955 s.198)

tümcü : totalitaire (totaliter) .

Sovyet Rusya o şairleri, kitaplarını kendi bastıracağı için değil, tümcü bir durul olduğu için susturau.(Söyleşiler s.335)

Sovyet Rusya tümcü bir durul, yani totalitaire bir devlettir. (“Okurken” Ulus, 7. 6. 1952)

tümcülük : totalitarisme (totaliterizm).

Hürriyetçiliğin, her türlü tümcülüğe karşı hürriyetçiliğin ilerlemesinde yazarların az mı yararlığı oldu? (“Davalı Sanat” Varlık, Şubat-1953)

tümleç : dilb. meful(tümleyen şey). [Ts.].

Beyitlerde öznenin (failin), tümleçlerin (mefullerin), fiilin değişmez bir sırası mı var? (Günce 1953-1955 s.111)

tümlem : tümce. [Ds. – (tümlemek) = 1. tamamlamak, bütünlemek.].

...fransızca uzun uzun tümlemlerin olduğu gibi aktarmağa kalkmışız...

(“Düzsöz Üzerine” Ülkü, Nisan 1948)

⁶⁸ Nişanyan’a göre (469) bu kelimenin Arapça. tam/tamam sözcüğüyle benzerliği dikkat çekicidir.

tüp : asıl. [Dlt. = 2. kök, dip. Ds. = 1. alt, dip].

Tersine gönenirim (memnun olurum) ne dediklerini, kullandıkları tilciğin tüp (asıl) anlamı ne olduğunu bilmediklerini... (Söyleşiler s.232)

Ah! Biz aruzu Farslardan alacağımıza tüp (asıl) kaynağından, Araplardan alsaymışız!(Diyelim s.88)

tür : nevi. [Ts.].

Görmük oyununun da gökçe-yazın türlerinden olduğunu unutamiyorum. ("Bir Oyun" Ulus, 15.1.1949)

Öykü türlerinin (nevilerinin) biri için bile şöyle kesin olarak ötekilerden üstündür, aşağıdır diyemeyiz. (Söyleşiler s.220)

türeme : i. icat olma. [Ts.= 1. oluşma, ortaya çıkma.].

Ama yazının türemesi insanları edebiyat denen yapmacıklı dili, yapmacıklı konuşmayı yaratmağa zorlamıştır. (Söyleşiler s.307)

türeti : icat, keşif.

Düşünsek...yeni bulguların, türetilerin (keşiflerin, icatların) birine bile şaşmayız. (Günce 1956-1957 s.137)

...çağının türetilerini (icatlarını), onları kullanmaktan çekinmiyor. ("Yeni" Ulus, 31.5.1953)

türetilme : i. icat edilme.

Yazının türetilmesi, yani icat edilmesi insan oğluna iyilik etmiştir. (Söyleşiler s.307)

türetme: i. icat etme. [Ts., Trs.].

Makine dursun mu? Kişioğlu düşünüp yeni makineler türetmeyi bıraksın mı? Suç makinede mi? (Günce 1956-1957 s.153)

türetme belgesi : ihtira beratı.

Bay Rüştü Şardağ bu "piyasa romancısı " sözü için bir ihtira beratı, türetme belgesi istesin! (Günce 1953-1955 s.173)

türetme gücü : invention. (Frs.= türetim, icad, uydurma, bulma.].

Ancak bunun için kişi de türetme gücü (invention), kurgu gücü (imagination) bulunması gerektir. (Günce 1956-1957 s.101)

türetmen : muhteri, mucit. [Özs.]

Ne bileyim, ancak Edison'a hayran olunabilir, türetmenlerdedir gözü....(Günce 1953-1955 s.417)

...bilginlere, türetmenlere (muhterilere, mucitlere) ise 150.000'lik, 200.000'lik ödüller ayrılmıştı. Değil mi ya! Nedir şiir yazmak, roman yazmak? Çocuk işi. Bilginlik, türetmenlik ise büyüklere vergi. (Günce 1953-1955 s.417)
türetmenlik : mucitlik.

Ne bileyim Edison'a hayran olabilir, türetmenlerdedir gözü,,doğrudan doğruya bir[işe] yaramayacak,bir faydası olmayacak buluşlara güler, ... (Günce 1953-1955 s.417-418)

Çocuk işi. Bilginlik, türetmenlik ise büyüklere vergi. (Günce 1953-1955 s.417)

Türkeli : Türkiye.

Bizde, Türkeli'nin bulunduğu yerlerinde, kışın soğukları biter bitmez, bunaltıcı yaz başlar. (Günce 1953-1955 s.233)

türlü : çeşitli. [Ts., Dlt. — (türlüg).].

Bugün bir inana bağlanamayışımız, türlü doğruların, yahut yalanların birbirilerine dolaşarak kurdukları kısır bir şüphecilik içinde yaşamamız da bize kitapların, kendimiz okumamış olsak bile şurada burada sözleri edildiğini duyduğumuz kitapların ettiği bir oyun değil midir? (Söyleşiler s.129)

Bana öyle geliyor ki türlü olaylar denmemesi, türlü sözünün konuşma dilimizde bulunmasından, bildiğimiz bir söz olmasından. ("Sözün Gelişi" Ulus, 2.9.1944)

tüz : halk. [Dlt.].

Yazdığımız yazıları tüzün, halkın anlaması gerekmiş; kendi kullandıkları dili tüz anlıyormuş. (Söyleşiler s.194)

...ulu aydınlarımız bir alçak-gönüllülük edip tüzle, kamu ile birlik olmuşlar. ("Sözden Söze" Ulus, 3.2.1950)

tüzce : hak. [Ds. — (tüz) = 1. yasaya,töreye uygun davranan, adil.].

Bunun için yazar... doğruluğun işçiler katında olduğuna inanıyorsa, işçilerle birleşip çekişmede onlara yardım etmek yalnız tüzcesi değil, boynunun borcudur. ("Yazar ile işçi" Varlık, 1.12.1956)

Bir yazarın, elinden alınamayacak bir tüzcesi (hakkı), daha da öte, boynunun borcudur. (Günce 1956-1957 s.142)

tüze : hukuk, adalet. [Ts.= 1. adalet. 2. adliye. Ds. – (tüzlük).].

Ankara Bilim-yurdu Sağlık (Tıp) Kolu öğrencileri ile Tüze (Hukuk) Kolu öğrencileri arasında açık bir tartışma yapılacaktı. Adına 'münazara' diyorlar. (Günce 1956-1957 s.179)

Yakarken, yıkarken bile güzellik, iyilik gibi, tüze (adalet) gibi birtakım üstün kavramların acunu yönetmesini sağlamak için savaştıklarını, o uğurda yakıp yıktıklarını ileri sürüyorlar. (Söyleşiler s.196)

tüze bakanı : adalet bakanı

Tüze Bakanı Bay Çiçekdağ kendisine gereken yanıtı (cevabı) vermiş, bir gerilik dileğine karşı konulmuş olması bizi sevindirdi. (Günce 1953-1955 s.339)

tüzeci : hukukçu. [Ts.].

...bilim-yurduna gitmişler, orada öğreneceklerini öğrenmişler, tüzeci (hukukçu) olmuşlar, sağun (tabip) olmuşlar... (Prospero İle Caliban s.227)

tüzemen : hukukçu. [Ts.].

Müddeabih, müverreh... gibi tilcikler de tüzemenler arasında yaygındır. Bunun içindir ki bir tilciğin yaygın olup olmamasına bakmadan Türkçe karşılığını aramamız, bulamazsak Türkçe kökelerden üretmemiz gerekir. (Dergilerde s.314)

Yasalarımızda müddeabih, müverreh, mecur, münaziünfih gibi tilcikler niçin geçiyor? Tüzemenlerimiz (hukukçularımız) onlara alışık da onun için. (Dergilerde s.314)

tüzesizlik : adaletsizlik.

Bir tüzesizlik (adaletsizlik) bu, düşündükçe yüreği burkular kişinin. (Prospero ile Caliban s.260)

Böylece, bir gün gelecek yavuzluk, tüzesizlik (adaletsizlik) kötülük büsbütün kalkacaktı... (Günce 1956-1957 s.112)

ucur : saat.

İşçi erken çıkıyor evinden, belli bir ucur var, onu geçiremez, iş balında bulunacak. Yazar da belli bir ucurda başlayıp belli bir ucurda bırakabilir işini (Prospero ile Caliban s.244)

Esine inanan nice ozan, yazar tanırım, akça sıkıntısına düştüler mi, bir gecede, ne bir gecesi? bir-iki ucurda bir yır, bir öykü çıkarıverirler. ("Esin" Ulus, 14.3.1957)

uç (I) : sebep. [Trs.].

.. belki bir aydığı (şiiri) öyküyü (hikayeyi) çok beğenmiş, neden beğendiğini bir türlü söyleyememiş, uçlar (sebepler)) gösterememiş... (Söyleşiler s.180)

Beaudelaire'i birçok uçlardan (sebeplerle) sevmem. ("Karalama" Ulus, 19.1.1948)

Bilirdik o kuralı, bilirdik ya, uymamak için türlü uçlar bulurduk. (Ulus, Sağ Yazı - 19.11.1947)

uç (II): hudut. [Ts., Trs. 1. sınır, hudut, serhat.].

Ancak ne demektir konuşma dili? onun da uçlarını çizmek gerekir. ("Okurken" Ulus, 10.2.1950)

uçak : tayyare. [Ts.].

Şimdi 'uçak' diyoruz, o günlerde 'tayyare' derdik. (Günlerin Getirdiği s.21)

uçmak: i. cennet. [Ts.= 2. havalanmak, uçmak. Trs. — (uçmag, uçmah).].

Bağlançlar(dinler) başlangıçta kişiöğlunun uçmakta(cennette) yaşadığını söyler. (Günce 1956-1957 s.112)

Şişirir gözünde, bir gün içinde, bir kıpıda (anda) sıkıntıdan rahata kavuşacağını, tamudan uçmağa (cehennemden cennete) geçivereceğini sanır. (Günce 1953-1955 s.377)

uğraş : meslek. [Ts.= 2. mücadele. Dlt. — (ograşmak) = 1. uğraşmak.].

Uğraşları (meslekleri) yazı yazmak, eleştirmenlik. İşlerini bitirecekler, dergi dolacak sonra da hepsi unutulacak... (Günce 1956-1957s.94)

Devrimi savunmakla, uğraşımızın koşullarını, yani mesleğimizin şartlarını savunmuş oluyoruz. ("Devrim İçin" Ulus, 25.10.1952)

uğraştış : meslektaş.

Bir küçümseme, bir tikslenme ile bakarlar o türlü uğraştışlarına (meslektaşlarına). (Prospero İle Caliban s.249)

uğru: harami, hırsız . [Ts., Dlt. — (oğrı)= 2. gizli. Trs. — (ugrı).].

Çocuklarımıza artık arapça öğretmiyoruz, o arapça sözün ne olduğunu anlayamazlar, ben uğru derdim, yol uğrusu, kır uğrusu. ("Okurken" Ulus, 31.3.1953)

Yazar, öldürücüleri birer yiğit diye övebilir, uğruları da övebilir, kovuşturmaya uğramaz. (Günce 1956-1957 s.263)

uğruluk : hırsızlık. [Ts., Trs. – (ugruluk).].

Böylelerinin bir takım tatlı sevgi öykülerini, öldürüm, ya da uğruluk (hırsızlık) öykülerini okuduklarını söyleyecek değilim. (Prospero İle Caliban s.249)

öykülerini, uğruluk, öldürme öykülerini,yasavul (polis)öykülerini neden küçük görüyoruz? (“Karalama” Ulus, 19.1.1948)

uğum : karar. [Trs. – (uğumlu)= 1. sabırlı, tahammüllü.].

Kurultay uğumliyacık (karar verecek)...Böyle bir uğuma (karara) varılırsa sevineceksiniz....Ben de dinleyeceğim Kurultay'da konuşulacakları, uğumlar arasında doğru bulduklarım olursa uyarım onlara. (Diyelim s.34)

Böyle kurultayların kesin uğumlara (kararlara) varabileceğine, gerçekten bir iş görebileceğine inanmam ki göneneyim (memnun olayım) ya üzüleym.

(“Açıklama” Ulus,22 Aralık 1949)

uğumlamak : f. karar vermek.

Kurultay uğumliyacık (karar verecek)...Böyle bir uğuma (karara) varılırsa sevineceksiniz. (Diyelim s.34)

ukuşlu : akıllı. [Dlt. – (ukuşluğ) = 1. anlayışlı.].

Büğünün kişileri, birçok sorunlar üzerine konuşup tartıştıkları, kendilerince çözümleme yolları bulup öne sürdükleri için dünkülerden ukuşlu görünmemektir.

(“Yurttaş Yazar” Ulus, 2.8.1956)

...bilimden anlıyor onlar da, ukuşlu olduklarını gösteriyorlar... (“Yoz “Ulus, 30.9.1956)

ulu : büyük. [Ts., Dlt. – (ulug, uluğ), Trs. – (ulug) = 2. zengin, ağır.].

Ulu bir konuk vardır bir aşığın gönlünde. (Okuruma Mektuplar s.35)

ululanma : i. kendini yüksek bulmak. [Ts., Dlt. – (uluğlamak, uluglamak) 1.yüceltmek Trs.].

Onlarda bir ululanma, bir kendini beğenme, çevrelerindeki küçümseyen bir bencilik vardır. Bana öyle geliyor ki benci olan, kendini düşünen kimse gerçek ekine erişemez. Gene de biz onlara ekini aramış ekinlenmiş kişiler diyemeyiz. (“Ekin Üzerine” Ulus, 16.6.194

Ulusçu geçinirler hepsi de, ulusseverliği, yurtseverliği kimseye bırakmazlar ya, içlerinden beğenmezler, sevmezler bu ulusu, Türk ulusunu. (Söz Arasında s.138)

ulu-yargı : kıyamet.

Ulu-Yargı gününde bile kişiöğulları sinlerinde (mezarlarında) doğrulunca, Tanrı katına çıkmadan önce ondan üç beş köğük(mısra) okuyacaklar.Diyelim s.113)

ummak : f. ümit etmek. [Ts.= 2. tahmin etmek. Trs.= 1. beklemek, temenni etmek.].

Kendini çoğunluğa, yığınlara beğendirmek, değme kişinin elinden gelir mi? Düşlerinin oduna kapılmış bir delikanlı, ne söyleser, ne yazarsa, çevresindekileri çoşturup alkışlar derebileceğini umar, buna inanır; ("Karalama" Ulus, 29.9.1947)

umu : umut, ümit. [Ts., Trs. –(umı)].

Kendini çoğunluğa, yığınlara beğendirmek, değme kişinin elinden gelir mi? Düşlerinin oduna kapılmış bir delikanlı, ne söyleser, ne yazarsa, çevresindekileri çoşturup alkışlar derebileceğini umar, buna inanır; soğuk-kanlılıkla çalışan, hep çıkarını düşünen bir kimse böyle bir umuya kapılabilir mi? ("Karalama" Ulus, 29.9.1947)

umumi : genel. [Ts.].

Bir de bir kimsenin hususi ahlakı, iffeti üzerinde dedikodu edilmesinden hoşlanmam. ...çünkü bunlar onun umumi hayatına aittir. (Günlerin Getirdiği s.19)

umur etmek : f. umursamak. [Ts.= . dey. aldırış etmek, önem vermek.].

Bu masal, hep çıkarlarını arayıp tanrıları bile umur etmeyen kimselerin halini gösterir. (Masallar s.8)

Yahut bir elinde kalem, bir elinde defter, dünyayı umur etmesin... (Ulus, Düşsü Görüşme 9.10.1945)

umut⁶⁹: ümit. [Ts., Dlt. –(ummak) = 1.ümit etmek.].

Gene de büsbütün umutsuz değilim, aylarca belki yıllarca Refik dönebilir, çıkar gelir diye bekledim. ("Anıla"r Ulus, 1.6.1947)

İyisi mi elinize bir kitap alır, onun anlattıklarına dalıp dışarıdaki soğuk gibi içinizdeki o sıcak, ama ağu karışmış umutları da unutursunuz. (Söyleşiler s.67)

⁶⁹ Bu kelime Dlt'deki ummak fiilinden –t ekiyle türetilmiş olsa da kelime yapılırken Farsça "ümit" kelimesinden etkilenildiği açıktır.

unulmak : *f.* onulmak: iyileşmek, şifa bulmak. [Ts., Trs. – (unmak, onmak) = 2. uygun bukmak, düzelmek].

Aradaki karlı dağları görünce titreriz, gönlümüzde açılan yara unulmaz bir yaradır. (“İlkeler” Ulus, 3.11.1947)

uruk : ırk . [Ts. = 1. kabile, oymak, boy. Trs. = 2. boy, oymak.].

Önce kaynakları bir: hepsi de Hind-Avrupa uruğundan(ırkıdan). (“Bir Dernek” Ulus, 2.12.1956)

urukçu : ırkçı.

Arı bir türkçe kurmağa özenenlerin söydeşi (yani) benimle benim gibilerin ne olduğumuz biliniyor artık: sözüm derneğinizden ırak, urukçuymuşuz (ırkçıymışız) biz. (Söyleşiler s.231)

us : akıl. [Ts., Dlt.= 1.hayır ve şerri ayırt ediş. Trs.].

Şimdiye dek kişioglunun usu ulaşamamış o birliğe,bundan sonra ulaşacak mı,onu da kestiremeyiz.(Ararken s.134)

Firansızların tereddi ettiklerini, degenere olduklarını çok kimseden duydum ya, bugüne dek usu başında, ne dediğini bilir bir kimsenin ağzından işitmedim. (“Sözden Söze” Ulus, 30.9.1948)

Bir katlı değıldir ki kişi oğlu! yalnız usu, doğruyu seçen usu yoktur ki! (Söyleşiler s.129)

usama : *i.* mantık.

Bütün diller usamaya, doğal düşünüşe uygundur, kişi oğlunun dışında bir usama, bir doğal düşünüş olamaz da onun için. (Pazar Postası, Okurken - 5.2.1956)

usamal : mantıki.

O savda beni sinirlendiren bir nen daha var: onu öne sürenler ancak Firenklerin, Firenkler gibi tümce kuranların usamal olarak düşündüklerini, öteki kişi oğullarının ise usamaya aykırı bir deyişle, düşünüşleri olduğunu söylüyorlar. (“ Söz Arasında” Ulus, 4.11.1949)

usçu : rasyonalist, akılcı.[Ts.].

Montaigne usçuydu, şüpheliydi, bireyciydi.Çünkü ortaçağ dogmalarının önünde usçuluk,şüphencilik , bireycilik en ileri davranıştı (Günce 1956-1957 s.139)

Betiğ üzerine yazdığım yazının sonunda benim usçu olduğumu, bunun için de bu yeni yolu pek sevmediğimi söylemişim. (Günce 1956-1957s.204)

usçuluk : fels. rasyonalizm, akılcılık . [Ts.].

Montaigne usçuydu, şüpheciydi, bireyciydi. Çünkü orta-çağ doğmalarının önünde usçuluk, şüphencilik, bireycilik en ileri davranıştı. (Günce 1956-1957 s.139)

Usçuluk birtakım yenilikleri anlamamak, onların tadından kendimizi yoksun bırakmak değildir. (Günce 1956-1957 s. 204)

us-dışı : akıl, mantık dışı, irrasyonel. [Ts.].

...bir zamanlar kendisinin de bağlı olduğu us-dışı insanlardan silkiniyor, gündün güne yenileşiyor, yeni insanın örneği oluyordu. (Ararken s. 112)

uslam : muhakeme. [Ts. – (uslamlama) = 1. akıl süzgecinden geçirme, muhakeme.].

Unutuyorsunuz ki usu küçültmek için de gene usa başvuruyor, uslamlara girişiyorsunuz. (Günce 1956-1957 s.65)

usluluk : akıllılık. [Ts.= 1.edepli, müeddep, uslu olma durumu.].

..yaşından beklenmeyecek bir uslulukla konuşuyor, herkesçe bilinse dahi ara sıra hatırlatılması gerekli doğruları söylemekle yetiniyor. (Diyelim s. 58)

Yalanla da olsun suyun üstüne çıkmayı usluluk (akıllılık) saymaktan kurtulamadık. Köylülük değil midir bu. (Günce 1953-1955 s.415)

ussuz: akılsız.

Bir alığın, ussuzun, gerçekten iyi olabileceğine inanmam, istemeyerek kötülük eder. (Günce 1956-1957 s.183)

usta-işi : şaheser.

Bir usta-işi sayılabilecek olanından geçtik, içlerinde bir güzelcesi bile yokmuş. (Söyleşiler s.234)

Demek ki güzelliğin kuralları, yasaları yoktur; varsa bile açıkça söylenemez, öğretilemez. Usta işlerinin incelenmesinden de çıkarılamaz. (“Eleştirme Üzerine” Ülkü, Haziran 1948)

usuk : hece.

“Erkek” sözü iki usuklu, “kız” sözü bir usukluymuş da onun için. (“Sağ Yazı” Ulus, 19.11.194)

Bizim İranlılardan aldığımız gibi değil, başka türlü bir aruz, söydeşi usukların yalnız sayısına değil, tartısına da bakan bir köğ. (“Yeni Şiirler” Ulus, 17.1.1957)

usuklu : heceli.

Neden? Erkek sözü iki usuklu (heceli), kız sözü ise bir usukluymuş da onun için. ("Sağ Yazı" Ulus, 19.11.1947)

usul : akli. [Ts.= 1. tarz .2. yöntem, biçim, yol. 3 asıllar, kökler, ilkeler.]

Boşuna yoruyorum kendimi, tanıt göstermeyi usul (akli) tanıtlar göstermeyi gerekli bulmaz o, gizemcidir (mistiktir)... (Günce 1953-1955 s.277)

Bu yüzden de usul (akli) bir saçmalama,bana öyle geliyor ki bugünkü Batı ozanlarının aradıkları saçmalama bu değil.. (Günce 1956-195 s.135)

usul erdem : akli meziyet.

Gün geçtikçe ben ak-törenin usul erdemlerden (akli meziyetlerden) olduğuna inanıyorum. (Yeni Ulus, Aydınlarımız 5.4.1954)

ut-çalar : i. udi.

Çok oluyor, en az kırk yıl, biri çıkmış, bilmem hangi çalgıcı, ut-çalar için "dahi" demiş. ("Bize Yeter" Son Havadis, 28.10.1955)

utku : zafer. [Ts., Dlt. – (utmak) = 1. oyunda yutmak, ütmek. Trs. = 1. utmak, ütmek, yutmak, yenmek, oyunda kazanmak.]

İstanbul'un alınmasında sayının da, yiğitliğin de büyük bir payı var, elbette ama bence o yengi daha çok yeniliğin, yeniyeye inanmanın bir utkusudur. ("Yeni" Ulus, 31.5.1953)

Yengilerini, utkularını (zaferlerini) tansıklamadım (hayran olmadım) onun. ("Karalama" Ulus, 24.2.1950)

utku yırlamı : zafer türküleri.

Kazandık artık, yendik' demiyorum, utku yırlamları, yani 'zafer türküleri' söylemeğe kalkmıyorum. (Diyelim s.43)

uyak : kafiye. [Ts.].

Öyleyse neye koymuş o ikinci mırat? Salt uyak (kafiye) olsun diye. (Günce 1953-1955 s. 327)

Şairin iyisi ölçü, uyak uğruna gereksiz sözler kullanamaz... (Günce 1953-1955 s.134)

uyaklı: kafiyeli. [Ts.].

Bu 'sema' sözü ölçülü uyaklı (vezinli kafiyeli) şiirin sahteliğini gösteriyor... (Günce 1953-1955 s.134)

Bu ulusun şiiri ölçülüdür, uyaklıdır. (Günce 1953-1955 s.216)

uyaksız : kaafiyesiz. [Ts.].

Bir yırın yeni sayılması için göğsüz (vezinsiz), uyaksız (kaafiyesiz) olması yeteceğini sandılar... (Prospero İle Caliban s.268)

uyanış : renaissance, (rönesans) . [Ts.= 1. uyanma.].

Uyanış Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da başladı, İtalyanlar neden sonra uyandılar da bir bilim dili yaratmağa özendiler. ("Bir Yanıt" Ulus, 9.3.1953)

uydursöz : uydurma söz.

Dayanışma uydurma imiş, onlarda uydursöz istemezlermiş, ayrılamazlarmış yaşıyan dileden, (Söz Arasında s.138)

uygar : medeni. [Ts.].

Dedelerimiz, atalarımız uygar(medeni)kişilermiş Arapça,farsçadan bir söz alırken kökünü bilirler de onun için alırlarmış. ("İkinci Beti" Ulus, 6.1.1950)

uygarlaşmak : f. medenileşmek. [Ts.].

Uygarlaşmış kimse: "Baak! benim ne cicilerim var!" diye inciğini boncuğunu ortaya dökmez. ("Yabanlar" Son Havadis 12.3.1953)

uygarlık : medeniyet. [Ts.].

Bilimleri, dörütleri (sanatları), uygarlığı (medeniyet) ilerletenler belki de onlardır.Gene de biz onlara ekini aramış ekinlenmiş kişiler diyemeyiz. (Söyleşiler s.149)

Uygarlık (medeniyet) deyip duruyorsunuz. (Söyleşiler s.173)

uygulamak : f. tatbik etmek. [Ts.].

...ilkelerinde onu tutmak vardır, ne yapalım ki uygulamazlar (tatbik etmezler) o ilkelerini. (Günce 1953-1955 s.393)

Onların öğütlediğini yapmağa özendiniz, sözden uygulamaya (tatbike) geçtiniz mi, durdurmağa kalkıyorlar sizi. (Günce 1956-1957 s.117)

uy-gücü : muhayyile.

Belli, uy gücünü işletmemiş bu konuyu bulup da öneren... ("Değmez Demişler" Ulus, 5.5.1956)

uyru ⁷⁰: tebaa.

⁷⁰ Bu kelime *uyruk* kelimesindeki *-k* ünslüzü düşürülerek elde edilmiş olabilir.

Uyrularını ezen kırallara, yoksulları hor gören zenginlere, bilgileriyle böbürlenmiş kimseler saldırır...*

**Uyrular: tebaa (Günlerin Getirdiği s.123)*

uyruk : ırk. [Ts.= 1. tabi, tebaa.].

Hepsi de Hint-Avrupa uyruğundan (ırkıdan). (Günce 1956-1957 s. 168)

...takdimin ancak küçükten büyüğe olacağını, bir ecenin, uyruklarına takdim etmeyeceğini ...ihsan edeceğini nereden düşünsün? (Günce 1953-1955 s.47)

uysallık : uyum, uyma, itaatli olma.[Ts.= 1.uysal olma durumu.].

Mükafatlandırılacak eserlerde toplumun inançlarına uysallık aramak doğru olur. (Söyleşiler s.237)

uyuk : timsal.

Kimdir Meletos? Meletos bağnazlığın uyuğu, taassubun timsalidir. (Sözden Söze s.258)

uyum : harmoni. ahenk. [Ts. = 2. mutabakat.].

Uzun tümceler de bir tadı, bir güzelliği olduğunu bilirim, düşüncenin bir takım inceliklerini belirtmeğe yaradıkları gibi dalga dalga bir uyumla (ahenkle) salını salını ilerliyenleri de vardır. (Diyelim s.71)

Odamıza astığımız bir bedize günlerce, yıllarca, yaşayışımız boyunca usanmaksızın bakabiliyoruz, bizi çeken konusu değildir, salt çizgilerin, boyaların uyumla (ahenkle) birleşmesinden doğan güzellik... (Söyleşiler s.187)

Bay Vedat Günyol gibiler alaturka çalgıya benzerler: Tek düzeli. Ezgiden uyuma (melodie'den harmonie'ye) yükselmezler, uyumsal (harmonique)'dir, türlü türlü sesler vardır içinde. (Günce 1953-1955 s.416)

uyumlu : ahenkli. [Ts.].

...usta ozandır, şöyle sağlam, uyumlu(ahenkli), duygular, düşünceler uyandırıcı köğükler (mısralar) kurmasını bilir. (Diyelim s.111)

uyumsal :harmonique (harmonik).

Bay Vedat Günyol gibiler alaturka çalgıya benzerler: Tek düzeli. Ezgiden uyuma (melodie'den harmonie'ye) yükselmezler. Doğru ise ezgil (melodique) değil,

uyumsal (harmonique) 'dır, türlü türlü sesler vardır içinde. (Günce 1953-1955 s.416)uyumsuz : harmonique.(harmonik).

Doğru ise ezgil değil, uyumsuzdur, türlü türlü sesler vardır içinde. ("Günce" Son Havadis,18.12.1955)

uza : tarih.

Yazar, dörütmen, bütün uza(tarih) boyunca, varlıklı kişilerden de görmüş, iyilik görmüştür. (Prospero ile Caliban s.252)

uzabilik : tarih.

Bir dil, bilim-sözlerini kendi köklerinden yapmaz, başka dillerden alır.' gibi bir sav (iddia) atıyorlar ortaya, bu kısıklığı (zarureti) uzabiliğin (tarihin) hangi öğrencesinden (dersinden) çıkardıklarını göstermeksizin bizim de bilim-sözlerimizi türkçe köklerden yapmamıza engel olmaya kalıyorlar. (Diyelim s.38)

uza-bilikçi : tarihçi.

Bir Firansız uza-bilikçisi , Mr. Philippe Erlanger, yeni bir betik yazmış. ("Günce" Son Havadis, 12.11.1957)

uza-bilim : tarih.

Uza-bilime, yer yüzünde yaşayan bütün kişilere ilgilensinler ki türlü inançları, türlü kanıları, türlü yanılmaları öğrenerek hepsinin de görece olduğunu anlasınlar. ("Ne Okumalı" Ulus, 3.5.1956)

uzağı : tarih, kadim.

Bizim aydınlarımızın çoğu, daha doğrusu hepsi uzağı duygusundan yoksundur. ("Ası" Pazar Postası, 15.4.1956)

Bugünkü uygarlığın, uzağı uygarlığı kat kat aştığını görmüyor musunuz? ("Tüm eğitim" Ulus, 16.9.1949)

Uzağı Nedim'in "Bigane-meşreba! bize ta key tegafülün? Bir aşına nigaha da mı fırsat olmasın?" üyçüğünün bilirim güzelliğini, duyarım. ("Özlem" Ulus, 8.7.1956)

uzak-konuşur : i. telephone, telefon.

'Telefon' değil de 'uzak-konuşur' demeliydim. Neyse, hepimizin kullandığı bir tilcik. (Günce 1956-1957 s.73)

Bir gün bir yazarımız beni uzak-konuşurla (telephone'la) aradı. (Günce 1956-1957 s.176)

uzasal : tarihi.

Bizde uzasal (tarihi) görüş yok,Allı,Fıransız ekini ile yetişmiş olanlarımız o ekini şöyle toptan bilmiyorlar,toptan kavramıyorlar ("Toplum Duygusu" Ulus, 27.1.1950)

Aydınlarımız var, Allı, var ya, uzasal görüşleri yok, bunun için gerçekten ekinli olamıyorlar. (Söyleşiler s.229)

uzasal özdekçilik : tarihi maddecilik

Hepsi de bilgin sanıyor kendilerini, inandıkları uzasal özdekçilik (tarihi maddecilik)bilime dayanıyormuş da, bilimsel bir yöntemmiş de onun için. (Günce 1956-1957 s.111)

uzay : mekan, feza. [Ts.].

...uzay içinde de, öy içinde de... ("Eski Aranç" Ulus, 13.9.1956)

uza-yazarlık : tarih-nüvislik.

Racine 'i bile küçük görürlermiş o günlerde, hakanın onu yanına çağırıp uza-yazarlığına yükseltmesini anlıyamamışlar. ("Ozanın Yeri" Ulus, 20.5.1956)

uzgörü : penetration(gerçekleri bir bakışta kavrama gücü). [Ts.].

Bu tercüme iyi mi, bilmem orasını; 'penetration' karşılığı uzgörü benim hoşuma gitti. (Günlerin Getirdiği s.144)

uzlaşmak: f. anlaşmak. [Ts., Trs. – (uzdaşmak).].

-Bilmem ki, Keziban! dedim, Suat Kemal Yetkin'le de, Selahattin Batu ile de anlaşamadığımız, uzlaşamadığımız oluyor... (Söyleşiler s.135)

uzluk : hüner. [Ts., {Dlt. – (uz). = 1. usta, mahir. Dlt. – (uzluk) = 1. sanat.}, Trs. – (uzlık).].

...büğün de sözlükler Fıransızca politique sözünü: 'Bir devleti yönetmek uzluğu, hüneri' diye tanımlarlar. (Ararken s.165)

uzman⁷¹: mütehassıs, ehil. [Ts.].

Birer uzman(mütehassıs) olarak dönüyorlar yurda, düzenli bir edebiyat eğitimine dayanmıyan,kupkuru bir uzmanlık. (Diyelim s.29)

⁷¹ Dlt –(uz) = 1. usta mahir. demektir. Kelime "uz" kökünden türetilmiş olabilir.

"Fuad Köprülü tarafından önerilen bu sözcükte –man ekinin Alm fachmann (uzman) sözcüğünden esinlendiği anlaşılmaktadır."(Nişanyan : s 474)

Yazarlar... kendilerine en yakından dokunan birer kişi oldukları için canlarını ısıran sorunların çözümlenmesini uzmanlara, ehline bırakacaklar. (Söyleşiler s.142)

uzmanlık : ihtisas. [Ts.].

Birer uzman(mütehassıs olarak dönüyorlar yurda, düzenli bir edebiyat eğitimine dayanmayan, kupkuru bir uzmanlık. (Diyelim s.29)

Dil kurumu uzmanlık diyor,bunu beğenmiyorsanız,yanlış buluyorsanız neden bir daha iyisini,daha doğrusunu aramıyorsunuz. (Diyelim s. 34)

uzun-öykü : roman.

Uzun-öykü (roman), bütün bir yaşamı gösterecek, çevreyi belirtecek ...Uzun-öykü için gereksiz ayrıntı yoktur. (Günce 1956-1957 s.149)

uzuntu : periphrase (Frs. = 1. dolaylama, dolaylı yoldan anlatma.).

Periphrase için çevresöz diyecektim, hocamız Cevat Emre 'ye söyledim, bir "m" kattı: çevremsöz ...İsterseniz uzuntu da denebilir. (Günlerin Getirdiği s.115)

üçük⁷²: harf.

Yooo!...Çoğu arapçadır, içimizde arapça bilen kaç kişi kaldı? Üçükleri (harfleri) de karmakarışık dizilmiştir. ("Çizgile"r Ulus, 29.12.1947)

üçgen : müselles. [Ts.].

...bugün bal gibi üçgen kelimesi dururken ille de müselles demek için gözlüğe, sözlüğe bakmak şart mı? (Günce 1953-1955 s.273)

ülkü : mefkure. [Ts., Dlt. = 1. ahit, peyman. ET. – (ülgü) = 1. terazi. 2. hedef, gaye.].

...bunun içindir ki uğradığı ağır bir davranışı unutup, ya da sayıya katmayıp Atatürk sevgisine, Atatürk ülküsüne bağlı kaldı. (Günce 1956-1957 s.221)

Bunun içindir ki dörüt alanında en büyük yaratıcıların bile kendilerinden sonra gelmiş olanların savlarını (iddialarını) , dileklerini, ülkülerini anlamadıklarını, anlamıyarak kötilediklerini görürüz. (Söyleşiler s.218)

ün : nam. [Ts., Dlt., Trs = 2. ses, yüksek ses, avaz.].

⁷² Tekin (1963: 412) bu kelimenin Velet Çelebi'nin *Türk Dili* adlı lügatinden alındığını yazar.

Gençliğimde bazı tanınmış yazarlardan hoşlanmadığımı görenler: 'kendine böylelikle ün kazanmak istiyor' dediler. (Söyleşiler s.38)

Timsah atalarının ününü sanını ballandıra anlatmış: (Masallar s.31)

Bay Makal da büyüklüğünün, ününün doruğundan öyle buyurmuştu. (Günce 1956-1957 s.11)

üne erdirmek : f. herkese tanıtmak.

Onların şiirlerini üne erdirecek, onların şiirlerine kendilerinin koyamadıkları değeri katabilecek bir eleştirmeci, bir Ataç yoktur. (Diyelim s.13)

üne erme : i. adını duyurma.

Zavallı adam! tanınmanın, üne ermenin böyle olacağını sanıyor. (Günce 1953-1955 s.308)

ünlem noktası : dilb. nida işareti, point d'interjection. [Ts.].

Ayraç arasında ünlem noktasını, şu (!) imini neden kullanıyor? (Dergilerde s.278)

ünlenmek : f. şöhret olmak, tanınmak . [Ts. = 2. çağrılmak, yüksek sesle bildirilmek.].

...onun da o günlerde pek ünleniverdiğini görüp sevindi. (Tehlikeli İlişkiler s.198)

ürün : mahsul. [Ts., Moğ. --(üren) = 2. tohum, meyve. Trs.= 2. kır otu. 3. süt ve süttten üretilen maddeler.].

Dergi onu da anlatıyor. Alaturka musiki içki alemlerinin yetiştirmesi, ürünü imiş(mahsulü diyor Varlık), o alemleri sevdürmeğe, sürdürmeğe çalışmış, onların yayımcısı "propagandacısı" imiş. (Ararken s.142)

Türk toplumunun bir ürünü (mahsulü) olur, gene de Türk gökçe-yazınının içine girmez. (Diyelim s.72)

üsbeki : elbette.

Derinde, benliğimin ta derinlerinde onlardan da bir nen vardır, üsbeki(elbette), okunan bir betik kişide az çok bir etki bırakmaz olur mu?

("Çocukça" Ulus, 9.8.1956)

üşkes : mutlaka. [Ds. --(üşbekes, üskes).].

Çocuklarımıza latince ile yunancayı öğretmemiz, o dillerin yazarlarından kalma yapıtları okutarak yetiştirmemiz gerektiğinden açtınız mı üskes biri çıkar...
(“Tüm Eğitim” Ulus, 16.9.1949)

üslup : yol, tarz. [Ts.].

...güzel üsluptan, sanat eri deyişinden hoşlanamıyoruz... (Söyleşiler s.139)

üstat : önüt, magister. [Ts.].

...yeni yetişenleri özendireceksiniz, yahut kıracaksınız ki siz de üstatlar arasına geçersiniz... (Okuruma Mektuplar s.41)

üstün sayı : ek, ekstra, özel, sayı (dergi için).

Mavi dergisi 1 Ocak 1954'te bir “üstün sayı” çıkardı: “Dünya Edebiyatı Üstün Sayısı.” (Dergilerde s.171)

üşkürtmek : f. hatırlatmak. [Dlt.].

Ancak bugün, kendimin geç anladığımı düşünüp de doğru yolun gerçeklerini bize önütlük etmiş olanlara da üşkürtmekten çekinmem. (“Dil Bayramı” Ulus, 27.9.1948)

üycük⁷³: beyit

Galip Dede'nin o anlamda bir üycüğü (beyti) var mı, bilmiyorum. (Günce 1953-1955 s.402)

üz : sahife.

Türkler arasında sahife'ye üz diyenler varmış, yüz'den ben pek sevdim, bundan sonra bende öyle diyeceğim. (Söyleşiler s.359)

Bir kitabı açtım mı, nedense bir ağrıdır saplanıyor başıma, bir iki üzden öte gidemiyorum. (“Yavaşça” Ulus, 29.8.1952)

üzgünlük : mahzunluk, melullük. [Ts.].

Hele “Dehre devletle gelip yine giden şahanı” mısrağında güzel bir üzgünlük var. (Günce 1956-1957 s.247)

üzünç : melal, üzüntü. [Ts.].

Hep üzünç içinde bir kişi miydi Ahmet Haşim?... Ama severdi melali üzünç söylemeyi (Dergilerde s.298)

⁷³ Ataç, kanaatimize göre.[kaz. –(üy) = 1. ev.]. kelimesine alıp Arapça “beyt = ev” kelimesinin anlamından yararlanarak bu kelimeyi türetmiştir.

Her yıl, ilkyaz aylarında, uçurtmayı gördüm mü, bir üzüncü duyarım içimde...
(Günce 1953-1955 s.50)

vaazcı : vaiz, vaaz veren. [Ts.].

O vaazcı dilber de kucaklamak istesem karşı koyamayacak. (Tehlikeli İlişkiler s.66)

vakar : ağırbaşlılık. [Ts.].

Kovulduğumu böyle bir halin gerektirdiği vakarla bildiriyordu. (Tehlikeli İlişkiler s.390)

var : mal varlığı, mevcut (Zenginlik). [Ts., Trs. = 2. varlık, mevcudiyet. 3. hepsi, olancası, mevcudu.].

Ne denli ak Ağınlı olursa olsunlar, türkçenin kendi yağı ile kavrulmasını, bağımsız olmasını, kendi varı ile gelişip genişlemesini uslarına bir türlü yediremiyorlar. (Söyleşiler s.299)

Söz Derleme Dergisi "Türk dilinin varını ortaya seren" bir betik değildir. (Dergilerde s.360)

Açmazlar o betiği, Keziban, bütün o tilcikleri babalarından kalma kendi varları değilmiş gibi o betiğin okunmasını yalnız dilcilere, dil uzmanlarına bırakırlar. (Söyleşiler s.195)

varım : mal.

Dil bir toplumun varımı değil midir? ("Dörüdün Bengiliği" Ülkü, Ağustos 1949)

varlık : mevcudiyet. [Ts.= 2 .variyet; para, mal mülk, zenginlik, bol gelir.].

Bizim dilimizde ise böyle değil, biz "varlık", "mevcudiyet" derken o kavramları iyice belirtmediğimizi duyuyoruz... (Dergilerde s.104)

Yoksulluk içinde büyüyüp sonradan varlığa erişmiş kişinin duyguları, düşünceleri, varlık içinde doğmuş, varlık içinde büyümüş bir kişinininkilerle bir olamaz. Bir eksik ya da bir artık vardır onda. (Prospero ile Caliban s.257)

varlıklı : zengin, variyetli. [Ts.].

O düşünürler de emekçiler katından, sıkıntı çekenler, ezilenler katından değildir, varlıklılara daha yakın kimselerdir, varlıklı kimselerdir (Prospero ile Caliban s.255)

varlıklılık : zenginlik.

Yalnız yoksullukla varlıklılık için mi böyle? Değil. Gerçekçi yazardan bize kişiöğlunu bütününü ile göstermesini bekliyoruz. ("Yoksulluk" Varlık, 1.2.1957)

var-sayım : hypothese (faraziye). [Ts.].

Hani bir takım kimseler vardır kendi kendilerine buluverirler bir tilciğin nite kurulduğunu, bu alt-koyum, bu varsayımla (hypothese) ile yetinirler de belge aramazlar, bilim öncesi (prescientifique) birer düşünüşün ürünüdür bu. (Günce 1956-1957 s.50)

vaudeville (vodvil) : tiy. vodvil. [Ts.].

...bunun üzerine bir comedie yazılabilir, ama yazarda yok ki onu başarma gücü!en bayağısından bir vaudeville yazarı. (Günce 1953-1955s.189)

İstanbul Şehir Tiyatrosu, tatsız tuzsuz vodvilleri bir türlü bırakamıyor. (Günce 1953-1955s.222)

vazife : ödev, vecibe. [Ts.].

Ama insanların çoğu konuşmayı mektepte iken yazdıkları kitabet vazifesi gibi bir şey sanırlar. (Günlerin Getirdiği s.20)

vefa : bağlılık. [Ts.].

...şairin...güzellerde vefa aradığı da yalandır. (Okuruma Mektuplar s.47)

vehim : kuruntu. [Ts.].

Vehim! Sadece vehim!... O hayalleri kuran da,o hatıralara kendini bırakan da bugünkü ben değil miyim? (Günlerin Getirdiği s.42)

vehmetmek : f. evhamlanmak, kuruntulanmak. [Ts.].

Hafızamızın, karşımızdakinin hafızasından daha kuvvetli olduğuna bir delil göstererek kendimizde bir üstünlük vehmetmek mi isteriz? (Günlerin Getirdiği s.16)

vergi (I) : mahsus(özgü). Ts. = 1. birine doğuştan verilmiş iyi nitelik., Dlt. –(bergü) = 1. borç, verecek .].

Çoğunluğun kullandığı tümce biçimlerine "amiyane" demek, birtakım tilcikleri "barbar" bulmak, "yaban" demek onlara, doğu düşüncesine vergidir. (Günce 1956-1957s.146)

vergi (II) : Tanrı vergisi, kısmet.

İnsan bununla adını sanını tanıtmış olmanın sarhoşluğunu, yarın da okunacak olmanın gururunu duymuyor, ne yapalım? vergimiz o kadarmış.(Söyleşiler s.38)

vergili (I) : eli açık. [Ts.].

Öyle yazan kişi ya korkaktır ya yiğittir. Ya eli dardır, ya vergilidir. (Prospero ile Caliban s.258)

vergili (II) : (doğuştan) kabiliyetli, iyi nitelikli. Ts. – (vergi) = 1. birine doğuştan verilmiş iyi nitelik.].

Çalışmak bazan doğuştan gelme güçleri de alt eder, hele doğuştan vergili olan tembellik ederse! (Masallar s.220)

veri : mu'ta:(bir sonuca varabilmek için gereken ilk bilgi). [Ts.].

Bay Cahit Tanyol veri dururken mu'ta, seçik dururken mütemeyyiz, çelişik dururken mütenakıs, sezgi dururken hads, tahaddüs, sağdıyu dururken akl-ı selim, yahut selim akıl diyemeyeceğimi söylüyür: İyi, çok iyi! (Dergilerde s.262)

Asıl buna seviniyorum: bilimler tarihi insana kendinden şüphely, duyularının verilerine (ihzaslarının mu'talarına) kapılmamayı öğretiyor. (Diyelim s.120)

vezin : edb. şiirde ölçü. [Ts. = 2. denge, tartı, ölçü.].

Mana' demiyor, 'esrar-ı mana' diyor; ne kadar aydınlatıcı bir söz' belki vezin hatırı için öyle söylemiş; ama vezin hatırı için sözü bozmayıp zenginleştirmeyi bilmiş. (Karalama Defteri s.45)

vurgun : ihtikar, aşık. [Ts.= 2. spekülasyon; kolayca ve yolsuzca edinilen kazanç.].

Sizde edebiyat sevdası var, ancak edebiyata vurgunsunuz, her şeyi edebiyat arkasından görüyorsunuz. ("Deniz Boyund" a Ulus, 18.7.1945)

Güzelliğimize vurgun değildim demek istemiyorum, vurgun olmayan mı vardır? (Tehlikeli İlişkiler s.95)

vuslat : kavuşma. [Ts.].

Gerçekten değerli olsaydı, hasret derdi, vuslat derdi... (Okuruma Mektuplar s.46)

vuzuh : açıklık. [Ts.].

Aklın vuzuh dediği o karanlık şeye ermek istemiyorum. (Günlerin Getirdiği s.48)

yaban (I) : kır, vahşi. [Ts. , Trs. = 2. yabancı. 3. dışarı, başka ülke.].

Yoksa eserinde bir güzellik bulabilirsiniz, öyle, kendiliğinden gelmiştir o güzellik, bir yaban çiçeğinin güzelliği gibi. (Ararken s.141)

yaban (II) : yabancı. [Ts. , Trs. = 2. kır. 3. dışarı, başka ülke.].

Muammer Karaca! Ne de güzel adı var! Karacaoğan gibi. Toprağımın kokusu var o adda; öyle “Akademi” gibi yaban sözü değil. (Ararken s.163)

Ama şimdilik yurt-yönetimi demeği politika gibi yaban bir sözü yani benim dilimden olmıyan bir sözü kullanmaktan yeğ buluyorum. (Ararken s.165)

Eski yaban tilciklerle yeni Türkçeyi böyle birbirine karıştırmak, iyi değil bence. (Günce 1956-1957 s.194)

yaban⁷⁴(III): barbare.

Çoğunluğun kullandığı tümce biçimlerine “amiyane” demek, birtakım tilcikleri “barbar” bulmak, “yaban” demek onlara, doğu düşüncesine vergidir. (Günce 1956-1957 s.146)

Charles-Louis Philippe, pek incelmış kişilerden yakınarak ‘Ah’ bir Yabanlar (Barbare’lar) Çağı gelse!’ dermiş. (Söz Arasında s.184)

yabanıllık : vahşilik. [Ts.].

Onda bir çeşit yabanıllık vardır. (“Düzsöz Üzerine” Ülkü,- Nisan 1948)

yabanlık : barbarlık. [Ts.].

Geçmişini hiçe sayan , tarihin öğrettiklerini dinlemiyen bir çağ, yabanlığa, iptidailiğe dönüşmüş olur. (Söyleşiler s.253)

yadırgama : i. yabancılama, tedirginlik. [Ts.].

Çocuğa güven, yadırgama geçtikten sonra geldiği gibi.Dörüt sevinci öyle bir güven ister. (Günce 1956-1957 s.196)

Önce bir duraksadım, bende de yadırgamanın verdiği bir tepki oldu, çabuk kurtuldum ondan...(Günce 1956-1957s.204)

yadırganıcı : tedirgin olunan, yabancılanan.

Son derece yadırganıcı bir kadın olan Madam de Renal de görevi gereği hep kendisiyle çocukları arasında bulunacak olan bu yabancıyı düşündükçe ne yapacağını şaşırıyordu... (Kızıl İle Kara s.36)

yadsımak(yatsımak) : f. inkar etmek. [Ts.= 2. ilgisi bulunmayan bir şeye karşı yabancılık taslamak.].

⁷⁴ Ataç, “yaban, vahşi ” kelimesinin Fransızca karşılığı olan “barbare” kelimesini kullanınca ortaya abartılı bir anlam çıkmaktadır. Buradaki anlamı “zulmeden, barbar” değil; “yabancı, vahşi.”dir.

...aklığı üzerinde dursan karalığını, karalığın üzerinde dursan aklığını yadsımış, inkar etmiş olacağım. (Söyleşiler s.143)

Gençler boş sözlerinin yankalarıyla kendilerinden geçedursun, bizim onlara karşı yadsınamaz bir üstünlüğümüz var... (Kızıl İle Kara s.403)

Siz bugün bizde bir ekin olmadığını,gerçekte ekinli kişiler bulunmadığını söylemekle onların hepsini, bütün emeklerini yatsımış oluyorsunuz.("Toplum Duygusu" Ulus, 27.1.1950)

yadsınma : i. inkar. [Ts.].

Ölüm ise bu dünyada var olan her şeyin yadsınmasıdır, inkarıdır. (Ararken s.174)

yad-ulusul : i. gayr-i milli.

Ya bütün divan ozanlarımızın, aydınlarımızın yaptıklarına "yad-ulusul"(gayr-ı milli) damgası vurulmasına ne diyelim? ("Niçin" Ulus, 15.11.1956)

yad uysallık : non- corformiste (uysallık düşmanlığı).

Vedat Günyol."non-corformiste" sözüne karşılık olarak kullanıyor.On beş yıl kadar oluyor, ben "yad-uysallık" demiştim" uysallık düşmanlığı" da denebilir, daha uygun bir ad da bulunabilir.(Dergilerde s.68)

yağı : düşman. [Ts., Dlt. – (yağı), Trs.].

...bakıyorsunuz birbirilerine "ağabey", "kardeş" diyen o delikanlılar, birbirilerine yağı (düşman) kesilmiş.?(Günce 1956-1957 s.173)

...beni kişioğlundan soğutuyor, kişioğluna yağı (düşman) kesiliyorum. (Prospero İle Caliban s.200)

yağılık : düşmanlık. [Ts., Trs. – (yağuluk).].

Çalışırsanız üzölmezsiniz...acılarınızı duymazsınız, umutursunuz dış acunun yağılığını (düşmanlığını). (Günce 195-1955 s.332)

Öz Türkçecilere çok kişiler yağılık (husumet) gösteriyor. (Dergilerde s.359)

yağınlamak : f. tehdit etmek.

Ağızlarına ilk gelen kelecilerle karşılarındakilerin yağınlamak (tehdit etmek) dururken ne diye düşünüp yorulsun. (Söyleşiler s.180)

yahtı : ışık. [Trs. – (yahtu) = 1.nur, şelale, aydınlık.].

...örneğin: ışık, yahtı, yaltırık diyebilirsiniz.Nurullah'ın karşılığı olmasa da olur, kendinize başka bir ada buluverin. (Söyleşiler s.171)

yakarı : dua. [Ts.].

Cecile, çocuğu olsun istiyor, bunun için dokuz gün yakarlarına (dualarına) başlamış... (Günce 1956-1957 s.33)

yakınma : i. şikayet. [Ts.].

Ama bir yakınma yok mu acaba Fikret'in o sözünde? Kendi evinden kendi hayatından bir yakınma. (Günce 1953-1955 s.280)

yakınmak : f. şikayet etmek. [Ts.].

Yukarıda: 'Sardı beni bu dil işi!' dedim, yakındığımı (şikayet ettiğimi) sanmayın, seviniyorum beni sarmış olmasına... (Söyleşiler s. 211)

Bilgeseverlerin (philosophe'un) anlattığı kuşu bilir misiniz?: Kanatları üzerinde yük oluyor diye kalıktan (havadan) yakınmış (şikayet edermiş)... ("Sözden Söze" Ulus, 3.3. 1950)

yakışık : münasip. [Ts., Trs.].

Aranılacak yeni de, düşüncemizi en açıkça, en toplu olarak belirtecek sözleri, düşüncemize en yakışık giyimi kuşamı bulmaktır. ("Gene O Görüşme" Ulus, 15.10.1945)

yalanca : kandırıcı, aldatıcı.

Neydi kaç gündür o güney yeli? Yalanca bir sıcaklığı vardır güney yelinin. (Günce 1956-1957s.9)

yalancı : sahte. [Ts.= 2. yalan söylemeyi huy edinmiş.].

'Sahte tevazu', 'yalancı alçakgömlülük', 'yalancı inginlik' derler onlarınkine. (Günce 1956-1957 s.215)

yalım : derece . [Ts. 1. alev. Trs.].

Yüzün şeffaf olduğunu söylerler bunun boş olmadığını sanıyorum, bir insan yüzü gerçekten ruhunu gösterir, o ruhtan üzerine düşen ışığı kırması da ancak kendi kırma gücünün yalımına göredir. (İğreti Surat –V- s. 92)

yalın: sade . [Ts.= 2. çıplak. Dlt. – (yalıng) =1. çıplak. 2. kından çıkmış veya kından çıkarılmış. Trs.= 1. çıplak, açık, örtüsüz.].

Bay İhsan Akay genç bir yazardır. Öz Türkçeye değilse de yalın (sade) Türkçeye özenir. (Günce 1956-1957 s.60)

Biraz yalın, yani sade yazsın, söylediklerinin öyle büyük, önemli şeyler olmadığını kendi de anlar, bırakan onları, gerçekten düşünmeğe başlar. (Karalama Defteri s.39)

yalıncak : çıplak. [Ts., Trs.—(yalıncag), Dlt.—(yalındak).].

Bu kanı 'lar insanoğlunun yalıncak düşündüğü, ilk duygularını yenmek, kendini aşmak dileğini daha edinemediği günlerde uydurulmuştur. (Karalama Defteri s.16)

yalınc : basit . [Ts.= 2. birleşik olmayan, tek maddeden oluşmuş.].

Dağ başında yapayalnız, ya da ancak kendi gibi yalınc (basit) kimseler arasında yetişmiş düşünüp doğrular bulguladığı (keşfettiği) görülmemiştir. ?(Günce 1956-1957 s.184)

...kendilerini aramayanlara yalınc (basit), çocuksu kişiler diye bakmakla yetinirim. (Günce 1956-1957 s.132)

yalıncılık : basitlik. [Ts.].

Eskilerde bir türlü yalıncılık (basitlik) görüp yenileri onlara yeğliyenlere de yanılıyorlar diyemem. ("Ekin" Ulus, 30.8.1956)

yalınlaşma : i. sadeleşme. [Ts.].

Türk Dil Kurumu, dilimizin özleşmesini, yalınlaşmasını ister. ("Dergilerde" Türk Dili, 1.7.1955)

yalınlık : basitlik.sadelik.(ed.anlatımın süssüz, özentisiz, doğal ve içten olması, sadelik). [Ts., Trs.= 1. çıplaklık].

...bütün dörüt yapıtlarını gerçekten anlamak, sezmek için gerekli olan yalınlığı (sadeliliği) yitirmiş olduğuma utandım. ("Çizgiler" Ulus, 29.12.1947)

Bir yalınlık (basitlik) var yırlarında. (Günce 1956-1957 s.36)

...ancak onların en güzel sözlerinde bile,bü günlerde çekemeyeceğimiz bir yalınlık, bir yavanlık vardır. (Günlerin Getirdiği.s.105)

yalınlaştırmak : f. sadeleştirmek. [Ts.].

İşte o. Kişinin dünya görüşünü yalınlaştırır. Ak ile kara arasındaki bütün renkleri kaldırır da onun için. (Dergilerde s.44)

yalkız : merdümgiriz, misathrope(insanlardan kaçan).

Moliere 'in yalkızı (merdümgiriz, misathrope) Alceste yok mu? Onun. gibiyimdir. ("Dörüdün Bengiliğ" Ülkü, Ağustos 1949)

yaltak : mütebasbıs, yılışık. [Ts., Trs. – (yaldak) = 1. riyakar, dalkavuk.].

Delikanlı yaltak yaltak gülümseyerek: (Kızıl İle Kara s.268)

yaltırık : ışıık, yahtı. [Dlt. – (yalturmak) = 1. ateşı alevlendirmek.].

...örneğin: ışıık, yahtı, yaltırık diyebilirsiniz.Nurullah'ın karşılığı olmasa da olur, kendinize başka bir ada buluverin. (Söyleşiler s.171)

yamızık : çirkin.

birtakım öyküler (hikayeler) öğretiyorsa da biçimliğı biçimsizden, güzeli yamızıktan (çirkinden) ayırdetmek gücünü veremiyor. (“Sözden Söze” Ulus, 15.12.1947)

yan : taraf. [Ts. = 1. yön. 2. yer. 3. nezd, kat. 4. üst. 5. ikinci derecede olan. Dlt.].

Flaubert bir yandan değildir sanırız, çünkü bütün yanlara karşıdır: gelenekçisiyle de devrimcisiyle de, dinlisiyle de, alay eder, hepsinden nefretini söyler; ama bununla tanıklık etmiş olmaz mı? (Söyleşiler s.109)

yanarma : i. iltifat.

Sözüm ona bir yanarma ile başlıyorlar, “üstat” diyorlar... (“Kızılacak Sözler” Ulus, 18.5.1948)

Bay Oktay Akbal, yanarmış (iltifat etmiş) bana...(Günce 1956-1957 s.87)

yancıık : cep. [Trs. = 2. kese, torba.].

Yemişleri dökülünce ikisini üçünü toplar da yancığıma (cebime) kordum. (Günce 1956-1957 s.244)

yanılığ : erreur (hata). [Ts.].

Peyami Safa ‘erreur’ karşılığı olarak yanılığ’ı öne sürüyor, çok iyi bence. (Ararken s.158)

yanıt : cevap. [Ts.= 2. karşılık. Dlt. – (yanut) = 1. karşılık, bedel, ivaz, cevap.Trs. – (yanut, yanud) = 1. karşılık, ivaz .].”

Birinci betime Tan güncesinde yazdığın yanıtı okudum. (İkinci Beti” Ulus 6.1.1950)

Yazın üzerine bir takım sorular yapmış, birkaç yazara verip yanıtlarını alacakmış. (“Antoloji” Pazar Postası, 26.11.1956))

yanıtlamak : f. cevap vermek.. [Ts.].

Bunu başa kaka söylemedi; başka bir ülkede bu işe dil kurmağa çalışmış çok büyük bir ozanın adını andı. Şöyle yanıtladım (cevap verdim): ("Dilimiz" Ulus, 7.7.1947)

Bu soruyu durumsamadan yanıtlıyabilirim (cevaplandırabilirim):evet (Söyleşiler s.165)

Sorduklarının hepsini burada yanıtlıyamıyacağım (cevaplandıramıyacağım) için kendisile konuşmak isterim. ("Kendi Kendime" Ulus, 6.5.1949)

yankı : akis . [Ts. = 2. mec. bir olgunun çevrede uyandırdığı duygu, düşünce. Dlt. — (yangku) , Trs. — (yangı, yangu, yanku, yanu).].

...ozan onların bir yankısı olsun. ("Yaratıcı Ozan" Ülkü, Ekim 1948)

En ummadığımız sulara, kendi kendimize kurduğumuzu övünerek sandığımız bir düşünceyi, bir düşün örgüsünde o yalanların izleri, yankaları geliveriyor.

(Söyleşiler s.129)

yankılamak : f. inikas etmek, sesin yankılanması. [Ts., Dlt. — (yangkulamak). Trs. (yankulamak, yangılamak).].

Şimdiki amacı, çoğunluğun kolayca anlayabileceği bir dil kurmak değil, batı uygarlığına uygun, batı uygarlığının düşüncelerini, ilimini, ekinini yankılayabilecek bir dil kurmaktır. (Dergilerde s.304)

Durgun bir su: kıyılarında olup bitenleri belli belirsiz yankılamak gücüne kadar her şeyini yitirmiş, hiçbir yelin kıpırdatmıyacağı ölü bir su... (Yeni Bir Dergi "Ulus" 4.12.1944)

yanlı : taraflı. [Ts.].

Tenkitçiyse öyle bir yanlı olamaz .Bir yanlı olursa belki bir sanat adamıdır...Ama bir tenkitçi değildir. (Günlerin Getirdiği s.100)

Yaratıcı da, sanattan sadece hoşlanan herhangi bir adam da bir yanlı olabilirler; bir yanlı olmak belki de boyunlarına borçtur.s. (Günlerin Getirdiği s.100)

yansı : akis(şığın bir yere çarparak yön değitirmesi). [Ts.].

Pencereleri kaplayan kırmızı perdelerin yansıısı onu kana benzetiordu. (Kızıl İle Kara s.35)

yansılmak : f. taklit etmek, karikatürize etmek. [Ts.= 2. aksetmek. Trs.= 2. karşı gelmek, karşılık vermek.].

Öyle ki yazısını önce bir yansıt, bir pastiche sandım: "Benimle alay ediyor, beni yansılıyor" dedim. (Söyleşiler s.126)

Ciddi mi, yoksa Ataç'ı karikatürüze etmek' de ne demek? 'Ataç'ın deyişini yansılama' diyemiyor mu?... (Dergilerde s.201)

yansıt : i. pastiche (nazire) (Frs.= 1. öykünme. 2. birkaç bestecinin yapıtlarından oluşan beste)

Öyle ki yazısını önce bir yansıt, bir pastiche sandım: "Benimle alay ediyor, beni yansılıyor" dedim. (Söyleşiler s.126)

yansız : bitaraf. [Ts.].

Eleştirmecinin yansız olmasını istemek boştur, yanlış bir düşüncedir. ("Eleştirme Üzerine" Ülkü, Temmuz 1948)

yapaylık : sunilik. [Ts.].

Bu boş sözleri, kendine özgü o yapaylık-daha da ileri gidip hilecilik diyeceğim-... (Kızıl İle Kara s.26)

yapça : fiil.

ölçüye uymak için özneyi, yapçayı (fiili), tümleci istediğiniz yere getirirsiniz, söz gene de anlaşılır. (Günce 1956-1957 s.91)

yapıcı : müsbet. [Ts.= 2.önemli ve yararlı işler yapan.].

Müsbet adam, yapıcı adam her emeğin değerini bile, bunun için de ortaya konan her şeye hoşgörülükle bakan adamdır. (Karalama Defteri s.20)

-Belki öyledir, ama siz bir yapıcı değilsiniz, yıkıcısınız; razı olun kaderinize (Sözden Söze s.167)

yapıcılık : müsbetlik. [Ts.= 2. meydana getiricilik.].

Kişioğlumun büyüklüğü yıldırma değil, önüne geleni yıkıp geçmekte değil yapıcılıkta, kuruculukta, kendini sevdirip yeryüzüne barışı yaymaktadır. (Günce 1956-1957 s.256)

yapım : teknik. [Ts.= 1. imalat . 2. inşaat.].

Okuyan Cahit Sıtkı Tarancı'nın yırlarını, yalnız ozanın söyledikleri üzerinde değil, o yırların yapımı (tekniği) üzerinde de düşünerek okuyun, sezersiniz köğden, sayı köğünden daha neler yaratılabileceğini... ("Sözden Söz"e Seçilmiş Hikayeler, Eylül 1956)

yapım-evi : fabrika. [Ts.= 1. imalathane.].

Bir işçi bir yapım-evini, bir fabrikayı bırakıp başka birine giderse kınıyor muyuz onu? (Prospero İle Caliban s. 247)

yapıt : eser. [Ts.].

Eski dilin birtakım büyük yapıtları, eser'leri vardır, onu yaşatmak doğru olabilir, savunulur bir düşüncedir. (Dergilerde s.87)

Eski yaşam düzeninden, eski ekin sezgisinden uzaklaştığımız doğru, yenisine daha giremedik, daha eremedik, yunanca ile latinceyi öğrenmeden, Yunan, Latin yapıtlarile (eserlerle) beslenmeden de giremeyiz, eremeyiz. (Diyelim s.41)

...adlarını umutturmıyacak yapıtlar (eserler) bırakabilir... ("Ekin Üzerine" Ulus, 16.6.1947)

yapma : i. suni, yapay. [Ts. = 2. içten olmayan.].

Bahar öyle mi? Bahar da yapma sınırları yıkar, benliğimizi, çevremizi, hatta insanlığımızı aşar...tabiattaki kardeşlerimizin hepsiyle bir olur, bir arada seviniriz. (Okuruma Mektuplar, s.37)

yapmacık : sahte, zahiri. [Ts. 2. edb. doğal ve içten olmayan yapay anlatım.].

Doğrusu bu coşku gösterilerinde yapmacık bir şey vardı. (Kızıl İle Kara s.364)

Yüreğinde ne işvecilik vardı, ne de yapmacık. (Kızıl İle Kara, s.23)

yapmacıklı : edb. gösterişe, suniliğe önem veren [Ts.].

Erhün Kutlar günden güne gelişecek, geliştikçe de böyle "misal" gibi daha çok yapmacıklı şiirlerin gereci olan sözlerden kurtulacağını umuyorum. (Dergilerde s.239)

Ama yazını türemesi insanları edebiyat denen yapmacıklı dili, yapmacıklı konuşmayı yaratmağa zorlamıştır.(Söyleşiler, s.307)

yapmalık : sunilik.

Eski yazılarımda" ve" bulunur ya, çok azdır. Öteden beri sevmem o tilciği, bir yapmalık, bilgiç ağzı karıştırır söze...(Günce 1956-1957 s.157)

yapman (I): auteur(muharrir. yaratıcı.).

Yazarlarını, yapmanlarını (author'larını) bilmediğimiz bunca yapıt var yeryüzünde. (Günce 1956-1957 s.78)

Auteur karşılığı olarak 'yapman' diyemez miyiz? bir romanın yapmanı, bir resmin yapmanı, bir evin yapmanı...(Günce 1953-1955 s.342)

yapman (II): müessir.

İşte, yapıtın yapmanı (eserden müessiri) kavramağa çalışan, yapıtın çok yapmana ilgilenen eleştirmenin tehlikesi... ("Unutulmuş Yazarlar" Son Havadis, 29.12.1955)

yaradılış : fitrat, huy. [Ts.].

Demek ki yazara göre yaradılışın bir doğuştan olanı, bir de edinileni var . Edinilen yaradılış ne demektir? (Günce 1956-1957 s.159)

En iyisi "O da öyle işte! Yaradılışından öyle,değiştiremeyiz ki" demek değil midir?(Günce 1953-1955 s.304)

yarınma : i. iltifat. [Ts., Ds. – (yaranmak) = 1. birinin hoşnutluğunu sağlamak.].

Şu dil işinde 'yavaş yavaş' demiyorlar mı, doğrusu tepem atıyor. Sözüm ona bir yaranma (iltifat) ile başlıyorlar, Üstat diyorlar... ("Kızılacak Sözler" Ulus, 18.5.1948)

yararlık : fayda. [Ts. 2. liyakat, Trs.].

Onlarla alay etmenin dil devrimine yararlığı değil, tam tersine, kötülüğü olacağı kanısındayım. (Günce 1953-1955 s.273)

yaraşık: layık, uygun. [Ts., Ds. – (yaraşih) = 1. yakışık. Trs.].

O kadın benim olacak; onu, hiç de yaraşığı olmayan kocasının elinden alacağım...(Tehlikeli İlişkiler s.34)2

yaratı : kreasyon. [Ts.= yaratılma sonucu ortaya çıkan.].

...batı acununun tansıkladığı (hayran olduğu), kişi oğlunun ölmez yaratılarından biri saydığı yapıt, ellerindeki o çevirmedir sanıyorlar. ("Sözden Söze" Ulus, 15.12.1947)

yargı: hüküm. [Ts.= 2. davaları görme işi, kaza. Trs. –(yargu) = 2. muhakeme, dava, kaziye. Ds.= 1. dava, didişme.].

Benim yazdığımın müsveddesiyle birlikte onu da size gönderiyorum; okuyun da yargınızı verin. (Tehlikeli İlişkiler s.73)

Vardıkları yargılar gücünü gerçekten değil, ancak kendi uydurdukları kurumlardan alıyor. ("Düşül Görüşü" Ulus, 20.1.1950)

yargıç : hakim. [Ts.].

Sanatın ahlak ile ilintisi yoktur diyemeyiz, öyle ise yargıcın ahlak adına bir sanat eserini yargılaması, cezalandırılması doğru değildir diyemeyiz ama o cezayı

isteyen savcıya da, veren yargıca da şaşmaktan kendimizi alamıyoruz. (Söyleşiler s.117)

İçimize, kendi içimize bakıp da doğrusunu söylüyeyim, bir şairi, bir romancıyı, bir tiyatro yazarını bir bilgin, bir yargıç, bir hekim kadar sayar mıyız? ("Yazarların Korunması" Ulus, 31.12.1945)

yargıcı : jüri, hakem. [Ts., Trs. -- (yargıcı)=1. hakim.].

Yargıyı doğru bulmayan, kızan, köpüren ünlü ressam bilmiyor muydu yargıcıların (jüri'nin) kimler olacağını? (Günce 1953-1955 s.266)

yargıcılar kurulu : jüri heyeti.

O 'münazara'larda bir de yargıcılar kurulu bulunuyor, Türkçeye benzemesin, Firenççe olsun diye 'jüri' diyorlar adına. (Günce 1953-1955 s.420)

Besançon'a varıl varmaz ilk işi, yargıcılar kurulu üyelerinin otuz altısına da kendi eliyle şu mektubu yazmak oldu. (Kızıl İle Kara s.504)

yargıcılık : hakemlik. [Ts.].

Yoo! kuzu kuzu gitmişler yargıcılığa, kişioğlu için tüzenin sağlıktan yararlı olduğunu taplamışlar (kabul etmişler) (Günce 1956-1957s.182)

yargılamak : f. hüküm vermek. [Ts. = 1. muhakeme etmek.].

...birini ötekilerden daha iyi, daha güzel, dileğine daha uygun bulmuş, demek ki yargılamış. (" Eleştirme Üzerine" Ülkü Ağustos 1948)

...böylelikle de toplumun etkinlik alanlarından birini tenkid etmiş, onu yargılamış olurlar. ("Tenkid, Gene Tenkid" Ulus, 21.8.1944)

yargıl : mahkeme.

...Ruseli'nde, Macareli'nde Leheli'nde daha birkaç yıl önce boyuna yargıllar (mahkemeler) kuruluyor. (Günce 1956-1957 s.143)

yargılı : mahkum . [Ts.].

Çekinme adam öldürmekten. Üç kürek yargılısı, ikisi adam öldürmüş, biri birçok kimseleri dolandırmış, bu oyunda da iki kişiyi temizliyorlar ortadan. (Günce 1953-1955 s.188)

yargıtay : temyiz mahkemesi. [Ts.].

Yargıtay'ın adını değiştirip gene temyiz deyin, okul'dan mektep'e dönün, kadınlara çarşaf giydirmek isteyenlerin ekmeğine yağ sürmüş olursunuz. (Diyelim s.44)

Seni bağışlamamı istiyorsan, dedi, 'Yargıtaya başvurma dilekçesini hemen imzalarsın.' Kızıl İle Kara s.519)

yarışık : dava. [Ds. = 2. yakınma.].

Çocuklarımıza latince ile yunanca öğretmemiz gerektiği yarışığını Suat Sinanoğlu gibi Suat Baydur gibi aydınlarımızın ele almış olmalarına ne denli sevinsek yeridir. ("Batiya Doğru" Ulus, 28.10.1949)

yasa : kanun. [Ts., Moğ. – (yasağ) = 2. yasak. Trs. – (yasak, yasag) = 1. kanun, ferman, buyruk.].

Bilimle uğraşıyormuş, doğanın yasalarını bulmağa çalışıyormuş, ben onun ak-törel bir kişi olduğuna inanamazsam, öyle olmadığını bilirsem bilim alanında söylediklerine de inanmam... ("Aydınlarımız" Yeni Ulus, 5.4.1954)

yasacı : mebus.

Yasacı dokunulmazlığı varmış da onun için yazabilmiş. (Günce 1953-1955 s.200)

yasavul : polis. [Trs. = 1. koruyucu, muhafız.].

öykülerini, uğruluk, öldürme öykülerini, yasavul (polis) öykülerini neden küçük görüyoruz? ("Karalama" Ulus, 19.1.1948)

yaşam : hayat, ömür. [Ts.].

...ihtiyarlamış Calvero ile sanat başarısı arasından, ihtiyarlamış Calvero ile yaşam (hayat) arasında aktığı günden güne beliren ateş gibi ırmak... (Günce 1953-1955 s.326)

"Yazar neden seçmiş bu kişileri? Bunların yaşamlarını neden anlatmış bize? İlinç kimseler değil bunlar!..." deriz. (Günce 1956-1957 s.149)

Bir kişi yaşamı (ömrü) boyunca doğa güzelliklerine bakamaz ya! bir gördünüz, iki gördünüz mü, yeter. (Günce 1953-1955 s.374)

yaşama : i. hayat. [Ts.= 1. yaşamak eylemi.].

Öyle bir evde oturanlara daha iyi bir yaşama olduğunu anlatamazsınız, yükselme dileğini aşılayamazsınız gönüllerine, gelecek yılların isı birikir, pencere gene kapanır. (Prospero ile Caliban s.228)

yaşayış : ömür. [Ts.= 1. yaşama biçimi.].

Odamıza astığımız bir bedize günlerce, yıllarca, yaşayışımız boyunca usanmaksızın bakabiliyoruz, bizi çeken konusu değildir, salt çizgilerin, boyaların uyumla (ahenkle) birleşmesinden doğan güzellik...(Söyleşiler s.187)

yavan : tatsız. [Ts.= 1. yağı az. 2. katıksız. 3. *mec.* hoş gitmeyen, tatsız.. Dlt. – (yawgan). Ds. = 2. tatsız, anlamsız (konuşma için).].

Yahya Kemal'in değil, ötekinin anladığıdır; ama biz onun anlayışından hoşlanamıyoruz; onun anlayışile şiir bize hiç de güzel gözüküyor, tatsız, yavan bir iş, bir oyuncak gibi geliyor. (Söyleşiler s.42)

Ama yalın olacağım diye yavan olmuş,süssüzlüğe özenerek etsiz kemiksiz olmuş..(Günce 1953-1955 s.167)

yavanca : hoş gitmeyen.

Ancak nasıl söyleyeyim, bir küçüklük vardır onda, yavanca bir yanı vardır... (Dergilerde s.282)

yavanlık : tatsızlık . [Ts.].

...ancak onların en güzel sözlerinde bile, bugünlerde çekemeyeceğimiz bir yalınlık, bir yavanlık vardır(Günlerin Getirdiği.s.105)

yavuz : kötü, fena. [Ts.= 1. çok sert, yaman, kıyak. Trs. – (yavız) = 2. keskin, güçlü, yaman. Dlt. – (yawuz) , Ds.= 1.iyi, güzel, iyi huylu. 2.yiğit, mert. 3.eliaçık. 4. sert, keskin, yabancı.].

Yavuzlarla, kötülerle ilintilerini kesmeyenler, onları görünce esenleyip konuşanlar da ellerinden gelince yavuzluk, kötülük edecek kimselerdir. (Günce 1956-1957s.73)

Sanmıyorum bu sözlerin doğru olduğunu, bundan on binlerce yıl önce yaşayan kişi oğulları yavuzmuş, yavuzluklarından da utanmazlarmış;... (Söyleşiler s.196)

yavuzluk : kötülük. [Ts.= 1. yavuz olma durumu, yavuzca davranış. Trs.].

İşleyen us daha büyük iyilikler düşünebildiği gibi, daha büyük kötülükler, yavuzluklar da düşünüyor, yaratıyor. (Günce 1956-1957s.113)

Yeryüzünde bir kötülük, bir yavuzluk oldu mu, kendilerine dokunmasa bile, o azınlığın kişileri buna karşı çıkıyor... (Günce 1953-1955 s.383)

yaygın : çok bilinen. [Ts.= 2. sınırı genişlemiş.].

Bir şair vardır, yıllardır, yüzyıllardır bilinen, alışılmış şeyleri tekrar eder durur, yaygın duyguları yaygın düşünceleri alır onları vezne uydurur. (Ararken.s.77)

yayıç : nesir.

Önce yayıç diyecektim: nesir etmek, nisar etmek, dağıtmak, saçmak, yaymak değil midir? Nesir de bilgileri düşünleri yaymak için kullanılan yazı, dil, yayma aracı, yayıç... Onu büsbütün kötülerdiniz, ağzınızı yaya yaya söyleyip eğlenirdiniz. ("Düzsöz Üzerine" Ülkü, Nisan 1948)

yayıç : şeytan. [Dlt. – (yayıç) = 1. huyu dönek.].

...ölçülerimize göre bir acun düzmek tutkusuna düşmiyelim, dünküne benzemeyecek bir acun bize ancak Yayığın (Şeytanın), o yamanlar yamanı yavuzlar yavuzunun esinlediği bir düştür. (Prospero İle Caliban s.263)

yayımcı : propagandacı. [Ts.= 1. naşir, editör.].

Dergi onu da anlatıyor. Alaturka musiki içki alemlerinin yetiştirmesi, ürünü imiş (mahsulü diyor Varlık), o alemleri sevdirmeye, sürdürmeye çalışmış, onların yayımcısı "propagandacısı" imiş. (Ararken s.142)

yayımlamak : f. neşretmek . [Ts.].

O güncenin ben öldükten sonra, yahut sağlığında, bir gün yayımlanabileceğini düşünsem dahi ilkin gizli kalacak, kimseye gösterilmeyecek. (Söyleşiler s.295)

Yayımlamak, yazdıklarımızı bizden başkalarının da okumasını dilemek demektir. ("Yazar ile İşçi "Varlık, 15.11.1956)

yayımlanma : i. neşredilme . [Ts.].

Sizin anlayacağınız da, yaşlılar gençleri kıskanıyormuş, onların da yazılarının yayımlanmasına, adlarını duyurmalarına engel oluyorlarmış. (Günce 1956-1957 s.120)

yayımlayıcı : propagandacı, neşredici.

Ama bu çeşit dergiler hangi görüşün, hangi öğretinin yayımlayıcısı olduklarının açıkça bildirmelidirler. (Dergilerde s.47)

yayman : naşir, publisher. [Özs.].

Dolaşın İstanbul'daki yaymanları, yeni yazdığınız bir betiği almalarını önerdiniz mi, çoğu "Biz şimdi yeni betik çıkaramıyoruz" ya da "Biz artık yalnız okul

betikleri basıyoruz, daha kazançlı oluyor” derler. (“Varlık Yayınları “Pazar Postası, 12.2.1956)

yazak : kalem . [Ds. = 1. yazıhane .]

...yazağından (kaleminden) ne şıkmuşsa hepsinde ölmez derin derin doğryular, geçmez görkemli (muhteşem) güzellikler bulunduğunda şuncağız küşümü (şüphesi) yoktur. (Diyelim s.113)

Yazağınzın (kaleminizin) ucuna ilk gelen Arapça, Farsça, Firenkçe tilciğı kullanıverirsiniz... (Günce 1953-1955 s.393)

yazar : muharrir,müellif. [Ts.].

Bir yazıncıyım, bir yazarım ben: yeni bir yazın gazetesi, yeni bir dergi çıkar da sevinmez olur muyum? (Söyleşiler s.134)

yazğı : kader. [Ts., Ds.].

Bu davranış, zavallı kadının kafasını alt üst etti; bunu, kötü yazğısının bir belirtisi diye karşıladı. (Kızıl İle Kara s.90)

yazıcı : katip . [Ts., Ds. =1. dilekçe yazan, yazman. Trs.].

Sonra yanında otorana dönüp: ‘Mösyö Sorel benim yazıcıım,’ dedi. (Kızıl İle Kara s.264)

yazıklanmak : f. teessüf etmek, esef etmek. [Ts.].

...Julien’in daha yakında bulunmamasına yazıklandığı konusunda bir sürü şeyler söyledi. (Kızıl İle Kara s.95)

yazım : metin. [Ts. = 1. imla.].

Anayasa’nın yeni yazımı ile dil işinde büyük bir adım atıldı. *Yazım: sözünü metin karşılığı olarak deniyorum.(“Yalın Dil” Ulus, 15.1.1945)*

Yeni yazım bu güveni öyle sanıyorum, daha inanmamış olanlara da aşılacaktır .(Günlerin Getirdiğı s.156)

yazın : edebiyat. [Ts.].

Bir yazında (edebiyatta) türlü türlü deyişler olacak ki o yazın zengin sayılsın. (“Bir Dü”ş Son Havadis, 24.11.1952)

Şu “ve” sözü yüzyıllardır yazınımızda dalaşır durur,kalıktan kalığa girer, “vü” olur ,”ü” olur... (“Sanat ile Ahlak” Ulus, 19.8.1946)

yazıncı : edebiyatçı. [Ts.].

“Bizde yazıncıların, edebiyatçıların çoğu kendilerine asıl uğraş olarak ya öğretmenliği, ya gazeteciliği seçerler. (“Yazarların Korunması” Ulus, 31.12.1945)

Bir yazıncıyım, bir yazarım ben: yeni bir yazın gazetesi, yeni bir dergi çıkar da sevinmez olur muyum? (Söyleşiler s.134)

yazıncılık : edebiyatçılık. [Ts.= 1. yazınla (edebiyatla) uğraşma işi.].

...demek ki gene yeni yetişeni korumak, arkalamak, onu yazıncılık uğraşında çalışmaya çağırarak değildir. (Söyleşiler s.114)

-İşi edebiyatçılığa, sizin dilinizle söyleyelim, yazıncılığa vurmuşsunuz. (Söyleşiler s.172)

Demek ki yazıncılık, şairlik, romancılık bu toplumun birer uğraş diye baktığı çalışmalardan değildir. (“Yazarların Korunması” Ulus, 31.12.1945)

yazın ocağı : edebiyat fakültesi.

roman dilleri kolunun İstanbul bilim yurdu, yazın ocağı roman dilleri kolunun (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Romanologie Kolu) çıkardığı Fransızca bir dergide gördüğümü sanıyorum. (Dergilerde s.97)

yazın uzabiliği : edebiyat tarihi.

Yazın uzabiliğinde (edebiyat tarihinde) adım geçecektir. (Günce 1956-1957 s.19)

yeğ : müreccah (daha iyi, üstün). [Ts., Dlt. – (yeg), Trs. – (yeg, yiy, yig).].

O doğru, kurulmuş düzeni bozabileceği için, söylenilmemesi yeğ imiş, dinlemiş mi Galilei? Söyleyivermiş, Rahatından geçmiş, canını vermeği göze almış, söylemiş. (Diyelim s.25)

Ama şimdilik yurt-yönetimi demeği politika gibi yaban bir sözü yani benim dilimden olmıyan bir sözü kullanmaktan yeğ buluyorum. (Ararken s.165)

yeğlenme⁷⁵ : i. tercih.

Evet, fransızların preference'ları aller eder ama bizim yeğlenme'lerimiz, yahut tercih'lerimiz oturur oturduğu yerde.. (Karalama Defteri s.37)

⁷⁵ [Ds. – (yeğın) = 1. uygun, yerinde, üstün.] Sözlüklerde bu kelimeye Ataç'ın verdiği anlamı göremedik. [Ds. – (yeğınlemek) = 1. artmak, güçlenmek, küçümsemek. Yine Ds. – (yeğın) = 1. uygun, yerinde, üstün.] Ataç, bu fiili *yeğın* kelimesinden yararlanarak türetmiş olabilir.

yeğınlemek : *f.* tercih etmek.

“ cevap” karşılığı olarak “yanıt” demegi yeğınliyorum. (Diyelim s.84)

Bağlanç (din) konusunda bile gerçek bilginler ... karşılardakileri kesip atma yolu ile değil tartışma ile kandırmağa çalışırlar, bunu yeğınlerler (tercih ederler); gücün (cebren) susturmağa kalkmak... (Diyelim s.122)

yeğlemek : *f.* tercih etmek. [Ts., Trs. — (yiglemek).].

Yaygın düşünceleri-salt çoğunluk böyle istiyor diye-denetlemeksizin taplamaz (kabul etmez), geçim kaygısıyla susmayı yeğlemez (tercih etmez)... (Günce 1956-1957 s.202)

Uygarlığı dağadan yeğlediğim (tercih ettiğim) için köyleri değil, kentleri severim. (Günce 1953-1955 s.414)

yeğlenmek : *.f.* tercih edilmek.

Diyelim ki firansızca latinceye daha yakın olduğu için alamanca ile ingilizceden yeğlenebilir. (Söyleşiler s.56)

yeğnilemek : *f.* hafifletmek. [Ds. — (yeğni) = 1. hafif. Trs. — (yeynilmek).].

Benim de bir yararlığım oldu bu yeryüzünde' deyip biraz yeğnilesin (hafifletsin) acısını. (Günce 1956- 1957 s.232)

yeğnilik : hafiflik. [Özs. — (yeğni) =1. (hafif) olma hali. Trs. — (yeğniceklik) = 1. hafifmeşreplik.].

ağır bir yargı, bir yeğnilik damgası, onu bir yediniz mi, bittiniz artık... (Ulus, Sözden Söze - 21.12.1953)

yeğniseme : *i.* istihfaf, hafifseme, küçümseme [Ts., Trs. — (yeynisemek)= 1. hafif görmek.].

Böyle bir savda bütün kişi oğullarını yeğniseme, aşağılama vardır. (“Söz Arasında” Ulus, 4.12.1949)

Onlar sinleri (mezarları) içinde kımıldamaksızın öyle yattıkları için dirilerin kımıldamalarına yeğnisiyerek (istihfafla) bakarlar. (Söyleşiler s.212)

Ben, öteki ulusları beğenmeyişimize, onlara yeğnisiyerek (hafifsiyerek) bakmamıza kızıyorum. (“ Sözden Söze” Ulus 30.9.1948)

Bay Yaşar Nabi 'nin horladığı dörütmenler demiş, 'küçümsediği' ya da 'yeğnisediği' deseydi ya! (Günce 1956-1957 s.42)

yel : rüzgar. [Ts., Dlt., Trs. — (yil).].

Durgun bir su: kıyılarında olup bitenleri belli belirsiz yankılamak gücüne kadar her şeyini yitirmiş, hiçbir yelin kıpırdatmayacağı ölü bir su... ("Yeni Bir Dergi" Ulus 4.12.1944)

yelleç : ventilateur (vantilatör).

Yelleç:ventilateur (Bunu ben de düşünmüştüm, söz arasında kullandım, yazılarımda yeri düşmedi. (Dergilerde s.316)

yelme : i. telaş. [Ts. = Trs. = Dlt. = Ds. – (yelmek) = 1. bir şeyin peşinden koşmak, aceleyle koşturmak.].

Neden bu sinirlenme? neden bu yelme? ("Dil Devrimi" Ulus, 29.10.1956)

yeltenmek : f. heves etmek, meyletmek. [Ts. = 1. yapamayacağı bir işe girişmek. Trs., Ds. – (yellemek) = 1. isteklendirmek, özendirmek.].

O dergilerde gerçek bir yenilik değil, canlanmağa yeltenen bir eskilik de yok. (Söyleşiler s.62)

Ancak benim o dilber düşmanım, gösterdiğim kolaylığı nimet bilerek kaçmaya yeltenince... (Tehlikeli İlişkiler s.260)

yengi : galibiyet. [Ts., Dlt. – (yenğmek) = 1. yenmek, alt etmek.].

Düşünüler alanında yengi, yenilgi (galibiyet, mağlubiyet) olmadığını anlamıyorlar mı?... (Günce 1956-1957 s.51)

Aranılacak yengi de, düşüncemizi en açıkça, en toplu olarak belirtecek sözleri, düşüncemize en yakışık giyimi kuşanı bulmaktır. (Söyleşiler s.101)

yenici : konularını yaşadığı günden almağa kalkan, ama o konuları eski bir kafa ile inceleyip söyleyen adamdır.

Bu yenici yahut "yenilikçi" şairlerde anlayamadığım bir şey daha var. (Karalama Defteri s.66)

"Yenici", konularını ille yaşadığı günden almağa kalkan, ama o konuları eski bir kafa ile inceleyip söyleyen adamdır. (Karalama Defteri s.66)

yenilgi : mağlubiyet. [Ts.].

Düşünüler alanında yengi, yenilgi (galibiyet, mağlubiyet) olmadığını anlamıyorlar mı?... (Günce 1956-1957 s.51)

yeni ruh : yeni soluk, esprit nouveau.

Siz beni 'esprit nouveau' 'yeni ruh' demeyip de 'yeni soluk' deyişime. öfkelenirsiniz... (Diyelim s.48)

yeni-söz : neologisme (yeni söz, yeni deyim).

Onlar da, kendi ülkelerinde ne denli eski olursa olsun, türkçe bir yazıya karışınca bir yeni-söz (neologisme) olmuyor mu? ("Dil Davası" Türk Dili, Ocak 1952)

yerbilik : jeoloji.

O zaman en sağlıklı çözüm, terimleri Türkçeleştirmektir. Bu durumda, 'Geoloia' yı jeoloji şekline sokmaktansa yerbilik diye, coğrafıya' yı da yerçizik gibi bir kelime ile tercüme etmek daha doğru, hayırlı olur.' ("Haftalık Edebi Muhasebe" Milliyet, 10. 7. 1932)

yerçizik : coğrafıya.

O zaman en sağlıklı çözüm, terimleri Türkçeleştirmektir. Bu durumda, 'Geoloia' yı jeoloji şekline sokmaktansa yerbilik diye, coğrafıya' yı da yerçizik gibi bir kelime ile tercüme etmek daha doğru, hayırlı olur.' ("Haftalık Edebi Muhasebe" Milliyet, 10. 7. 1932)

yergi : edb. hiciv. [Ts.].

Yeditepe Yayınları arasında bir de Eşref'ten Hicviyeler vardır, Bay Cevdet Kudret seçmiş alınacak yergileri, o açıklamış ...Büğün Eşref'in yergilerini okuyanlardan çoğunun anlamayacaklarını sanıyorum da onun için şaştım. (Günce 1953-1955 s.401)

yergici : heccav. [Ts.].

Birkaç da sövgü öğreniyorlar, o da işlerine yarıyor. Eşref bir yergici değil, bir sövücüdür. (Günce 1953-1955 s.401)

yerleşmişlik : (bir işe kalıcı olarak) yerleşme. ?

Belki de "academie" ye girdiği, birtakım derneklerin, birliklerin başkanı olduğu, kısacası kendine bir resmîlik, nasıl söyleyeyim? bir "yerleşmişlik" geldiği içindir. (Günce 1953-1955 s.182)

yermek : f. kötülemek. [Ts., Trs. —(yirmek)., Dlt., Ds.= 2. bir şeyi beğenmemek.].

Okumayı yerdim, kötüledim durdum. Ne yaparsınız? Kişi oğlu en sevdiği tutkularına bakıyorsunuz, kızıyor. (Söyleşiler s.132)

yetenek : kabiliyet. [Ts.].

Çocuklarımıza incelik kavrayışını, Pascal'ın "esprit de finesse" dediği gücü kişi oğlunu kavramak yeteneğini aşlamak için, onları bir göke-yazın eğitiminden

geçirmek gerekli olduğunu, bizim ise, tilciğin Avrupa'daki yorusu ile bir gökçe-yazınımız olmadığını söyledim. ("Tüm Eğitim" Ulus, 16.9.1949)

Dörüt yeteneği yaratıcı gücü üstün bir usun ürünüdür, tellim öyledir. ("Mutlu Azınlık" Ulus, 21.6.1956)

yeti : meleke. [Ts.].

...ruhumdaki bütün yetilerin tümünden çökmesi beni öyle güçsüz bıraktıverdikten sonra... (Tehlikeli İlişkiler s.123)

yetinmek : f. iktifa etmek. [Ts.].

Bu yer yüzünde kendi kendisiyle yetinmiş, dışarıdan gelecek etkilere sınırlarını, kapılarını bütün bütün kapamış, gene de ilerliyebilmiş, gelişmiş bir toplum gösterebilir misiniz? ("Hepsi Bizim" Ülkü, Eylül 1948)

Bu ne biçim türkçe bu? Yazarın "yetinmek" yerine "iktifa etmek" "bilinmez" yerine "meçhuldür" demesini hadi hoş görelim... (Diyelim s.81)

yetişim : formation (formasyon).

Çocuklarımızın kimi Alamancaya, kimi İngilizceye bağlanacak, hepsinin ortak bir yetişi (formation'u) olmayacak. Bunun için de iyidir diyebilir miyiz? (Günce 1953-1955 s.308)

yetke : autorite, sulta. [Ts. = 2. salahiyet.].

Sözümüzü dinletmek için gereken yetke de, yetki de yoktur bizde. ("Batrya Doğru" Ulus, 28.10.1949)

Neden o günlerde: "Yaşasın durul yetkesi (devlet autorite'si)!" diye bağırmasında şimdi gene durul yetkesine dayanan uğumu alkışlıyorsun. (Diyelim s. 35)

Kurullar...istedikleri kadar yetkileri, yetkeleri olduğunu söylesinler, bakmayın siz ona... (Söyleşiler s.345)

yetki : salahiyet. [Ts. = 2. kifayet, mezuniyet.].

Kurullar...istedikleri kadar yetkileri, yetkeleri olduğunu söylesinler, bakmayın siz ona... (Söyleşiler s.345)

Başkaları adına söz söylemeğe yetkim (salahiyetim) yoktur benim. (Karalama Ulus, 24.2.1950)

yetkin : mükemmel. [Ts., Trs.= 1. olgun, kemale ermiş,ergin.].

Ancak birtakım yetkin (mükemmel) çeviriler gösterebiliriz. (Günce 1956-1957s.76

...bence gerçekten olgun, yetkin bir yapıt. ("Sözden Söze" Ulus, 13.11.1950)
yetkinleştirmek : f. mükemmelleştirmek. [Ts.].

Kendinden önce de bilineni, var olanı olgunlaştırmıştır, yetkinleştirmiştir (mükemmelleştirmiştir). ("Yahya Kemal" Ulus, 9.12.1949)

yetkinlik : mükemmellik. [Ts.].

Valery'nin yırlarındaki olgunluğu, yetkinliği (mükemmelliği) duyar... Valery'in yapıtlarındaki yetkinlik olmayabilir onun yapıtlarında, olamaz. (Günce 1956-1957 s.58)

..hikayecinin, romancıdan çok, şair kadar, belki şairden çok, yetkinlik (mükemmellik) gözetmesi gerektir. (Diyelim s. 107)

yetsinmek : f. yetinmek, iktifa etmek.

...bulduğunla yetsinmeyip daha çok arıyacaksın, kendi kendini kemireceksin demek istiyordu. (Söyleşiler s.105)

Güzellikler, süsler içinde bir zaman yaşayıp sonra feleğin sillesini yemek, çabucak ölmektense elimizdekiyle yetsinip uzun uzun yaşamak yeğdir. (Masallar s.203)

yeyinlemek : f. tercih etmek .

Betiğin özetini okumaktansa birini alıp yıllarca onunla kalmağı yeyinlerim (tercih ederim). (Söyleşiler s.208)

yığın (I) : küme. [Ts.= 2. yığılarak oluşturulmuş tepe.].

Bir yığın kitap alırsın, bir de bakarız, çoğu bize bir şey söylemiyor; başından ortasından bir iki yere göz gezdirdikten sonra tatsız bulup atıverdıklarımız sayılmakla biter mi? (Söyleşiler s.49)

yığın(II) : kalabalık, halk (avam).

Yığınların bilmediği tilcikleri kullanmak, yazıya bir karanlık verir...karanlık şiire nesirden daha çok yakışmaz mı? (Günce 1953-1955 s.180)

Yığınlara, kamuya ne isterlerse onu versin demiyorum; yığınların, kamunun beğenimi (zevki) bozulmuştur: onu düzeltsin, işlemeğe çalışsın. ("Karalama" Ulus, 29.9.1947)

yığışma : i. izdiham. [Ts.].

Kalbalık yok İstanbul'da, izdiham var, yığılma var. (Günce 1953-1955 s.105)
yıkıcı: menfi. [Ts.= 1. tahripkar.]

Ortaya konan da kusur ararsanız, kusur bulursanız, o zaman menfi adamsınız, yıkıcı adamsınız. (Karalama Defteri s.20)

Belki öyledir, ama siz bir yapıcı değilsiniz, yıkıcısınız; razı olun kaderinize .(Sözden Söze. s. 167)

yıl-çağı: mevsim.

...diyelim ki yok başka işiniz, paranız da var, geçim kaygısı çekmiyorsunuz, evinizin, yıl-çağına göre, sıcacık, ye serincecik bir odasına çekilip durmadan okuyabilirsiniz, gezmeyecek misiniz? (Söz Arasında s.136)

Şimdi bir yıl-çağının (mevsimin) Türkçe adını söyleyemiyoruz. (Günce 1956-1957 s.239)

yıldırıcı : korkutucu, sindirici.

...yoksa onun bizi koruyacağı yıldırıcı güçlerin, onun bize sağlıyacağı ödenlerin yoluna koymuş oluruz. (Söz Arasında s.142-143)

yıldırma : f. (gözünü) korkutmak, bıktırmak. [Ts., Ds.= 1. üstün gelerek caydırmak, kaçırmak.]

Monsieur Bertland Russel kendi çalışmasıyla bahçivanın çalışmasının, yinimizi (vücudumuzu) yorup bizi sanki yıldırın, usumuzun işlemesine komayan çalışmayı bir tutuyor. (Günce 1953-1955 s.332)

yıldızbilen : i. astronom.

Devlet hekimlere, avukatlara, yıldızbilenlere() nasıl davranır. Onları yalnızca birer yuttaş sayıp hayatlarını kazanmak için gördükleri işe karışmaz.*

Yıldızbilen:Astronom (Kızıl İle Kara s.250)*

yılgı : dehşet, terör. [Ts.].

Bağırırılar, söverler, ortalığı karıştırırlar, bütün yurttaşların bir yılgı içinde yaşamasını isterler. (Sözden Söze s.260)

Öyle yılgı içinde, yarın ne olacağını bilmeden yaşamaktansa bir kere ölüp gitmek daha hayırlı değil mi? (Masallar s.123)

Fransız denen kibir kumkumalarını, işlerine yabancının karışması yılgısından kurtarmaktır. (Kızıl İle Kara s.406)

yılgınlık : yılmışlık. [Ts., Ds.].

Kentin alışılmadık görüntüsü, onların yılgınlığını bir kat daha artırıyor, Fouque'nin dayanıklı ruhunu bile heyecana kaptırıyordu. (Kızıl İle Kara s.506)

yılınç : müthiş.

Fuzuli...yakınıyor, asıl yılınç olanı kimsesiz kalınca duyduğumuz ürperme değildir. (Okurum Mektuplar s. 34)

Müşterek bir düşmana, yılınç (müthiş) bir kafa tembelliği doğuran televizyona karşı birleşmemiz gereken bu zamanda o tartışmalar çok üzücü.' (Günce 1953-1955 s.212)

yılkı : hayvan, behime. [Ts. = 1. hayvan sürüsü. Trs. – (ilkı) = 1. hayvan, at sürüsü. Dlt., Ds.= 1. at sürüsü.].

Milyonlarca yıl önce yaşamış yaratıklar, yilkılar (hayvanlar) için kullanılan bir san (sıfat), öyle sunturlu bir söz... (Günce 1956-1957 s.250)

...kendimizi aşan bir kaygımız olmayınca, bizi yilkılardan (behimelerden) ayıracak ne kalır. (Söz Arasında s.141)

yılkılık : behimelik. [Ts.= 1. yilkıya ayrılmış olan (at, eşek)].

Kurnazlığa özenenler yılkılıktan daha kurtulamamışlar demektir. (Günce 1956-1957 s.183)

Ağam, Galip Ataç, uykunun yılkılık (behimelik) çağımızdan kalma bir istek olduğunu, kişinin bundan kurtulabileceğini söylerdi. (Günce 1953-1955 s.197)

yıllamak : f. uzun süre kalmak. [Ts., Ds.].

Tilki onun orada öyle yılladığını görünce merak etmiş, sebebini sormuş. (Masallar s.105)

yılmak : f. gözü korkmak. [Ts., Trs.= 1. çekilmek, uzaklaşmak. Ds.].

Shakespeare'in büyük bir şair olduğu yıllarca , yüzyıllarca söylendi ,yarı-aydınlar da duydu, onun adını duyunca yılıyorlar, beğenmeği, anlamış gibi gözükmeği boyunlarına borç biliyorlar. (Söyleşiler s.387)

yımızık : çirkin. [Ds. – (yımızık, yımzık)].

Biri için, suçsuz, yoksul bir kızcağızın çektiği acıları anlatıp göz yaşları döktüren bir öykü, nite yazılmış olursa olsun, güzeldir; öteki güler bana, yımızık olduğunu söyleyip başını çevirir. ("Sözden Söze" Ulus, 12.11.1949)

Ben de mi tilciğin (kelimenin) güzeli, çirkinini (yımızığı) olabileceğine inanmaya başladım?(Günce 1953-1955 s. 9)

yımızıklık : çirkinlik.

Hayır, biliyorum, bütün tilcikler güzeldir, daha doğrusu bir tilciğin ne güzelliği olur, ne de yımızıklığı, tilcikler bir araya gelmekle bir güzellik, ya da yımızıklık ortaya getirirler. (Günce 1953-1955 s. 9)

Yalnız dışta mı güzelliği? Örtüler ne denli güzel olursa olsun, o örtü altında bir yımızıklık (çirkinlik) sezerse o da incitir gönlümü. (" Yazar ile İşçi" Varlık 1.12.1956)

yır: şiir. [Dlt., Trs. – (ır) = 1. nağme, hava. Ds.= 2. türkü, şarkı.].

Okurlarına aydan aya birtakım yırlar (şiirler) yalnız yırlar sunuyor. (Söyleşiler s. 200)

Bay Yurtay Göker'in beğenisi adına uymuyor, yırlarını (şiirlerini) topladığı batığın adını Hislerim koymuş. (Günce 1953-1955 s.338)

yırlam ⁷⁶: türkü.

"Kazandık artık, yendik" demiyorum, utku yırlamları (zafer türküleri) söylemeğe kalkmıyorum. ("İyi Hava Diyelim" Pazar Postası, 12.2.1956)

yırlık anlam : mazmun.

Yoksa o da Baki gibi yırlık anlam (mazmun) arkasından koşar. ("Yaratıcı Ozan" Ülkü, Ekim 1948)

yidgün : hafta.

...eski yazılarımda olduğu gibi, geçen yidgünkü (hafta) yazımda da... ("Sözden Söze" Ulus, 3.3.1950)

yili : halk.

...yili ezgileri netek (nasıl) dinlerse bedizlere de öyle bakar, deyişleride öyle dinler.(Söyleşiler s.183-184)

Çiniler, kilimler, halılar üzerindeki bedizleri...çizgileri bir düşünsünler: çoğunluk, yili (halk) ilgilenmiyor mu onlara? ("Çizgile"r Ulus, 29.12.1947)

yin : vücut. [Dlt.= 1. beden, vücut insan bedeni.].

⁷⁶ Bu kelime Ts'lerde ve Ds'de bulunan ve "şarkı, türkü söylemek" anlamına gelen "yırlamak" fiilinden türetilmiştir.

Birtakım nenleri bilmiyoruz diye ölülerin, yinleri toprakta çürüdükten sonra da ellerini kollarını sallıya sallıya yollarda gezebileceklerine mi inanalım? ("Söz Arasında" Ulus, 25.11.1949)

Yüreğimizi açar da yinimizi (vücudumuzu) ısıtır, inginden (nezleden) kurtarırmış bizi. (Günce 1956-1957 s.106)

yitik : gaip, kayıp. [Ts., Trs. — (yitük), Dlt. — (yitük), Ds.].

Düşündüm: "Gaip" demek doğru değil ya, "kayıp" da dememeli, Türkçenin "yitik" tilciği dururken, Arap'ın tilciği neden gerekli olsun. (Günce 1953-1955 s.361)

yitirmek : f. kaybetmek. [Ts., Trs. -- (yetürmek, yitürmek) = 1. ulaştırmak, erişirmek. Dlt. — (yitürmek) . Ds.].

Ağlar gibi bir mektuptu o... Yitirdim, bilmiyorum nerede. (Okuruma Mektuplar s.106)

yitit : meziyet

Abdülhak Hamit'in, Ekrem Bey'in, Tevfik Fikret'le ardadaşlarının yırlarında birtakım başka yititler (meziyetler) bulunabilir. ("Yahya Kemal" Ulus, 9.12.1949)

yitmek : f. kaybolmak. [Ts., Trs., Ds.].

"Yücel" eskiden de yabancı dillerden çevrilmiş yazılar kordu, şimdi onları pek çoğaltmış, öyle ki yerli yazılar yitivermiş onların arasında. ("Bir Dergi "Ulus, 13.1.1950)

Bir etki altında eriyivercek, yitip (kaybolup) bir iz kalmıyacak bir benlik de benlik midir? ("Hepsi Bizim" Ülkü, Eylül 1948)

Bütüne karışmış, bütün içinde yitmiştir o yer... ("Yazar ile İşçi" Varlık, 15.10.1956)

yoğaltılmak : f. istihlak edilmek (tüketilmek). [Ts., Trs. — (yoğalmak) = 1. yok olmak, kaybolmak Ds. — (yoğalmak) = 1. yok olup gitmek.].

Şiir eklemek gibi, kundura gibi değildir ki! okunmakla yıpranmaz, aşınmaz, yoğaltılmaz. (Diyelim s.56)

İşçinin yaptığı yoğaltılıyor, kalıcı değil... yazarın yaptığı öyle mi? Yüzyıllardan, bin yıllardan sonra okumuyor... yoğaltılmıyor onlar. ("Yazar ile İşçi" Varlık, 15.10.1956)

yoksul: fakir. [Ts., Trs. — (yohsul, yogsul). Ds. — (yohsul, yoklu).].

Ama bir dil ne kadar zengin, ne kadar ileri olursa olsun, başka bir uygarlığın düşüncelerini, değerlerini söylerken yoksuldur. (Dergilerde s.86-87)

Yalnız varlıklı kimseler, baylar (zenginler) arasında değil, yoksullar, işçiler arasında da vardır böyleleri. (Prospero İle Caliban s.247)

yoksullaştırmak : f. fakirleştirmek. [Ts.].

Bay Haldun Taner gibi “yoksullaştırmak” yerine “fakirleştirmek”, “aşırılık” yerine “ifrat” deriz, dilimiz gene oldu[ğu gibi kalır.] (Günce 1953-1955s.179)

yoksulluk : fakirlik . [Ts., Trs. –(yohsulluk).].

Senin dediğin gibi, köylünün, çoğunluğun yoksulluğunu, yolsuzluktan daha ne bileyim birçok eksiklerden çektiklerini anlatıyor. (Prospero ile Caliban s.204)

Kendimizi yoksulluğa, yoksullukların en yamanı olan düşünce yoksulluğuna yargılamak değil mi bu? (Günce 1956-1957s.138)

yoksun : mahrum. [Ts., Ds. –(yoklu, yohsul).].

Bizim Avrupa bilim-yurtlarında okumağa gönderdiğimiz gençlerimiz bu edebiyat bilgisinden yoksun (mahrum) kalıyorlar. (Günce 1953-1955s.306)

Sizi görmek zevkinden yoksun kaldığıma da, beni böyle yoksun kalan sebebe de pek üzuldüm, güzelim. (Tehlikeli İlişkiler s.48)

yoksunluk : mahrumiyet. [Ts.].

Evet, şehir çocuğunu köyde oturtmak, köyün birçok yoksunluklarına (mahrumiyetlerine) katlandırmak güçtür. (Günce 1953-1955 s.143)

yollar düzeni : trafik.

Trafik yerine ne diyelim?’ Bence ‘geç-göç’ denilmeliydi, yollar düzeni de denilebilirdi. ‘Dur-geç’ de olurdu. (Günce 1953-1955 s.293)

yolsuzluk : suistimal, nizamsızlık. [Ts.].

Senin dediğin gibi, köylümün, çoğunluğun yoksulluğunu, yolsuzluktan daha ne bileyim birçok eksiklerden çektiklerini anlatıyor. (Prospero ile Caliban s.204)

yoluğ : fedakarlık [Dlt. –(yolug, yoluğ) = 1. fidyeye, feda, kurban.].

Ona ermemiz için birçok yoluğları (fedakarlıkları) göze almamız gerekir. (Söyleşiler s.217)

yoluğlamak⁷⁷ : f. feda etmek.

⁷⁷ Bu kelime “yoluğ” isminden –la ekiyle türetilmiştir.Bu türetme şeklen doğrudur.

(Yahya Kemal) gücünü, geçmişi yeniden yaşamak düşü uğrunda yoluğladı (feda etti). ("Bir Yır Üzerine" Ülkü, Haziran 1949)

yol-yordam : dey. adap erkan. [Ts.].

...medeniyet samimiyet üzerine kurulmaz, eskiden adap erkan denirdi, onun üzerine kurulur. Yol,yordam.(Günce 1953-1955 s.123)

yordam: usule uygun [Ts.= 1. meleke 2.yatkınlık.].

Bari yordamıyla alsınlar.Bir ulusun öz-sevisini yabancı sözcükler incitmez,onları ağızdan kapıp bilmeden kullanmak incitir.("Gene O Aranç" Ulus, 20.09.1956)

-Öyle demedim, hiçbir dil, kendi kendine yetmez, başka dillerden de söz alır. Ama onun da yolu yordamı vardır. (Söyleşiler s.55)

yoru : mana. [Özs.= 1. düş yorumu.].

Bence Zola'nın bu yorudaki (manadaki) sözü daha iyi, daha açıktır. (Diyelim s.73)

...gelişi-güzel kullanılmış bir yığın yabancı tilciklerle (kelimelerle) dolu uzun uzun, karmakarışık tümceler (cümleler), yoruları (manaları) olsa bile güç sökülüyor. (Prospero İle Caliban s.266)

yorum : tabir. [Ts., Ds.= 1. iyiye yoran (fal, düş vb. için).].

Oyunun adını "Juliette yahut Rüyaların Anahtarı" diye çevirmiş. Bunu anlayamadım. "La clef des songes"a bizde tabirname derler, yorum betiği. (Günce 1956-1957 s.197)

yorum betiği : tabirname.

Bunu anlayamadım. La Clef des Songes'a bizde "tabirname" derler, yorum betiği. (Günce 1956-1957 s.197)

yorumlama : i. interpretation, tefsir. [Ts.].

Yalnız birinin interpretation'un yanına eski dildeki karşılığını koymuş "tefsir" diyor. Neden kullanmıyor yorumlamayı? O da mı uydurma, bu ülkeye o da mı interpretation'dan daha yabancı. (Dergilerde s.186)

yozlaşmak : f. tereddidi etmek,dejenere olmak. [Ts., Trs. – (yoz) =1. vahşi, yavan, bayağı. 2. zararlı. Ds.= 1. huyu suyu bozulmak.].

Birinci Dünya Savaşı'nda çarpışanlar, en çok Fransızlarla, Almanlar dört buçuk yıl ağız dolusu sövüştilerdi: birbirlerine yaban dediler, yozlaşmış dediler, demediklerini komadılar. (Karalama Defteri s.23

Hamamizade İhsan, Halil Nihat, Muhiddin Raif gibi ozanlar için, dilimizin yüzyıllardır geçirdiği değişmeler bir yozlaşmadır (tereddi etmedir). (Bir Yır Üzerine - Ülkü, Haziran 1949)

yöncül : engagee. [Frs.= 1. bağlı, bağımlı, gönüllü.].

Allı beni şu yöncül edebiyat, litterature engagee alanına sürüklemek istiyordu. ("Devrim İçin" Ulus, 25.10.1952)

yöncül edebiyat : litterature engagee(bağımlı edebiyat).

Allı beni şu yöncül edebiyat, litterature engagee alanına sürüklemek istiyordu. (Ulus, Devrim İçin 25.10.1952)

yönelmek : f. teveccüh etmek. [Ts. = 2. mec. hedef almak. Trs. — (yönenmek, yönmek, yönülmek) = 2. yüz tutmak, yüzünü bir tarafa çevirmek.].

Bugün yöneldiğimiz (teveccüh ettiğimiz) uygarlığın tilciklerini, demek ki yunanca, latince tilikleri almalıyız. (Ülkü, Hepsi Bizim - Eylül 1948)

yöntem : methode. [Ts., Ds. — (yöndem).].

Hepsi de bilgin sanıyor kendilerini, inandıkları uzasal özdekçilik (tarihi maddecilik) bilime dayanıyormuş da, bilimsel bir yöntemmiş de onun için. (Günce 1956-1957 s.111)

Asıl güç, asıl kuvvet inanda değil, doğrudadır; doğruya ise küşüm ile, şüphe ile varılır. Bir şeyi doğru saymayın, küşüme sarılın, küşümcü, sceptique olun demiyorum; küşümü ancak doğruyu bulmak için bir araç, bir yöntem, methode olarak kullanın. (Karalama Defteri s.14)

yöre : etraf . [Ts., Dlt. — (yüre, yere) = 1. çevre, bir şeyin etrafı. Trs, Ds.].

Bilseler, şöyle yöresile (etrafile) düşünüp bir sonuca varmış olsalar, karşılarındakilere buyurmağa kalkmazlar...(Diyelim s.121)

'Kime dinletirsiniz bunları? Biz öyle aygıt düzmekle uğraşamayız, söylenecek yöreye (etrafa) yayılacak büyük büyük düşüncelerimiz var bizim!' diyorlar da başka bir nen demiyorlar. (Söyleşiler s.211)

yörelce : etrafıca.

Şöyle dilediğim gibi okuyup üzerine yörelince (etraflıca) bir yazı yazmağa daha elim değmedi. ("Bir Dergi" Ulus, 25.3.1949.)

yöresellik : mahallilik . [Ts.].

Bay Esatoğlu bir yapıtta yöresellik (mahallilik) arıyor... (Diyelim s.73)

yumuşçu : hizmetkar. [Trs. – (yumuşcu). {Ds. – (yumuş) = 1. iş, hizmet, buyruk. (yumuşcu) = 1. uysal.}].

O dövüşmeye katılmıyan kimselere de, ozan, öykücü, dememeci olsun , toplumu yönetenlerin, güçlü kadın yumuşcuları (hizmetkarları), el ulakları, dalkavukları diye bakarlar. ("Kişi Oğlu" Varlık, 1.10.1956)

yurt : vatan. [Ts., Trs. – (yurd) = 2. oturulan yer, mesken. Dlt. = 2. ören. Ds.= 1. yörüklerin yazın oturduğu yer.].

Atina halkı, bir yurt ödevini yerine getirmek üzere tiyatroya gidermiş, öyle seyredemiş. ("Bir Oyun Üzerine" Ulus, 21.5.1945)

yurt yönetimi : siyaset, politika.

Yurt-yönetimi demeği ben de pek beğenmedim, başka bir karşılık arayacağım; ben bulamazsam başka bir kimse bulur, ...ama şimdilik yurt-yönetimi demeği politika gibi yaban bir sözü, yani benim dilimden olmayan bir sözü kullanmaktan yeğ buluyorum. (Ararken s.175)

Ne biçim söz bu? Yurt-yönetiminin, yani siyasetin toplum bilimi üstünde olan davalar ne imiş acaba? (Söyleşiler s.141)

yurt-yönetimcisi : politikacı.

...bu söz onun da bir yurt-yönetimcisi, bir politikacı olduğunu, kendisini öyle sandığını göstermiyor mu?.. ("Roman Üzerine" Ulus, 22.12.1945)

yurt-yönetimi adamları : politikacı.

Bu adlar birer romancı adı ama o kişilerin yurt-yönetimi adamları, birer politikacı olduklarını da söyleyemez miyiz? (Ulus, Roman Üzerine 22.12.1945)

yücelik : azamet, ulviyet. [Ts., Trs. – (yüce) = 1. yükseklik. (yücelik itmek) = 1. büyüklük taslamak.].

Bakıyorsunuz, bir kişi yüceliğinin ta doruğuna kurulmuş, oradan kesip atıyor: "Yır dediğin şöyle olur, böyle olur..." (Söyleşiler s.200)

Orada bunları dinleyen bir eşek varmış, hemen gelip: 'Senin bu yeni yasana doğrusu diyecek yok, çok güzel, yüreğinin yüceliğini gösterir. (Masallar s.148-149)

yücemek : f. zorlamak.

İstesem, kendimi yücesem (zorlasam) de elimden gelmiyor bu konuya bağlanmak. (Günce 1956-1957 s.97)

yüklenim : taahhüt.

Taahhüt için Yüklenim demek bence daha iyi olur. (Dergilerde s.339)

yüksek-öğretmen : müderris, professeur.

Eski Bilim-Yurdu yüksek-öğretmenlerinden birini tanırım, çok da saygım vardır kendisine... (Son Havadis, Günce 25.8.1955)

Bay Bülent Nuri Esen'in bilim-yurdundan çıkarılmasını yüksek-öğretmenlerin (professeur'lerin) de, gazete yazarlarının çoğunun da suskayla karşılmasına ...sinirleniyor. (Günce 1953-1955 s.256)

yüksünmek : f. istiskal etmek, yük saymak. [Ts., Trs. – (yüksinmek). Ds.= 1. kıskanmak, çekinmek, incinmek, iğrenmek.].

Öleceğini anlayınca: 'Vay benim kara bahtım! Demiş, insanların eğlencesi olmaktan yüksündüm, şimdi canım çıkıyor.' (Masallar s.108)

Mutlu olmuş, görevlerinden yüksünmüyor, onları yerine getirmekten haz duyuyor. (Tehlikeli İlişkiler s.266)

yüküm : mecburiyet. [Ts.= 1. mükellefiyet.].

Başka bir sıkıntısı, başka bir yükümü olmayacak ki, yalnız sevgisine versin kendini, yalnız sevgisi önüne dikilen engellerle uğraşabilsin. (Prospero ile Caliban s.260)

Kişiyeye yarıyan öylesidir okumanın. Bir yüküm (mecburiyet) oldu mu, bunaltır, giderek tiksindirir kişiyi. (Günce 1956-1957 s.95)

yükümlü : mecbur. [Ts.= 1. mükellef.].

Buğululardaki kahvecileri sıcak günlerde soğuk su bulundurmağa yükümlü (mecbur) tutmalı. (Günce 1956-1957 s.75)

yükünç : namaz . [Dlt. – (yükünmek) = 1. ibadet etmek, secde etmek, büyükler önünde eğilmek. Trs. – (yükünmek) = 1. önünde eğilmek, diz çökmek, baş eğmek. Ds. – (yükünmek) = 1. çaresiz kalıp kabul etmek, baş eğmek.].

Üsküdar'ı, Kocamustafapaşa'yı anlatıyor, Süleymaniye'de bayram yüküncünü (namazını) anlatıyor. ("Yahya Kemal" Ulus, 9.12.1949)

yürek karası : dey.vicdan azabı . [Ts.].

“Yürek karası” yani türkçeye inanmayanların, yabancı dillerin yardımından geçemez diye direnenlerin “vicdan azab”ı dedikleri üzüntü yok mu, işte o... (Söyleşiler s.346)

Niçin bir üzüntü, bir yürek karası duyuyordum Monsieur Vialar'ın romanlarını bilmiyorum diye? (Günce 1953-1955 s.135)

İçimizde bir yürek karası (vicdan azabı) olur sonra. (Günce 1952-1955 s.322)

yüreklendirmek : f. teşvik etmek. [Ts., Dlt. – (yüreklenmek) = 1. cesaret göstermek. Trs. – (yüreklendürmek) = 1. cesaret vermek, cesaret verdirmek.].

Beni yüreklendirecek (teşvik edecek) sözler söylüyor. (“Dil Bayramı” Ulus, 27.9.1948)

yüreklilik: cesaret . [Ts., Trs.].

İlk kırk mektup, yazmak yürekliliğini gösterdiği için bağışlanmasını dilemekten öte gitmiyordu. (Kızıl İle Kara s.432)

yürürlük : mer’iyet. [Ts.].

...övüne övüne “mer’iyet” diyorlar, “yürürlük” sözüne “uydurma” diye dudak büküyorlar. (Günce 1953-1955 s.16)

yürütücü : şoför.

Dolmuşu bindim, yürütücü radyoyu iyice açmış, bağırtıyor. (Günce 1956-1957 s.113)

yüz : sebep, sath.[Ts. = 3. yüz, sima. Trs. – (yüzden) = 1. sebebiyle.].

Doğrusu, sevmek için de, üzülme için de yüzler var. (“Çeviri Üzerine” Ülkü, Ocak 1948)

Kendisi sudan demiyor, yüzde, sathta kaldığımı söylüyor.Doğrudur, ben de derin olduğumu ileri sürmedim. (Diyelim s. 87)

yüzlük : maske. [Trs.= 1. peçe, yüz örtüsü.].

...yüzleri de elden geldiğince tanınmaz bir hale konmalı, yahut yüzlükle (maske ile) oynasınlar. (Günce 1953-1955 s.167)

yüzsü : sathi.

Dayatmak, karşı koymak isteyenler bildiklerince uğraşsınlar, yüzsü (sathi) olayların türettiği sanılara kapılsınlar da artık yeneceklerini, yendiklerini umurlar, sevinçle bağırsınlar, aldırmanın, bakmayın siz onlara, değişiyor dilimiz, yavaş

yavaş da olsa dil devrimi durmadan ilerliyor, gerçekleşiyor. ("Dil Devrimi" Cumhuriyet, 26.9.1951)

yüzül : sathi.

Ancak benim o gençler üzerinde bir etkim varsa derinlemesine değildir, yüzül (sathi) bir etkidir. ("Dergilerde" Türk Dili, 1.11.1955)

yüzüllük : sathilik.

Yüzüllüğünün (sathiliğin) verdiği, derinleşememenin verdiği sözde zenginlik...(Günce 1953-1955 s.198)

zaaf : zayıflık. [Ts.].

...parlak sözler söyleyebilen bir insan olduğum intibainı uyandırmak arzusu mizacımın bir türlü atamadığım bir zaafıdır. (Günlerin Getirdiği s.14)

zamane : şimdiki (zamanımızdaki) [Ts.].

Zamane şairlerine ilgilenmeden yaşayan bir kimse, zamanının düşüncelerine, zamanın güzellik anlayışına, kısacası zamanına ilgilenmiyor demektir. (Okuruma Mektuplar s.157)

zevk : tadım. [Ts.].

Bir eserin, salt kişilerin zevkine bağlı olmıyan bir değeri yoktur mu demek istiyorum? (Ulus, Sözün Gelişi 2.9.1944)

zıt : aksi, karşıt. [Ts.].

Yanılabılır, insandır; ama bile bile düşündüğünün zıddını ileri sürmez. (Söyleşiler s.82)

zifiri⁷⁸ : çok karanlık. [Ts.].

Hem ben aşık olsam yalnızlık sözü mü ederdim? İçimdeki zifiri yalnızlıktan mı açardım? (Okuruma Mektuplar s.34)

ziynet : bezek, süs. [Ts.].

Kunduracının istediği iyi kundura yapmak, kuyumcunun istediği güzel ziynetler yapmak olduğu gibi. (Söyleşiler s.91)

zorakilik : istemeyerek yapma. [Ts.].

⁷⁸ zifir = tütünün yanmasıyla oluşan katranımsı acı madde demektir.

...onların mısralarında bir zorakilik duyulmaz, kelimeyi yerinde kullanmağa özendikleri bellidir. (Okuruma Mektuplar s.18)

Büsbütün de yanlış olmaz söz: benim deyişime özenenlerin yazılarında bir zorakilik, bir yapmacık, nasıl söyleyeyim? (Söyleşiler s.127)

2. NURULLAH ATAÇ SÖZLÜĞÜ

A-

abay : dikkat .

abaylamak : *f.* dikkat etmek.

academie (akademi) : akademi

acılık : *mec.* insanın içine işleme, hüznün vericilik, kederlilik.

acun : dünya.

ad edinmek : *f.* isim, şöhret kazanmak.

adımsı : zamir.

adlı adınca : açıkça.

adsı : zamir.

adsız : tanınmış olmayan, şöhretsiz.

adsızlık: tanınmamışlık.

afsunlamak : *f.* efsunlamak.

ağmak : *f.* çıkmak, yükselmek.

ağdı : kabahat, kusur.

ağdıkl : kusurlu.

ağın : temayül.

ağlatı : tragedie: (konusunu efsanelerden veya tarihten alan sahne eseri , facia , trajedi.)

ağu : zehir.

ağulamak : zehirlemek ; *mec.* aldatmak, yanlış yola sevk etmek

ak ağnı : hüsnüniyet.

akça : para

alışkı : adet.

alışıklık : meleke.

almak : kabul etmek.

alt-koyum : tahmin, fikir yürütme ?

amaçtaşlık : amaç birliği.

an : zihin.

anayasa : teşkilat-ı esasiye.

andaç : hatıra.

andırılmak : hatırlatılmak.

angı : hatıra.

anı : hatıra.

anık : hazır.

anıklama : hazırlama.

anıklanma : hazırlanma.

anıltı : citation(iktibas etmek).

anıştırma : telmih, sezdirme.

anlak : zeka.

anlam : mana.

açınlamak : *f.* keşfetmek.

ad : isim.

aday:namzet

akım : cereyan, düşün akımı.

akımsar : iyimser.

akımsarlık : iyimserlik

akış : rythme.

aklık : aydınlık.

ak perde : sinema, beyaz perde.

aksoy : asil.

aktöre : ahlak.

al : hile.

alabık: mürai.

alafranga: Avrupalı tarzında, Fransız gibi.

alan : saha. sahne.

alaturka : Türk (Doğulu) gibi

alçakgönüllülük : tevazu.

aldırmazlık : kayıtsızlık.

aldırışsızlık : umursamazlık.

alıcı : müşteri.

anlatı : recit (1.masal. 2. hikaye etme).

anlatış : ifade, anlatma tarzı.

anlık : idrak.

anmak : hatırlamak, yad etmek.

ansımak : hatırlamak.

ansılamak : hatırlama.

ansıtmak : hatırlatmak.

antoloji : güldeste.

approfondissement: derinleştirme.

apukurya : *mec.* kargaşa.

araç : alet. Vasıta.

aranç : dava.

arançlı : davalı, tezli.

arançsız : davasız, tezsiz.

arayıcı : yeniye arayan.

ardaltma : tehir.

arı : saf. arılanmak : *f.* sadeleşmek.

arı yürek : iyi yürek, temiz kalp

arka çevirme : ilgilenmeme, küçük görme (sırt çevirme).
armağan : mükafat, hediye.
arsıulusal : uluslararası.
artam : meziyet.
artık : fazla.
asalak : tufeyli ; *mec.*başkalarının sırtından geçinen kimse.
ası (asığ, assı) : fayda, menfaat.
asisiz : faydasız.
assılanmak : *f.* istifade etmek.
aş evi : mutfak.
aşağılama : *i.* hakaret.
aşağılamak : *f.* hakaret etmek.
aşağılaştırmak : *f.* küçük düşürmek, hakaret ettirmek.
aşama : hierarchie; merhale, mertebe.
aşırı : müfrit.
aşırılık : ifrat.
aşırma : intihal, başkalarına ait bir şeyi izinsiz alma.
aşırılmak : *f.* intihal edilmek, izinsiz alınma.
aşırmacılık : intihal.
aşlık : mutfak.
ata-kaladı : patrimoine(miras).
ataklık : patrimoine(miras).
atasağun : hekim.
atamak : *f.* nasb etmek.
ateşlenmek : *f. mec.* kızmak, öfkelenmek.
otorite : otorite; görüşü, hükmü doğru olarak kabul edilen insan veya eser, sahasında kendini kabul ettirmiş, başarılı kimse.
avadanlık : alet ve edevat torbası.
avunma : teselli.
avuntu : teselli.
avutucu : teselli edici.
aya : elin içi.
aydı : şiiir.
aydın : intellectüel, intelligenstia.
aygın : yanık.
aygıt : alet.
ayıplık : utanılacak şey, eksiklik.
ayırca : parantez.
ayırtı : ayrıntı, nüans.
ayıtma : hitap.

ayıtmak : *f.* hitap etmek.
aylı : mehtaplı.
ayraç : paranthese.
ayrıcalık : imtiyaz.
ayrık : müstesna.
ayrıklaşmak : tecrit edilmek.
ayrılık : fark.
ayrım : fark, nuance.
ayrıntı : teferruat.
aytaç : hatib.
azık : yiyecek, gıda.
azınlık : azlık.
azlık : azınlık.

B-

baba-kalıtı : baba-mirası.
bağlanç : din.
bağlantı : nakarat.
bağnaz : mutaassıp.
bağnazlaşmak : mutaassıplaşmak.
bağnazlık : taassup.
bahşı : aşık, şair.
balak : ayı yavrusu.
balığ (balı) : şehir, şar, medine, cite.
balıglı : citoyen, politikos, yurttaş.
basıngı : mahviyet; alçakgönüllülük.
baskı : tab'.
basma : kitap baskısı, tabı.
basman : tabi, editeur.
başarı : muvaffakiyet.
başsaticı : baş bayi, tüccar.
başsavcı : müdde-i umumi.
batı : garp.
batır : cesur, kahraman.
batırlık : kahramanlık, cesaret.
bay : zengin.
bayağı : niteliği düşük, alelade.
bayağlaşmak : *f.* basitleşmek.
bayağlaştırmak : *f.* adileştirmek.
bayağlık : basitlik.
bayık : hak.
bayım : insanı bayıltacak kadar.
bayırmak : *f.* zengin etmek.
baylaşmak : *f.* zenginleşmek.
baylaştırmak : *f.* zenginleştirmek.
baylık : zenginlik.
baylığa ermek : *f.* zengin olmak.
bediz : resim.

bedizci : ressam.
beğeni : zevk.
beğenim : zevk.
beğenisizlik : zevksizlik.
belge : vesika.
belirme : gözükmek, tezahür etme.
belirtmek : tebarüz ettirmek.
belit : mütearife; kanıt gerektirmeyecek biçimde yalın ve apaçık doğru.
bellek : hafıza.
bellemsel : mnemotechnique(akılda tutma).
belli-belirsiz : müphem.
benbenlik : nahvet ; kendini beğenme.
benci : yalnız kendini düşünen.
bencileyin : benim gibi.
bencilik : egoizm.
bencilik : egoistlik.
benek : ben, ufak kara leke.
bengi : ebedi.
bengi-su : ab-ı hayat.
bengileşmek : *f.* ebedileşmek, ölmeler arasında karışmak.
bengilik : ebedilik, ebediyet.
benlik : kişilik.
benzenmek : taklit etmek.
benzenti : taklit.
benzetiş : teşbih.
berkitmek : takviye etmek.
besi : gıda.
besisizlik : gıdasızlık.
beş duyu : havas-ı hamse.
bet : sahife.
beti : mektup.
betik : kitap. mektup.
betikçe : kitabı.
betikevi : kitabevi.
betikleşmek : *f.* mektuplaşmak.
betik-yurdu : kütüphane.
betine gitmek : Hoşuna gitmemek, kötü, çirkin gelmek.
betimlemek : tasvir etmek.
betin : sahife.
betke : makale.
betlek : defter.
betlik : sayfalık.
beylik : basmakalıp, herkesin kullandığı.

beylikleşmek : *f.* basmakalıplaşmak.
bezek : ziynet, süs.
bezekli : müzeyyen, süslü.
bezeksiz : süsten uzak.
bezemek : süslemek, tezyin etmek.
bezenmek : süslenmek.
bezeyici : süsleyici, tezyin edici.
bıldır : geçen yıl.
biçim : şekil, form.
biçimcilik : formalisme.
bider : tohum.
bidirce : rapport.
bildiri : message (mesaj).
bile-duyuş : sympathie(sermpati)
bileşik : mürekkep.
bileşim : terkip, synthese.
bilge : hakim.
bilgelik : sagesse, hikmet.
bilgeliksever : feylesof.
bilgesever : philosophe, feylesof.
bilgiç : ukala; bilmiş görünen.
bilgiçlik : ukalalık.
bilgin : alim, bilim adamı
bilginlik : alimlik, bilim adamlığı.
bilgisever:filozof.
bilgiseverlik sözlüğü: dictionnaire philosophique (felsefe sözlüğü).
bilim öncesi : prescientifique.
bilim yurdu : universite, üniversite.
bilimsiz : ilimsiz, ilmi olmayan.
bilim-sözü : ıstılah.
bilinç: şuur.
bilinçsiz : şuursuz.
bilinmek : *f.* itiraf etmek.
bilinmez : meçhul.
bilisiz : cahil.
bilisizlik : cehalet.
bilseme : tecessüs.
bir düzüye : bidüziye(durmaksızın).
bireşim : sentez, terkip.
birey : ferd.
bireyci : fertçi.
bireycilik : ferdiyetçilik “Bireylere saygı göstermek, başka bireylere dokunmamak koşulu ile onları dilediklerini düşünmek, yapmakta özgür bırakmaktır.”(Ataç’ın kendi tanımı).

bireysel : ferdi.
biricik : yegane.
birim : tane.
birimcik: tanecik.
birleşik : mürekkep.
bir teviye(biteviye): kesiksiz, devam ederek .
biter : tohum.
biteviyelik: tekdüzelik, monotonluk.
bizcilik: siz-biz ayrımı yaparak toplumu bölen.
bizcillik: aşırı bizcilik eden.
boran: fırtına.
boş : beyhude.
boş inan : batıl itikat, hurafe.)
boşuğ : izin.
boşuğlamak : *f.* izin vermek.
bourgeois : burjuva.
bourgeois'lik: burjuvalık.
bourgeoisie: burjuvazi ; şehirliler sınıfı)
boyak: renk.
boyun-bağı: kravat.
böbürlenmek: *f.* büyüklük taslamak, övünerek kabarmak.
bölem: parti.
bölemci : partici.
bölük: grup.
bölüm: cilt.
bölün : kısım.
bölünsüz: atom.
bön: saf, alık.
bönlük : alıklık, saflık.
börtük : tane.
budun : halk.
budun-buyrum : democratie (demokrasi).
budun-buyrumcu : democrate (demokrat).
buğu : buhar.
buğulu: buharlı (vapur).
bulgu: keşif.
bulgulamak: *f.* keşfetmek.
bulum : vicdan.
bulunç: vicdan
buluş: mazmun.
bun : ihtiyaç.
buruksu : tadı buruk, buruk tadlı.

buvun : uzuv.
buyruk: emir.
buyrukçu : dictateur.
buyrultu: ferman.
buyurman : dictateur (diktatör)
buyurmanlık: diktatörlük.
buyuru: buyruk.
buyurucu : buyruk verici, emredici.
büke : pehlivan.
bürtek : tane.
bütüncül : totalitaire(totaliter.)
bütünleşmek: *f.* birleşip kaynaşmak.
büyüklenme : büyüklük taslama.
büyük öykü: roman.

C-

cılık çıkmak: boş çıkmak.
cıvılamak: laubalileşmek.
cliche: klişe, basma kalıp sözler.
comédie : komedi(tiyatro türü).
coşku : heyecan, vecd.
coşkunluk: heyecan içinde olma.)
coşturucu: heyecan verici.
coşu : heyecan.
cubisme: kübizm.(*Yun.* : eşyayı hep geometrik biçimlerde gösteren modern sanatta edebiyatı da etkilemiş olan bir akım.
cubiste: kübist.

Ç-

çaba : gayret.
çağ : devir.mevsim.
çağırma : *f.* davet etmek.
çağrı : davet.
çağrışım : tedai.
çalımlı: gösterişli, fiyakalı.
çalımsız : gösterişsiz.
çalışak : laboratorium (laboratuar).
çaşıtlık : casusluk.
çekilmezlik : usandırıcılık.
çekişme : mücadele.
çelmek : *f.* aklını çelmek, kandırmak.
çelişik : mütenakız.
çelişme : tenakuz.
çemkirmek: *f.* karşılık vermek(karşı gelmek).
çeviri: tercüme.

çevirici: mütercim.
çevirim : tercüme
çevirme: *i.* tercüme.
çevirmek : *f.* tercüme etmek.
çevirmen : mütercim.
çevren : ufuk.
çevresöz : periphrase(dolaylı anlatım).
çıdam : sabır.
çığır : ekol.
çığırtkan : (okuyucuyu kandırmak için)bağırın, çağırın.
çıkart : ası, menfaat.
çıkla : tıpkı.
çiltak : iftira.
çırpıştırırırverme:*f.*özensizceve çarçabuk yapmak.
çızıktırmak: *f.* baştan savma yazmak.
çimmek: yıkanmak.
çizek : yazı satırı.
çizeklik : satırlık.
çizginmek : *f.* dolaşmak.
çoğumsama : çok görmek.
çoğunlaştırmak : *f.* cemileştirmek.
çoğunluk : ekseriyet.
çokluk : kesret.
çöğür : saz.
çözümleme *i.* : tahlil.
çözümlemek : *f.* tahlil etmek, açıklamak, halletmek.
çözümlemeli : analytique (tahlili, analitik).
çözümsül : analytique (tahlili, analitik).

D

dağarcık : (zihinde var olan) bilgi.
dağdağa : gürültü, patırtı. [Ts.].
dalgalanım : rythme (ritim).
danışka : enquete (anket).
davalı : these'li (tezli).
dayanak : destek, mesnet.
dayanaksız : mesnetsiz.
dayanışma : tesanüt.
daz : kel, çıplak.
declinaison: ismin halleri.
dediği-dedik : müstebit.
değgin : ait, dair.
değginme : *i.* temas.
değginmek : *f.* temas etmek.

değme : en seçme.
dejenere (degenere) : tereddi, soysuz.
dek : kadar.
dekbaz : hilekar.
delişmenlik : şımarık tavırlı, zıdır.
demagogie : halk avcılığı, demagoji.
demeç : beyanat.
denemeci : essayiste (deneme yazarı).
denemecilik : deneme yazarlığı.
denet : murakabe.
denetim : murakabe.
denetleme *i.* : kontrol.
denetlemek : *f.* kontrol etmek.
denetlenme: kontrol edilme.
deney : tecrübe.
deneytaşı : mihenk taşı.
dengesizlik : disequilibre (muvazenesizlik).
denli : kadar, derece.
densizlik : münasebetsizlik.
dergi : mecmua.
dermek : *f.* toplamak.
dernek : meclis, cemiyet.
dernem : rassemblement(toplanma yeri).
devim : hareket.
devindirmek : *f.* tahrik etmek, hareket ettirmek.
devinek : hareket noktası.
devinme : *i.* hareket.
devirme : *i.* yıkma.
devrim : inkılap, ihtilal.
devrimci : revolutionnaire.
devşirmecilik : derlemecilik, (sağdan soldan) toplayıcılık.
deyi : akval.
deyiş : ifade, üslup.
dıka : nokta.
dırdırılanmak : *f.* yersiz ve gereksiz söylenip durmak.
dibelik : zaten.
dikici : terzi.
dilbilgisi : gramer.
dil ebeliği : laf ebeliği.
dilbirliği : ağız birliği, işbirliği.
dilemek : *f.* arzulamak.
dilmaç (dilmeç) : tercüman.
dinek : kule.

dingin : sakin.
dinginlik : sükunet.
dinli : imanlı, dindar.
dinlilik: dindarlık.
direnç : mukavemet.
direşme : *i.* sebat.
dirim : hayat.
dizenlemek : *f.* tertip etmek.
dizgi : tertip.
dizici : mürettip.
dizmen : mürettip.
dogma : nas, inak.
doğa : tabiat.
doğa-bilik : biologie, biyoloji.
doğal : tabii.
doğallayın : tabii olarak, bittabi.
doğallık : tabiiilik.
doğa-üstü : tabiatüstü.
doğmaca oyun : tuluat.
doğrut : hakikat.
doğurtmaca yolu : içine doğdurtma yolu.
 Yunan filozofu Sokrates'in düzenli sorular sorarak doğruyu karşısındakine buldurtma yöntemi. Demek olan bu kelime Türkçe Sözlüklerde doğurtuculuk olarak verilmektedir. Ataç, muhtemelen doğurtuculuk kelimesini değiştirerek doğurtmaca haline getirmiş.
doku : nesîç, *mec.*ta içine işlemek.
dokunca : zarar.
dokuncalı : zararlı.
dokunulmazlık : masuniyet-i teşriiye (yasama dokunulmazlığı).
dolgunluk : *mec.* bir eserin içinin zengin, yüklü ve dolu olması.
donaklı : süslü, ziynetli.
donaksız : süssüz, ziynetsiz.
donanmak : *f.* süslenmek, tezyin etmek.
doruk : zirve, şahika.
döl ayı : mart.
dölek : temkinli.
dölekçe : temkinlice.
dölekleşmek : *f.* temkinleşmek.
döleklik : temkinli olma.

döneç : strophe:(eski Yunanistan'da koro üyelerinin dans ederken okudukları şiir parçası, şiir kıtası, bent.).
dörüt : sanat.
dörüt eri : sanatkar.
dörüt yapıtı : sanat eseri.
dörütmen : sanat eri.
dövüşken : kavgacı.
durak : istasyon
durak işareti : nokta.
duraksamak : *f.* tereddüt etmek.
duralı : vefalı.
durasız : vefasız.
durasızlık : vefasızlık.
dur-geç : trafik.
durgu : birdenbire hareketsiz kalma, durma.
durgu imi : nokta.
durgun : sakin, canlı olmayan.
duruk : statique (statik).
duruklaşmak : *f.* statique'leşmek.
durul : devlet, resmi.
durul yetkisi : devlet otoritesi, devlet otoritesi.
durulaşma : *i.* temizlenme, özleşme .
durulma : *i.* berraklaşma, sadeleşme.
durulman : devlet adamı.
duruluk : Ataç, bu kelimeyi "hareketsizlik, aşırı durgun olma" anlamında olumsuz olarak kullanmıştır.
durum : vaziyet.
durumsama : tereddüt etme.
duyganhlık : hassasiyet.
duygu : his.
duyguculuk:sentimentalisme(edebiyatta, duyguya ya da duyarlığa ağırlık verme, duygunun ya da duyarlığın önderliğini benimseme.).
duyu : ihsas.
duyucu : emotif (yayıcı, haber verici.).
düş : hayal.
düşçülük : hayalci, hayalperestlik.
düşece : tesadüfi.
düşel : imge(hayal).
düşke : imge.
düşkel : imge.
düşsü : hayali.

düşsül : hayali.
düşün : fikir, pense, düşünce.
düşün yaşamı : fikir hayatı.
düşünce : pensee, fikir.
düşünce eri : fikir adamı.
düşündeş : hemfikir.
düşündeşlik : hemfikirlik.
düşünmen : penseur (fikir adamı).
düşünü : pense, düşünce, fikir.
düşünür : mütefekkir.
düz-deyiş : nesir.
düzeltilen : musahhah.
düzen : nizam.
düzence : disciplina(disiplin).
düzenlemek : *f.* tertip etmek.
düzeti : nesir.
düzeyitçi : nasir(nesir yazarı).
düzeyit : nesir.
düzgü düzen : ihtimam, düzenlik.
düzme : *i.* masal.
düzmece : sahte.
düzemecelik : sahtelik.
düzmelik : uydurmalık.
düzsöz : nesir.
E
ece : kraliçe.
edinilmek : *f.* sonradan kazanılmak.
efsane : mythe(mit) .
ege : kiral.
eğilim : temayül, tendance.
eğitim : temayül.
eğlenti : parti (içkili, çalgılı eğlence).
ekilemek : *f.* tekrar etmek.
ekim : kültür.
ekin : culture, kültür, irfan.
ekinlenmek : *f.* kültür sahibi olmak.
ekinli : kültürlü.
ekinsiz : kültürsüz.
ekinsizlik : kültürsüzlük.
ekit : kültür.
eksik : noksan.
ekşi doğuran : oksijen, müvellid-ül-humuza.
ekşi- özü : oksijen, müvellid-ül-humuza.
eleştiri : tenkit.
eleştirme : *i.* tenkit.
eleştirmeci : münekkit.

eleştirmecilik : münekkitlik.
eleştirmen : münekkit.
eleştirmenlik : münekkitlik.
el ulağı : yamak, yardımcı.
em : ilaç.
emci : hekim, hastalığa çare arayanlar.
enez : zayıf.
enezleşmek : *f.* zayıflamak.
enezletmek : *f.* zayıflatmak
enezlik : zaaf.
enik : kedi köpek yavrusu.
entipüften : hiç değeri olmayan.
ep : sebep.
eplemek : *f.* sebep olmak.
erdem : fazilet.
erek : gaye.
eremlemek : *f.* razı olmak.
eren : derviş.
erinç : rahat, huzur.
ermegülük : tembellik.
ertek : masal.
eseme : *i.* mantık.
eseme-öncesi : mentalite prelogique.
esen : sıhhatli.
esenek : ilham.
esenleme : *i.* selamlama, hatır sorma.
esenleşme : *i.* selamlaşma.
esenlemek : *f.* selam vermek.
esenleşmek : *f.* selamlaşmak
esin : ilham.
esizlik : fenalık.
esrikleşmek : *f.* mest olmak.
esriklik : mesti, sarhoşluk.
esthetisme : estetizm, güzel-duyu.
eşanlı : müteradif.
eşkin : adi.
etymologie : etimoloji.
etken : amel.
etki : tesir.
etkilemek : *f.* tesir etmek.
etkinlik : faaliyet .
evasion : kaçış.
evcilleştirmek : *f.* ehlileştmek.
evre : safha, merhale
evren(I) : ejder, ifrit.
evren(II) : kainat.
evrim : tekamül.

eylem adamı : homme d'action.

eyitme : *i.* hitap.

eylem : action.

eylemce : fiil.

eylemsiz : passif.

ezgi : beste, melodie.

ezgici : bestekar.

ezgi düzen : bestekar.

ezgil : melodie(melodik).

ezinç : aciz.

ezinmek : *f.* aczedmek.

F

fonograf : diktafon: *Yun.* özel bir madde üzerine kaydedilen sesleri istendiğinde mekanik bir yöntemle tekrarlayan aygıt.

futuriste : geleceği (fütürist)

fütürizm(futurisme):

gelecekçilik(akımı).

G

garaz, garez : kin.

garez kesilmek : *f.* düşman kesilmek, aşırı kin beslemek.

geçmek : *f.* vazgeçmek.

geç-göç : trafik.

geçicilik : muvakkat, eğreti.

geçinecek : (geçinecek) iş.

geçmişçi : geçmişe bağlı, mazici.

geçmiş bilim : tarih.

gelenek : anane.

gelenekçi : ananelere bağlı.

genel : umumi.

genelleşmek : *f.* umumileşmek.

genlik : refah.

gerçek : hakikat.

gerçekçi : realiste(realist).

gerçekçilik : realisme.

gerçek-üstücü : surrealiste (sürrealist).

gereç : malzeme.

gerek : icabat.

gereksinme : *i.* ihtiyaç.

gerelti : perde.

geri : mürteci.

gericilik : irtica.

gerilik : irtica.

gidi : pezevenk.

giysi : elbise

giz : sır.

gizem : mystere(muamma).

gizemci : mistik.

gizemcilik : mistiklik(mistisizm).

gizil : virtuel.

gizimcilik : mistiklik.

gizlemek : *f.* saklamak.

göbek : nesil.

göğ : vezin.

gökçe-yazın : edebiyat

gömüç : hazine.

gömüş : hazine.

gönendirmek : *f.* memnun etmek.

gönenmek : *f.* memnun olmak.

gönmek : hidayete ermek

gönüç : nimet.

gönüldeş : dost

gönüldeşlik : dostluk.

görcek : ufuk.

görece : nisbi.

görel : şeffaf.

görev : fonction.

görevmen : memur.

göre : manzara.

görkem : ihtişam.

görkemli : muhteşem.

görme : *i.* seyretme.

görmük : tiyatro.

görmüksü : theatral.

görmüksülük : theatral'lik

görü : manzara.

görücü : visuel.

görülcecilik : idealimse (idealizm).

görüncecilik : idealimse (idealizm).

görüpsü : hayalet.

görüşme : *i.* mülakat.

görüşü : mülakat, interview.

görüşücü : mülakatçı.

görüt : idea, idee, fikir.

görütçülük : idealimse.

görütler bütünü : ideologie(ideoloji).

görütsül : ideal.

gözemlenme : *i.* müşahade edilme.

gözü : ayna.

gücem : mecburiyet, zaruret.

güceme : *i.* zorlama.

gücemek : *f.* zorlamak.

gücemli : zaruri.
gücenik : gücenmiş, alınmış.
gücük : şubat.
gücün : zorla, cebren.
güçlendirmek : *f.* kuvvetlendirmek.
güdek : dava.
güdü : saik.
güdüm : sevk.
güdümlü : davalı, yönlendirmeli.
gül-deste : antoloji.
güldürü : comedie(*tiy.*komedi)
güldürücü : komik.)
günce (I) : gazete.
günce (II) : journal, hatıra defteri.
gündeferi : hatıra defteri, günlük.
gündelik : her günkü.
gündemeç : tarih.
gündemeçli : tarihli.
güneşlik : terrase.
güngeçer : diaphane, translucide(yarı saydam).
güngöre : pencere.
günlük : gazete.
günü : haset, kıskançlık.
günüç : nimet.
günülemek : *f.* kıskanmak
günüsüzlük : kıskanç olmama.
güvence : teminat.
güvenlik yönetmeni : emniyet müdürü, sheriff.
güzel-bilikçi : estetikçi.
güzel- yazı : hat.
güz : hazan.
gymnasium : öğrencileri üniversiteye hazırlayan lise dengi okul.

H

hafifsemek : *f.* istihfaf etmek
halavetli : şirin, tatlı.
happy end : mutlu son.
hargür : kargaşa, karışıklık.
harikulade : olağanüstü.
hazseverlik : zevk düşkünlüğü.
hemhal : haldeş.
hepil : genel.
hepsil : genel.
hercailik : sebatsız.
heykel oyan : heykeltraş.

hırpani : perişan kılıklı.
hikayeleştirme : *i.* hikaye haline getirme.
Hindeli : Hindistan.
hodbin : bencil.
hoşgörür : müsamahalı.
hoşgörürlük : müsamahalı olma, tolerans.
humanites : insanlık.
humour : alay.
humour noire : kara alay.
hulya : hayal.
hydrogene : su-özü.

I

ılgımlanmak : *f.* merak etmek.
ılmı : mutedil.
ılmılaşmak : *f.* mutedilleşmek.
ılkı : hayvan.
ıra gücü : seciye kuvveti.
ıra : caractere(karakter).
ırak : uzak.
ıral : karekterli, nitelikli.
ırlama : *i.* taganni, chant, şarkı.
ırlam : şarkı, ezgi .
ırlamak : *f.* şarkı söylemek.
ırlatmak : *f.* şarkı söyletmek.
ıs (ıssı) : sahip.
ıslı : hararetili.
ısın : sıcaklık.
ısız : lüzumsuz .
ışıkgeçer : şeffaf.
ışıtık : *f.* aydınlatmak.
ıştın : lamba.

İ

iççağrı : vocation(doğal yetenek).
içerik : muhteva.
içgüdü : insiyak.
içine büzülmek : *f.* içine kapanmak.
içsiz : yüzeysel, satih, deruni olmayan.
içtenlik : samimiyet.
ifrit : kötülük.
igcil : sakat.
iğreti : muvakkat.
iğreti anlam : *edb.* istiare .
ihtiyatsız : basiretsiz.
ikilik : tereddüt, iki türlülük.

ilenç : lanet.
ilençli : lanetli, beddualı.
ilenme : *i.* beddua, telin.
ilenmek : *f.* lanet etmek.
ilerilik : ileri olma (benzerlerini geride bırakmış olma).
ilerleme : *i.* terakki.
ilgi : alaka.
ilgilenmezlik : alakasızlık, ilgisizlik.
ilginç : enteresan.
ilinç : interessant.
ilinti : alaka.
ilinti adsı : nisbi zamir.
ilişik : merbut, rabıta.
ilke : esas.
ilkgüz : Eylül.
ilkteşrinin : ekim.
ilkyaz : bahar.
im : işaret.
imge : hayal.
imgel : hayal.
imgelemsel : hayali.
imgesel : hayal.
imlemek : işaret etmek.
imük : imik, boğaz.
inak : nas, dogma.
inan : *i.* akide, itikat.
inancılık : akidecilik.
inançcılık : itikatçılık.
inandım : amentü, credo.
inanılrlık : credibilite (inanılır olma özelliği, güvenirlilik).
inan olsun : inan ki!.
inansızlık : imansızlık, itikatsızlık.
ingin (I) : nezle.
ingin (II) : alçak (yer) .
inginlik : tevazu.
inme : felç.
intelligentsia : büyük aydın takımı, kendi kendilerine düşünenlere, yanılmayı da göze alıp araştırmalara girişen takımı.
intihal : *edb* çalıntı, aşırma.
iptidailik : ilkellik.
irdelenmek : *f.* tettebbu etmek, tetkik etmek.
irselik : şart.
irteleyin : sabahleyin.

ism-i alet : alet ismi(Arapça'da alet ismi yapan kalıplar).
istek : taleb.
isteklendirmek : *f.* teşvik etmek.
istem : irade.
istemsiz : iradesiz.
istemsizlik : iradesizlik.
ister : icap.
istiare : *edb.* iğreti-anlam.
işbirliği : teşrik-i mesai.
işlem : tesir.
işlik : atelier(atölye).
işvebaz : cilveli (kadın).
işvecilik : kırıtkanlık.
iti : pousee :*ruh.* Belirli bir amaca ulaşmak ya da belirli bir eyleme girişmek için duyulan güçlü ve sürekli tepisi.
itki : saik(içgüdüsel eğilim).
itiş : inat
ittirat : ritim (saat gibi tekdüzeli işleme durumu, tek düzenlilik).
ivecenlik : acelecilik.
ivedi : acele.
ivedili : çabuk.
ivedilik tezlik : fi'l-i ta'cil (tezlik kipi).
iyemli : latif.
iyemsiz : çirkin.
iyemsizlik : çirkinlik.
iyik : heves.
iyimser : optimiste.
iyimserlik : nikbinlik.
iyir : ilaç.
izdiham : yığışma.
izlenim : intiba.
izlenimci : impressionniste.

J

jeune premier : baş artist.
jesuite'lik : Cizvitlik.

K

kabak : mayıs.? (kabak mevsimi).
kaçan : ne zaman.
kaçıcı : uçuk?.
kadıncıl : kadın düşkünü, zendost.
kakavan : papağan.
kalanak : süperstition (batıl inanç).
kalık : hava.

kalıpcılık : formalisme.
kalıt : miras.
kamu : halk.
kamulaştırma : *i.* vulgarisation(halka indirgeme, amiyane olma).
kamulama : *i.* vulgarisation (halka indirgeme, amiyane olma)
kamu oyu : efsar-ı umumiye.
kamutay : Türkiye Büyük Millet Meclisi .
kandırıcı : ikna edici.
kandırmak : *f.* ikna etmek.
kanı : kanaat.
kanıksamak : *f.* alışmak.
kanıktırmak : *f.* tatmin etmek.
kanım : kanaat.
kanış : *i.* kanaat.
kani : kanaat etmiş.
kanmak : *f.* iktifa etmek.
kapsamak : *f.* ihtiva etmek.
kara ağınlı : kötü niyetli.
kara alay : humour noire(kara mizah).
kara çalma : *i.* iftira.
kara kamu : avam.
karanlık : *mec.*müphemiyet (gereğince anlaşılmama).
kara sürme : *mec.* iftira atma. [Ts.].
karabasan : kabus.
karamsar : meyus, bedbin.
karamsarlık : meyusiyet, bedbinlik.
karavaş : cariye.
kardeşleşme : *i.* kardeş olma, kardeşlik.
kargaşa : anarchie, keşmekeş.
kargaşalık : anarşi, hercümerc.
kargış : lanet.
karmaşa : complexe(kompleks).
karmaşık : kompleks (birbirine az çok aykırı birçok şeyden oluşan).
karşı sav : *mant.* antithese (antitez)
karşıcı : karşılayıcı(karşılamaya çıkan kimse).
karşın : muhalif.
karşınlık : muhalefet.
karşıt : zıt.
kasnak : çenber(*mec.* kısır döngü).
kasvetli : sıkıcı.
kat : sınıf.

katımcı : adjectif, sıfat.
katkı : sıfat.
kavram : mefhum.
kavsaklama : *i.* farkına varma.
kavsamak : *f.* fark etmek.
kaygı : endişe.
kaynak : memba.
kayra : lütuf.
kaytaklık : irtica.
kazısal : fossile (fossil).
kazısıl : fossile(fossil).
keleci : kelime, söz.
kep(kip) : kalıp, sıyga.
kesenkes : mutlak, katiyen.
kesim : seviye.
kesinleme : tasdik, affirmation.
kesme imi : kesme işareti.
kez : defa.
kılı : e^oal (fiiller, işler, eylemler).
kılık : kıyafet, şekil.
kınamak : *f.* takbih etmek, ayıplamak.
kınanmak : *f.* ayıplanmak.
kınılamak : *f.* cezalandırmak.
kıyı : an.
kıpılık : anlık.
kıpranış : kımıldayış (halk deyişi).
kısı : hapis.
kısı-evi : hapishane.
kısıklık : zaruret.
kıtır bom : *argo.*uydurma söz, palavra.
kıvanmak : *f.* iftihar emek.
kıvanış : memnuniyet.
kıyııcı : cani, zalim.
kıyın : ceza.
kıynanmak : cezalandırmak.
kızandırma : teşvik etme.
kinema : sinema.
kip : kalıp, sıyga.
kirez ayı : haziran.
kirtinmek : *f.* itiraf etmek.
kirtkinmek : *f.* itiraf etmek.
kişicilik : ferdiyetçilik.
kişilik : şahsiyet.
kişi oğlu : insan oğlu.
kişisel : şahsi.
kişisellik : şahsılık.
kitabı : yazı (ödevi).

koçak : kahraman.
koçaklama : *edb.* destan.
koflaşmak : *f.* değersizleşmek.
kol : fakülte.
komuğ : musiki.
konu : mevzu.
konuk : misafir.
konukevi : misafirhane.
konulmak : *f.* vaz edilmek.
konuşu : konferans.
konuşu yapmak : *f.* conference vermek (konferans vermek).
konuşuk : mukavele.
konut (I) : mesken.
konut(II) : postulat: (*fels.* Doğruluğu kanıtlanmamakla birlikte yanlışlığı da belirlenemeyen, göstermelerde çıkış noktası olarak alınan önerme.).
kopuzsulluk : lyrisme(lirizm) .
koşuk : nazım.
koşul : şart.
kovuşturma : ta'kip.
koyuk : temel.
köğ : vezin.
köğsüz : vezinsiz.
köğük : mısra.
kök : asıl. ırk.
kök sözlüğü : dictionnaire etymologique(etimoloji sözlüğü) .
köksül : original.
köle : esir, tutsak.
köpeksi: cynique:(Kinizm felsefesinden yana olan, köpeksi.).
köpeksilik : cynisme: (*fels.* Sokrates'in öğrencisi Antisthenes'in mutluluğu erdemde ve toplum dışı yaşayışta arayan felsefe okulu, köpeksilik.).
kötümserlik : bedbinlik.
kurağ : müessese.
kural : kaide.
kuram : nazariye.
kuramcı : nazariyeci.
kuramsal : nazari.
kurgu gücü : imagination(hayal gücü).
kurgu : hayal.
kurgul : hayali .
kurgulamak : *f.* hayal etmek.

kurma gücü : hayal kuvveti.
kurmak : *f.* tasavvur etmek.
kurul : heyet.
kurulma : *i.* kasılma.
kuruculuk : banilik.
kurultay : kongre, şura.
kurum : messese, tesis.
kurun : zaman.
kurunç : hayal .
kuşak : nesil.
kutluluk : uğurluluk, şanslılık .
Kutsal Betik : Kitab-ı Mukaddes (İncil).
Kutsal-Üçler : Teslis.
Kutsal-Yargıl : 1.Saint-office, Inquisition(engizisyon).
kutsama : *i.* takdis.
küçüklenme : tevazu.
küçüklük : insana yakışmayacak, insanın değerini düşürecek, toplumca yadırganacak davranış.
küme : topluluk.
küşüm : şüphe.
küşümcü : sceptique: *fels.* İnsan zihninin hiçbir zaman kesin doğrulara ulaşamayacağını, hiçbir düşünce alanında nesnel bilginin söz konusu olamayacağını ileri süren kişi, filozof.
küşümcülük : reybilik: *fels.* İnsan zihninin hiçbir zaman kesin doğrulara ulaşamayacağını, hiçbir düşünce alanında nesnel bilginin söz konusu olamayacağını ileri süren felsefe akımı.
küşümlenmek : *f.* şüphelenmek.
küşümsüz : şüphesiz.

L
laübalileşmek : *f.* saygısızlaşmak, senli-benli olmak.
Leheli : Lehistan :(Polonya'nın tarihteki bir adı).
lekeleme : *i. mec.* leke sürme (karalama)
litterature engagee : davalı edebiyat:(bir tez, bir dava savunan edebiyat).
lutuf : kerem, ihsan.
lyrique : lirik, coşkulu.
lycee : lise.

M

Macareli : Macaristan
magister : üstat.
mahviyet : alçak gönüllülük, kendini hiçe sayma.
mahviyetkar : alçak gönüllü, kendini hiçe sayan.
makbul : beğenilen, kabul gören.
masochçuluk : adını Avustralyalı romancı Sacher-Masoch'tan alan ve onun romanlarından esinlenerek belirlenmiş olan, acıdan haz duyma ve acıyı arama olarak kendini gösteren ruhsal bozukluk.
masumluk : suçsuzluk, günahsızlık.
matah : *argo*. hafifseme duygusuyla birini değersiz sayma.
maymuncuk söz : her yere uyabilen söz.
meram : istek.
mercek: adese.
mesela : örneğin, örnek olarak.
message : mesaj.
metamorphose:metamorfoz (başkalaşım).
meziyet: artam.
mihaniki : alışkanlıkla, düşünmeden.
minnetarlık : minnet duyma.
muamma : bilmece.
muhabbet : hürmet, dost olma, sevgi, ahablık .
muhtelif : çeşitli, birbirinden farklı olan.
muştı : müjde.
muştulamak : *f.* müjde vermek, müjdelemek.
mut : saadet.
mutlandırmak : *f.* mutlu etmek.
mutlu azınlık : happy few (zengin kesim, has.).
mutlu azlık : happy few (zengin kesim, has.).
mutlu son : happy end.
mutluluk : saadet.
muzari : geniş zaman.
mübarek : kutsal, kutlanmış.
müdafaa : savunma, geri tepme, saldırıyı püskürtme.
mükafat : ödül.

mümtaz : seçkin, ayrıcalıklı.
müraat : *edb.* tenasüp sanatı.
mürailik : riyakarlık, ikiyüzlülük, yalancılık.
mürşit : irşat edici, yol gösteren .
mürüvvet : iyilik, cömertlik.
müsavat : eşitlik.
müstegrib : Batubilimci.
müsteşrik : Doğubilimci, şarkiyatçı, oryantalist.
müsvedde : karalama, karalanan şey, taslak.
mütereddi : dejenere.

N

naçiz : değersiz.
nadan : nahil, bilmez.
nahvet : böbürlenme.
nahiv : söz dizimi.
nakşolmak : *f.* bezenmek, süslenmek.
nas : inak, dogma.
nedamet : pişmanlık.
nen : şey.
nesne : objet.
nesnel : objektif.
nesnellik : afakilik, objektivite.
nesneleşmek:*f.* objeleşmek, eşyalaşmak.
neşve : neşe.
netek : nasıl, nice.
nite : nasıl.
nitelik : kalite, vasıf, kemiyet.
non-conformiste : yerleşmiş kanımlara, yerleşmiş inanlara, yargılara karşı koymak, uysallık düşmanlığı, yad-uysallık.
non-figuratif : soyut resim.
nü : çıplak insan tablosu.

O

ocak : fakülte .
od : ateş.
okşaş : resim
okul : mektep.
okur : kari, okuyucu.
okuşlu : akıllı.
okutulan : programme (okutulan müfredat, program).
olağan : tabii .

olağanüstü : harikulade.
olanak : imkan.
olanaksızlık : imkansızlık.
olası : muhtemel.
olasılık : ihtimal.
olay : hadise.
olgu : vaka, fenomen.
olumlu : müsbet.
olumsuz : menfi.
oluşmak : *f.* teşekkül etmek.
onaylanmak : *f.* tasvip edilmek.
onur : şeref.
onurlanmak : *f.* şereflenmek.
onursuzluk : şerefsizlik.
operette : *tiy.* operet.
oram : sokak.
oran : nispet.
orantı : nisbet.
orta : muhit.
ortak : müşterek.
ortaklamacılık : communisme (komünizm).
ortaklaşmacı : communiste (komünist).
orta malı : yaygın, herkesin yararlandığı.
orun : makam.
oturum : celse.
oy : rey.
oyukçu : heykeltıraş.
ozan : şair.
ozanca : şairce.
ozansılık : şairanelik.
Ö
öden : mükafat, ücret.
ödenek : tahsisat.
ödev : vazife, vecibe.
ödevli : vazifeli.
ödül : mükafat.
öge : dahi.
ögelik : deha.
öğ : zaman.
öğe : unsur.
öğrence (I) : ders.
öğrence (II) : doctrine.
öğrenek : derslane.
öğreti (I) : doctrine (doktrin).
öğreti (II) : dogma.

öğreti (III) : systeme (sistem).
öğretici : didactique(didaktik).
öğseyin : elbette .
öğüt : tembih
öke : dahi.
ökelik : deha.
ökünç : peşimanlık.
ölçem : tedbir.
ölçü : *edb.* vezin.
ölçülü : *edb.* vezinli.
ölçüsüz : *edb.* vezinsiz.
ölçülülük : erdem.
öldürmen : cellat, katil.
öldürü : katil.
öldürüm : katil, assasinant.
ölücü : fani.
ölülük : hareketsizlik.
ölüm-ötesi : Ahiret.
öndüşünce : prejue (ön yargılı yaklaşım).
ön yargı : prejuge.
öneltme : takdim.
önem : ehemmiyet. [Ts.].
önemleme : *i.* önem verme.
önemlemek : *f.* önem vermek.
önermek : *f.* teklif etmek.
önerge : kaziye.
önerme : *i.* teklif etme.
önlem : tedbir.
önmen : pasteur(önde gelen,baş roldeki kişi).
önsöz : mukaddime.
önsözcü : mukaddimeci.
önüt : üstat, mürşit, imam.
önyargı : peşin hüküm, prejuge.
örgüt : teşkilat.
örneğin : mesela.
örnek etmek : *f.* örnek almak.
örneklik : model.
örüklemek : *f.* tahdit etmek.
ötük : hikaye.
övgülü : medhedici.
övence : mefharet.
övünç : iftihar, mefharet.
övünge : çok övünen.
övünme : fahiye.
övrü olmak : *f.* dost olmak.

övüşme : karşılıklı övme.
öy : vakit, zaman.
öykü : hikaye, roman .
öykücü : hikayeci, romancı.
öykünmek : *f.* taklit etmek.
öykünme : *i.* taklit.
öyküntü : pastiche(nazire).
öykünücü : taklitçi.
öylek : zaman.
öz (I) : *edb.* muhteva. .
öz (II) : asıl.
özcül : özüne, nefesine aşırı düşkün.
özcülük : öze, nefse aşırı düşkünlük
özcüllük : kendinden başkasını düşünmeyen, aşırı özcül olan.
özdek : madde.
özdekçilik:*fels.* materialisme (materyalizm).
özdeksel : maddi. .
özdek-üstü : madde-üstü.
özden : samimi.
özdenlik : samimilik
özdensizlik : samimiyetsizlik.
özdeyiş : vecize.
öz-dileyi : irade-i cüz'iyeye.
özek (I) : merkez .
özek (II) : temel.
özel : hususi
özellik : hassa.
özen (I) : heves.
özen (II) : itina, ihtimam.
özendirmek : *f.* teşvik etmek.
özet : hülasa.
özge : gayr.
özge-ağzı : avukat.
özgen : kendi olan.
özgenlik : originalite (orijinalite).
özgün : original(orijinal).
özgünlük : originalite, originallik.
özgür : hür.
özgürücü : hürriyetçi.
özgürçülük : hürriyetçilik.
özgür koşuk : serbest nazım.
özgürlük : hürriyet.
özgürlükçü : liberal.
özlem : hasret.
özleniş : hasretlik.

özne : *dilb.* fail .
öznel : enfüsi, subjectif.
öznelik : enfüsilik, subjectivite.
özsavunma : nefs-i müdafaa.
öz-sevi : *a* mour-propre , izzet-i nefis.
özsöz : vecize.
özsu : usare.
özsül : en soi.(kendinden, kendisinden).
özünü verme : fedakarlık.
özvarım : mal.

P

paradoxe : *Yun.* kökleşmiş kanılara aykırı olarak öne sürülen düşünce, karşıtlam.
paylamak : *f.* azarlamak.
pekitlemek: *f.* tekit etmek.
pekleştirmek: *f.* sağlamlaştırmak.
perkitmek : *f.* kuvvetlendirmek.)
pervasızlık : korkusuzluk. [Ts.].
pestenkenarilik : saçmalık.
philologie : filoloji: (*Yun.* geçmiş uygarlıkları ve çağdaş dilleri tanımayı amaçlayan bir bilim dalı.).
pişek : mutfak.
pose : *foto.* poz (duruş).
pöhpöhleme : pohpohlamak.
pöhpöhlü : abartılı, gösterişli.
prefection :
prensip : umde, ilke.
primaire : ilk, eski(düşünüş)
propos : önermeler, öneriler

R

reva : yakışır, uygun.
reproduction : çoğaltma.
Ruseli : Rusya.

S

saadet : mutluluk.
sağ beğeni : zevk-i selim.
sağduyu : akl-ı selim.
sağın : hekim.
sağnık : tıp.
sağıtılma : tedavi.
sağ-töre : ahlak .
sağun : tabip.
sağ-yazı : imla.
sahihlik : gerçeklik, authenticite.

sakınca : mahzur.
sakıngan : ihtiyatkar.
sakınganlık : ihtiyatkarlık.
salahiyet : yetki.
saldam : ciddi.
saldamlı : ciddi.
saldamlık : ciddilik .
salık : tavsiye.
salık vermek : tavsiye.
salkı : haber.
salkılamak : haber vermek.
salt : sadece.
saltık : mutlak.
san : sıfat.
sanal : mevhum, saymaca.
sanat eri : sanat adamı, sanatkar.
sanduvaç : bülbül.
sanı : zehap.
sanıl : imagineaire, mevhum.
sankıbak : sersem.
sanrı : *ruh*. birsam, hallucination.
saplantı : fikr-i sabit(sabit fikirli).
saptalamak (I): *f.* ispat etmek.
saptalamak (II) : *f.* tesbit etmek.
saptanmak : *f.* isbat edilmek.
saptatmak : *f.* ispat ettirmek.
satak : Pazar.
satıca : çarşı.
satıç : içtimai sınıf.
sav : iddia, these.
sava : dava.
savcı : müdde-i umumi.
savlamak : *f.* iddia etmek.
savunma : *i.* müdafaa.
savunmak : *f.* müdafaa etmek.
savut : silah.
saygı : hürmet, itibar.
sayı-bilik : mathematique(matematik).
sayıbilim : matematik.
sayı ölçüsü : hece vezni.
sayış : hesap.
sayışlamak : *f.* hesaba katmak.
saylav : mebus.
saymaca : itibari.
sayrı : hasta.
sayrılanmak : *f.* hastalanmak.
sayrılar evi : hastahane.

sayrılık : hastalık.
sazın : kağıt.
scenario : senaryo.
seçik : mütemeyyiz.
seçiklik : vuzuh.
seçkin : aristocrate (güzide, seçilmiş.).
seçkincil : aristocratique (aristokratik).
seçmecilik : eclectisme(eklektizm):
*fels.*eklektizm;çeşitli sistemlerin en uygun görülen yanlarını birleştirerek bir sistem ortaya koyma eğilimine inanan filozofların öğretisi.
seğirme : raksetme.
seğirtmek : *f.* koşar adımlarla yürümek.
seleklilik : kibarlık, mümtazlık.
selik : kibar.
Sergi-Evi : Sergi-evi (burada özel isim). genellikle sanat yapıtlarının sergilenmesi için yapılmış yapı.
serüven : macera.
serzeniş : sitem, azarlama.
sevi : aşk.
sevince : müjde.
sezgi : hads: sezme yeteneği, sezi.
sezinlemek : *f.* fark etmek
sıcak : hamam.
sıkıdüzen : zapt u rapt, disiplin.
sıkı : tazyik.
sın : suret.
sınamak : *f.* imtihan etmek.
sınav : imtihan.
sırtkanlık : alaycı gülüş ?
sırtarmak : *f.* karşı koymak.
siğenmek : *f.* dans etmek.
simge : sembol.
sin : mezar.
siyasal : siyasi, politik.
sizceleyin : sizin gibi.
sizin : şüphe.
sizinci : şüpheci.
sizincilik : şüphencilik.
sizinlenmek : *f.* şüphelenme.
sizinmek : *f.* şüphe etmek.
snopluk:züppelik:İng.
*snob.*Cambridge'de asilzade olmayan öğrenci.(18.yüzyılda soylu olmadığı

halde soyluların tavırlarına özenen öğrenci anlamında).

soğundurmak: *f.* discourager etmek.(gözünü korkutmak, cesaretini kırmak, yıldırma.).

soluk : ruh, esprit.

somut : muşahhas .

somutlaşmak : *f.* muşahhaslaşmak.

somutlaştırma : *i.* muşahhaslaştırma.

sonate : *müz.* allegro, adacyo, andante gibi türlü karakterde üç ya da dört bölümden oluşan, bir ya da iki çalgı için yazılmış müzik yapıtı.

sonnet :klasik Avrupa şiirinde kullanılan 14 dizeli bir nazım şekli.

sontesrin : teşrinisani(kasım).

sonuç : netice .

sorduk : soru.

sorgu : istintak.

soru (I) : sual.

soru (II) : problem, mesele.

sorum : mesuliyet.

sorumlu : mesul.

sorumluluk : mesuliyet .

sorun : mesele.

soruşturma : anket, mülakat.

soy (I): klasik .

soy (I) : ırk.

soysuzlaşmak : tereddidi etmek.

soyut : mücerret, abstrait.

soyutlama : abstraction:(tecrit).

soyyapıt : classique(klasik).

sövgü : küfür.

sövgücü : küfürbaz.

sövüşme : *i.* küfürleşme.

sövüşmek : *f.* küfürleşmek.

söydeşi : yani.

söylenme : kendi kendine konuşma.

söyleşi : *edb.* sohbet.

söylev : nutuk, hitabe.

söylevci : hatip.

söylevcilik : hatiplik .

söylev çekmek: nutuk çekmek.

söyük : duvar.

söz (I) : kelime

söz (II) : konuşma, cümle.

sözdizisi : nahiv.

söz dizimi : nahiv, syntaxe.

söz oyunu : cinas.

sözbirliğı etmek : *f.* ağız birliğı etmek, anlaşmak.

sözcük : kelime.

söz ebesi : laf ebesi (herkese söz yetiştiren).

stenographie :

stenografi.: *Yun.*Kaydedilen ya da radyo ve televizyondan yayımlanan sesleri, ses kaynaklarının ortamdaki dağılımına uygun olarak iletme tekniğı, monofoni karşıtı.

su : zaman, saat, hal.

su doğuran : hidrojen.

sudan : satıhta, yüzde (kalan) .

sunturlu : yaman.

sunum : arz.

sunut : takdim.

sunutlamak : *f.* ithaf etmek.

suözü : hydrogene.

surrealisme : sürrealizm (gerçeküstüculük akımı).

susku : sükut.

sü atasağun : askeri hekim.

sücü : şarap.

süre : müddet.

sürek : devam.

sürrealist (surrealiste) :

sürrealist(gerçeküstüculü).

süyün : parça.

süyüncü : müjde.

süzük : süzülerek, baygın (bakış).

symboliste : sembolist: 19. yüzyılda moda olmuş bir sanat akımı.

symphonie : senfoni.

Ş

şart : koşul.

şaşak : harika.

şaşalamak : *f.* hayret etmek.

şaşkı imi : nida(ünlem) işareti.

şatafat : gösteriş.

şekilperest : formaliteci.

şerit : film

şevk : arzu, heves.

şuurlandırmak : *f.* bilinçlendirmek.

şuursuz : bilinçsiz.

şüphe : kuşku.

T

tabansızlık : *mec.* korkaklık.

tabula rasa : tabula rasa: (*Lat-fels*); Aristoteles'ten gelen, zihnin deneyden önce boş bir levha olduğunu öne süren, böylece deneyciliğin temelini belirleyerek doğuştancılıkla, usçulukla karşıtlaşan formül.

tadık : zevk.

tadım : zevk.

takılma : söz atma

takışma : itiraz.

takriz : bir eserin başında veya sonunda yazılan övme yazısı.

talkalı : zararlı

tamamlaşmak : *f.* bütünleşmek.

tamamlayıcı : mütemmim.

tamu : cehennem.

tanmak : *f.* tuhaflaşmak, şaşırarak.

tanık : şahit.

tanıklık : şahitlik.

tanım : tarif, tavsif.

tanımlama : tarif etme.

tanıt : delil.

tanıtlamak : *f.* isbat etmek.

tanmalı : tuhaf.

Tanrı : Tanrı.

tanrı bilimci : ilahiyatçı.

tanrıgan : rahip.

tanrıl : ilahi.

tanrılık : ilahilik.

tanrısız : athee.

tansıklamak : hayran olmak.

tansıklatmak : hayran etmek.

tansıklık : hayranlık.

tapa : rağmen .

tapınak : mabet.

tapınak-kurdu :

taplamak : kabul etmek.

taplanmak : kabul edilmek.

taplatmak : kabul ettirmek.

tarım : kültür.

tarıt : kültür.

tart : culture (kültür).

tartış : münazara.

tasa : endişe, kaygı.

tasalanmak : endişe etmek.

tasarlamak : taammüden(zihinde hazırlamak).

tasımlamak : tasavvur etmek

taşıt : nakil vasıta.

taşlama : *edb.* hiciv.

tavsatma : gevşetmek, yavaşlatmak.

tecimen : tacir.

tek düzenli : monotone.

tekdüze : monoton.

tekdüzelik : yeknesaklık.

tekel : inhisar.

tel : saz teli.

television : televizyon.

telim : daima.

tel'in : lanetleme.

tellim : daima.

tenkid : *edb.* eleştiri.

tenkidçi : münekkitt.

tepki : reaction (reaksiyon).

tepme : geri gelme.

tercüme etmek : *f.* çevirmek.

tereddi : dejenere.

terim : ıstılah. [Ts.].

teyrence : hierarchy, silsile-i meratip.

tezene : mızrap .

tezli (these'li) : davalı(bir tez ileri süren).

tılsım : büyü.

tın : can.

tınbilim : psikhologi.

tınlı : canlı, hayvan.

tırlı : kuru, çıplak

tırlıca : biraz kuru, biraz çıplak.

tısmak : korkarak susmak.

tıstırmak : korkutarak susturmak.

Ticani : (Ticanilik tarikatına mensup) yobaz, gerici.

tiğinçe : bey kızı, princesse.

tiğınlik : prenslik.

tike : cüz.

tiksınç : menfur.

tilce : kelime.

tilcik : kelime.

tin : ruh .

tin-bilimci : ruhiyatçı, psychologue (psikolog).
tin-bilimsil : psychologue (psikolog).
tirge : masa.
ti'ye almak : *argo*. alay etmek.
toplantı : miting.
toplumbilim : sociologie (sosyoloji).
toplum-bilimci : sosyolog.
toplumculuk : socialisme (sosyalizm).
toplum : cemiyet, societe.
toplumsuz : içtimai.
toyun : rahip.
töre : morale.
töreci : moraliste.
törel : ahlaki.
tören : merasim .
töresiz : töreye uymayan.
töresizlik : töreye uymama
törüt : sanat
töz : asıl.
tragedie : *tiy*. trajedi.
transcription :
 transkripsiyon(çeviriyazı).
tuluat : yazılı olmayıp ana çizgileri saptanmış bulunan ve yerine zamanına göre oyuncular tarafından sahnede yakıştırılan sözlerle tamamlanan oyun.
tumtırak : emphase (bartmalı, gösterişli sözcükler kullanma).
tumtıraklaştırmak : abartılı söz kullanmak.
tura : imza .
turalamak : imzalamak.
turasız : imzasız.
tuşmak : rastlamak .
tutarak : inat.
tutku : ihtiras, passion.
tutkuca : tragedie (trajedi).
tutsak : esir, mevkuf.
tutuculuk : muhafazakarlık.
tutululuk : tasarruf.
tükelemek : tamamlamak.
tükeli : tamamile.
tükelme : tamamlanma.
tüm : küll.
tümce : *dilb*. cümle.
tümcü : totalitaire (totaliter) .

tümcülük : totalitarisme (totaliterizm).
tümleç : *dilb*. meful(tümleyen şey).
tümlem : tümce.
tüp : asıl.
tür : nevi.
türeme : icat olma.
türeti : icat, keşif.
türetilme : icat edilme.
türetme: icat etme.
türetme belgesi : ihtira beratı.
türetme gücü : invention. (türetim, icad, uydurma, bulma.).
türetmen : muhteri, mucit.
türetmenlik : mucitlik.
Türkeli : Türkiye.
türlü : çeşitli.
tüz : halk.
tüzce : hak.
tüze : hukuk, adalet.
tüze bakanı : adalet bakanı.
tüzeci : hukukçu.
tüzemen : hukukçu.
tüzesizlik : adaletsizlik.

U

ucur : saat.
uç (I) : sebep.
uç (II): hudut.
uçak : tayyare.
uçmak: cennet.
uğraş : meslek.
uğraştaş : meslektaş.
uğru: harami, hırsız .
uğruluk : hırsızlık.
uğum : karar.
uğumlamak : karar vermek.
ukuşlu : akıllı.
uluslar-arası : beynelmilel.
ulu : büyük.
ululanma : *i*. kendini yüksek bulmak.
ululaştırmak : *f*. büyük kılmak.
ulus: millet.
ulusçu : milliyetçi.
ulusal : milli.
ulusçuluk : milliyetçilik.
ulusseverlik : milletseverlik.
Ulu-yargı : Kıyamet.
ummak : ümit etmek.

umu : umut, ümit.
umur etmek : umursamak.
umut : ümit.
unulmak : onulmak: iyileşmek, şifa bulmak.
uruk : ırk.
urukçu : ırkçı.
us : akıl.
usama : mantık.
usamal : mantıki.
uslam : muhakeme.
usta-işi : şaheser.
usçu : rasyonalist, akılcı
usçuluk : *fels.* rasyonalizm, akılcılık .
us-dışı : akıl, mantık dışı, irrasyonel.
usluluk : akıllılık.)
ussuz : akılsız.
usuk : hece.
usuklu : heceli.
usul : akli.
usul erdem : akli meziyet.
ut-çalar : udi.
utku : zafer.
utku yırlamı : zafer türküleri.
uyak : kafiyeye.
uyaklı : kafiyeli.
uyaksız : kaafiyesiz.
uyaniş : renaissance, (rönesans)
uydursöz : uydurma söz.
uygar : medeni.
uygarlaşmak : medenileşmek.
uygarlık : medeniyet.
uygulamak : tatbik etmek.
uy-gücü : muhayyile.
uyru : tebaa.
uyruk : ırk.
uysalık : uyum, uyma, itaatli olma.
uyuk : timsal.
uyum (I) : ahenk.
uyum (II) : harmoni.
uyumlu : ahenkli.
uyumsal : harmonique (harmonik).
uyumsuz : harmonique.(harmonik).
uza : tarih.
uzabilik : tarih.
uza-bilikçi : tarihçi.
uza-bilim : tarih.

uzağı : tarih,kadim.
uzak-konuşur : telephone, telefon.
uzasal : tarihi.
uzasal özdekçilik : tarihi maddecilik
uzay : mekan, feza.
uza-yazarlık : tarih-nüvislik.
uzgörü : penetration(gerçekleri bir bakışta kavrama gücü).
uzlaşmak : anlaşmak.
uzluk : hüner.
uzman : mütehassıs, ehil.
uzmanlık : ihtisas.
uzun-öykü : roman.
uzuntu : periphrase (dolaylama, dolaylı yoldan anlatma.).

Ü

ücük : harf.
üçgen : müselles.
ülkü : mefkure.
ün : nam.
üne erdirmek : *f.* herkese tanıtmak.
üne erme : adını duyurma.
ünlem noktası : *dilb.* nida işareti, point d'interjection.
ünlenmek : şöhret olmak, tanınmak .
ürün : mahsul.
üsbeki : elbette.
üşkes : mutlaka.
üstat : önüt, magister.
üstün sayı : ek, ekstra, özel, sayı (dergi için).
üşkürtmek : hatırlatmak.
üycük : beyit.
üz : sahife.
üzgünlük : mahzunluk, melullük.
üzünç : melal, üzüntü.
vaazcı : vaiz, vaaz veren.

V

vakar : ağırbaşlılık.
var : mal varlığı, mevcut (Zenginlik).
varım : mal.
varlık : mevcudiyet.
varlıklı : zengin, variyetli.
varlıklılık : zenginlik.
var-sayım : hypothese(faraziye).

vaudeville (vodvil) : *tiy.* vodvil.)
vazife : ödev, vecibe.
vehim : kuruntu.
vehmetmek : *f.* evhamlanmak, kuruntulanmak.
vergili (I) : eli açık.
vergili (II) : (doğuştan) kabiliyetli, iyi nitelikli.
vergi (I) : mahsus(özgü).
vergi (II) : Tanrı vergisi, kısmet.
veri : mu'ta:(bir sonuca varabilmek için gereken ilk bilgi).
vezin : *edb.* şiirde ölçü.
vurgun : ihtikar, aşık.
vuslat : kavuşma.
vuzuh : açıklık.

Y

yaban (I) : kır, vahşi.
yaban (II) : yabancı.
yaban (III) : barbare.
yabanıllık : vahşilik.
yabanlık : barbarlık.
yadırgama : *i.* yabancılama, tedirginlik.
yadırganıcı : tedirgin olunan, yabancılanan.
yadsımak(yatsımak) : *f.* inkar etmek.
yadsınma : *i.* inkar.
yad-ulusul : *i.* gayr-i milli.
yad uysallık : non- corformiste(uysallık düşmanlığı).
yağı : düşman.
yağılık : düşmanlık.
yağınlamak : tehdit etmek.
yahtı : ışık.
yakarı : dua.
yakınmak : *f.* şikayet etmek.
yakınma : şikayet.
yakışık : münasip.
yalanca : kandırıcı, aldatıcı.
yalancı : sahte.
yalım : derece .
yalın: sade .
yalıncak : çıplak.
yalınç : basit.
yalınçlık : basitlik.
yalınlaşma : sadeleşme.

yalınlık : basitlik.sadelik.(*ed.* anlatımın süssüz, özentisiz, doğal ve içten olması, sadelik).
yalınlaştırmak : *f.* sadeleştirmek.
yalkız : merdümگیرiz, misathrope(insanlardan kaçan).
yaltak : mütebasbıs, yılışık.
yaltırık : ışık, yahtı.
yamızık : çirkin.
yan : taraf.
yanarma : iltifat.
yancık : cep.
yanılgı : erreur (hata).
yanıt : cevap.
yanıtlamak : cevap vermek.
yankı : akis.
yankılamak : inikas etmek, sesin yankılanması.
yanlı : taraflı.
yansı : akis(şığın bir yere çarparak yön değitirmesi).
yansılama : taklit etmek, karikatürize etmek.
yansıt : pastiche (1. öykünme, nazire. 2. birkaç bestecinin yapıtlarından oluşan beste)
yansız : bitaraf.
yapaylık : sunilik.
yapça : fiil.
yapıcı : müsbet.
yapıcılık : müsbetlik.
yapım : teknik
yapım-evi : fabrika
yapıt : eser.
yapma : *i.* suni, yapay.
yapmacık : sahte, zahiri.
yapmacıklı : *edb.* gösterişe, suniliğe önem veren.
yapmalık : sunilik.
yapman (I) : auteur(muharrir. yaratıcı.).
yapman (II) : müessir.
yaradılış : fitrat, huy.
yanarınma : iltifat.
yararlık : fayda.
yaraşık : layık, uygun.
yaratı : kreasyon.
yargı : hüküm.

- yargıç** : hakim.
yargıcılar kurulu : jüri heyeti.
yargıcı : jüri, hakem.
yargıcılık : hakemlik.
yargılamak : hüküm vermek.
yargılı : mahkum .
yargıl : mahkeme.
yargıtay : temyiz mahkemesi.
yarışik : dava.
yasa : kanun.
yasacı : mebus.
yasavul : polis.
yaşam : hayat, ömür.
yaşama : *i.* hayat.
yaşayış : ömür.
yavan : tatsız.
yavanca : hoş gitmeyen.
yavanlık : tatsızlık.
yavuz : kötü, fena.
yavuzluk : kötülük.
yayıç : nesir.
yaygın : çok bilinen.
yayıç : şeytan.
yayımcı : propagandacı.
yayımlamak : *f.* neşr etmek
yayımlanma : *i.* neşredilme
yayımlayıcı : propagandacı, neşredici.
yayman : naşir, publisher.
yazak : kalem .
yazar : muharrir,müellif.
yazgı : kader.
yazıcı : katip .
yazıklanmak : teessüf etmek, esef etmek.
yazım : metin.
yazın ocağı : edebiyat fakültesi.
yazın uzabılığı : edebiyat tarihi.
yazın : edebiyat.
yazıncı : edebiyatçı.
yazıncılık : edebiyatçılık.
yeğ : müreccah (daha iyi, üstün).
yeğinleme : *i.* tercih.
yeğinlemek : *f.* tercih etmek.
yeğlemek : *f.* tercih etmek.
yeğlenmek : *f.* tercih edilmek.
yeğnilemek : *f.* hafifletmek.
yeğnilik : hafiflik.
yeğniseme : *i.* istihfaf, hafifseme, küçümseme
yel : rüzgar.
yelleç : ventilateur (vantilatör).
yelme : *i.* telaş
yeltenmek : *f.* heves etmek, meyletmek.
yengi : galibiyet.
yeni ruh : yeni soluk, esprit nouveau.
yenici : konularını yaşadığı günden almağa kalkan, ama o konuları eski bir kafa ile inceleyip söyliylen adamdır.
yenilgi : mağlubiyet.
yeni-söz : neologisme(yeni söz, yeni deyim).
yerbilicik : jeoloji.
yercizik : coğrafya.
yergi : *edb.* hiciv.
yergici : heccav.
yerleşmişlik : (bir işe kalıcı olarak) yerleşme. ?
yerlemek : *f.* kötülemek.
yetenek : kabiliyet.
yeti : meleke.
yetinmek : *f.* iktifa etmek.
yetişim : formation (formasyon).
yetke : autorite, sulta.
yetki : salahiyet.
yetkin : mükemmel.
yetkinleştirmek : *f.* mükemmelleştirmek.
yetkinlik : mükemmellik.
yetsinmek : *f.* yetinmek, iktifa etmek.
yeyinlemek : *f.* tercih etmek .
yığın (I) : küme.
yığın(II) : kalabalık, halk (avam).
yığışma : izdiham.
yıkıcı : menfi.
yıl-çağı : mevsim.
yıldırıcı : korkutucu, sindirici.
yıldırımak : *f.* (gözünü) korkutmak, biktürmek.
yıldızbilen : astronom.
yılgı : dehşet, terör.
yılgınlık : yılmışlık.
yılınç : müthiş.
yılkı : hayvan, behime.
yılkalık : behimelik.
yıllamak : uzun süre kalmak.

yılmak : *f.* gözü korkmak.
yımızık : çirkin.
yımızıklık : çirkinlik.
yır : şiir.
yırlam : türkü.
yırlık anlam : mazmun.
yidgün : hafta.
yili : halk.
yin : vücut.
yitik : gaip, kayıp.
yitirmek : *f.* kaybetmek.
yitit : meziyet
yitmek : *f.* kaybolmak.
yoğaltılmak : *f.* istihlak edilmek(tüketilmek).
yoksul : fakir.
yoksullaştırmak : *f.* fakirleştirmek.
yoksulluk : fakirlik.
yoksun : mahrum
yoksunluk : mahrumiyet.
yollar düzeni : trafik.
yolsuzluk : suistimal, nizamsızlık
yoluğ : fedakarlık.
yoluğlamak : *f.* feda etmek.
yol-yordam : *dey.* adap erkan.
yoru : mana.
yorum : tabir.
yorum betiği : tabirname.
yorumlama : interpretation, tefsir.
yozlaşmak : *f.* tereddi etmek, dejenere olmak.
yöncül : engagee.
yöncül edebiyat : litterature engagee(bağımlı edebiyat).
yönelmek : *f.* teveccüh etmek.
yöntem : methode

yöre : etraf .
yörelce : etraflıca.
yöresellik : mahallilik .
yumuşçu : hizmetkar.
yurt : vatan.
yurt yönetimi : siyaset, politika.
yurt-yönetimcisi : politikacı.
yurt-yönetimi adamları : politikacı.
yücelik : azamet, ulviyet.
yücemek : *f.* zorlamak.
yüklenim : taahhüt.
yüksek-öğretmen : müderris, professeur.
yüksünmek : *f.* istiskal emek, yük saymak.
yüküm : mecburiyet.
yükümlü : mecbur.
yükünç : namaz .
yürek kararı : *dey.* vicdan azabı
yüreklendirmek : *f.* teşvik etmek.
yüreklilik : cesaret .
yürürlük : mer'iyet.
yürütücü : şoför.
yüz : sebep, satıh.
yüzlük : maske.
yüzsü : sathi.
yüzül : sathi.
yüzüllük : sathilik.

Z

zamane : şimdiki(zamanımızdaki).
zıt : aksi, karşıt.
zifiri : çok karanlık.
ziynet : bezek, süs.
zorakilik : istemeyerek yapma.

SONUÇ

Nurullah Ataç, dil konusundaki yazıları ve ileri sürdüğü görüşleriyle en çok tartışılan yazarlardan biridir. Onun çok tartışılan yönü yazdığı deneme ve eleştirileri değil; büyük bir şevkle sarıldığı dil konusundaki çalışmaları ve fikirleridir. Biz, Ataç'ın tartışma yaratan görüşlerini ayrıntılı olarak çalışmamızın ilgili bölümlerinde belirttik. Bu bölümde çalışmamızdan çıkaracağımız sonuçları ortaya koymaya çalışacağız.

Ataç, 1945'lere kadar tiyatro, şiir ve çeşitli edebiyat konularında gazete ve dergilerde görüş beyan eden sıradan bir yazardır. Onun ön plana çıkıp, tartışmaların ortasında yer alması, dil konusuyla ilgilendiği dönemden sonra başlar. Ataç, 1945'ten ölümüne kadar geçen sürede yalnız dil konusuyla ilgilenmiş, diğer konularla (kültür, edebiyat, uygarlık, vs.) ilgili görüşlerini hep dil ekseninde ortaya koymuştur.

Ataç'a göre dil düşüncenin aynasıdır. Onun için düşünce adamları dili çok iyi bilmeli, dilin bütün imkanlarından yararlanmalıdır. Düşünce adamının dili - fikirlerini hedef kitleye anlatabilmesi için - açık, yalın olmalı, o, kullandığı kelimelerin köklerini, anlamlarını çok iyi bilmelidir. Ataç buna inandığı ve kendisi de bir düşünce adamı olduğu için dil meselesine kafa yormuş, Türk dilinin bütün imkânlarını açık, anlaşılır bir dil kurmak için araştırmış, kelimeler türetmiş, bu kelimeleri ısrarla yazılarında kullanmıştır.

Ataç bir fikir adamıdır. Bu vasfını pek çok kişi kabul etmese, onu hafife alsa da bize göre Ataç, yenilik yolunda farklı düşünceler ileri süren, eski deyişle "nevi şahsına münhasır" bir fikir adamıdır. Onun dil konusunda yaptıklarına girmeden önce fikirlerini özet olarak ortaya koymaya çalışalım:

Ataç, Batı edebiyatını, Batının sanat ve fikir akımlarını iyi bilmektedir. İsviçre'de bulunduğu yıllardan başlayarak Batılı yazarları, gazete ve dergileri ömrünün sonuna kadar takip etmiştir. Fransızca'yı bu dille başarılı tercüme yapacak kadar iyi bilmesi onun Batıda olan bitenden sürekli haberdar olmasını

sağlamıştır. Ataç'ın yararlandığı, fikir dünyasını beslediği kişiler Montaigne, La Bruyere, Saint Beuve, Andre Gide, Paul Leautaud, Anatole France, Remy de Gourmont, William Hazlitt, Oscar Wilde, Stendhal. gibi Batı'nın önde gelen düşünce ve sanat adamlarıdır. Ataç, bu kişilerden yazı, tür ve üslup yönünden de etkilenmiştir: Özellikle Andra Gide'in Interviews imaginaires'ini (*hayali mülakatlar*); *Keziban'a Mektuplar*'ı da Gide'in *Billets a Angele* 'ine özenip yazmıştır. Leautaud ise Ataç'ın konu ve üslubuyla en çok etkilendiği ve taklit ettiği yazardır.

Ataç, Doğu kültür ve edebiyatını, sanatçıları da tanımaktadır: Kadı Burhanettin, Fuzulî, Hayalî, Yahya Bey, Nev'î, Nailî, Bakî, Nef'î, Nedim, Şeyh Galip, Yenişehirli Avnî.. gibi Divan edebiyatının önde gelen şairlerinin bazı beyitlerini ezbere bilmektedir. Bu bilgilerin çoğunu, bir devlet adamı ve âlim olan babasından ve onun çevresinden öğrenmiştir.

Ataç, yazılarının çoğunda Doğu ve Batı uygarlıklarını, kültürlerini, edebiyatlarını karşılaştırır: Ataç'a göre Doğu medeniyeti içine kapalıdır ve ahirete yöneliktir. Doğu edebiyatı ise toplumdan kopuktur. Bu medeniyetin özü İslam'a, Arap-Fars kültür ve medeniyetine dayanır. Bizim eski okur yazarlarımız, aydınlarımız İslamiyeti kabul edince Doğu medeniyet dairesine girmişler, öğrendiklerini Türkçe kelimelerle söylemeye çalışmışlardır. Türkçe'nin bu medeniyeti ifade etmede yetersiz kaldığını görünce, Doğu medeniyeti dillerinden, Arapça ve Farsça'dan kelimeler almışlar, düşüncelerini bu dillerden aldıkları kelimelerle ifade etmeye çalışmışlar, bu da yetmeyince Arapça-Farsça köklerden yeni kelimeler kurmuşlardır. Bu medeniyeti önce aydınlar; daha sonra da halk benimsemiştir. Ataç'a göre bu yapılanlar kendi içinde gayet tutarlıdır.

Ataç'a göre bugün Doğu uygarlığını terk edip yeni bir uygarlık dairesine girmekteyiz; bu, Batı uygarlığıdır. Dilimizin kelimeleri, Batı uygarlığın gereklerini, düşüncelerini açıkça söylemeye elverişli değildir. Şimdi yapılacak iş, Batı uygarlığını, kültürünü, düşünüşünü ve yaşayışını Türk toplumuna anlatacak yeni bir dil kurmaktır.

Batı uygarlığını kavramak için bu uygarlığın dayandığı Yunan ve Latin uygarlığını, Batı dünyasının geçirdiği ortaçağ, uyanış (rönesans) ve yenileşme çağlarını; bu yüzyıllarda yetişmiş bilginleri, sanatçıları, yazılarıyla, yaptıklarıyla tanımak gerekir. Çünkü Ataç'a göre bugünkü Avrupa uygarlığında bütün o geçmişin, yüzyılların damgası, yankıları vardır. Biz o damgayı ve yankıları görmez, duymazsak bu uygarlığı bütünü ile kavrayamayız. Onun için çocuklarımıza Yunan ve Latin eserlerinden başlayarak Batı aleminin eserlerini öğretmeli, benliklerini onlarla yoğurmalıyız.

Ataç, katıksız bir Batı hayranı olduktan sonra bu uygarlığın tanınmasını, geniş kitlelere yayılmasını istemiş, bu istek onu dil işine götürmüştür. Ataç'ı dil konusuna sevk eden iki sebep vardır:

- 1- Dili yenileştirmek,
- 2- Dili, Batı uygarlığının gereklerini ifade etmeye uygun hale getirmek.

Ataç pek çok konuda olduğu gibi dil konusunda da Fransız aydınlarını taklit etmiştir. Ataç'a göre 16. yüzyılda bazı Fransız yazarları, Batı uygarlığının dayandığı klasik kültürü tanımak için Yunanca ve Latince öğrenmişler, bu dillerle yazılmış klasik eserleri tercüme etmişlerdir. Bu tercümeler sırasında Ronsard, Du Bellay, Amyot ve Montaigne gibi sanatçılar Fransızca'nın klasik kültürü ve eserleri ifade etmede yetersiz kaldığını görünce Yunanca ve Latince'den kelimeler almışlar; bu dillerin köklerinden yeni kelimeler uydurmuşlardır. Böylece dünyanın en büyük dillerinden ve kültürlerinden birini meydana getirerek bugünkü Fransızca'yı kurmuşlardır. İşte bizde de izlenecek yol budur. Ataç da 16. asır klasik Fransız aydınları gibi dile yeni kelimeler kazandırmayı, yetersiz olan dili zenginleştirerek yeni düşünceleri ifade etmeyi amaçlar. Ona göre şimdi biz 16. asır Fransası gibiyiz. Henüz Batı uygarlığının kuruluş çağındayız. Bu uygarlığın dayandığı Latince ve Yunanca'yı bilmemekteyiz. Öyleyse bu yeni medeniyeti ifade etmek için Türkçe köklerden yeni kelimeler yapmalıyız. İnsanlarımıza yeni uygarlığın gereklerini bu yeni dille anlatmalıyız.

Ataç, Batı uygarlığını ifade için - biraz da zarurî olarak - öz Türkçeye yönelir: Onun için öztürkçecilik, toplumu asıl amaca ulaştırmak için bir araçtır:

“Onlar yarınki dilin salt Türkçe olmasını istiyorlar, öz-türkçe onlar için amaçtır, erektir. Benim için ise öz-türkçe tüp (asıl) ereğe götürecek bir araçtır” (Ataç 22.11.1949). Bu özelliği ile Ataç diğer öztürkçecilerden ayrılır. Bize göre Ataç, öztürkçeciliği bir geçiş dönemi olarak görür: Onun asıl amacı Batı medeniyetini ifade için- şimdilik- Türkçe’yi işlemek, onu açık, anlaşılır kelimelerden oluşmuş bir dil haline getirmektir.

Ataç 1945-1957 yılları arasındaki bir iki yıllık bir bocalama dışında, mesaisini kelime aramaya ve kelime türetmeye ayırır. Gerçekten Ataç dilin yenilenmesine büyük emek verir. Onun bu çalışmaları sayesinde Türkçe tarihimizin hiçbir döneminde olmadığı kadar geniş kitleler tarafından incelenir, tartışmalara konu olur. Şimdi Ataç’ın Türkçe’yi yenileme çalışmalarını özetleyelim:

Ataç, dili yenilerken ilgili bölümlerde anlatıldığı gibi dört yoldan istifade eder. Bunlar:

1- Başka dillerden kelime alma: Ataç’ın dilinde bazı Arapça ve Farsça kelimeler olmasına rağmen o, bu kelimelere karşı eski yaşayışın temsilcileri oldukları için adeta bir nefret duyar. En yaygın ve tanıdık olanları bile atmaya çalışır. Fakat o, yazılarında Batı dillerinden, özellikle Yunan ve Latince köklerden yapılmış kelimeleri kullanır. Bu kelimelerin yapısını öğretmek için onları orijinal imlasiyle yazmaya çalışır. Bu kelimeleri Türkçe imlâya göre yazanları azarlar.

2- Tarama ve canlandırma: Ataç, *Divânü Lügâti’t - Türk, Tarama Sözlüğü* ve Türk lehçeleriyle ilgili bazı kaynakları karıştırarak bu kaynaklardan kelimeler alır, bunlardan bazı yeni kelimeler yapar.

3- Halk dilinden derleme yapma: Ataç, o dönemde pek moda olan kuru halkçılığa karşıdır. Hatta halk ozanlarını ve bunların düzdüğü şiirleri sevmediğini, bu şiirlerin de divan şiiriyle aynı anlayışın ürünü olduğunu, Halk kültürünün ve dilinin aydınlara yol gösteremeyeceğini ileri sürer. Halk edebiyatını Divan edebiyatından aşağı görür. Öztürkçecilerin hemen hemen tamamının Divan şairleri yanında Halk ozanlarını yüceltmelerine karşı, Ataç’ın sade ve yalın bir dil kullanan halk şairlerini küçümseyişi manidardır. Bu durumun, çok yerde belirttiğimiz gibi, Ataç’ın dili, sadeleşme meselesi olarak değil; *eskilik - yenilik; ilerilik - gerilik* meselesi olarak ele almasıyla ilgili olduğu kanaatindeyiz.

4- Kelime türetme veya uydurma: Ataç'ın en sevdiği yol budur. Ataç, gerek eski dilden, gerek gündelik dilden aldığı kelimelere kendince uygun ekler getirerek yeni kelimeler türetir, muarızlarının ve kendisinin deyişiyle kelime uydurur. Ataç, kelime türetme işini çok sevmiştir. Özellikle yeni kelimelere meraklı gençler tarafından 'üstat' bilinmekten; hatta onları, dillerindeki birkaç eski kelime yüzünden yerden yere vurmaktan büyük keyif almıştır. Ataç'ın dilde en çok tartışılan kelimeleri bu yolla edindikleridir.

Ataç'ın en çok tartışılan yönlerinden biri de devrik cümleyle ilgili görüş ve uygulamalarıdır. Ataç, konuşma dilinde devrik cümle bulunmasaydı da yine devrik devrik cümle kullanmamız gerektiğinden söz ederken bu konuyu da Batı uygarlığıyla ilişkilendirir. Ona göre Batılılaşmak için, yalnız Batının fikirlerini değil; sözdizimini de almalıyız. Ataç'ın muarızları - diğer dil meselelerinde olduğu gibi - devrik cümle meselesini de salt bir dil meselesi olarak ele aldıklarından, Ataç'ın dil meselesine topyekün bir medeniyet projesi olarak baktığının pek farkına varamamışlardır. Oysa Ataç'ın, çok yerde dediği gibi, devrik cümle olayı basit bir özne-yüklem değişmesi değildir. Ataç, Türkçenin cümle yapısını değiştirerek kafamızdaki cümle kalıplarını, Batının cümle (düşünce) kalıplarına uydurmak istemekte, dilimizin Batılılaşması yolunda bunu, öncelikli bir adım olarak görmektedir.

Ataç, bu görüşlerini saklamış mıdır? Bu soruya tam olarak evet diyemeyiz. Çünkü Ataç Batıyı her şeyiyle örnek almak gerektiğini yazılarında defalarca ifade etmiştir O, her ne kadar arada Türk milliyetçisi olduğundan söz etse de bize göre bu doğru değildir ve politik bir yaklaşımdır. Türk milletinin tarih ve kültür birikimlerine karşı olan biri elbette milliyetçi olamaz. Ataç'ın bunu aşırı Batıcı fikirlerinden dolayı tepki almamak ve dışlanmamak için söylediği kanaatindeyiz. **Ataç, katıksız bir Batıcıdır. O, bu konuda günümüz Batıcılarının belki hepsinden ilerdedir.** Ataç, daha 1950'lerin başında Avrupa birliğinden, Avrupa ile bütünleşmek gerektiğinden söz etmektedir. O aynı zamanda aşırı bir devrimcidir. Ona göre Yaşadığımız çağ bir "devirme" çağıdır. Öteden beri yerleşmiş kanılara, yargılara, dünyanın değer ölçülerine karşı ayaklanmak; bir *tabula rasa* yaparak, işe sıfırdan başlamak, yeni çağa uygun bir toplum yaratmak gerekir. Ataç'ın camiye,

musikiye, mehtere, eski yapılara düşmanlığı, sokaklara Türk büyüklerinin adlarının verilmesine karşı çıkışı, eskinin bütün kültür ürünlerini, tarihi yadigarlarını, yaşantısını, felsefesini, önemlisi bu köhneliği ifade eden “eski dili” terk etmemizi istemesi hep bu yeni toplum yaratma arzusundandır.

Ataç, bir medeniyet projesi olarak görülen Avrupa birliğinin çok konuşulduğu, fakat içeriğinin pek tartışılmadığı günümüzde, yalnız dil yolunda yaptıklarıyla değil; fikirleriyle de incelenmelidir. Çalışmamızı, Ataç’ı yıllardır bir öztürkçeci, çoğunluğun kolayca anlayabileceği bir dil kurmak için büyük uğraş veren bir dil işçisi olarak tanıtanlara ilginç gelecek iki paragrafla bitiriyoruz:

Ataç verdiği bir konferansta ; “Okullarımızda Grekçe, Latince okutulur ise öztürkçecilikten hemen vazgeçeceğim ve o güne kadar yaptıklarımın üzerine sünger çekeceğim.” der(Kösemihal 8.04.1956).

“(Devrimin) Şimdiki amacı, çoğunluğun kolayca anlayabileceği bir dil kurmak değil, batı uygarlığına uygun, batı uygarlığının düşüncelerini, bilimini, ekinini yankılayabilecek bir dil kurmaktır” (Ataç 1998e : 304).

KAYNAKLAR

- AĞAOĞLU, Ahmet
1935 "Dünyada Saf Dil Var mı?" Milliyet, 22 Şubat 1935
- AİSOPOS,
2001 *Masallar* (çev. Nurullah Ataç) Milli Eğitim.Bakanlığı, Ankara
- AKSAN, Doğan
2000 *En Eski Türkçenin İzlerinde*, Simurg, İstanbul
- AKSOY, Ömer Asım Aksoy,
1968 "Ataç'ı Anış" Türk Dili, Mayıs 1968 s. 11-17
- ALANGU, Tahir
1959 *Ataç'a Saygı*, Varlık Yayınları, İstanbul
Ansiklopedik Büyük Sözlük.
1984 Arkın, İstanbul
- ANDAÇ, Melih Cevdet
1996 *Dilimiz Üstüne Konuşmalar*, Yapı Kredi Yay. İstanbul
- ARAT, Reşit Rahmeti
1999 *Orhon Türkçesi Grameri*, TDK. Türk Dilleri Araştırma Dizisi, Ankara
- ARIKOĞLU, Ekrem/Kuular Klara,
2003 *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, TDK. Ankara
- ARTAM, Nurettin
1957 "Ataç'sız Kaldık" Ulus, 24 Mayıs 1957
- ATAÇ, Nurullah
1939 "Dilimiz" Yarım Ay, 1 Nisan 1939
1945 "Yalın Dil" Ulus, 15 Ocak 1945
1945a "Yazarların Korunması" Ulus, 31 Aralık 1945
1947 Değişmek Korkusu, Ulus, 24 Mart 1947
1947a "Düşsül Görüşme" Ulus, 14 Nisan 1947
1947b "Dilimiz" Ulus, 7 Temmuz 1947
1947c "Söz arasında" Ulus, 13 Aralık 1947
1949 "Karalama" Ulus, 2 Eylül 1949
1949a "Yarıncı Dil" Ulus, 23 Eylül 1949
1949b "Görmükte" Ulus, 2 Aralık 1949
1949c "Gene Dil" Ulus, 14 Aralık 1949
1949d "Açıklama" Ulus, 22 Aralık 1949
1950 "Karalama" Ulus, 24 Kasım 1950
1950a "Karalama", Ulus, 8 Aralık 1950
1950b "Geldiği Gibi", Ulus, 15 Aralık 1950
1951 "Bezenmek" Ulus, 12 Ocak 1951
1951 "Bir Dergi" Ulus, 21 Ekim 1951
1952 "Akdeniz" Ulus, 16 Şubat 1952
1952a "Karalama" Ulus, 5 Nisan 1952
1952b "Karalama" Ulus, 31 Temmuz 1952
1952c *Karalama Defteri* Yenilik Yayınevi. İstanbul
1952d *Sözden Söze* Varlık Yayınları, İstanbul
1953 "Uçurtmalar Arkasından" Son Havadis, 19 Nisan 1953

- 1953a "Ataç'ın Günce'si" Son Havadis, 4 Ocak 1953
 1954 *Ararken Varlık Yayınları*, İstanbul
 1957 *Günlerin Getirdiği -Karalama Defteri* Varlık, İstanbul
 1967 *Günlerin Getirdiği -Karalama Defteri*, Varlık, İstanbul
 1998 *Söyleşiler* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
 1998a *Karalama Defteri & Ararken Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul,
 1998b *Günlerin Getirdiği & Sözden Söze Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul.
 1998c *Okuruma Mektuplar & Prospero ile Caliban* Yapı Kredi Yay. İstanbul
 1998d *Diyelim & Söz Arasında* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,
 1998e *Dergilerde Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul
 1998f *Günce 1953-1955* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
 1998g *Günce 1956-1957* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- ATALAY, Besim
 1999 *Divanü Lügat-it- Türk* Türk Dil Kurumu, Ankara
- ATAY, Falih Rıfka
 1945 "Bu Toprağın Dili" Hep Bir Topraktan, Mart 1945
 1961 *Çankaya I. II Dünya Yay.* İstanbul
- AYME, Marcel
 1955 *İğreti Surat.* (çev.Nurullah Ataç) Varlık Yayınları, İstanbul
- BANARLI, Nihat Sami
 1978 *Türkçenin Sırları* Kubbealtı Yayınları, İstanbul
- BANG, W.
 1996 *Köktürkçeden Osmanlıcaya*(Çev.Tahsin Aktaş), Türk Dil Kurumu, Ankara
- BEAUD, Michel
 2001 *Tez Yazma Sanatı* (çev. Ayşe Meral) Söylem, İstanbul
- BEZİRCİ, Asım
 1998 *Nurullah Ataç (Monografi)*, Evrensel Yayınları, İstanbul
- BURDURLU, İbrahim Zaki
 1954 "Devrik Cümle" Hisar, Ekim 1954 İstanbul
- CUMALI, Necati
 1961 "Ataç'a Saygı" Vatan, 17 Mayıs 1961
- ÇOLPAN, Yılmaz
 1963 *Ataç'ın Sözcükleri* Türk Dil Kurumu, Ankara,
- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf
 1992 *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü* Cem, İstanbul
- Derleme Sözlüğü*
 1993 Türk Dil Kurumu, Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit
 2002 *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* Aydın Kitabevi, Ankara
- DİLÇİN, Cem
 1974 "Cumhuriyet Döneminde Yeniden Canlandırılan Türkçe Sözcükler"
 Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümüne Armağan. A.Ü. DTCF. Yay. : 99-103
 1983 *Yeni Tarama Sözlüğü* Türk Dil Kurumu, Ankara
- DİZDAROĞLU, Hikmet
 1962 *Ataç Üzerine* Türk Dil Kurumu, Ankara
 1968 "Ataç, İnanç Adamı" Varlık, Haziran 1968 İstanbul

- ERDOST; Muzaffer,
1957 "Ataç Öldü" Pazar Postası, 19 Mayıs 1957
- EREN, Hasan
1999 *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro, Ankara.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki
1991 *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* Sosyal yayınları, İstanbul
- EYÜBOĞLU, Sebahattin
1957 "Ataç" Tercüman, Haziran 1957
- GABAIN, A. Von,
2000 *Eski Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu, Ankara
- GÖKALP, Ziya
1976 *Türkçülüğün Esasları*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara
- GÜLSEVİN, Gürer
1997 *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* Türk Dil Kurumu Yay. Ankara
- HACIEMİNOĞLU, Mecmettin
2003 *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara
1998 *Türkçenin Karanlık Günleri* Polat Yay. İstanbul
- Haz. Komisyon
1952 *Dil Davası, Halk Dili*, Türk Dil Kurumu, Ankara
- İMER, Kamile
1998 *Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi* Ankara, Kültür. Bak. Yay.
- KABAAĞAÇ, Sina / Erdal Alova
1995 *Latince-Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınları, İstanbul
- KAYA, Ceval
1994 *Uygurca Altun Yaruk*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara
- KİRAZ, Sevil,
2001 *Nurullah Ataç'ın Hayatı, Türk Dili ve Edebiyeti Üzerine Görüşleri*.
(yayınlanmamış doktora tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük*
1996 Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitim Dizisi: 1 Ankara
- KORKMAZ, Zeynep
1995 *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I-II*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara
- KÖSEMİHAL, Nurettin Sazi
1956 "Ataç'ı Dinlerken" Pazar Postası, 8 Nisan 1956
- LACLOS de Choderlos
1992 *Tehlikeli İlişkiler*. (çev.Nurullah Ataç), Görsel Yayınları, İstanbul
- LEVENT, Agah Sırrı
1972 *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. Türk Dil Kurumu, Ankara
- NADİ, Nadir
1965 *Perde Aralığından*, Cumhuriyet yayınları, İstanbul,
- NEVAİ, Ali Şir
1996 *Muhakemetül Lügateyn* (haz. Sema Barutçu Özönder) Türk Dil Kurumu
Ankara
- NİŞANYAN, Sevan
2003 *Sözlerin Soyağacı*, Adam Yayınları İstanbul

- ORTAYLI, İlber
2001 *Gelenekten Geleceğe*, İstanbul
- ÖKSÜZ, Yusuf Ziya
1995 *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara
- ÖNER, Mustafa,
1998 *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara
- ÖZDEMİR, Emin
1968 *Öztürkçe* Türk Dil Kurumu Yay. Ankara
1969 *Öztürkçe Kılavuzu*, Varlık sayı:1839
- ÖZDESENLİ, Necmettin
1954 "Devrik Cümle Üzerine "Türk Dili, Ağustos 1954 : 643-645
- ÖZERDİM, Sami. N.
1959 Ataç'ın Yazıları" Varlık, 15 Haziran 1959.
1962 "Nurullah Ataç Bibliyografyası" Türk Dili. sayı 167,176 : 193-407
Ankara
1967 "Ataç ve Dil" Türk Dili, Mayıs 1967
- ÖZKAN, Mustafa
2000 *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi
İstanbul,
- ÖZKAN Mustafa, O. ESİN, H. TÖREN
2001 *Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Filiz Kitabevi
İstanbul,
- ÖZKAN, Nevzat
1996 *Gagavuz Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara
- ÖZTÜRK, Rıdvan,
1997 *Uygur ve Özbek Lehçelerinde Fiil*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara
- PARLATIR, İsmail, N. ÇETİN
1999 *Genç Kalemler Dergisi*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali
1979 *Öz Türkçe Sözlük* Bilgi Yayınevi, İstanbul
Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük
1986 c. I. II.III. Arkın Kitabevi, İstanbul
- SAFA, Peyami
1990 *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca* Ötügen Yay. İstanbul
1957 "Bir Adama Dair Hakikatler" Milliyet, 25 Mayıs 1957
- SALİHOĞLU; Mehmet
1967 "Bir Açıklama" Türk Dili, Ekim 1967 Ankara
- SENİH, Safvet
1988 *Kelimeler Armonisi*, Nil AŞ. İzmir
- STENDHAL, Henri B.
1992 *Kızıl ile Kara* (çev. Nurullah Ataç), Görsel Yay. İstanbul,
- ŞÜKUN, Ziya
1996 *Farsça-Türkçe Lügat*. MEB. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- TAMİR, Ferhat
1989 *Barköl'den Kazak Türkçesi Metinleri*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
Yay. Ankara

Tarama Sözlüğü

1996 Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

TEKİN, Talat

1963 "Ataç'ın Dilciliği ve Tilcikleri" TDK. Tanıtma yay Ankara :408-413

TİMURTAŞ Faruk Kadri

1994 *Eski Türkiye Türkçesi* Enderun Yay. İstanbul

1996 *Diller ve Türkçemiz* Alfa Yay. İstanbul

TOLLUOĞLU, Meral

1998 *Babam Nurullah Ataç*, Yapı Kredi Yay. İstanbul

TOPARLI; Recep, H.Vural, R. Karaltı

2003 *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

Türkçe Sözlük

1944 Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

1955 Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

1969 Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

1974 Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

Türkçe Terimler Cep Kılavuzu

1941 Maarif Matbaası, İstanbul

YAŞAR, Nabi

1954 "Ataç'ın Çağruları" Varlık, Mart 1954 İstanbul

YUDAHİN, K.K.

1998 *Kırgız Sözlüğü*, (çev. Abdullah Taymas). Türk Dil Kurumu Yay. Ankara